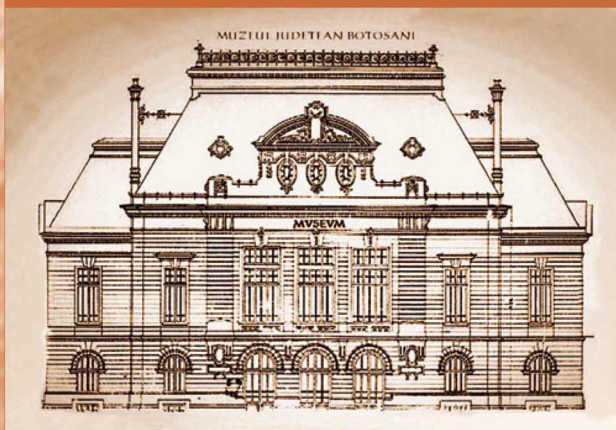

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

ACTA MOLDAVIAE SEPTENTRIONALIS

XVI
2017

EDITURA
QUADRAT
BOTOȘANI, 2017

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

***ACTA MOLDAVIAE
SEPTENTRIONALIS***

**XVI
2017**

Editura
Quadrat
Botoșani 2017

Muzeul Județean Botoșani (adresa redacției)
Str. Unirii, nr. 15, CP 710.221
Tel.: 0231 / 513446; e-mail: istorie@muzeubt.ro
Municipiul Botoșani, Jud. Botoșani
Manager: Dr. Aurel Melniciuc

Publicația Muzeului Județean Botoșani,
ACTA MOLDAVIAE SEPTENTRIONALIS,
Apare o dată pe an și se poate procura prin:
-*Abonament personal*, prin telefon / e-mail la secretariatul Muzeului Județean Botoșani;
-*Cumpărare directă* de la standul de vânzare al Muzeului Județean Botoșani;
-*Cumpărare prin comandă telefonică* / e-mail la secretariatul Muzeului Județean Botoșani;
-*Schimburi de publicații* cu instituții interne și internaționale.

ISSN: 1582 – 6112
©2017: Muzeul Județean Botoșani
ACTA MOLDAVIAE SEPTENTRIONALIS, XVI, 2017

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:	COLEGIUL DE REDACȚIE:
Dr. ȘTEFAN S. GOROVEI Dr. MIHAI MAXIM Dr. ANDI MIHALACHE Dr. CĂTĂLIN HRIBAN	Dr. DAN PRODAN EDUARD SETNIC

Tehnoredactare: Dan Prodan, Eduard Setnic;
Corectură: Dan Prodan, Eduard Setnic;

Tipar: Delta print line srl,
Bl Iuliu Maniu, nr. 7, Bucuresti,
Tel. 0774062771; e-mail: deltaprintline@gmail.com
Editura QUADRAT Botoșani,
Tel.: 0747 / 214553; e-mail: ivandumitru3@yahoo.com

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

***ACTA MOLDAVIAE
SEPTENTRIONALIS***

XVI

2017

**COLEGIUL DE REDACȚIE:
Dr. DAN PRODAN
EDUARD SETNIC**

Volumul este structurat în 4 secțiuni tematice:

**I: MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI – 40
II: *VARIA HISTORICA*
III: NOTE BIBLIOGRAFICE
IV: *IN MEMORIAM!***

Editura Quadrat,
Botoșani, 2017

CUPRINS

<i>Cuprins</i>	5
<i>Contents</i>	7
<i>Lista Lista colaboratorilor la AMS, XVI, 2017</i>	10
<i>Abrevieri utilizate în AMS, XVI, 2017</i>	11

SECȚIUNEA I: MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI – 40

- Vasile CHIRICA, <i>Cercetările arheologice din Câmpia Moldovei. Colaborarea permanentă cu Muzeul Județean de Istorie din Botoșani</i>	17
- Nicolae URSULESCU, <i>Sondajul arheologic de la Vorona Mare - dealul Holban (com. Vorona, jud. Botoșani)</i>	28
- Angela Paveliuc – OLARIU, <i>Aspecte ale activității muzeale din județul Botoșani între anii 1968-1978</i>	44
- Steliana BĂLTUȚĂ, <i>40 de ani de etnografie muzeală botoșăneană</i>	63
- Maria – Laura TOCARIU, <i>Muzeul de Etnografie Botoșani - 5 ani în Casa Ventura</i>	87
- Elena-Mihaela ȘTEFURĂ, <i>Profesorul Ioan Nemeș - omul cu o mie de idei</i>	96
- Adina RENȚEA, <i>Oameni și muzee</i>	102
- Aglaia CORNEANU, <i>Minunata colaborare a tuturor prin toți și prin fiecare</i>	104
- Rodica CRĂCANĂ, <i>Un gând bun la ceas aniversar</i>	109
- Ana-Elisabeta COȘEREANU, <i>Galeriile de artă „Ștefan Luchian” Botoșani – evocări, oameni și valori</i>	111
- Ramona Maria MOCANU, <i>Muzeul Județean Botoșani – 40 de ani</i>	116
- Dan PRODAN, <i>Gânduri la Aniversare - despre colaborarea cu Muzeul Județean Botoșani</i>	118
- Adela KOVÁCS, <i>Expoziția <u>Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă desfășurată la Accademia di Romania din Roma-Italia</u> – un succes al patrimoniului botoșănean</i>	122
- Corina PALADE, <i>Muzeul etnografic și școala din mediul urban</i>	128
- Onica Daniela PODARIU, <i>Paștele din sufletul copiilor</i>	133

SECȚIUNEA A II-A: VARIA HISTORICA

- Daniel BOTEZATU, <i>Alți dregători și slujitori domnești ai Botoșanilor</i>	138
---	-----

- Alexandru PÎNZAR, <i>Curgerea stăpânirii: satul Rujaviņi din ținutul Hotinului</i>	143
Mihai MAXIM <i>Constantin Brâncoveanu și otomanii la Dunărea inferioară (alte documente otomane inedite 1693, 1695, 1703)</i>	150
- Eduard SETNIC, <i>Principalele rezultate ale cercetării arheologice de la Mănăstirea Coșula (județul Botoșani)</i>	176
- Ionel CÂNDEA, <i>Mănăstirea Măxineni – un așezământ monahal din județul Brăila de curând restaurat</i>	188
- Mihai GICOVEANU, <i>Boierii Vârnav din secolele XVII – XVIII</i>	199
- Alexandru PÎNZAR, <i>Documente din arhive pierdute copiate de Artur Gorovei</i>	209
- Nicolae IOSUB, <i>Mihai Eminescu – elev la gimnaziul din Botoșani (A.T. Laurian) în 1864</i>	305
- Paul Narcis VIERU, <i>Istoricul alimentărilor cu apă din marele oraș ale Moldovei</i>	313
- Mihai C.V. CORNACI, <i>Observații generale referitoare la cartofilia botoșăneană</i>	327
- Gheorghe-Florin ȘTIRBĂȚ, <i>„Focul înfricoșat” de la Botoșani din anul 1887: reacții publice și frământări politice</i>	344
- Doina PĂULEANU, <i>Natura moartă în opera lui Ștefan Luchian. Prima perioadă de creație (1890 – 1901)</i>	355
- Emil-Nicu CARANICA, <i>Înregistrările istorice ale sopranei Hariclea Darclee</i>	365
- Ionel MOLDOVAN, <i>Numărul călugărilor de la spitalele de campanie ale Crucii Roșii în Primul Război Mondial</i>	387
- Iulian - Cătălin NECHIFOR, <i>Școala elementară comercială de băieți “Sf. Nicolae” Botoșani</i>	394
- Anca ȘTIRBĂȚ, <i>Aspecte ale democrației românești interbelice: cultura politică a electoratului și „zestrea guvernamentală”</i>	408

SECȚIUNEA A III-A: NOTE BIBLIOGRAFICE

- Dan PRODAN, <i>Recenzii și note bibliografice (VI)</i>	415
--	-----

SECȚIUNEA A IV-A: IN MEMORIAM!

- Dan PRODAN, <i>Osmanistul Mihai Maxim (1943 - 2017) – In Memoriam!</i>	471
--	-----

CONTENTS

<i>Contents (in romanian)</i>	5
<i>Contents (in english)</i>	7
<i>List of the authors at AMS, XVI, 2017</i>	10
<i>Abbreviations used in AMS,XVI, 2017</i>	11

SECTION I: BOTOȘANI COUNTY MUSEUM – 40

- Vasile CHIRICA, <i>Les recherches de plaine de la Moldavie. La cooperation permanente avec le musee departamental d'histoire de Botoșani</i>	17
- Nicolae URSULESCU, <i>Sondage archéologique de Vorona Mare - Dealul Holban (commune de Vorona, dép. de Botoșani)</i>	28
- Angela Paveliuc – OLARIU, <i>Aspects of the museum activity in Botosani County between 1968-1978</i>	44
- Steliana BĂLTUȚĂ, <i>40 Years of museum ethnography in Botoșani</i>	63
- Maria – Laura TOCARIU, <i>Ethnographic Museum of Botoșani county- 5 years in Ventura House</i>	87
- Mihaela ȘTEFURĂ, <i>Professor Ioan Nemeș</i>	96
- Adina RENȚEA, <i>People and Museums</i>	102
- Aglaia CORNEANU, <i>The wonderful collaboration of all through all and everyone</i>	104
- Rodica CRĂCANĂ, <i>A good thought at the anniversary</i>	109
- Ana-Elisabeta COȘEREANU, <i>Art Galleries „Ștefan Luchian" Botoșani evocation ... people and values</i>	111
- Ramona Maria MOCANU, <i>Botoșani County Museum - 40 years</i>	116
- Dan PRODAN, <i>Thoughts at the Anniversary moment - about the collaboration with the Botoșani County Museum</i>	118
- Adela KOVÁCS, <i>The Exhibition Cucuteni Culture - from symbolism to art at Accademia di Romania from Rome-Italy - a great succes of botoșani heritage</i>	122
- Corina PALADE, <i>The ethnographic museum and the urban area school</i>	128
- Onica Daniela PODARIU, <i>Easter from the childrens' heart</i>	133

SECTION II: VARIA HISTORICA

- Daniel BOTEZATU, *Les autres haut dignitaires et domestiques princières de Botoșani* 138
- Alexandru PÎNZAR, *Passing down land ownership: the case of Rujaviñți Estate from Hotin County* 143
- Mihai MAXIM, *Constantin Brâncoveanu et Les Ottomans aux Bas Danube (Les Autres Documents Ottomanes Inédites, 1693, 1695, 1703)*..... 150
- Eduard SETNIC, *The main results of the archaeological research at Coșula Monastery (Botosani County)* 176
- Ionel CÂNDEA, *The Măxineni Monastery - a monastic establishment from Brăila district, recently restored* 188
- Mihai GICOVEANU, *Les Boyards Vârnav dans les XVII-e – XVIII-e siècles* 199
- Alexandru PÎNZAR, *Documents from lost archives transcribed by Artur Gorovei* 209
- Nicolae IOSUB, *Mihai Eminescu - scholar at Gymnasium from Botoșani („A.T. Laurian”) in 1864* 305
- Paul Narcis VIERU, *The history of centralized water supply systems from the major cities of Moldavia* 313
- Mihai C.V. CORNACI, *The general observations about the deltiology (collecting picture postcards) from Botoșani* 327
- Gheorghe - Florin ȘTIRBĂȚ, *The "scary fire" from Botoșani in 1887: public reactions and political concerns* 344
- Doina PĂULEANU, *The Still Life in Stefan Luchian's art work. The first period of Luchian's creation (1890 - 1901)* 355
- Emil-Nicu CARANICA, *Historical records of soprano Haricleea Darclee* 365
- Ionel MOLDOVAN, *The number of monks at the Red Cross campaign hospitals in the WWI* 387
- Iulian - Cătălin NECHIFOR, *Boys Elementary School of Commerce „Sf. Lazăr” – Botoșani* 394
- Anca ȘTIRBĂȚ, *Aspects of romanian interwar democracy: political electorate culture and "government dowry"* 408

SECTION III: BIBLIOGRAPHICAL NOTES

- Dan PRODAN, *Reviews and bibliographical Notes (VI)*415

SECTION IV: IN MEMORIAM!

- Dan PRODAN, *The Osmanist Mihai Maxim (1943 - 2017) – In Memoriam!*471

LISTA COLABORATORILOR la AMS, XVI, 2017

- **Steliana BĂLTUȚĂ** – etnograf, Botoșani;
- **Daniel BOTEZATU** – prof. doctor în istorie, Botoșani;
- **Emil CARANICA** – muzeograf la Muzeul Județean Botoșani, Secția Săveni;
- **Ionel CÂNDEA** – doctor în arheologie, director Muzeul Brăilei, Brăila;
- **Vasile CHIRICA** – doctor în arheologie, cercetător științific;
- **Mihai CORNACI** – bibliotecar la Biblioteca Județeană Botoșani, numismat, colecționar, membru al SNR - Filiala Botoșani;
- **Aglaia CORNEANU** – Președinte Fundația „Ștefan Luchian”, Botoșani;
- **Ana-Elisabeta COȘEREANU** - muzeograf, Galeriile de Artă “Ștefan Luchian”, Botoșani;
- **Rodica CRĂCANĂ** – prof., Șef Serviciul Arhivelor Naționale filiala Botoșani;
- **Mihai GICOVEANU** – prof. în învățământul preuniversitar din jud. Botoșani, colaborator al Institutului de Heraldică și Genealogie “Sever Zotta” - Iași;
- **Nicolae IOSUB**, – colecționar, membru al SNR - Filiala Botoșani;
- **Adela KOVÁCS** – doctor în arheologie, muzeograf Muzeul Județean Botoșani;
- **Mihai MAXIM** prof. univ. dr. la Universitatea din București, directorul Centrului de Studii Turce al Facultății de Istorie a Universității din București, fostdirector al Centrului Cultural Român “Dimitrie Cantemir” din Istanbul - Turcia; prof.univ. dr. la Universitatea din Istanbul;
- **Ramona Maria MOCANU**, prof., dr., manager al Muzeului Județean “Ștefan cel Mare” Vaslui;
- **Ionel MOLDOVAN** – doctorand, Facultatea de Istorie Universitatea „Alexandru I. Cuza” Iași;
- **Iulian - Cătălin NECHIFOR** – prof., doctor în istorie, Botoșani;
- **Angela PAVELIUC – OLARIU** – doctor în etnografie, Iași;
- **Doina PĂULEANU** – doctor, critic de artă, Muzeul de Artă Constanța;
- **Alexandru PÎNZAR** – doctor în istorie, colaborator al Institutului de Heraldică și Genealogie „Sever Zotta” – Iași;
- **Ciprian - Petru POPOVICI**, muzeograf, Muzeul Bucovinei – Suceava;
- **Dan PRODAN** – prof., doctor în istorie, colaborator al Muzeului Județean Botoșani;
- **Eduard SETNIC** – prof., arheolog, Muzeul Județean Botoșani;
- **Elena – Mihaela ȘTEFURĂ** – prof., Șef Secție Muzeul de Științe ale Naturii, Dorohoi, județul Botoșani;
- **Anca ȘTIRBĂȚ** - prof., Liceul „Alexandru cel Bun” Botoșani, Master în istorie, Universitatea, „Al. I. Cuza” – Iași;
- **Gheorghe - Florin ȘTIRBĂȚ**– prof. doctor în istorie, muzeograf, Muzeul Județean Botoșani;
- **Maria – Laura TOCARIU** - prof., Șef Secție Etnografie - Arte Plastice, Muzeul Județean Botoșani;
- **Nicolae URSULESCU** – prof. univ., doctor în arheologie, Universitatea, „Al. I. Cuza” – Iași;
- **Paul Narcis VIERU** – prof., doctor în geografie, Botoșani.

ABREVIERI UTILIZATE în AMS, XVI, 2017

- AARMN = *Analele Academiei Române. Memorii și Notițe*, secțiunea II – București;
- AARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice* – București;
- ACISPP = *Actes du VIII-^{eme} Congres Internationale des Science Préhistorique et Protohistorique* – Belgrad;
- AdI = *Analele de Istorie* – București;
- AG = *Arhiva Genealogică* – Iași;
- AHR = *The American Historical Review* – New York;
- AIIAC = *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie* – Cluj Napoca;
- AIIAXI = *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași* - 1964 - 1989;
- AIIIX = *Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iași* – 1990 –
- AIM = *Arheologeskie Issledovanija v Moldavii* – Kișinev;
- AIR = *Arhiva Istorică a României* – București;
- AISPAIM = *Anuar. Institutul de Studii Politice, de Apărare și Istorie Militară* – București;
- AM = *Arheologia Moldovei* – Iași – București;
- AMM = *Acta Moldaviae Meridionalis* – Vaslui;
- AMMR = *Anuarul Muzeului Marinei Române* – Constanța;
- AMN = *Acta Muzei Napocensis*- Cluj-Napoca;
- AMR = **Arhivele Militare ale României** – Pitești;
- AMS = *Acta Moldaviae Septentrionalis* – Botoșani;
- ANIC = **Arhivele Naționale Istorice Centrale** – București;
- ANR = **Arhivele Naționale ale României** – București;
- AnP = *Analele Putnei* – Putna, Suceava;
- AOASH = *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae* – Budapesta;
- AR = *Arhiva Românească* – București;
- ARBSH = *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique* – Bucarest;
- ASBT/B/IS/NT/SV = *Arhivele Statului Botoșani / București / Iași / Neamț / Suceava*;
- AȘUI = *Analele Științifice Universitate Al .I. Cuza – Iași*;
- ArhT = *Arhivele Totalitarismului* – București;
- AT = *Ars Transilvaniae* – Cluj Napoca;
- AUBI = *Analele Universității București. Istorie* – București;
- AUDCI = *Analele Universității «Dimitrie Cantemir» - Istorie* – București;
- AUVSAH = *Annales d' Université «Valahia». Section d'Arheologie et d' Histoire* – Târgoviște;
- B = *Balcania* – Bucarest;
- **BAR – Biblioteca Academiei Române-București**;
- BAI = *Bibliotheca Archeologica Iassiensis* - Iași
- BAIIESEE = *Bulletin de l'Association Internationale des Études Sud-Est Européen* – Bucarest;
- BCIR = *Buletinul Comisiunii Istorice a României* – București;
- BCMI = *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* – București;
- BMA = *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* – Piatra Neamț;
- BMI = *Buletinul Monumentelor Istorice* – București;

- *BMMN = Buletinul Muzeului Militar Național* – București;
- *BOR = Biserica Ortodoxă Română* – București;
- *BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române* – București;
- *BSOAS = Bulletin of the School of Oriental and African Studies* – London;
- *BTTD = Belgelerle Türk Tarih Dergisi* – Istanbul;
- *BTTK = Belleten. Türk Tarih Kurumu* – Ankara;
- *BZ = Byzantinische Zeitschrift* – Leipzig;
- *CA = Cercetări Arheologice* – București;
- *CI = Cercetări Istorice* – Iași;
- *CvL = Convorbiri Literare* – București;
- *CLSO = Caietele Laboratorului de Studii Otomane* – București;
- *CN = Cercetări Numismatice* – București;
- *CMRS = Cahiers du Monde Russe et Sovietique* – Paris;
- *Creșterea colecțiilor = Creșterea colecțiilor. Caietul selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor bibliotecii Academiei RPR* – București;
- *CT = Columna lui Traian* – București;
- *DAD = Dezbaterile Adunării Deputaților* – București;
- **DGAS = Direcția Generală a Arhivelor Statului** – București;
- d.Hr. = după Hristos;
- *DI = Dosarele Istoriei* – București;
- **DIR = Documente privind istoria României** – București;
- **DJASI = Direcția Județeană a Arhivelor Statului** – Iași;
- *DP = Dissertationes Pannonicae* – Budapesta;
- *DR = Destin Românesc* – Chișinău;
- **DRH = Documenta Romaniae Historica** – București;
- **DIOI = Documente privitoare la istoria orașului Iași** – Iași;
- EAR = Editura Academiei Române (1990 -);
- EARSR = Editura Academiei Republicii Socialiste România (1965-1989);
- EARPR = Editura Academiei Republicii Populare Române (1948 - 1965);
- *EBPB = Études Byzantines et Post-Byzantines*- Bucarest;
- EDP = Editura Didactică și Pedagogică – București;
- EE = Editura Enciclopedică – București;
- EJ = Editura Junimea – Iași;
- *EHR = English Historical Review* – London;
- EMCIP - Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice- București, 1908;
- ERAUL – *Études et recherches archeologiques de L'Universite de Liege*
- ES-T = Editura Sport - Turism, București;
- EȘ = Editura Științifică – București;
- EȘE = Editura Științifică și Enciclopedică – București;
- ed. = editor;
- edit. = editura;
- f. = fila;
- *FC = Forum Cultural* – Botoșani;
- ff. = filele;
- *FPM = Foae pentru minte, inimă și literatură* – Brașov, 1838-1865;
- *GB = Glasul Bisericii* – București;
- *H = Hierasus* – Botoșani;

- H. = Hegira;
- HU = *Historia Urbana*, Sibiu – București;
- HUS = *Harvard Ukrainian Studies* - Cambridge Mass.;
- JAS = *Journal of Archaeological Science*;
- JESHO = *Journal of the Economic and Social History of the Orient* - Leiden;
- IJO = *International Journal of Osteoarchaeology*;
- Ioan Neculce = Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă) - Iași.
- INBMIM = Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*– Iași;
- IMFANS = *Izvestija moldavskogo filiala AN SSSR* – Kișinev;
- IRD = *Independența României. Documente*, București;
- JTS = *Journal of Turkish Studies* - Cambridge Mass.;
- JGO = *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* – München;
- LÎP = *Lupta întregului popor* – București, din 1990 a devenit *RIM*;
- LR = *Limba română* – Chișinău;
- *Lucrările* = *Lucrările simpozionului internațional Originea tătarilor. Locul lor în România și lumea turcă* (Constanța, 17-20 noiembrie 1994);
- MA = *Memoria Antiquitatis* - Piatra Neamț;
- MCA = *Materiale și Cercetări de Arheologie* – București;
- **MEF = Moldova în epoca feudalismului.**
- MI = *Magazin Istoric* – București;
- MIA = *Materiale de Istorie și Arheologie* – București;
- MID = *Magazin Istoric pentru Dacia* – București;
- MMS = *Mitropolia Moldovei și Sucevei* – Iași;
- MOF = *Monitorul Oficial al României* – București;
- MSȘIAR = *Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei Române* – București;
- NRL = *Neamul Românesc Literar* – Vălenii de Munte;
- p. = pagina;
- PMB = *Publicațiile Mitropoliei Bucovinei*;
- PPP – *Palaeogeography Palaeoclimatology Palaeoecology*;
- pp. = paginile;
- RA = *Revista Arhivelor* – București;
- RArh = *Revista Arheologică* – Chișinău;
- RAJB = *Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani*, vol. I – II, București, 1976;
- RAJB 2013 = Octavian Liviu Șovan, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, Botoșani, 2013;
- RdI = *Revista de Istorie* – București;
- REF = *Revista de Etnografie și Folclor* – București;
- RFR = *Revista Fundațiilor Regale* – București;
- REI = *Revue des Études Islamiques* – Paris;
- RER = *Revue des Études Roumaines* – Paris;
- RESEE = *Revue des Études Sud-Est Européennes* – Bucarest;
- RHSEE = *Revue Historique du Sud-Est Européen* – Bucarest;
- RI = *Revista Istorică* – București;
- RIAF = *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* – București;
- RIHM = *Revue Internationale d'Histoire Militaire* – Bucarest;
- RIMed = *Revista de Istorie Medicală* – București;
- RIMold = *Revista de Istorie a Moldovei* – Chișinău;

- *RIR* = *Revista Istorică Română* – București;
- *RITL* = *Revista de Istorie și Teoria Literară* – București;
- *RM* = *Revista Muzeelor* – București;
- *RMM-MIA* = *Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și Artă* – București;
- *RPH* = *Roumanie. Page d'Histoire* – Bucarest;
- *RRH* = *Revue Roumaine d'Histoire* – Bucarest;
- *RRSI* = *Revista Română de Studii Internaționale* – București;
- *RSI* = *Rivista degli Studi Internazionali* – Roma;
- *Rsl* = *Romano – Slavica* – București;
- *RT* = *Revue de Transylvanie* – Cluj;
- *SAHIR* = *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* – Iași;
- *SAI* = *Studii și Articole de Istorie* – București;
- *SAO* = *Studia et Acta Orientalia* – Bucarest;
- *SCIA* = *Studii și Cercetări de Istoria Artei* – București;
- *SCIV* = *Studii și Cercetări de Istorie Veche* – București;
- *SCIVA* = *Studii și Cercetări de Istoria Veche și Arheologie* – București;
- *SCN* = *Studii și Cercetări de Numismatică* – București;
- *SCȘI* = *Studii și Cercetări Științifice Istorice* – Iași;
- *SMIM* = *Studii și Materiale și Istorie Medie* – București;
- *SMISv* = *Studii și Materiale de Istorie. Suceava* – Suceava;
- *SMMIM* = *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară* – București;
- s.n. = serie nouă;
- *SOF* = *Süd - Ost Forschungen* – München;
- *SRdI* = *Studii. Revistă de Istorie* – București;
- *ST* = *Studii Teologice* – București;
- *SUBBH* = *Studia Universitatis «Babeș-Bolyai». Historia* - Cluj Napoca;
- s.v. = serie veche;

SECȚIUNEA I:

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

– 40 –

Vasile CHIRICA

**CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN CÂMPIA MOLDOVEI.
COLABORAREA PERMANENTĂ CU
MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE DIN BOTOȘANI**

Cuvinte cheie: Paleolitic superior vechi, Paleolitic superior recent, Aurignacian, Gravettian.

Nu trebuie să intrăm în detalii de caracter arheologic-geografic pentru a susține ideea că cercetările de specialitate, sistematice, din Câmpia Moldovei au fost și au rămas cele mai intense din întregul teritoriu al României, și acest adevăr se datorează colaborărilor noastre, ale specialiștilor de la Institutul de specialitate din cadrul Academiei Române – Filiala Iași, cu Muzeul de Istorie din Botoșani. Nu ne referim numai la asigurarea fondurilor necesare săpăturilor arheologice sistematice. Este vorba de întregul sistem al colaborărilor, cu toate elementele sale: asigurarea transportului de la Botoșani pe șantierele arheologice, deci ne referim la sprijinul logistic, apoi la susținerea totală uneori, a Laboratorului de restaurare-conservare din cadrul Muzeului, la asigurarea depozitării materialelor arheologice recoltate prin săpăturile sistematice (într-o lungă perioadă de timp, depozitele Muzeului depășeau chiar pe ale Institutului nostru), la publicarea multor studii ale noastre în volumele editate și tipărite de Muzeul de Istorie din Botoșani, dar și la publicarea unor studii în colaborare, de către cercetătorii Institutului și ai Muzeului Botoșani; exemplele acestor frumoase și benefice colaborări pot continua cu realizarea Repertoriului Arheologic al județului Botoșani, prima lucrare de anvergură, după ce Academia Română a renunțat la ideea realizării și tipăririi unui mare Repertoriu Arheologic al întregii țări. Vom încerca să prezentăm, pe larg, măcar unele dintre rezultatele colaborărilor noastre în domeniul arheologiei, în general, și al Paleoliticului, în special. Fără a proceda la un istoric al cercetărilor, trebuie să remarcăm colaborarea arheologilor ieșeni și bucureșteni cu Muzeul Botoșani, la cercetările sistematice de la Mitoc-Malu Galben și Dealul Sărături (Valea Izvorului)¹, ori la Ripiceni-Izvor², începând din anii 1956-1957, dar și la intensele cercetări arheologice de teren (bine cunoscutele periegeze), în cadrul șantiierelor Valea Jijiei – Iași-Botoșani-Dorohoi³, ori Trușești – Țuguieta, și Movila din Șesul Jijiei⁴, îndeosebi după ce, în perioada interbelică, ilustrul geolog și paleolitician, N. N. Moroșan a efectuat intense

¹ C. S. Nicolăescu-Ploșșor, N. Zaharia, *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956 (IV, Mitoc)*, în *Materiale*, V, 1959, pp. 34-38; C. S. Nicolăescu-Ploșșor, N. Zaharia, *Cercetările de la Mitoc*, în *Materiale*, VI, 1959, pp. 11-19.

² Al. Păunescu, *Sur la succession des habitats paléolithiques et postpaléolithiques de Ripiceni-Izvor*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965; Al. Păunescu, *Paleoliticul și Mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut. Studiu monografic*, vol. I/2, Ed. SatyaSay, București, 1999.

³ I. Nestor ș.a., *Studiere asocietății omenești de la începuturile barbariei, din nordul Moldovei. Activitatea șantiierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, în *SCIV*, I, 1950, 1, pp. 28-32.

⁴ M. Petrescu-Dîmbovița ș.a., *Trușești, Monografie arheologică*, Iași, 1999.

cercetări arheologice de teren și mici sondaje în stațiunile paleolitice situate între Prut și Nistru⁵. Trebuie să precizăm și faptul că, inclusiv prin colaborarea cu Muzeul Botoșani, neobositul profesor și colaborator al Institutului (Secției) de Arheologie din Iași, N. N. Zaharia a efectuat cele mai intense cercetări arheologice de teren de pe întregul spațiu est-carpatic al României, finalizate cu studii și cu o foarte importantă lucrare, care a primit Premiul "Vasile Pârvan" al Academiei Române⁶. În același sens, corectitudinea profesională ne obligă să recunoaștem că, fără colaborarea cu vrednicul de cinstire, Pavel Șadurschi, pe atunci director al instituției muzeale botoșănene, nu s-ar fi putut realiza Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani. Dorim să precizăm faptul că, în fiecare săptămână, vineri dimineața, P. Șadurschi venea la Ripiceni cu mașina Muzeului, iar de aici, cu Al. Păunescu, venea la Mitoc, de unde plecam în comunele județului, cu scopul, declarat, de a descoperi cel puțin trei obiective arheologice noi, pe care le adăugam celor semnalate deja în literatura de specialitate. În final, în 1976, prin strădaniile depuse de colegul nostru de la Institutul bucureștean de Arheologie, s-a reușit tipărirea unui volum cu o cantitate imensă de materiale arheologice și istorice⁷. În acest context, mai adăugăm și colaborarea cu colegul Octavian Ticu Șovan, la realizarea unui volum de sinteză cu privire la Valea Prutului Mijlociu⁸. De altfel, chiar dacă în spațiul est-carpatic al României nu au existat acei *pionieri* ai cercetărilor arheologice, ca în Dobrogea sau Transilvania, trebuie să recunoaștem că și aici, la noi, Gregoriu Ștefănescu, Ion Simionescu – geologi⁹ – ori Theodor Burada, etnograf și folclorist¹⁰, au deschis drumurile viitorilor arheologi, căci, iată ce spunea Vladimir Dumitrescu, citându-l pe Vasile Pârvan: *Arheologia este într-adevăr o disciplină științifică, ai cărei slujitori trebuie să fie, în fiecare clipă a muncii lor, nu numai cunoscători ai problemelor pe care le studiază și a metodelor ce trebuie urmate – atât în cercetarea de teren, cât și în prelucrarea științifică a rezultatelor acesteia – dar, totodată, trebuie, așa cum a spus atât de frumos și de adevărat acum câteva decenii (la începutul secolului XX, s. ns.) marele nostru magistrul, Vasile Pârvan, să ardă el însuși la flacăra nestinsă a pasiunii pentru munca și disciplina căreia i s-a dedicat. Pentru reconstituirea istorică – parțială sau mai generală – ce formează țelul final al oricărei cercetări pe care o întreprinde, datoria arheologului este aceea de a încerca să redea viața și să facă să vorbească fiecare ciob modest, rămas de la o oală străveche, fiecare unealtă, primitivă sau mai evoluată, și orice alt obiect sau complex pe care, cu migală și cu permanentă emoție, el îl smulge pământului, prin săpături sistematice, scoțându-l astfel din anonimatul și din adevăratul mormânt în care depunerile succesive de țărână l-au ascuns, tăinuindu-i cu gelozie existența de-a lungul mileniilor. Fiecare din aceste resturi și observații trebuie să ne facă să înțelegem cum au trăit, ce au gândit, cum au lucrat, ce au realizat, și, - în ultimă instanță – cine au fost îndepărtații noștri predecesori și strămoși direcți sau*

⁵N. N. Moroșan, *Le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est (Les dépôts géologiques, leur faune, flore et produits d'industrie)*, în *AIGR*, XIX, București, 1938.

⁶N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la Paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, EARSR, București, 1970.

⁷Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *RAJB*, vol. I-II, București, 1976.

⁸V. Chirica, Oct.-Liviu Șovan, *Civilisations préhistoriques et protohistoriques dans la zone du Prut Moyen*, *BAI*, XVI, edit. PIM, Iași, 2006.

⁹V. Chirica, *Gisements paléolithiques de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, *BAI*, XI, Iași, 2001.

¹⁰V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJI*, vol. I-II, Iași, 1984, 1985.

indirecți de-a lungul sutelor și uneori a miilor de milenii ce s-au scurs de la prima lor apariție pe pământul românesc¹¹. În ceea ce ne privește, chiar dacă vom fi considerat lipsit de modestia specifică arheologului de bună credință, afirmăm că suntem mândru că ne-am început cariera de arheolog și că am fost contemporan cu distinșii înaintași Mircea Petrescu-Dîmbovița, Anton Nițu, Adrian Florescu (Iași), Dionisie M. Pippidi, Emil Condurachi, Radu Vulpe, Dorin Popescu, Gh. Ștefan (București) și încă mulți alți arheologi ai României deceniilor 7-9 ale secolului trecut. Putem spune, din nou cu modestie, că am reușit să scoatem, de la Ripiceni și Mitoc, pe Prut, ori de la Cosăuți și Molodova, pe Nistru, *lucrul mâinilor omului*, unelte ale epocii paleolitice, pe care le-am oferit specialiștilor pentru a se bucura de cunoașterea creației materiale a comunităților umane din epoca paleolitică. În urma cercetărilor de teren, din județele Botoșani și Iași, am smuls din uitarea pământului cantități și valori impresionante de materiale arheologice, pe care le-am publicat, pentru a fi cunoscute de toți cei interesați să știe ce au realizat oamenii de pe aceste spații geografice, cu multe mii sau chiar zeci de mii de ani în urmă. Mai precizăm încă faptul că aceste două repertorii arheologice județene (Botoșani și Iași) au stat la baza primelor încercări de încheiere a unor sinteze pe culturi arheologice din spațiul est-carpatic, al României, realizate de Adrian C. Florescu, Dan Gh. Teodor, Al. Păunescu, V. Chirica.

Cercetările sistematice realizate de arheologii ieșeni și botoșăneni au continuat, la Mitoc-*Pârâu lui Istrati*, *Malu Galben* și *Valea lui Stan*, la Ripiceni-*Izvor*, Crasnaleuca, Cotu Miculinți, la Ștefănești-*Podul peste Bașeu* și în multe alte stațiuni cu urme de locuire din Preistorie și Protoistorie, printre care, ne face plăcere să amintim imensa necropolă din sec. V d.Hr. de la Mihălășeni, săpată în întregime de colegul nostru Octavian Ticu Șovan, și tipărită într-o manieră științifică de excepție.

În ceea ce privește valorificarea științifică a descoperirilor, noi ne limităm doar la a enunța câteva rezultate, din domeniul Paleoliticului superior, de la Mitoc-*Malu Galben*, la care am ajuns prin colaborarea cu neobositul nostru coleg Ilie Borziac, de la Institutul de specialitate din Chișinău și cu colegii belgieni, de la Universitatea din Liège sau de la Institutul Regal de Științele Naturii, din Bruxelles. Studiile tipărite în colaborare, în publicații occidentale de specialitate sunt prea numeroase pentru a le evidenția în acest cadru, de aceea ne vom referi doar la acelea prin care am adus contribuții majore la clarificarea unor aspecte ale cunoașterii tehnologică litice de la *Malu Galben* și a aspectelor climatice din marea stațiune paleolitică. Dar, precizăm încă o dată, că nici aceste studii nu s-ar fi putut realiza fără extraordinar de bogatele tehnocomplexe litice de la Mitoc, din perioada intenselor săpături sistematice, efectuate între anii 1972 – 2016, cu fonduri asigurate de Academia Română, de Muzeul Județean de Istorie din Botoșani, sau de Universitatea din Liège. În colaborare cu Ilie Borziac de la Chișinău, noi am realizat o serie de volume tematice, deoarece am dorit ca și teritoriul românesc dintre Prut și Nistru să intre în circulația internațională a cunoașterii descoperirilor paleolitice de valoare continentală¹². În fiecare dintre aceste volume de sinteză noi am inclus cele mai importante stațiuni paleolitice situate între Prut și Nistru (inclusiv marea stațiune de la

¹¹ Vl. Dumitrescu, *Oameni și cioburi*, Edit. Muzeul Dunării de Jos, Călărași, 1993, p. 6.

¹² V. Chirica, I. Borziac, N. Chetaru, *Gisements du Paléolithique supérieur ancien entre le Dniestr et la Tissa*, BAI, V, Iași, 1996, 335 p.; V. Chirica, I. Borziac, *Gisements du Paléolithique inférieur et moyen entre le Dniestr et la Tissa*, BAI, XIV, Iași, 2005, 385 p.; V. Chirica, I. Borziac, *Gisements du Paléolithique supérieur récent entre le Dniestr et la Tissa*, BAI, XXII, Edit. PIM, Iași, 2009, 323 p.

Molodova V, deoarece în momentul descoperirii sale, de către N. N. Moroșan, situl paleolitic aparținea, teritorial, României).

Revenind la colaborarea cu colegii belgieni, menționăm, mai întâi, Monografia pluridisciplinară a stațiunii Mitoc-*Malu Galben*¹³. Aici trebuie să adăugăm numeroasele studii publicate în asociere cu Paul Haesaerts (Institutul Regal de Științele Naturii din Bruxelles) și cu Marcel Otte (Universitatea din Liège). Aceste studii au fost axate pe două dimensiuni: arheologia Paleoliticului superior de la Mitoc, în context european, și geocronologia locuirilor paleolitice de la Mitoc-*Malu Galben*, în asociere cu alte stațiuni paleolitice din estul și centrul Europei. De altfel, am putea spune că această destul de bogată activitate se poate integra în ceea ce noi am numit diseminarea rezultatelor cercetărilor¹⁴. Ne referim la manifestările științifice, unele fiind organizate în cooperare cu Muzeul Botoșani, altele doar sub auspiciile Academiei Române – Filiala Iași. Astfel, primul Colocviu Internațional, pe care l-am organizat în 1985, pentru a aniversa împlinirea unui secol de la prima descoperire paleolitică în spațiul est-carpatic al României, a determinat participarea unor binecunoscuți specialiști din țară și de peste hotare. Este și aici de remarcat implicarea Muzeului din Botoșani în etapa a 3-a de organizare a Colocviului, cu asigurarea cazării și a cadrului științific, necesar comunicărilor prezentate în cea de a 3-a zi a acestei foarte importante manifestări științifice pluridisciplinare internaționale. Volumul întocmit și publicat în 1987 a reunit cele mai importante comunicări ale participanților, din România, Cehoslovacia, Franța, Statele Unite ale Americii, cu contribuții notabile la cunoașterea Paleoliticului superior și a Mezoliticului din România și din Europa¹⁵. În același sens, menționăm redactarea și publicarea unui important volum consacrat civilizațiilor arheologice preistorice și protoistorice din Zona Prutului Mijlociu¹⁶, în care noi am precizat, pentru prima dată, caracteristicile esențiale ale stațiunii paleolitice Mitoc-*Malu Galben*:

- stațiunea cu cel mai înalt profil arheologic și pedo-geologic;
- existența, stratigrafică, a celor mai vechi locuiri aurignaciene și gravettiene din România;
- existența tehnocomplexelor aurignaciene tipice, în sensul european al termenului;
- descoperirea primelor piese de artă paleolitică de pe teritoriul României, situate în context arheologic, din punct de vedere stratigrafic și cultural-cronologic;
- reconfigurarea schemei geocronologice a Paleoliticului superior de pe teritoriul României, în corelație deplină cu geocronologia europeană¹⁷.

Trebuie să menționăm că, prin studiile speciale, realizate și publicate în asociere cu P. Haesaerts – Bruxelles, au fost detaliate îndeosebi elementele specifice locuirilor de la

¹³M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts (éds), *L'Aurignacien et le Gravettien de Mitoc-Malu Galben*, ERAUL 72, Liège, 2007.

¹⁴ V. Chirica, Val.- C. Chirica, G. Bodi, *La Vallée du Put Moyen – entre Miorcani et Ripiceni. Stratigraphie géologique et habitats paléolithiques*, Edit. PIM, Iași, 2014, pp. 156-157.

¹⁵ V. Chirica (éd), *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, Session scientifique dédié au centenaire de la première découverte paléolithique de MITOC (Dép. de Botoșani), Iași-Botoșani, 22-25 octobre 1985, în *BAI* II, 1987.

¹⁶V. Chirica, Oct.-Liviu Șovan, *Civilisations préhistoriques et protohistoriques dans la zone du Prut Moyen*, *BAI*, XVI, Edit. PIM, Iași, 2006.

¹⁷V. Chirica, Oct.-Liviu Șovan, *Civilisations préhistoriques et protohistoriques dans la zone du Prut Moyen*, *BAI*, XVI, Edit. PIM, Iași, 2006, p. 13.

Mitoc-Malu Galben în context central și est european¹⁸, iar ca urmare a studiilor realizate și publicate în cooperare cu M. Otte (Liège), noi am detaliat caracteristicile tehnologice și tipologice ale tehnocomplexelor litice de la Mitoc¹⁹, dar am realizat aceste elemente tehnologice și tipologice în volumul din 2007²⁰. Am stabilit, astfel, existența stratigrafică și tehnico-tipologică a celor cinci nivele aurignaciene (A I inf., A I, A II, A III, A III sup.) și a celor cinci nivele gravettiene (Gr. I, Gr. II, Gr. III, Gr. IV, Gr. dispersat), a căror existență o postulasem în diferite studii de autor. De altfel, organizarea celor două colocvii internaționale, consacrate Aurignacianului (ianuarie 2016), respectiv Gravettianului (mai 2017) de la Mitoc, au avut menirea de a consacra stabilirea stratigrafică și tehnico-tipologică a locuirilor aparținând Paleoliticului superior vechi și recent din marea stațiune paleolitică.

Așadar, subliniem încă o dată că, fără colaborarea remarcabilă cu Muzeul Județean de Istorie din Botoșani, cercetările noastre de specialitate ar fi avut un impact extrem de redus din mai multe considerente. Din acest punct de vedere (dar nu numai), începând cu cercetările de la Mitoc, Ripiceni, Ghireni etc., prezența specialiștilor ieșeni și bucureșteni pe șantierele arheologice din Câmpia Moldovei (teritoriul județului Botoșani) s-a bucurat în permanență de susținerea Muzeului, determinând, prin consecință, descoperiri arheologice de o mare valoare istorică.

Mots-clé: *Paléolithique supérieur ancien, Paléolithique supérieur récent, Aurignacien, Gravettien.*

LES RECHERCHES DE PLAINE DE LA MOLDAVIE. LA COOPERATION PERMANENTE AVEC LE MUSEE DEPARTAMENTAL D'HISTOIRE DE BOTOȘANI

(Résumé)

Les recherches archéologiques de Plaine de la Moldavie (Département de Botoșani) se sont déroulées par la coopération avec Musée Départemental de Botoșani. Par des

¹⁸ P. Haesaerts, I. Borziac, V. Chirica, F. Damblon, L. Koulakovska, *Cadre stratigraphique et chronologique du Gravettien en Europe centrale*, în *Paleo*, 19, 2007, pp. 31-51; P. Haesaerts, I. Borziac, V. P. Chekha, V. Chirica, F. Damblon, N. I. Drozdov, L. A. Orlova, S. Pirson, J. van derPlicht, *Climatic signature and radiocarbon chronology of middle and late pleniglacial loess from Eurasia: comparison with the marine and Greenland records*, în *Radiocarbon*, Vol 51, Nr 1, 2009, pp. 301-318; P. Haesaerts, I. Borziac, V. P. Chekha, V. Chirica, N. I. Drozdov, L. Koulakovska, L. A. Orlova, J. Van der Plicht, F. Damblon, *Charcoal and wood remains for radiocarbon dating Upper Pleistocene loess sequences in Eastern Europe and Central Siberia*, în *PPP*, 291 (2010), pp. 106-127.

¹⁹ M. Otte, P. Noiret, V. Chirica, I. Borziac, *Rythme évolutif du Gravettien Oriental*, în *XIII-ème Congrès UISPP*, Forlì, vol. VI, 1996, pp. 213-226; M. Otte, P. Noiret, I. Lopez-Bayon, I. Borziac, V. Chirica, *Recherches sur le Paléolithique supérieur de la Moldavie*, în *Archéologie et Préhistoire*, Bull. Soc. Royale Anthropologie et Préhistoire, Bruxelles, 107, 1996, pp. 45-80.

²⁰ M. Otte, P. Noiret, V. Chirica, I. Borziac, 2007. *Mitoc-Malu Galben: étude de l'industrie lithique*, în M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts (dir.), *L'Aurignacien et le Gravettien de Mitoc-Malu Galben*, ERAUL 72, Liège, pp. 85-136; 185-218.

recherches de terrain, et par des recherches archéologiques systématiques, les chercheurs de l'Institut d'Archéologie de Iași, et de l'Institut d'Archéologie de Bucarest, ont découvert des très importantes traces d'habitat préhistoriques et protohistoriques, le Département de Botoșani étant en présent la plus riche zone du Pays en ce qui concerne les découvertes archéologiques.

ILUSTRĂȚII

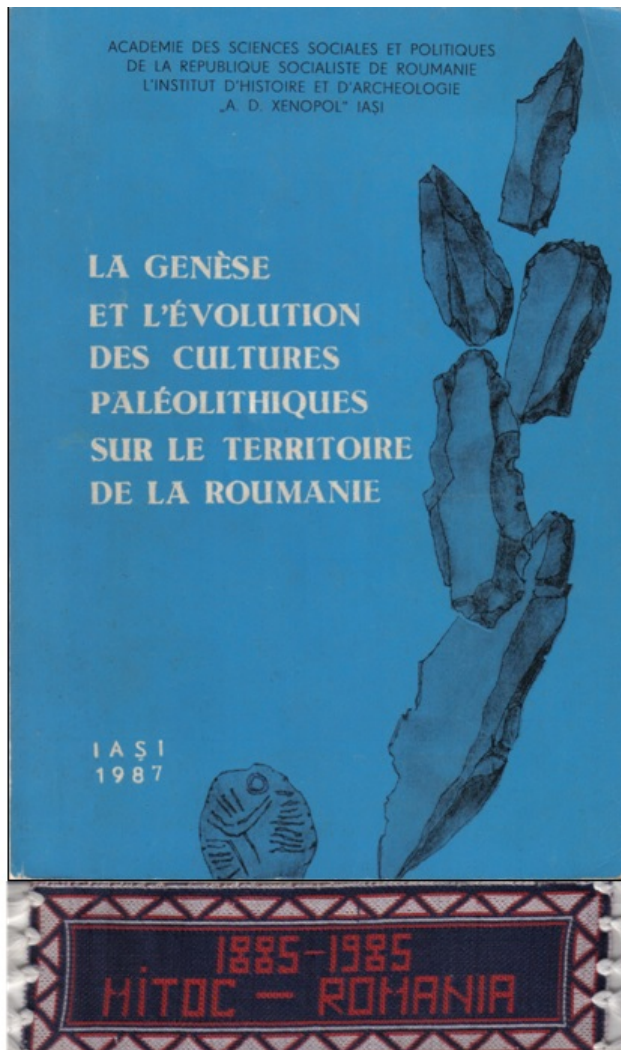

Fig. 1. Coperta lucrării care evocă aniversarea a 100 de ani de la debutul cercetărilor arheologice la Mitoc.

Fig. 2. **Mitoc – Cotu Mic**: stratigrafie în ruptura naturală a versantului.

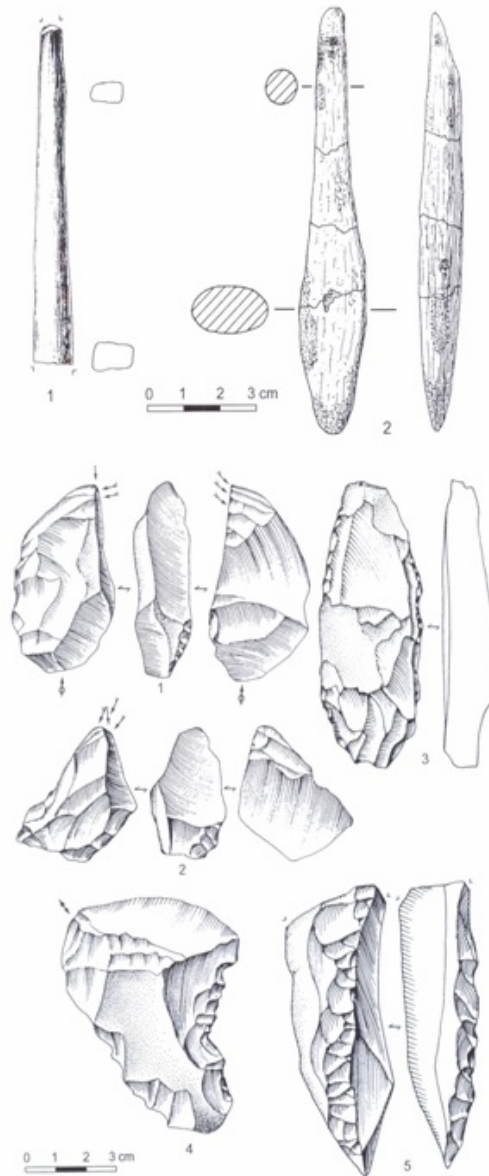

Fig. 3. **Mitoc – Malu Galben.** Aurignacien I: 1, Vârf de corn de ren; 2, vârf de săgeată de tip Mladeč; 3-7, unelte de silex, după M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts, 2007

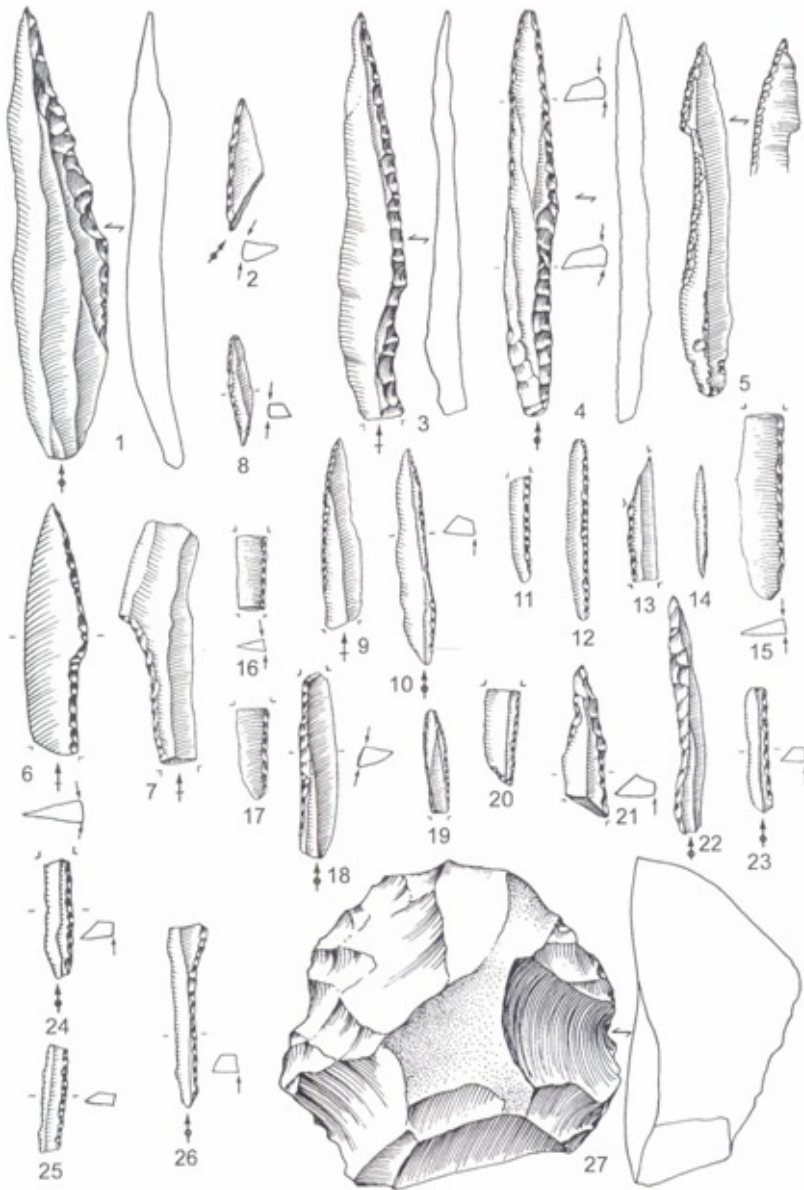

Fig. 4 Mitoș – Malu Galben. Gravettien IV: unelte de silex, după M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts, 2007, fig. 33.

Fig. 5. Ripiceni-Izvor. Vedere generală

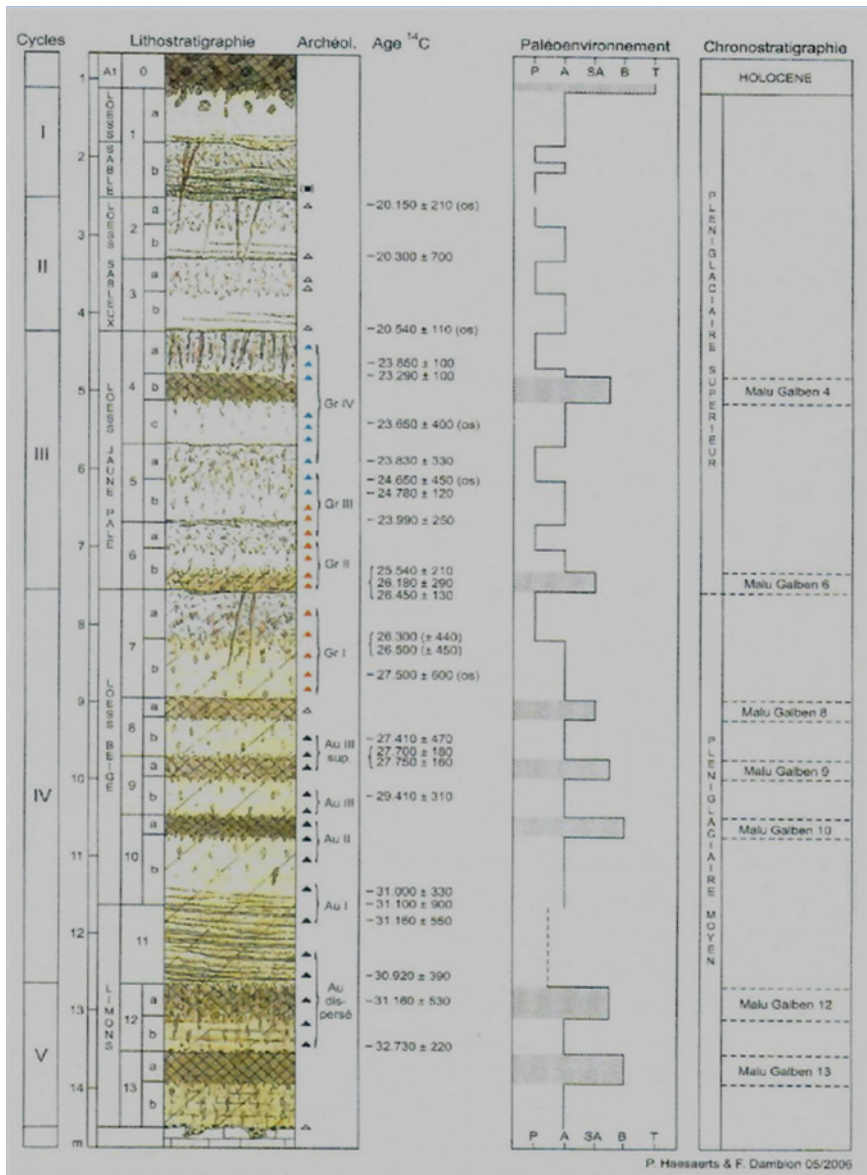

Fig. 6. Mitoc – Malu Galben. Distribuția eșantioanelor și datelor C^{14} în secvența stratigrafică a sitului. Abrevieri: P = periglaciuar, cu gheață sau permafrost activ; A = arctic; SA = subarctic; B = boreal; T = temperat, după M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts, 2007, p. 28

Nicolae URSULESCU

**SONDAJUL ARHEOLOGIC DE LA VORONA MARE -
DEALUL HOLBAN (COM. VORONA, JUD. BOTOȘANI)**

Cuvinte-cheie: România, Vorona Mare, sondaj 1989, cultura Cucuteni, faza B.

Situl arheologic de pe Dealul Holban (cod Registru Arheologic Național 399025.01; cod Lista Monumentelor Istorice BT-I-s-B-01847) se află la circa 1 km nord de marginea satului Vorona Mare și la circa 1200 m NE de satul Joldești, din aceeași comună (fig. 1). Este situat în partea estică a unui platou delimitat de văile Holban (la vest) și Porcării (la est)¹, iar la sud de râul Vorona, afluent de stânga al râului Siret, din al cărui bazin hidrografic face parte. Coordonate: 47° 34' 50" latitudine N; 26° 35' 50" longitudine E²; altitudine absolută: 330-335 m.

Situl (fig. 2) a fost semnalat colectivului de redactare a RAJB în 1974, de către învățătorul Lupu Haralambie, care a predat Muzeului Județean Botoșani o parte din materialele găsite; alte materiale au rămas în colecțiile arheologice ale școlilor din Vorona-Teodoru și Icușeni³. Materialele cucuteniene de aici nu au putut fi atribuite unei faze anume⁴.

Sub egida Muzeului Județean Botoșani, în august 1989, am întreprins aici, împreună cu Napoleon Ungureanu (pe atunci muzeograf la Botoșani), un sondaj de salvare, întrucât așezarea era în pericol de distrugere, ca urmare a arăturilor adânci și a unor lucrări de hidroameliorație. S-au trasat patru secțiuni (fig. 4) și au fost deschise câteva casete, fiind cercetată în total o suprafață de 550 m². Toate cele patru secțiuni au fost paralele între ele, fiind orientate SSE-NNV (numerotarea metrilor la fiecare secțiune a început de la SSE).

Întrucât comunicarea pe care am prezentat-o la sesiunea națională de rapoarte arheologice din 1990⁵ nu a mai fost tipărită, iar despre această săpătură nu s-a publicat

¹ În hărțile topografice, toponimul a fost plasat, eronat, la vest de valea Holban, unde, de fapt, este Dealul Viei; în realitate, situl de pe Dealul Holban se află la est de această vale. Eroarea a fost preluată în toate repertoriile publicate până acum, unde, în loc de Dealul Holban, este trecut Dealul Porcării (care se află mai la est, spre satul Icușeni).

² Vezi nota 1.

³ RAJB 1976, p. 303, punct LXX.5.A; Dan Monah, Ștefan Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași 1985, p. 166, nr. 1140 (punctul este numit aici *Dealul Holm*).

⁴ Vezi nota 3; semnalarea învățătorului H. Lupu nu a fost verificată de autorii RAJB. Deși din acest punct se citează și prezența unor materiale din sec. II-III și III-IV (vezi și RAJB 2013, pp. 479-480), aceste urme mai târziu se găesc (așa cum am constatat în cercetarea noastră de teren) într-un alt loc, situat mai la sud, la poalele Dealului Holban, în zona de confluență a râului Vorona cu valea Holban.

⁵ N. Ursulescu, N. Ungureanu, *Așezarea de tip Cucuteni B de la Vorona (jud. Botoșani)*, comunicare prezentată la cea de a XXIV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Arad, 7-10, VI 1990.

decât o notă succintă⁶, considerăm util să prezentăm date mai ample, cuprinse în raportul din 1990, cu unele completări rezultate din prelucrarea materialelor descoperite.

Prima secțiune, lungă de 14 m și lată de 2 m, amplasată la 80 m vest de liziera pădurii Holban/Porcăriei, a oferit doar sporadice fragmente ceramice și lipituri de lut, dar nici o structură arheologică.

A doua secțiune, paralelă cu prima, a fost trasată la 28 m de liziera vestică a aceleiași păduri, având o lungime de 20 m și o lățime de 2 m. Între metrii 10 și 17 au apărut vestigiile (lutuiei masive) ale unei locuințe cucuteniene (L1). A fost stabilită următoarea stratigrafie: strat arabil (circa 15-20 cm); strat brun închis, post-cucutenian (circa 8-10 cm); strat brun-cenușiu deschis, podzolic (20-25 cm), conținând resturile cucuteniene; în fine, cam de la 50 cm de la suprafață începea stratul steril de argilă, gălbui închis. Pentru dezvelirea integrală a L1 s-au deschis două casete în dreptul metrilor 10-18: A spre est (5 m lățime) și B spre vest (10 m lățime), cercetându-se, deci, o suprafață totală de 160 m². În afară de L1, în caseta B, erau vestigiile unei alte construcții (L2); cele două construcții erau separate între ele printr-un interval de circa 3,5 m.

Secțiunea III, lungă de 90 m și lată de 2 m, a fost trasată la 8,50 m est de peretele estic al S II. Între metrii 50 și 59 a apărut o aglomerare de materiale cucuteniene (L3), pentru a căror dezvelire integrală s-au deschis două casete de câte 3,5 m lățime: A spre est și B spre vest. Marginea vestică a casei B coincide (între m 51,5 și 59) cu marginea estică a casei A de lângă S II.

Secțiunea IV, lungă de 60 m și lată de 1,25 m, a fost trasată la 33 m vest de S II. Urme consistente de lutuiei și fragmente ceramice (L4) au apărut în primii șase metri, deschizându-se două casete între metrii 0 și 8: A spre est (lată de 6,5 m) și B spre vest (lată de 1 m). O altă aglomerare de materiale a fost observată în dreptul metrilor 50, dar aceasta nu a mai putut fi dezvelită integral.

Vestigiile arheologice se găseau, în general, la mică adâncime (0,25-0,30 cm). Locuința cea mai bine păstrată (în S II și în caseta A), L1 avea dimensiunile de 4,60 x 3 m, fiind orientată NNV-SSE (fig. 3). Delimitarea ei s-a putut face mai ales prin urmele pereților de pe laturile de SV și NV, păstrați pe o înălțime de 12-13 cm (fig. 5). Pereții constau din bucăți masive de lutuiei, cu mai multe urme ale impresiunilor de pari verticali, care nu străpungeau însă lutul, ceea ce ne determină să presupunem că stâlpii pereților se sprijineau fie pe tălpi de lemn, fie chiar în masa compactă a lutului (fig. 5B). Locuința avea platformă de lut, groasă de 10 cm, construită pe bârne despicate (cu diametre de circa 13 cm), plasate la intervale de 13-14 cm. În colțul vestic al casei erau resturile unei vetre masive (fig. 6), cu suprafața boltită (refăcută de cel puțin patru ori); noile lutuiei se aplicau peste cele vechi, fără nici o altă amenajare sau separare. Parțial, gardina vetrei era formată chiar de pereții de SV și NV ai locuinței (fig. 5A). Din păcate, suprafața vetrei, aflată doar la 15 cm adâncime, a fost puternic deranjată, neputându-i-se stabili forma exactă. Intrarea în locuință s-a aflat probabil pe latura de sud-est, opusă vetrei. La demontare, sub podină, s-au găsit (în carourile 14f și 17e-f) două îngrămădiri de fragmente ceramice (fig. 7), care ar putea să provină de la vase sparte ritual, ca ofrande de fundație. Pereții locuinței s-au prăbușit spre sud-vest, în urma unui incendiu foarte puternic, care a dus la arderea secundară a mai multor lutuiei și fragmente ceramice, precum și la calcinarea unor piese de silex.

⁶ *Ibidem*, în: *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, pp. 126-127; <http://cronica.cimec.ro/detalii.asp?k=622>.

La circa 3,5 m spre vest de locuința 1 s-au găsit urmele unei anexe gospodărești – L 2 (5 x 3 m), orientată NE-SV, cu platformă lutuită (groasă de circa 5 cm), dar fără structură lemnoasă. Pe suprafața încăperii erau mai multe aglomerări de ceramică, cea mai mare fiind în dreptul metrului 14. S-au descoperit destul de numeroase piese de silex (fig. 8-9). În colțul nordic al anexei (L 2) a existat un loc de cioplire a silexului (sub forma unei mici adâncituri), în apropierea căruia era și un percutor (fig. 8/1; 9/1). Multe dintre piesele de silex erau puternic calcinate, probabil de la incendiul care a mistuit construcția. Din punct de vedere tipologic, atrag atenția în mod deosebit lamele adânc zimțuite – tip ferăstrău (fig. 8/7, 9, 10; 9/6, 10, 15, 19), o apariție rară în mediul cucutenian.

Locuința nr. 3 din S III se pare că a fost construită mai mult din material lemnos, găsindu-se foarte puține lutuiei de la pereți – motiv pentru care dimensiunile ei nu au putut fi stabilite. Pe mijlocul șanțului, la metrul 53 a fost observată o groapă de par, cu diametrul de 17 cm, care se adâncea până la 0,70 m; în umplutura ei a apărut o așchie de silex. În afară de fragmente ceramice și câteva piese de silex, în această construcție au apărut cele mai multe statuete (trei antropomorfe și cinci zoomorfe).

În caseta B din S III (în dreptul metrilor 57,60-58,80) a fost observat, la adâncimea de 0,55 m, conturul unei gropi puțin ovalizate (1 x 1,20 m), care se adâncea până la 0,75 m (de la suprafață), având fundul ușor albiat. Profilul gropii era ușor tronconic, cu deschiderea mai largă. Umplutura gropii conținea lipituri de lut și câteva fragmente ceramice.

Locuința nr. 4 s-a conturat la capătul sudic al S IV, dar vestigiile ei (aflate la mică adâncime) au fost puternic răvășite de lucrările agricole. Podina de lut a fost construită pe bârne, late de 12-15 cm. În interior erau și resturile răvășite ale unei vetre (cu trei straturi de lipituri succesive), probabil de formă ovală (circa 50 x 35 cm); suprafața ei era ușor adâncită. După răspândirea bucăților de platformă, locuința a avut dimensiunile de circa 5 x 3,5 m. Se pare că pereții s-au prăbușit spre est – zonă în care s-au găsit numeroase lipituri de pereți și ceramică. Din inventarul locuinței s-au mai recuperat piese de silex, dintre care se remarcă vârfuri de săgeți cu baza concavă (fig. 8/2-4; 9/9, 17) și un vârf de lance (fig. 8/8; 9/11), o greutate de lut de tip „tomată” (fig. 10), precum și patru statuete fragmentare (trei antropomorfe și una zoomorfă).

Ceramica descoperită⁷ în complexele cercetate în 1989 (fig. 13-14), deși nu a păstrat prea bine pictura (pe suprafețele puternic corodate se pot observa uneori dungii de culoare neagră), se poate încadra totuși clar, după forme, în faza Cucuteni B (probabil subfaza B1): pahare ușor arcuite și marginea dreaptă; oale cu gât și umăr pronunțat, cu buza rotunjită, teșită spre interior sau chiar fațetată; amfore cu prag între gât și umăr; castroane tronconice cu pereți relativ subțiri și buza ușor evazată, având marginea ascuțită; castroane tronconice cu marginea dreaptă și buza puțin subțiată; castroane cu pereți groși, corp slab bitronconic, buza dreaptă ori ușor încovoiată cu marginea subțiată; castron cu pereți groși, cu partea superioară cilindrică și cea inferioară tronconică; castron arcuit cu gura largă, având marginea mai groasă decât pereții; castron cu buza scundă și clar încovoiată (peretele este îngroșat în zona încovoierii), având marginea ascuțită; castroane boluri; castron bitronconic adânc, cu marginea puternic încovoiată și buza rotunjită; străchini bitronconice cu marginea încovoiată și buza rotunjită sau ascuțită. Categoria cu pereții mai groși a fost acoperită cu o angobă albicioasă. Este prezentă și categoria

⁷ Materialele rezultate se păstrează la Muzeul Județean de Istorie din Botoșani.

Cucuteni C, atât din categoria cu scoică pisată în pastă și decor șnurat, cât și din cea cu miez negricios și pleavă în pastă, cu decor format din fascicole de linii striate.

În privința materialului litic, surprinde lipsa cvasitotală a uneltelor șlefuite, reprezentate doar printr-un fragment din tăișul unui toporaș⁸. În schimb, piesele cioplite în silex sunt bine reprezentate. În afara așchilor și a deșeurilor de prelucrare, au fost găsite lame, gratoare, vârfuri de lance și câteva frumoase vârfuri de săgeți, cu marginile retușate și cu baza dreaptă (subțiată la mijloc) sau concavă (cu scobitură). În mod deosebit se remarcă un tip de unealtă multifuncțională (împungător, burin, răzuitor), având și un fel de peduncul ascuțit, care servea probabil la prinderea în mâner (fig. 9/3-5). Acest tip de unealtă se producea în micul atelier de cioplire din L2 (anexa), unele exemplare fiind în curs de prelucrare. Din alte roci s-au găsit așchii de gresie silicioasă, precum și două lame de glauconit.

Plastica de lut s-a găsit numai în secțiunile III și IV. Din cele 19 piese descoperite, nouă sunt antropomorfe (fig. 11/2-7.; 12/2-6), dintre care doar una feminină întreagă (fig. 11/3; 12/2), iar zece zoomorfe, mai mult sau mai puțin fragmentare; doar o statueta, reprezentând probabil un bovideu, este aproape întreagă, lipsindu-i doar un corn (fig. 11/1; 12/1). Se pare că idolii antropomorfi aparțin unui singur tip: corp alungit, picioare nediferențiate, capul în formă de cioc de pasăre (*bec d'oiseau*), cu perforații în dreptul ochilor.

Deși, în ansamblu, așezarea cucuteniană de la Vorona Mare-Dealul Holban nu a furnizat un material prea spectaculos, mai ales din cauza adâncimii mici la care se găseau vestigiile (ceea ce a provocat o serie de deranjamente), ca și a corodării ceramicii, totuși sunt de reținut câteva rezultate, mai ales datele privind tehnica de construire a locuințelor, ca și semnalarea unui nou tip de artefact multifuncțional. Ca și în cazul altor stațiuni cucuteniene, rezultatele din situl prezentat aici întăresc ideea că, pe lângă trăsăturile general întâlnite în toată aria vastului complex cultural, aproape fiecare comunitate se particulariza prin unele invenții și tehnici proprii, care, de regulă, aveau o răspândire zonală limitată.

Mots-clef: Roumanie, Vorona Mare, sondage archéologique 1989, culture Cucuteni, phase B.

**SONDAGE ARCHÉOLOGIQUE
DE VORONA MARE-DEALUL HOLBAN
(COMMUNE DE VORONA, DÉP. DE BOTOȘANI)**

(Résumé)

Par le quatre sections du sondage archéologique de l'année 1989 on a dévoilé les vestiges de trois habitations (nos. 1, 3 et 4) et d'une annexe utilitaire (no. 2). Les traits de la céramique et de la plastique anthropomorphe permettent l'encadrement de l'habitat dans la phase B de la culture Cucuteni (Énéolithique évolué).

⁸ În acest loc s-ar fi descoperit anterior, prin cercetare de suprafață, un topor-ciocan cu gaură pentru coadă (RAJB 1976, p. 303).

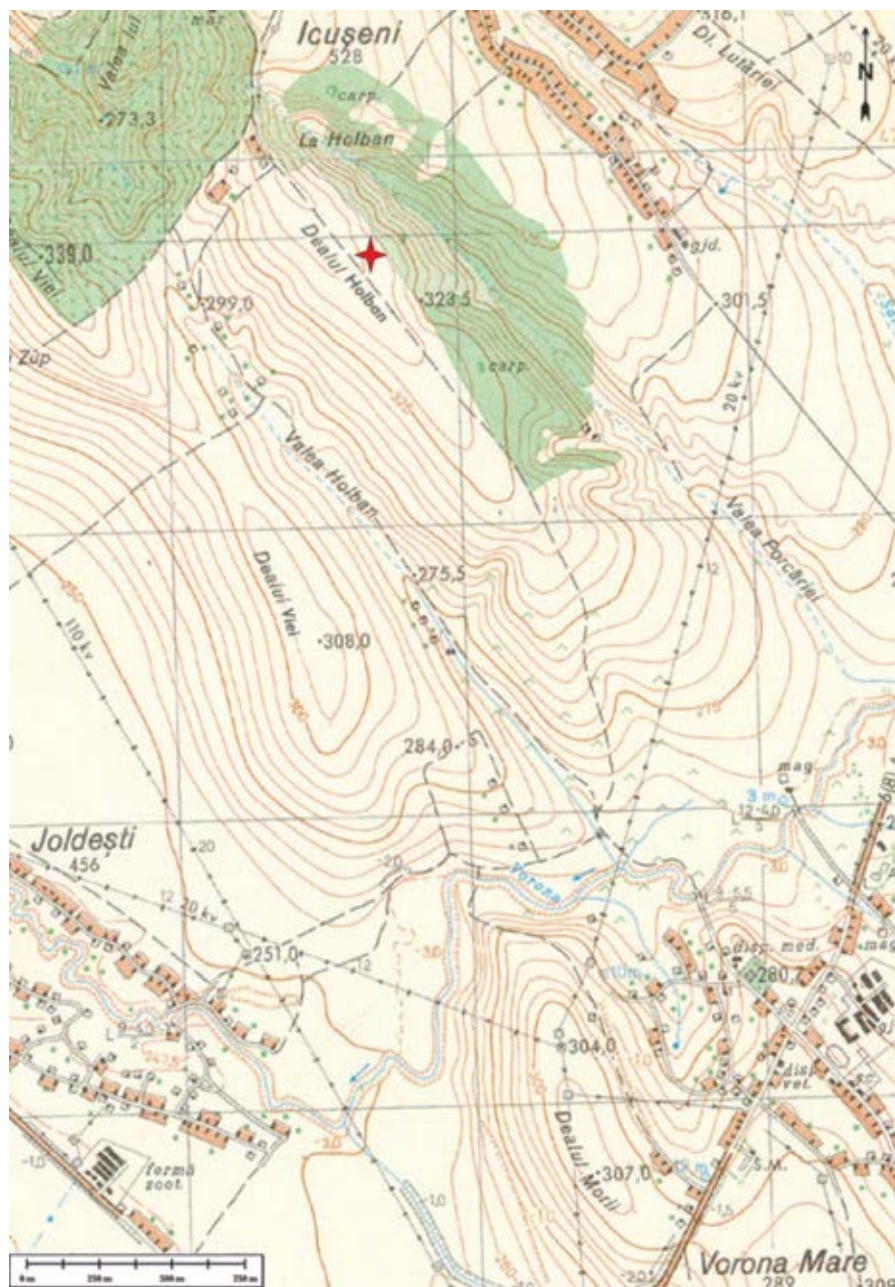

Fig. 1. Vorona Mare – Dealul Holban. Amplasarea așezării.

Fig. 2. Vorona Mare – *Dealul Holban*.
Vedere (dinspre sud-est) asupra sitului.

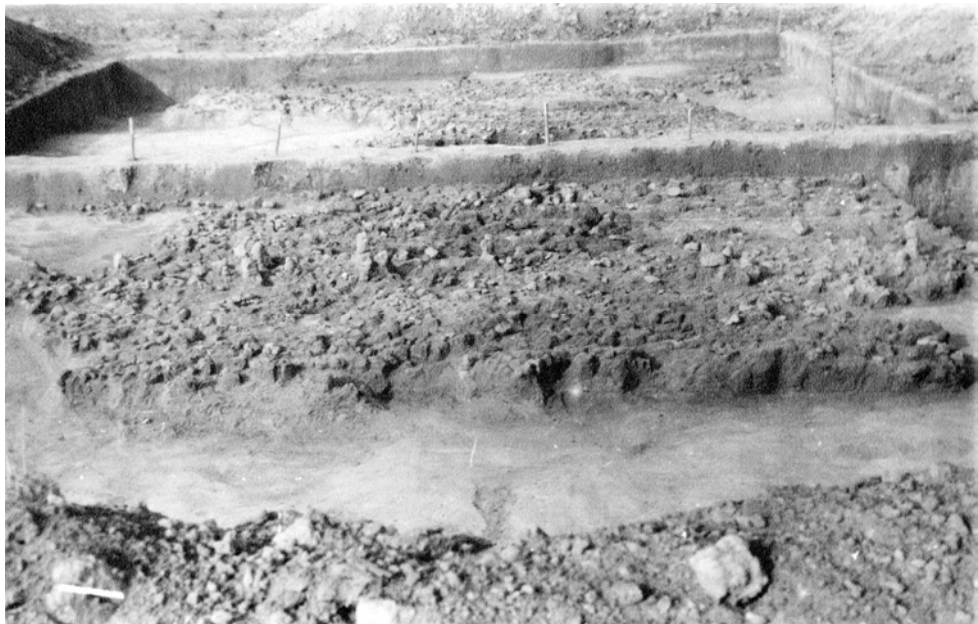

Fig. 3. Vorona Mare – *Dealul Holban*. Vedere (dinspre sud)
asupra vestigiilor locuinței 1.

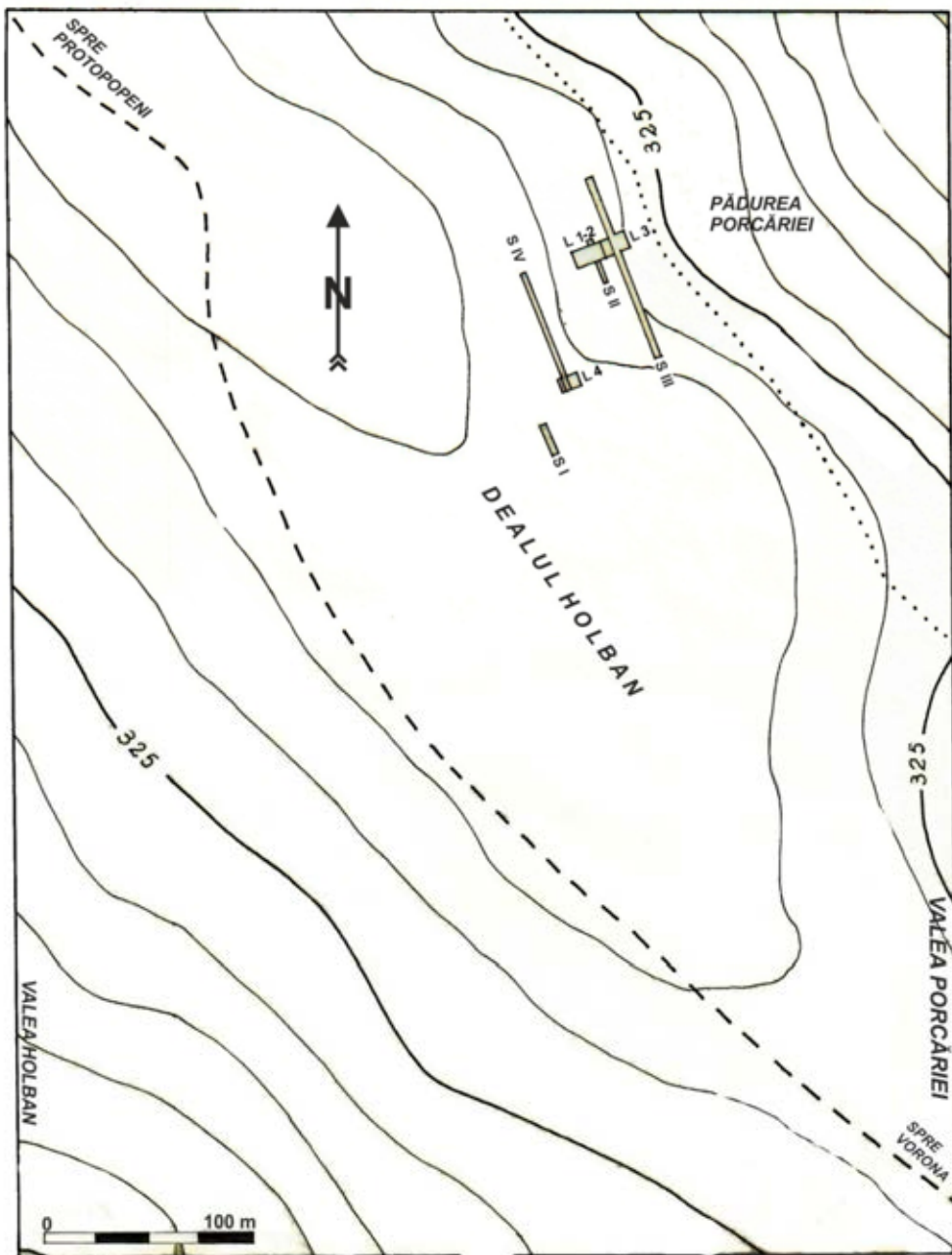

Fig. 4. Vorona Mare – Dealul Holban. Planul săpăturilor din 1989.

Fig. 5-A Vorona Mare – Dealul Holban:
Colțul vestic al locuinței 1, cu o parte a vetrei

Fig. 5-B Vorona Mare – Dealul Holban:
locuința 1- baza unui perete, cu impresiune de bârnă.

Fig. 6. A Vorona Mare – Dealul Holban. Vatra locuinței 1

Fig. 6. B Vorona Mare – Dealul Holban. Vatra locuinței 1 - fragment de gardină

Fig. 7. A Vorona Mare – Dealul Holban. Concentrări de fragmente ceramice în L 1 (după demontarea platformei) în caroul 14f

Fig. 7. B Vorona Mare – Dealul Holban. Concentrări de fragmente ceramice în L 1 (după demontarea platformei) în caroul 17 e-f

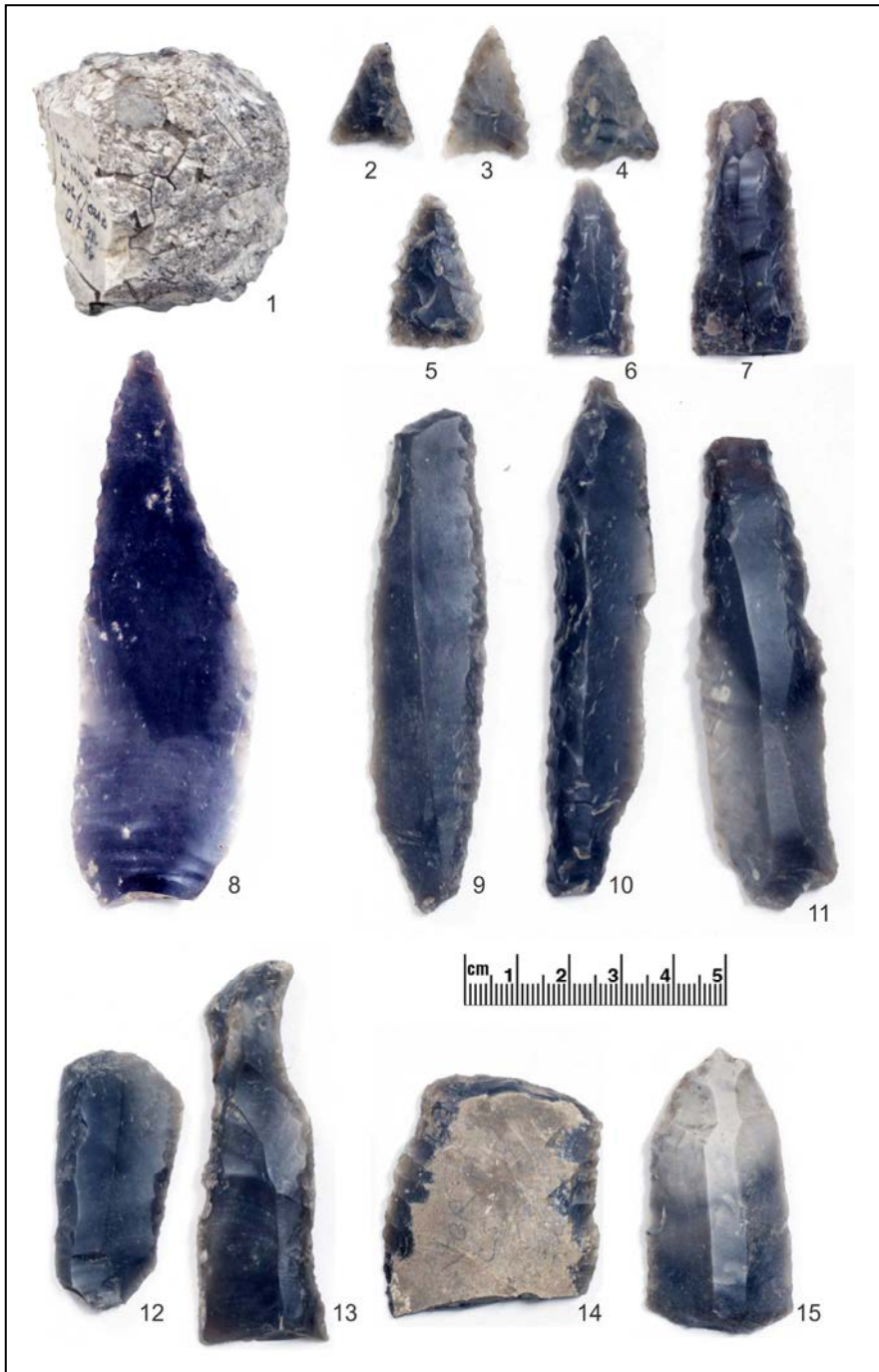

Fig. 8. Vorona Mare – Dealul Holban. Piese de silex.

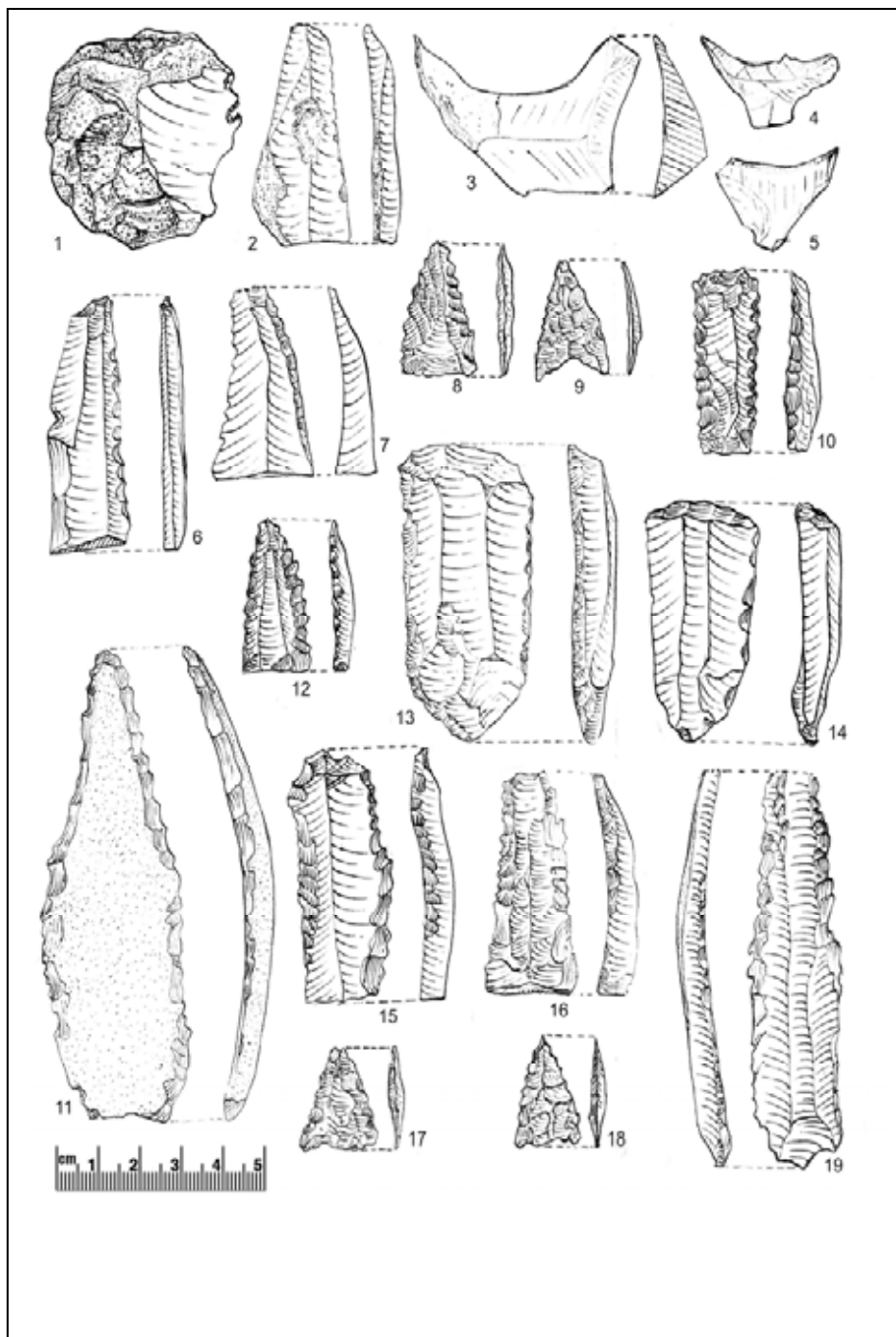

Fig. 9. Vorona Mare – Dealul Holban. Piese de silex.

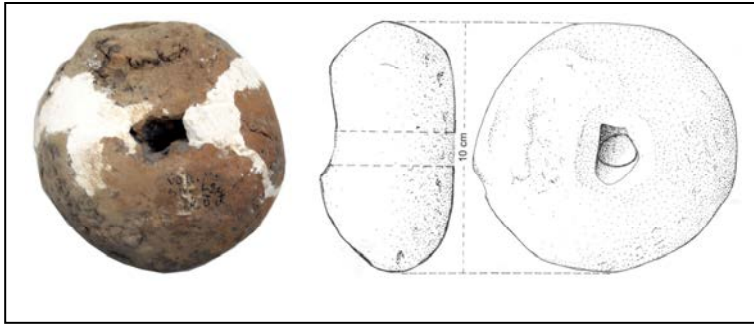

Fig. 10. Vorona Mare – *Dealul Holban*. Greutate de lut ars din L 4: A – foto; B – desen.

Fig. 11. Vorona Mare – *Dealul Holban*. Statuete zoomorfe (1) și antropomorfe (2-6).

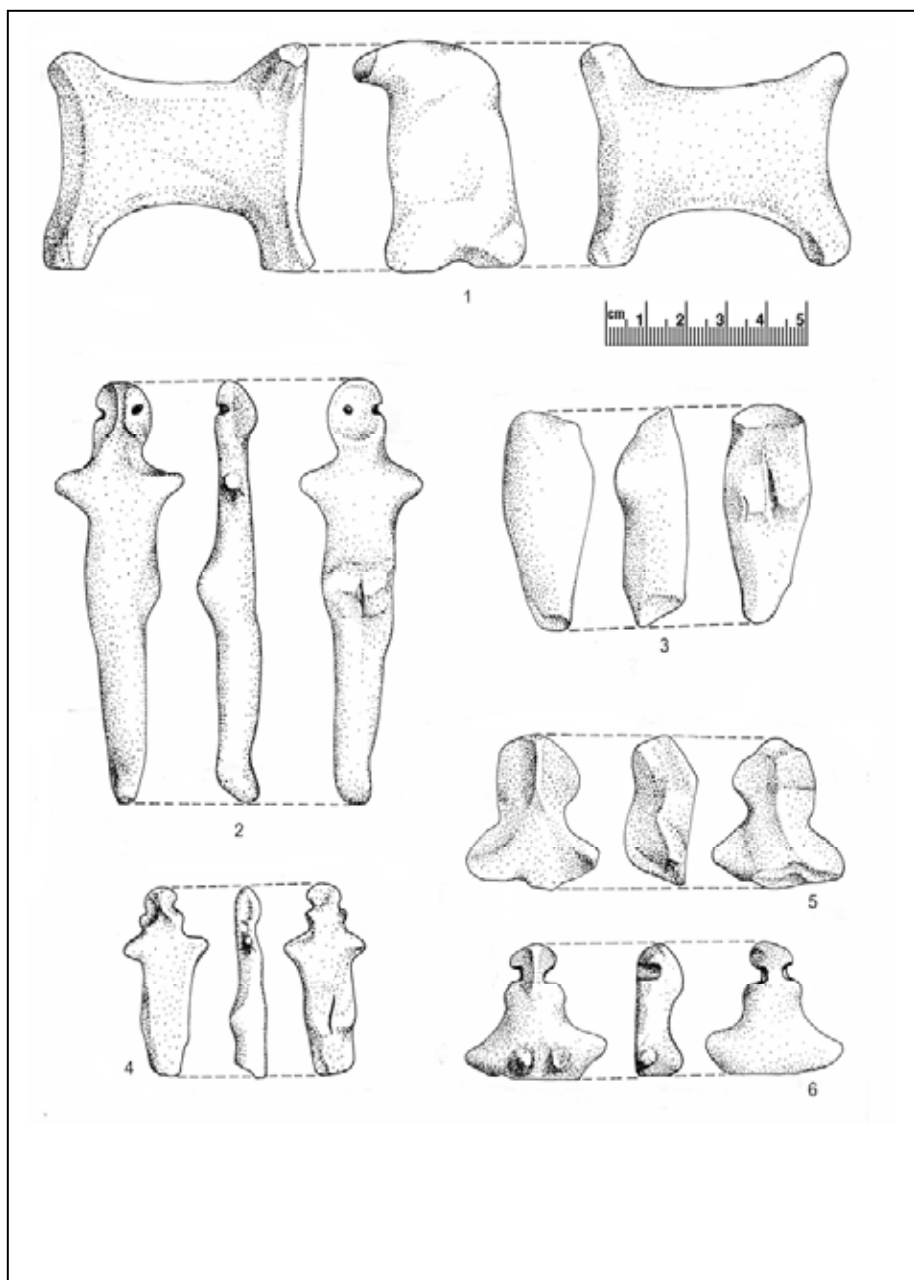

Fig. 12. Vorona Mare – Dealul Holban. Statuete zoomorfe (1) și antropomorfe (2-6).

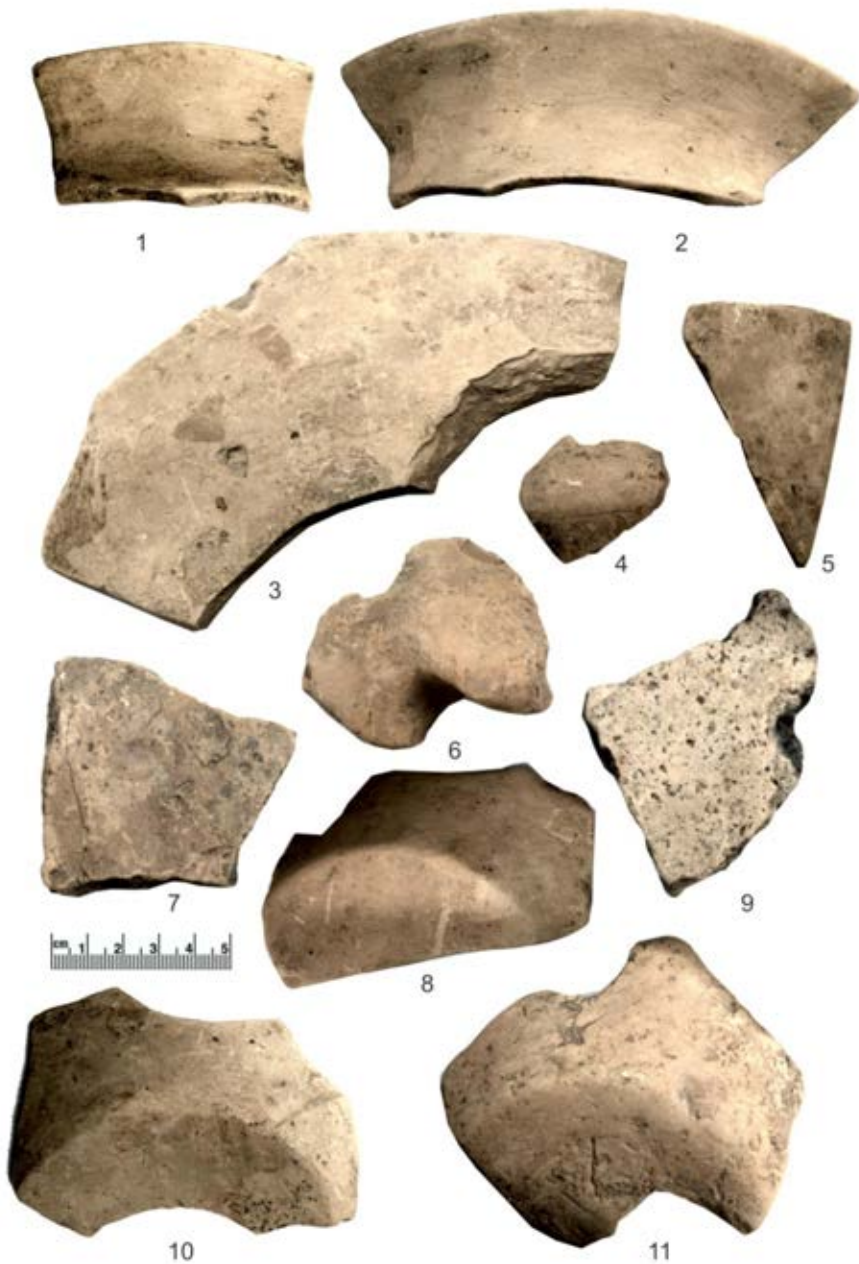

Fig. 13. Vorona Mare – Dealul Holban.
Fragmente ceramice Cucuteni B.

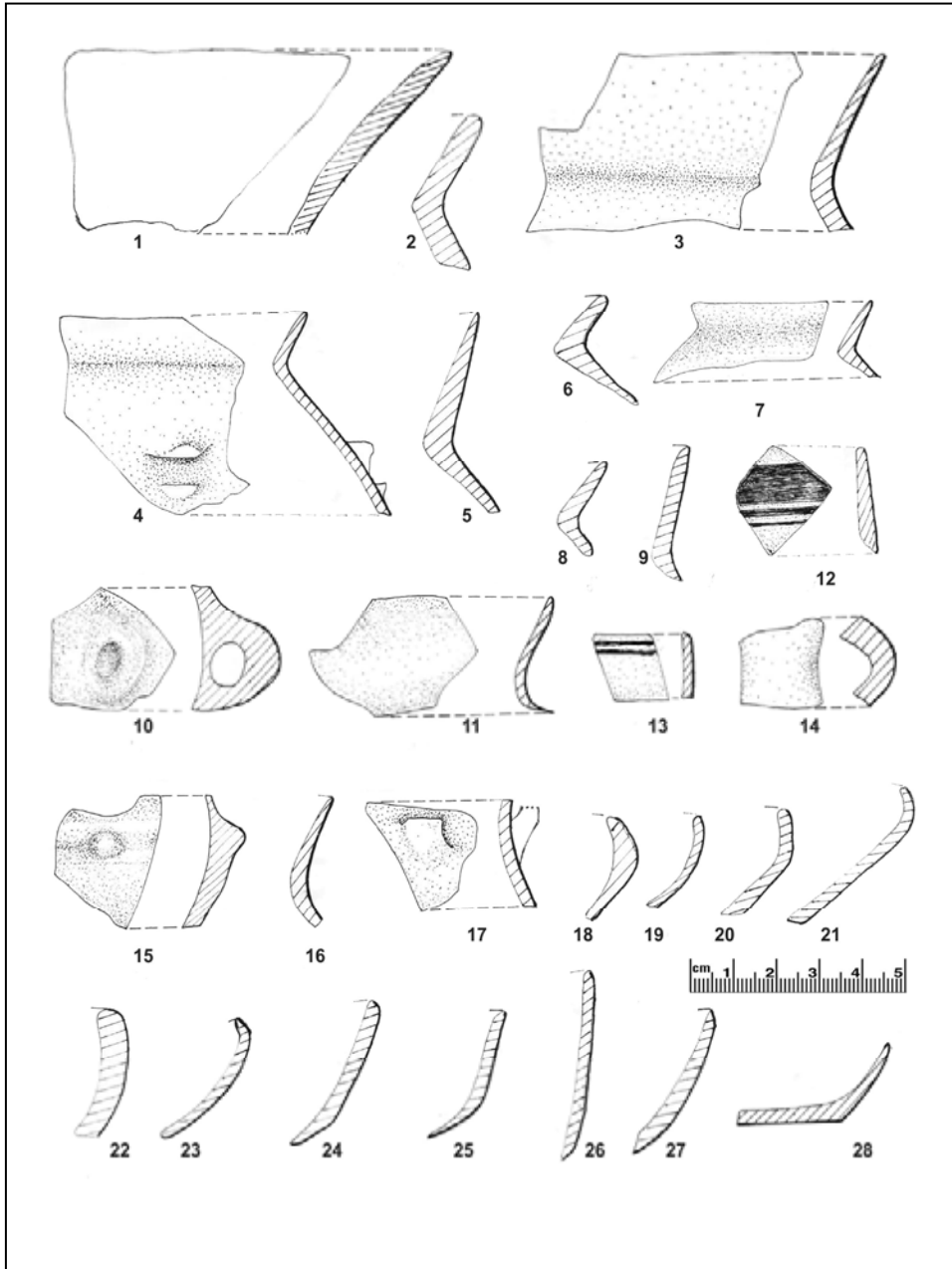

Fig. 14. Vorona Mare – Dealul Holban.
Forme ceramice Cucuteni B.

Angela Paveliuc - OLARIU

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII MUZEALE DIN JUDEȚUL BOTOȘANI ÎNTRE ANII 1968 -1978

Cuvinte-cheie: Muzeul Județean Botoșani, cercetare etnografică, casa Nicolae Iorga - Botoșani, Liveni, George Enescu, Flămânzi, Muzeul „1907”.

Și așa am venit într-o bună zi a anului 1968 la Botoșani, unde am fost primită foarte frumos de către colegi și oficialități, care s-au ținut de promisiunile făcute. În scurt timp am primit un frumos apartament într-un bloc situat pe strada Marchian, loc central așa cum mi se promisese, apartament pe care mai tarziu l-am cumpărat, bineînțeles, tot cu ajutorul bunilor mei părinți, Maria și Ioan Paveliuc. Aveam așadar casă frumoasă, mobilată modest, dar, zic eu, cu gust. Părinții mei îmi asigurau tot ce aveam nevoie, găsind de fiecare dată frigiderul plin cu bunătăți, făcute din suflet, de mâinile sfinte ale mamei. Aveam colegi oameni corecți, pasionați de munca lor, aveam șefi care mă chemaseră la Botoșani, deci nu erau motive de nemulțumire judecând totul, obiectiv, „la rece”. Dar ce n-aveam? N-aveam lumea de care mă despărțisem la Cîmpulung Moldovenesc. N-aveam munții cu brazii lor, n-aveam muzeul „meu cu haine noi”, de sărbătoare și nu simțeam acel „spirit al locului”, specific Bucovinei, acel ceva ce nu se poate descrie în cuvinte, oricît m-aș strădui. Așa că vreme de câțva timp mergeam ca un automat, visand și noaptea brazii. Mi s-a făcut, la un moment dat, frică de o adevărată boală: dezadaptare la mediu.

Bunii mei părinți au observat și au simțit aceasta realitate. Începeau și ei să regrete insistența cu care m-au rugat să vin la Botoșani. Sufereau și ei bieții, alături de mine, fără să le spun totuși un cuvânt, sau să le reproșez ceva. Intuiau, cu sufletul de părinți, adevărata realitate. Când mi-am dat seama de acest fapt, m-am hotărât să pun capăt acestei stări de lucruri care nu-mi pria deloc și ca un adevărat „berbec”, am început ofensiva cu mine, cu sufletul meu, căutând argumente pentru a-mi găsi liniștea și motive de satisfacție la noul meu loc de muncă. Și le-am găsit! Mulțumesc lui Dumnezeu! În primul rând mi-am propus să fac cercetări etnografice și în județul Botoșani, sperând să găsesc, așa cum de fapt s-a întâmplat, dovezi grăitoare a faptului că și-n această parte a țării, oamenii au creat valori în diferite domenii ale civilizației tradiționale românești (arhitectura laică și bisericească, interior tradițional, port popular, ceramică, textile de interior etc.). Când am ocupat postul de director, Muzeul Județean Botoșani era mixt (istorie, arheologie, artă). De etnografie nici vorbă! Într-un colț al unei încăperi igrasioase, se aflau câteva obiecte provenite prin donație, doar câteva, și acestea într-o stare jalnică de conservare.

Muzeul din Botoșani avea deschise anual câte 7-8 șantiere arheologice, în care executau săpături colegii istorici, în colaborare cu arheologii de la Institutele de Arheologie din Iași și București. Exista o activitate febrilă de cercetare arheologică, pentru dovedirea unei continuități de locuire și în acest loc de țară. Datoria mea, ca director, era aceea de a le oferi fondurile de care aveau nevoie și bineînțeles sprijinul

administrativ necesar în asemenea situații. Mergeam adeseori la șantierele deschise (Hudum, Ripiceni, Fundu Herții, Stîncești ș.a.).

În timp ce arheologii își făceau datoria, eu însoțeam echipa respectivă, făcând sondaje etnografice acolo unde colegii arheologi evidențiau prin cercetările lor o vechime de locuire apreciabilă, și de cele mai multe ori găseam motive să revin într-o cercetare etnografică serioasă. Și poate așa se explică și faptul că primele achiziții etnografice provin din locurile unde se făceau săpăturile arheologice în județul Botoșani. Tot așa, pot afirma, faptul că, după asemenea cercetări mi-am recăpătat încrederea că voi deschide și la Botoșani un muzeu etnografic, într-un viitor pe care mi-l doream cât mai apropiat. Dar până atunci, mai erau multe de făcut la Botoșani.

De Muzeul Județean aparțineau și Muzeul Memorial „George Enescu” de la Dorohoi și bineînțeles Casa memorială „George Enescu” de la Liveni și Muzeul „Mihai Eminescu” de la Ipoțești. Se impunea reorganizarea într-o manieră mai adecvată a tuturor obiectivelor amintite. Pe de altă parte, se apropiau și anii comemorativi, fiind vorba în acest caz de 1971, când se împlineau 100 de ani de la nașterea istoricului Nicolae Iorga. Exista casa în care a locuit un timp Zulia Iorga, cu cei doi fii ai săi Nicolae (Nicu) și George. Această casă era o filială a Bibliotecii Județene. Așa că, se impunea trecerea casei în patrimoniul muzeului. Asta am realizat după ce am început pregătirea pentru restaurarea casei, conform aspectului inițial. S-a întocmit de către specialiști un proiect, după care au început lucrările propriu-zise (înlocuirea acoperișului de tablă cu cel din draniță, transformarea cerdacului ai cărui coloane din zid au fost înlocuiți cu deregi din lemn, s-au adus transformări referitoare la aspectul ușilor și geamurilor etc.).

Paralel cu restaurarea casei, am început o documentare referitoare la viața și activitatea lui Nicolae Iorga și la modul în care urma să fie organizat viitorul muzeu sau casă memorială. Începea o muncă dificilă, avându-se în vedere uimitoarea dimensiune a acestui titan al gândirii românești. Cu ce să încep?! În timpul facultății nu aveam voie să pomenim numele Nicolae Iorga. Ar fi fost prea riscant. Așa că se impunea o documentare serioasă de la A la Z.

Am început prin a lua legătura cu familia Iorga, relație care s-a dovedit a-mi foarte utilă în lămurirea unor probleme referitoare la ceea ce doream să organizăm la Botoșani. Mi s-a recomandat să iau în această întreprindere ca și colaboratori de nădejde pe prof. Frasin Munteanu-Râmnic, muzeograf la Casa Memorială din Vălenii de Munte și eventual cu secretarii personali ai lui N. Iorga, care mai trăiau. M-am deplasat în acest scop la Zapodeni – Vaslui, unde speram să găsesc ceva date referitoare la acest aspect. La București, am reușit să iau legătura cu Nicolae Georgescu-Cocoș, fost director al ziarului „*Neamul Românesc*”.

Domnul Frasin Munteanu-Râmnic, o adevărată personalitate, om cultivat, cu o gândire sistematică și multă rigoare în acțiune, mi-a fost de mare folos. Și-a luat rolul în serios, cu mult simț de răspundere și seriozitate. Am început cu o tematică, cu stabilirea în amănunt a ceea ce urmează să fie achiziționat pentru a completa patrimoniul acestui viitor obiectiv muzeal și cu ajutorul domnului Râmnic, am găsit persoane care mai aveau la timpul acela obiecte, cărți sau alte piese de mobilier ce ar fi fost necesare casei N. Iorga din Botoșani. Am achiziționat rând pe rând cărți scrise de N. Iorga pentru biblioteca ce urma să existe în viitorul obiectiv, obiecte, printre care și numărul de la mașina cu care a fost răpit N. Iorga de la vila din Sinaia pentru a fi asasinat în pădurea de la Strejnic de lângă Ploiești, în 1940, la 27 noiembrie. Am achiziționat și multe fotografii aparținând lui N. Iorga, la diferite activități și ani de viață, am achiziționat și multe alte publicații („*Neamul*

Românesc” de ex.). Paralel cu aceste achiziții și lucrări de restaurare s-au comandat și executat lucrări de grafică ce urmau să apară ca materiale complementare în viitoarea expoziție. Când casa a fost restaurată, căpătând aspectul văzut astăzi de vizitatori, când în interior totul a fost pregătit cu minuțiozitate începând cu mobilierul adecvat, cu toate viitoarele exponate, s-a trecut la organizarea propriu-zisă a casei memoriale, pentru a fi deschisă vizitării pentru publicul larg.

A urmat deschiderea festivă a acestui obiectiv muzeal la care au fost prezente oficialități și un public dornic să cunoască acest nou obiectiv muzeal. Au auzit apoi, vizite în grup prin orașul Botoșani, oameni dornici să cunoască casa copilăriei lui N. Iorga, atrași firește de personalitatea acestui titan al gândirii românești originar din Botoșani.

Și așa a început epopoea botoșăneană a activității mele în Botoșani – organizasem casa N. Iorga, mergeam la șantierele arheologice din județ, dar continuam cu mai multă râvnă cercetările etnografice, descoperind de fiecare dată piese de etnografie de mare valoare documentară și artistică (textile de interior – lăicere, scoarțe și ștergere-, piese de ceramică, piese de mobilier etc.) cu care se forma treptat o colecție ce urma ca să stea la baza înființării unui viitor muzeu etnografic.

După organizarea casei memoriale N. Iorga, am început demersurile necesare reorganizării Casei memoriale George Enescu, de la Liveni. În acest scop am luat legătura cu domnul Romeo Drăghici de la București, executorul testamentar al lui George Enescu, persoană care mi-a fost de folos în lămurirea unor probleme referitoare la casa și familia lui George Enescu. Am hotărât să începem lucrările de restaurare a casei memoriale de la Liveni, lucrări care se impuneau, având în vedere vechimea casei și faptul că nu se mai efectuaseră asemenea intervenții de mulți ani. În același timp, am achiziționat pentru completarea inventarului casei, scoarțe și lăicere, cumpărate de la un fost administrator al moșiei de la Liveni, scoarțe care ar fi aparținut chiar familiei lui George Enescu. Am înlocuit, de asemenea, perdelele, total neadecvate acestui interior, cu altele provenite tot de la aceeași sursă. S-au achiziționat și fotografiile reprezentantului pe George Enescu. S-a reușit în felul acesta, ca în final, aspectul interior și exterior al Casei Memoriale de la Liveni să fie corect schimbat, respectându-se informațiile cu privire la felul în care acesta arăta în timpul când familia lui George Enescu locuia acolo.

Și acest obiectiv turistic s-a bucurat după deschidere de un aflus de vizitatori interesați firește de viața marelui muzician George Enescu. Și atunci, când prezența mea se impunea la Liveni, din motive organizatorice, în paralel continuam să fac cercetări etnografice, achiziționând și din aceasta parte a județului obiecte de etnografie, menite să îmbogățească colecția destinată deschiderii unui viitor muzeu etnografic.

Se apropia aniversarea a 65-a de la izbucnirea Răscoalei din 1907, ce a început așa cum se știe de la Flămânzi. Împreună cu oficialitățile de la cultură, cu cei în drept de la partid, s-a hotărât înființarea la Flămânzi a Muzeului „1907”. Bineînțeles, această sarcină revenea Muzeului de Istorie, implicit mie, ca director. Așa a început o adevărată epopoe, care a necesitat din partea-mi multă, multă trudă pentru o documentare serioasă (Arhivele Statului din Botoșani, Iași, București, cercetarea bibliografiei adecvate, deplasări la alte centre ale răscoalei – Roșiorii de Vede etc.), în vederea alcătuirii tematicii viitorului muzeu. S-a hotărât ca acest muzeu să fie organizat cu ajutorul întreprinderii „Decorativa” din București, specializată în organizarea muzeelor, într-o manieră modernă. Au venit arhitecții de la „Decorativa”, graficienii, împreună cu care ne-am deplasat la Flămânzi, unde am găsit adevărate ruine rămase din conacul aflat pe moșia Flămânzi, de unde a

izbucnit răscoala. Îmi aduc aminte că la prima vizită mașina în care ne aflam s-a împotmolit pe drumul care urca de la strada principală (Botoșani-Iași) spre dealul pe care era situat conacul ce a aparținut familiei Sturza. Ploua și era un hlei ce făcea dificilă deplasarea cu mașina. Am continuat drumul pe jos. Acest drum s-a asfaltat după organizarea muzeului, pentru a înlesni accesul vizitatorilor la acest obiectiv turistic. Cine mai știe astăzi povestea aceasta?

S-a hotărât ca împreună cu organele locale, să se restaureze (mai bine zis să se reclădească) clădirea fostului conac, în care urma să organizăm Muzeul „1907”. Mi-aduc aminte cu strângere de inimă, de perioada care a urmat. Am stat 3 luni de zile mai mult la Flămânzi, alături de o echipă de muncitori, conduși de un inginer, echipă ce „restaura” clădirea conacului, reclădind pereții și tavanul căzut, refăcând în final o clădire aproape dărâmată. S-a muncit mult, foarte mult și foarte greu. Dar entuziasmul vârstei și dorința de a realiza un nou muzeu îmi dădea forța necesară să depășesc și acele încercări. Mi-aduc aminte de o întâmplare: eram la conac cu muncitorii care lucrau, oameni pricepuți, harnici, dar care trebuiau totuși supravegheați, pentru a nu încetini ritmul. Erau și la Flămânzi „tentații”, un vin „Roza de Flămânzi” care se găsea din abundență și care-i ispitesc pe vrednicii constructori. Deci, eram acolo cu muncitorii, inginerul nu sosise, fiind reținut la Botoșani, când a apărut tatăl meu, preotul Ioan Paveliuc, care venind de mai multe ori la Botoșani și negăsindu-mă acasă, a venit, bietul tata, să vadă ce se întâmpla cu mine, la Flămânzi. Când m-a văzut într-un „decor” deprimant aș putea spune, într-o clădire ce se „înfiripa”, fără geamuri, fără uși, cu atâta moloz în jur, într-o atmosferă cu adevărat kafkiană, săracul de el m-a admonestat destul de categoric, văzând și ce „falnic” arătam, să am grijă de sănătate, să mai merg și pe acasă, să nu neglijez mâncarea (fiind foarte slabă pe atunci), și a plecat, în final, tot singur, la Botoșani necăjit și amărât, spunându-mi la despărțire: nu ai minte de loc, îți sacrifici sănătatea, ne superi și pe noi peste măsură! S-a întors către mine și mi-a spus răspicat: „Ai grijă, totul se uită!”. Și a plecat.

Câtă dreptate avea bietul tata – Dumnezeu să-l odihnească! Totul se uită! Mi-am amintit anul trecut, când un fost om politic (A.C.) și-a lansat cu tam-tam, o carte în care fabula cu mult curaj, asumându-și înființarea acestui muzeu, făcându-se că uita cu adevărat, realitatea. Când m-a zărit în public, neașteptându-se deloc să fiu acolo, știindu-mă la Iași, a făcut fețe-fețe și apoi mi-a oferit generos, ca niciodată, un imens buchet de flori destinat lui. De dragul florilor și din dorința de a nu tulbura atmosfera generală, nu i-am reproșat nimic, deși răsfoind cartea, am citit, în fugă, neadevărurile flagrante înșirate în capitolul *Muzee*. Nimeni n-a scris apoi, nimeni n-a spus nimic în acest sens, dovadă că „totul se uită”, așa cum spunea bietul tata.

Consider, așadar, relatarea detaliată a unor aspecte referitoare la „viața și soarta” unor muzee, ca o „datorie de conștiință”. Adevărul trebuie să rămâna undeva consemnat. Acest lucru se impune tocmai din respect pentru adevăr.

Așadar, paralel cu întocmirea și definitivarea tematicii, clădirea conacului de la Flămânzi prindea contur pe dealul unde era situat. La alcătuirea tematicii, un rol important l-au avut cercetările de arhivă (Botoșani, Iași, București). Am găsit pretutindeni înțelegere și dorința de a-mi fi de folos, cu lămuriri suplimentare – istorici, colegi de la Institutul de Istorie din Iași, istorici de la Muzeul Partidului din București etc. Având lângă mine întreg colectivul muzeului din Botoșani (specialiști și restul personalului), pe care i-am „folosit” din plin și la care mă gândesc adeseori cu drag.

Lucrul efectiv cu specialiștii de la „Decorativa” (arhitecți, graficieni, muncitori), a și început după definitivarea și aprobarea tematicii și restaurarea completă a conacului.

Așa s-au pregătit, rând pe rând, materialele necesare, traduceri în fapt a ideilor tematiche: documente originale, facsimile, fotografii, cărți, hărți etc. Toate trebuiau pregătite minuțios pentru a fi expuse. Expuse, dar pe ce? Nu aveam mobilier adecvat și nici bani nu prea erau pentru a comanda un asemenea mobilier. Așa că, am plecat la București, la Muzeul de istorie al Partidului, unde director era prof. I. Ardeleanu, un om extrem de amabil și care m-a ajutat, dându-mi la un preț modic, mobilierul de care aveam nevoie, mobilier lucrat tot la „Decorativa” pentru o expoziție ce avusese loc nu de mult. Cu un TIR s-a adus de la București mobilierul, dar nu numai. În tematică, Momentul 1907 trebuia prezentat prin documente, dar și prin opere de artă (pictură și grafică), bineînțeles și literatură.

După o intervenție la Muzeul de Artă al Republicii (pe atunci!), am reușit să obținem un număr de tablouri aparținând lui C. Baba, O. Băncilă, C.Piliuță, C.Ressu, A.Verona, A.Băeșu și lucrări de grafică și sculptură ale lui C.Isser Jigidi, Ion Ion, A.Murnu ș.a. Așa că, toată această valoroasă „zestre”, a fost încărcată, cu grija cuvenită, tot în același TIR și aduse la Flămanzi. A urmat partea cea mai plăcută: organizarea propriu-zisă a fiecărei camere, conform tematicii.

În final, după o muncă serioasă, în care am atras și cadrele didactice de la școala din Flămanzi, Muzeul „1907” a fost terminat, deschiderea oficială având loc în prezența oficialităților (prim-secretar Gheorghe Ghinea, un om cumsecade, interesat de viața culturală a județului), un public numeros, cu mulți invitați de la Iași, București și, bineînțeles, mass-media.

Muzeul se prezenta ca un muzeu de talie națională prin conținutul său. Săli care impresionau prin modul de expunere al obiectelor, prin sistemele de iluminare al acestora, prin punerea în valoare, în mod științific, a exponatelor, prin eleganță și bun gust, pricepere și profesionalism în tot ceea ce înseamnă etalare muzeistică. Nu trebuie uitat faptul că specialiștii de la „Decorativa” și-au pus amprenta în organizarea modernă a acestui muzeu. Când am aflat, fiind la Iași, de neglijența celor care a dus la dispariția acestui muzeu, mi-a „stat inima în loc” de supărare...

Au rămas, spre bucuria mea, dovezi grăitoare – fotografiile făcute de omul de suflet, minunat colaborator Vasile Mănăstireanu, operator TV, om de o mare generozitate și dăruire, botoșănean la origine care trăiește la București, dar a rămas legat de locurile natale tot timpul. Îndrept de fiecare dată gânduri de mulțumire și recunoștință pentru ajutorul dat în cercetarea etnografică a zonei Botoșani, prin talentul cu care a importalizat diferite aspecte din satele studiate.

Despre cele relatate, despre organizarea muzeului „1907”, îmi face plăcere să mă refer direct la o problemă de suflet, aceea a organizării unui muzeu etnografic și-n județul Botoșani. Colecția pe care o începusem în 1968, cuprindea spre marea mea bucurie, dovezi convingătoare că în această parte a țării existau valori etnografice și de artă populară, care dădeau posibilitatea să se înființeze un muzeu de specialitate. Cercetam în continuare teritoriul situat între Siret și Prut, cu atât mai mult cu cât, în 1973, fusesem admisă la doctorat, la Institutul de Istoria Artei din București, în specialitatea „Istoria artei populare”. Așa că, am avut posibilitatea, mai tarziu, în 1977, când mi-am susținut teza de doctorat, având ca temă „Arta populară în zona etnografică Botoșani” – cercetare monografică, să reușesc ca teritoriul amintit (aflat între Siret și Prut), să fie recunoscut ca o zonă etnografică distinctă, adevăr acceptat și de comisia de specialiști în etnografie

(prof.dr. Paul Petrescu, prof. dr. Vlăduțiu, prof. dr. Cornel Irimie, prof. dr. Nicolae Dunăre, dr. Georgeta Stoica, prof. dr. M. Pop.).

Demersurile necesare pentru organizarea unui muzeu au început treptat, începând cu discuția, în acest sens, cu oficialitățile de resort, continuând cu cei de la Ministerul Culturii din București. Concomitent, am reușit să fac releveul casei Manolache Iorga, străbunicul lui N. Iorga.

Împreună cu un tânăr arhitect, I. Zamfirescu, prieten al muzeului din Botoșani, iubitor de cultură, am mers împreună la această casă locuită de 4-5 familii numeroase. Cu greu am intrat, dar în final am reușit să realizăm măsurătorile necesare pentru realizarea releveului. Aveam releveul clădirii și un patrimoniu care cuprindea o valoroasă colecție de scoarțe și lăicere țesute din lână colorate vegetal în marea majoritate, având o ornamentică bazată pe motive tradiționale, simbolice (motivul solar și cel al arborelui vieții), redată într-o manieră puternic stilizată, proprie Moldovei. Tot în această colecție se aflau și alte textile: ștergare și fețe de masă, deosebit de interesante prin decorul cusut în cazul ștergarelor. În materie de port popular în colecție se aflau costume populare femeiești și bărbătești, aparținând celor 3 subzone stabilite în cadrul zonei etnografice Botoșani și multe piese separate: cămăși femeiești (drepte și încrucișate la gât, catrințe, fote), cămăși bărbătești, ițari, braie, sumane etc. Se mai aflau, de asemenea, piese de ceramică provenite din cele 8 centre active la acea dată în zona Botoșanilor (câni, străchini, ulcioare, chiupuri etc.). Se mai aflau în colecție și piese de mobilier provenite din zona Botoșanilor (mese, lăzi de zestre, cuiere etc.), precum și ustensile de uz casnic și gospodăresc.

Am întocmit apoi tematica pentru a fi trimisă spre aprobare la Ministerul Culturii. Desigur, problema cheie fiind eliberarea clădirii și pregătirea ei pentru muzeu.

Eu am plecat la Iași, la Muzeul Etnografic al Moldovei, iar cele ce au urmat, eliberarea casei și înființarea Muzeului etnografic, au confirmat pe deplin faptul că strădania mea de a înființa un muzeu etnografic la Botoșani, nu a fost zadarnică, fără finalizare! Am sufletul împăcat că alcătuirea colecției de obiecte etnografice și-a găsit locul și menirea în modul cel mai potrivit. Totodată, gândurile mele se îndreaptă, cu un sentiment de grațitudine, spre o persoană (care din păcate nu mai este printre noi), persoană dragă sufletului meu, magistratul Elena Olteanu, prietenă dragă, om minunat, de o mare generozitate și bunătate, care m-a ajutat adeseori, înlesnindu-mi deplasările în teren în scopul cercetării etnografice, prin faptul că mergeam împreună cu mașina tribunalului județean, deoarece muzeul atunci nu avea mașină proprie și nici eu nu aveam. Doamna Elena Olteanu mergea în teren cu probleme de serviciu, dar nu uita să-mi telefoneze invitându-mă să merg și eu dacă mă interesează localitatea respectivă, pentru a face un sondaj etnografic.

Prin plecarea mea la Iași s-a renunțat și la un alt proiect valoros pentru rețeaua muzeistică a județului: acela de a se înființa „Galeria personalităților botoșănene”, pentru care alcătuisem o schiță tematică. Păstrez în suflet amintiri frumoase despre colectivul Muzeului Județean Botoșani, cu specialiști valoroși: Liviu Octavian Șovan, Gheorghe Median, Lucia Olaru-Nenati, Gabriela Coroliuc, Lucica Parvan ș.a.

Keywords: *County Museum Botoșani, ethnographic research, Memorial Houses Nicolae Iorga - George Enescu, The Rising Museum from 1907, Flămânzi.*

ASPECTS OF MUSEUM ACTIVITY IN BOTOȘANI COUNTY BETWEEN 1968-1978

(Summary)

The author Angela Paveliuc Olariu briefly presents the activity of museums and memorial houses from Botoșani, Dorohoi, Ipoțești, George Enescu and Flămânzi. The references include: The County Museum with the two sections: history – archeology and plastic art, being mentioned both the concern for enriching the museum heritage through the acquisitions and archeological diggings and composition of a new theme in order to organize the museum in a future appropriate location. The article also contains the organizing activity of Nicolae Iorga's Memorial House from Botoșani, starting with the restoration of the house, being respected the initial architecture and, of course, continuing with the interior design following a theme that includes the stages of the life and activity of our great historian, using exhibits from acquisitions or descendants' donations. There were also the memorial houses from Ipotesti, Dorohoi, and George Enescu, subordinated to Botosani County Museum, during the mentioned period, being presented the reorganizing and enriching activity of the museum heritage of these objectives.

The establishment of The Rising Museum from 1907, to Flămânzi, is another aspect presented in detail in the article. In order to organize an ethnographic museum in Botosani area, (the county located between Siret and Prut), there was an intensive research during the 10 years (1968-1978) having as result the foundation of a rich ethnographic collection containing objects from all fields of popular creation, collection that was the basis of the future ethnographic museum organization of Botosani County. And this reality is presented in the article.

PROCES VERBAL

Incheiat astăzi 3 noiembrie 1970, la Casa memorială "N. Iorga" din Botoșani, între următorii delegați:

- D.M.I. - arhitect Titu Elian
- D.S.A.C. - " Zamfirescu Trăian
- S.A.S. - municipiul: arhitect Lupe Cindrel
- Muzeul județean : Răileanu Angela- director
- Casa memorială "N.Iorga" - muzeograf

Avind în vedere că în anul 1971 se implinesc loo de ani de la nașterea savntului N. Iorga, apare necesitatea amenajării Casei memoriale "N. Iorga", pentru a corespunde optin folosinței ca muzeu cit și redării aspectului original al monumentului. Pentru atingerea acestui scop, propunem următoarele:

- înlocuirea învelitorii de tablă cu draniță;
 - streșina va rămîne cu oșpriori aparenti ;
 - desființarea burlanelor și jghiaburilor;
 - pridvorul se va reconstitui după materialul documentar (cu stilși de lemn, eventual tencuiți, plafon de lemn aparent, trepte de piatră masivă etc.)
 - tratarea scoulului fie din piatră aparentă, dacă prin decapare se găsește, fie tencuit simplu și spoit ca întreaga fațadă.
 - Ușa de la intrare se va face într-un canat din stejar masiv, dat cu ulei.
 - Coșurile se vor tencui și spoi.
 - trotuarul din jurul casei propunem a se face din lespezi de piatră așezate pe un pat de nisip.
 - Anexa e propunem a se executa din aceleași materiale ca și clădirea principală, în stilul ristic al casei, plantindu-se pomi pentru a camufla cit mai mult această construcție.
- Interiorise va studia sistemul de iluminat, desființarea lămpilor moderne și înlocuirea lor fie cu spice, sau un sistem de reflectoare).

- // -

Debutul activităților de restaurare
a Casei Memoriale Nicolae Iorga Botoșani

Casa Memorială *Nicolae Iorga* Botoșani după restaurare

Împreună cu vizitatori din Constanța,
oaspeți ai Casei Memoriale *Nicolae Iorga*

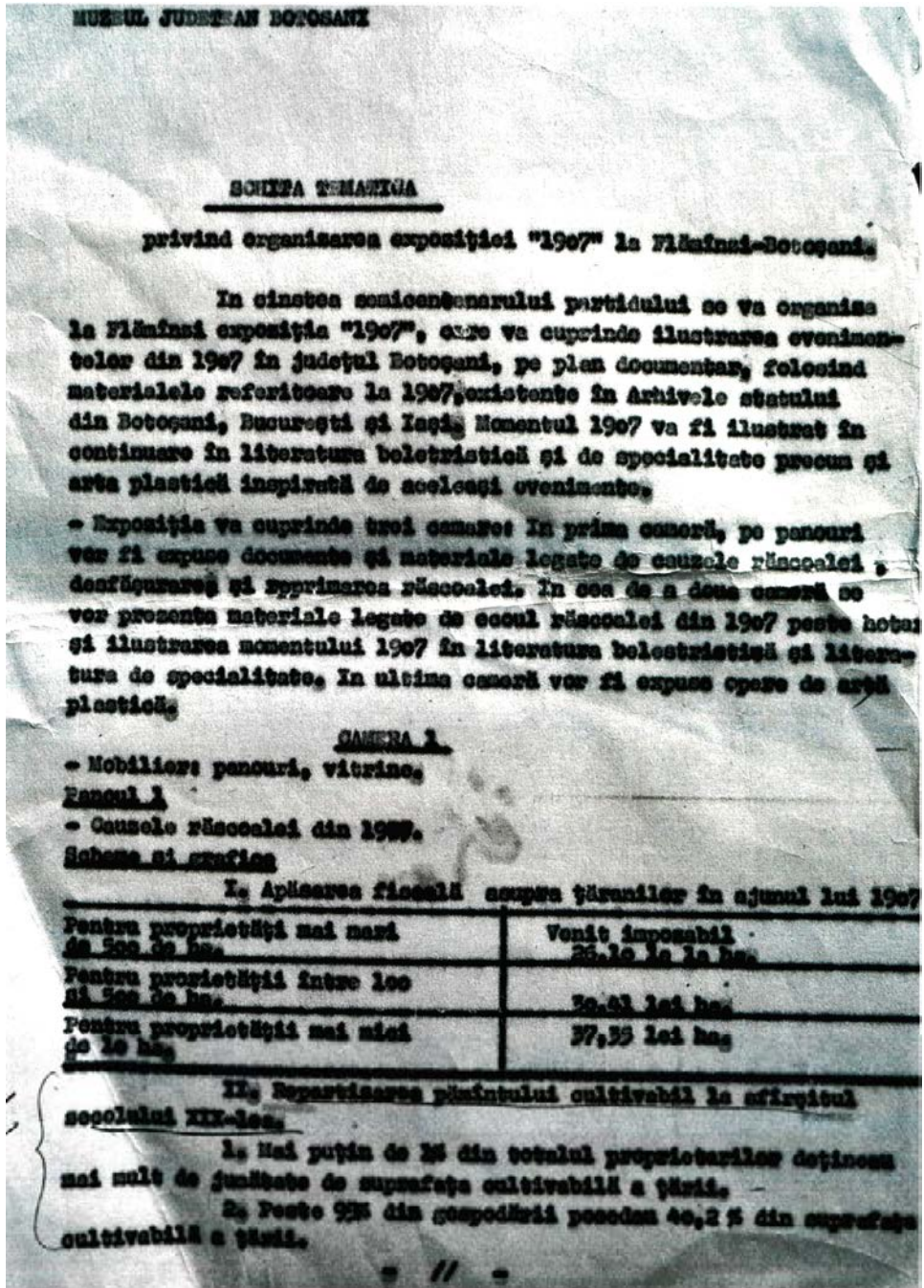

În cerdacul Casei Memoriale de la *Liveni*,
împreună cu Gheorghe Ghinea (Prim Secretar) și soția,
alături de alte oficialități din Dorohoi (*Zilele George Enescu – 1970*)

1

Împreună cu domnul Romeo Drăghici în Casa Memorială *George Enescu* din *Liveni* (*Zilele George Enescu – 1970*)

Schița tematică
privind organizarea expoziției permanente „1907” la Flămânzi - Botoșani

Muzeul de Artă al R.S. România
Secția de artă românească
modernă și contemporană

De acord
SEF SECȚIEI
[Signature]

PROCES VERBAL DE ÎMPREUNȚĂ NR. 164
încheiat astăzi.....1971

20.05.1972
Prezentați de
Muzeul de Artă Românească
au fost prezentați în buna stare
de către
Ay. Filipov

Muzeul de artă al R.S. România reprezentat prin Eugenia
Florescu, consilier principal și Muzeul de artă Botoșani, repre-
zentat prin tov. *[Signature]* au procedat la predarea și primi-
rea următoarelor lucrări de pictură:

1333	Stoici D.	Ștampă - în fața unei troițe albe pe pânză 0,560 x 0,860 starea bună	800 lei
2822	Măncilă O, tov	Altețușul (bătrân în timpul stărilor)	5.000 "
3091	Scutia S, va	Caracter (bătrân copertor) albe pe pânză 0,600 x 0,380 medie	500 "
4043	Măncilă O, tov	Bătrân albe pe pânză 0,500 x 0,220 stare bună	700 "
4052	Măncilă O, tov	În fața casei albe pe pânză 0,725 x 0,815 starea bună	1.000 "
4813	Aluși Olin	Portret de bătrân albe pe pânză 0,430 x 0,370 starea bună	600 "
4832	Alăscanu Virgil	"1907" albe pe pânză 1,200 x 0,950 starea bună	7.000 "

R. ROMANIA
Secția de artă grafică

DE ACORD
SEF SECȚIEI
[Signature]

SECȚIA DE PREDARE-PRIMIRE

.....
la data 1971

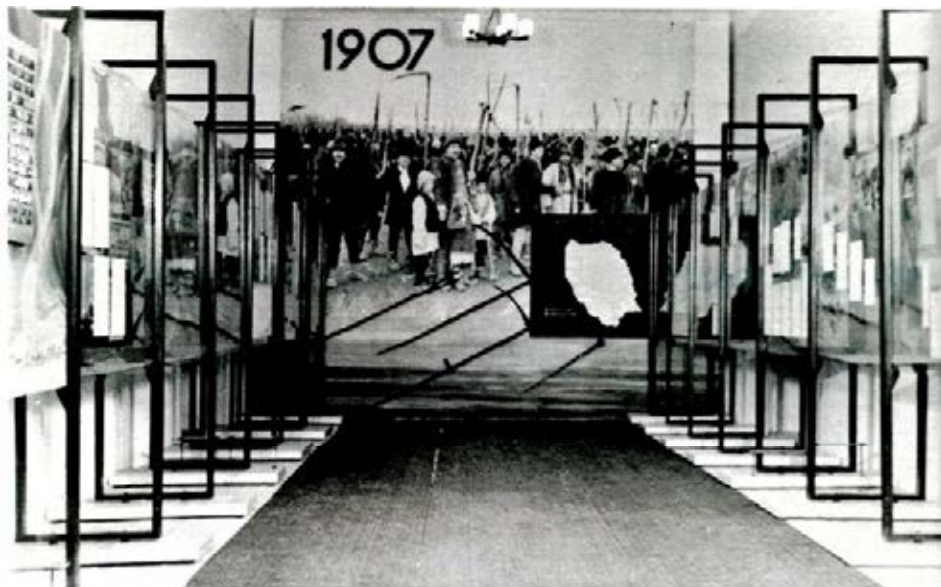
Muzeul de Artă al R.S. România, prin subsemnata: Teodorescu Rodica
al la Secția de artă grafică - sector desen - și Mu-
zeului, prin subsemnata *Răducanu Angela*
au primit și secunda primește următoarele lucrări
- conform aprobării C.S.C.A. (tov. *P. Pop*)
M. Bădălescu) pe adresa Comitetului de stat pentru
Județul Botoșani nr. *17316/20.05.1971* înregistrat
la R.S. România cu nr. *167/15.05.1971*
și se înregistrează cu ocazia expoziției *cu tema*

nr	Titlul, tehnica, dimensiuni, starea	Valoare lei	
1	3	4	5

Lucrări de artă plastică (pictură,
grafică și sculptură) cu tema
1907, împrumutate de la Muzeul
de Artă al R.S.R. - București

1	26.811 2224	Murau Ary	Asta-i muzica ce-mi place ! (copertă); penișă, tuș negru, laviu și acuarelă galbenă. 0,450 x 0,300 rel. bună	500.-
2	26.815 2228	Murau Ary	Veșterea bugetelor (copertă) penișă, tuș negru, laviu, acuarelă galbenă și acuarelă de gheață albă 0,395 x 0,510 bună	500.-
3	26.816 2229	Murau Ary	Contribuabilul român (copertă) penișă, tuș negru, laviu, acuarelă verde și gheață albă 0,395 x 0,510 relativ bună	500.-
4	26.817 2250	Murau Ary	Ultima defilare (caricatură) penișă, tuș negru, acuarelă și gheață albă 0,507 x 0,585 bună	500.-

o//o

Prezentarea momentului 1907 din punct de vedere istoric și documentar - Muzeul 1907 de la Flămânzi

Interior din Muzeul 1907 de la Flămânzi

Imagini din Muzeul 1907 – Flămânzi
(foto sus – pictură de O. Băncilă)

PLAN GRAFIC - PRIVIND ORGANIZAREA SECȚIEI DE

 ETNOGRAFIE DIN CADRUL MUZEULUI JUDEȚEAN BOTOȘANI

1) Hol intrare:

- Hartă cuprinzând zona Botoșanilor
- Fotografii cu imagini de ansamblu a așezărilor din zonă
- Schemă de vizitare a secției.

Camera I.

Ocupații tradiționale

- Text referitor la ocupațiile tradiționale ale locuitorilor din zonă (agricultură, creșterea vitelor, pescuit și albinărit) - vechimea acestor ocupații, importanța lor în economia zonei.

- Agricultura

Material tridimensional

- plug de lemn, grapă de lemn, hîrleț, secere, țăpoi, coasă, greblă, umblăciu, etc.
- Recifiente pentru păstrat cereale: Buduroi din trunchi de copac, "coș" din nuele lipit cu lut.

Material auxiliar

Foto: La arat cu tractoarele pe tarlalele C.A.P. Vlădeni

Foto: Strînsul recoltei la C.A.P. Ungureni.

Creșterea animalelor

Material tridimensional:

Vase de lemn și alte obiecte folosite la stîndă: găleată, donițe, strungăreța, budacă, brăghidău, lopățică, hîrjob, linguroaie, comarnic, răboj, etc.

Material auxiliar

Grafică: tipuri de stîndă existente în zona Botoșanilor.

Ca pentru mine singur

*Una din cele
mai vechi case
din Botoșani
interesantă și
din punctul de
vedere arhitec-
tonic, e acela
care a fost clădită
. . . . de străbunul
mieu Manolachi
Iorga,*

*Ea a aparținut
familiei Stroici,
și azi e a Doamnei Senjorj
D-sa se mută din
oraș și casa se vinde*

*Va ajunge pe
mîini străine și
va fi dărtmată ori
prefăcută.*

*Pentru întăia
oară'n viața mea îmi
pare rău
că nu sînt bogat.*

Imagini ale casei Manolachi Iorga, străbunul lui Nicolae Iorga, propusă pe
a găzdui Muzeul Etnografic

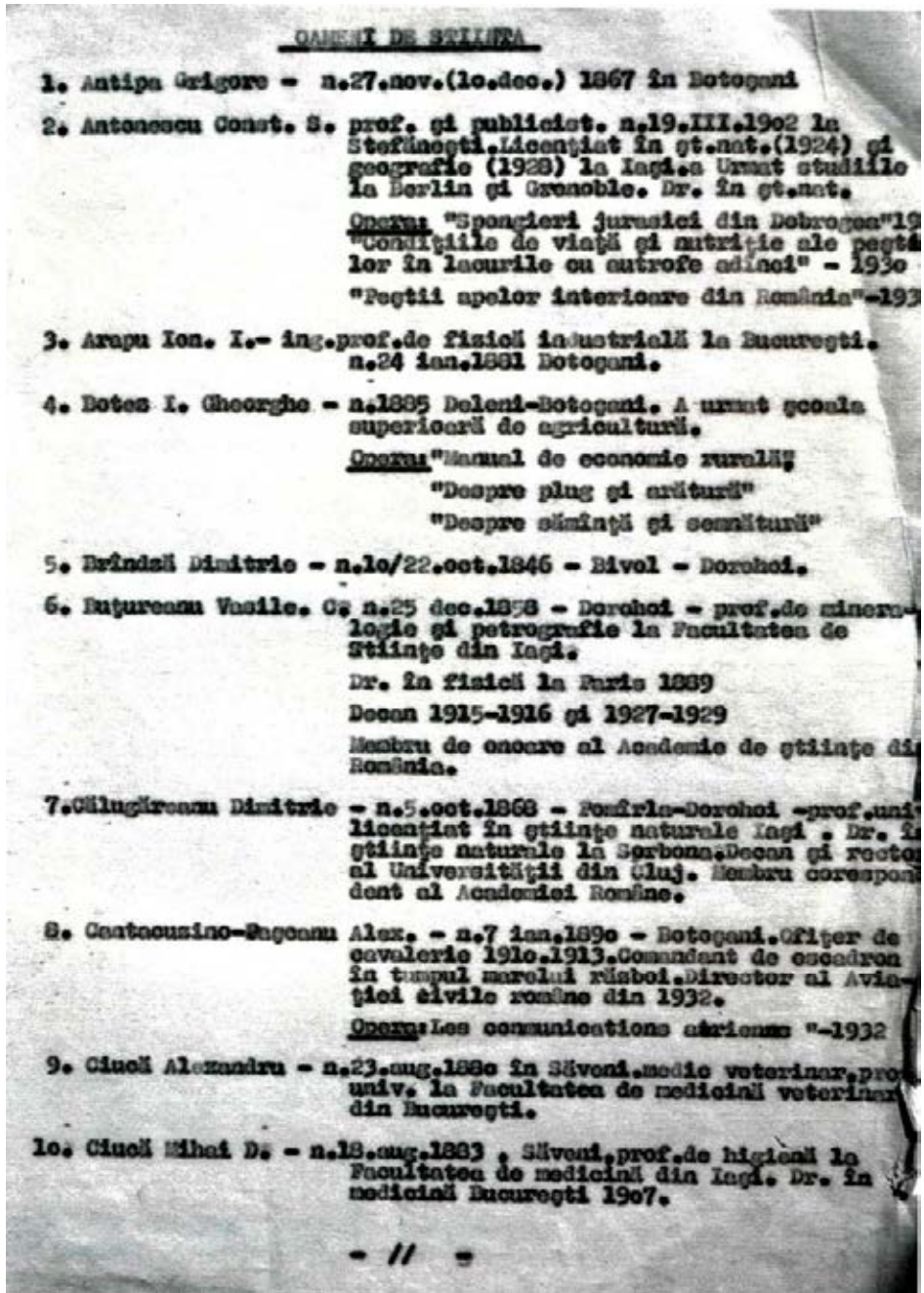
Cercetare etnografică în zona Botoșanilor

Cercetare etnografică în zona Botoșanilor

Vizita oficialităților vremii în Muzeul de Istorie al județului Botoșani, organizat în forma actuală
(I. Popa, Gh. Jauca, Miu Dobrescu, Paul Șadurschi și H. Alexa)

Propuneri pentru organizarea unei *Galerii* a personalităților botoșănene

Steliana BĂLTUȚĂ

40 DE ANI DE ETNOGRAFIE MUZEALĂ BOTOȘĂNEANĂ

Cuvinte-cheie: Etnografie, Artă Populară, Folclor, Expoziție, Tipărituri, Clasare, Restaurare.

Preocuparea pentru alcătuirea unei colecții etnografice la Botoșani este mai veche dacă rememorăm anii 1957 – 1958, când au fost înregistrate în evidența muzeală, primele obiecte de civilizație sătească. Era vremea când învățători, profesori, preoți, erau interesați de conservarea și valorificarea patrimoniului tradițional, și asta în contextul deschiderii anterioare a unor mari muzee etnografice în țară.

La Botoșani exista deja un Muzeu Raional din 1955, care cuprindea o expoziție complexă de arheologie, istorie, științele naturii, deschisă într-o veche clădire cu o frumoasă structură arhitectonică, aflată și astăzi în picioare în zona veche a orașului pe strada 1 Decembrie 1918, unde într-o anexă, se aflau și puține piese etnografice¹.

Directorul Muzeului în perioada 1956 – 1971 era profesorul de istorie Simion Rață, urmându-i între anii 1971 – 1977, Paul Șadurschi.

În spațiul muzeal la care ne-am referit, continuând să crească numărul de obiecte, începea să devină tot mai realistă ideea găsirii altei clădiri care să satisfacă amenajarea în săli mai spațioase a expoziției de bază a viitorului Muzeu Județean Botoșani.

Oportunitatea s-a ivit atunci când Administrația Județeană s-a mutat într-o clădire nou construită, cedând astfel Clădirea vechii Prefecturi, Muzeului Județean. Noua tematică muzeală cuprindea domeniile arheologie, istorie medievală, istorie modernă și contemporană.

Întregul grup de specialiști a lucrat la amenajarea expoziției permanente, care s-a deschis în 3 decembrie 1977. Tematica fiind astfel întocmită, atunci etnografia nu și-a găsit locul decât în spațiu de depozitare. La fel de adevărat este că, așa cum am menționat deja, piese erau foarte puține, numărul lor începând să crească în 1967 cu un număr de 70 de piese donate de preotul Dumitru Grigoraș care păstora la Orașeni – Deal, Botoșani.

Preocupată de etnografie, venind în 1968 de la Muzeul din Câmpulung Moldovenesc, Angela Olariu și-a propus să continue cercetarea în zona Botoșani, și să îmbogățească patrimoniul², precizând și ce a găsit depozitat³. Cercetarea domniei sale s-a materializat

¹AMS, IV / 2005, Edit. Axa, Botoșani: Gheorghe Median, *50 de ani de la înființarea Muzeului de Istorie Botoșani*, pp. 313-316; Eduard Setnic, *Colecția de Istorie – Arheologie Medievală a Muzeului Județean Botoșani. Evoluție și perspectivă*, pp. 317-322; Steliana Băltuță, *Secția de Etnografie la 50 de ani de viață muzeală la Botoșani*, pp. 323-335.

²Angela Paveliuc – Olariu, *O viață ...*, 27.08.2009, Edit. Art XXI, Iași, p.35: „În primul rând mi-am propus să fac cercetări etnografice și în județul Botoșani, sperând să găsesc, așa cum de fapt s-a și întâmplat, dovezi grăitoare a faptului că și-n această parte a țării, oamenii au creat valori în diferitele domenii ale civilizației tradiționale românești (arhitectură laică și bisericească, interior tradițional, port popular, ceramică, textile de interior etc.)”.

printr-un număr de piese, unele dintre ele clasate azi în categoriile juridice tezaur și fond, dar și prin cărțile tipărite, completând informațiile etnografice din zona Botoșani, chiar a Moldovei. Anul 1978 este așa cum afirmă, începutul perioadei muzeografice ieșene.

Cercetare intensă în zona Botoșani s-a făcut și înainte de anul 1958 de către muzeograful șef-Secție Emilia Pavel, care alături de reputatul etnograf și director Ion Chelcea, încă din 1951 au contribuit substanțial la alcătuirea unui valoros patrimoniu, pentru deschiderea în 16 februarie 1958 a Muzeului Etnografic al Moldovei la Iași, astfel că piese descoperite la Botoșani, au intrat în colecția amintitului muzeu⁴.

După anul 1978, preocuparea pentru etnografia zonei îi revine Mariei Bunea, care prin achiziții și donații, până în martie 1983, a continuat să îmbogățească numărul de obiecte, până la 773.

În această evoluție a cercetării etnografice, trebuie de menționat faptul că bogăția de informații a continuat să vină și prin studiile publicate în Anuarele Muzeului. Diferite teme de cultură populară materială și spirituală au fost abordate cu responsabilitate și temeinic. De aceea credem că readucerea lor în memorie este necesară, binevenită și că este oportun ca titlurile respective să apară și în acest material⁵.

În 1982, a apărut de sub tipar, încă un valoros studiu – album, de 139 pagini cuprinzând text, ilustrații alb – negru și color însoțite de hartă, avându-i ca autori pe etnograful Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru, originari din zona Botoșani⁶.

Tipărit în anul 1976 „*Scoarțe și lăicere*”, cu doctoratul luat în 1977, Angela Paveliuc – Olariu va continua să publice încă două lucrări de cercetare din zona Botoșani, „*Portul popular*” în 1980 și „*Ceramica populară*” în 1981. În anul 1983 va tipări la Editura Sport – Turism „*Zona Etnografică Botoșani*”.

Colecția în curs de alcătuire, cercetarea tipărită au început din ce în ce mai mult, să stabilească locul zonei Botoșani, în etnografia românească, cu asemănări și diferențe, cu ceea ce o individualizează.

Anul 1983 a adus iarăși schimbări la Secția de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani. Maria Bunea, care adusese la rândul ei piese din cercetarea de pe teren, și din care de asemenea unele din ele sunt azi valori clasate în categoria juridică tezaur, care a publicat în Anuarul din 1981 o variantă de Proiect tematic al viitorului Muzeu Etnografic, a ales ca să se întoarcă la un Muzeu din zona Vrancea (de unde era originară).

³ *Ibidem*: „Când am ocupat postul de director, Muzeul Județean Botoșani era mixt (istorie, arheologie, artă). De etnografie nici vorbă. Într-un colț al unei încăperi igrasioase, se aflau câteva obiecte provenite prin donație, doar câteva, și acestea într-o stare jalnică de conservare”.

⁴ Emilia Pavel, *Portul Popular Moldovenesc*, Edit. Junimea, 1976, Iași, 209 pagini (text, imagini și hartă cu specificarea și în legendă a anilor când au fost efectuate cercetări etnografice în zona Botoșani, și achizițiile de obiecte dintr-un număr de 22 de așezări).

⁵ Angela Olariu, *Arhitectura laică din zona Botoșanilor*, pp. 547-572, în *H 78*; *Interiorul țărănesc*, în *H 79*, pp. 314-329; Dumitru Lavric, *Datini și obiceiuri de iarnă din județul Botoșani. Semnificații ale jocurilor dramatice cu măști. Căiuții*, în *H 79*, pp. 331-335; Emilia Pavel, *Țesături moldovenești – tradiție și inovație*, în *H 81*, pp. 431-453; Idem, *Ornamentica scoarțelor moldovenești*, în *H 83* pp. 563-569, la p. 566 informații pentru covorul de cununie de la Hiliuță Maria, Bucecea – Botoșani; Maria Bunea, *Expoziția permanentă de etnografie și arta populară a Muzeului Județean Botoșani – Proiect tematic*, în *H 81*, pp. 475-478.

⁶ Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, *Ornamente Populare Tradiționale – cusături, țesături – zona Botoșanilor*, Comitetul Județean de Cultură, 1982.

Pentru că în acel an 1983 tocmai finalizam cursurile de Muzeologie la București, am decis un transfer de la catedră la Muzeu, în urma unui examen. Directorul Muzeului din 1979 era Maria Bucătaru, care în cadrul volumului extrem de mare de muncă (probleme administrative, organizări de simpozioane, grija pentru tipărituri, pentru Secția de Artă), avea ca prioritate amenajarea expoziției de bază etnografice. Deja din 1980 șantierul de reabilitare a Casei „Manolachi Iorga” era deschis, dar patrimoniul etnografic avea prea puține obiecte. În acest sens, gândind că într-un număr de săli ar putea intra și o colecție, primul drum pentru creșterea patrimoniului a fost la București, la familia de colecționari de artă populară, Maria și Nicolae Zahacinschi. Împreună cu Angela Balan, specialist pe conservarea pieselor muzeale, am început inventarierea chiar din luna iulie 1983. Am continuat înregistrarea celor peste 1146 repere de artă populară, din diferite zone ale țării. După o serie de corespondențe între colecționari și Comitetul de Cultură Botoșani, spațiul ales pentru expunere a fost la Mihăileni, locul de naștere al lui Nicolae Zahacinschi.

În 1985 am avut prima experiență de alcătuire a unei tematici muzeale, cu Donația „Maria și Nicolae Zahacinschi”. Expoziția s-a deschis în 1986 și a fost vizitată până în anul 1999 luna februarie, când din cauza lipsei de întreținere a clădirii de către Primăria Mihăileni, exponatele au fost aduse la Botoșani, și prezentate ulterior în diverse expoziții temporare. Existența acestei donații făcute Secției de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani, i se datorează în totalitate directorului la acea vreme Maria Bucătaru, care a publicat corespondența purtată cu familia Zahacinschi⁷ (*3 mai 1983, Mult stimată Familie Zahacinschi, Deplasați la Mihăileni eu cu vicepreședintele Mihail Mișoancă, am găsit foarte multă înțelegere... La numai 20 metri de Consiliul popular într-o casă foarte frumoasă străjuită la poartă de 2 brazi giganți puși parcă anume să ne bucure și să ne inspire încredere în noi, am hotărât să facem un muzeu închinat Dvs. – muzeu care să vă poarte numele... Prof. Maria Bucătaru, Director al Muzeului Județean*).

Pe lângă eforturile de îmbogățire a patrimoniului, cercetarea făcută și tipăriturile apărute, în vederea amenajării expoziției, restaurarea avea un rol important. Pentru textile, Secția de Etnografie avea ca specialist pe Elena Văculișteanu, în timp ce piesele de lemn urmau a fi duse în laboratorul zonal al Muzeului Bucovinei.

După anul 1986 (după deschiderea Muzeului la Mihăileni), toată atenția am îndreptat-o către șantierul de la Casa „Manolachi Iorga”, către cercetarea pe teren pentru găsirea de noi piese pentru expoziția de bază și care să reprezinte zona Botoșani. Alternam astfel cercetarea pe teren prin diverse așezări sătești, cu prezența pe șantierul de restaurare al clădirii. Erau necesare încă elemente de arhitectură, piese de mobilier, piese de uz gospodăresc, piese de port, țesături, unelte pentru meșteșuguri.

Trebuia să lucrez și la tematică. Aveam doar 9 săli pentru desfășurarea expoziției. Cele 2 beciuri nu puteau intra în expunere, pentru că în cel interior era aproape imposibil de coborât, prima treaptă fiind mult sub nivelul pardoselii, iar în cel exterior era iminentă inundarea, ceea ce în scurt timp s-a și întâmplat, conducta de alimentare cu apă potabilă a cartierului fiind veche și prea aproape de muzeu. În acest context ne-am înscris în 1988 la alcătuirea planului expozițional pe care ne permitem să-l reamintim.

LA PARTER: Sala 1– ilustra arhitectura sătească prin imagini foto de gospodării și locuințe, elemente pentru fațada locuinței, machetă de locuință, unelte folosite la construcție, planuri grafice; **Sala 2** – contura ca ocupație principală agricultura cu unelte

⁷Maria Panciuc – Bucătaru, *Mărturii scrise – corespondență* – Vol. II, pp. 185-216, Edit. Quadrant, Botoșani, 2013.

pentru lucrul câmpului, măsurători pentru cereale, pive, presă pentru ulei, imagini foto; **Sala 3**– prezenta ca ocupație principală păstoritul, și ca ocupații secundare vânătoarea, pescuitul, viticultura, stupăritul (albinăritul); **Sala 4**– cuprindea meșteșugul olăritului, cu roata olarului, ficheșe, cornuri pentru decorat, secțiuni de cuptor pentru ardere, vase din diferite vetre de meșteri.

LA ETAJ: **Sala 1**– avea în expunere prelucrarea fibrelor și firelor vegetale (cânepa, inul, bumbacul), cu uneltele folosite la melițat, pieptănat, tors, depănat, urzit, țesut; **Sala 2**– era amenajată pentru prelucrarea firelor de lână cu „stativetele” și piese țesute (păretare, lăicere, scoarțe) cu o diversitate de motive artistice. Mai târziu s-a făcut o schimbare în tematică pentru diversificarea expoziției și rularea unor piese din depozit. Am stabilit ca prelucrarea firelor vegetale și a celor de lână să fie într-o singură sală, iar sala 2 eliberată să fie destinată meșteșugului prelucrării lemnului, cu imagini de pădure, cu diverse uneltele pentru tăiat, cojit, geluit, dăltuit, perforat și piese de lemn pentru uz gospodăresc, dogărit; **Sala 3**– a reconstituit un interior de locuință de secol XIX din zonă, cu mobilier, țesături, cuptor cu vatră; **Sala 4** – cea mai mare de la etaj, pune în valoare portul popular de lucru și de sărbătoare, completată ulterior cu piese pentru ritualul de nuntă și cu piese pentru portul de iarnă (bundițe, cojoace), ilustrând și meșteșugul jocăritului; **Sala 5**– reprezenta 3 dintre obiceiurile creștine și populare: Crăciunul, Sfântul Vasile (Anul Nou) și Paștele.

Tematica astfel alcătuită, trebuia înainte de anul 1989, trimisă spre aprobare la Ministerul Culturii. Până la trimiterea spre aprobare, a venit la Botoșani etnograful Sanda Larionescu de la Muzeul Satului București și care în acea perioadă lucra în Minister, pentru a vedea spațiul pentru expoziție, patrimoniul, dar și pentru a face eventuale corecturi în tematică.

La deschiderea Muzeului Etnografic în 7 octombrie 1989, când director al Muzeului era Lucica Pârvan, au fost prezenți reprezentanți ai Administrației Județene, doamna Dana Pietraru vicepreședinte al Comitetului de Cultură, etnografi Elena Florescu de la Muzeul Neamț, Ion H. Ciubotaru profesor la Universitatea Al. I. Cuza Iași, Maria Mărgineanu director la Muzeul Etnografic al Bucovinei, întreg colectivul Muzeului care participase la amenajare, cadre didactice și un numeros public.

Expoziția Etnografică permanentă amenajată în Casa „Manolachi Iorga”, după o bogată activitate de 18 ani, a fost desființată prin retrocedarea clădirii în luna august 2007. Tematica expoziției lucrată cu toată responsabilitatea și rigoarea științifică care cuprindea în săli și reperul arheologic pentru așezări, pentru ocupații și pentru meșteșuguri, a făcut unică această expunere, care a fost întocmită diferit, după 8 ani, de cea propusă de Maria Bunea în Proiectul tematic din 1981. De asemenea, Memoriul alcătuit în 1975 de etnograf Angela Olariu, l-am văzut abia în 2009 în cartea de memorii a domniei sale, la 2 ani după desființarea expoziției de bază din Casa „Manolachi Iorga”, clădire de patrimoniu de secol XVIII⁸.

După închiderea expoziției de bază în 2007, Secția de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani și-a continuat activitatea expozițională în diferite spații (Sala Polivalentă a Muzeului, Sala Oglinzilor de la Muzeul de Științe ale Naturii Dorohoi, Galeriile de Artă

⁸Angela Paveliuc – Olariu, *O viață ...*, Edit. Art XX, Iași, 2009, p. 59: „Clădirea are 12 camere care ar trebui să cuprindă: ocupații, instalații tehnice țărănești, ceramică, port popular, ștergare și textile de bumbac, lăicere și scoarțe, și obiecte legate de obiceiurile de iarnă”. (Carte de memorii, cu o recenzie de Steliana Băltuță, în *Revista Luceafărul* Anul I Nr. 12 Decembrie 2009, Botoșani).

„Ștefan Luchian”, Muzeul „Iulian Antonescu” Bacău, Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”, și la Festivalul Tamisei, Londra – Anglia). Secția de Etnografie a mai avut o expoziție itinerantă la Muzeul Etnografic din Cernăuți – Ucraina, în 6 ianuarie 1998, în vremea când era director al Muzeului Botoșani, muzeograful Sandu Alexandru.

Pentru că trecuse prea mult timp (5 ani) de când Secția de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani nu avea un sediu pentru expoziția permanentă, Administrația Județeană a ales pentru restaurare prin proiect Regio, Casa „Ventura” de secol XIX, fost sediu al Filarmonicii și sediu al Școlii Populare de Arte.

Astfel se stabilește prin proiect, ca parterul cu 5 săli de expunere să-i fie cedat Muzeului Județean Botoșani, pentru reamenajarea expoziției etnografice. Fiind repartizate doar 5 săli (4 din ele fiind foarte mici), civilizația populară a zonei Botoșani a putut fi pusă foarte puțin în valoare, multe dintre piese rămânând în depozite. Trebuind iarăși să alcătuiască tematica pe parcursul anului 2012, am fost nevoită să fac o selecție, care n-a fost deloc ușoară. Multe piese reprezentative pentru viața tradițională sătească, și multe valori etnografice n-au putut intra în expoziție.

În acest context, structura tematică a cuprins și cuprinde: în **Sala 1** am comprimat meșteșugul olăritului cu spațiul de modelare al vaselor, vasele finite cu diferită utilitate, cuptorul pentru ardere în secțiune, într-o altă formă decât cel din vechea expoziție, cu fața locuinței meșterului și o serie de obiecte de lemn folosite în gospodărie (teascul pentru struguri, presa pentru ulei, donița pentru lapte, găleata cu „măsurătoare” pentru stână, pua pentru grâu); **Sala 2** cuprinde industria casnică textilă (cu războiul orizontal de țesut, păretare, lăicere, scoarțe, având motive decorative simbolice fitomorfe, avimorfe, antropomorfe, astrale, alternate cu ștergere din pânză de bumbac țesută în gospodărie și brodate cu acul); **Sala 3** este destinată obiceiurilor calendaristice, Crăciunul, apoi Anului Nou (cu vechi momente agrare: uratul cu plugul, cu buhaiul, jocul căiușilor - semn acvatic și solar, jocul măștilor de purificare a spațiului sătesc) și Paștele (cu ouăle pictate cu unelte agricole și care, îngropate la arat în brazdă aveau semnificație de fertilitate a ogorului); **Sala 4** conturează pentru planul de locuință, camera de locuit și camera de sărbătoare cu piesele de mobilier, țesăturile și obiectele de uz gospodăresc dispuse pe cele 2 laturi ale sălii; **Sala 5**, de data aceasta pot afirma, cea mai frumoasă sală a Muzeului etnografic, pune în valoare portul popular de sărbătoare al zonei Botoșani, peste care se suprapune și unul din cele 3 momente ale vieții de familie, Nunta, și anume alaiul mergând spre cununie. În această formă tematică, s-a redeschis expoziția permanentă a Secției de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani, în decembrie 2012, când și patrimoniul a ajuns la 3909 piese, o serie dintre ele fiind și valori înscrise între valorile României, în categoriile juridice tezaur și fond.

Considerăm acest text o rememorare selectivă peste ani a activității Secției de Etnografie a Muzeului Județean Botoșani, cuprinsă în sărbătoarea celor 40 de ani ai Secțiilor de Arheologie – Istorie, deschise într-o clădire monument arhitectonic de patrimoniu românesc, cu spații generoase de expoziție.

Keywords: *Ethnography, Traditional Art, Folklore, Exhibitions, Printings, Classification, Restauration.*

40 YEARS OF MUSEUM ETHNOGRAPHY IN BOTOȘANI

(Summary)

Collecting objects related to village life began in 1957, when the first items were registered, that is 20 years before The County Museum was opened in Botosani in 1977 within the building of the former County Hall.

Even if at the time the County Museum was opened, the Ethnography Department had neither exhibition room or a rich patrimony, researchers, museum attendants continued to collect, always increasing the number of the objects for the next exhibition. In addition to this, many books were published, approaching various topics related to material and spiritual popular civilization. The concern to ward enrich in ethnographic information was maintained for the next 40 years, even after 1977.

During that period basic exhibitions, temporary itinerant exhibitions were opened (both in the country and abroad), and complex collaboration projects were developed with other museums and with the schools in Botosani County.

IMAGINI SELECTIVE DIN ACTIVITATEA SECȚIEI DE ETNOGRAFIE A MUZEULUI JUDEȚEAN BOTOȘANI

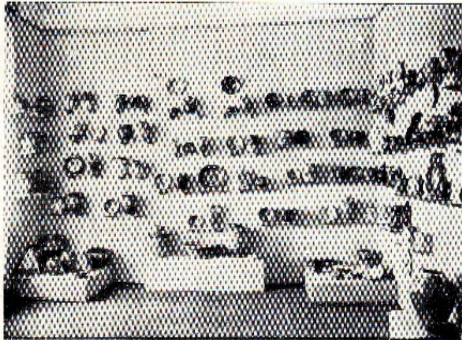
revista «arta» la botoșani

colecția de ceramică populară contemporană mihăileni

adrian silvan ionescu

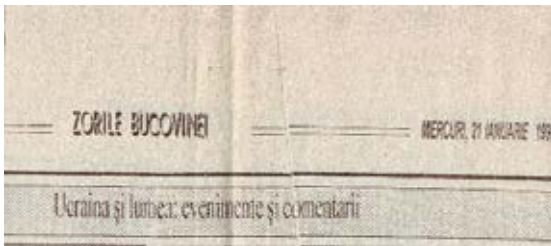
În comuna Mihăileni, vechi centru de olărie din Tara de Sus, a luat deschișă, în vara lui 1986 o interesantă expoziție permanentă de ceramică. Inițiatorul și donatorul acesteia este cunoscutul colecționar Nicolae Zaharinschi din București care, ca fiu al neșterii și descendent al unei familii de vestiti olari, a continuat tradiția locului și a strămoșilor personali (evocată și în cartea sa «Mihăilenii de altădată», Ed. Libra, București, 1982) prin pasiunea pentru oale, bide și alți obiecte străvechi cu devotivine din toată țara de-a lungul unei întregi vieți. O parte a marii sale colecții

drăcușoare se preconizează pentru vara lui 1987. Este planificată cu acest prilej și organizarea unui târg de oale care să se adauge la celelalte deja existente pe harta turistică a țării, să fie competitiv cu cele și să se bucure de același succes, spre a nu se pierde tradiția, să crească școala de olărie pentru înțierea tinerilor vizitatori ale satului în anulștrul meșterșug. Acesta, împreună cu una similară de oală înconștrite din satul Rogoșești, cu muzeul și cu viitoarea tabără, face din Mihăileni un activ centru păstrător al valorilor creației vității populare.

a fost dăruită «Muzeului ceramicii și sticlei» din București pentru a ilustra, în câteva vitrine, producția de ceramică populară actuală, iar din alta să înființeze muzeul satului natal (cu perspectiva de amplificare în viitor cu noi achiziții făcute de donator). Sînt prezentate aici, într-un inspirat aranjament sistematic, pe județe, categoriile de obiecte, tehnici și caracteristici ornamentale, toate zonele de producție ceramică ale țării. Micul edificiu cultural dă o lecție vie de inițiere în tainele meșterșugului, al stilurilor specifice de colorare și al simbolisticii folosite. Pentru a anima spațiul sînt expuse și câteva piese de porțel. Adăugarea oale salutare dară ne gîndim că nici în Botoșani, nici în Dorohol — cele două orașe apropiate — nu există un muzeu de etnografie care să reprezinte ecnastă bogată zonă. Astfel că Mihăilenii au devenit un punct de atracție în acest sens cu va deveni, desigur, și mai cunoscut odată cu înștituirea unei labore de creație pentru olarii contemporani din toată țara a cărei

PREZENȚA SECȚIEI DE ETNOGRAFIE BOTOȘANI LA MUZEUL ETNOGRAFIC DIN CERNĂUȚI ÎN 1998

CLĂDIREA FOSTULUI MUZEU RAIONAL BOTOȘANI
STRADA 1 DECEMBRIE 1918

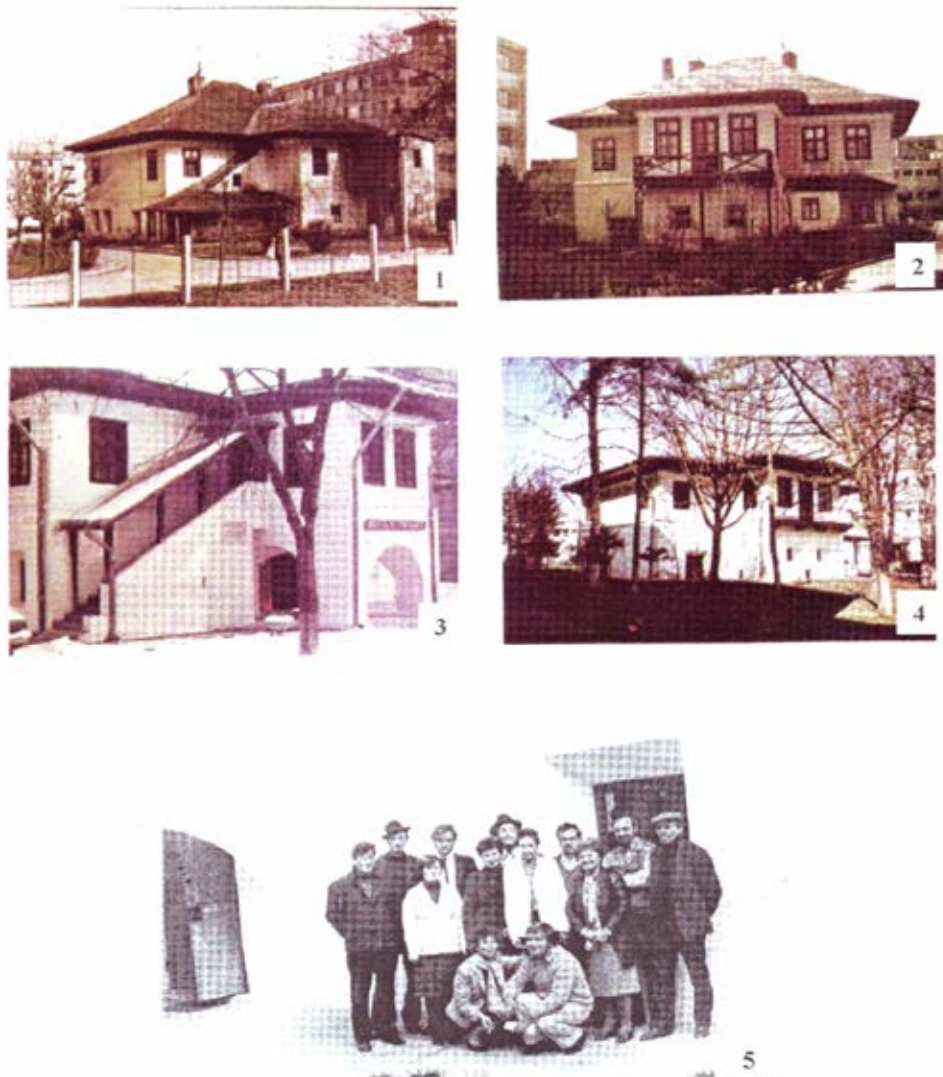

Fig. 1 - Casa Manolache Iorga înainte de restaurare(1-2) și după restaurarea din anii 1980 – 1989 (3- 4); colectivul Muzeului Botoșani în ziua deschiderii secției etnografice (5)

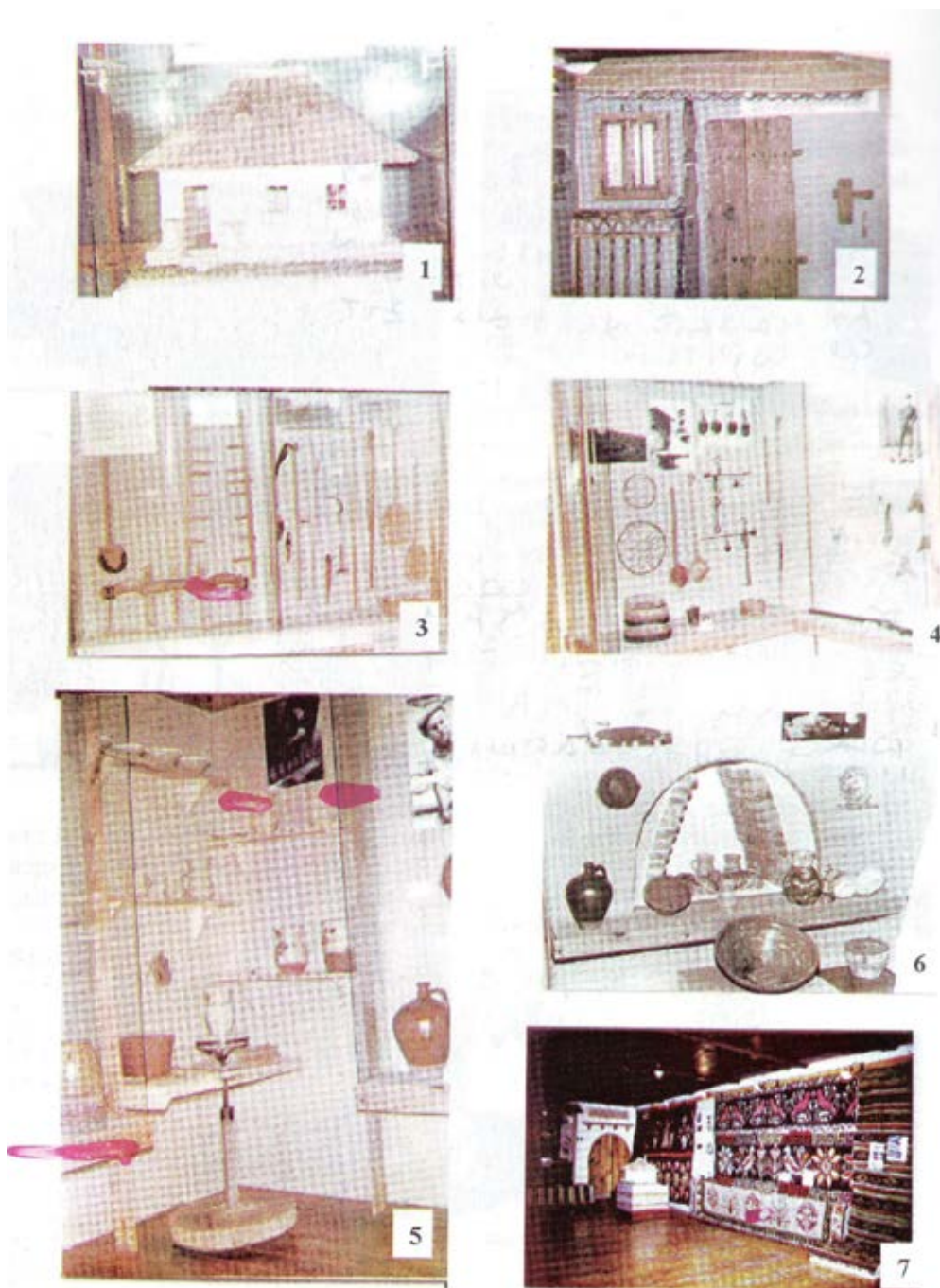

Fig. 2 - Imagini din expoziția permanentă (1 – 6); expoziția temporară “De la restaurare la expunere” 1995 (7)

Fig. 3 - Imagini din expoziția permanentă (1 – 6)

Fig. 4 -Expoziții temporare : "Sărbătorile de iarnă din zona Botoșani" (2003) (1);
(2 – 6) "Portul popular de sărbătoare din România" (2 – 6)

Cu prilejul deschiderii Secției de etnografie a Muzeului județean Botoșani, adresăm calde felicitări colectivului de specialiști (muzicologi și colaboratori) care nu se preocupă nici un sfert, pentru realizarea acestui lăptos de cultură, mărituric peste venenii a bogăției și varietăți patrimoniului etnografic seculare tradițional din această parte a țării românești.

Fie ca această expoziție etnografică să-și îmbogățească mereu colecțiile, să devină un mijloc cadru de educație patriotică și cultural-artistică și în același timp, să se constituie într-un centru metodologic menit să contribuie la perpetuarea autenticității și valorii creației populare din zona Botoșaniilor.

Botoșani, 7 octombrie 1989

Lu Băieș
 I. Ciobanu
 Ion H. Ciobanu
 Liviu Ficor
 Horgel Tăntu
 Ion Maxim
 J. Păun
 Mihail
 Ina Văntu
 Albu
 J. Păun
 P. Păun
 Măruș
 P. Păun
 P. Păun

Fig. 5 – Pagina din cartea de impresii a secției de etnografie la deschiderea expoziției etnografice în casa Manolache Iorga

MARTI
3 MARTIE
1998
 8 pag. - 800
 LEI
NR. 1979

GAZETA

de BOTOSANI

PUBLICAȚIE FONDATĂ ÎN 1891 SERIE NOUĂ

DIRECTOR: ELENA COBZREI REDACTOR ȘEF: TRAIAN APETREI

“DOCTOR DE PIESE ETNOGRAFICE”

Extrem de multe meserii existente astăzi pe piața forței de muncă și arunca pe căi care le dăruiează într-un oarecare anonimat. Chiar dacă e ca și cum ai deține un stil de noblete atunci când ești medic, avocat sau, în ultimii ani, economist, numărul carerelor crescând proporțional cu veniturile, mai sunt mi și mi de alți oameni ca tine.

Pușini își aleg meseria mai de nimeni știute, anemic plăcite, dar care totuși îi singularizează în multimea în care trăiesc. Printre acei pușini se numără și doamna Elena Văcușteanu ce, în spațiul Muzeului Județean, într-un atelier mai mic decât bucătăria noastră de acasă, restaurează textile.

E o meserie pe care a început-o în '85, după umarea unor cursuri de specialitate și care cere multă migală, în micul atelier ajung scoarțe, covoare, obiecte ce spun

de lemn, după, introducându-se și tălăsură. Restauratorul are în grijă respectarea grosimii firului, calitatea precum și culoarea.

Un lucru pe care e probabil nu-l știu mulți e acela că, la porțiunea care se reface, se utilizează o culoare asemănătoare cu cea inițială, dar nu identică. Înainte de '80 am cumpărat deșeură, deșutul de lemn, pe care le vopsim când avem nevoie. Lăna se vopsește la o culoare apropiată tocmai ca să se vadă intervenția restauratorului” - precizează doamna Văcușteanu.

Covorul aflat pe gherghel în clipa petrecute la muzeu fusese țesut în 1880 și provenea din Săveni-Petricani.

“Lucrez de jumătate de an la el, dar mai alternez munca, altfel intervine pictiseala. Alternanța înseamnă curățarea pieselor de la etnografie, cu un detergent anionic ce împiedică deteriorarea cutorii. Pentru piesele etnografice, când țesătura e distrusă, utilizez un gherghel mai mic, ceea ce mă face să mă simt ca un “doctor de piese etnografice”, declară aceeași doamnă.

Prost e că deși doamna Văcușteanu îi place ceea ce face, e vorba de o plăcere care costă. De mai bine de un an, acasă nu mai lucrează la gherghel, pentru a-și proteja ochii. În plus, spațiul în care lucrează este insuficient luminat, iar aerul este împănătat de scoarțe și praf. Pentru această meserie se aseră un spor de toxicitate, numai că sporul nu oprește

Trecând peste toate, deoarece în depozitul muzeului există sumedenie de scoarțe, gîrgăre, sumane, bondi și altele, restauratoarea Muzeului Județean mică de șomaj nu are a se teme: “a da lucru până les la pensie și chiar și după!”

Carmen MORARU

multe despre tradiția noastră populară, dar pe care timpul și-a pus pecetea, “mușcând” din țesătură.

Iar soluția e următoarea. Pentru porțiunile ce lipsesc, se punse mai întâi urzeala pe o masă, apoi se montează pe un gherghel

ELENA BUȚER
FLORENTINA DĂNILĂ

MIHAELA BERCIUC
MĂRIOARA ȘCHIOPU

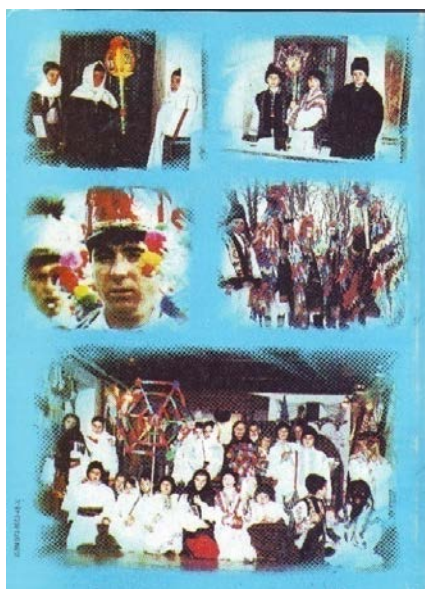
Datini și obiceiuri populare

JUDEȚUL BOTOȘANI

Disciplină opțională
Clasele III / IV

Editura AXA – Botoșani
2002

UN MANUAL OPȚIONAL NECESAR PENTRU ȘCOLILE DIN BOTOȘANI

MUZEUL ETNOGRAFIC

SALA 1

SALA 2

SALA 3 (a)

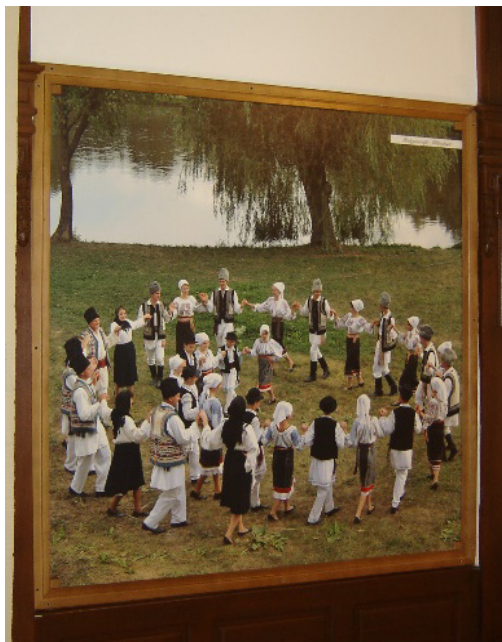
SALA 3 (b)

SALA 4

SALA 5 (a)

SALA 5 (b)

Maria – Laura TOCARIU

MUZEUL DE ETNOGRAFIE BOTOȘANI 5 ANI ÎN CASA VENTURA

Cuvinte – cheie: Botoșani, muzeu, etnografie, Casa Ventura, patrimoniu.

Muzeul de Etnografie al județului Botoșani, cetate a civilizației rurale în inima orașului, care în anul 2007 și-a închis porțile, la vechea locație, Casa Manolachi Iorga, a reușit, după ani de pribegie, să-și găsească adăpost într-una dintre clădirile valoroase ale urbei.

În decembrie 2012, interesul pe care Consiliul Județean Botoșani, în subordinea căruia se află Muzeul Județean, l-a manifestat, totuși, față de cultura tradițională, s-a concretizat prin implementarea și finalizarea proiectului *Restaurarea și valorificarea durabilă a patrimoniului cultural, precum și crearea/modernizarea infrastructurilor conexe din zona Casei Ventura din municipiul Botoșani în vederea amenajării Muzeului Etnografic al județului Botoșani*. În felul acesta, o altă clădire de patrimoniu, Casa Ventura, din Bulevardul Mihai Eminescu nr. 50, a fost restaurată și redată circuitului turistic, deschizându-și porțile ca nou muzeu de etnografie.

Expoziția de bază, ce are în spate realizarea proiectului de mobilier de expunere, proiectul tematic și amenajarea expozițională, este, fără îndoială, rol al colaborării întregului personal al instituției, dar, în special, al efortului doamnei Steliana Băltuță, fost șef al Secției de Etnografie, al domnului arhitect Mihai Mihăilescu, al doamnei Mihaela Ștefură, șef al Secției Științele Naturii, sub coordonarea doamnei Lucica Pârvan, fost manager al Muzeului Județean Botoșani. Chiar dacă spațiul avut la dispoziție este foarte modest, cinci săli de expunere, 165 mp, expoziția l-a valorificat de o așa manieră, încât a creat o imagine de substanță a zestrei de cultură rurală cu care noi, botoșănenii, ne putem mândri.

Răspunsul publicului a fost unul pe măsură, astfel încât, încă din primul an de la deschidere, Muzeul de Etnografie a atras numeroși vizitatori, lucru ce a devenit, în perioada următoare, o constantă a activității noastre. Interesați de această sinteză a patrimoniului etnografic local, vizitatori de toate vârstele, din toate colțurile lumii, au trecut pragul Casei Ventura, unii, pentru a mai simți gustul copilăriei și locurilor dragi sufletelor lor, alții, pentru a pătrunde în taina, spusă prin exponate, a unor meleaguri binecuvântate de Dumnezeu, dar ai căror locuitori, din păcate, au uitat să mai trăiască după regulile nescrise ale strămoșilor.

Împărțită între Muzeul de Etnografie și Școala Populară de Arte Botoșani, această clădire nu poate oferi, din cauza lipsei spațiului suficient și adecvat, posibilitatea punerii în valoare a unei părți mai consistente din patrimoniul nostru cultural. Faptul că nu există, la Casa Ventura, o sală destinată expozițiilor temporare, care să respecte legislația de protejare a patrimoniului, face dificilă, aproape imposibilă, desfășurarea activității expoziționale în maniera în care ar putea fi susținută de bunurile culturale aflate în depozite, multe dintre ele de o valoare recunoscută la nivel național.

S-a mers totuși pe ideea promovării și altor elemente reprezentative din acest patrimoniu, în afara celor etalate în expoziția de bază, prin realizarea de expoziții temporare, ca, de exemplu: „De la bob la ulcica de vin”, „Foto-etno muzeul de acasă”, „Armonii de toamnă”, „Simbol și decor pe ceramică”, „Îndeletniciri ce dispar. Fierăritul”, „Microzone etnografice ale județului Botoșani”, unele montate la Muzeul de Etnografie, altele la Muzeul de Istorie sau la Galeriile de Artă „Ștefan Luchian”

*-De la bob
la ulcica de vin*

Armonii de toamnă -

Simbol și decor pe ceramică

Îndeletniciri ce dispar: fierăritul

Din dorința de a depăși problema insuficienței zonelor cu funcționalitate specifică preocupărilor instituției noastre, am redactat și depus memorii, în atenția decidenților de la nivelul Consiliului Județean Botoșani, prin care, odată cu prezentarea situației existente, am insistat pe oportunitatea de a extinde spațiul dat spre folosință Secției de Etnografie, prin intrarea în posesie și amenajarea corespunzătoare a clădirii fostului Muzeu de Etnografie, Casa Manolachi Iorga, dar, deocamdată, demersurile noastre par a se afla într-un impas.

Dezvoltarea activității muzeale, în vederea atragerii tot mai multor vizitatori și a creșterii interesului față de oferta culturală, presupune acoperirea unei nevoi din ce în ce mai mare de spațiu, lucru verificat peste tot în lume, mai ales în condițiile în care orice muzeu, care se vrea viu, evoluează continuu, atât din punct de vedere al colecțiilor, cât și al expozițiilor și al programelor oferite publicului. Această sărăcie a spațiului de la Casa Ventura se face vinovată și de dificultatea de a desfășura programe culturale diverse și de anvergură, pretabile tuturor categoriilor de vizitatori, care s-au dovedit interesați a asista în număr mare.

Cu toate acestea, apelând la buna vecinătate cu colegii de la Școala Populară de Arte, s-a găsit o soluție, cea mai bună în condițiile date, prin care, una din săli, folosită ca spațiu de trecere și cancelarie, poate fi utilizată și de muzeu, la activitățile care presupun un număr ridicat de participanți. Iar astfel de situații au fost relativ frecvente, având în vedere faptul că am constat un interes crescut față de valorile, materiale și imateriale, ale civilizației rurale și o dorință de apropiere, de înțelegere și cunoaștere a cât mai multor aspecte legate de lumea satului tradițional. Proiectele culturale derulate de-a lungul ultimilor ani s-au concentrat pe dorința de a aduce la muzeu și de a familiariza cu elemente de civilizație sătească un public receptiv, de vârstă tânără, care, odată fidelizat, să ne devină colaborator permanent. Activități

culturale precum: „Școala de măști”, „Chemarea primăverii”, „Timpul poveștilor”, „Cu pași prin timp”, „Oamenii din spatele lucrurilor”, „Muzeul cu povești”, „Școala de confecționat căprițe de Anul Nou”, „În prag de primăvară”, „Simbol și meșteșug în încondeierea ouălor”, „Noaptea Sfântului Andrei”, „În așteptarea iernii”, „Târgul de jucării tradiționale” s-au bucurat de participarea a mii de vizitatori, cei mai mulți copii, de la majoritatea unităților de învățământ din Botoșani, care ne-au întărit convingerea că, atunci când instituția muzeală descoperă modalitatea potrivită prin care să-l atragă, publicul își manifestă interesul fără rezerve.

Școala de măști

*Muzeul cu povești:
Timpul poveștilor (1)*

*Muzeul cu povești:
Timpul poveștilor (2)*

Școala de confecționat căprițe de Anul Nou

Târgul de jucării tradiționale

Un loc aparte în agenda Muzeului de Etnografie l-a ocupat participarea la programul național și european Noaptea Muzeelor, prilej pentru noi de a oferi publicului botoșănean, dincolo de accesul gratuit la vizitarea expoziției de bază, și evenimente culturale complementare, care au avut ca scop promovarea folclorului românesc sau al altor comunități etnice, prin organizarea de concerte, respectiv promovarea patrimoniului cultural material și imaterial național, prin organizarea de expoziții temporare – „Viziuni multiple asupra motivelor decorative tradiționale” sau „Ia aidoma”.

Noaptea muzeelor

Viziuni multiple asupra motivelor decorative tradiționale

Succesul acestor proiecte s-a datorat, în mare măsură, și partenerilor noștri, oameni și instituții care, sperând într-o reîntoarcere la tradiție, la cultură, au găsit calea de a milita în acest sens. Enumerarea aleatorie, oricât de formală ar părea, este singura cale de a-i aduce, din nou, în față, pe cei cărora, le mulțumim, o dată în plus, pentru efort și implicare: familia profesor Georgeta și Gheorghe Median, *Liceul de Artă „Ștefan Luchian”* Botoșani (doamnele profesor Genoveva Gordaș – Dolhescu, respectiv Adina Strugariu, doamna director Beatrice Păpădie), *Liceul Tehnologic „Ștefan cel Mare”* Vorona (doamna director Violeta Cotoc, doamnele profesor Baida și Ștefan), *Colegiul Național „Mihai Eminescu”* Botoșani (doamna profesor Mihaela Filip), *Liceul Pedagogic „Nicolae Iorga”* Botoșani (doamna profesor Jeni Boicu), *Primăria comunei Vârful Câmpului* (domnul primar Aurel Ungureanu), *Școala Gimnazială „George Hazgan”* Vârful Câmpului (domnul profesor Cicerone Costea, doamna director Daniela Halici), *Școala Gimnazială „Ioan Păun Pinccio”* Mihăileni (doamna director Simonica Fercalo, domnul profesor Victor Semciuc, domnișoara profesor Claudia Semciuc), *Liceul Tehnologic Bucecea (doamna director Carolina Enea, doamna profesor Maria Ursulean), Școala Gimnazială Nr. 1 Vlădeni (doamnele profesor Onica Daniela Podariu și Claudia Maricica Bălăucă), Trupa de teatru „Drama” a Colegiului Național „A. T. Laurian”* Botoșani (coordonată de domnișoara Mirela Nistor), *Școala Gimnazială Nr. 11 Botoșani* (doamna profesor Alina Miron), *Școala Gimnazială Nr. 10 Botoșani* (doamna profesor Marena – Simona Funduianu, domnul director Gherghe Onofraș), *Școala Gimnazială „Grigore Antipa”* Botoșani (doamnele profesor Mirela Gheorghiu, Bianca Ababei, Florica Enea), *Uniunea Ucrainenilor din România, filiala Botoșani* (domnul președinte Victor Semciuc, domnișoara Claudia Semciuc), *Palatul Copiilor Botoșani* (doamna profesor Monica Huștiuc, domnul profesor Ioan Enciu), *Colegiul Economic „Octav Onicescu”* Botoșani (domnul instructor Alin Tomiță, domnul director Ioan Huțanu), *Muzeul Nordului din Darabani* (domnul Haha), *Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” Botoșani* (doamna bibliotecar Ionela Enescu), *Asociația „Fioravante” Botoșani*; *Asociația „Vis de artist”* și meșterii populari *Aurora Sauciuc, Georgeta Sillion, Eusebiu Iacinschi, Petru Savici.*

Și, pentru că aniversarea unei instituții este, de fapt, aniversarea celor care, prin munca lor îi dau viață, trebuie să-i amintesc și pe foștii și actualii colegi, aflați, conform specificului profesiei lor, în slujba etnografiei: doamna Steliana Băltuță, etnograful dedicat care, și după ieșirea la pensie, a continuat să ne dea sfaturi și ajutor, doamna Elena Văculișteanu, fost restaurator bunuri culturale - textile, domnul Ionuț Văculișteanu, muzeograf, doamna Simona Amănălăchioaiei, conservator bunuri culturale, domnul Constantin Epuraș, restaurator bunuri culturale – lemn, doamna Alina Penciu, restaurator bunuri culturale - textile, doamnele Laura Halici și Mioara Gireadă, gestionari-custozii, doamna Otilia Husac, îngrijitor.

Dincolo de mulțumiri și cuvinte pretențioase, am convingerea că toți cei despre care am amintit, și nu numai, cu drag de autenticitate, de valori tradiționale, reprezintă personificarea modului în care comunitatea noastră înțelege să promoveze cultura și vor continua să fie prezenți, într-o formă sau alta, în viața Muzeului de Etnografie și, implicit, a Muzeului Județean Botoșani, aducând, în acest fel, un semn de recunoaștere a importanței acestei instituții în viața botoșănenilor.

Key-words: *Botoșani, museum, ethnography, Ventura House, heritage.*

**ETHNOGRAPHIC MUSEUM OF BOTOȘANI COUNTY-
5 YEARS IN VENTURA HOUSE**

(Summary)

Ethnographic Museum of Botosani is housed since 2012 by Ventura House, one of the city's famous buildings. The space at the disposal of the museum, although much reduced to the necessities imposed by the specifics of our activity, was organized in 5 exhibition halls, creating the image of the traditional rural world. By proposing to value and promote the material and immaterial cultural heritage, we have succeeded, by organizing exhibitions and educational projects, to raise the interest of thousands of visitors, attracted by the beauty and diversity of this national heritage, peasant civilizations.

Elena – Mihaela ȘTEFURĂ

PROFESORUL IOAN NEMEȘ - OMUL CU O MIE DE IDEI

Motto: „M-am născut fără drepturi, doar cu îndatoriri, dominante fiind munca și altruismul”.

Ioan Nemeș

Supranumit de prieteni și cunoscuți „*omul cu o mie de idei*”, profesorul Ioan NEMEȘ a fost o persoană enigmatică, cu o acuratețe a gândirii incredibilă și de o mare vioiciune spirituală.

S-a născut la data de 19.01.1924 în județul Suceava (comuna Udești), într-o familie modestă; tatăl Gheorghe, funcționar public la Finanțe, originar din Siret, mama Artemisia, casnică, din comuna Udești (Suceava). Copilăria și-a petrecut-o la casa bunicilor de la Udești alături de alți cinci frați și surori, Ioan fiind penultimul copil, alintat în familie și Neli. Familia Nemeș a avut în total opt copii, dintre care doi au murit la naștere. Împrejurimile casei bunicilor și lunca Sucevei, unde, copil fiind alerga adeseori cu pălăria după fluturi, i-au stârnit interesul pentru natură. Dar cel ce avea să-i fie un îndrumător în conturarea profilului său intelectual a fost unchiul său (fratele mamei), învățătorul și primarul Sucevei Eugen Vârzaru, prieten foarte apropiat al savantului Nicolae Iorga. De la acest unchi, profesorul Nemeș a moștenit o bibliotecă vastă printre care și multe cărți de știință, precum și o ediție completă a cărților lui N. Iorga dedicate cu autograf unchiului amintit, colecție unică, din păcate distrusă imediat după război de frica comuniștilor.

Încă din copilărie Ioan Nemeș a avut o dorință mare de cunoaștere, citea enorm și avea mereu idei în tot ceea ce întreprindea. A urmat Școala Primară din Suceava și mai apoi studiile liceale la Liceul „Ștefan cel Mare” (1943) din aceeași localitate, liceu de care va rămâne legat sufletește, după terminarea facultății reîntorcându-se aici ca profesor. Ca elev s-a remarcat la matematică, fiind singurul care în acea perioadă a terminat liceul cu media 10. În perioada liceului este componentul unei formații de muzică ușoară ca instrumentist la contrabas, cântând prin diverse restaurante, cu banii

strânși reușind să-și cumpere cărți și haine sau să contribuie la relansarea bugetului familiei. Pasiunea pentru planorism îl propulsează în școala de piloți fără motor de la Sânpetru-Brașov unde urmează cursuri de zbor, obținând brevet de pilot fără motor.

La terminarea liceului se înscrie la Universitatea "Al.I.Cuza" din Iași, Facultatea de Științe, secția fizică-chimie, secundar matematică, după primul an de studiu fiind luat în armată și trimis pe front. Serviciul militar îl desfășoară la Școala de ofițeri rezervă de aviație de la Buzău (1944), devenind copilot în grad de sublocotenent pe un bombardier Heinkel 111 în timpul celui de-al doilea Război Mondial. După război își continuă studiile pe care le termină cu rezultate foarte bune (1943-1948) susținând examenul de licență în sesiunea mai 1949 (adeverință nr.946/07.09.2004). Datorită memoriei sale extraordinare și a faptului că prezența la cursuri nu era obligatorie, urmează în paralel și cursurile Facultății de Farmacie pe care o termină, dar fără a-și putea susține examenul de licență întrucât reformele din învățământ de la acea vreme interziceau examenul de stat la mai multe discipline. La terminarea studiilor profesorii din Iași l-au solicitat să rămână asistent universitar, dar la rugămintea mamei se reîntoarce în Suceava ca profesor de matematică la Liceul „Ștefan cel Mare”(1948-1984), după ce timp de un an profesează la Liceul „Național” din Iași.

Profesorul Nemeș era foarte îndrăgit de toți elevii lui datorită felului său prietenos de a fi și glumelor cu care își presăra lecțiile, ajungând să fie supranumit „profesorul legendă al Sucevei”. Una dintre cele mai năstrușnice întâmplări s-a petrecut pe când era profesor la o clasă foarte bună de la liceul sus amintit: „*Unul dintre elevi, aflat în clasa a XII-a, trebuia să rămână, în mod normal, corigent la fizică, dar îmi părea foarte rău, fiindcă era un elev bun la alte obiecte. L-am examinat în ultima oră și știa foarte bine. I-am întrebat colegii ce să fac, fiindcă nici cu trei de 10 nu-i ieșea media. Unul dintre ei a propus să-i dau nota 12. Am făcut socoteala, media îi ieșea în această situație și i-am trecut în catalog nota 12. Toți colegii au fost solidari cu el, iar conducerea școlii nu a aflat nimic, elevul respectiv reușind apoi la facultate. Proporția de elevi reușiți a fost de 100%. La întâlnirea de 25 de ani, am revăzut cu toții nota 12 în catalog!*”, după cum declara chiar el într-un interviu acordat Ziarului de Iași.

Rezultatele de la catedră l-au remarcat ca pe unul dintre profesorii foarte buni, fiind numit inspector la Secția de Învățământ și Cultură a Regiunii Suceava, funcție pe care a ocupat-o timp de 4 ani. Spre sfârșitul acestei perioade primește ca sarcină de lucru organizarea unei secții de științe naturale la Muzeul Regional din Suceava, acesta fiind și momentul în care debutează activitatea sa lepidopterologică. Pentru aceasta s-a documentat și a întocmit o tematică provizorie pentru două camere de expoziție permanentă. Cunoscând importanța insectelor a trecut la colectarea lor după ce în prealabil s-a edificat și asupra tehnicii de colectare, preparare și conservare. Fascinat de coloritul, forma aripilor, gingășia și biologia fluturilor, a realizat câteva insectare prezentate ani în șir în expoziția de bază. Atracția fluturilor a fost atât de mare pentru profesorul Nemeș, încât pasiunea pentru ei nu l-a mai părăsit niciodată, iar studiul lor i-au adus și cele mai mari satisfacții. Tot acum îl cunoaște și pe muzeograful Ioan Dănilă de care s-a atașat și cu care a colaborat până în ultimele clipe ale vieții¹.

Pe lângă obligațiile de la catedră, în perioada apostolatului, profesorul NEMEȘ s-a dovedit a fi prolific și în scrierea mai multor cărți și articole didactice. A participat la

¹ Ioan Dănilă, Lasylo Rakoşy, „*In memoriam Profesor Ioan NEMEȘ*”, Buletinul informativ al Societății lepidopterologice române, 20, 2009, p. 166.

concursuri de elaborare a manualelor didactice și a reușit la concursul pentru manualul de fizică clasa a XI-a umanistă și manualul de fizică clasa a VIII-a (1964), acesta din urmă având o viață lungă fiind manual unic pentru toate școlile din țară timp de 14 ani. A scris diferite articole cu subiecte de specialitate privind metodică predării fizicii în Revista de Pedagogie și Gazeta Învățământului, articole privind ocrotirea naturii, recenzând și unele apariții editoriale. Deosebit de valoroasă și necesară a fost cartea „Insectarul meu”, un autentic ABC al tânărului entomolog care a făcut să germineze pasiunea pentru colectarea și studiul insectelor la mulți elevi, deveniți în timp entomologi apreciați în țară și străinătate. A contribuit și la formarea unor lepidopterologi precum Adrian Lungoci și Gheorghe Pătrașcu, fiind membru al Societății Lepidopterologice Române.

Una dintre pasiunile profesorului sucevean a fost și filatelica. Cu migală și artă a conceput peste 500 de ștampile cu tematică de floră - faună aplicate pe plicurile filatelice, precum și circa 60 de machete (păsări răpitoare și păsări cântătoare) pentru plicuri comandate de Poșta Română. Pentru a le realiza, profesorul Ioan Nemeș a avut nevoie de o dublă vocație, de artist și de om de știință, frumoasele desene în acuarelă fiind susținute de precizia detaliilor și nuanțele culorilor specifice florei și faunei din România. Lucrările sale au avut ecouri și în străinătate, fiind căutate mai ales de colecționarii din Germania și Franța. Cele mai rare și valoroase exemplare sunt cele de maximafilie, unde este nevoie de o ilustrată, un timbru și o ștampilă cu același desen. Colectarea de ziare și reviste, cutii de chibrituri, cutii de țigări, cutii, peturi și sticle de bere au fost alte pasiuni ale regretatului profesor. De asemenea îi plăcea vanatoarea, pescuitul (deși avea o fobie față de apă dobândită în copilărie, când, încercând să plutească într-o covată pe iazul din grădina casei, era să se înece, fiind salvat de fratele mai mare) dar și aeromodelismul (a fost instructor de aeromodelism în 1955 contribuind la reînființarea Aeroclubului Bucovina din Suceava unde a fost și președinte de onoare). Talentul său de farmacist și-l punea în aplicare în prepararea unor băuturi: berea de casă sau „tutti frutti” obținută dintr-un amestec de fragi, căpșuni, zmeură, mere, dade, pere, mere și fructe exotice cu care își servea musafirii. A fost pasionat de floricultură, având în grădina casei sere cu flori, dar și de crearea unor tablouri folosind tehnica Oshibana (arta florilor presate).

A activat intens în domeniul ocrotirii naturii, fiind vicepreședinte al Comitetului Județean pentru Ocrotirea Naturii Suceava. În acest domeniu a contribuit din plin la documentarea și legiferarea câtorva rezervații naturale din jud. Suceava, reușind să obțină statutul de specie ocrotită pe teritoriul județului sus amintit a fluturelui *Parnassius apollo*. Se mândrea cu titlul de „Custode onorific pentru Natură” acordat de Academia Română prin Comisia Monumentelor Naturii: „*Această distincție onorifică îmi este cea mai dragă din toate câte le am*”. Truda atât de fecundă a profesorului Ioan Nemeș a fost apreciată de vechiul regim prin acordarea a 8 medalii și distincții, Steaua Republicii și Ordinul Muncii clasa a III-a fiind cele mai prețioase, precum și vreo zece medalii jubiliare și ocazionale. În anul 2001 a devenit Cetățean de Onoare al Municipiului Suceava și al comunei natale, Udești, iar din 12 noiembrie 2009 parcul central din municipiul Suceava poartă numele „Parcul profesor Ioan Nemeș”.

Activitatea entomologică a profesorului Ioan Nemeș debutează în anul 1965 în perioada cât a funcționat ca inspector școlar. Timp de 10 ani (1965-1975) a colectat anual între 10 și 20.000 de exemplare de insecte din aproape toate ordinele sistematice, preponderente fiind lepidopterele. Pe parcursul a cinci decenii a realizat una dintre cele mai mari colecții entomologice din țară, de peste 250.000 de exemplare, fără a socoti și vastul material care a ajuns în alte colecții cum ar fi; cca 10.000 de exemplare în colecția

lui Aurelian POPESCU-GORJ, aprox. 2.000 de exemplare în colecția OLARU, apoi în colecția PEIU, STĂNOIU și CĂPUȘE căruia i-a împrumutat întreaga sa colecție de Coleophoridae (cca. 1.000 ex.) pentru studiu în vederea tezei. Dispariția regretatului cercetător și a bunului său prieten a atras (misterios) și dispariția întregii colecții. O altă parte, apreciabilă, a folosit-o pentru schimbul de material entomologic cu lepidopterologi din țară (Vladimir OLARU, Mihai PEIU, Iosif CĂPUȘE), iar aproximativ o treime dintre lepidoptere le-a folosit pentru schimb cu colecționari din străinătate pentru care a primit aproape 3.000 de exemplare de fluturi exotici.

Pentru a realiza impresionanta sa colecție, profesorul Nemeș a colindat toată țara ("Oriunde pui degetul pe harta României, la 20-30 km trebuie să fi fost eu după fluturi"), dar a făcut și multe excursii în străinătate (Europa și sudul Asiei, respectiv China și Coreea. Odiseea sa entomologică a fost presărată și cu întâmplări picante despre care profesorul povestea cu mare haz. În anul 1972, în timp ce alerga după fluturi în apropierea Marelui Zid Chinezesc, a fost arestat, fiind reținut timp de peste 6 ore. "Aveam un brâu cu fel de fel de sticlucțe, de parcă erau cartușe. Deși aveam aprobare de la Academia din Beijing ca să prind fluturi, am fost reținut, deoarece eram echipat prea bizar pentru polițiștii chinezi". El a fost reținut de câteva ori și în România. Un "milițian" din Vatra Dornei l-a arestat într-o noapte în timp ce se afla în fața unei vitrine încercând să prindă un fluture. "Am fost arestat, probabil, pentru că în cele mai interesante romane de aventuri exista un spion camuflat într-un entomolog care trage cu ochiul", își amintea, mai târziu, profesorul. La Gura Văii, în apropierea hidrocentralei de la Porțile de Fier, el a fost reținut de doi grăniceri și dus cu baioneta la spate până la Orșova pentru că a răspuns apelului Academiei Române de a studia microlepidopterele de pe suprafața viitorului lac de acumulare (1964-1965).

În cercetarea propriu-zisă a lepidopterelor debutează cu o comunicare întocmită cu Aurelian Popescu-Gorj, tipărită în *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle "Grigore Antipa"*, București, 1965, după care, aproape în fiecare an a prezentat câte una sau mai multe comunicări redactate singur sau în colaborare cu câte unul dintre colaboratorii: Iosif Căpușe, Vladimir Olaru, Mihai Peiu, Ioan Stănoiu, Ioan Drăghia ș.a., însumând 63 de comunicări științifice tipărite în reviste din țară și din străinătate. În lucrările din această perioadă sunt cuprinse următoarele 8 specii noi pentru știință: *Carpocina orientella* Stănoiu & Nemeș, 1968, *Ancylis bucovinella* Peiu & Nemeș, 1969, *Stigmella (Fomoria) niculescui* Nemeș, 1970, *Stigmella (Fomoria) peiui* Nemeș, 1972, *Calamotropha olarui* Nemeș, 1972, *Philedonides alexinschii* Stănoiu & Nemeș, 1974, *Dichrorampha niculescui* Stănoiu & Nemeș, 1974, *Laspeyresia peiui* Stănoiu & Nemeș, 1974, și peste 25 de forme noi pentru știință, dintre care se remarcă *Parnassius apollo f. alexinschii*. Mai menționează semnalarea unui gen și două specii noi pentru fauna Europei, alte 10 genuri și 151 de specii noi pentru fauna României. Speciile noi pentru știință, în majoritate, le-a dedicat colaboratorilor săi. La rândul lor, o parte dintre lepidopterologii cu care a colaborat i-au dedicat, în semn de apreciere a rezultatelor cercetărilor și altruismului său, genurile *Nemesiana* și *Ionemesia* Căpușe, 1971, și speciile *Goniodoma nemesi* Căpușe, 1971, *Idaea nemesi* Olaru, 1973, *Cnephasia nemesii* Stănoiu, 1974.

Tot în această perioadă a publicat patru lucrări din ordinul Diptera în care prezintă genul *Tropidia* cu 4 specii noi pentru fauna României, iar în cele două lucrări referitoare la ordinul Heteroptera îmbogățește cunoașterea faunei României cu 4 specii și 11 forme noi.

Asupra colecției profesorului și-au îndreptat atenția cercetătorii entomologi prof.univ.dr.Gheorghe Mustață, prof.univ.dr.Victor Ciochia și prof.univ. dr. Ionel Petcu, ihneumologi din școala eminentului prof.univ. Mihai Constantineanu. Cercetătorii amintiți, cercetând doar un fragment din imensa colecție, au prezentat 6 comunicări în care sunt menționate 2 genuri și 12 specii noi pentru fauna României. Cercetătorul Andi Lehrer a publicat 2 lucrări din ordinul Diptera cu genuri și specii noi pentru fauna României, iar muzeograful Ioan Dănilă specia *Carabus auratus* L., nouă pentru fauna României².

După 1976 întrerupe pentru o perioadă cercetarea lepidopterologică din cauza îmbolnăvirii soției sale, Ligia, care dobândește o alergie la naftalină, cloroform și alte odoruri emanate de conservanții folosiți la prepararea insectelor. Cuprins de remușcări, profesorul Nemeș abandonează pentru o perioadă fluturii, dedicându-se în totalitate îngrijirii ființei care l-a iubit și susținut în formarea personalității sale. Deși era vorba de o boală incurabilă și galopantă (un neoplasm care-i cuprinsese plămâni), printr-o îngrijire exemplară, reușește în mod miraculos să-i prelungească viața cu 8 ani, cu o alimentație rațională, prin tratamentul „Reiki”(acumularea de energie universală prin intermediul palmelor) și prin efectul de piramidă. În mijlocul sufrageriei, ingeniosul profesor a construit o piramidă din bare de cupru cu o înălțime de 2 metri, unde soția sa își petrecea multe ore, simțindu-se din ce în ce mai bine (ideea efectelor terapeutice a piramidelor și-a dorit să o implementeze și în parcurile de pe teritoriul municipiului Suceava). De dragul soției, dar și a fluturilor, profesorul hotărăște să doneze colecția muzeului sucevean, ofertă care i-a fost refuzată și astfel imensa colecție, un adevărat tezaur științific, ajunge la Muzeul de Științele Naturii din Dorohoi. Ulterior, donează muzeului din Dorohoi și biblioteca de specialitate cu peste 5.000 volume de cărți.

După reluarea activității lepidopterologice în 2001, conștient de faptul că timpul se comprimă de la un an al altul, se concentrează asupra familiei Coleophoridae, și parțial Tortricidae, reușind ca numai în trei ani să descrie 19 specii noi pentru știință studiind peste 1.000 de exemplare, inclusiv pe baza armăturilor genitale (preparate microscopice); *Ischnophanes davidii*, *Longibacillia suceavella*, *Kuznetzovlia vicolii*, *Amseliphora (Amselgia) assistii*, *Klinzigedia litorella*, *Stollia lygia*, *Hamuliella patrasculi*, *Hamuliella capusiella*, *Metriotes bucovinella*, *Damophila moldaviella*, *Quadratia bucovinae*, *Membrania (Longibacillia) stanouii*, *Amseliphora (Amseliphora) seghedinii*, *Multicoloria alexinschiella*, *Lavaria graurii*, *Coleophora danilae*, *Aureliania (Nosyrislia) bucovinensis* și *Patzakia dragusani*, toate din familia Coleophoridae. Fidel colaboratorilor săi a dedicat majoritatea speciilor nou descrise acestora. Pentru specia dedicată soției sale Ligia, a ales și un gen cu o muzicalitate aparte - *Stollia lygia*. De asemenea a mai semnalat *Amseliphora (Amselgia) felixella* (Baldizzone, 1994), *Coleophora graciella* (Toll, 1952), *Augasma atraphaxidellum* (Kuznetsov, 19579), *Aureliania (Ecebalia) lycaoniae* (Baldizzone, 1994) care sunt specii noi pentru fauna Europei, precum și alte 23 specii noi pentru fauna României³.

Elanul și dorința ardentă de a recupera timpul pierdut este umbrată de incapacitatea de a-și procura materialele necesare studiului insectelor. Pentru aceasta apelează la prof. L. Rakosy de la Facultatea de Biologie din Cluj și la prof. I. Andriescu de la Facultatea de Biologie din Iași, dar își vinde și restul bibliotecii cu literatură din toate genurile literare

² *Ibidem*, p 168.

³ *Ibidem*, pp 168-169.

pentru a face rost de bani necesari achiziționării acelor entomologice, lamelor și lamelelelor. Dar marea sa deziluzie a fost atunci, când, deși își procurase materialele necesare, a constatat că degetele mâinilor nu-l mai ascultau. Văzând că nu mai poate lucra la prepararea genitailor (atât de importante în determinare speciilor și genurilor de fluturi), profesorul intră într-o ușoară depresie psihică din care cu mare greutate s-a eliberat, dedicându-se prelucrării familiei Tortricidae din colecția sa. Astfel, „*Tortricidae din România*”, X (Lepidoptera) este ultima lucrare publicată⁴. Studiarea și prelucrarea științifică a familiei Tortricidae a fost una dintre ultimele sale dorințe, dar și aceea de a adăuga colecției personale exemplarul prin care aceasta să ajungă la imensa cifră de 300.000 de exemplare. O altă dorință, mărturisită într-o scrisoare autobiografică, a fost aceea de a definitiva prima fascicolă a catalogului colecției de fluturi „*urmând ca în următorii 30-40 de ani să duc la capăt această întreprindere*”. Din păcate, dorințele i-au rămas neîmplinite, în seara zilei de 10 ianuarie 2009 sufletul său purtat de roiuri de fluturi a părăsit corpul fizic. În toată existența sa și-a păstrat echilibrul și vitalitatea ieșite din comun printr-o gândire pozitivă, optimism și modestie. Insectele, și mai ales fluturii, au reprezentat pentru el un obiect de studiu, un remediu, un partener de viață, un țel spre o continuă cunoaștere de sine și perfecțiune.

Profesorul I. Nemeș a fost unul dintre entomologii reprezentativi ai României, activitatea sa entomologică desfășurată pe parcursul a cinci decenii constituind un exemplu de excepție și pasiune pentru colecționarii și cercetătorii vieții insectelor.

Notă: Aduc pe această cale mulțumiri domnului Mircea TEODOSIU, nepotul și moștenitorul profesorului NEMEȘ, prin a cărui bunăvoință am avut acces la documente și date personale ale profesorului, si care, ne-a relatat detalii privind viața și activitatea regretatului lepidopterolog.

Bibliografie

1.Ioan Dănilă, Lasylo Rakoşy, “*In memoriam Profesor Ioan NEMEȘ*”, Buletinul informativ al Societății lepidopterologice române, 20, 2009, pp.165-174.

⁴ *Studii și Cercetări*, Muzeul de Științele Naturii Piatra Neamț X, 2006, pp. 299 – 308, *apud ibidem*, p. 170.

Adina RENȚEA

OAMENI ȘI MUZEE

Cuvinte cheie: Botoșani, muzeu, expoziție

„Orașul domnițelor”, așa cum mai este numit Botoșaniul, a dat culturii române, de-a lungul timpului, unele dintre cele mai mari personalități ale culturii naționale. Mihai Eminescu, George Enescu, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, Grigore Antipa, Octav Bancila sunt doar cateva repere ale identității naționale, care au scris istorie la nivel local, național și internațional. Într-un spațiu cultural, patronat de mari nume ale istoriei și culturii naționale, nu putea lipsi un ... muzeu important. Muzeul Județean Botoșani, o carte de vizita a orașului, o emblema a istoriei locului.

În calitate de director al Muzeului Național Cotroceni, am organizat în 2013, cu ocazia împlinirii a 145 de ani de la nașterea poetului florilor, o expoziție dedicată unei personalități care a marcat de-a lungul unui veac și jumătate, arta plastică românească - Ștefan Luchian.

Una dintre cele mai importante contribuții la realizarea acestei expoziții, la care au participat 16 instituții reprezentative din București și din țară a avut - o Muzeul Județean Botoșani.

Obiectele din atelierul marelui artist, din patrimoniul Muzeului Județean Botoșani, de la șevalet, cutia din lemn pentru culori, bascul, scaunul cu spatar sau icoana reprezentându-l pe Sf. Nicolae, au contribuit esențial la conturarea unei expoziții de-o profundă sensibilitate și frumusețe și au impresionat publicul vizitator de toate vârstele.

Anul 2016, anul centenarului Ștefan Luchian, n-a beneficiat, din păcate, de-o mare expoziție retrospectivă dedicată marelui artist.

Un an mai târziu, în 2017, destinul a făcut, ca, în calitate de Director Pavilion Muzeal din cadrul Art Safari, cel mai mare pavilion de artă din România, să organizez cea mai mare expoziție *Luchian și Independenții* din ultimii 50 de ani! Experiența anului 2013, de la prima expoziție Luchian, avea să-și spună cuvântul! Să gestionezi atâta patrimoniu din țara și străinătate, desigur, a fost, este și va fi, întotdeauna o mare provocare!

Și din nou, printre colaboratorii cei mai importanți ai expoziției *Luchian și*

Independenții s-a aflat Muzeul Județean Botoșani. Aceleași obiecte care, altădată au conturat universul artistic celui care a fost numit *înnoitorul picturii românești*, aveau să fie vizionate în cadrul Art Safari de peste 28.000 vizitatori, timp de o lună.

Publicul, de toate categoriile, din țară și străinătate, ambasadori, aveau să afle de aceste mărturii ale pictorului celebrelor Anemone. Cel despre care se spunea că, pentru a le picta, însuși marele Luchian împrumuta adesea culorile de pe paleta lui Dumnezeu....

Asemenea evenimente presupun un efort organizațional și o colaborare cu totul speciale. De aceea, amintirea unor persoane din cadrul muzeului cu care am colaborat pentru cele două mari expoziții, și nu numai, trebuie menționate – prof. Lucica Pârvan, Aurel Melniciuc, Laura Tocariu, Ana Florescu, Virgiliu Nistor Pleșca.

Minunată colaborare, minunată reușită!

De-a lungul anilor, patrimoniul Muzeului Județean Botoșani a făcut parte și din alte expoziții, care au avut un impact deosebit în lumea culturală în general și cea muzeală în special.

Un gând ales pentru acest minunat edificiu, pentru continua muncă de cercetare și punere în valoare a patrimoniului cultural național realizată de specialiștii muzeului!

Keywords: *Botoșani, museum, exhibition*

PEOPLE AND MUSEUMS

(Abstract)

"The City of Royal Ladies", as Botoșani is often referred to, has enriched Romanian culture over time with some of the most important personalities of national culture: Mihai Eminescu, George Enescu, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, Grigore Antipa, Octav Băncilă. In this cultural space which found itself under the patronage of resounding names of national history and culture, there was only one thing missing...an important museum. The Botoșani County Museum, a postcard for the city, is a symbol of the history of the place.

Along the years, the collection of the Botoșani County Museum was part of other exhibitions as well, exhibitions which distinctly impacted the cultural sphere in general and the museal sphere in particular.

Aglaiia CORNEANU

MINUNATA COLABORARE A TUTUROR PRIN TOȚI ȘI PRIN FIECARE

Cuvinte cheie: Ștefan Luchian, Fundația „Ștefan Luchian”, Casa „Ciomac – Cantemir”, Botoșani, Muzeul Județean Botoșani

Dacă monumentul istoric de la 1800, Casa „Ceomac Cantemir” – sediul Fundației Ștefan Luchian este admirat, fotografiat, se datorează faptului că el a fost restaurat în forma inițială, cu materiale caracteristice acelei epoci. I se datorează acest succes domnului arhitect Mihai Mihăilescu, care a vegheat permanent la respectarea particularităților, a finisajelor specifice modului de a se lucra de acum 200 de ani. Salvarea acestui monument de arhitectură a readus în atenția locuitorilor din Botoșani, a vizitatorilor de peste hotare, frumoasa arhitectură medievală. Casa este un valoros monument de arhitectură, aflat pe lista monumentelor istorice, importantă pentru istoria orașului nostru; ea este rodul colaborării Fundației Ștefan Luchian cu specialiștii Muzeului Județean Botoșani, începând din anul 2000.

Îi datorăm domnului Mihai Mihăilescu proiectul și întreaga documentație de trecerea casei în domeniul public, dar și readucerea ei pe lista monumentelor istorice, pentru a fi protejată prin lege. Casa a fost adusă până la acoperiș de societățile de construcții din Botoșani, prin sponsorizări, iar acoperișul, interioare, exterioare s-au realizat cu firma de restaurări – Restaco Suceava.

Treceam zilnic pe lângă poarta Casei Ceomac Cantemir, în drumul meu spre Liceul Pedagogic „Nicolae Iorga”, unde funcționez. Văzând pridvorul brâncovenesc, mi-am spus: „Asta e valoare!”, întrebându-mă de ce e părăsită. Semăna cu casa despre care-mi povestea tata că a lăsat-o în timpul refugiului din 1944 – o casă în zona armenească; iar la întoarcere a găsit casa cu ferestrele și ușile smulse, întocmai ca la Casa Ceomac Cantemir. Am dat o declarație în fața regretatului primar Ion Cojocaru, angajându-mă să refac casa cu bani proprii și prin sponsorizări. Domnul primar mi-a spus să mă duc să îi opresc degradarea. Dacă nu o construiam, eram pasibilă de închisoare, fiind un monument istoric. În ajutorul nostru, a venit, de la Muzeul Județean, domnul arhitect Mihai Mihăilescu, care se ocupa de patrimoniu.

Vreți să ne imaginăm, pentru o clipă, cum arăta casa, înainte de restaurare? Abia i se zărea pridvorul brâncovenesc, din cauza vișinilor crescuți cât mine de mari, pom lângă pom (casa fusese părăsită de 7 ani, prin moartea ultimului locatar, Dumitru Cantermir). Fiind pe lista monumentelor istorice, nu se atingea nimeni de ea, în schimb au fost oameni care au găsit cu cale să dizloce un perete din spate, devastând-o, până va cădea la pământ. Au luat din ea, noapte de noapte, tot ce se putea. Noroc că am mai găsit în casă două balamale ale unei uși, iar în coridor – tavanul din lemn, cu imitație de stuf (modele care au servit viitoarei construcții). Am văzut o imagine veche, în desen, a casei, și am descoperit o cărare pietruită, de la intrarea în curte, până la casă. Am dat pământul pe direcția respectivă, descoperind pietrele de râu ale cărării.

Afirm că munca pentru obținerea documentației, de trecere a monumentului istoric în legalitate, a fost la fel de grea ca și restaurarea în sine, fiindcă nouă, celor care doream salvarea monumentului istoric, ni se opuneau alte persoane, care nu au dorit salvarea lui. Intrarea în legalitate a casei a făcut posibilă finanțarea din partea Ministerului Culturii. Consider că salvarea acestui monument de arhitectură este o mare victorie a buneii colaborări cu Muzeul Județean.

Și dacă astăzi avem Camera Atelier a pictorului Ștefan Luchian, cu obiecte aparținând acestuia din ultimul domiciliu (București), cu aviz de funcționalitate muzeistică, și avem siguranța acțiunilor noastre, atunci acest lucru se datorează, într-o bună măsură, specialiștilor din cadrul Muzeului Județean Botoșani. Alături de domnul arhitect Mihai Mihăilescu, a fost doamna prof. muzeograf Steliana Băltuță, care ne-a îndrumat în probleme de etnografie; regretatul profesor și muzeograf Ionel Bejenaru, în probleme de istorie, ne-a oferit imagini despre meșteșugurile din acea epocă, imagini de mobilier și elemente din biografia pictorului, ne-a arătat cum să așezăm obiectele în interiorul Camerei Atelier, cum să întocmim o fișă de obiect pentru obiectele de patrimoniu și am înființat o comisie de achiziții de obiecte – a căruia președinte a fost. Domnul profesor, fost director al Muzeului Județean, Alexandru Sandu, ne-a întregit colecția de fotografii de familie în copie, ne-a dat o pagină din jurnalul pictorului Ștefan Luchian și jurnalul Laurei Cocea nepoata pictorului, geamantanul de trăsură a lui Ștefan Luchian și măsuța de lângă pat. La măsuța de lângă pat, pictorul avea cărți și jurnale zilnice, fiind unul „dintre cei mai instruiți pictori ai vremii” – o spune Petru Comarnescu. Am beneficiat de un prețios ajutor din partea domnului Liviu Octavian Șovan, fost director adjunct al Muzeului Județean. Domnul profesor Gheorghe Median, muzeograf la Muzeul Județean, care a ținut un curs de pregătire a voluntarilor, tineri din cadrul Fundației noastre, care la nevoie prezentau vizitatorilor Camera Atelier a pictorului. La sfârșitul cursului, tinerii au primit o diplomă din partea Muzeului Județean.

Fiindcă în 2016 se împlinesc 100 de ani de la moartea pictorului Ștefan Luchian, iar în Ștefănești, locul nașterii, nu se afla nimic care să amintească de marea personalitate, ne-am deplasat, împreună cu domnul arh. Mihai Mihăilescu, în Ștefănești, să vedem unde am putea așeza o placă comemorativă, dorind să așezăm o stâncă comemorativă pe locul nașterii pictorului. Stâncă nu s-a putut pune pe acel loc, spațiul fiind foarte mic, și a fost așezată în parcul cu Muzeul „Luchian”. Placa comemorativă, cu un text scris de domnul arhitect, s-a așezat pe clădirea vechii garnizoane – astăzi Poliția Locală. Textul plăcii: „...La 1 Februarie 1868, s-a născut Ștefan Luchian – o glorie a pictorii românești”. Placa comemorativă și stâncă comemorativă s-au realizat prin sponsorizare – S.C. Monuvis, director Liviu Sauciuc, respectiv Geo-Ex-Construct, director ing. geolog Sorin Grindei.

Muzeul Județean Botoșani a fost partener în proiectul „O floare pentru Ștefan Luchian”, proiect finanțat de Primăria Botoșani. Colectivul de specialiști ai Muzeului a organizat un simpozion și o expoziție de pictură, la Galeriile de Artă Ștefan Luchian, cu tablouri originale ale marelui pictor, aduse din câteva muzee din țară, un omagiu adus lui Ștefan Luchian. Muzeul Județean a realizat, pentru Galeriile de Artă, o frumoasă firmă cu numele lui Ștefan Luchian, știindu-se doar din memorie colectivă, până atunci, că Galeriile poartă numele marelui pictor (și-a adus aportul doamna Ana Florescu Coșuleanu, participând și la activitatea de dezvelire a stâncii comemorative dar și la dezvelirea statuii).

La 1 februarie 2018, se împlinesc 150 de ani de la nașterea lui Ștefan Luchian. Avem promisiunea ca Banca Națională Română să scoată o medalie aniversară. Așteptăm ca în

anul aniversar să se inaugureze muzeul „Luchian” la Ștefănești. Fundația noastră va dona muzeului din Ștefănești un leagăn pentru copilul mic, care provine din Târgu Neamț – locul de origine al familiei Luchian. Cu siguranță că Primăria din Ștefănești îl va aniversa pe Ștefan Luchian, un geniu al Botoșanilor, dar și al lumii întregi, în locul lui de naștere.

Datorăm mulțumiri tuturor colaboratorilor, mulțumiri speciale Consiliului Județean Botoșani, pentru finanțarea restaurării Muzeului „Luchian” din Ștefănești, Dr. Aurel Melniciuc, director al Muzeului Județean Botoșani, prof. Dana Pietraru și domnului director prof. Dănut Huțu de la Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Botoșani care au fost permanent alături de noi. Colaborarea va continua, satisfacțiile vor fi și de o parte, și de alta, când vom sărbători împreună încununarea eforturilor depuse de muzeografi, a conducerii Muzeului Județean, odată cu inaugurarea Muzeului Luchian din Ștefănești.

Fundația noastră are obligația morală, dar și obligația oficială să păstreze, să conserve monumentul istoric - Casa Cantemir (1800) - ridicat cu atâta trudă. Ne va sta în atenție permanent răspândirea vieții și operei lui Ștefan Luchian, în țară și peste hotarele ei.

„Anemonele de la 1908, ca și Autoportretul cu pensula în mână, fac parte din marile tablouri ale lumii” – o spune Petru Comarnescu, iar „Un zugrav” este cel mai reușit autoportret psihologic din lume o spun specialiștii de peste tot (conducerea Muzeului Louvre din Paris). Efortul nostru conjugat cu cel al specialiștilor din Muzeul Județean a făcut ca un geniu al Botoșanilor să fie slăvit potrivit genialității lui. A fost o bună colaborare a unei importante instituții de cultură cu o fundație care abia se înfiripa.

La cei 40 de ani de activitate ai Muzeului Județean, colectivul Fundației „Ștefan Luchian” dorește conducerii și tuturor specialiștilor, succese în activitatea viitoare.

Ne închinăm în fața celor care îl iubesc pe blândul Luchian!

Keywords: *Ștefan Luchian, „Ștefan Luchian” Foundation, Casa „Ceomac – Cantemir” House, Botoșani, Botoșani County Museum*

THE WONDERFUL COLLABORATION OF ALL THROUGH ALL AND EVERYONE

(Abstract)

During the 40 years of activity of the County Museum, Ștefan Luchian Foundation in Botoșani thanks the specialists from this institution for their good cooperation over the years.

Special thanks for the County Museum's Director, Professor Aurel Melniciuc, Special thanks to the architect Mihai Mihăilescu, the Museographer Steliana Băltuță, the late Museographer Ionel Bejenaru, the ex-director of the County Museum, Alexandru Sandu, Liviu Octavian Șovan, Mr. Gheorghe Median, for the success of rescuing the historical monument from 1800 and helping in our work for the Atelier Chamber, with its artefacts, from the last residence of the painter Ștefan Luchian - Bucharest, and because we have a museistic functionality from the Ministry of Culture. The House Ceomac Cantemir, where the offices of our Foundation are, is a model house of an towns folk from 1800, enlisted on the list of historical monuments, an example of the old medieval architecture of Botoșani, important for the history of our city. Our effort, combined with that of the County Museum specialists, made a genius of Botosani to be glorified

according to his genius. It was a good collaboration of an important cultural institution with a foundation that was in its beginnings.

We worship in front of those who love the gentle Luchian!

*Casa Ceomac Cantemir de la 1800,
sediul Fundației Ștefan Luchian – după restaurare*

*Interiorul Camerei Atelier a pictorului Ștefan Luchian – Casa Ceomac
Cantemir de la 1800*

*Dezvelirea stâncii comemorative de către primarul orașului Ștefănești, domnul ing. Florin Buțura.
În dreapta sa, președintele Fundației Ștefan Luchian*

Frații Luchian, descendenți ai familiei Pictorului Ștefan Luchian, participanți la dezvelirea plăcii comemorative

Rodica CRĂCANĂ

UN GÂND BUN LA CEAS ANIVERSAR

„Să ne gândim cât de mare este îndatorirea noastră față de trecut (...) Tot ce poate cât de cât ajuta la cunoștința lui trebuie adunat cu toate forțele și mijloacele de care dispunem, până ce ajungem să reconstruim întregi orizonturi spirituale (...) Totul e izvor, nu doar operele istorice, ci întreaga literatură, toate monumentele, aceste din urmă fiind pentru timpurile mai vechi singura sursă”

(Jacob Burchardt)

Arhivele Naționale ale României au luat ființă în mai 1831 în Țara Românească și în ianuarie 1832 în Moldova, în condițiile în care intrau în vigoare primele legi administrative, Regulamentele Organice. Încă de la înființare, acestea și-au asumat rolul de a aduna, păstra, valorifica documentele cu valoare practică și istorică care fac parte din Fondul Arhivistic Național. Toate aceste documente, originale sau narative, autentice sau în copie, au străbătut timpurile și astfel au împropățat memoria colectivă despre instituții, evenimente, momente ale unor realizări excepționale sau ale unor căderi temporare, personalități remarcabile sau simpli indivizi care prin acțiunea sau inacțiunea lor au creat istoria. Toate compun trecutul și, prin intermediul arhivelor, îl fac accesibil viitorimii.

Secția Regională Botoșani a Arhivelor Statului s-a înființat în baza Deciziei nr. 278 din 5 iunie 1951 a Ministerului Afacerilor de Interne, având ca rază de competență teritoriul de atunci al Regiunii Botoșani, care cuprindea cea mai mare parte a fostelor județe Botoșani și Dorohoi. Tezaurul documentar s-a îmbogățit continuu, ajungând astăzi la peste 4700 m.l., organizați în 906 fonduri și colecții, ordonate și prelucrate din punct de vedere arhivistic.

Secolul al XIX-lea marchează apariția, atât în Țara Românească și în Moldova, a mai multor colecții de artă (denumite Muzeu), deschise publicului.

Acum 40 de ani s-a înființat la Botoșani Muzeul Județean de Istorie.

Menirea unui muzeu de istorie este de a prezenta publicului dovezi materiale ale civilizației, de a aduce în fața acestuia vistieria de cunoștințe acumulate, de a o decoda și a o face accesibilă.

Succint, două instituții create aproximativ în același timp, plămădite din aceeași dorință, a căror misiune principală este de a teauriza, gestiona și valorifica urme scrise sau nescrise ale trecutului (dar rupte dintr-o realitate care a fost cândva vie), de a deschide ochii prezentului către înțelegerea acelor „trecute vremi”.

Două instituții care sper să fi reușit să aducă în fața contemporanilor fărâme din istoria locală, bazându-se doar pe „Măria sa, Documentul”.

Am cotrobăit împreună prin reminiscențele trecutului și am investigat „Ochii din spatele ferestrelor” (aducând în fața publicului, în cadrul unei expoziții, personalități care au trăit și au creat pașnic pe meleagurile noastre, au construit, au dăruit și s-au dăruit comunității, implicându-se în viața acesteia); am „grăit” cu documentul pe masă despre

evenimente/fapte din Războiul pentru Independență și despre cele două conflagrații mondiale la care au fost părtași botoșăneni de-ai noștri; ne-am întors în timp și am reconstituit momentul Cuza, când Europa a fost pusă „în fața faptului împlinit”; ne-am aplecat asupra Marii Uniri; am pus la dispoziție planurile Palatului Administrativ, întocmite de arhitectul Petre Antonescu (scurgerea timpului încununată de nevoia umană de a-l valoriza, a metamorfozat edificiul, ridicându-l la rangul de piesă de muzeu); am descrețit frunțile cu „Cărțile poștale de altădată”. Scopul interiorizat încă de la începutul fiecărui demers a fost acela de a-i face pe cei care ascultă/văd să se întorcă la etapele de dezvoltare ale identității culturale și să-și activeze memoria trecutului, pentru cei mai mulți citit, nu trăit, pentru a determina autoasumarea.

Nu trebuie omisă colaborarea în editarea celor două volume de documente privitoare la două dintre personalități definitorii ale istoriei și „frumosului”, Nicolae Iorga și George Enescu, văzute doar prin prisma documentelor existente în arhivele botoșănene. Volumele au adunat laolaltă, fără pretenția ca demersul să fi fost exhaustiv, tot ceea ce a păstrat memoria arhivelor locale.

Bucuria s-a intensificat odată cu interesul vizitatorilor expozițiilor sau simpoziunilor organizate împreună de cele două instituții, călători în timp cu vârste și sfere ocupaționale diferite.

„Aceasta înseamnă un muzeu: muzeul care alege, muzeul care plasează, muzeul în care oricine poate găsi îndată ce-i trebuie, dar și muzeul care se deschide bucuros oricui, care te cheamă de pe stradă, care te învață carte de cum ai intrat” – consemna marele Iorga.

Astfel, muzeul și arhiva reprezintă expresia familiarității colective, ce presupune orientare, identificare și acceptare. Având un rol primordial în „hrănirea” inconștientului colectiv, cele două instituții, ca și entități metafizice, au capacitatea de a crea identitatea socială, dar și de a favoriza cunoașterea prin recunoaștere. Totodată, „instituțiile amintirii” provoacă renașterea trecutului, a victoriei, a traumei, a suferinței sau a împlinirii și, implicit, a conștiinței fundamentale a viitorului.

Pentru toate „exprimările” trecute și, anticipativ, pentru cele vor veni (sperăm!), vă mulțumim că existați, insistați și accelerați locomotiva scormonirii trecutului! Totodată, vă dorim ca propriile dorințe să creeze și să devină istorie!

Cu respect, ne înclinăm!

Ana-Elisabeta COȘEREANU

GALERIILE DE ARTĂ „ȘTEFAN LUCHIAN” BOTOȘANI -OAMENI ȘI VALORI -

Cuvinte cheie: artă, patrimoniu, muzeu, galerie de artă, pictură, operă de artă, istoria artei

Într-un oraș cultural, cum este cunoscut Botoșaniul începând cu finele secolului al XIX-lea, arta plastică – legată de numele lui Ștefan Luchian, Octav Băncilă ș.a. - a avut rostul și rolului în formarea și educarea gustului estetic al publicului.

Prima pinacotecă publică, s-a deschis în 1960, în Calea Națională nr. 162 (într-o clădire care nu mai există), grație eforturilor profesoarei Ileana Turușancu și pictorului Eugen Ispir, având drept patrimoniu 50-55 de picturi și 8 sculpturi.

Rolul acestei pinacoteci, va fi preluat apoi de Secția de Artă a Muzeului Județean Botoșani, care va avea diverse sedii. Astfel, o primă locație va fi în strada ȘtefanLuchian, în casa Pisoschi Costiner, ridicată la 1860 de către Nicolae Pisoschi, aghiotantul lui Al. I. Cuza, în stil eclectic cu elemente clasiciste, imobil intrat ulterior, în 1946, în posesia lui Neculai Vâlceanu, succesor al boierului Frederic Costiner. În perioada comunistă, în casa naționalizată, inițial va funcționa sediul Comitetului Județean de partid, apoi va fi găzduită, o vreme. Secția de Artă în care se vor organiza câteva expoziții memorabile,

precum cea dedicată lui Nicolae Grigorescu. După 1989, casa retrocedată familiei Vâlceanu, a devenit sediul unui restaurant.

Secția de Artă își va muta apoi sediul în Centrul vechi al orașului, la parterul cunoscutei Case Ankele, o bijuterie arhitectonică în stil romantic, ridicată în anul 1836, de către Wilhelm Ankele, tatăl bogatului negustor armean Carol Ankele, naționalizată și cu diverse funcționalități în perioada comunistă. Acest spațiu nu avea însă condiții de conservare corespunzătoare a patrimoniului artistic, însăși clădirea degradându-se foarte mult în timp. Datorită și acestui fapt, se va avea în vedere înființarea, în 1982, a unui spațiu adecvat evenimentelor expoziționale, precum cel al Galeriilor de Artă „Ștefan Luchian”. Este un spațiu central – în vecinătatea Teatrului „Mihai Eminescu”, a Primăriei Municipiului Botoșani și a Consiliului Județean Botoșani, aflat la parterul unui bloc turn, cu 8 etaje.

O nouă locație a Secției de Artă va fi, din păcate doar pentru o scurtă perioadă (octombrie 2008-2010), în vecinătatea primei pinacoteci, într-un spațiu închiriat de pe Calea Națională, la câteva construcții mai jos de Biserica Uspenia.

De-a lungul vremii, Secția de Artă a avut în organigrama muzeului un număr foarte mic de angajați, dar care, prin profesionalism și pasiune au reușit să se prezinte în fața publicului cu realizări de o înaltă ținută. Merită amintiți cei care și-au depus efortul, ca personal angajat în cadrul Secției, atât în organizarea de expoziții și în îmbogățirea patrimoniului, cât și cei care au avut un rol însemnat în conservarea și protejarea colecțiilor, precum: Nicu Cornea, Adrian Ciuraru, Alexandru Pleșca, Constantin Doroftei, Sandu Alexandru, Lucica Pârvan, Camelia Diaconu, Ana-Elisabeta Florescu (din anul 2011) - muzeografi, conservatorul Virgiul-Nistor Pleșca (43 de ani de activitate în cadrul Secției) și supraveghetorii: Silvia Cardaș, Geta Mursa, Livioara Gheorghiu și Laura Halici. Aceștia li s-au adăgat, de-a lungul timpului, muzeografi de la alte secții ale instituției, precum: Maria Bucătaru, Ionel Bejenaru și Gheorghe Median – muzeografi și Angela Balan-conservator.

Actualmente, la Galerii funcționează un muzeograf gr.I A, un îngrijitor și urmează un concurs pentru postul de conservator.

Cu un patrimoniu în permanent dezvoltare și cu activități specifice, Secția de Artă se va uni în anul 2013 cu Secția de Etnografie sub denumirea de Secția de Artă Plastică și Etnografie. Galeria de artă „Ștefan Luchian” reprezintă în arealul cultural botoșănean un spațiu unic, atât prin varietatea și importanța patrimoniului artistic deținut, în contextual artei plastice românești contemporane, cât și prin rolul de promotor al numeroase evenimente expoziționale de interes național, care au rolul de a valorifica expozițional și printr-o cercetare patrimonială constituită de-a lungul anilor și de a promova artiștii contemporani prin expoziții personale ori colective.

Publicul numeros și divers este atras de oferta expozițională prezentată în consens nu doar cu opțiunile estetice ale vizitatorului obișnuit sau ale celor cu studii de specialitate, ci și cu noile tendințe de exprimare vizuală din arta contemporană.

Patrimoniul actual, de aproximativ 2.600 de lucrări de artă este constituit din achiziții și donații. Cel mai însemnat fond îl reprezintă lucrările din donația făcută, în 1977, de către muzicianul Vasile Filip, respectiv 45 lucrări semnate de maeștri ai artei: Eustațiu Stoenescu, Rudolf Schweitzer-Cumpănă, Theodor Pallady, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Gheorghe Petrașcu, Jean Al. Steriadi și alții.

Nume de referință în istoria artelor plastic românești se regăsesc prin lucrările lor în patrimoniul Galeriilor: Ștefan Luchian, Ion Andreescu, Nicolae Grigorescu, H. Catargi, Dumitru Ghiață, Octav Băncilă, Nicolae Dărăscu, Alexandru Ciucurencu, Artur și Paul Verona sau Ștefan Constantinescu.

Putem enumera, de asemenea, artiști originari din aceste locuri, alături de valoroși artiști plastici contemporani: Marcel Olinescu, Constantin Piliuță, Călin Alupi, Aurel Băeșu, Ion Sălișteanu, Florin Niculiu, Traian Brădean, Petru Remus Troteanu, Petre Achițenie, A.M. Agripa, Ion Murariu, Ștefan Vasile, etc., precum și sculpturi semnate de Iulia Oniță, Ovidiu Maitec și Dan Covataru și tapiserii create de nume de marcă în domeniu, precum: Cella Neamțu, Aspazia Burdujași Ileana Balotă care vin să întregească patrimoniul artistic al Galeriilor și, implicit, al Botoșanilor, spre bucuria pasionaților de artă.

Keywords: *art, heritage, museum, art gallery, painting, art work, art history*

ART GALLERIES „ȘTEFAN LUCHIAN "BOTOȘANI -PEOPLE AND VALUES -

In a cultural city, known as Botoșani since the end of the nineteenth century, fine arts - with the name of Ștefan Luchian, Octav Băncilă etc. - he had purpose and its role in training and educating the public aesthetic taste. The first public art gallery, opened in 1960, the National Route no. 162 (in a building that no longer exists), thanks to the efforts of Professor Ileana Turușancu and painter Eugen Ispir, with the heritage of paintings and 8 sculptures 50-55.

Art galleries „Ștefan Luchian "represents a unique cultural area Botoșani both the variety and importance of artistic heritage held in the context of contemporary Romanian fine arts and the role of promoter of numerous exhibition events of national interest, which are designed to harness research exhibition and heritage established over the years and promote contemporary artists through exhibitions personal or collective.

Heritage current of about 2,600 works of art consists of acquisitions and donations: painting, graphics, sculpture and tapestry

Ramona Maria MOCANU

MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI – 40 de ani –

Aniversările sunt un bun prilej de a evoca oameni și locuri de o însemnătate vitală pentru comunitatea muzeală căreia îi aparținem. Cinstim oameni adevărați, dăruți celor din jurul lor, care au zidit temelii de cultură și au sfințit locuri. Despre aceștia și despre **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI**, la cea de -a 40 sa aniversare, despre oameni și locuri vorbim .

Cu o multimilenară istorie, această „*cetate a vechilor zidiri*” constituie o străveche vatră de civilizație, cu locuri de ancestralitate și tradiție civilizatoare intens și permanent locuite, în care se păstrează și azi inestimabile comori de frumusețe și spiritualitate. Numeroasele sale vestigii stau drept cheazășie a îndelungatului drum pe care istoria și l-a croit pe aceste meleaguri. Trăinicia vieții culturale a determinat o emulație de valori spirituale, concretizate atât printr-o sumă de mărturii ale trecutului scoase la iveală, cât și prin editarea unor opere scrise de o noblețe aparte, ce probează capacitatea creatoare a oamenilor acestui spațiu și modul în care el s-a remarcat în cultura românească. Înainte de a fi un așezământ cultural, **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI** este un edificiu a cărui boltă susține viața cultural-spirituală a urbei, o **instituție de prestigiu** – imaginea unei lumi a generozității și a pasiunii pentru trecut și pentru frumusețea sa, clădită pe estetică și principii morale, cu oameni care și-au hrănit speranța devenirii din seva gloriei trecute. „*Șezătoare*” **dătătoare de viață și eternitate**, cu un istoric deosebit, **muzeul din Botoșani** se mândrește și astăzi cu faima spiritului local și cu sfintele comori ale unor adevărați patrioți, dintre care cei mai de seamă au fost intelectualii care l-au plămădit. Frumusețea și spiritualitatea sa de altădată au dus la valorificarea patrimoniului cultural deosebit, concretizate prin realizarea unor activități cultural-artistice și științifice extrem de valoroase. Cu această vitalitate și credință a trecutului, acest locaș de cultură a rezistat timp de **40 de ani!**

La împlinirea acestei frumoase vârste, **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI** merită și i se cuvine să se hrănească din realizările înaintașilor, care l-au clădit cu bogatele lor colecții. Acest edificiu de cultură și de istorie a rămas tot timpul o construcție ambițioasă, pentru că a cerut mai mereu o cantitate enormă de viață și de noblețe încorporată în sufletele puternice ale slujitorilor săi. Fără activitatea lor, **Botoșaniului** nu i s-ar fi recunoscut niciodată aura sa cultural-istorică! Așadar, în acest an, ceasul de gală îi aparține în totalitate, căci **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI** a coagulat în timp ideile, legând destine ale tribunilor și iubitorilor de istorie, dar mai ales autentificând efervescenta viață culturală.

Astfel, una dintre marile dorințe ale botoșănenilor - aceea de a avea un muzeu - se împlinea, la 23 decembrie 1955, când a fost inaugurat **Muzeul Raional Botoșani** (cu secțiile de istorie și științele naturii). Creat din dorința elitei culturale botoșănene (i-am aminti aici, pe profesorii Mircea Popescu, Victor Leonte, Aurel Dorcu, Adrian Condriuc și Simion Rață) de a strânge bunuri culturale într-o instituție specializată care să le tezurizeze și să le valorifice pentru marele public, acest muzeu nu a fost suficient, fapt

pentru care a trebuit ca la **3 decembrie 1977** să ia naștere **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI** - o instituție ce a cunoscut o creștere semnificativă a patrimoniului arheologic și istoric, mai ales în urma cercetărilor arheologice. Mai apoi, colaborarea muzeului botoșănean cu celelalte instituții muzeale din țară (inclusiv cu proaspătul înființat atunci muzeu vasluian), dar mai ales cu Institutul de Arheologie și cu Muzeul Moldovei din Iași a dus la deschiderea și a altor șantiere arheologice.

S-au pus atunci bazele unei instituții de patrimoniu cultural deosebit de valoroase. Expoziția de bază a tânărului muzeu își propunea să prezinte evoluția vieții omului din preistorie până în epocile modernă și contemporană. De menționat este faptul că această materializare a dorinței inițiatorilor a fost posibilă și prin munca, făcută cu dăruire, pasiune și loialitate de către slujitorii acestui muzeu. Aceștia au avut și au o colaborare eficientă cu **Muzeul Județean “Stefan cel Mare” Vaslui**, atât prin schimburi de experiență, prin participarea lor la sesiunile anuale ale muzeului, dar și prin publicarea unor studii și articole în Anuarul *“Acta Moldaviae Meridionalis”* al muzeului vasluian. Totodată, unii dintre muzeograful de la Vaslui au participat la acțiunile cultural-științifice și au publicat studii în revistele Muzeului de Istorie din Botoșani.

În fond, **MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI** de odinioară și de astăzi și-a așezat temeinic tradiția în eternitate, căci fundamentele sale au fost concepute și create pentru veșnicie. Generații întregi de cărturari, filantropi, oameni de cultură și, în special, cercetători ai trecutului au lucrat la zidirea acestor fundamente, contribuind la cristalizarea unui spirit botoșănean și la afirmarea unor personalități culturale locale și naționale, fapt pentru care oricând instituția își merită lauda și cinstirea noastră. De aceea, acești oameni de cultură și-au câștigat libertatea de a avea aici succese, bucurii și responsabilități și au învățat să se descurce cu ele. Din toate acestea, deși au rămas prizonierii propriilor conștiințe, ei au reușit să devină ceea ce gândeau cu adevărat! Dar pentru a duce acest spirit botoșănean pe mai departe, va trebui să nu-i uităm niciodată și să le mulțumim celor de altădată, să-i prețuim în continuare pe cei de acum pentru ceea ce fac și să ne încredem în cei ce vor urma de acum încolo.

Dan PRODAN

GÂNDURI LA ANIVERSARE. DESPRE COLABORAREA CU MUZEUL JUDEȚEAN BOTOȘANI

Cuvinte – cheie: Muzeul Județean Botoșani, gânduri, aniversare, 40 de ani, colaborare;

Întâlnirea și colaborarea mea cu Muzeul Județean Botoșani și filialele / secțiile acestei instituții s-au realizat gradual cronologic și acțional.

Elev fiind la școala generală din satul copilăriei mele, am vizitat în cadru organizat, coordonați de regretatul profesor de istorie - limbă română, I.D. Marin, el însuși un colaborator constant și activ al instituției, Muzeul de Istorie Botoșani, aflat pe atunci în clădirea „peste stradă în stânga” de fosta Casă de Comerț și Industrie a jud. Botoșani, actualmente Firma Nord-Proiect la etajul I și secții ale Bibliotecii Județene „Mihai Eminescu” Botoșani la parter. După ce a găzduit Casa Corpului Didactic Botoșani, clădirea respectivă adăpostește sediul PNȚCD, jud. Botoșani. M-au impresionat foarte mult piesele muzeale expuse, mai ales că unele (originale și copii) proveneau de la Cetatea geto - dacică de la Stâncești (secolele VI - III î.Hr.), satul unde locuiam. Compunerea pe care am scris-o ulterior a fost prima prezentare a întâlnirii mele cu Muzeul de Istorie Botoșani, prin respectiva activitate extra-școlară.

A urmat vizita la Casa Memorială „George Enescu” din Dorohoi, unde orizontul cunoștințelor mele despre personalitățile botoșănene de amplitudine mondială și configurația geografică a unor regiuni despre care am aflat la disciplina Geografia Județului Botoșani, în clasa a III-a, s-a lărgit foarte mult. La aceasta a contribuit și vizitarea Casei Memoriale „Nicolae Iorga” din Botoșani, ultimele două locuri de memorie națională devenind ulterior, după 1977, filiale / secții ale Muzeului Județean Botoșani.

Începând cu 1978, licean fiind, am vizitat de mai multe ori, cu clasa, cu familia sau individual, Muzeul Județean Botoșani, de pe str. Unirii, fosta clădire a Prefecturii Botoșani până prin 1948, a Consiliului Raional Botoșani până în 1968, a Consiliului Județean Botoșani până în 1973. Ulterior, în timpul studenției la Facultatea de Istorie - Filozofie, la Iași și București, în fiecare vacanță vizitam muzeul și secțiile din Botoșani, din perspectiva studentului dornic să-și îmbogățească cunoștințele de muzeografie, să perceapă și să înțeleagă epocile istoriei românilor și relațiile cu popoarele vecine, locul și rolul istoriei / personalităților locale în istoria națională etc.

După ce am devenit (tânăr) profesor de istorie la Botoșani, colaborarea și vizitele profesionale - didactice - științifice la Muzeul Județean Botoșani s-au intensificat. Astfel, vizitam cu clasele de elevi de gimnaziu secțiile muzeului, pentru a stârni interesul elevilor față de istoria / personalitățile botoșănene locale, de istoria patriei etc. Aceste activități extra-școlare la Muzeul Județean Botoșani au continuat ulterior, continuă și astăzi, oferind o plus-valoare cunoștințelor civico - democratice ale elevilor conștienți de

importanța studiului istoriei în formarea lor ca cetățeni români cu deschideri europene și mondiale.

Din punct de vedere științific, am participat ca audiant la congresele / sesiunile / colocviile / reuniunile științifice organizate de conducerea instituției la sediul central sau la filiale. Primul dintre ele a fost organizat și desfășurat în toamna anului 1985, cu care ocazie i-am reîntâlnit pe foștii mei profesori de la Iași, Mircea Petrescu - Dâmbovița și Vasile Chirica. Apoi, după 1995, ca invitat la aceste acțiuni științifice, am comunicat audiențelor diferite informații referitoare la istoria locală / națională, unele dintre ele fiind preocupări științifice – de cercetare legate de doctoratul în istorie universală - turcologie, sub conducerea Mentorului meu, prof. univ. d-r Mihai Maxim, osmanist de valoare și prestigiu internațional, originar din Vornicenii Botoșanilor, recent și prematur dispărut dintre noi. Astfel, s-au adunat peste 60 de comunicări științifice cu varii subiecte, unele publicate ulterior în revistele muzeului, *Hierasus* (abreviat *H*) și *Acta Moldaviae Septentrionalis* (abreviat *AMS*), sau în alte periodice regionale și naționale.

O experiență și o componentă științifică, publicistică, de cercetare mă leagă de anuarul Muzeului Județean Botoșani, *Acta Moldaviae Septentrionalis*, alcătuit și editat, cu greutate și poticneli, de regretatul muzeograf Ionel Bejenaru, între 1999 - 2002, în paginile căruia am publicat studii și articole consistente, încă de la primul număr, în 1999, după scurta colaborare cu „înaintașul” său, periodicul de tradiție botoșăneană *Hierasus*. Din 2003 am preluat, ajutat de mai tânărul coleg, prof. muzeograf Eduard Setnic (la două volume și de d-r Florin Știrbăț), colectivul științific de redacție, întocmind și editând, până în 2017 inclusiv, ca redactor coordonator, zece numere ale anuarului muzeului (IV / 2005 - XVI / 2017).

Enumăr în continuare contribuțiile mele publicate în cele două anuare, în ultimele două decenii:

- „Studiile lui Franz Babinger referitoare la istoria românilor și a relațiilor româno – otomane în evul mediu (secolele XIV - XVII)”, în *H*, X, 1996, Botoșani, pp. 119 - 170;
- „Nicolae Iorga în conștiința profesorilor universitari de la Iași și București (decembrie 1940 – mai 1941)”, în *H*, X, 1996, Botoșani, pp. 260 - 279;
- „Preocupări de orientalistă – turcologie în România în perioada c. 1875 – c. 1950. Considerații introductive”, în *AMS*, I, 1999, Botoșani, pp. 7 – 82;
- „Preocupări de orientalistă – turcologie în România între Independență și Marea Unire”, în *AMS*, I, 1999, Botoșani, pp. 83 – 178;
- „Mihai Eminescu și istoria Imperiului Otoman”, în *AMS*, II, 2002, Botoșani, pp. 6 – 71;
- „Contribuția lui Nicolae Iorga la dezvoltarea orientalisticii - turcologiei”, în *AMS*, II, 2002, Botoșani, pp. 72 – 133;
- „Preocupări de orientalistă – turcologie în România de la Marea Unire până la instaurarea regimului comunist”, în *AMS*, III, 2004, Botoșani, pp. 51 – 210;
- „O sinteză necesară și mult așteptată: tratatul de Istoria românilor”, în *AMS*, III, 2004, Botoșani, pp. 313 – 324;
- „Franz Babinger în izvoare epistolare (1920 - 1991)”, în *AMS*, III, 2004, Botoșani, pp. 325 – 341;
- „Moldoveni și otomani în timpul lui Ștefan cel Mare. O bibliografie”, în *AMS*, IV, 2005, Botoșani, pp. 142 – 191;

- „*Moldoveni și otomani în timpul lui Ștefan cel Mare. Completarea bibliografiei*”, în AMS, V - VI, 2006 - 2007, Botoșani, pp. 59 – 73;
- „*Sistemul monetar otoman (1326 - 1914) și influența sa asupra Țărilor Române. Considerații generale*”, în AMS, V - VI, 2006 - 2007, Botoșani, pp. 115 – 125;
- „*Etapele bibliografiei binomiale Al.I. Cuza – Unirea din 1859 (I)*”, în AMS, VII - VIII, 2008 - 2009, Botoșani, pp. 157 – 167;
- „*Doru Vilhem (1950 - 2009) sau Omul, Profesorul, Mentorul, Inspectorul*”, în AMS, VII - VIII, 2008 - 2009, Botoșani, pp. 311 – 312;
- „*Etapele bibliografiei binomiale Al.I. Cuza – Unirea din 1859 (II)*”, în AMS, IX, 2010, Botoșani, pp. 146 – 187;
- „*Trecutul zonei Botoșani în recente apariții editoriale: istorie, numismatică, corespondență*”, în AMS, IX, 2010, Botoșani, pp. 303 – 307;
- „*Etapele bibliografiei binomiale Al.I. Cuza – Unirea din 1859 (III)*”, în AMS, X, 2011, Botoșani, pp. 112 – 142;
- „*Recenzii și note bibliografice (I)*”, în AMS, X, 2011, Botoșani, pp. 339 – 354;
- „*Cuvânt - înainte*” la vol. V – X, 2006 – 2011, Botoșani, pp. 9 – 10;
- „*Bibliografia selectivă a orientalisticii – turcologiei românești în perioada 1850 - 1950*”, în AMS, XI, 2012, Botoșani, pp. 162 – 218;
- „*Recenzii și note bibliografice (II)*”, în AMS, XI, 2012, Botoșani, pp. 352 – 376;
- „*Izvoare istorice referitoare la trecutul localității Vorniceni, jud. Botoșani (I)*”, în AMS, XII, 2013, Botoșani, pp. 82 – 131;
- „*Sărbătorirea unui deceniu de la Marea Unire de la 1 decembrie 1918 în România. Studiu de caz: orașul Dorohoi*”, în AMS, XII, 2013, Botoșani, pp. 164 – 167;
- „*Turcologul Mihai Maxim - septuagenar*”, în AMS, XII, 2013, Botoșani, pp. 352 – 357;
- „*Iorga după Iorga. Noutăți editoriale despre viața și opera Titanului român*”, în AMS, XII, 2013, Botoșani, pp. 314 – 325;
- „*Recenzii și note bibliografice (III)*”, în AMS, XII, 2013, Botoșani, pp. 359 – 389;
- „*Personalitatea României Mari în tratatele de pace din 1919 - 1920*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 179 – 182;
- „*O istorie militară românească din 1930 a Primului Război Mondial*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 276 – 283;
- „*Nicolae Iorga – inițiatorul comemorării lui Constantin Brâncoveanu în 1914*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 385 – 387;
- „*Academicianul Alexandru Zub – octogenar. Cetățeanul și istoricul - instituție*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 396 – 403;
- „*Iorga după Iorga. Noutăți editoriale despre viața și opera Titanului român (II)*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 434 – 441;
- „*Recenzii și note bibliografice (IV)*”, în AMS, XIII, 2014, Botoșani, pp. 442 – 477;
- „*Pașii cromatici ai pictorului Ștefan Luchian*”, în AMS, XIV – XV, 2015 - 2016, Botoșani, pp. 359 – 368;
- „*Recenzii și note bibliografice (V)*”, în AMS, XIV – XV, 2015 - 2016, Botoșani, pp. 425 – 501;
- „*Iorga după Iorga. Noutăți editoriale despre viața și opera Titanului român (III)*”, în AMS, XIV – XV, 2015 - 2016, Botoșani, pp. 502 – 510;
- „*Gânduri la aniversare despre colaborarea cu Muzeul Județean Botoșani*”, în AMS, XVI, 2017, Botoșani;

- „Recenzii și note bibliografice (VI)”, în *AMS*, XVI, 2017, Botoșani;
- „Osmanistul Mihai Maxim (1943- 2017) – In Memoriam!”, în *AMS*, XVI, 2017, Botoșani.

Contribuțiile istoriografice publicate în *H* și *AMS* au fost bine primite în istoriografia românească, cele două anuare au beneficiat de recenzii favorabile în periodice de specialitate din Iași, București, Botoșani. Acreditarea viitoare a anuarului *AMS* va mări credibilitatea științifică a acestuia și interesul profesional al colaboratorilor pentru noi studii și articole publicate în periodicul muzeului. De la apariția *AMS*, paginile anuarului au fost deschise colaborării cu tineri cercetători dornici de valorificare a rezultatelor cercetărilor lor și de firească afirmare în lumea științifică: Daniel Botezatu, Iulian - Cătălin Nechifor, Paul Narcis Vieru, Alexandru Pînzar, Cătălin Luca, Bogdan Caranfilof, Mihai Gicoveanu, Andrei Prodan, etc. Aceștia li se adaugă muzeograful instituției: Aurel Melniciuc, Sergiu Balanovici, Eduard Setnic, Mihai Maxim, Ștefan S. Gorovei, Valeriu Râpeanu, Ionel Cîndea, Gheorghe I. Florescu, Alexandru Pînzar, Andi Mihalache, Bogdan Murgescu, Florin Știrbăț, Daniel Ciucălău, George Arhip, Laura Tocariu, Lidia Alexie, Adela Kovacs, Ana Coșoreanu, Cristina Amariei, Andreea Țerna.

De asemenea, bogată este și lista colaboratorilor externi care, în ultimele două decenii, au publicat în paginile *AMS*. Sumarele volumelor anuarului muzeului o dovedește cu certitudine. Am colaborat profesional, în ultimele trei decenii, cu adevărați specialiști în domeniu: Paul Șadurschi, Ionel Bejenaru, Maria Diaconescu, Steliana Băltuță, Gheorghe Median, Virgil Pleșca Lucica Pârvan, Eduard Setnic ș.a.

La aniversarea a patru decenii de la înființare, adresez urări de bine și sănătate instituției, conducerii și angajaților ei, realizarea proiectelor propuse, flux mare de vizitatori, colaborare internă și externă fructuoasă, reorganizarea, îmbogățirea și diversificarea exponatelor și expozițiilor tematice, dezvoltarea bazei materiale, continua profesionalizare a resursei umane, manifestări științifice de ținută, apariția anuală și acreditarea științifică - publicistică a periodicului muzeului, o haină nouă instituției etc. etc.

Keywords: *Botoșani County Museum, thoughts, anniversary, 40 years, collaboration*

Thoughts at the Anniversary Moment – about the Collaboration with Botoșani County Museum

(Summary)

The Author describes his collaboration with the Botoșani County Museum between 1972 – 2017, at anniversary moment: 40 years from its setting up.

Adela KOVÁCS

EXPOZIȚIA
CULTURA CUCUTENI - DE LA SIMBOLISM LA ARTĂ
LA ACCADEMIA DI ROMANIA DIN ROMA-ITALIA
– UN SUCCES AL PATRIMONIULUI BOTOȘĂNEAN –

Cuvinte cheie: Cultura Cucuteni, expoziție, Accademia di Romania

Expoziția *Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă* care a fost prezentată la prestigioasa instituție **Accademia di Romania din Roma-Italia** a fost concepută în primul rând să prezinte minunata artă a comunităților cucuteniene, prin punerea în valoare a obiectelor de patrimoniu descoperite pe cuprinsul județului Botoșani. Scopul expoziției este axat pe creșterea vizibilității laturii artistice a culturii Cucuteni prin ilustrarea ceramicii și a statuetelor din lut. Există o gamă largă de motive decorative pe care artiștii cucutenieni le-au folosit și combinat, utilizând doar trei culori (alb, negru și roșu), într-o asemenea manieră încât rezultatele sunt spectaculoase, având în vedere epoca în care acestea au fost create. Rezultatele artistice ale meșteșugarilor și olarilor cucutenieni sunt rafinate și cunoscute în întreaga lume.

Majoritatea expozițiilor realizate până acum despre această civilizație spectaculoasă s-au axat pe evoluția ceramicii, așezări, cronologie, aspectele tehnologice și așa mai departe. Cele mai multe dintre aceste aspecte sunt concepute destul de greu de explicat mai ales într-o expoziție, care este în principal dedicată unei categorii largi de public. Acesta este motivul pentru care am ales să prezentăm latura artistică a acestei civilizații, prin imagini ale obiectelor pe care cucutenienii le-au creat, realizate într-o manieră inedită de către artiștii fotografi. Chiar dacă în zilele noastre deslușirea sensului și a semnificațiilor motivelor pictate este un demers foarte dificil, această expoziție prezintă analogii ale aceluiași tip de décor pe mai multe tipuri de obiecte și posibilele semnificații ale piesei. Anumite statuete sunt foarte decorate și poartă desene ale unor bijuterii, împreună cu detalii de îmbrăcăminte. Povestea obiectelor a fost prezentată prin texte în trei limbi: italiană, engleză și română, redusă la elementele esențiale cu privire la obiecte. Explicațiile s-au referit la tehnicile artistice și mesajul artistic al creatorului cucutenian.

În scopul ilustrării expoziției au fost realizate 40 de planșe reprezentând piese din patrimoniul cultural al Muzeului Județean Botoșani, alături de 6 planșe de tip roll-up pe care au fost inserate explicațiile, însoțite de ilustrația aferentă. A fost amenajat un stand de prezentare a unor replici cucuteniene, foarte fidele, conform celor prezentate în ilustrație, dintre care cea mai spectaculoasă a reprezentat-o pe celebra statueta „Venus de la Drăgușeni”, replici realizate de către cunoscutul artist plastic Petru Maxim de la Dorohoi.

Valorificarea patrimoniului Muzeului Județean Botoșani prin expoziții internaționale face parte din calendarul de activități, îndeplinind astfel una dintre funcțiile muzeale specifice.

Ca urmare a aprobării primite din partea conducerii Muzeului Județean Botoșani din partea instituției s-au deplasat trei persoane, arheologii Adela Kovács și Aurel Melniciuc, însoțiți de conducătorul auto Alexandru Nechifor. Deplasarea a avut loc în perioada 16.06.2017-28.06.2017, în interes de serviciu, în calitate de arheologi din cadrul instituției, reprezentând Muzeul Județean Botoșani pentru organizarea, panotarea și ghidajul la expoziția *Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă*, expoziție care a avut loc în cadrul spațiului expozițional de la prestigioasa instituție **Accademia di Romania din Roma-Italia**.

Deplasarea s-a realizat cu automobilul instituției având în vedere faptul că transportul materialelor care au reprezentat faptic expoziția ar fi necesitat costuri mari pe alte căi, astfel că s-a ales cea mai eficientă variantă din punct de vedere financiar, în ceea ce privește deplasarea la *Accademia di Romania*. Atât transportul, cât și panotarea și organizarea expoziției au fost desemnate exclusiv personalului Muzeului Județean Botoșani, precum și ghidajul și supravegherea în cadrul acesteia, în toată perioada de etalare, respectiv 19-25 iunie 2017. Montarea și instalarea expoziției a avut loc anterior vernisajului. Evenimentul de deschidere a fost fixat de către gazdele evenimentului pentru ora 18.30, în data de 19.06.2017. Înaintea vernisajului au fost pregătite în avans o serie de filme documentare cu privire la Cultura Cucuteni, care au fost proiectate în sala de expoziții, cu scopul de a introduce vizitatorii și participanții la vernisaj în atmosferă. Vernisajul a fost promovat pe toate canalele media de care dispune *Accademia di Romania*, precum și Muzeul Județean Botoșani.

În cadrul vernisajului au fost o serie de luări de cuvânt. Cuvântul de deschidere a fost adresat de către directoarea *Accademiei di Romania*, accentuând importanța Civilizației Cucuteni la dezvoltarea și promovarea valorilor europene prin itinerarea unor expoziții din România pentru cunoașterea patrimoniului cultural mobil. Descrierea expoziției a fost realizată de către managerul Muzeului Județean Botoșani, dr. Aurel Melniciuc, care a pus accentul pe mesajul artistic al artiștilor cucutenieni. Cele mai interesante și mai fascinante exponate cucuteniene se află la Botoșani, aspect mai puțin cunoscut de publicul larg. Marco Merlini a susținut o intervenție cu accentul pe simbolistica prezentă pe obiectele cucuteniene. Acesta este un fin cunoscător al realităților preistorice aflate în România, cu un doctorat referitor la Scrierea Danubiană, susținut la Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, autorul cărții *La scrittura è nata in Europa (2004)*, precum și a numeroase studii și articole cu privire la simbolurile și semnele aflate pe obiectele cucuteniene. A patra intervenție a fost susținută de către Vasile Diaconescu, botoșănean prin origini, stabilit la Roma și un apropiat al Muzeului Județean Botoșani, făcând referire la tehnica și tehnologia de realizare a pieselor cucuteniene. Domnul Diaconescu a vizitat în prealabil expozițiile realizate la instituția botoșăneană, fiind chiar autorul unora dintre cele mai frumoase imagini expuse în cadrul expoziției de față. Intervențiile au fost încheiate de către dr. Iulian Mihai Damian, în calitate de coordonator de activitate în cadrul *Accademiei di Romania*. Accentul a fost pus pe importanța promovării civilizației Cucuteni la nivel european. Protocolul care a urmat vernisajului a fost unul tradițional românesc, cu produse din România, pe care cei aflați la eveniment le-au apreciat în mod deosebit.

La vernisajul acestei expoziții au fost prezente peste 200 de persoane, majoritatea români stabiliți la Roma, precum și studenți aflați cu bursă în cadrul *Accademiei*.

Programul de vizitare al expoziției a fost stabilit de gazde, respectiv responsabilul desemnat pentru organizare din partea *Accademiei di Romania*, Valentina Andrei, în

intervalul orar 16.30-19.00, în fiecare zi. Zilnic au fost numeroși vizitatori, în mare parte români stabiliți la Roma, dar și italieni care au intrat de curiozitate și au beneficiat de ghidaj personalizat, din partea personalului de la Muzeul Județean Botoșani.

A doua expoziție organizată de Muzeul Județean Botoșani este cea care a fost prezentată în data de 23 iunie 2017, în aceeași sală de expoziții de la *Accademia di Romania*. La solicitarea aceleiași instituții, instituția a transportat 12 cămăși tradiționale românești care au fost folosite pentru fundal al evenimentului „Sânzienele-La notte magica”. Organizatorii acestui eveniment, la care Muzeul Județean Botoșani a fost un partener principal, sunt: Liga Studenților din străinătate-filiala Italia, Ambasada României în Italia, Institutul Cultural Român de la Roma și *Accademia di Romania*. Evenimentul s-a bucurat de o largă participare, în special a tinerilor aflați în capitala Italiei, precum și studenți invitați din alte localități, precum Florența sau Napoli.

Având în vedere faptul că programul de vizitare al expozițiilor organizate de Muzeul Județean Botoșani a fost fixat pentru orele după-amiezii, s-au putut efectua în timpul dimineții o serie de vizite la muzeele și monumentele arhitecturale aflate în Roma, cu scop de documentare. Au fost vizitate următoarele muzee: *Musei Capitolini*, *Colosseum*, *Terme di Caracalla*, *La Galleria Nazionale di Arte Moderne*, *Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia*, Columna lui Traian, Columna lui Marcus Aurelius, Forumul roman, Forumul lui Traian, *Musei Vaticani*, *Accademia d'Egitto*. Au fost vizitate o serie de biserici, având în vedere calitatea artistică a operelor adăpostite în interiorul și în exteriorul acestora: *Basilica dei Santi Ambrogio e Carlo al Corso*, *Il Vittoriano*, *Terrazza Delle Quadrighe*, *Teatro di Marcello*, *Basilica di Santa Maria in Aracoeli*, *Pantheon - Basilica di Santa Maria ad Martyres*, *Chiesa Di San Eustachio*, *Chiesa di Santa Maria Maddalena*, *Chiesa di San Luigi dei Francesi*, *Basilica di Sant'Agostino in Campo Marzio*, *Chiesa Santo Inacio De Loyola*, *Chiesa di Santa Maria in Trivio*, *Sant'Andrea al Quirinale*, *Santa Maria della Vittoria*, *Piazza San Marcelo*, *Piazza Navona*, *Piazza San Pietro – Vaticano*, *Terrazza del Pincio*, *Piazza Di Siena - Villa Borghese*.

Muzeul Județean Botoșani a prezentat la *Accademia di Romania* câteva volume editate, pentru a populariza revista muzeului, respectiv *Acta Moldaviae Septentrionalis*, care va fi introdusă la biblioteca instituției, în scop de documentare.

Conform invitației, organizatorii nu au asigurat cheltuielile de deplasare. Având în vedere dificultățile de a transporta atât expoziția „*Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă*”, replicile după vasele cucuteniene, parte din conceptul expozițional, precum și a cămășilor tradiționale românești, s-a solicitat autoturismul instituției, aflat în gestiunea conducătorului auto Nechifor Alexandru.

Prezentarea patrimoniului cultural material și imaterial al Muzeului Județean Botoșani în afara granițelor României, reprezintă o prioritate în ceea ce privește valorificarea acestuia. Expoziția „*Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă*” și standul de cămăși românești aflate la evenimentul „Sânzienele-La notte magica” au avut un real impact atât în cadrul comunității românești aflate în capitala Italiei, cât și asupra locuitorilor Romei care au avut ocazia de a vedea urmele materiale ale unor civilizații milenare aflate pe teritoriul județului Botoșani.

Valorificarea patrimoniului deținut de instituția muzeală se realizează și prin participarea la astfel de manifestări, fiind de asemenea, o bună ocazie de a stabili noi contacte și de a crea legături cu colegii din muzee, universități, institute de cercetare, academii aflate în afara teritoriului României, cu interese comune și apropiate de perioada arheologică pe care o cercetăm în cadrul colecțiilor botoșănene.

Această expoziție, prin modul în care a fost concepută, poate fi completată cu noi imagini și ilustrații, fiind de la început gândită pentru a fi itinerată și cu alte ocazii la muzeele din țară sau străinătate în vederea promovării valorilor civilizației Cucuteni.

Etalarea unei expoziții cu tematică axată pe cea mai veche civilizație europeană este un aspect important în ceea ce privește valorificarea cercetărilor efectuate de către muzeograful și arheologii din cadrul Muzeului Județean Botoșani, prin lărgirea spectrului de vizibilitate în mediul specialiștilor din Europa în general. Având în vedere faptul că expoziția „*Cultura Cucuteni - de la simbolism la artă*” este una de impact, ne propunem pe viitor să o etalăm în continuare în sediile de la Institutele Culturale Române din străinătate, la Consulatele Române și la Ambasadele Române din Europa. Textele trilingve, cât și mesajul expoziției, sunt menite de a o face cât mai accesibilă unei largi categorii de public, astfel încât vizibilitatea, atât a artefactelor, cât și a colecțiilor de patrimoniu ale Muzeului Județean Botoșani să fie una de impact.

Explicațiile, ghidajele și prezentările realizate de către reprezentanții Muzeului Județean Botoșani au fost apreciate la superlativ, atât de organizatori, cât și de participanți, fiind extrem de interesați cu privire la fenomenele arheologice care se desfășoară pe teritoriul României în general și a județului Botoșani, în mod special.

Adresăm și cu această ocazie calde noastre aprecieri către dl. Vasile Diaconescu și soției dânsului, Tereza Diaconescu Verde, care ne-au întâmpinat cu o deosebită căldură și care ne-au ajutat pe parcursul etalării și vernisării expoziției, menționând și faptul că pentru o serie dintre aspectele organizatorice ne-au sprijinit și sfătuit. De asemenea, o parte dintre imaginile realizate de către dl. Vasile Diaconescu au făcut parte din prezenta expoziție. Mulțumiri transmitem și kolegei noastre Maria Diaconescu care ne-a ajutat pe parcursul pregătirii materialelor, inclusiv în partea de concepție a planului expozițional.

Keywords: *Cucuteni Culture, exhibition, Accademia di Romania*

THE EXHIBITION
CUCUTENI CULTURE-FROM SYMBOLISM TO ART
AT ACCADEMIA DI ROMANIA FROM ROME-ITALY
–A GREAT SUCCES OF BOTOȘANI HERITAGE

(Abstract)

Most of the exhibitions presented so far about this spectacular civilization were focused on the evolution of ceramic, settlements, chronology and so on. Most of these are concepts quite difficult to explain especially in an exhibition, which is mainly dedicated to a wide range of public. This is the reason for which we chose to present the artistic side of this civilization, through images of objects that Cucuteni people crafted, in an original way, made by some professional photographers. The exhibition was displayed at Accademia di Romania in Rome, Italy and it was highly appreciated.

ASPECTE DIN TIMPUL VERNISAJULUI EXPOZIȚIEI (1)

ASPECTE DIN TIMPUL VERNISAJULUI EXPOZIȚIEI (2)

Corina PALADE

MUZEUL ETNOGRAFIC ȘI ȘCOALA DIN MEDIUL URBAN

Cuvinte cheie: muzeu, școală, sat, obiecte, tradiții, activități.

Muzeul de Etnografie Botoșani, reprezintă pentru școala din mediul urban, respectiv pentru Școala Gimnazială Nr.11 Botoșani, o instituție cultural- educativă contemporană care reconstituie imaginea satului din nordul Moldovei la scară redusă, promovează patrimoniul material și spiritual al acestuia.

Într-o lume dominată de modernizare și globalizare, școala, respectiv profesorul are datoria de a reconsidera, de a respecta și valorifica lumea satului românesc pentru a ne cunoaște rădăcinile și a înțelege specificul social și cultural al acestuia.

De-a lungul timpului, am avut o colaborare bogată cu Muzeul de Etnografie Botoșani datorită disponibilității doamnei etnograf Steliana Băltuță, apoi a doamnei director, Laura Tocariu, materializată în diverse activități destinate elevilor: vizite, dezbateri ad-hoc, expoziții temporare, momente artistice organizate în spațiul muzeului.

În timpul multiplelor vizite la muzeu, elevii au fost informați în legătură cu obiectele existente în cadrul colecțiilor tematice: piese de arhitectură populară, obiecte ce pun în valoare ocupațiile zonei, meșteșugurile, ceramica, țesături, costume populare, accesorii pentru obiceiuri de Crăciun și Anul Nou, ouă decorate, instrumente muzicale populare. Aceste obiecte fiind palpabile au creat elevilor senzația că participă activ la actul informațional.

Dezbaterile ad-hoc cu muzeograful, din timpul vizitelor, reprezintă o altă formă de relaționare directă cu elevii chiar pe parcursul prezentării. Elevii au avut ocazia să valorifice conținuturi studiate la diferite discipline de învățământ legate de specificul social și cultural al satului românesc. Doamna etnograf, Steliana Băltuță ne-a învățat să apreciem mai mult arhitectura populară, autenticitatea costumului popular, creativitatea femeii de la țară ilustrată de țesăturile și modelele de pe cămăși, ștergare, covoare. Ne-a impresionat profesionalismul, dragostea doamnei față de toate exponatele muzeului, disciplina în ordonarea patrimoniului muzeului, pasiunea pentru colecționarea de obiecte pentru muzeu, disponibilitatea pentru organizarea diverselor activități culturale în spațiul muzeului.

În anul 2004, în cadrul proiectului educativ "Pe plaiuri moldave", organizat de Școala Gimnazială nr.11 Botoșani în parteneriat cu o școală din Piatra Neamț, în incinta Muzeului de Etnografie Botoșani am organizat lansarea unui C.D. intitulat "Hai la joc!", cu melodii populare menite să îmbogățească repertoriul elevilor și melodii instrumentale destinate dansurilor populare. Tot atunci, la îndemnul doamnei muzeograf, Steliana Băltuță, am organizat o expoziție temporară cu țesături diverse, ștergare, covoare realizate de mama mea, Vergina Bîrsan, din satul Liveni, comuna Manoleasa.

Odată cu deschiderea muzeului în Casa Ventura, noua echipă de muzeografi condusă de doamna director, Laura Tocariu promovează forme de inter-relaționare directă cu elevii atât pe parcursul prezentărilor, cât și în cadrul unor proiecte. *Proiectul* educațional

”În prag de primăvară” s-a bucurat de succes în rândul elevilor Școlii Gimnaziale Nr.11 Botoșani care după prezentarea interactivă a tradițiilor și obiceiurilor specifice lunii martie, au creat măștișoare și felicitări utilizând tehnici tradiționale. *Desenul schematic* al unui obiect expus vine să susțină opinia de mai sus. În luna iunie 2017, am vizitat, împreună cu elevii mei, muzeul care avea și o expoziție temporară de cămăși populare din diverse zone ale țării. Copiii au desenat și au expus, modele diverse cusute pe ia românească.

La ceas aniversar, doresc tuturor specialiștilor care-și desfășoară activitatea în cadrul Muzeului de Etnografie Botoșani, sănătate și rezultate remarcabile în munca de cercetare care să se regăsească peste veac în cultura poporului român.

Keywords: *museum, school, village, objects, traditions, activities*

THE ETHNOGRAPHIC MUSEUM AND THE URBAN AREA SCHOOL

(Summary)

The Botoșani Ethnographic Museum represents for the school in the urban environment, respectively for the School No. 11 Botoșani, a contemporary cultural and educational institution that reconstructs the image of the village in north of Romania. It promotes the patrimony material and spiritual in order to know our roots and understand our social and cultural specificit

There are a lot of ways of collaboration between the school and the museum like visits, workshops, exhibitions and artistic moments.

Maria URSULEAN

PAȘTELE DIN SUFLETUL COPIILOR

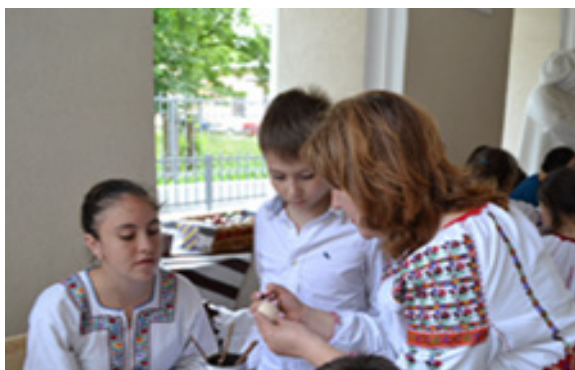
Cuvinte cheie: Paști, ouă încondeiate, tradiții, folclor, muzeu, concurs

Ploaie de lumini pe ulițe, dangăt de clopot, ouă încondeiate, case primenite, mirosind a var, copii fericiți, nerăbdători să îmbrace hainele cele noi, miresme ce străbat nestingherite din cuptorul proaspăt lipit...iată imaginea unui Paști liniștit, care trebuie să fie o sărbătoare ce sădește în inimile creștinilor convingerea că Învierea este esența vieții noastre pe pământ. În familie, în biserică și în școală se pun bazele educației micului creștin.

Din dorința de a le crea copiilor ocazii care să-i apropie de valorile noastre tradiționale, un grup de cadre didactice de la Școala Gimnazială Nr 1 Vlădeni a inițiat Concursul Interjudețean „ Paștele din sufletul copiilor”, prilej și de promovare a tradițiilor și obiceiurilor legate de această mare sărbătoare, specifice fiecărei comunități creștine de unde provin participanții. De departe cred, secțiunea care a avut cel mai mare impact a fost „ încondeierea ouălor”, prilej cu care, copii din mai multe vetre folclorice (Vlădeni, Corni, Bucecea, Mihăileni-Botoșani, Siret, Vatra Moldoviței, Poiana Stampei, Dorna Candrenilor, Coșna, Calafindești-Suceava) au demonstrat că sunt bravi continuatori ai meșterilor populari care au dus acest meșteșug la rang de artă.

„Ochiul critic” al concursului a fost și Muzeul Județean Botoșani-Secția de Etnografie și Artă Plastică, care a apreciat obiectiv produsele obținute la fiecare ediție și le-a găzduit într-o expoziție tematică, ce a reunit exponate din toate zonele etnografice amintite, astfel încât vizitatorii au avut ocazia să descopere, atât deosebirile, cât și asemănările în ceea ce privește tehnica, simbolistica, coloritul ouălor închistrite.

Colaborarea cu specialiștii Muzeului de Etnografie a continuat și în cadrul activității „ Simbol și meșteșug în încondeierea ouălor”, unde micii meșteri din Vlădeni au fost invitați să-și arate măiestria în fața altor elevi de la școli din Botoșani. Din postura de profesori, aceștia au explicat simbolurile încifrate în modelele realizate, au demonstrat tehnica încondeierii ouălor și i-au îndrumat pe „învățăcei” să realizeze propriile lucrări.

Ca într-o horă, elemente vechi ca,, vârtelnița”, „creasta cocoșului”, „desagii calicului”, „steaua”, „calea răătăcită”, „crucea pascală”ș.a. și-au dat mâna și, fie că veneau din satele huțule, din Obcinele Bucovinei sau de pe Valea Siretului, într-un glas au spus că ele reprezintă un mod arhaic de mărturisire a credinței creștine, pe care, din postura de părinte, păstor, dascăl sau truditor pe tărâmul culturii, suntem datori s-o cultivăm în rândul copiilor noștri, de la cele mai fragede vârste.

Cred cu tărie că folclorul este complementar cu credința, el este amintirea vie a străbunilor pe care nu i-am cunoscut. Din cuferele prăfuite de vreme și de vremuri, îmbrăcați în frumoase costume populare, copiii participanți la cele cinci ediții ale concursului amintit au adus prinos de recunoștință și de slavă lui Hristos prin interpretarea sensibilă a unor cântări pascale, menite a transmite, încă o dată, mesajul „, Hristos a Înviat!”, dătător de speranță și putere.

Bucuria, emoția, talentul cu care micii creștini, școlari din diverse comunități, au picurat ceara pe oul imaculat, strădania cu care s-au întrecut pentru a realiza adevărate bijuterii.plăcerea de a împărtăși experiența lor și altor copii reprezintă o motivație puternică pentru activitățile viitoare.

Deschiderea cu care specialiștii muzeului ne-au întâmpinat,aprecierile și recomandările lor avizate, ne încurajează să ne propunem activități comune, variate, menite a deschide noi orizonturi , a sluji unui scop comun, acela de a cunoaște, păstra, promova și transmite tinerei generații elemente ale culturii tradiționale specifice poporului român.

Key words: *Easter, painted eggs, traditions, folklore, Museum, contest*

EASTER FROM THE CHILDRENS' HEART

(Summary)

Easter is a very important holiday in Romania.

For this reason teachers and Museums' specialists organize many activities together with the students. So, the teachers from Vladeni school made a contest called “, Easter from the childrens' heart”, where the students are able to demonstrate how they make painted eggs ussing an old way. Specialist from Museum organized an activity called “Simbol and craft for painted eggs”, where students could demonstrate to others the same skills.

Onica Daniela PODARIU

PĂSTRAREA TRADIȚIILOR POPULARE ROMÂNEȘTI

Cuvinte cheie: casa bunicilor, vechea tehnică, încondeiatul ouălelor, MICII MEȘTEȘUGARI, meșteșug străvechi

Provenind pe linie maternă dintr-o familie numeroasă de huțuli din Bucovina, am văzut în casa bunicilor mei cu câtă credință și dăruire practicau femeile vechea tehnică a încondeiatului ouălelor pentru sărbătoarea Paștelui și am fost de mică fascinată de această tradiție. Pornind de la aceste considerente mi-am însușit sarcina de a cerceta și transmite mai departe această îndeletnicire specifică poporului român, considerând că este chiar o datorie a mea să le insuflu copiilor dragostea pentru tradițiile populare, însușirea tehnicii vechi de încondeiere a oului în mai multe culori, cunoașterea motivelor naționale specifice mai multor regiuni, demonstrarea practică a tehnicii, pe care mi le-am stabilit ca obiective ale cercului de pictură tradițională, cu specific pe încondeierea oului, pe care l-am înființat la Bucecea, intitulat MICII MEȘTEȘUGARI.

Împreună cu copiii ce frecventează acest cerc am răspuns cu plăcere și promptitudine la solicitarea venită din partea Muzeul Județean Botoșani, Secția de Artă Plastică – Etnografie, la activitățile propuse în care copiii de la Liceul Tehnologic Bucecea i-au învățat pe alți copii de la școlile din Botoșani să încondeieze. Micii profesori și-au intrat foarte bine în rol explicându-le tehnica, demonstrându-le și ajutându-i pe toți copiii veniți să descopere acest meșteșug străvechi al poporului nostru.

Copiii participanți la aceste workshopuri au aflat că inițial s-a plecat de la oul spălat și fiert, dar pentru o mai bună păstrare în timp s-a ajuns la golirea lui de conținut. Urmează pregătirea vopselelor și a instrumentului de încondeiat (chișița). Pe oul alb se desenează cu ceară topită întinsă cu ajutorul chișiței diferite motive. Se așează apoi oul în vopsea, începând cu cea mai deschisă – galben și terminând cu negrul. Se repetă operația pentru fiecare culoare, iar straturile succesive de ceară se îndepărtează la sfârșit. Datorită acestui proces îndelungat, acestea se mai numesc și „ouă muncite”. Cum toți invitații care au dorit să încondeieze au pus și mult suflet în lucrările realizate se poate spune că fiecare ou este o reprezentare a universului sufletului uman.

Numeroasele lucrări ale micilor meșteri au făcut obiectul unor expoziții în spațiul oferit de Muzeu.

Aceste ateliere de creație se bucură de un mare succes în rândul elevilor, părinților cât și a publicului larg care apreciază lucrările și îndemnarea copiilor de toate vârstele.

În toate activitățile și deplasările am fost sprijiniți de doamna director de la Liceul Tehnologic Bucecea, Enea Carolina, precum și de comunitatea locală, reprezentată de domnul primar Țâmpău Andron, pe de o parte și de doamna profesor Tocariu Maria Laura și domnul manager Melniciuc Aurel, din partea Muzeului, cărora le mulțumim.

Key-words: *grandparents' house, old technique, painting the eggs, Micii Meșteșugari (Craftkids), ancient craft*

PRESERVING ROMANIAN FOLK TRADITIONS

(Summary)

Being born in a large family in Bucovina, I saw at my grandparents' house how the dedicated women were painting the eggs for Easter, using an old technique. I have always been very fascinated by this tradition and I wanted to hand it down to generations to come. I set up a club of popular egg painting in Bucecea called *Micii Meșteșugari (Craftkids)*

Together with the children attending this club, I responded with pleasure and promptly to the request of the County Museum in Botoșani, the Department of Plastic Arts - Ethnography, to the proposed activities. Here the children from the Technological High School in Bucecea taught other children from different schools to paint eggs. The little teachers explained and demonstrated their technique to them helping them to discover this Romanian ancient craft.

SECȚIUNEA A II-A

VARIA HISTORICA

Daniel BOTEZATU

ALȚI DREGĂTORI ȘI SLUJITORI DOMNEȘTI AI BOTOȘANILOR¹

Cuvinte - cheie: aprod, căpitan, diac, nemesnic, dregător, ocolul Botoșanilor.

Însărcinările domnești și atribuțiile specifice ale vornicilor de Botoșani nu puteau fi duse la îndeplinire fără ajutorul unui complex aparat fiscal, militar și administrativ din subordine, format din mici dregători și slugi domnești. Multe din formulările documentelor sunt echivoce, iar slujbașii domniei sunt amintiți prin termeni precum „*feciori*” ai vornicilor de Botoșani², slujitori din ocolul târgului Botoșani³, slugi domnești⁴, om al domniei⁵ (documentele nu precizează clar dacă este vorba despre dregători ai târgului sau ai ținutului, așa încât păstrăm convenita rezervă).

La începutul secolului al XVIII-lea se accentuează declinul unora din marile familii boierești ale Moldovei de odinioară, confruntată cu aflulul țarigrădenilor însoțitori ai domnilor fanarioți. „*De hatârul coborârii lor din stâlpi ai țării*”⁶, dar și pentru că, prin ocinile pe care încă le stăpâneau, cunoșteau mai bine realitățile locale și practicile dreptului consuetudinar, ei primeau titluri boierești mai mici și erau incluși în rândurile slujbașilor domnești din regiune.

Ei sunt acei „*boieri zloțași și desiatneci*”⁷ cărora, la 25 noiembrie 1736, Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei, le porunca să-l lase în pace pe Agafton sihastrul, care-și făcuse o mănăstioară cu chilii pe un loc domnesc din ocolul Botoșanilor. Un alt asemenea boier scăpătat este Ionașcu Isăcescul, medelnicerel în Ipotești, care cât a trăit a fost „*dijmaș pe locul Epoteștilor*”⁸, proprietar al unei prisăci, de vreme ce același document îl menționează pe Ursu Borșu, fost prisăcar al său.

¹ Continuarea articolului „*Dregătorii Botoșanilor. Vornicii de Botoșani*”, publicat în AMS, XIV - XV, 2015 - 2016, pp. 79 - 102.

² La 6 aprilie 1673, Ștefan Petriceicu voievod trimite carte „*vornicilor de Botoșani și feciorilor lor*”, poruncindu-le să nu-i învăluiească pe locuitorii satului Teișori, din ocolul Botoșanilor (ASB, *Fond Mănăstirea Galata*, IX/5). Din formulare se poate bănui că acești „*feciori*” uceniceau pe lângă vornici, în vederea accederii ulterioare într-o dregătorie, potrivit aceluși „*cursus honorum*” specific evului mediu.

³ Idem, XVII/6; la 8 ianuarie 1676, Antonie Ruset porunca slujitorilor din ocolul Botoșanilor „*să lase în pace de toate dările și angaralele satul Teișori, al mănăstirii Galata din deal*”, iar vornicilor de Botoșani „*să nu-l supere*”, ceea ce e o dovadă clară a distincției dintre vornici, ca dregători domnești și executanții lor, slujitorii mai sus menționați; idem, IX/7).

⁴ P. Mihail, *op. cit.*, pp. 346-347.

⁵ La 28 mai 1742, Constantin Mavrocordat porunca unui „*om al domniei*” să-l aducă pe hași Lehan, armeanul din Botoșani, care ținea o moldoveancă creștină (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, p. 62).

⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, p. VI.

⁷ Idem, *St. și doc.*, vol. V, p. 234; la 15 octombrie 1753 Matei Ghica voievod, fiul lui Grigore al II-lea Ghica, întărea privilegiul tatălui său, poruncind „*boierilor zloțași și voao desetinici*” să nu ia bani de la oamenii mănăstirii și să ierte de desetină 100 de stupi ai mănăstirii (ASB, *Fond Schitul Agafton*, I/11).

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 232-233.

În rândul acelorași mici slujbași fiscali trebuie să-l includem și pe Toader Bunița aprodul, ajuns la un moment dat stăpân al Stânceștilor, de lângă târg⁹, judecându-se pentru hotare cu sătenii din Ruși și Popăuți¹⁰.

S-a menționat deja, în cuprinsul lucrării, faptul că, printre atribuțiile vornicilor târgului se numărau și cele militare, preluate mai târziu de către căpitanul de ținut și exercitate, la nivel local, de către subalterni numiți căpitani, aleși dintre boierii locali. Documentele îl menționează pe un Vasile, căpitanul din Costinești¹¹, Bogdan, căpitanul din Stâncești¹², Solomon Izmană căpitan¹³, Neculai căpitanul și „*Radu cel Micu, căpitan de la Curtești*”¹⁴. Acești căpitani nu aveau neapărat atribuții pur militare, ei fiind folosiți, din poruncă domnească, la hotărnicii¹⁵ sau la judecăți¹⁶.

Tot din tagma boierească, laici sau oameni ai bisericii, trebuie să fi fost și diecii dregătorilor, care beneficiau de știința lor de carte pentru a obține venituri din scrierea actelor¹⁷. Astfel, un act de vânzare - cumpărare e scris, la 2 septembrie 1609, la Botoșani, de Nechiteanul, fiind aplicată și pecetea târgului¹⁸. Mai multe zapise sunt scrise de „*Gheorghie, diac din târgul Botășănilor*”¹⁹, iar un act de mărturie, dat în Botoșani, la 14 iunie 1615, este scris de Vasilie Ștefănescu²⁰, în românește. La 27 aprilie 1664, printre martorii la o vânzare de ocină se numără și Vasile Șetrăreanul, „*diacul domnesc din Botoșani*”²¹, menționat ca martor și în 1676²².

La 7 noiembrie 1654 este menționat „*Vasilie, diacul de Botoșani*”²³, probabil aceeași persoană cu Vasilie Alevit de Botoșani, fiul lui Tiron călugărul²⁴. La 24 martie 1635 Dumitrașco, diacul din Ipotești, este menționat printre martorii hotarnici ai Stânceștilor²⁵, unde fusese chemat, probabil, pentru a depune mărturie, în calitate de localnic, dar și pentru a scrie mărturia propriu-zisă. În anumite momente, treburile domniei sau afacerile personale puteau face ca nici unul din vornicii Botoșanilor să nu fie prezenți în târg. În asemenea situații ei numeau, din timp, înlocuitori ai lor, cu statut provizoriu, așa cum pare a fi „*Toader nemesnicul ot Botășeni de la Macri*”²⁶ (vornicul de atunci al târgului, *n. DB*), martor la o tranzacție imobiliară în mijlocul Botoșanilor și care pare a-l reprezenta, în lipsă.

⁹ *Ibidem*, p. 214 și p. 218.

¹⁰ *Ibidem*, p. 217; vezi și *Instituții feudale...*, p. 17, termenul *aprod*.

¹¹ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II₂, pp.180-181; N. Iorga, *op. cit.*, p. 213.

¹² *Ibidem*, p. 220.

¹³ *Ibidem*, p. 228.

¹⁴ *Ibidem*, p. 252.

¹⁵ *Ibidem*, p. 228.

¹⁶ *Ibidem*, p. 252.

¹⁷ *Instituții feudale...*, p.153, termenul *diac*.

¹⁸ *DIR.*, A, Moldova, veac XVII, vol. II, p. 251.

¹⁹ Idem, veac XVII, vol. I, pp. 111-112; „*Gheorghie diac*”, la 3 martie 1604 (*ibidem*, p. 129), sau „*Gheorghie din Botoșani*” (*ibidem*, p. 139).

²⁰ Idem, veac XVII, vol. III, p. 219.

²¹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, III₂, pp. 6 - 7.

²² „*popa Vasilie Șetrăreanul*” (*ASB, Fond Schitul Agafton, I/2*).

²³ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, III₁, p. 62.

²⁴ *Ibidem*, p. 64.

²⁵ *DRH.*, A, Moldova, vol. XXIII, pp. 72-73.

²⁶ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 225-226.

Instaurarea regimului fanariot a dus și la mărirea numărului de abuzuri ale turcilor rezidenți sau aflați în trecere prin târgul Botoșanilor²⁷. Cum autoritatea vornicilor domnești, a șoltuzilor și pârgarilor, era deseori desconsiderată de către aceștia, la 24 octombrie 1742 Constantin Mavrocordat îl face pe Ozun Hasan, aga din Botoșani, bešli-agă, cerându-i să-i apere și să-i sprijine pe toți târgoveții și locuitorii din Botoșani de abuzurile turcilor, închizându-i pe cei vinovați, iar pe cei care săvârșiseră abuzuri mai grave să-i trimită în fiare la domnie²⁸. Ozun Hasan mai era atenționat să nu ia nimic de la târgoveți sau locuitori, ci să plătească totul. O carte cu un conținut aproape identic e trimisă, la 18 decembrie 1742, de același domn, unui alt turc, Mustafa, făcut bešli-agă de Botoșani, probabil în locul lui Ozun Hasan. Conform poruncii domnești, Mustafa era obligat să-i apere pe locuitorii din târg de „*zulumurile și supărările turcilor*”²⁹.

În sfârșit, documentele mai pomenesc o serie de mici slugi domnești, martori la vânzarea-cumpărarea de pământuri³⁰, sau hotarnici³¹, ridicați probabil din rândul răzeșilor, uneori desemnați de aceștia spre a-i reprezenta, cum este cazul vătămăului de Necșeni.

După cum de observă din cele prezentate până acum, vornicii Botoșanilor aveau în subordine un numeros aparat administrativ, fiscal și militar, format din reprezentanți ai boierimii scăpătate și mazililor din regiune. Ei îi suplineau pe vornici în exercitarea atribuțiilor mai mărunte, cele mai multe dintre ele referindu-se la satele din ocol și din ținut. Multe dintre documente reclamă abuzurile acestor slujbași domnești, făcute cunoscute domnului³² și datorate fie excesului de zel în îndeplinirea unor porunci, fie pur și simplu dorinței individuale de căpățuire.

Cele mai multe dintre aceste atribuții erau delegate, succesiv, de la domn la vornicii Botoșanilor sau pârcălabul de ținut, iar de la aceștia către numeroșii dregători mai mici și slujitori ai lor³³, dar în multe dintre cazuri poruncile veneau și din partea Doamnei, ele referindu-se la administrarea apanajului său.

²⁷ La 19 octombrie 1742, Constantin Mavrocordat îi scria lui Gheorghită, staroste de Cernăuți, arătându-i că locuitorii din mai multe târguri moldovenești, printre care și Botoșanii, s-au plâns de rele și stricăciuni ale turcilor (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. III, nr. 1635); la 25 octombrie 1742, același domn dă carte lui Ali, ceaușul împărătesc, să meargă la vornicul de Botoșani, să ia listele cu turcii cei răi și să-i pedepsească (*ibidem*, nr. 1648). Vezi și *Instituții feudale...*, p. 2.

²⁸ *Ibidem*, nr. 1645.

²⁹ *Ibidem*, nr. 1718.

³⁰ Pe la 1603 e menționat Ionașco, păhărnicele din Orășeni (*DIR.*, A, Moldova, veac XVII, vol. I, pp. 66 - 67). La 22 aprilie 1633 Tiron, vătămăul din Necșeni și Gavril, ureadnic din Onțeni, ambele sate din ocolul târgului, semneau un zapis de mărturie (*DRH*, vol. XXI, p. 417); la 31 martie 1663, martor la Bălușeni era Gheorghită, „*feciorul lui Pavăl, jîtnicer de Cătămărăști*” (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, III, p. 229).

³¹ Hotărnicieau la Stâncești, în 1635, Cotârlă, paharnic din Ipotești, Dumitrașco diac, tot de acolo și Ionașco, păhărnicele din Orășeni, fără îndoială același cu cel pomenit în nota de mai sus (*DRH*, vol. XXIII, pp. 72 - 73).

³² La 19 martie 1651, intervenind în pricina dintre locuitorii din Drașani și dregătorii Botoșanilor, Vasile Lupu voievod arăta că „*acum, de la o vreme încoace, dîregătorii de Botoșani îmblă de fac nevoie și val oamenilor de bani și-i dezbracă[...]*” (*ASI, Documente, CCCXIII/62*).

³³ La 13 iulie 1804, răspunzând unei jalbe referitoare la încălcarea unei părți din moșia Vlădeni, Alexandru Moruzi voievod scria vornicilor de Botoșani, poruncindu-le să rânduiască dintre mazilii din ținut oameni cu știință pentru a merge la fața locului și a face hotarnica (*ASB, Fond Documente istorice, CXIII/68*). Cu alt prilej, la 17 iulie 1806, o scrisoare plecată de la Vistieria Moldovei și adresată lui Grigori Tomița „*ot vist<erie>*”, îi cerea acestuia să dea sfârșit „*catagrafiū vitelor*” și să ceară vornicilor

Unele dintre dregătoriile „de țară”, purtând o puternică influență orientală, turcească în particular, ilustrau elocvent statutul politico-juridic al țării și penetrarea administrației sale locale de către elementele turco-levantine. Și în acest domeniu, începutul prefacerilor și al constituirii unui aparat fiscal, politico-administrativ și militar modern îl va prefigura Regulamentul Organic, intrat în vigoare în Moldova la 1 ianuarie 1832.

Vornicii Botoșanilor aveau în subordine un numeros aparat administrativ, fiscal și militar, format din reprezentanți ai boierimii scăpătate și mazililor din regiune. Menționați în documente cu diferite denumiri, ei îi suplineau pe vornici în exercitarea atribuțiilor mai mărunte, cele mai multe dintre ele referindu-se la satele din ocol și din ținut. Cele mai multe dintre aceste atribuții erau delegate, succesiv, de la domn la vornicii Botoșanilor sau pârcălabul de ținut, iar de la aceștia către numeroșii dregători mai mici și slujitori ai lor, dar în multe dintre cazuri poruncile veneau și din partea Doamnei, ele referindu-se la administrarea apanajului său.

BIBLIOGRAFIE

- Fondurile de documente și manuscrise de la Arhivele Statului – București (Direcția Națională a Arhivelor Istorice Centrale), Arhivele Statului – Iași (Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale Istorice Centrale).
- Condica lui Constantin Mavrocordat*, editor Corneliu Istrati, vol. I-II, Editura Universității ”Al.I. Cuza”, Iași, 2008.
- Documente privind istoria României*, A, Moldova, Veac. XVII, vol. I-IV, București, 1951-1957.
- Documenta Romaniae Historica, (DRH) A*, Moldova, XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1971, XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1996.
- Ghibănescu, Gh., *Ispisoace și zapise*, vol. I-VI, Iași-Huși, 1906-1933.
- Iorga, Nicolae, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I-II, București, 1902-1903.
- Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V-VII, București, 1903-1904.
- Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988.
- Mihail, P. *Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea moldovenești (din arhiva metocului Sf. Mormânt din Constantinopol)*, în „*Studii. Revistă de istorie*”, XVII, 1964.

de Botoșani „ca să-ți rânduiască un mazâl-doi, oamini cu știință și înțălegiri” (ASI, *Documente*, CXXXVI/23). În ambele cazuri, simpla condiție de mazil nu era suficientă pentru îndeplinirea slujbei, cerându-se și anumite calități ce trebuiau întrunite în persoana respectivului slujbaș.

Mots-clés: *huissier, capitaine, scribe, lieutenant, haut dignitaire, circonscription de Botoșani.*

LES AUTRES HAUT DIGNITAIRES ET DOMESTIQUES PRINCIÈRES DE BOTOȘANI

(Résumé)

Les vornics de Botoșani avaient en sous-ordre un appareil nombreux administratif, fiscal et militaire, formé des représentants des boyards appauvris ou destitués de leurs fonctions, habitant dans la région. Mentionnés dans les documents sous divers noms, ils remplaçaient les vornics dans l'exercice des menues attributions, la plupart faisant référence aux villages de la circonscription et de la région. Beaucoup de ces attributions étaient transférées, successivement, du prince aux vornics de Botoșani ou au chef du district, ensuite aux nombreux hauts dignitaires et à leurs serviteurs, mais dans beaucoup de cas, les ordres venaient aussi de la part de la Princesse, faisant référence à la gestion de son apanage.

Alexandru PÎNZAR

CURGEREA STĂPÂNIRII: SATUL RUJAVIŢI DIN ȚINUTUL HOTINULUI*

În primii trei sute de ani ai istoriei Moldovei, cele mai multe moșii de pe întreg cuprinsul țării au trecut printr-un proces ciclic de facere, desfacere, refacere și din nou desfacere, datorită unor condiționalități și împrejurări investigate și explicate în general de istorici¹. Studiul de caz din aceste rânduri exemplifică foarte bine acest fenomen, însă accentul e pus, în principal, pe implicațiile și condiționările genealogice. Investigația abeneficiată de inventarierea, în cadrul cercetării doctorale, a tuturor actelor interne date în Moldova pentru satele și târgurile situate în vecinătatea hotarului de nord – subiectul cercetării –, începând cu primele, din secolul al XIV-lea, și până la cele emise la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu. Într-o anexă a volumului rezultat² a fost compilată, pentru fiecare moșie de la marginea de nord a țării, câte o listă cu regețele tuturor actelor cunoscute, ordonate cronologic, rezultând o imagine a ceea ce e îndeobște cunoscut drept *curgera stăpânirii*.

În cazul moșiei Rujaviți din ținutul Hotinului, situată la hotarul cu fostul ținut al Cernăuțiului, în apropierea Nistrului, e vorba despre 12 acte, primul datând din 1441, iar ultimul din 1643³. Analiza lor, axată pe stăpânii moșiei și pe relațiile dintre ei, va avea drept repere temporale generațiile. În cazul moșiei din ținutul Hotinului, prima e aceea a întâiului stăpân cunoscut, cu un nume cu rezonanțe sud-dunărene, Caloian, care a primit danie satul de la domnii Ilie și Ștefan al II-lea, la 29 septembrie 1441⁴. Vreme de mai mult de o sută de ani, moșia a fost stăpânită netulburat de copiii și nepoții lui Caloian, întrucât următorul act păstrat al ei, o vânzare a unui sfert din sat, datează tocmai din 7 august 1579⁵. Cei care vindeau părți din moșie la sfârșitul secolului al XVI-lea își justificau dreptul asupra lor, așa cum era cutuma, arătându-și descendența din primul stăpân al satului. Aflăm, astfel, că el a avut doar o fiică, Stana, care a stăpânit satul venit de la Caloian și l-a trimis mai departe copiilor, a treia generație de stăpâni ai moșiei din ținutul Hotinului. Informațiile genealogice cuprinse în acte de vânzare ale unor părți de moșie din 1579, 1587, 1597, 1599 și 1642 ne dezvăluie numele copiilor Stanei. La 7 august 1579, fiii lui Alexa sau Alexe, despre care se menționa că sunt nepoții Rujavițului, vindeau un sfert de sat, pentru ca, la 1 aprilie 1587⁶, alte părți de moșie să fie

¹V., de ex., *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, *vocile* „devălmășie”, p. 151, și „protimisis”, p. 390.

²Alexandru Pînzar, *Hotarul de nord al Moldovei (de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016.

³*Ibidem*, p. 294-295.

⁴DRH, A, *Moldova, I(1384–1448)*, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, nr. 217, p. 303.

⁵DRH, A, *Moldova, VII(1571–1584)*, volum întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2012, nr. 260, p. 325.

⁶DRH, A, *Moldova, VIII(1585–1592)*, volum întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei Române,

vândute tot de doi dintre copiii lui, arățați ca nepoți ai Stanei. Prin urmare, fiica lui Caloian a fost măritată cu un personaj căruia îi știm deocamdată doar supranumele, venit de la numele moșiei aduse de soție: Rujavințul. Alexa a avut încă un frate: printre vânzătorii din 1587 se număra și un strănepot al lui Ivanco, răstrănepot al Stanei; la 2 mai 1597⁷, patru nepoate ale lui Vasco (numit în 1642 Ivașco Răjavanschi⁸), strănepoate ale Stanei, vindeau alte părți din sat, iar la 30 martie 1599⁹ era răscumpărată o parte care fusese vândută de o nepoată a lui Vasco Hârjavinschi. Că e vorba despre unul și același personaj ne arată modul în care fusese inițial împărțită moșia: în 1587, urmași ai lui Alexa vindeau părți din jumătate de sat, iar cei ai lui Ivanco părți din *cealaltă* jumătate; înainte de 1599, nepoata lui Vasco dăduse tot o parte din jumătate de sat; o altă vânzare, din 17 septembrie 1596¹⁰, privea tot o parte din jumătate de sat. Ivanco e probabil o lectură greșită pentru Vasco sau Ivașco, documentul în care e consemnat acest nume nefiind original, ci o copie din secolul al XIX-lea. Prin urmare, a treia generație de stăpâni ai Rujavinților, primii care și-au împărțit moșia, îi cuprindea pe frații Alexa și Vasco.

Trecând la generația strănepoților lui Caloian, începem investigația cu copiii lui Alexa.

Modul în care a fost împărțită jumătatea sa de Rujavinți e dezvăluită de întărirea domnească dată la 1 aprilie 1587 lui Andreica vătaf, care cumpărase de la trei urmași ai lui Alexa (un fiu, o fiică și un nepot de la alt fiu) trei sferturi din jumătate de sat. Prin urmare, putem presupune că primul fiu al Stanei a avut patru copii. Numele lor leregăsim și în acte. Cei trei pomeniți în 1587 erau Dragoș, Salomiia și Iurșa, tatăl lui Groza aprod, iar în actul din 2 mai 1597 e consemnat și numele celui de-al patrulea copil, Gafia, mama lui Toader, nepotul lui Alexa, care vindea și el, atunci, o parte din Rujavinți. Nici Alexa, nici vreunul dintre fiii lui nu poartă în actele moșiei supranumele derivat din numele ei. Îl regăsim, însă, în documente ale altor sate de la marginea de nord a Moldovei, din ținutul Cernăuților. La 29 aprilie 1552¹¹, Cozma Ghianghea pârca lab primea întărire pentru un sfert din moșia Ravacăuți, pe care o cumpărase de la Alexa Rjavenschi, iar în 1587¹² erau menționați Alexa și Dragoșe Răjevenschii, care vânduseră o treime din a treia parte din Orășeniul învecinat Ravacăuților. Potrivire simultană de nume și supranume nu poate fi doar rodul întâmplării. Actul din 1552 ne oferă și date despre ascendenții lui Alexa Rjavenschi: el era fiul lui Costea și nepotul de frate al lui Fedor Orăș, ambi nepoți ai Marușcăi, fiica lui Panco. Prin urmare Rujavințul, soțul Stanei, ginerele lui Caloian, trebuie să fi fost de fapt Costea, fratele lui Fedor Orăș. Reperele temporale se potrivesc:

București, 2014, nr. 177, p. 215.

⁷DRH, A, *Moldova*, IX (1593–1598), volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru,

Cătălina Chelcu, Sorin Grigoruță, Editura Academiei Române, București, 2014, nr. 233, p. 310.

⁸DRH, A, *Moldova*, XXVI (1641–1642), volum întocmit de I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2003, nr. 600, p. 485.

⁹DIR, *Veacul XVI*, A, *Moldova*, IV (1591–1600), comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller (redactor responsabil), Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1952, nr. 315, p. 255.

¹⁰DRH, A, IX, nr. 201, p. 275.

¹¹DRH, A, *Moldova*, VI (1546–1570), volum întocmit de I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2008, nr. 97, p. 175.

¹²DRH, A, VIII, nr. 179, p. 218.

cei doi frați au trăit în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, ei primind, la 18 septembrie 1499¹³, întărire pentru o jumătate din satul Rovicăuți (v. și fig. 1 și 2).

Cea de-a patra generație a stăpânilor din Rujavița îi cuprinde și pe copiii lui Vasco, fratele lui Alexa. Din nou, modul în care a fost divizată între urmași jumătatea lui de moșie ne sugerează că a avut fie doi, fie trei copii: în 1587, un strănepot al lui vindea a șasea parte din jumătate de sat, iar în 1599 era pomenită vânzarea, de către o nepoată, a unei alte șesimi din jumătate de sat. Actele moșiei Rujavița ne dau numele a două fete ale lui Vasco: Dorohana, menționată în 1597 și 1642 (când e numită Dolhana și se precizează că a fost măritată cu Ivanușco), mama Magdei, Sofiei, Alexandrei și Nastasiei, și Mărica sau Maria, amintită în 1587 și 1599, mama Tudosiei (ce l-a avut pe Lupul) și a Parasiei. Cred, însă, că ele au mai avut un frate sau o soră, din care se trăgeau Drăghina și nepoții ei de frate sau de soră, Dumitru Bodirschi și Năstasca, care vindeau, la 17 septembrie 1596, o treime din jumătate de sat, toată partea celui de-al treilea copil al lui Vasco.

O parte dintre urmașii fraților Alexa și Vasco (din a patra, a cincea și a șasea generație de stăpâni în Rujavița) și-au vândut ocinele. În curgerea stăpânirii au apărut, la sfârșitul veacului al XVI-lea, nume noi. Andreica vătaf, care a cumpărat aproape o jumătate de sat și a primit întărire pentru ea la 1 aprilie 1587, a fost probabil doar un stăpân vremelnic, numele lui nemaiapărând în actele moșiei după această dată. Nu același lucru se poate spune despre Dumitru Gânscă sau Gânscovi uricar. Cunoscut scriitor de acte domnești¹⁴, el a cumpărat și răscumpărat sistematic părți din satul Rujavița, astfel încât fiica sa Grapina, care a continuat și ea, probabil, ce începuse tatăl său, a putut să-l lase întreg moștenire copiilor, aceștia primind întărire pentru el la 8 august 1639¹⁵. Uricarul nu era, însă, străin de neamul urmașilor lui Caloian. Mențiuni în actele moșiei din 1596 și 1597 îl arată drept „rudă” cu urmași ai lui Vasco și, respectiv, ai lui Alexa.

Legătura cu descendenții lui Vasco Hârjavinschi e probată și de faptul că el a putut răscumpăra, în 1599, uzând de dreptul de *protimisis*, șesimea din jumătatea de sat vândută lui Lupul Stroici de o nepoată a fiului Stanei. Actele, pomenite deja, din 2 mai 1597 și 19 octombrie 1642, ne dau mai multe informații despre această legătură de rudenie. În ele, Dumitru Gânscă e numit nepotul fiicelor Dorohanei, nepoatele lui Vasco Hârjavinschi. Căutând informații despre uricar, am găsit numele soției lui, Mărica, cu care a avut-o pe Grapina, tot într-un act al moșiei Rujavița, din 16 aprilie 1639¹⁶. Numele tatălui și a doi dintre frații lui am putut afla, însă, într-un act al satului Cerlena, tot din ținutul Hotinului, situat nu departe de Rujavița. La 19 iulie 1591¹⁷, Dumitru Gânscă, împreună cu frații Mușat și Erema vătafi și alți cinci copii nenumiți ai lui Ivancic, împărțeau iazuri din sat. În Cerlena i-am regăsit și pe urmașii lui Caloian și ai Stanei. Aceleași fiice ale Dorohanei, nepoate ale lui Vasco, Alexandra și Sofiica, care îi dăruiseră nepotului Dumitru Gânscă părțile lor din Rujavița, pentru că nu aveau copii, printr-un zapis

¹³DRH, A, *Moldova*, III (1487–1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, nr. 237, p. 423.

¹⁴Ștefan S. Gorovei, *Donatori, răzvrățiți și pribegi. Incursiuni prosopografice*, în „Istoria: utopie, amintire și proiect de viitor. Studii de istorie oferite Profesorului Andrei Pippidi la împlinirea a 65 de ani”, editori Radu G. Păun, Ovidiu Cristea, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 25.

¹⁵DRH, A, *Moldova*, XXV (1639–1640), volum întocmit de Nistor Ciocan, Dumitru Agache, Georgeta Ignat, Marius Chelcu, Editura Academiei Române, București, 2003, nr. 197, p. 203.

¹⁶*Ibidem*, nr. 103, p. 113.

¹⁷DRH, A, VIII, nr. 500, p. 621.

pomenit în actul moșiei din 19 octombrie 1642, îi dăruiseră și a opta parte din a treia parte de sat din Cerlena. Dreptul lor asupra acestei moșii le venea prin tatăl lor Ivanușco, soțul Dorohanei, pentru că în zăpăsi de dănie, care s-a păstrat, ele se prezentau drept nepoate ale lui Fedușco și nu ale lui Vasco, de la care le veniseră părțile din Rujaviinți. Actul, datat de editori *ante* 30 iulie 1591¹⁸, lămurește mai exact și care era relația de rudenie între Dumitru Gânscă și cele patru fiice ale Dorohanei și ale lui Ivanușco: le era nepot de soră. Așadar, fiica lui Vasco Hârjavinschi a mai avut unal cincilea copil, mama uricarului, care îi era deci strănepot fratelui lui Alexa, fiind și el urmaș al lui Caloian și al Stanei. De la ei îi venea dreptul de stăpânire pentru o parte din satul Rujaviinți, iar dreptul din satul Cerlena îi venea de la bunicul Ivanușco și străbunicul Fedușco. Confirmarea o găsim într-un alt zăpăsi al acestei din urmă moșii, din 4 iulie 1587¹⁹, prin care Dumitru, o nepoată a lui Fedușco, îi vindea uricarului a șasea parte din a treia parte de sat, în care se precizează că Dumitru Gânscă îi era nepot. Această informație validează reconstituirea genealogică propusă, după care uricarul îi era, într-adevăr, nepot de văr Dumitrei (v. fig. 3).

Dumitru Gânscă face parte din a șasea generație de stăpâni în Rujaviinți, urmași ai lui Caloian. În a șaptea generație este fiica uricarului, Grapina, un personaj oarecum mai cunoscut. A fost măritată cu Gavril Vartic, care avea și el ocină în satul Cerlena, cu care i-a avut pe Vasile Vartic și pe Antemia, soția lui Miron Barnovschi²⁰. În actele moșiei Rujaviinți ea nu e numită, însă, Grapina Varticeasă, ci Grapina Prodăneasă. Fiica lui Dumitru Gânscă a mai fost căsătorită o dată cu Prodan, cu care a avut-o pe Anița, soția lui Andronic Badiul, după cum deducem din informațiile genealogice coroborate din două acte date în aceeași zi, 19 octombrie 1642²¹, ale moșiei Cerlena, unde fiica sa avea, firește, un drept. Căsătoria Grapinei cu Prodan aprod, care primise și el, la 7 iulie 1636²², întărire pentru părți din satul Rujaviinți, a fost, desigur, încă un pas către reîntregirea moșiei. Nu am găsit nicio informație despre sursa dreptului lui acolo, dacă era și el urmaș al lui Caloian sau doar cumpărase părțile de sat. Cel mai probabil, e vorba despre a doua posibilitate, fiindcă în întărirea primită se precizează că avea pentru părțile lui de sat „drese” de la Petru Șchiopul și Aron vodă, ele fiind „ocina lui Cadirco”. Moșia era aproape reîntregită la 16 aprilie 1639, atunci când Grapina împărțea pentru prima dată moșiile la copii, lipsindu-i doar „partea Horbinescului”. Peste câteva luni, la 8 august, o a doua împărțire privea întreaga moșie. Și-au primit atunci părțile patru copii ai Grapinei. Soția lui Miron Barnovschi nu mai era în viață, doar fratele Vasile Vartic participând, împreună cu Anița sau Ana, fiica lui Prodan, și soțul ei, Andronic Badiul. În cele două documente mai sunt pomeniți, însă, încă doi copii: Lupul Talpă comis și Irina. Nici în actele moșiei, nici în altele nu am găsit informații despre tatăl lor, dar numele celui de-al doilea fiu al Grapinei sugerează o a treia căsătorie aeicu un boier din neamul Talpă. Cu copiii rezultați din atâtea căsătorii (v. fig. 4), împărțirea moșiilor Grapinei nu a fost un lucru ușor de făcut. Moșia Rujaviinți a fost dată de mama lor lui Lupul Talpă, Aniței și Irinei, la 16 aprilie 1639, pentru ca, după doar câteva luni, la 8 august în același an, să o dea lui Vasile Vartic și Aniței. Nici acesta nu a fost aranjamentul final. Moartea lui Vasile

¹⁸*Ibidem*, nr. 501, p. 622.

¹⁹*Ibidem*, nr. 212, p. 264.

²⁰N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, Editura enciclopedică română, București, 1971, p. 343-344.

²¹*DRH*, A, XXVI, nr. 599, p. 484 și nr. 600, p. 485.

²²*DRH*, A, *Moldova*, XXIII (1635–1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, Editura Academiei Române, București, 1996, nr. 449, p. 511.

a schimbat din nou datele problemei și a fost nevoie de o nouă împărțire, despre care ne dă mărturie un act din 14 mai 1643²³. Grăpina a împărțit atunci moșiile împreună cu cuscrușul ei, Avram din Lucăceni, tatăl Irinei, soția răposatului Vasile Vartic. Satul Rujaviuți a fost, în cele din urmă, divizat în trei părți și dat copiilor rămași în viață ai Grăpinei: Lupul Talpă, Irina și Anița. După ce fusese pentru puțin timp reîntregită, începea un nou ciclu pentru moșia din ținutul Hotinului.

Trebuie neapărat remarcat, însă, că la două sute de ani de la prima atestare, sângele lui Caloian mai curgea încă prin vinele stăpânilor din Rujaviuți. E o nouă dovadă însemnătoare care o aveau în Moldova legăturile de sânge în chestiunea stăpânirii pământului și nu numai. Deși avea potențialul de a produce fragmentarea excesivă a moșiilor, deoarece urmarea ei firească a fost, cel puțin în primele veacuri de existență a țării, egalitatea dreptului de moștenire al tuturor descendenților, indiferent de sex²⁴, prioritatea pe care o dădea comunitatea de sânge oferea, totuși, și condițiile pentru reîntregirea moșiilor. Curgerea stăpânirii se făcea, de foarte multe ori, așa cum am putut argumenta și prin acest studiu de caz, doar în cuprinsul rețelelor construite prin legături de sânge.

Cazul moșiei Rujaviuți demonstrează, încă o dată, că „reconstituirea” pachetelor cu actele moșiilor e cea mai ușoară și rapidă metodă pentru a recompune aceste rețele, care au fost temelia pe care s-a clădit viața socială și politică a Moldovei²⁵.

²³DRH, A, *Moldova, XXVII (1643–1644)*, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Nistor Ciocan, Dumitru Ciurea, Editura Academiei Române, București, 2005, nr. 94, p. 100.

²⁴„În Mold. s-a crezut, în general, că ar fi fost admis totdeauna numai principiul egalității sexelor, atât în dreptul nescris, cât și în cel scris, deși documente tardive par a infirma această ipoteză.” (*Instituții feudale din țările române*. Dicționar, cit., p. 309).

²⁵Ștefan S. Gorovei, Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV–XVII), în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, 1-2, p. 87-93.

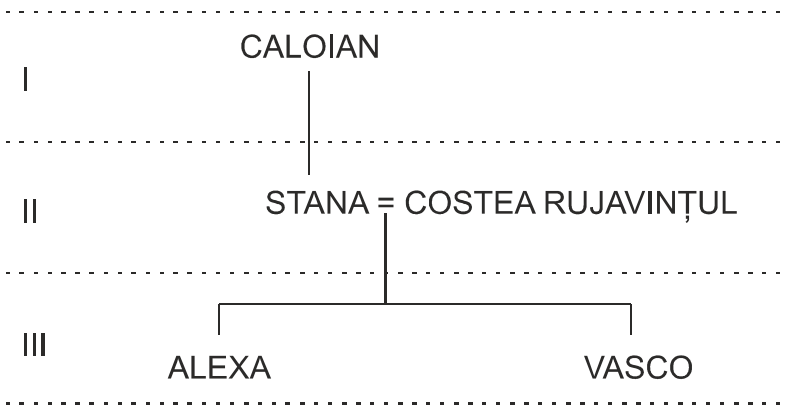

Fig. 1. Primele trei generații de stăpâni în Rujavița

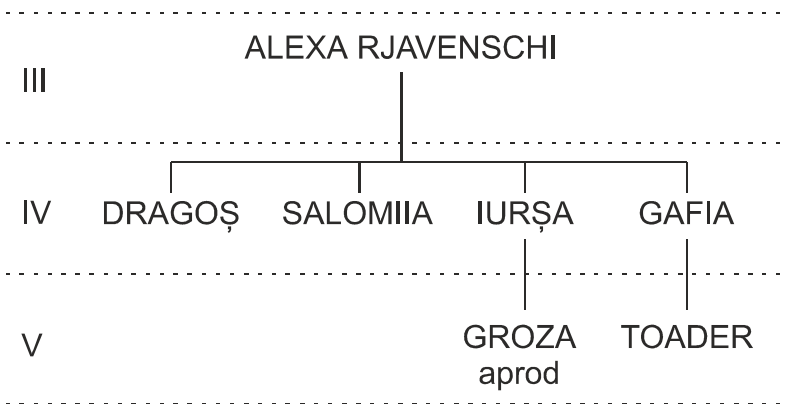

Fig. 2. Descendenții lui Alexia

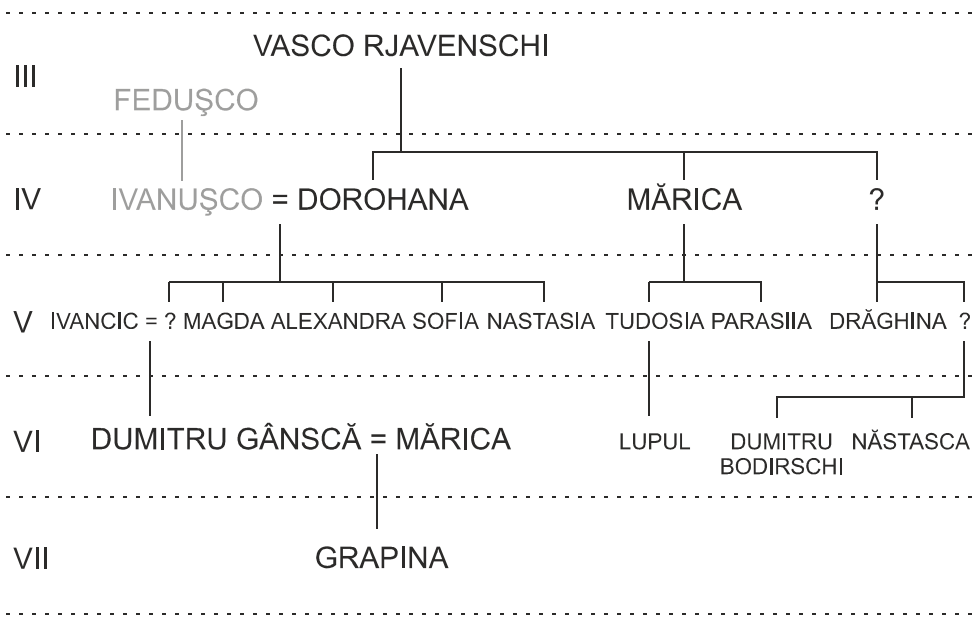

Fig. 3. Descendenții lui Vasco

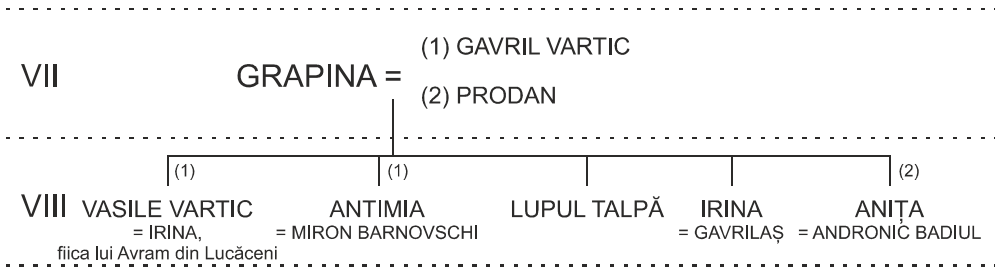

Fig. 4. Copiii Grapinei, fiica lui Dumitru Gânscă

Mihai MAXIM

**CONSTANTIN BRÂNCOVEANU
ȘI OTOMANII LA DUNĂREA INFERIOARĂ
(ALTE DOCUMENTE OTOMANE INEDITE, 1693, 1695, 1703)**

Cuvinte - cheie: Constantin Brâncoveanu, Imperiul Otoman, Țara Românească, relații româno – otomane, dcumente, șaică, cânepă, domnie pe viață.

Documentul nr. 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (abreviat: **BOA**) / Arhiva Otomană a Președinției Consiliului de Miniștri <al Republicii Turcia>, Istanbul, fond **D. MMK** (*Bāb-ı Defterî. Maden Mukataası Kalemi* / Cancelaria Arendeii Minelor), dosya 52 / *gömlük* = „cămașă” 44, doc. din 1 Receb 1104 / 08.03.1693: livrarea de către domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a 5 șaiici (tc. *şayka*), „construite în Țara Românească” (*vilāyet-i Eflākda inşā' olunub*) și înzestrate cu oameni și tot echipamentul necesar, fiind „călăfătuite” (*kalafat*) și predate „căpitanului Dunării” (*Tuna Kapudanı*), Ali Pașa, pentru a participa la „campania împărătească” (*sefer-i hümāyûn*), cheltuielile urmând a fi scăzute din tributul țării; documentul sugerează limpede originea portului și șantierului naval Calafat.

Text:

„Însemnare dreapta sus: <*telhîs*-ul/ raportul defterdarului / responsabilului de finanțe>. *Muhasebe*

(text marginal / : tc. *der kenār*)

'An cānib-i

Voyvoda-i Eflāk berāy-i sene 1104

Şayka

kıt'a

5

Zikr olunan beş kıt'a şayka'nın her birine otuzar kürekçi ve yiğirmişer cenkçi ve birer dümençi ve birer topçı ve birer kapudan Müslümân olmak üzere mükemmel donadırub Tuna Kapudanı Ali Paşa'nın yanında hidmet-i hümāyûnda mevcûd bulunmak üzere emr-i şerif ve biñ yüz üç senesinde Eflāk Voyvodası tarafından müceddeden yapıdırilub beş kıt'a şayka kebir ve mükemmel ve tezyîn (?) olub her bir şaykaya üçer biñ guruş sarf olunduğuna Tuna Kapudanı Ali Paşa mühürlü temessük virmeğın telhîs olunub her bir şaykaya üçer biñ guruş olmak üzere cizyelerine mahsûb olmak üzere fermân-ı âli sâdır olmağın vech-i meşrûh üzere emr-i şerif tezkeresi mukayyed Kaleminden virilmek içün kaime virildi defterde nesturdur.

Fermân devletlü Sultanım hazretlerinizdir.
Fî 28 C<emâziülâhır> sene 1104
[semnătura (defterdarului)]

„Rezoluția” Sultanală:

[stânga sus:]
Kalafatı ve çekilmesi (?) mükemmel
donatdırılıb
«Ne mikdar harc olunur» diyü
Kapudan Ali Paşa'nın ma'mûl be mühür temessüke mücebince cizyelerine mahsûb
olmak üzere emr-i şerif virile

[Arz-ul câtre Sultan al unui demnitar fărã nume, care semnează doar: *bende* = „robul”...]

Devletlü ve sa'âdetlü SULTANIM hazretleri

Geçen sene müceddeden vilâyet-i Eflâkda inşa' olunub mükemmel Tuna üzerinde sefer-i hümayûn mevcûd olan beş şaykalarıñ dümenci ve kürekçi ve cenkçi ve topçı ve cebeci ve sair mühimmât ve mesârifleri Tuna Kapudanı Ali Paşa'nın virdüğü mühür-ü temessüke ve telhîs ve sâdır olan fermân-ı âlî mücebince cizyelerine mahsûb olmak kılınmak üzere işbu sene-i mübâreke'de donatdırılıb hâzır amâde etdirmek bâbında

Emr ü fermân devletlü ve sa'âdetlü SULTANIM hazretlerinizdir.

Bende

(nume necompletat - : M. M.)

[Însemnare laterală:]

„Tezkere dâde fî gurre-i senee 1104”.

Traducere:

[Însemnare dreapta sus:] <Telhîs-ul/ raportul defterdarului / responsabilului de finanțe>.

„(Câtre) Contabilitate / Muhasebe

Din partea

Voievodului de Eflâk (Țara Românească)¹ pentru anul 1103:²

Șăici (șayka)³

¹ Domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu (1688 - 1714).

² Anul Hegirei 1103 / A. D. 24.09.1691 – 11.09.1692.

³ De la slavul *çayka* (ceayka) = „pescăruș” (tc. *marti*); bărci mari, celebre din a doua jumătate a secolului XVI înainte, datorită folosirii cu succes în Marea Neagră de către cazaci, care au ajuns să amenințe chiar Istanbulul, capitala otomană. Și otomanii le-au preluat pentru flota lor din Marea Neagră și flotila dunăreană, folosindu-le chiar la atacarea marilor corăbii. A se vedea Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı*

bucăți (kıt'a)

5

Numitele cinci șăici, fiecare având câte treizeci de vâslași (*küreççi*)⁴ și câte douăzeci de luptători (*cenkçi*)⁵ și câte un cârmaci (*dümençi*)⁶ și câte un tunar (*topçî*)⁷ și câte un căpitan (*kapudan*)⁸ musulman⁹ au fost nou construite (*müceddeden*) și perfect (*mükemmel*) dotate de către domnul Țării Românești în anul (Hegirei) 1103¹⁰, prin ilustrul ordin (*emr-i şerif*) <sultanal>, spre a se afla în slujba împărătească (*hidmet-i hümayyûnda*)¹¹, alături de Căpitanul Dunării (*Tuna Kapudani*)¹², Ali Paşa¹³. Deoarece Kapudanul Dunării, Ali Paşa, a dat adeverință cu pecetea <sa> (*mühürlü temessük*) precum că cele cinci șăici sunt mari (*kebir*) și minunate (*mükemmel*) și frumos construite (*tezyîn ?*) și că s-au cheltuit câte trei mii de lei (*guruş*) de fiecare *şayka*, s-a făcut *telhîs* <către Padişah> și, întrucât s-a emis un înalt *fermân* ca <acea sumă> de câte trei mii de guruş pentru fiecare *şayka* să fie socotită în contul djizié-lei <tributului> Țării Românești

Tarihi. Ansiklopedisi/ Enciclopedia ilustrată a istoriei otomane (abreviat: *ROTA*), Istanbul, 1958, p. 301, art. *Şayka* și p. 172, art. *kazak*.

⁴ Vâslașii (*küreççi*) erau o problemă pentru întreaga lume medievală și modernă, până la apariția vapoarelor, în special pentru flotele occidentale, otomanii având mai mari posibilități de a-și procura asemenea oameni, de regulă din rândul condamnaților la galere. S-au folosit însă și vâslași provenind din rândul oamenilor liberi, precum supuși ai Țării Românești, al căror număr putea urca până la 2.000 persoane la mijlocul secolului XVI. Vezi Mihai Maxim, „*Obligațiile militare, în muncă și de transport ale Țărilor Române față de Poartă în veacul XVI*”, în *Analele Universității București. Istorie*, 28 1979, p. 99-109; idem, *Țările Române și Înalta Poartă. Documente noi din arhivele turcești (1526-1602)*, doc. nr. 22, pp. 143-148, și doc. nr. 25-28, pp. 157-171. Dar contravaloarea serviciului acestor supuși munteni se scădea din haraciul țării sau era direct plătită în aur de către otomani, după cum rezultă limpede din documentele menționate.

⁵ În evul mediu erau oșteni de uscat, infanteriști (astăzi sunt infanteriștii marinari din flota SUA), care pur și simplu practicau abordajul și lupta cu inamicul de pe corăbiile inamice după practica luptelor de pe uscat, fără nici o pregătire specială pentru luptele navale.

⁶ Tc. *dümen* = „cârmă”, „*timonă*”; de observat că terminologia nautică turco-otomană era, în general, de inspirație italiană (venețiană), dar pentru *dümen* s-a folosit termenul francez *timone*, preluat, de altfel, și de români („*timonă*”).

⁷ Evident, e vorba de utilizarea unor tunuri ușoare, mai simplu de transportat și de manevrat.

⁸ De la italianul *capitano*.

⁹ De observat că în alegerea și numirea acestor comandanți de vase (ambarcațiuni mai mari), Poarta era interesată nu de etnia persoanei respective, ci de religia acesteia. Dar, în ansamblu, personalul și chiar comandamentul flotelor otomane era dominat de greci, cum se știe, încă din antichitate, mari corăbieri.

¹⁰ Anul Hegirei 1103 / A. D. 24.09.1691 – 11.09.1692.

¹¹ Din *arz*-ul de mai jos, rezultă că e vorba de „*campania împărătească*” (împotriva Habsburgilor).

¹² Flotila otomană (ușoară) a Dunării era condusă din anumite porturi considerate strategice de „*căpitani*” (*kapudan*), ca, de pildă, kapudaniul de Isaceea, Belgrad etc., pentru întregul curs al Dunării existând un „*căpitan al Dunării*” - (*Tuna Kapudani*), pe la 1600 cu centrul la Buda (*Budin*), căruia îi corespundea pe plan financiar-economic „*defterdarul de Dunăre*” - (*Tuna Defterdari*), întregul curs al Dunării fiind organizat sub forma așa-zisului „*vilalet al Dunării*” - (*eyâlet-i Tuna*), conducătorul acestui ținut având rang de guvernator și titlul de pașă; vezi Mihai Maxim, „*Tuna-i 'Amire. L'organisation militaire et financière du Danube ottoman*”, în: *Romano - Turcica*, I/2003, Istanbul, Isis, pp. 75-82; idem, „*Tuna Defterdarlığı/ Defterdarlık-ul de Dunăre*”, în vol.: *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller Sempozyumu (2 - 3 Mayıs 2013)/ Simpozion privind râurile și lacurile din Imperiul otoman*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, (volumul a apărut în) 2014.

¹³ Personajul era foarte cunoscut, numeroase documente otomane din fondul *A.DVN*, de la *BOA*, depunând mărturie despre cariera și serviciile sale în epocă.

(*cizyelerine mahsûb olmak kılınmak üzere*), s-a făcut o notă (*kaime*) ca teșcherea (*tezkiye*)¹⁴ în legătură cu înaltul ordin <sultanal emis> în chipul explicat (*vech-i meşrûh üzere*) să fie înregistrată și dată de Cancelaria <financiară> (*Kaleminden*)¹⁵. Și s-a înregistrat în condică (*defterde*).

Ordinul (*fermân*) aparține Măriei Sale preaputernicul și preafericitul Sultan al meu¹⁶.

<S-a scris> la 28 C(emăziülâhır) anul 1104¹⁷”.

[semnătura (defterdarului)]

[stânga sus: „Rezoluția” sultanală:]

„Să se emită ilustru ordin (emr-i şerif) ca, potrivit cu adeverința prevăzută cu pecete dată de Kapudanul Ali Paşa zicând «cât s-a cheltuit» (ne mikdar harc olunur) cu călăfătuirea (kalafat) și înzestrarea completă (mükemmel donatdırilub) <a celor 5 şăici a câte 3000 de guruși fiecare, suma totală> să se socoată în contul gizielei <Țării Românești>”.

(Arz-ul către Sultan al unui demnitar fără nume, care semnează doar: *bende* = „robul”...)

„Măria Ta, preaputernice și preafericite SULTAN al meu (*Devletlü ve sa'âdetlü SULTANIM hazretleri*)!

Anul trecut (1103)¹⁸ au fost nou (*müceddeden*) construite în vilaietul de Eflāk (Țara Românească) cinci șăici (*beş şaykalar*)¹⁹, care au fost complet (*mükemmel*) înzestrate, având cârmaci și văslași și luptători și tunar și gebegii (*cebeci*)²⁰ și alte cele necesare (*mühimmât*). Cheltuielile <pentru acestea> (*mesârifleri*) să se socoată în contul tributului <*cizyelerine mahsûb olmak üzere*> potrivit cu înaltul *fermân* <sultanal>, emis, potrivit cu telhîsul <defterdarului> și cu adeverința (*tezkere*) cu pecete dată de kapudanul Dunării, Ali Paşa²¹. <Cele cinci șăici amintite> au fost <construite>, echipate și gata pregătite

¹⁴ Raport, scrisoare, notă de deliberări, chitanță, adeverință; în română însă echivalentul *teșcherea* a pătruns și se utilizează încă și astăzi cu înțelesul de „*buzunar*”, „*pungă*”.

¹⁵ În fapt, era vorba de peste cincizeci de cancelarii otomane financiare (*kalem*).

¹⁶ Ahmed II (1691-1695).

¹⁷ A. D. 12.09.1692 – 01.09.1693. Documentul de livrare a celor cinci șăici de către Constantin Brâncoveanu datează din 1 Receb 1104 / 08.03.1693, așadar din primăvara anului 1693, când a început și pentru flota otomană sezonul de campanie. Prin urmare, construcția acelor ambarcațiuni s-a făcut în 1692, dar predarea lor către comandantul flotilei dunărene s-a făcut la începutul primăverii lui 1693.

¹⁸ A. H. 1103 / A. D. 24.09.1691 – 11.09.1692.

¹⁹ În osmană, pluralul se forma adăugând sufixul *-lar/ -ler* la nominativ singular, în timp ce astăzi s-a renunțat la acest sufix (așadar, azi *beş şayka* în loc de *beş şaykalar* din trecut).

²⁰ Cuirasieri, armurieri (forma mai veche: *cebelü*), care, de fapt, nu sunt menționați nici în raportul defterdarului, nici în „*rezoluția*” sultanală, în schimb nu este amintit căpitanul (*kapudan*) musulman.

²¹ Vezi, mai sus, nota 13 privind pe Ali Paşa. Fac precizarea că în textul turc ordinea celor trei termeni – *fermân*, *telhîs* și *tezkere* – este inversă, dar trebuie știut că topica frazei turcești este inversă ca în română, respectiv cu cât termenii/instituțiile sunt mai importante, cu atât sunt ele mai apropiate de verb (predicat).

(*hâzır amāde*) <pentru campania imperială> în anul trecut binecuvântat (*işbu sene-i mübâreke*de).

În această privință, ordinul și porunca (*emr ü fermān*) aparțin Măriei Sale preaputernicului și preafericitului SULTAN²² al meu”.

[dreapta mijloc, altă notă marginală:]

„S-a dat teșcherea (*tezker*e) în prima zi
gurre a lui Receb anul 1104” (8 martie 1693).

Comentariu:

Documentul de mai sus este important din cel puțin două puncte de vedere.

Mai întâi, avem acum cea mai veche mențiune, din 1693, foarte precisă, a ceea ce însemnau aceste șăici (tc. *şayka*²³), făcute celebre de cazaci în secolul XVI, dispunând de date precise privind echipajul și dotarea tehnico - militară, precum și privind costul construirii unor asemenea ambarcațiuni, mai exact în condițiile Țării Românești²⁴. Astfel, aceste șăici aveau fiecare, potrivit documentului nostru, câte 30 de vâslași, câte 20 de luptători, câte un cârmaci, câte un tunar și câte un căpitan, acesta din urmă fiind musulman. Deci, în total, e vorba de un personal în număr de 52 de persoane, plus un comandant de vas care, pentru mai multă siguranță, era preferat din partea Porții a fi un musulman (de regulă, aceste echipaje erau formate din creștini, în cazul de față e presupus a fi din rândul supușilor lui Constantin Brâncoveanu, căruia i s-a poruncit construirea și livrarea acestor ambarcațiuni pentru flota otomană de la Dunăre²⁵, în vederea participării la campania imperială împotriva Habsburgilor). Acest număr total de 53 de indivizi indică dimensiunile impozante ale acestui tip de ambarcațiune, care se apropia, ca dimensiuni și eficacitate, de corăbiile ușoare. În acest sens, stă mărturie și prezența unui tun la bord (altele, puteau avea chiar și 3 tunuri, după Tahir Sevinç²⁶).

²² Ahmed II (1691 - 1695).

²³ Termenul turcesc *şayka* pentru aceste ambarcațiuni inițial căzăcești, preluate și de otomani, se pare că provine din slavul *çayka* = „pescăruș”; vezi Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik / Organizare și logistică în campaniile contra Austriei din 1695 și 1696*, Doktora Tezi/ Teză de doctorat, Marmara Üniversitesi, Tez Danışmanı/ îndrum. șt.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, Istanbul, 2010, p. 178.

²⁴ Pentru construcții asemănătoare, pentru aceeași flotilă otomană a Dunării, din 1697 și 1698, vezi contribuția importantă anterioară a colegului Constantin Rezachevici: „Elemente noi în oastea lui Constantin Brâncoveanu”, în: vol. *Constantin Brâncoveanu*. Red. coord.: Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Editura Academiei, București, 1989, pp. 107-109, după „*Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202 - 7212 (1694 - 1704)*”, ed. C. D. Aricescu, în *Revista istorică a Arhivelor României*, București, 1873; „*Anateferul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*”, ed. Dinu C. Giurescu, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962); vezi și Constantin C. Giurescu, „*Construcții navale în Principatele române în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*”, în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 380 și urm.

²⁵ Vezi Mihai Maxim, „*Tuna-i Âmire. L'organisation financière et militaire du Danube ottoman aux XVIe et XVIIe siècles à la lumière de documents ottomans inédits*”, în: *Romano - Turcica*, I/2003, Istanbul, Işsis, pp. 75-82.

²⁶ Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik / Organizare și logistică în campaniile contra Austriei din 1695 și 1696*, Doktora Tezi/ Teză de doctorat, Marmara Üniversitesi, Tez Danışmanı/ îndrum. șt.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, Istanbul, 2010, p. 180.

Repet: nu știm însă condițiile și perioada cât acest echipaj slujea pe aceste șăici²⁷, căci circumstanțele și durata campaniei nu puteau fi cunoscute cu anticipație, dar știm precis că cheltuielile totale (ambarcațiune, dotare, personal) erau scăzute din haraciul țării, așa cum se proceda și în cadrul furnizării separate de vâslași sau în cazul livrărilor de zaherea (animale, bucate), proviant și alte materiale de război sau de reparații la cetățile otomane (a se vedea mai jos un document capital pentru statutul Țării Românești în raport cu Înalta Poartă: beratul (diploma) din 1703 de prelungire a domniei pe viață pentru domnul Constantin Brâncoveanu.

În ce privește costul total al construirii și dotării unei asemenea ambarcațiuni, documentul nostru precizează că e vorba de 3000 de lei (guruși), o sumă apreciabilă, echivalentă cu costul unei vile (*yalı*) de pe Bosfor, cum era, de pildă, aceea cumpărată și folosită aproape două decenii de Dimitrie Cantemir, în zona Ortaköy²⁸. Desigur, acest cost total de 15.000 de guruși pentru cele 5 șăici nu însemna mare lucru pentru uriașele venituri ale lui Constantin Brâncoveanu, cost care, de altfel, se scădea din haraciul țării (la fel ca și costul funiilor pentru flotila otomană a Dunării), haraci care devine, din 1703, de 141.718,5 de guruși. Era o sumă totală apreciabilă, de vreme ce Domnia Țării Românești a instituit pentru colectarea acestei sume așa-zisul „*bir al șeicilor*” sau „*birul Alii Pașei ce s-au scos pre județe la birnici și la bresle*”: 29.918,25 lei (taleri, piaștri) la 1695, 14.018,25 lei la 1696; 24.344,25 lei la 1697 și 22.514,25 lei la 1698, potrivit *Condicii Vistieriei* lui Constantin Brâncoveanu, publicate de C.D. Aricescu²⁹.

Un număr de 6 documente turcești (firmane și chitanțe), publicate de Mustafa A. Mehmed, din anul Hegirei 1102/A.D. 1690 - 1691 se referă la mai multe transferuri (tc. *havâle*) de sume din haraciul Țării Românești pe anii Hegirei 1100 și 1101/A.D. 1688 - 1689 și 1689 - 1690, în sumă totală de 17.435 guruși (lei, taleri, piaștri), pentru Ali Pașa, celebrul capudan al Dunării (comandantul flotei otomane dunărene)³⁰.

În al doilea rând, documentul de față atrage atenția asupra începuturilor construcțiilor navale românești, cum arătam mai sus (după C. Rezachevici), Brâncoveanu fiind creatorul flotei românești a Dunării, dar noua sursă, cea mai veche în acest cadru, ne sugerează și explicația etimologiei și originilor și denumirii portului dunărean Calafat. În

²⁷ Știm, în schimb, că pentru cele 3 caice (tc. *kayık*) domnești, asemănătoare, construite în 1697 de același Brâncoveanu, „*cu chereștea, cu meșteri, cu ferul, cu pânzele, cu funiile și cu toate alte cheltuieli până s-au isprăvit*”, care costaseră 1437,5 taleri, caicii (tc. *kayıkçı*), adică marinarii, primiseră lefuri pe 2 luni: cei 54 de vâslași („*chiurecciii*” = tc. *kürekçi*), înregistrați de Condica Vistieriei brâncovenești, câte 15 taleri fiecare, iar fiecare „*marinar*” primise câte 40 ocale (x 1,283 kg) de făină, „*tainul pe 2 luni*”; vezi Constantin Rezachevici, „*Elemente noi în oastea lui Constantin Brâncoveanu*”, în: vol. *Constantin Brâncoveanu*, red. coord.: Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Editura Academiei, București, 1989, pp. 107 - 108.

²⁸ Mihai Maxim, „*Dimitrie Cantemir and His Time. New Documents from the Turkish Archives*”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XLVII,1-2, 2008, pp. 31-41; idem, *O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești*, Editura „Istros” a Muzeului Brăilei, Brăila, doc. nr. 4, pp. 218-233; idem, „*Dimitrie Cantemir. A New Turkish Document on His Palace of Ortaköy*”, în: *Revue Roumaine d'Histoire*, LIII, 1-4, 2014, pp. 191-203.

²⁹ Vezi și Dragoș Ungureanu, „*Programele de evidență și contabilitate. O metodă eficientă de abordare a studiului Condicii Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*”, în vol. *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii. Ediderund Cristian Luca et Ionel Cîndea*, Editura Academiei, Muzeul Brăilei, Editura Istros, București-Brăila, 2009, *Anexa*, pp. 585-601.

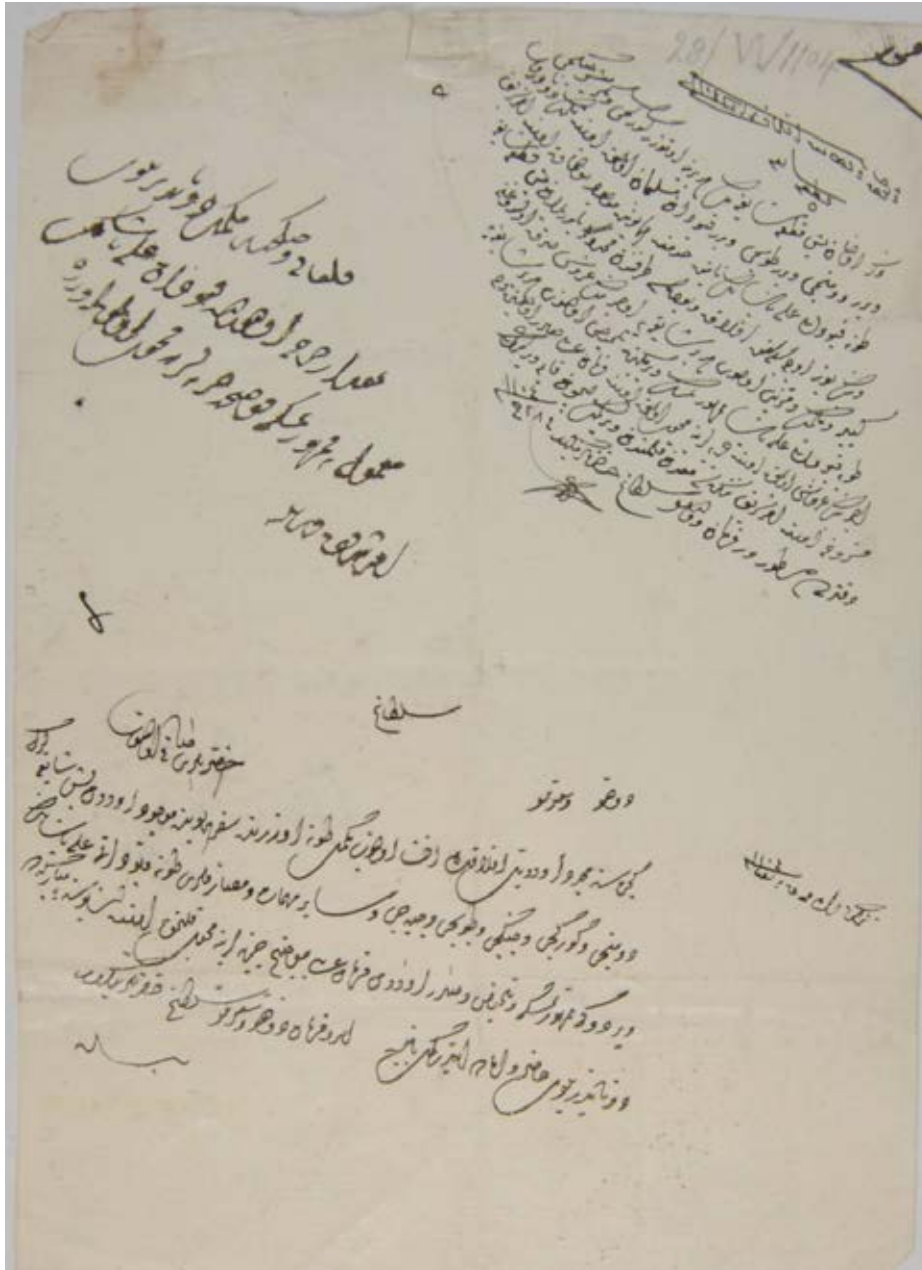
³⁰ Vezi Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455 - 1774, Editura Academiei, 1976, doc. nr. 185-190, pp. 190-194.

acest sens pledează chiar primul cuvânt din „*rezoluția*” sultanului: *Kalafat*, în sensul de călăfăuire. Este adevărat, acest document din 1693 indică doar faptul că aceste șăici (acești „*pescăruși*”) „*s-au construit în Țara Românească*”, în cursul anului Hegirei 1106/ deci A.D. 1691-1692, fără a se preciza însă locul anume. Știm însă din documente următoare din 1697 și 1698³¹, că era vorba de șantierul naval *de la Giurgiu* (în sectorul aparținând Țării Românești). Dar, cum predarea acestor ambarcațiuni, „*adevărate corăbii de război*”, cu toată dotarea în armament și guri de foc și cu „*infanteria marină*”, s-a făcut către Ali Pașa, Kapudanul Dunării, care-și avea centrul de comandă la Belgrad în epocă, am putea presupune că operațiunea de călăfăuire (tc. *kalafat*) și completarea dotării necesare se vor fi făcut în zona mai apropiată de Porțile de Fier și de Belgrad, cunoscută ulterior drept *Calafat*. Indiferent de cronologie, este însă limpede că originile și denumirea portului Calafat de pe malul stâng, românesc, al Dunării, se leagă de aceste episoade - de la sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII - prilejuate de livrarea de ambarcațiuni românești de război pentru flota otomană a Dunării³², aflată cu teatrul de acțiune în această zonă.

De observat că porunca sultanală a fost executată prompt și eficient de Constantin Brâncoveanu, cele cinci ambarcațiuni noi, „*perfecte*” (*mükemmel*) fiind predate comandantului flotei otomane de la Dunăre, la data de 8 martie 1693, adică la începutul sezonului de campanie.

³¹ Vezi Constantin Rezachevici, „*Elemente noi în oastea lui Constantin Brâncoveanu*”, în: vol. *Constantin Brâncoveanu*, red. coord.: Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Editura Academiei, București, 1989, pp. 107-108; de asemenea, cf. Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik / Organizare și logistică în campaniile contra Austriei din 1695 și 1696*, Doktora Tezi/ Teză de doctorat, Marmara Üniversitesi, Tez Danışmanı/ îndrum. șt.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, Istanbul, 2010, p. 178-180.

³² Tc. *Ince Donanma* = „*Flota ușoară*”, diferită de *Donanma-ı Hümâyiin* = „*Flota Imperială*”, cu baza la Istanbul.

Doc. nr. 1. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (abreviat: **BOA**) / Arhiva Otomană a Președinției Consiliului de Miniștri <al Republicii Turcia>, Istanbul, fond **D. MMK** (*Bâb-ı Defterî. Maden Mukataası Kalemi* / Cancelaria Arendei Minelor), dosya 52 / gömlek = „cămașa” 44, doc. din 1 Receb 1104 / 08.03.1693: livrarea de către domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a 5 șăici (tc. *şayka*), „construite în Țara Românească” (*vilāyet-i Eflākda inş'a' olunub*).

Documentul nr. 2:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (abreviat: **BOA**) / Arhiva Otomană a Președinției Consiliului de Miniștri <al Republicii Turcia>, Istanbul, fond **A. {DVN (Bāb-ı Asāfī. Divān-ı Humāyūn Kalemi** / Poarta <Marelui> Vizir. Cancelaria Divanului Imperial), dosya 240 / gömlek (câmașa) 40, din A.H. („1106”) / 22.08.1694 – 11.08.1695, st. n.: arz-ul (memoriul, petiția) privind livrarea de către domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a 500.000 funii de cânepă (tc. *kinnāb*), pentru a fi predate „căpitanului Dunării” (*Tuna Kapudanı*), Ali Pașa.

Text:

„(Tuğra)³³

**Mustafa bin Mehmed Han
muzaffer daima.**

(1) *Emir ül-ümerā-il-kirām kebir ül-küberā ül-fehām zu l-kadr ve-l-ihtirām el-muhtas be-mezidiet-i ināt* (2) *ül-Melik il'alām Tuna Kapudanı Ali, dāme ikbālehu tevki'-i refi'-i hümāyūn vāsıl olıcak malūm ola ki Eflāk re'āyası* (3) *Divān-ı Hümāyūn'ma arz-u hāl sunub işbu sene-i mübareke'de Vilāyet-i Eflāk'da beş yüz biñ kinnāb fermān olunub* (4) (...) ile ikiyüz elli biñ kinnābı Braşov'dan tedārik ve ikiyüz elli biñ kinnābı dahi

³³ Monograma oficială a Sultanului, în cazul de față Mustafa II (1695 - 1703), Sigiliul de Stat.

Istanbul'dan iştirā (5) idüb teslim eylemek murād eyledüğümüzde kabz-ı muhreç ve celb-i māl cevr-i vilāyet için «*cümlesin(i) Braşov kinnāb(ını) (6) isterim*» diyü təciz ve rencide ve te'ādi eyledükde bildirüb Istanbul'da iştirā eyledüğümüz kinnāb isti'māl-ı salih (7) olmağla ve Braşov'da olmiqdār, kinnāb tedāriki asır olmağla hilāf-ı şer' ve kânûn cevr-i vilāyet olmamak (8) bābında emr-i şerifim ricā eyledükleri ecelden «*imdi istimāl-ı sālîh üzerine alub celb-i māl için cevr-i (9) vilāyet³⁴ olunmıya*» diyü fermānım olmuşdur buyurdumki hükm-ü şerifim vardukda bu bābda sādır olan emrim (10) üzere amel idüb dahi göresin mezburlara fermān olunan olmiqdar aded kinnābın cümlesin Braşov'da tedāriki (11) olan olmyûb vārûb Istanbul'da iştirā' idüb getürdükleri kinnābı isti'māl-ı sālîh iken mahrec celb-i māl (12) ve cevr-i vilāyet için olmyûb gadr ve te'ādi olunmuş ise senki mirmirān-ı müşarileyhsin (13) mezbûrların iştirā idüb getürdükleri kinnābın isti'māl-ı sālîhe ezilenlerin alub hilāf-ı şer' (15) ve kânûn «*cümlesin Braşov kinnābı isterim*» diyü cevr-i vilāyet eylemiyesin şöyle bilesin alāmet-i (16) şerif'e itimād kılāsın.

Tahrîren fî el-yevm el-sābi' aşer şehr-i Ramazān el-mübārek sene site māye ve elf.

Be-makām-ı Edirne.”

Traducere:

[Tuğra:]

„Mustafa³⁵, fiul lui Mehmed³⁶ Han, veşnic învingător.

(1) Emirului emirilor cei generoși, mare printre cei mari și sublimi, posesor de putere și de stîmă, domn aș demnității și al măreției, cel <înzestrat> cu daruri din abundență grație Atotștiutorului rege (Allah)³⁷, Kapudanul Dunării³⁸, Ali³⁹, fie ca norocul să-i fie veşnic (dāme ikbālehu)⁴⁰, când va sosi <acest> înalt semn împărătesc⁴¹ (tevkî'î refî'î hümâyün vāsıl olıcak), să-i fie cunoscut, precum că (malûm olā ki): „raialele” Țării Românești (Eflāk re āyası)⁴² au trimis Divanului meu Împărătesc (Divān-ı Hümâyün ma)⁴³ o jalbā (arz-u hāl)⁴⁴ și au comunicat (bildirüb): „în acest an binecuvântat

³⁴ Ruptură în text, dar sintagma completă *cevr-i vilāyet* („oprimarea vilaietului”) se întâlnește și mai sus.

³⁵ Mustafa II (1695 - 1703).

³⁶ Mehmed IV *Avcı* („Vânătorul”), 1648 - 1687.

³⁷ Formulă diplomatică numită *elkāb*.

³⁸ „Căpitanul” Dunării, Marele Amiral, comandantul flotei otomane a Dunării cu competențe de la gurile Dunării la Buda.

³⁹ Ali Paşa, celebrul comandant al flotei dunărene otomane (tc. *Ince Donanma* = „Flota ușoară”), personaj influent foarte prezent în documentația oficială privind Dunărea otomană a epocii.

⁴⁰ Formulă diplomatică de urare (ar.- tc. *du'a*, *dova*, lat. *salutatio*), diferită pentru fiecare demnitar potrivit rangului său (aici: guvernator = tc. *mirmirān*). Aceste formule s-au păstrat cu sfințenie aproape imuabile pe toată durata existenței instituțiilor respective; vezi M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studii și album*, Editura Academiei, București, 1958, pp. 67-70.

⁴¹ Adică *tuğra*-ua, aplicată celor mai solemne documente (beratele, *hatt-i hümâyün*-urile sau *hatt-i şerif*-urile, prevăzute cu *hat* = autograful Sultanului).

⁴² Contribuabilii Țării Românești (ar. *re āya* = „turmă”), aici, în sens mai larg: supușii Valahiei, inclusiv boierii și clericii, îndeobște scutiți de dări, „Țara”.

⁴³ *Divān-ı Hümâyün* = Divanul Imperial, alcătuit din viziri și înalți demnitari ai Statului (Marele Defterdar, Aga ienicerilor, Beilerbeii de Rumelia și Anatolia etc.), cu participarea extraordinară a unor experți zonali în cazul unor ședințe privind situația dintr-o anumită zonă geografică, în special în ajunul

s-a poruncit <a se livra> din vilaietul de Eflāk 500.000 de funii de cânepă (*kinnāb*)⁴⁵ și <în acest scop> noi am procurat (*tedārik*) 250.000 *kinnāb* de la Brașov (*Brașov'dan*) și alte 250.000 *kinnāb* am cumpărat (*iştirâ' idüb*) de la Istanbul; dar, când am dorit să le predăm (*teslim eylemek murād eyledüğüümüzde*), <Kapudanul Dunării> a spus: «vreau ca toate <aceste> *kinnāb* să fie de la Brașov», or acest import (*celb-i māl*) <reprezintă> o oprimare a țării (*cevr-i vilāyet*), ne sleiește de puteri și ne produce pagubă și asuprire (*tāciz ve rencide ve te'ādi eyledükde bildirüb*). Deoarece funiile (*kinnāb*), pe care le-am cumpărat de la Istanbul sunt o achiziție convenabilă (*isti'māl-ı sālīh*), iar procurarea acelei cantități de funii <în întregime> de la Brașov ar fi dificilă (*as'ir*)”, <raialele vilaietului de Eflāk au rugat (*rica eyledükleri*) un ilustru ordin al meu (*emr-i şerifim*) privind <achiziția de *kinnāb*>, care să nu fie o oprimare pentru țară (*cevr-i vilāyet olmamak*), contrar șeriatalui⁴⁶ și *kānūn*-ului⁴⁷ (*hilāf-ı şer' ve kānūn*).

De aceea, s-a emis un *fermān* zicând: «Așadar (*imdi*), pentru import (*celb-i māl*) să se facă o achiziție convenabilă (*istimāl-ı sālīh üzerene alub*), să nu fie nicio oprimare pentru țară (*celb-i vilāyet olunmıya*)». <În acest fel> a fost *fermān*-ul. (Deci) am poruncit ca, atunci când va sosi ilustra mea poruncă (*hüküm-ü şerifim vardukda*), (Kapudanul al Dunării - compl. M.M.), potrivit ordinului meu, care s-a emis în această privință, și încă să vezi (*dahi göresin*) ca acel număr de *kinnāb* poruncit numitelor raiale <pentru livrare> să nu fie procurate în întregime la Brașov, ci și acele funii de cânepă pe care ei, ducându-se la Istanbul, le-au cumpărat <de acolo>, să rămână o achiziție convenabilă și să nu fie spre oprimarea țării (*cevr-i vilāyet içün*), să nu constituie o presiune (*gadr*) și nedreptate

declanșării unor campanii în aceste regiuni, și prezidat de Marele Vizir, în numele Padișahului, care urmărea dezbaterile de după o fereștrucă zăbreliță, acoperită de o perdeluță; cea mai înaltă instanță judiciară otomană, după Sultan; vezi Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* (abreviat: *ROTA*), Istanbul, 1958, art. *Divân-ı Hümâyün*, pp. 79-81; Ahmed Mumcu (care s-a ocupat și de Divanul Imperial, ca organ judiciar, *Adlî organı olarak Divân-ı Hümâyün*), *Mita (rüşvet) în statul otoman. Cu deosebire mita judiciară*, din publicațiile Facultății de Drept a Universității din Ankara, nr. 252, Ankara, 1969.

⁴⁴ Textual: „informare (*arz*) asupra situației (*hāl*)”; deci petiție, memoriu, memorandum (lat. *supplex libellus*). Când era o cerere colectivă se numea *arzmahzar*, dar nu neapărat, cum e și în cazul de față, considerându-se probabil că petentul (raialele) era unul singur, forma un singur corp.

⁴⁵ *Kinnāb* = de la denumirea lat. *Cannabis sativa*, rom. = cânepă, plantă erbacee, originară din China și Asia centrală; din Iran a ajuns prin sciți în zona Ucrainei până în Delta Dunării (sec. VI î. Hr.), de unde s-a răspândit la triburile slave și germanice. Astăzi principalele țări cultivatoare de cannabis sunt India, Pakistan, Turcia, R.P.D. Coreană, țările din C.S.I., România, Polonia, Ungaria, Bulgaria. În industrie, fuiioarele de cânepă se folosesc la fabricarea diferitelor țesături, pânze de corăbii, năvoade, sfori, frânghii, odgoane, iar călții sunt folosiți ca material izolator în instalații sanitare etc. Din semințe se extrage un ulei siccativ pentru vopsele și lacuri, pentru unele substanțe narcotice, iar din anumite substanțe secrete se fabrică hașiș (opiu) Este folosită și în medicina umană, la eliminarea pietrelor de la rinichi (litiază renală), precum și în agricultură, la fabricarea unor îngrășăminte, și în zootehnie, la producerea nutrețurilor concentrate; vezi Prof. Dr. Constantin Părvu, *Universul plantelor. Mică enciclopedie*, Ediția a II-a, revăzută și completată, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 114-115, art. cânepă. Aici, *kinnāb* indică funii, frânghii groase, folosite la ancorarea (tragerea la mal) a micilor ambarcațiuni, a vaselor ușoare, precum cele din flota Dunării de la finele sec. XVII, cum se văd și astăzi la stațiile (tc. *iskele*) feriboturilor de pe Bosfor.

⁴⁶ Legea „canonică” musulmană, având la bază Coranul, faptele și zisele lui Muhammad și ale tovarășilor săi și alte surse religioase.

⁴⁷ Legea „laică” (tc. *örf-i Sultânî*, lat. *lex Principis*), adică dispozițiile Sultanului, în calitatea lui de șef al Statului. S-a creat o anumită opoziție între șeriati și *kānūn*, pentru că șeriatal conținea prevederi vechi de peste o mie de ani, în timp ce *kānūn*-ul conținea decizii sultanale luate în funcție de realitățile concrete ale vremii, mai ales în chestiuni administrative, militare și economice, din viața de toate zilele.

(*te ʿādi*); <de aceea>, tu care ești guvernatorul pomenit mai sus (*senki mirmirān-ı müşarileyhsin*), să ai grijă ca sus-numitele raiale (valahe) (*mezburlarıñ*) să nu fie zdrobite de achiziția *kinnāb*-elor cumpărate și tu, contrar șeriaturului (*şer*) și *kānūn*-ului, să nu produci oprimare vilaietului, zicând: «vreau ca toate *kinnāb*-ele să fie brașovene».

Așa să știi (*şöyle bilesin*).

Să arăți încredere ilustrului semn (*alāmet-i şerife itimād kılāsın*)⁴⁸.

S-a scris (*tahrîren*) în ziua a șaptesprezecea a lunii Ramazan cel binecuvântat, anul (Hegirei) una mie o sută șase⁴⁹.

Comentariu:

Funiile (odgoanele, fuioarele, sfoara) de cânepă (tc. *kinnāb* de la lat. *cannabis*) livrate de către Țara Românească pentru flotila otomană a Dunării, alături de ambarcațiunile de război (șăicile/ tc. *şaykal* „pescărușii”) (vezi doc. anterior nr. 1), figurează între articolele constant solicitate de otomani în perioada războaielor cu Austria, după asediul eșuat al Vienei din 1683. Numeroase documente otomane, între cele minuțios cercetate de istoricul turc Tahir Sevinç, în teza sa de doctorat⁵⁰, privitoare la anii 1695 - 1696 (în ajunul mării victorii creștine de la Zentha, 1697) le menționează. Însemnătatea acestor livrări rezultă și din referirile speciale la *kinnāb* în *berāt*-ul acordat lui Brâncoveanu în 1703 (vezi *infra* doc. nr. 3), document fundamental conținând statutul Țării Românești față de Înalta Poartă.

Este curios faptul că aceste prețioase funii de cânepă (înlocuite astăzi cu odgoane de fibre sintetice, folosite la feriboturile de pe Bosfor), se procurau de către munteni, nu din Țara Românească, unde, desigur, se cultiva cânepa, ci de la Istanbul, dar de la Brașov și Sibiu, ba uneori chiar de la Bistrița transilvăneană⁵¹, probabil pentru că cele făcute în aceste orașe germane erau mai de calitate. Pentru această explicație pledează și faptul că „*Amiralul Dunării*”, Ali Pașa, le prefera pe acestea chiar celor produse la Istanbul. În ce privește însă pe contribuabilii munteni, „*sărmanele raiale*” care s-au plâns Înaltei Porți, acest lucru nu le convenea, fiind fără îndoială mai costisitoare. Dintr-un document (*fermān*) din 1103 / 1691, publicat de Tahsin Gemil, aflăm și prețul acestor funii: ele erau destul de costisitoare (dovadă că „*raialele*” muntene s-au plâns Porții de povara lor), respectiv „*1000 kinnāb a câte 20 de guruş (lei, taleri)*”, adică 20.000 guruși, sumă importantă, având în vedere că numai vila (*yalı, palas*) lui Dimitrie Cantemir de pe Bosfor (*Ortaköy*) a fost confiscată de statul otoman la prețul de 3500 de guruși (lei, taleri, piaștri)⁵². Aceste furnituri de funii (*kinnāb / cannabis / cânepă*) pentru flotila otomană a Dunării ajunseseră realmente o povară pentru contribuabilii munteni, perceperea lor fiind prevăzută în „*bugetul*” muntean din anii 1696, 1697 și 1698, sub forma: „*rânduiala*

⁴⁸ Adică *tuğra*-lei („pecetei sultanale”, „Sigiliului de Stat”).

⁴⁹ 01.05.1695 st. n.

⁵⁰ Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik / Organizare și logistică în campaniile contra Austriei din 1695 și 1696*, Doktora Tezi/ Teză de doctorat, Marmara Üniversitesi, Tez Danışmanı/ îndrum. șt.: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, Istanbul, 2010, passim.

⁵¹ Apud Constantin Rezachevici, „*Elemente noi în oastea lui Constantin Brâncoveanu*”, în: vol. *Constantin Brâncoveanu*, red. coord.: Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Editura Academiei, București, 1989, p. 108.

⁵² Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești, 1601 - 1712*, DGAS, București, 1984, doc. 192, pp. 400 - 401.

cânepii pentru sfoara împărătească ce s-a pus pre județe”, respectiv: 1954,88 lei pentru anul 1696; 4987,5 lei pentru 1697 și 8550 lei pentru 1698, după cum rezultă din *Condica Vistieriei* lui Constantin Brâncoveanu, publicată de C.D. Aricescu (1873)⁵³. Așadar, *kınnâb*-ele se adăugau și ele lungii liste de articole esențiale aprovizionării armatelor și flotei otomane și procurate din Țara Românească: cai de tracțiune, orz⁵⁴, cherestea de corăbii, ambarcațiuni de război etc.

Documentul nr. 3

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (abreviat: **BOA**) / Arhiva Otomană a Președinției Consiliului de Miniștri <al Republicii Turcia>, Istanbul, fond **A.Ş.DVN (Bâb-ı Asâfi. Divân-ı Humâyun Kalemi** / Poarta <Marelui> Vizir. Cancelaria Divanului Imperial), *dosya* 288 / *gömlek* (cămașa) 25, doc. din a doua decadă a lunii Safer anul Hegirei 1115 / 26.06 – 05.07 1703 st.n. (15.06 - 24.06.1703.st.v.): ciorna (*müsvedde*) **berât**-ului / diplomei de prelungire pe viață (*kayd-i hayval/hayat*) a domniei lui Constantin Brâncoveanu, ca „Voievod al Țării Românești” (*Eflāk Voyvodası*).

Text:

„Eflāk Voyvodası Kostandin Voyvoda'nın berâtı müsveddesidir.

(1) Nişân-ı hümâyûn oldur ki:

(...)⁵⁵ (10) Hâlâ Eflāk Voyvodâsı olan dârende-i menşûr-u mesirret-i menşûr-u (11) sultanî ve nümâyende-i yarlıg-ı belîğ vâcib el-tebliğ-i cihânbanî kıdvet-i ümerâ-yi el-millet el-Mesihîye ümdet-i küberâ-i et-tayife-yi (12) el-Iseviye Kostandin Voyvodâ'nın esnâ-i seferde ve hazarda vâkî olan hidemât-ı aliyemde sadâkat (13) ve istikâmeti zâhir olub ve hâliyâ umûmen Eflāk boyarlarıyla gelüb Atebe-i Aliyye-i Hüsvânem'e yüz sürüb (14) sâdir olan hatt-i hümâyûn şevketmakrunum mücebince sinîn-i sabıkada mu'tâd üzere beher sene Ramazan-ı şerif'de (15) Hazine-i 'Âmire'me eda ve teslim edageldiği yüz kırk bir diñ yedi yüz on sekiz buçuk esedî gurus Eflāk cizyesinden (16) mâ'dâ ba'delyevm hilâf-ı şer'-i şerif olan mudd'i ve mezâlim bi'l külliye re'ayâ fukarâsının üzerinden def' ve ref' olunmak (17) üzere beher sene İd-i Atha'da yüz yigirmi bir ikiyüz seksen birbuçuk esedî gurus min haysiu el-mecmu' ikiyüz altmış (18) iki biñ esedî gurus olub be-hesâb-ı kise beşyüz yigirmi dört kise esedî gurus olur Hazine-i 'Âmire'me (19) eda ve teslim etmek şartıyla fimâba'd taraf-ı Devlet-ı Aliyye'mden mukarrer nâmıyla adam gönderilmeyüb ve Kapu avâidleri (20) nâmıyla dahi şey taleb olunmıyub ve mukkademâ def' olunan lahm ta'yimâtı tekrâr taleb olunmıyub ve bi'l-cümle vüzerâ-i azâm (21) ve vükelâ-i fuhâm ve defterdarlar ve sâir kullarından bir ferd azl tahvifiyle ve gayri bahâne

⁵³ Vezi și Dragoș Ungureanu, „Programele de evidență și contabilitate. O metodă eficientă de abordare a studiului Condiției Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu”, în vol. *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii. Ediderund Cristian Luca et Ionel Cârdea*, Editura Academiei, Muzeul Brăilei, Editura Istros, București-Brăila, 2009, *Anexa*, pp. 585 - 601.

⁵⁴ F. Braudel formula observația interesantă că ori de câte ori nu se făcea recoltă suficientă de orz în Țările Române, otomanii nu ieșeau în campanie pe frontul din Ungaria, pentru că nu puteau să asigure hrana cailor.

⁵⁵ Lungi formule introductive, specifice diplomatiei orientale, dar fără importanță din punct de vedere istoric (nu aduc nimic nou pentru tema noastră), pe care le-am considerat inutil a le mai traduce aici.

ile akçe taleb etmiyüb (22) ve seferler vaktinde defterdarlar tarafından bu zikr olunan mālîñ mukabilesinde araba ve davar ve kınab ve ırgad (23) ve zahire ve gayri eşyâ istenmek lâzım geldikde dahi teklif olunan eşyânın kıymetleri temâm tutulub noksan (24) tutılmıyub ve isticâl nâmıyla bî-der-bi mübaşirler gönderilmeyüb ve Tuna yalısında sakin olan ayân-ı vilâyet (25) mücerred reâyâ'yı zulmen işletmek ve harâcdan korunmak-içün Eflâk toprağında soñradan ihdâs eyledikleri (26) odalar ref' olunub ve cümle Eflâk toprağında mütemekkin

Doc. nr. 2. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (abreviat: **BOA**) / Arhiva Otomană a Președinției Consiliului de Miniștri <al Republicii Turcia>, Istanbul, fond A.4DVN (*Bâb-ı Asâfi. Divân-ı Humâyun Kalemî* / Poarta <Marelui> Vizir. Cancelaria Divanului Imperial), dosya 240 / *gömlük* (câmașa) 40, din A.H. (.,1106") / 22.08.1694 – 11.08.1695, st. n.: *arz-ul* (memoriul, petiția) privind livrarea de câtre domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a 500.000 funii de cânepă (tc. *kinnâb*), pentru a fi predate „căpitanului Dunării” (*Tuna Kapudanı*), Ali Pașa.

•••

olan reâyâ ale-l-seviyye tekliflerin virtüb ve Tuna'nın (27) berü yakasından Eflâk toprağına gelüb durub otundan ve suyundan intifâ' eden koyundan otlak (28) ve koyun resmi kânun-u kadim üzere alınub ve mukaddemâ inâyet ve ihsanım olan berât-ı âlişânımda tasrîh (29) olunduğı üzere «*mâdemki azlini mucib-i sû-i hâlî zuhûr etmedikçe azl olunmamak üzere zikr (30) Voyvodalığa kayd-ı hayva / hayat ile mutasarrıf olub*» diyü sâye-i himâye-i mülûkânemde himâyet ve sıyânet olunmak üzere (31) avâtıf-ı aliyye-i hüsrevânemden zikr olunan Voyvodalık müceddeden mezkûre tevcih ve ibka ve mukarrer kılınub (32) işbu sene hamse aşereve mây'e ve elf Saferinin on birinci gününde emr-i cihâmeta'm-i erzâni kılınmağla işbu berât-ı (33) behcet efzâ-yı hâkânî ve menşûr-u messiret temâmî hüsrevânî'mi virdüm ve buyürdümki mezkûr Kostandin⁵⁶ Voyvoda (34) senîn-i sabıka'da mu'tâd üzere beher sene Ramazan-ı şerif'de Hazine-i Amire'me edâ ve teslim idegeldüğü yüz kırk bir (35) biñ yediyüz on sekiz buçuk esedî guruş Eflâk cizyesinden ma'dâ ba'del-yevm hilâf-ı şer'-i şerif olan (36) bed' ve mezâlin bi'l-küllîye reâyâ fukarası üzerinden def' ve ref' olunub beher sene Id-i Atha'da yüzyiğirmi biñ (37) iki yüz seksen bir buçuk esedî guruş dahi ki min haysü el-mecmu' iki yüz altmış iki biñ esedî guruş olub (38) be-hesâb-ı kise beşyüz yiğirmi dört kise esedî guruş ider Hazine-i Amire'me edâ ve teslim eyleyüb (39) fimâba'd taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden mukarrer nâmıyla adam gönderilmeyüb ve akçe taleb olunmıyub ve Kapu avâidleri (40) dahi mutâlebe olunmıyub ve bi'l-cümle vüzerâ-i azâm ve vükelâ-i fuhâm ve defterdarlar ve

⁵⁶ Deoarece în caractere arabe numele lui Brâncoveanu se poate citi atât *Kostandin*, cât și *Kostantin*, am optat pentru varianta *Kostandin*, care apare în multe izvoare istorice de epocă, inclusiv în hrisoavele domnului însuși, precum și la nivel popular. Vezi mai nou: Petronel Zahariuc, „*Documente de la Constantin vodă Brâncoveanu din arhiva mănăstirii Simonapetra de la Muntele Athos*”, în: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XXXII, 2014, pp. 73-112; în corespondența sa din anii 1694 - 1701 cu lordul Paget, ambasadorul Marii Britanii la Poartă, Brâncoveanu semnează cu mâna lui sub forma *Costandin Vv. Brâncoveanu* (Andrei Pippidi, *Constantin Brâncoveanu, stolnicul și lordul*, București, Edit. Academiei Române, 2014, pp. 73-119), de aceea optez pentru folosirea acestei formule originale, după cum pentru Doamna Maria (Marica), soția Voievodului, este de preferat utilizarea formulei folosite de ea însăși, respectiv *Maria (Marica) Brâncoveanca*.

săir kullarımdan (41) bir ferd azl tahvifiyle ve gayri bahâne ile akçe taleb itmiyüb ve esnâ-yi seferde defterdarlar tarafından (42) bu zikr olunan malî mukabelesinde araba ve davar ve kınab ve ırgad ve gayri eşyâ istenmek (43) lâzım geldikde istenilen eşyânın kıymetleri temâm tutulub noksan tutılmıyub ve isti'câl nâmiyla (44) bî-der-bî mübaşır gönderilmeyub ve Tuna yalısında sakin ve olan ayân-ı vilâyet mücerred reâyâyı zulmen (45) işletmek ve harâcdan korunmak için Eflâk toprağında soñrada ihdâs eyledükleri odalar ref' (46) olunub ve cümle Eflâk toprağında mütemekkin olan reâyâ ale-l-seviyye tekliflerin(i) virüb ve Tuna'nın (47) berü yakasından Eflâk toprağına gelüb ra'y olunan koyundan otlak ve koyun resmi kanun üzere (48) alınub ve mukaddemâ inâyet ve ihsanım olan berât-ı âlişânımda tasrîh olunduğı (49) üzere «*mâdemki azlini icâb ider sû-i hâli zuhûr etmedikçe azl olunmıyub*» diyü sâye-i mülûkânemde her vecihle himâyet (50) ve sıyânet olunub her sene üzerine edâsı lâzım gelen mâl-ı mir'îyi ta'yin olunan vakitlerde Hazine-i Amire'me (51) bi'l-temâm ve'l-kemâl edâ ve teslim etmekte ve sâir me'mûr olduğı hidemât-ı aliyyemde sadakat ve istikâmet (52) üzere dikkat ve ihtimâm eyliye. Memleket-ı mezbûre'nin sagîr ve kebirleri ve boyarları ve sâir zâbitleri (53) ve reâyâ ve berâyâsı mûmâ-ileyhi üzerlerine Voyvoda bilüb Voyvodalığa müteallik olan umûr-u cumhûrde (54) müracaatı mûmâ-ileyhe eyleyub nizâm-ı memleket ve refâh-ı ahvâl ve raiyyete muvâfık husûslarda sözünden (55) tecâvüz eylemiyüb sem'-i kabul ile sözüni isfâ' ve emrini bilâ tereddüd icra eyliyeler ve mûmâ-ileyh dahi (56) taraf-ı Sultanat-ı Aliyye'me câdde-i inkıyâd ve itâ'atde sabit-i kadem ve şâhrâh-ı ubûdiyetde râsîh-i dem olub (57) lâzım el-arz olan ahvâl-ı memleketi pây-e serîr-i ma'delet mesîr mülûkâne'me bildirmekten hâli olmya (58) olbâbda bir ferd mân'i ve dâfi olmyub dahl ve taarruz kılmya (subl. M.M.).

Şöyle bileler!

(Tahrîren fî) evâsıt-ı Safer sene 1115".

[Mençijuni dreapta sus:]

„*Tabî-i Hümâyunuma uygun olmağla telhis olunur gönderile.*

Sahh.

Sâdır olan hatt-ı hümâyûn

şevketmakrunuma mücebince

telhis olunmak

Yazıla".

Traducere:

„*Ciorna* (müsvedde) *beratului*⁵⁷ (berât) *lui Costandin Vodă* (Kostandin Voyvoda)⁵⁸.

Semnul împărătesc (*nişân-i hümâyûn*)⁵⁹ este acesta:

⁵⁷ *Berât* = diplomă de numire în funcție sau de prelungire a acesteia.

⁵⁸ Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești (1688 - 1714).

⁵⁹ Monograma Sultanului (*tuğra, tevkî'*). Orice berat și orice *hatt-i şerif* („linie ilustră”) sau *hatt-i hümâyûn* („linie împărătească”), adică documente solemne, rescripte sau decrete împărătești (*chrysobul-elor / hrisoavelor*), acte de cea mai înaltă autoritate, cu autograful Padişahului însuși,

(...) ⁶⁰ Voievodul de acum al Țării Românești, Costandin Voievod, posesor al diplomei (*menşûr*) sultanale <aducătoare> de bucurie și beneficiar al *yarlığ*-ului (decretului) cel mareș indispensabil comunicării imperiale, pildă pentru conducătorii neamului lui Mesia, sprijin pentru cei mari ai obștei lui Iisus (*kıdvet-i ümerâ-yi el-millet el-Mesihîye ümdet-i küberâ-i et-tayife-yi el-Iseviye*) Costandin Vodă (*Kostandin Voyvodâ*) a arătat credință (*sadakat*) și cinste (*istikâmet*) în <îndeplinirea> slujbelor împărătești pe timp de război și pe timp de pace, iar acum ⁶¹ a venit împreună cu toți boierii săi și și-au plecat fața până la pământ (*yüz süriüb*) ⁶² la Înalțul meu Prag imperial (*Atebe-i Aliyye-i hüsvrevâne'me*). Conform cu *hatt-i hümayîn*-ul meu (rescriptul împărătesc) cel glorios am poruncit ca, în afară de *cizye*-ul (tributul) Țării Românești de 141.718 ½ de lei (*guruş-u esedî*), care așa după cum se obișnuia în anii trecuți ⁶³, se plătește și se predă la Visteria mea împărătească în fiecare an de sfântul Ramazan, de astăzi înainte (*ba'd el-yevm*) să se plătească și să se facă *teslim* (predare) la Visteria mea Imperială (*Hazine-i Amire'me*) în fiecare an de Sărbătoarea Sacrificiului (*Îd-i Atha*) ⁶⁴ 120.281 ½ lei, care (împreună cu banii tributului plătiți de Sărbătoarea Sfântului Ramazan) ⁶⁵, fac în total **262.000 de lei** sau, socotind în pungi (*kise*) ⁶⁶, fac un număr de **524 pungi de lei**, dar să se înlătore și să se desființeze în întregime (*bi'l külliye*) abuzurile și nedreptățile asupra sărmanelor raiale ⁶⁷, contrare șeriutului ⁶⁸. Cu aceste condiții, de acum înainte (*fimâba'd*) să nu se mai trimită om (*adam*) din partea Înalțului meu Devlet (*Devlet-i Aliyye*) pentru *mukarrer* (*mukarrer nâmiyla*) și apoi să nu se mai ceară alte lucruri cu titlul de havaieturile (veniturile) Porții (*Kapu avâidleri*). Iar tainurile (cantitățile fixate dinainte – compl. M.M.) de carne (*lahm*) și achiziționate mai înainte să nu se mai ceară din nou și nimeni dintre marii viziri (*vüzerâ-i azâm*) și vizirii cei glorioși (*vükelâ-yi fuhâm*) și defterdari și din rândul altor robi ai mei (*kullarımdan*) să nu mai ceară bani (*akçe*) amenințând cu mazilirea (*azl tahvifiyle*) sau sub alt pretext. Și în timpul campaniilor să nu se mai ceară din partea defterdarilor alte lucruri în afară de cele care se livrează contra cost, precum care (*araba*) și animale (*davar*) și cânepă (*kinâb*) și salahori (*ırgad*) ⁶⁹, iar contravaloarea (*kıymetleri*) numitelor provizii necesare, cerute care se dau de obicei, să se țină cu exactitate și nu cu lipsă (*kıymetleri*

trebuiau prevăzute cu acest „semn împărătesc” (*tuğra*). Spre deosebire de acestea, poruncile sultanale (*emr-i şerif, hükm-ü şerif*), fiind emise nu de către Sultan personal, ci în numele său de către marele vizir, nu erau prevăzute cu „semnul împărătesc”.

⁶⁰ Lungi formule introductive, specifice diplomatiei orientale, dar fără importanță din punct de vedere istoric (pentru tema noastră nu aduc nimic nou), pe care le-am considerat inutil a le mai traduce aici. Se invocă puterea divină (formula zisă *d'âvet/ lat. invocatio*) și se menționează datoria suveranilor și a conducătorilor de a proteja „*raiaua*” (contribuabilii), în cazul de față *ehl-i zimmet* (tributarii interni, nemusulmanii, cărora li s-a acordat *emn-u amân* (securitate și grație), dar, fiind vorba de o diplomă (*berât*), se trece, totuși, peste pompoasele titluri sultanale (*unvân / lat. intitlatio*); vezi M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco - osmană. Studiu și album*, București, Editura Academiei, 1958, pp. 56-71.

⁶¹ Adică în 1703.

⁶² În celebrele povești din *1001 de nopți*, echivalentul acestei expresii, în arabă, era „*sărutând pământul dintre mâinile <Emirului dreptcredincioșilor / Califului>*”.

⁶³ De fapt, acesta este cuantumul majorat al tributului muntean. „În anii trecuți” tributul fusese mai redus, iar majorarea a fost prețul menținerii și prelungirii domniei în 1703.

⁶⁴ Tc. *Kurban Bayramı*.

⁶⁵ Sau *Îd-i Fitr* (tc. *şeker Bayramı*).

⁶⁶ Sau *kese*, din care a rezultat și românescul *chesea / chisea*.

⁶⁷ Altfel spus, contribuabililor.

⁶⁸ Adică legislației musulmane.

⁶⁹ Pronunțată modernă *ırgat*, de unde românescul *argat*.

temām tutlub noksan tutılmıyub). Și să nu se mai trimită *mübāşir-i* (agenți – compl. M.M.) intempestivi (*bî-der-bî*) pe motiv de „urgență” (tc. *isti'cāl*). Și să se desființeze odăile (*odalar*), pe care mai marii locului (*ayān-ı vilāyet*), care locuiesc pe malul Dunării (*Tuna yahısında*), le-au instituit recent pe pământul Țării Românești (*Eflāk*) ca să pună la lucru în mod abuziv pe raiatele neînsurate (*mücerred*) și să le scoată de la (plata) haraciului (*harācdan*) <convenit domniei – compl. M.M.>; iar toate raiatele să-și achite impozitele (*tekliflerin*) în mod egal pentru toți <plătitorii de dări> (*ale-l-seviyye*)⁷⁰. Și de la cei care vin pe pământul Țării Românești *din această parte* (*berü yaka*)⁷¹ a Dunării și se opresc (aici) să se ia potrivit legii vechi (*kānun-u kadim üzere*) darea de pășunat și oieritul (*otlak ve koyun resmi*) pentru iarba și apa (*otundan ve suyundan*) pe care le folosesc pentru oile lor.

Așa cum se face cunoscut cu toată claritatea în preaslăvitul meu berat de mai înainte, rod al grației și favoarei mele, «atâta timp cât nu apare o rea conduită (sû-i hāl) a sa (a voievodului – compl. M.M.), care să necesite mazilirea sa (azlini) (numitul) Kostandin Voyvoda (Costantin Brâncoveanu - compl. M.M.) să nu fie mazilit, ci să stăpânească numita domnie pe viață (zıkr Voyvodalğa kayd-ı hayva / hayat ile⁷² (subl. M.M.) mutasarrif olub)». Și din înaltele mele favoruri împărătești, care să-i asigure protecția și ocrotirea mea suverană, s-au făcut din nou (müceddeden) pentru numitul <Kostandin Voyvoda> numirea (tevcih) și menținerea (ibka) și confirmarea (mukarrer) în numita domnie (zıkr olunan Voyvodalık).

În ziua a unsprezecea a lui Safer anul una mie o sută cincisprezece⁷³ (i-)a fost dăruit valorosul meu ordin (emr) în fața căruia toți i se supun și (i-)am dat (virdüm) acest berat împărătesc, care face să crească fericirea și diplomă (menşür) padişahală a mea, aducătoare de bucurie deplină și am poruncit ca (buyürdumki): numitul Kostandin Voyvoda să plătească și să facă teslim (predare) la Vistieria mea Imperială în fiecare an, cum se obișnuia și în anii trecuți, de sfântul Ramadan⁷⁴, drept cizye (tribut) al Țării Românești de 141.718 ½ lei și să se înlătore și să se desființeze cu totul abuzurile și nedreptăților asupra sârmanelor raiale. Și în afară de aceasta să se mai plătească și să se facă teslim la Vistieria mea Imperială (Hazine-i Amire'me) în fiecare an de İd-i Atha⁷⁵ (câte) 120.280 ½ lei, care, în total (cizye și pişkeş-ul de Bairam - compl. M.M.), înseamnă 262.000 lei (esedî gurus), iar socotind în pungi (kise) fac 524 de pungi de esedî gurus. Iar de acum înainte să nu se mai trimită om (adam) din partea Înalțului meu Devlet pentru mukarrer (confirmare) și să nu se mai ceară bani (akçe). Și <cu titlul de>

⁷⁰ Așa cum plăteau și holteii domniei.

⁷¹ Privind lucrurile de la Edirne (Adrianopol), unde s-a emis hrisovul (beratul) e vorba de sudul Dunării. Pentru nordul Dunării, se folosea sintagma *öte yaka*, adică *de cealaltă parte (a Dunării)*, respectiv zona Giurgiu (numit tc. *Yergöği öte yaka*), în timp ce pentru zona Rusciuk se folosea expresia *Yergöği berü yaka*, adică *Giurgiu de această parte (a Dunării)*, ceea ce indică faptul că „*Giurgiu românesc*” era mai important și mai vechi decât „*Giurgiu bulgăresc*”.

⁷² În turcă modernă *kayd-ı hayat şart ile*, în timp ce în osmană în loc de *hayat* (termen arabo-turcesc) apare forma mai veche și mai simplă de *hayva*, de la *hayvan* = „animal”, „ființă vie”, „creatură”, echivalent cu „*viață*”.

⁷³ Adică 26.06.1703, stil nou (15.06.1703, stil vechi).

⁷⁴ Adică de „*Sărbătoarea Dulciurilor*” (tc. *Şeker Bayramı*, ar. *İd-i Fitr*), care încheie postul Ramadanului, a noua lună din calendarul musulman, „*Regina lunilor musulmane*”.

⁷⁵ Tc. *Kurban Bayramı* („*Sărbătoarea Sacrificiului*”) sau „*Bairamul Mare*”, când fiecare musulman liber și cu oarecare stare trebuie să sacrifice un animal, de regulă o oaie sau un vițel din care să ofere o parte celor săraci.

havaieturile (veniturile) Porții (**Kapu avâidleri**) să nu mai fie alte solicitări (**mutalebe**). Și nici Marii Viziri, nici vizirii cei glorioși și nici defterdarii sau din rândul altor robi ai mei (**kullarımdan**), nimeni să nu mai ceară bani. amenințând cu mazilirea (**azl**) și să nu mai ceară bani sub alt pretext. Iar în timp de campanie să nu se mai ceară din partea defterdarilor alte lucruri în afară de cele care se livrează contra cost, precum carne (**araba**) și animale (**davar**) și cânepă (**knâb**) și salahori (**irgad**) și bucate (**zahire**), iar contravaloarea (**kiymetleri**) numitelor provizii necesare, cerute care se dau de obicei, să se țină cu exactitate și nu cu lipsă (**kiymetleri temâm tutlub noksan tutilmıyub**). Și să nu se mai trimită *mübaşir-i* (agenți - compl. M.M.) intempestivi (**bî-der-bî**) pe motiv de „urgență” (tc. *isti'câl*). Și să se desființeze odăile (**odalar**), pe care mai marii locului (**ayân-ı vilâyet**), care locuiesc pe malul Dunării (**Tuna yahısında**), le-au instituit recent pe pământul Țării Românești (**Eflâk**) ca să pună la lucru în mod abuziv pe raialele neînscrise (**mücerred**) și să le scoată de la (plata) haraciului (**harâcdan**) <convenit domniei - compl. M.M.>; iar toate raialele să-și achite impozitele (**tekliflerin**) în mod egal pentru toți <plătitorii de dări> (**ale-l-seviyye**). Și de la cei care vin pe pământul Țării Românești din această parte (**berîi yaka**) a Dunării și se opresc (aici) să se ia potrivit legii (**kânun üzere**) darea de pășunat și oieritul (**otlak ve koyun resmi**) pentru iarba și apa (**otundan ve suyundan**) pe care le folosesc pentru oile lor.

Așa cum se face cunoscut cu toată claritatea în preaslăvitul meu berat de mai înainte, rod al grației și favoarei mele, «atâta timp cât nu apare o rea conduită (**sû-i hâl**) a sa (a voievodului - compl. M.M.), care să necesite mazilirea sa (**azlini**) (**el**) (Constantin Brâncoveanu - compl. M.M.) să nu fie mazilit (**azl olunmıyûb**)». Și să i se asigure protecția și ocrotirea mea suverană, în plus, în toate privințele (**her vecihle**), iar îndeplinirea slujbelor mele împărătești și a altor servicii care i se fixează să fie făcută (de către voievod - compl. M.M.) în întregime și la perfecție (**bi'l-temâm ve'l-kemâl**).

Cei mari și cei mici (**sagîr ve kebirler**)⁷⁶ și boierii (**boyarlar**) și alți slujbași (**zâbitler**) și raialele și beraialele⁷⁷ (**reâyâ ve berâyâ**) numitei țări (**memleket**) să-l recunoască de Voievod asupra lor (**üzerlerine Voyvoda bilüb**) pe sus-numitul (**Kostandin Voyvoda**) și să i se adreseze lui⁷⁸ în chestiunile publice, fiind de domnie (**Voyvodahğa müteallik olan umûr-u cumhûr'da**), să nu iasă din cuvântul lui (**sözünden tecävüz eylemiyûb**) în ce privește ordinea țării (**nizâm-ı memleket**) și bunul mers al treburilor, să primească cuvântul (**sözünü**) sus-numitului cu supusă ascultare (**sem-i kabul**) și să i se execute poruncile fără împotrivire (**bilâ tereddüd**)” ...

⁷⁶ Fac precizarea că în textul turc ordinea celor trei termeni - *fermân*, *telhîs* și *tezkere* - este inversă, dar trebuie știut că topica frazei turcești este inversă decât cea română, respectiv cu cât termenii / instituțiile sunt mai importante, cu atât ele sunt mai apropiate de verb (predicat). Și în acest caz, „cei mari și cei mici” sună turcește „cei mici, cei mari” (**sagîr ve kebirler**).

⁷⁷ Spre deosebire de raiale (**reâyâ**), textual: „*turmâ*”, adică plătitorii de impozite (contribuabili - țărani, meșteșugari, comercianți), care puteau fi subordonați unui timariot, beraialele (**berâyâ**), înainte de Tanzimat (1839), erau considerate persoane „libere”, adică nesupuse la impozitul haraciului, impozit funciar, corespunzător **cizye**-lei = impozit - capitație, plătit de raiale. Raialele nu aveau dreptul să participe la campaniile împărătești, privilegiu rezervat doar clasei militare - „oamenii săbiei” (**ehl-i seyf**), adică timarioșilor, excepțiile fiind foarte rare (de exemplu, la 1484, în cazul campaniei lui Bayezid II asupra Moldovei lui Ștefan cel Mare, campanie soldată cu cucerirea importante porturi - cetăți Chilia și Cetatea Albă, care „singure, făceau cât Moldova toată”). După Tanzimat, și beraialele au căpătat privilegiul de a participa la serviciul militar, în schimbul scutirii de haraci.

⁷⁸ Adică voievodului și nu sultanului, folosind tribila armă a **pârei**, obiectiv major al lui Constantin Brâncoveanu, cu prilejul călătoriei de la Edirne de la 1703.

Așa să se știe!

(S-a scris în) decada de mijloc (a lunii) Safer (*evāsıt-ı Safer*) anul 1115⁷⁹.

[Mențiune dreapta sus:]

„(Textul) fiind potrivit pentru *Imprimeria mea Imperială (Tabı-i Hümāyunuma)*⁸⁰, să se facă *telhis*⁸¹ și să se trimită acolo”.

„Autentic (Sahh).

Să se scrie *telhis* potrivit rescriptului meu împărătesc (sādır olan hatt-ı hümāyûn⁸²), purtător de glorie”.

Comentariu:

Documentul de față - beratul acordat lui Constantin Brâncoveanu în 1703, - este capital pentru istoria marelui domn și pentru statutul Țării Românești față de Înalta Poartă. Singur acest document, care vede lumina tiparului pentru prima oară, ar merita o ediție aparte, un volumaș dens, care să scoată în evidență circumstanțele emiterii actului, structura și prevederile sale, precum și semnificația sa din punctele de vedere subliniate mai înainte. În ce privește circumstanțele emiterii acestui act fundamental, trebuie subliniat că acest document a fost obținut în condiții excepționale, atât în ce privește stadiul relațiilor româno - otomane, cât și în ce privește situația din capitala otomană.

În ce privește relațiile româno - otomane, mai exact dintre Țara Românească și Imperiul otoman în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, este de observat că la 1703 domnitorul se afla pe tron de 15 ani (1688 - 1703), parcurgând o perioadă foarte grea, chiar dramatică, înregistrând evenimente tulburătoare pentru stabilitatea țării și situația ei internațională, respectiv participarea de partea Porții la campaniile împotriva Habsburgilor, în perioada care a urmat asediului eșuat al Vienei în 1683, inclusiv la lupta de la Zenta (1697), la care participase și marele rival Dimitrie Cantemir, luptă terminată cu o cumplită înfrângere a sultanului Mustafa II (1695 - 1703).

⁷⁹ 26.06 - 05.07. 1703 st.n. (15.06 - 24.06.1703 st.v.).

⁸⁰ Evident, această „*Imprimerie Imperială*” (*Tabı-i Hümāyun*) nu era o tipografie propriu-zisă (tc. *Matba'ā*), cu caractere arabe, înființată în Imperiul otoman abia la 1728 / 1729 A. D. (Anul Hegirei 1141), ci un fel de scriptoriu de tip medieval, cu litere imobile, de multiplicare simplă a documentelor; în această *Imprimerie Imperială* actele solemne, hrisoavele (rescriptele împărătești) sau beratele (diplomele de numire sau prelungire în funcție, precum acest document emis pentru Constantin Brâncoveanu) erau redactate cu litere aurite, iar *tuğra*-ua împărătească (monograma oficială a Sultanului emitent, Sigiliul de Stat) era frumos desenată și împodobită, asemenea documente având și aproape un metru lungime, fiind redactate în culori strălucitoare, spre satisfacția beneficiarului.

⁸¹ *Telhis* - raport rezumativ pe documentele destinate Padișahului sau instituțiilor imperiale, ca *Imprimeriei* de mai sus, redactat de către Marele Vizir sau, în probleme financiare, de către Marele Defterdar (responsabilul de Finanțe); cf. Midhat Sertoğlu, *ROTA*, art. *telhis*, pp. 310 - 311.

⁸² **Hatt-ı hümāyûn** sau **hatt-ı şerif** - hrisos împărătesc, solemn, prevăzut cu autograful (*hat*) Padișahului, și *tuğra*-ua (monograma oficială a Suveranului în funcție, Sigiliul de Stat, pecetea împărătească), categorii de documente din care făceau parte și diplomele de numire sau prelungire în funcție - *beratele* - , precum cel de mai sus acordat lui *Costandin Brâncoveanu* în 1703; vezi Midhat Sertoğlu, *ROTA*, art. *hatt-ı hümāyûn*, p. 136; art. *tuğra*, p. 323.

În ce privește circumstanțele elaborării documentului, trebuie să insistăm asupra unui lucru care nu s-a făcut până acum, ci doar parțial de către marele istoric Nicolae Iorga⁸³, respectiv a situației concrete a Imperiului otoman, a sultanului Mustafa II personal, în ajunul călătoriei principelui muntean la Edirne (Adrianopol), unde rezida acum Curtea sultanului (**Saray** - Palatul). Mai concret, e vorba de starea financiară și cea politico-militară, dramatice, ale sultanului Mustafa II, care vor degenera în ceea ce s-a numit în istoriografia turcă „*primul eveniment de la 1703 de la Edirne*” - (*Birinci Edirne Vak'ası*), eveniment care va duce la pierderea sultanatului de către Mustafa II și aducerea la domnie a fratelui său, Ahmed III (1703 - 1730). Evenimentul s-a petrecut în iulie 1703, călătoria lui Brâncoveanu, însoțit, după cum arată N. Iorga, de „*un alai compus de nu mai puțin de 800 oameni*”⁸⁴, la Edirne având loc în perioada imediat anterioară, cu intrarea în capitala de atunci a imperiului la 4 iunie (probabil stil vechi) și cu momentul decisiv 9 iunie 1703 al vizitelor și negocierilor oficiale, al audienței la sultan și al primirii beratului / diplomei de prelungire a domniei „*pe viață*” (**kayd-i hayva / hayat ile**), care se publică aici⁸⁵.

*Ceea ce nu s-a observat până acum este legătura directă între călătoria domnului la Edirne și primirea beratului de domnie pe viață, pe de o parte, și situația dramatică de la Edirne și Istanbul, din lunile martie - iulie 1703, legată de pregătirea campaniei otomane din Gruzia (**Gürcistan seferi**) și care a dus la declanșarea evenimentelor neașteptate, soldate cu răscoala oștenilor gebegii (armurieri), căreia i s-au alăturat alte forțe și care a provocat în cele din urmă executarea „adevăratului stăpân de atunci al Împărăției”, muftiul Feyzullah Efendi, și detronarea lui Mustafa II⁸⁶.*

Statutul principatelor („*regatelor*”) gruzine din Caucazul de Sud față de Istanbul prezintă similitudini cu cel al Țărilor Române din zona carpato - dunăreană: un statut de *ahd* („*legământ*”), potrivit dreptului islamic, sau de „*vasalitate*”, conform uzanțelor feudo - vasalice, într-o zonă - tampon (*buffer states*) între marile puteri rivale Imperiul otoman, Iranul safavid, mai târziu Rusia țaristă, care sub Petru I avansează până la râul Terek. Din Georgia (Gruzia) „*istorică*”, între 1578 - 1625 otomanii au anexat direct anumite puncte strategice ca: Akhaltsikhe (tc. *Çıldır*), așa cum în zona noastră ei ocupaseră capete de pod ca Brăila, Giurgiu, Turnu etc., dar cea mai mare parte a teritoriului a intrat sub control otoman în regim de state tributare („*harâçgüzâr*”), cu deplină autonomie internă și interdicția pentru musulmani de a se stabili aici. Este vorba de trei principate: Mingrelia (pentru otomani: *Dadyân*), Guria (tc. *Guriyel*) și Imeretia (în turcă: *Açık Baş* = „*Cap Descoperit*”) ⁸⁷. La 1702 - 1703, după pierderile teritoriale suferite în Europa după 1683 (asediul Vienei) și consfințite prin Tratatul de la Karlowitz din 1699, otomanii au căutat să obțină compensații teritoriale în Caucaz, în Gruzia apuseană, unde Guria a fost complet și direct luată în stăpânire (tc. *tamam ile zabt*) de

⁸³ A se vedea îndeosebi N. Iorga, *Viața și Domnia lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, București, 1914, reprodușă în facsimil de către Editura Semne, în 2014, prin îngrijirea lui Victor Crăciun; pentru călătoria domnului la Istanbul și primirea „*hatiserifului*” (corect: a beratului) de domnie pe viață, vezi pp. 136 - 143.

⁸⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 138.

⁸⁵ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 139-140.

⁸⁶ Vezi Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *1703 İsyanı - Osmanlı Siyasetinin Yapısı / The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, çeviri (traducere): Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi, Ankara, 2009, pp. 31-131 și Ek (Anexa) II, **Gürcistan seferi** (campania din Gruzia); Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* (abreviat: *ROTA*), Istanbul, 1958, pp. 247-248.

⁸⁷ Rifa'at Ali Abou El-Haj, *op. cit.*, pp. 173-176.

către efective extraordinare trimise din Anatolia⁸⁸, iar pământurile sale au fost atribuite drept *malikâne*⁸⁹ (un fel de proprietate semi - privată) marelui muftiu (tc. *şeyh ül-Islām*) Feyzullah Efendi, stăpânitorul real al Imperiului și care avea să fie prima victimă a răscoalei de la Istanbul - Edirne⁹⁰, personaj malefic despre care ne dau mărturie izvoarele contemporane Silâhdar⁹¹ și Cantemir⁹². În Imeretia, autonomia principatului a fost grav afectată în urma impunerii unui candidat al Palatului Imperial din Istanbul peste voința aristocrației locale (a *laval*-ilor), iar în capitala Kutais și în cet. Bağdadçık (unde se făcuse deja o tentativă de creare a unui *timar*), au fost instalate trupe otomane de ocupație.

Principele Mingreliei, Mamia, care voise să-și anexeze Guria, a fost înlăturat și înlocuit cu un principe agreeat de Istanbul. Pentru realizarea acestor obiective și „*pacificarea*” Gruziei, au fost trimise între lunile martie și iulie 1703 un număr exagerat (disproporționat) de trupe din toate *eyâlet*-ele (provinciile) de est și nord-est ale Anatoliei, lucru care necesita, în mod evident și urgent, mari sume de bani. În acest context, în timp ce o parte din ienicerii din Istanbul luau deja calea frontului caucazian, *gebegiii*⁹³ (armurieri), care primiseră și ei ordinul de plecare s-au răsculat, deoarece plățile prevăzute a li se face în aprilie nu s-au efectuat, iar după o lună a eșuat și încercarea de a se acoperi aceste sume urgente prin împrumuturi de la „*Banca de rezervă*” otomană, care era Vistieria Interioară (*Iç Hazinesi*), care era Vistieria personală a Sultanului (Mustafa II), sume care s-au dovedit a fi insuficiente. Așadar, la 4 iunie 1703 (după N. Iorga)⁹⁴, când domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, convocat la Poartă, intra în Edirne (Adrianopol), unde se aflau Sultanul Mustafa II, marele muftiu Feyzullah Efendi și noul mare vizir Rami Mehmed Pașa (prieten cu D. Cantemir), conducerea împărăției otomane se afla în plină criză, în primul rând era în *căutare disperată de bani*, pentru

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Malikâne* a apărut, **din 1695**, ca o nouă formulă de procurare a unor venituri sigure de către stat prin arendarea pe viață (*kayd-i şart ile*) a unor pământuri, de care proprietarul - arendaș avea drept de folosință pe viață, dar fără a le lăsa moștenire sau a le vinde altor persoane. Este interesant că momentul apariției acestei noi forme de venituri și posesiuni agrare coincide cu momentul acordării domniei pe viață (*kayd-i şart ile*) lui Constantin Brâncoveanu, ceea ce indică limpede nevoia disperată a statului otoman de a face rost de bani în mod urgent și sigur. Vezi Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi / Enciclopedia ilustrată a istoriei otomane* (abrev: ROTA), Istanbul, 1958, pp. 194 - 195; în cercetarea acestui sistem contribuția esențială aparține eminentului istoric economist turc: Mehmed Genç, „*Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi / Sistemul Malikâne în Finanțele otomane*”, în: Idem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi / Stat și economie în Imperiul otoman*, Istanbul, Okuten Yayınları, 2000, pp. 104 - 110.

⁹⁰ Apud Rifa'at Ali Abou El-Haj, *op. cit.*, p. 175, nota 19.

⁹¹ Idem.

⁹² Vezi Dimitrie Cantemir, *Historia of South East European and Oriental Civilizations. Extracts from the History of the Ottoman Empire*, edited by Alexandru Duțu & Paul Cernovodeanu, with a Foreword by Professor Halil Inalcık, President of the AIÉSEE, pp. 204-208, 242-243 ș.a.

⁹³ Vezi Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi / Enciclopedia ilustrată a istoriei otomane* (abrev: ROTA), Istanbul, 1958, pp. 54 - 55, art. *cebeci*. După ieniceri, acești *gebegii* erau cel mai important corp de oaste din cadrul trupelor regulate, plătite cu soldă permanentă și consistentă, bucurându-se de o considerație și o influență deosebite. Faptul că rebeliunea, care a dus la schimbarea conducerii Imperiului, a pornit de la ei, pune în lumină, o dată în plus, această influență de care se bucurau *gebegiii*.

⁹⁴ N. Iorga, *Viața și Domnia lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, București, 1914, reproducută în facsimil de către Editura Semne, în 2014, prin îngrijirea lui Victor Crăciun, p. 139.

potolirea oștenilor răsculați. Or, Brâncoveanu era deja cunoscut ca fiind fabulos de bogat, atribuindu-i-se epitetul de „Printz al aurului” (*Altın Bey*).

În aceste condiții, deși mazilirea sa era cerută de ambasadorul Franței, de Ferriol⁹⁵, probabil la cererea lui D. Cantemir, care viza pentru el tronul Țării Românești, Brâncoveanu venea la negocierea prelungirii domniei cu cel mai puternic argument: *aurul*, pe care îl avea peșin și din plin. Dar *Kostandin Bey* venea să ceară, în schimb, emanciparea de sub tutela Cantacuzinilor, reușind să impună în mod ferm și clar în noul berat de domnie din iulie 1703 următoarea prevedere: *Cei mari și cei mici (sagîr ve kebirler)*⁹⁶ și *boierii (boyarlar) și alți slujbași (zâbitler) și raialele și beraialele*⁹⁷ (*reāyā ve berāyā*) *numitei țări (memleket) să-l recunoască de Voievod asupra lor (üzerlerine Voyvoda bilüb) pe sus-numitul (Kostandin Voyvoda) și să i se adreseze lui*⁹⁸ *în chestiunile publice, fiind de domnie (Voyvodalğa müteallik olan umûr-u cumhûr'da), să nu iasă din cuvântul lui (sözünden tecävüz eylemiyüb) în ce privește ordinea țării (nizâm-ı memleket) și bunul mers al treburilor, să primească cuvântul (sözünü) sus-numitului cu supusă ascultare (sem-i kabul) și să i se execute poruncile fără împotrivire (bilâ tereddüd)*” ... *Așadar, într-o formă voalată, în rând cu toți supușii țării, și boierii, deci inclusiv Cantacuzinii, erau obligați să nu iasă din cuvântul lui Brâncoveanu și să nu încerce nici un contact direct cu Poarta, la care accesul le era blocat în mod absolut*⁹⁹.

⁹⁵ Paul Cernovodeanu, „*Politica externă a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*”, în: Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu (redactori coordonatori), *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei, București, 1989, p. 142.

⁹⁶ Fac precizarea că în textul turc ordinea celor trei termeni - *fermân, telhîs și tezkere* - este inversă, dar trebuie știut că topica frazei turcești este inversă decât cea română, respectiv cu cât termenii / instituțiile sunt mai importante, cu atât sunt ele mai apropiate de verb (predicat). Și în acest caz, „cei mari și cei mici” sună turcește „cei mici, cei mari” (*sagîr ve kebirler*).

⁹⁷ Spre deosebire de raiale (*reāyā*), textual: „*turmă*”, adică plătorii de impozite (contribuabilii - țărani, meșteșugari, comercianți), care puteau fi subordonați unui timariot, beraialele (*berāyā*), înainte de Tanzimat (1839), erau considerate persoane „*libere*”, adică nesupuse la impozitul haraciului, impozit funciar, corespunzător *cizye*-lei = *impozit - capitație*, plătit de raiale. Raialele nu aveau dreptul să participe la campaniile militare împărătești, privilegiu rezervat doar clasei militare - „*oamenii săbiei*” (*ehl-i seyf*), adică timarioșilor, excepțiile fiind foarte rare (de exemplu, la 1484, în cazul campaniei lui Bayezid II asupra Moldovei lui Ștefan cel Mare, campanie soldată cu cucerirea importante porturi - cetăți Chilia și Cetatea Albă, care „*singure, făceau cât Moldova toată*”). După Tanzimat, și beraialele au căpătat privilegiul de a participa la serviciul militar, în schimbul scutirii de haraci.

⁹⁸ Adică voievodului și nu sultanului, folosind teribila armă a *pârei*, obiectiv major al lui Constantin Brâncoveanu, cu prilejul călătoriei de la Edirne de la 1703.

⁹⁹ Dacă acest acces al Cantacuzinilor la Înalta Poartă a fost o realitate respectată, nu cunoaștem. Fapt este că relațiile lui Brâncoveanu cu rudele sale Cantacuzinești oficial nu s-au întrerupt, ci doar s-au răcit. Domnul a rămas fidel aparențelor și chiar a făcut vizite la conacurile de la țară ale unchilor săi. Astfel, citim în *Cronica anonimă despre Brâncoveanu* următoarele: „La 25 dni ale lui avgust (1705), viind călărăși de la Țarigrad, scriia boiarii domnului cum că să află Poarta în mare liniște. Deci domnul înțelegând, fiind și vreme frumoasă dă preumblare (...), au purces den Târgoviște și, fiind rugat de boiarii ce să afla în Prahova ca să meargă pă la satele lor, măriia sa, ca un domn blând și înțelept, priimind, au mersu întâi la Mărginenii lui Mihaiu Cantacuzino vel-spătar, unde făcându-i frumos și minunat ospăț, s-au sculat de au mersu și au făcut masul la Filipeștii lui Costandin Cantacuzini stolnecul”. *Apud* Virgil Câdea, *Stolnicul între contemporani*. Ediție revăzută și adăugită de Ioana Feodorov, Editura IDACO, București, 2014, p. 103.

În vremuri normale, Padișahul de la Istanbul / Edirne ducea o politică de balans între domn și marea boierime¹⁰⁰, spre a putea controla mai bine ambii factori, de aceea în această epocă a cunoscut o „splendidă” înflorire practica pârei (tc. *şikāyet* – textual / oficial „plângere”) și a mitei (tc. *ruşvet*)¹⁰¹ - și această politică a fost o constantă a întregii epoci de relații româno - otomane de până la 1703 (Constantin Brâncoveanu în Țara Românească) și 1709 (Nicolae Mavrocordat în Moldova), dar cu perioada zisă „fanariotă” (1711 / 1716 - 1821 / 1822), Sultanul, din considerente politico - militare, determinate de noua conjunctură zonală de după asediul Vienei și contraofensiva Habsburgilor și Romanovilor spre Balcani, Constantinopol și Strîmtori, a ales pedalarea pe factorul domnesc, care să asigure în interior o politică de mână forte și stabilitate. Așadar, *se poate spune că acest „regim” a fost inaugurat în Țara Românească încă de la 1703, cu Constantin Brâncoveanu* (cu accentul din partea Porții pe avantajele financiare, dar cu colaborarea în continuare a factorului domnesc „pământean”), și 1709, cu Nicolae Mavrocordat în Moldova (cu preferința pentru fidelitatea factorului domnesc, de sorginte greco - fanariotă).

Într-adevăr, la 1703, Mustafa II *avea nevoie urgentă și disperată de bani, pe care nu-i putea obține, cu toptanul și imediat, de la marea boierime (Cantacuzinii), ci de la „Prințul Aurului”, Kostandin Bey, care în plus aducea în țară și o politică de mână forte și stabilitate.* Padișahul a trebuit, deci, să accepte această principală exigență a domnului de la București (blocarea accesului la Poartă al marilor boieri, vizați fiind mai ales Cantacuzinii, interdicția „instituției pârei și rușfetului”, exigență care îmbrăca și forma unei prelungiri cât mai îndelungate a domniei, **printr-o formulă care ajunsese în epocă la modă: arendarea pe viață (kayd-i şart ile) a funcțiilor, inclusiv a celei a mültezim-ilor (strângătorilor / arendași de dări și impozite)**¹⁰². Așadar, *este limpede legătura - care nu s-a observat până acum - între „prelungirile pe viață” (kayd-ı hayat şarti ile), acordate lui Brâncoveanu în 1700 și 1703, și introducerea oficială, printr-un fermân din 1695, pregătit de Marele Defterdar, a noului sistem (iltizām pe viață, malikāne), utilizând exact aceeași formulă din actele date lui Brâncoveanu: kayd-ı hayat şarti ile, un sistem radical nou, de cea mai mare importanță, care a înlocuit treptat sistemul (“feudal”) timariot, după cum apreciază eminentul istoric economist turc Mehmet Genç*¹⁰³.

Cât privește această formulă „domnia pe viață”, pe care o găsim și la N. Iorga, în fapt, cum am arătat mai înainte, prelungirea *sine die* a funcțiilor, inclusiv a domniei brâncovenești, nu era un lucru cu totul nou și neobișnuit, dar, fiind de dată prea recentă (după 1695, în sistemul otoman **iltizām / malikāne**), în izvoarele românești contemporane mai întâlnim încă o pendulare între „înnoirea domniei” și „domnia pe viață”, pentru amintite prelungiri date domniei brâncovenești. Pe de o parte, *Condica Vistieriei* lui Constantin Brâncoveanu menționează (pp. 741, 727) în 30 decembrie 7212 /

¹⁰⁰ Florin Constantiniu, „De la Mihai Viteazul la fanarioți...”, *passim*.

¹⁰¹ Vezi Ioan Burlacu, *Mita (ruşfet-ul) în relațiile româno - otomane (1400 - 1822)*, teză de doctorat realizată sub conducerea mea și publicată cu *Cuvântul meu înainte* la Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2015.

¹⁰² Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi / Enciclopedia ilustrată a istoriei otomane* (abrev: ROTA), Istanbul, 1958, pp. 152 - 153, 219 (art. *iltizām / mültezim*), pp. 194 - 195 (art. *malikāne*); vezi și, mai sus, nota 35 (contribuția fundamentală a lui Mehmet Genç) despre sistemul arendelor (*iltizām*) pe viață, numit *malikāne* și introdus prin fermanul din 1695.

¹⁰³ Vezi mai sus nota 89.

1704 (de fapt, 1703 - M.M.) cheltuiala sumei de 21.540 taleri „*ce s-au datu părintelui Vlădicăi (Mitropolitului Țării Românești - compl. M.M.) și episcopilor și egumenilor și boiarilor, pentru împrumutul ce au dat astă - vară la înnoirea domniei?*” (deci nu poate fi vorba decât de vara anului 1703, și nu 1704, cum apare la editorul C.D. Aricescu - M.M.). În aceeași *Condică a Vistieriei* se menționează suma de 167.069,25 guruși (lei, taleri piaștri) pe anul financiar 1703 pentru ploconul Împăratului de înnoirea domniei (iul. 29, leat 7211)¹⁰⁴, deși la 1700 se dăduse deja fermanul de „întărirea domniei” (tc. *mukarrer namıyla*) pentru același Brâncoveanu, trei ani mai devreme, la 1700 februarie 3 / 1111 Șaban 13¹⁰⁵, exact aceeași formulare ca în beratul din 1703 (*kayd-ı hayva / hayat*), pe care însă editorul de astăzi a citit-o altfel [*ve madam ki azlını mucib su-i hal zuhûr itmedikçe azl olunmamak üzere kayd-ı civar* (sic! - M.M.) *ile voyvodalık mezkûre teveccih olunmağla* (la 1700) și «*mâdemki azlını mucib-i sî-i hâlî zuhûr etmedikçe azl olunmamak üzere zikr Voyvodalığa kayd-ı hayva / hayat ile mutasarriif olub*» (la 1703) = «*atâta timp cât nu apare o rea conduită (sû-i hâl) a sa* (a voievodului – compl. M.M.), *care să necesite mazilirea sa (azlini) (el)* (Constantin Brâncoveanu – compl. M.M.) *să nu fie mazilit (azl olunmyûb)*»].

Acceptând exigențele financiare extraordinare ale Înaltei Porți, concretizate în dureroasa dublare a haraciului până la uriașa sumă de 141.718 ½ lei (*guruși, taleri*), în schimb, *Costandin Vodă* a obținut din partea otomanilor nu numai blocarea accesului Cantacuzinilor la Poartă, de fapt, principalul obiectiv urmărit de domnitor, în promovarea intereselor sale directe și personale, dar și o remarcabilă reafirmare din partea autorităților otomane de a se respecta drepturile de autonomie internă deplină ale țării (și trebuie subliniat că cercetătorul documentelor otomane ale relațiilor româno - otomane din această vreme rămâne impresionat de tenacitatea și insistența cu care marele domn a urmărit, în corespondența sa cu Poarta, apărarea acestor drepturi autonome).

În acest sens, Brâncoveanu obține înserarea în cuprinsul documentului din 1703 a unor prevederi clare și limpezi ca acestea: «*Iar de acum înainte să nu se mai trimită om (adam) din partea Înaltului meu Devlet pentru mukarrer (confirmare) și să nu se mai ceară bani (akçe). Și <cu titlul de> havaieturile (veniturile) Porții (Kapu avâidleri) să nu mai fie alte solicitări (mutalebe). Și nici Marii Viziri, nici vizirii cei glorioși și nici defterdarii sau din rândul altor robi ai mei (kullarımđan), nimeni să nu mai ceară bani amenințând cu mazilirea (azl) și să nu mai ceară bani sub alt pretext. Iar în timp de campanie să nu se mai ceară din partea defterdarilor alte lucruri în afară de cele care se livrează contra cost, precum care (araba) și animale (davar) și cânepă (kinnâb) și salahori (ırgad) și bucate (zahire), iar contravaloarea (kıymetleri) numitelor provizii necesare, cerute care se dau de obicei, să se țină cu exactitate și nu cu lipsă (kıymetleri temâm tutulub noksan tutılmıyub)*. Și să nu se mai trimită mübâşir-i (agenți – compl. M.M.) intempestivi (bî-der-bî) pe motiv de „urgență” (tc. *isti'câl*). Și să se desființeze odăile (odalar), pe care mai marii locului (*ayân-ı vilâyet*), care locuiesc pe malul Dunării (*Tuna yahısında*), le-au instituit recent pe pământul Țării Românești (*Eflâk*) ca să pună la lucru în mod abuziv pe raialele neînscrute (*mücerred*) și să le scoată de la (plata)

¹⁰⁴ Vezi și Dragoș Ungureanu, „*Programele de evidență și contabilitate. O metodă eficientă de abordare a studiului Condiții Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*”, în vol. *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*. Ediderund Cristian Luca et Ionel Căndea, Editura Academiei, Muzeul Brăilei, Editura Istros, București - Brăila, 2009, *Anexa*, pp. 585 - 601.

¹⁰⁵ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești, 1601 - 1712*, București, DGAS, 1984, doc. nr. 219, pp. 450 - 451.

haraciului (*harācdan*) <cuvenit domniei – compl. M.M.>; iar toate raialele să-și achite impozitele (*tekliflerin*) în mod egal pentru toți <plătitorii de dări> (*ale-l-seviyye*). Și de la cei care vin pe pământul Țării Românești *din această parte (berü yaka)* a Dunării și se opresc (aici) să se ia potrivit legii (*kānun üzere*) darea de pășunat și oieritul (*otlak ve koyun resmî*) pentru iarba și apa (*otundan ve suyundan*) pe care le folosesc pentru oile lor».

Reamintesc faptul că, în cadrul aceluiași demersuri de apărare a drepturilor Țării Românești, Brâncoveanu a luptat pentru și a obținut izgonirea abuzivilor negustori **lazi** din țară.

În concluzie, beratul (diploma) din iulie 1703 constituie un document fundamental privind reafirmarea drepturilor autonome ale Țării Românești în raport cu Înalta Poartă, iar marea noutate adusă de el nu-l reprezintă cuantumul angajamentelor financiare ale lui Brâncoveanu față de Istanbul, pe care le cunoșteam și din alte izvoare contemporane, și nici măcar formularea „*domniei pe viață*”, care am văzut că nu era un lucru nou și neobișnuit pentru contemporanii deprinși deja cu sistemul arendării pe viață a funcțiilor, **introdus în 1695, ci inovația o constituie includerea prevederii ferme de blocare a comunicării dintre Cantacuzini și conducerea otomană.**

Astfel, formula *domnie pe viață* [(*kayd-ı hayva / hayat* <*șart ile*>)] și prevederea din acest berat care bloca boierilor (Cantacuzini) accesul la Sultan au fost impuse și propagate de Brâncoveanu însuși pentru a induce ideea că *el și numai el este stăpânul țării, atâta vreme cât va fi în viață.*

Doc. nr. 3. **BOA**, Istanbul, fond A.ḡDVN (*Bāb-ı Asāfi. Divān-ı Humāyun Kalemī*), dosya 288 / *gömlük* (cămașa) 25, doc. din a doua decadă a lunii Safer anul Hegirei 1115 / 26.06. - 05.07.1703: ciorna (*müsvedde*) *berāt*-ului / diplomei de prelungire pe viață (*kayd-i hayva / hayat*) a domniei lui Constantin Brâncoveanu, ca „Voievod al Țării Românești” (*Eflāk Voyvodası*).

Mots - clef: *Constantin Brâncoveanu, l'Empire Ottoman, Valachie, relations roumaino - ottomanes, documents, șaica - grande barque du type Cosaque, ficelle - corde de chanvre, prolongation à vie du règne.*

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ET LES OTTOMANS AUX BAS DANUBE (LES AUTRES DOCUMENTS OTTOMANES INÉDITES, 1693, 1695, 1703)

(Résumé)

Document no. 1: inédit du 1 Receb 1104 / 08.03.1693 st.n.: la livraison par le Prince de Valachie, Constantin Brâncoveanu, pour l'Amiral du Danube (*Tuna Kapudanı*) Ali Paşa, de 5 *şayka* (grandes barques du type Cosaque), „construites dans la Valachie (*vilāyet-i Eflākda inşa' olunub*)” et dotés avec tout le personnel et l'armement nécessaires.

Eflāk Voyvodası Constantin Brâncoveanu tarafından *müceddeden yapıdırılan beş kit'a şayka'nın her birine otuzar kürekçi ve yigirmişer cenkçi ve birer dümençi ve birer topçı ve birer kapudan Müslümân olmak üzere mükemmel donadırub Tuna Kapudanı Ali Paşa'nın yanında hizmet-i hümayûnda mevcûd bulunmak üzere (...)* her bir şaykaya üçer biñ *guruş sarf olunduğuna Tuna Kapudanı Ali Paşa mühürlü temessük virmeğın telhîs olunub her bir şaykaya üçer biñ *guruş* olmak üzere cizyelerine mahsûb olmak üzere (...)* fî 28 C <*emâziülâhur*> sene 1104 / 1 Receb 1104 / 08.03.1693 tarihli.

Document no. 2: inédit: supplique (*arz*), de l'an “1106” A.H. (A.D. 1694-1695), envoyée à la Porte par les sujets de Valachie (*re'āya*) concernant la livraison de 500.000 *kinnāb* (ficelles, cordes de chanvre / lat. *cannabis*), achetées à Istanbul et à Braşov pour le “Capitaine du Danube” (*Tuna Kapudanı*), Ali Paşa.

Eflāk Voyvodası Constantin Brâncoveanu tarafından Tuna Kapudanı Ali Paşa'ya 500.000 *kinnāb* (kendir ipi / halatı) gönderilmesiyle ilgili *Eflāk re'āyası'nın Divān-ı Hümayun'a hitaben Hicrî "1106"* (Milâdi 1694 - 1695) tarihli yeni, neşredilmemiş *arz*-ıdır.

Document no. 3: inédit: le brouillon du très important brevet (*berāt müsveddesi*) de prolongation à vie (*kayd-ı hayva / hayat*) du règne de Constantin Brâncoveanu, en tant que Prince de Valachie, document émis dans la première décade du mois de Safer l'an 1115/ 26.06. - 05.07.1703 n.st. (15.06. - 24.06.1703 v.st.).

Eduard SETNIC

PRINCIPALELE REZULTATE ALE CERCETĂRII ARHEOLOGICE DE LA MĂNĂSTIREA COȘULA (JUDEȚUL BOTOȘANI)*

Cercetările arheologice desfășurate la „Mănăstirea Coșula” au avut caracter preventiv și au fost determinate de derularea proiectului de restaurare a bisericii mănăstirii și de amenajare peisagistică a incintei ansamblului monahal. Investigațiile, derulate segmential în anii 2014 și 2015, au fost efectuate sub conducerea științifică a arheologilor Eduard Setnic și Sergiu Constantin Enea.

Complexul monahal, aflat astăzi în intravilanul localității Coșula, a fost ridicat într-un areal colinar, pe versantul de nord al văii pârâului Miletin. În aval de pârâul Miletin, implicat de Coșula, la sud de Copălău, valea se îngustează prin înaintarea spre sud a colinei ce vine dinspre Botoșani până în valea Miletinului și a pintenului de dealuri Copălău – Cozancea. Spre amonte, până la Cristești, valea are un aspect depresionar, în care se adăpostesc satele Coșula, Copălău, Buda, Lingurari, Șupitca, Buda. În general, teritoriul se caracterizează printr-un relief colinar, larg vălurit, brăzdat de o rețea de văi înguste cu profil în forma de "V"¹.

Biserica mănăstirii a fost ctitorită în anul 1535 de către unul din marii boieri ai lui Petru Rareș, anume Mateiaș Vistiernicul². Cea mai mare parte a edificiilor care compun ansamblul monahal (turnul clopotniță, casa egumenească, arhondaricul, trapeza și cuhniile, zidul de incintă) au fost ridicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima parte a secolului XIX și au suferit multiple degradări în timp.

Date fiind limitele de timp, caracterul cercetării și perioadele calendaristice în care s-a desfășurat aceasta, suprafața obiectivului, precum și o serie de impedimente generate de executantul lucrărilor de restaurare, cercetarea actuală și-a propus doar identificarea

*Materialul de față este o variantă revizuită a textului publicat inițial în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2015*, Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefănescu”, 2016, vocea Coșula, pp.163-165. Publicarea materialelor (ceramica) va fi posibilă după finalizarea operațiunilor de restaurare-conservare. Tot atunci vom publica și planul cercetărilor.

¹I. Prăjinaru, V. Bobu, *Județul Botoșani. Monografie turistică*, Botoșani, 2013, pp. 272-273.

²„Ctitorul bisericii mănăstirii Coșula este vistiernicul și apoi logofătul Mateiaș, fiul pârcăbalului Grumaz. Acesta provenea dintr-o veche familie de boieri din Moldova. A ocupat dregătoria de mare vistiernic în timpul primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538), prima sa menționare printre dregătorii sfatului domnesc având loc într-un document din 3 martie 1535. În calitate de vistiernic, Mateiaș avea responsabilitatea administrării veniturilor țării dar și ale curții domnești. El a fost un boier de încredere al domnitorului, fiindu-i încredințate și misiuni diplomatice. A fost trimis cu diferite misiuni în Transilvania, pentru a trata cu Ioan I Zápolya sau cu reprezentanții regelui Ferdinand. Unul dintre emisarii imperiali, episcopul de Lund, îi făcea în 1536 un portret destul de elogios: „În adevăr e un om foarte modest, foarte bun și, pe lângă aceasta, foarte prudent și destul de cumpănit în afacerile sale, așa cum n-aș putea găsi altul în acest regat.” Același mare boier a ctitorit și biserica din satul Horodniceni (județul Suceava) în anul 1539, pentru a servi ca necropolă a sa și familiei sale. Cf. <https://ro.wikipedia.org>. (cu o bibliografie).

existenței unei construcții („*schit de lemn*”) anterioare bisericii actuale (1535)³, identificarea limitelor cimitirului aferent bisericii mănăstirii, identificarea unor posibile alte complexe presupuse a se afla în incinta mănăstirii⁴, precum și reperarea unor relații stratigrafice între complexele ansamblului monahal sau a unei matrice stratigrafice valabile pentru întreg situl ansamblului monahal Coșula.

Astfel au fost realizate 12 sondaje arheologice, însumând aproximativ 200 m². Echipa de cercetare a realizat, în același timp, și supravegherea arheologică la excavațiile efectuate de constructor pe traseul zidului de incintă sau în zone din interiorul acesteia. Cele mai multe din sondaje au fost realizate manual, dar atunci când situația a impus-o (de exemplu în caseta deschisă pentru cercetarea cuptoarelor) s-a apelat și la excavare mecanică sub supravegherea arheologului.

Toate sondajele efectuate au fost conduse până la solul viu, steril arheologic. Sondajele arheologice efectuate pe laturile de vest, est și nord ale bisericii, adiacente edificiului, au fost conduse până la talpa de fundație (-1,40 pe latura de nord, - 2,00 pe latura de sud, față de nivelul de călcare din 2015). În cazul complexelor funerare cercetarea a fost condusă până la epuizarea tuturor mormintelor ivite în cuprinsul casetelor, în unele situații fiind vorba și de morminte succesive suprapuse. Cele mai multe morminte au fost identificate pe latura de nord a bisericii: două în zona laturii nord-vestice a pronaosului (fig. 1), opt în dreptul absidei nordice a naosului (fig. 2-6). Între complexele funerare se remarcă patru mai deosebite care au furnizat și inventar arheologic (cercei, monede, fragmente de țesătură cu fir metalic, fig. 4/3-8). Acestea din urmă, tocmai datorită inventarului, ne fac să presupunem că în zona exterioară a absidei nordice a altarului am putea avea de a face cu posibili apropiați ai familiei lui Mateiaș vistiernicul, deși acesta - împreună cu alți membri ai familiei sale - este înmormântat la cealaltă ctitorie (cu hramul „Pogorârea Sf. Duh”) aflată în satul Horodniceni, jud. Suceava⁵.

În orice caz, prezența monedelor în unele din morminte sugerează faptul că necropola mănăstirii a fost folosită și pentru înhumarea membrilor comunității laice din proximitatea lăcașului de cult, știut fiind faptul că monahii erau înmormântați fără inventar funerar.

Analiza inventarului funerar (monede și obiecte de podoabă), încadrează aceste morminte în secolele XVI-XVII (fig. 22, 24-27). Din pământul de umplutură al gropilor mormintelor au fost recoltate și fragmente ceramice, cele mai multe atipice și neîntregibile, încadrabile în secolele XVI-XIX.

În urma sondării colțului exterior nord-vestic al bisericii s-a reușit identificarea laturii de nord a pridvorului și a relației constructive a acestuia cu ctitoria lui Mateiaș Vistiernic. S-a observat astfel că pridvorul a fost adosat la o dată ulterioară edificării bisericii. În momentul de față, prin comparație cu maniera de realizare a fundațiilor bisericii, înclinăm să credem că pridvorul s-a construit undeva în veacul al XVII-lea, cel mai târziu în prima parte a celui următor, și nu în secolul al XIX-lea așa cum precizează ultimele

³ Al. Rădulescu, *Mănăstirea Coșula-jud. Botoșani (scurt raport arheologic)*, în *Forum Cultural* – revista Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Botoșani, an V, nr. 3, septembrie 2005 (18), pp. 10-12.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, EȘE, București, 1976, p. 167.

cercetări arheologice efectuate sistematic la „Mănăstirea Coșula”⁶(fig.7). Maniera de executare de către constructor a lucrărilor din zona pridvorului ne-au privat însă de recuperarea unor date esențiale pentru datarea exactă a momentului de construcție a acestui compartiment al bisericii astfel încât datarea în veacul al XVII-lea trebuie privită ca o ipoteză de lucru pentru cercetări viitoare. Caseta deschisă în naosul bisericii, în jumătatea vestică a absidei nordice nu a furnizat elemente de noutate, ci a întărit convingerea că zona a fost cercetată în 1976 de către Alexandru Rădulescu⁷, fără a apărea noi complexe.

Pe latura de sud a bisericii, în sondajul realizat în dreptul ferestrei pronaosului (latura de vest a casei fiind dispusă la jumătatea deschiderii golului de fereastră), au fost identificate și cercetate trei morminte (un copil și doi adulți), unul aparținând *ieromonahului Nestor* (1869) (fig. 8-10).

Trei alte morminte (doi adulți și un copil) au fost identificate pe latura de est a zidului de incintă, în proximitatea turnului clopotniță, unul în exteriorul zidului, celelalte în interior, mormintele adulților fiind oarecum deranjate de construirea zidului de incintă (fig.11, 12).

Deschiderea unei case pe latura vestică a beciurilor, între acestea și zidul de incintă, a fost impusă de faptul că în zona respectivă, de la suprafața solului, dar și din săpăturile efectuate de constructor în exterior și interior, în scopul consolidării zidului de incintă, pe latura sudică a acestuia, a fost recoltată o cantitate importantă de ceramică din perioada secolelor XVIII-XX.

Cercetarea acestei case a fost determinată și de faptul că lucrările de consolidare a beciurilor, începute anterior sosirii arheologilor în teren, au dus la secționarea unui cuptor (C1) vizibil în profilul secțiunii (fig. 15-19). Caseta a fost adâncită până la -2,00/- 2,30 m, în solul steril. Cercetarea acestei case a prilejuit descoperirea rămășițelor unui nou cuptor de ars ceramica (C2; fig. 20- 21).

Perioada de funcționare a celor două cuptoare se poate situa în secolele XVI-XVII, așa cum sugerează analiza materialului ceramic recoltat din pământul de umplutură excavat din camera de ardere a acestora.

Sondajele efectuate pe platoul de la nord-est de biserică „Mănăstirii Coșula” și la nord de turnul clopotniță au dus la descoperirea fundațiilor unei clădiri cu o lățime de 8 metri. Lungimea acestei clădiri nu a putut fi precizată cu exactitate, deoarece ea a fost tăiată, spre est, de zidul de incintă care folosește, de altfel, în zona respectivă, ca suport pentru fundațiile acestui edificiu. De la zidul de incintă spre vest, lungimea clădirii este de 10 metri.

Clădirea a fost construită din cărămidă pe fundații zidite din piatră spartă de dimensiuni mici și medii și cărămidă, legate cu un mortar de slabă calitate având în compoziție nisip și lut, caracteristica generală, pe tronsoanele intersectate, fiind o manieră de lucru neîngrijită. Lățimea fundațiilor este de 70 cm. Elevația pare a fi fost din cărămidă, dar intervențiile în timp, precum și cele din anul 2015, asupra zonei (răzuiri, nivelări) nu permit o concluzie fermă. De altfel, din fundații nu se păstrează decât, pe

⁶ „Pridvorul bisericii, adosat la pronaosul vechii biserici, a fost construit probabil către anul 1850 - după niște înscrisuri pe care preotul Teodor Mihai le-ar fi găsit în arhiva mănăstirii”. *Ibidem*.

⁷ Din păcate, în raportul arheologic din anul 2005, singurul de care am avut cunoștință la momentul cercetării noastre, nu este dat și planul săpăturilor realizate în anul 1976 de către arheologii Alexandru Rădulescu și Radu Ciuceanu.

alocuri, două-trei asize (aproximativ 15-20 cm). Șanțul de fundare a clădirii, care a existat în această zonă, a fost săpat până în solul viu. După maniera de construcție, fără a avea alte elemente de datare, am putea situa perioada de edificare și funcționare a clădirii în secolul al XVIII-lea. Cel mai probabil, construcția a fost dezafectată spre sfârșitul sec. XVIII, în același timp sau la o dată imediat ulterioară anului 1793 când se pare că a fost terminat turnul clopotniță (fig. 13,14). Atragem aici atenția că aceste fundații se continuă mult în exteriorul zidului de incintă, în imediata apropiere a școlii noi. Identificarea dimensiunilor exacte și a momentului edificării acestei clădiri cade în sarcina cercetărilor viitoare și este de dorit ca în momentul în care se va face amenajarea peisagistică a curții școlii, autoritățile locale să solicite și asistența arheologilor. Prin această acțiune ar putea fi lămurită și legenda celor 1000 – 1500 de călugări care au viețuit la mănăstirea Coșula⁸.

Supravegherea lucrărilor de consolidare a zidului de incintă (la poarta de vest a mănăstirii) a dus la recuperarea unei monede (2Kreuzer 1851) apărută la – 0,50/ - 0,60 m adâncime față de nivelul de călcare din 2015, dar într-un context stratigrafic greu de precizat (fig. 23). Această descoperire, chiar dacă nu are un context stratigrafic sigur, face plauzibilă ipoteza formulată în 2005 de către autorii cercetării arheologice din 1976: „Zidul de incintă actual al mănăstirii - construit în cărămidă - este de asemenea de dată relativ recentă, probabil din secolul al XIX-lea”⁹.

Din punct de vedere stratigrafic, exceptând o mică porțiune de pe latura de sud a bisericii, unde a putut fi surprins nivelul de construcție a bisericii (la -0,50/-0,70 m față de nivelul de călcare din 2015) – și acesta tăiat de înmormântările din zonă, stratigrafia sitului nu a putut fi surprinsă coerent în nici una din secțiunile efectuate. Acest fapt se datorează unei intense activități constructive desfășurate la cumpăna dintre veacurile XVIII-XIX, după cum sugerează stratul de depuneri din unele locuri, fapt care a dus la afectarea depunerilor anterioare. Nu au putut fi precizate, așa cum preconizam la debutul cercetării arheologice, relațiile stratigrafice în edificiile care alcătuiesc complexul monahal Coșula. Aceasta deoarece, pe de o parte, intervențiile anterioare la „Casa egumenească”¹⁰ și „Turnul clopotniță” au dus la distrugerea completă a relațiilor stratigrafice.

În esență, analiza rezultatelor cercetărilor arheologice desfășurate recent la „Mănăstirea Coșula” au confirmat afirmația lui Alexandru Rădulescu, făcută după cercetările din 1976: „Nu există la Coșula, pe locul bisericii actuale, o biserică mai veche decât aceea care există și astăzi și care a fost ridicată de Mateiaș Vistiernicul – boier mare din vremea lui Petru Rareș - pe la anul 1535”¹¹. În același timp, cercetările din anul 2015 au dus la identificarea unor instalații economice – cuptoarele de ars

⁸După părerea noastră, aceste cifre ar trebui interpretate ca numărul călugărilor care au viețuit aici pe întreaga durată de existență a mănăstirii și nu într-un secol sau etapă anume, cum lasă a se înțelege o serie de opinii vehiculate prin presa botoșăneană de data relative recentă. Credem, de asemenea, că și investigații aprofundate în documentele de arhivă ar putea aduce elemente interesante în această problemă.

⁹Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 12.

¹⁰ 1995-2000: început cu dorința de reabilitare a Casei egumenești, proiectul nu s-a derulat și finalizat corespunzător, atât din punct de vedere arheologic, cât și constructiv, conform informațiilor obținute, la data respectivă, de la regretatul arheolog Florin Hău.

¹¹Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 12.

ceramică din secolele XVI-XVII, *necunoscută*, care se adaugă celor de același gen descoperite cu ocazia cercetărilor din „Centrul Vechi” al orașului Botoșani¹².

Este de dorit ca pe viitor confirmarea datelor obținute în urma mai vechilor și recentelor investigații să fie făcută prin extinderea cercetărilor arheologice în curtea școlii (latura exterioară estică a mănăstirii) unde trecerea timpului a alterat mai puțin vechile zidiri ale mănăstirii, fapt care ar putea adăuga un punct în plus pe harta culturală și istorică a Coșulei.

Keywords: *Coșula Monastery, monastic establishment, Botoșani District, Mateias Coșolvei, preventive archaeological research*

THE MAIN RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT COȘULA MONASTERY (BOTOSANI COUNTY)

(Abstract)

The preventive archaeological research conducted in 2014-2015 at Coșula was due to the restoration project of the monastery church and the landscape arrangements of the monastic ensemble. The archaeological surveys in the monastery enclosure (whose church was built in 1535) led to the discovery of 16 graves of which 4 have provided grave goods specific for the 16th-17th centuries. Through these investigations we were able to establish the eastern border of the monastery's cemetery and to identify the specific time of the enclosure wall building. Also, the investigations led to the examination and research of two pottery firing kilns, used in the 16th-17th centuries. Finally, the investigations has strengthened the assertion made in 1976 by the archaeologist Alexandru Radulescu that at Coșula monastery there has been no earlier church before the one of our days.

¹² Florin Hău, Ștefan Dejan, *Raport privind cercetările arheologice preventive din centrul istoric al municipiului Botoșani-Parcarea 3*, în *Forum Cultural*, anul X, nr. 2, iunie 2010, Botoșani, 2010, p. 3.

ILUSTRĂȚII

Fig. 1 – M7 (exteriorul nord-vestic al pronaosului)

Fig. 2 – M1
exteriorul absidei nordice a naosului

Fig. 3 – M2
exteriorul absidei nordice a naosului

Fig. 4 – M3
exteriorul absidei nordice a naosului

Fig. 5– M4
exteriorul absidei nordice a naosului

Fig. 6 – M5 și M6
exteriorul absidei nordice a naosului

Fig. 7 - Relația între pronaosul și pridvorul bisericii

Fig. 8: M 9 – mormântul ieromonahului Nestor (exteriorul laturii de sud a pronaosului bisericii) – etapă de cercetare

Fig 9: M 9 – mormântul ieromonahului Nestor și relația acestuia cu nivelul de construcție al bisericii

Fig. 10: M 9 – cărămida aflată sub craniul M 9

Fig. 11– M12 și M13
Interiorul incintei ansamblului monahal
latura de est a cesteia,
între zid și Turnul clopotniță

Fig 12 – M14
Exteriorul incintei ansamblului monahal,
latura de est a cesteia, între zid
și grupul sanitar al vechii Școli generale
Coșula

Fig. 13 – clopotul Turnului clopotniță
(1793)

Fig. 14 – clopotul Turnului clopotniță
(detaliu)

Fig. 15 – cuptorul 1 în profilul secțiunii constructorilor

Fig. 16 – cuptorul 1 etapă de lucru

Fig. 17 și 18 – cuptorul 1 (etapă de lucru)

Fig. 19 – cuptorul 1

Fig. 20 – cuptorul 2 (etapă de lucr)

Fig. 21 – cuptorul 2

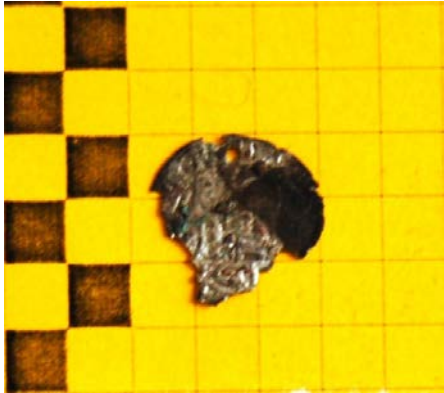

Fig. 22 - moneda descoperită în M1

Fig. 23 - moneda descoperită în săpăturile efectuate pentru consolidarea fundațiilor zidului de incintă

Fig. 24 - cercei descoperiți în M3

Fig. 25 -cercei descoperiți în M4

Fig. 26 - moneda descoperită în M2 (1540)

Fig. 27 - moneda descoperită în M4 (1581)

Ionel CÂNDEA

MĂNĂSTIREA MĂXINENI – UN AȘEZĂMÂNT MONAHAL DIN JUDEȚUL BRĂILA DE CURÂND RESTAURAT

Cuvinte - cheie: Mănăstirea Măxineni, așezământ monahal, Județul Brăila, Matei Basarab, restaurare arheologică.

Deși aflată în ruină până de curând, dar restaurată între 2007 - 2017, mănăstirea de la Măxineni, cu hramul *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*, păstrează în pisania¹ așezată de voievodul ctitor și soția sa câteva elemente, în legătură cu împrejurările ridicării ei, din păcate insuficiente pentru o precisă așezare în timp a momentului: „...*Mergându Dumniia Me la oaste, am tăbărâtu prea malul Siretului, ci am văzutu Dumniia Me cestu locu bunu și tare, și era o beserecă mică de nuiale și lipită cu lutu. Deci cu vrerea lui Dumnezeu și cu ajutorulu sfântului hramu amu făcut acestă beserecă de pi[fa]ră, să fie Dumni Mele pomenă. Și au fostu ispravnicu și multu ostenitoru și îndemnătoare jupănu Radulu Vel Căpitan, fiindu fostu despre aceea multu nevoitoru cu seama la isprăvitul erei Enachii, și al doile isprav Lupu Vor (?)*”².

Dincolo de aceste amănunte mai mult sau mai puțin importante pentru cunoașterea exactă a începuturilor *bisericii* ctitorite de voievod, este demn de remarcat faptul că în istoriografia noastră au existat abordări ale problemei datei zidirii mănăstirii³. Am spus *a mănăstirii*, deși, observăm aici, că pisania vorbește de ridicarea unei *biserici*. Se spune doar că aici domnul găsește „...*o beserecă mică, de nuiale și lipită cu lutu*”. Pentru moment, dat fiind împrejurările - domnul merge la oaste, și tăbărând pe malul Siretului, vede „*cest loc bunu și tare*”. Conform obiceiului strămoșesc hotărăște să facă „*beserecă de piatră pentru a-i fi pomenă*”.

¹ Ea a fost desprinsă înainte de 1905 din locul său și a ajuns în împrejurări mai puțin cunoscute la Muzeul mănăstirii Sinaia, de unde în jurul anului 1970 a fost transferată Muzeului de Istorie al RSR, intrând în colecțiile *Lapidarium*-ului.

² Publicată prima dată de N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, București, 1908, p. 97, nr. 50 (L), ea a fost reluată și îndreptată ca lectură, la final, de idem, „*Inscripția de la Măxineni*”, în *BCMI*, XXIV, fasc. 67, 1931. Constatăm astfel că la ultima lectură, cea din 1931, N. Iorga citește în loc de „*erumonac Nil, și al doile isprav[nic] Lup[fu] ot Vist[ferie]*” cum făcuse în 1908, „*fiindu fostu despre aceia multu nevoitoru cu seama la isprăvitul erei Enachii, și al doile isprav. Lupu Vor (?)*”.

Dacă pentru ultimul personaj, numele este același și doar calitatea se sugerează a fi alta, „*vor (?)*” deci *vornic* și nu *vist* adică *vist(iernic)*, pentru celălalt, adică pentru „*mult nevoitorul*” ce-a stat alături de „*ostenitorul și îndemnătorul Radu vel căpitan*”, lectura se schimbă radical. El este prima dată *erumonac Nil* iar apoi *erei Enachii*” adică *ieromonahul Nil* respectiv *ieromonah Enachii*.

³ Cei mai mulți autori s-au mulțumit să înregistreze mănăstirea între ctitoriile hamicului domnitor date mai mult sau mai puțin în ordinea ridicării lor, cu atât mai mult cu cât era vorba de o prezentare în cadrul unor sinteze ale istoriei românilor. Vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, *Monarhii*, București, 1938, p. 87; C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 1, ed. a II-a, București, 1944, pp. 66 - 67.

Ochiul încercatului oștean dar și a bunului creștin a văzut însă mai departe dubla însemnătate a micii așezări de la Siret, unde voievodul preschimbă modesta biserică de nuiele și lut în *biserică din piatră*. Într-adevăr, fără să știm nici astăzi cât timp s-a scurs între alcătuirea

textului pisaniei și cel al primului document, în care se vorbește de „*mănăstirea domniei mele de la Măxineni*” (2 septembrie 1637), putem spune că acest interval nu poate fi prea mare⁴.

Vorbind de împrojurări, N. Iorga arată că: „*Pentru lupta din 1636* (subl. IC), *el s-a gândit la episcopia din Buzău, și la Măxineni, pe Siretiu, a lăsat altă amintire de război*”. Prin urmare, marele istoric plasează ridicarea Măxinenilor după o luptă din 1636 a voievodului, fără să o precizeze însă. În schimb Constantin C. Giurescu, în sinteza sa, citează pisania arătând: “*Cât despre Măxineni, iată, potrivit pisaniei, împrojurările în care a fost ridicat lăcașul...*”⁵. Textul nefiind datat, așa cum s-a precizat încă de la început, istoricul încearcă pe baza următorului raționament: „*Dacă mănăstirea Arnota exista în 1636 iar Dintr-un lemn sau de De-un- lemn, exista în documentul din 27 noiembrie 1640 împreună cu Măxinenii, ca lăcașuri ce nu puteau fi cu nici un chip închinare, deduceam că ... au fost ridicate înainte de 27 noiembrie 1640, deoarece ele figurează în hrisovul cu această dată, hrisov care e o repetire a celui din 1639, dar cuprinzând un număr mai mare de mănăstiri*”⁶.

Reluând problema⁷, C. C. Giurescu a avut posibilitatea să aducă mai multă precizie, fără a rezolva deplin chestiunea datei începutului bisericii din piatră, care se va restrânge doar la intervalul *august 1637 - august 1638*. Trebuie să adăugăm că aceasta a rămas cea mai strânsă datare ce s-a putut face până astăzi, în ciuda destul de numeroaselor abordări ale problemelor privind mănăstirea de la malul Siretului, inclusiv momentul întrupării sale.

Știm astăzi, grație cercetărilor lui I. Sîrbu, N. Iorga, C.C. Giurescu, sau mai recent ale lui N. Stoicescu, despre faptul că Matei Basarab s-a aflat cu oaste în aceste locuri de două ori în cursul anului 1637⁸. Sigur, documente de mai multă vreme cunoscute, ne

⁴ Remarcăm odată mai mult în legătură cu textul pisaniei că Matei Basarab și-o asociază pe Elina doamna încă de la început, deși împrojurări de natură războinică au născut inițiativa sa. Avem pe de o parte un vechi și frumos obicei al voievozilor ctitori de a se reprezenta împreună cu soțiile lor în cadrul unor tablouri votive sau de a le pomeni în pisanii. Firește, el nu era totdeauna respectat, înregistrându-se excepții; pe de altă parte întâiul ispravnic însărcinat cu ducerea la îndeplinire a lucrărilor este Radu, mare căpitan, arătând, după părerea noastră, accentul pus de la început de domnitor și pe funcția militară a noului lăcaș.

⁵ Urmează textul pisaniei, fără partea de la sfârșit, care ne-ar fi dat o lectură în viziunea reputatului istoric, mai cu seamă a pasajului asupra căruia N. Iorga a ezitat, după cum am arătat mai sus.

⁶ *Ibidem*.

⁷ C.C. Giurescu, „*Matei Basarab - cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Știri noi despre lăcașurile lui*”, în *Prinos IPSS Nicodim, Patriarhul României cu prilejul împlinirii a 80 de ani de vârstă, 50 de ani de preoție și 7 ani de patriarhat*, București, 1946, pp. 167 - 176.

⁸ Vezi în acest sens I. Sîrbu, *Relațiile externe ale lui Matei vodă Basarab 1632 - 1654 (Cu privire la istoria Orientului European)*, [Timișoara], 1992, pp. 58 - 63; C. Georgescu, *Matei Basarab*, București, 1937, pp. 14 - 17; N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, *Monarhii*, București, 1938, pp. 61 - 66; C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 1, ed. a II-a, București, 1944, pp. 66 - 67, idem, „*Matei Basarab - cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru*”, în *loc.cit.*, pp. 167 - 176; N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, pp. 147 - 150.

amintesc o primă intenție a lui Vasile Lupu de a scoate pe Matei Basarab din scaun în 1635⁹.

Dacă porunca din 2 septembrie 1637, semnată *manu propria* de către Matei Basarab, arată fără putere de tăgadă că mănăstirea exista, și că anume lucruri în legătură cu ea erau deja statornicite, devine evident, așa cum Constantin C. Giurescu a arătat, că intervalul în care s-a putut petrece momentul fondării ei, poate fi restrâns la răstimpul august 1637 - august 1638. Totuși anul 1636 pare să indice, după cele ce știm până astăzi din diversele rapoarte, scrisori, tratate, cronici sau documente de cancelarie, un moment în care Matei Basarab pentru o pricină lesne de bănuț să se fi aflat la Siret¹⁰ cu oaste.

⁹ Era prima tentativă din cele patru pe care le va face trușorul domn moldovean contra lui Matei Basarab. Ea este cunoscută din textul soliei muntene trimisă în Transilvania la Gheorghe Rákóczi I, unde se arată că în primăvara aceluși an, în timp ce Matei Basarab „*plecase în plimbare dincolo de Olt, Vasile vodă și-a adunat în ascuns oaste ca să-i răpească tronul. Domnul nostru (Matei Basarab) prinzând de veste, s-a întors repede și s-a așezat în scaun*” (subl. IC). Dar Vasile Lupu, văzând că planul i-a fost dat de gol, a trimis o solie pentru împăcare. Cf. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 146. Tot aici, Nicolae Stoicescu susține părerea că “*Din documentele cunoscute nu rezultă că s-a ajuns la luptă*”. N. Stoicescu socoate că, foarte probabil, trupele trimise de Vasile Lupu să ocupe capitala Țării Românești s-au retras când au aflat că Matei Basarab s-a întors din Oltenia să-și apere tronul amenințat. N. Stoicescu, pe baza actelor emise de voievod, datează această tentativă în luna mai 1635.

Pe baza relatărilor solului polon J. Krasinski din 1636, Șt. Andreescu, „*Un episod al relațiilor moldo-muntene în timpul lui Matei Basarab*”, în *AIAXI*, XX, 1983, Iași, pp. 427 - 431, susține că ar fi avut loc o luptă în preajma orașului București, lucru despre care alte izvoare nu vorbesc, subliniază N. Stoicescu. De altfel, Șt. Andreescu, în *Restitutio Daciae*, II, București, 1989, p. 142, susține în continuare desfășurarea unei lupte lângă București. “*La sfârșitul lunii mai 1635 Matei Basarab părăsise scaunul domniei și se afla “în plimbare dincolo de Olt”, mai exact la Brâncoveni. În acest răstimp s-a produs un atac prin surprindere din direcția Moldovei, cel dintâi cunoscut după preluarea puterii de către Vasile Lupu. „Catargieștii”, împreună cu „vrăjmașii” lui vodă Matei, au venit asupra Bucureștilor „cu oaste și cu tătari și cu moldoveni”. Însă domnul, prevenit în ultimul moment din Transilvania, s-a înapoiat iute și, într-o luptă în marginea orașului, a zdrobit pe cei care încercau să ocupe cetatea de scaun și să-i răpească tronul. Ulterior, Vasile Lupu „a trimis în solie pe Catargiul pentru împăcare” sau, cu alte cuvinte, s-a desolidarizat de întreaga operație și l-a pus chiar pe principalul responsabil, Necula Catargiul, să ceară iertare lui Matei Basarab. Confruntarea deschisă între cei doi domni a fost astfel evitată”. Dacă această luptă a avut loc, atunci e posibil ca unele detașamente moldovenești să fi fost urmărite către nord-estul Munteniei.*

În orice caz, nu credem că Matei Basarab să fi ajuns acum, în 1635, până spre granița cu Moldova în fruntea oastei, deci nu credem ca el “să fi tăbărit” acum pe malul Siretului, cum va afirma în pisanie.

¹⁰ I. Sîrbu, *op.cit.*, pp. 52 - 57, ne arată pentru anul 1636 un Matei Basarab preocupat de soarta proaspătului său aliat Gheorghe Rákóczy I, supus unor presiuni militare din partea lui Ștefan Bethlen ridicat împotriva principelui Transilvaniei și care își aflase repede sprijinitori în pașa de Erlan (Eger) și Buda. Acțiunile lui Rákóczy I, pentru combaterea dușmanilor săi și mai ales a lui Bethlen, au rămas fără succes: “*Turcii primeau întotdeauna bogatele daruri asigurându-l pe donator că, atâta timp cât va rămâne fidel Porții, nu vor sprijini pe nici un rival. Pe de altă parte, îi ocroteau și favorizau pe aceștia. Ba chiar, odată cu sfârșitul primăverii, se făceau pregătiri de război. Este adevărat că Poarta își argumenta ordinea datei voievozilor români la sfârșitul lunii mai, referitoare la pregătirea lor pentru război, cu răzvrătirea hanului tătar, împotriva căruia ar trebui să pornească*” (subl. IC).

Am subliniat acest ultim pasaj din analiza evenimentelor anului 1636 pentru că el sugerează pregătiri pentru război, poate chiar mișcări de trupe în răsăritul Țării Românești, acolo unde, în apropiere, exista focarul de tensiune creat de revolta hanului tătar. Evenimentele în legătură cu răzvrătirea hanului tătar se vor precipita în anul următor, 1637.

Astfel, în ultima monografie închinată marelui domnitor, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru, se afirmă: „După unele știri, Lupu ar fi încercat din nou să ocupe tronul lui Matei Basarab. La 21 aprilie 1636 principele (Gheorghe Rákóczi I)¹¹ scria solului său la Poartă, Balthazar Sebessi, să fie foarte atent și să-l anunțe „ziua și noaptea” despre intențiile tătarilor, deoarece Matei Basarab îi scrisese în două rânduri „că voievodul din Moldova s-ar sili împotriva lui împreună cu tătarii”, din care pricină „era în mare veghe”. **Mai mult decât atât, cel care confirmă mișcări de trupe mult mai ample în 1636, și exact spre zona ce ne interesează este bailul Veneției. La sfârșitul anului 1636 el arată că Matei Basarab cu 28.000 de ostași și 20 de tunuri, după ce se îndreptase către Moldova, se întorcea apoi spre ținuturile sale**¹².

În ceea ce ne privește, credem că avem astfel dovada faptului că biserica mănăstirii numită ca atare la 2 septembrie 1637, a fost începută în 1636, adică după ce Matei Basarab a trecut cu oastea pe aici. **Ea a fost zidită după 21 aprilie 1636 și până în 2 septembrie 1637.** Pentru acest interval pledează mai multe argumente decât pentru intervalul august 1637 - august 1638 propus de Constantin C. Giurescu în 1946¹³.

Dar cum s-au petrecut lucrurile în 1637, de ce credem că mănăstirea Măxineni a fost zidită încă din 1636?

Dacă vom consulta izvoarele narative, vom vedea că ele coincid în privința datei expediției ce l-a adus pe Matei Basarab la Măxineni în 1637. Astfel, cronica țării, ne spune: „**Al doilea rând**¹⁴ (subl. IC), *au făcut meșteșug mare, că au strâns oști turcii la Obluciță. Vasilie vodă încă au venit cu oștile lui la Cetatea Albă, poruncind împărăția să meargă și Matei vodă cu oștile lui acolo, la Cetatea Albă, ca să-l ocolească acolo turcii, tătarii, moldovenii, să-l prinză. Mergând Matei vodă cu toată tabăra lui până la Elpuh, prinse de veste că va să-l prinză turcii. Și îndată au strâns toate oștile lângă dânsul și s-au învățit iar înapoi la Târgoviște, cu toată oastea lui întreagă, trimițând pașii multe daruri scumpe cu cinste și cu plecăciune mare, răschirându-se toți, cineși la țara lui. Iar Matei vodă au șăzut cu pace dăspre toate părțile, domnind și judecând țara foarte bine și cu dreptate*”¹⁵. Radu Popescu vornicul colorează acest episod cu câteva amănunte pe care le adaugă¹⁶.

Prin urmare, fără a mai aduce în discuție alte izvoare privitoare la acest episod, în special ecouri ale sale în Transilvania¹⁷ sau chiar la împăratul Austriei¹⁸, vom arăta că

¹¹ Menționăm aici că înțelegem să păstrăm în textul ce ne aparține grafia *Gheorghe Rákóczi I*, folosită de I. Sîrbu, N. Iorga și alții, în timp ce N. Stoicescu folosește pentru principii Transilvaniei cu acest nume: *Gheorghe Rákóczi*.

¹² N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p.147, nota 8 și Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 452.

¹³ C.C. Giurescu, *Matei Basarab - cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru*, în *op. cit.*, p. 9.

¹⁴ E vorba de a doua încercare, în opinia cronicarului, prin care Vasile Lupu, domnul Moldovei, încerca să-l scoată pe Matei Basarab din domnie.

¹⁵ *Istoria Țării Românești*, p. 108.

¹⁶ Radu Popescu, *Istoriile*, pp. 103 - 104: „*Și altă dată au vrut turcii să-i prinză, că s-au strâns oștile turcești la Obluciță și la Cetatea Albă și au mes și Vasilie vodă la Cetatea Albă cu oștile lui, de la care avea turcii îndemnare asupra lui Matei vodă să-l prinză. Deci au venit poruncă să meargă și Matei vodă la Cetatea Albă și au purces cu toate oștile lui, cu tunuri, cu bună gătire și ajungând la Ialpuh, în Bugeac, au înțeles și mai bine de sfatul cel rău ce fac turcii cu Vasilie vodă asupra lui și de acolea n-au vrut să mai ducă nainte, ci au gătit daruri frumoase și scumpe, de au trimis pașii seraschierului, pricinuind că iaste bolnav și să teame că va muri în țară striină și s-au întors înapoi la țara lui și era șezînd cu pace*”.

¹⁷ Cf. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 148 și notele 92 și 93.

majoritatea istoricilor noștri sunt de acord că Vasile Lupu s-a folosit de bunele lui raporturi cu fostul mare vizir Mehmed, care fusese între timp numit pașă de Silistra. Acesta a chemat în iulie (subl. IC) pe cei doi domni în tabără în vederea unei expediții comune împotriva tătarilor, despre care mitropolitul Varlaam al Moldovei arăta că era menită să înlăture „nește tătari ce-au rămas de-ai lui Cantemir pașa, de nu-s închinaji acei tătari nice împăratului (sultanului) nice altuia nimănuia, ce îmblă ei de capul său”¹⁹.

Vasile Lupu, nu cu gânduri curate, s-a prezentat primul și s-a instalat lângă tabăra otomană la Izmail. Așa cum s-a văzut din textul celor două cronică muntene, Matei Basarab, venit până lângă lacul Ialpuș, aflând sau bănuind „amestecăturile” lui Vasile Lupu cu pașa de Silistra, așa cum caracterizează atât de plastic Miron Costin²⁰ situația, „singur s-au făcut bolnav și s-au întors înapoi”²¹.

Vom sublinia că data acestui drum către Cetatea Albă cu oprirea la Ialpuș și întoarcerea pe la Buzău, e oferită de un document pe care N. Stoicescu îl citează în monografia sa închinată lui Matei Basarab. Este vorba de un act din 11 iulie 1637, în care este evocată vremea când a mers Matei Basarab voievod la oaste, când s-a dus pînă la Ialpuș și a venit pe la Buzău²².

Dacă la 11 iulie 1637 expediția se încheiase deja, aceasta poate mări intervalul în care s-a construit biserica mănăstirii la cel mult două luni: iulie și august, poate chiar și ceva din ultima parte a lunii iunie. Intervalul ni se pare insuficient pentru ca la 2 septembrie 1637 vrednicul voievod să se adreseze în pomenita scrisoare către egumenul Chiril și Nicoară iuzbaș în legătură

cu mănăstirea domnii mele de la Măxineani. Mai e posibil ca ea să nu fi fost gata, dar tocmai pentru desăvârșirea sa, precum și în legătură cu averea și înzestrarea ei să se fi numit deja egumen. Această situație ne sugerează faptul că mănăstirea de la Măxineni a început să se construiască din 1636, adică după ce Matei Basarab a trecut cu oaste pe aici, așa cum am arătat mai sus.

Firește, vom aminti și faptul că unii cercetători, socotind că vrednicul domnitor a trecut pe la Siret și înainte de aceste două momente, așează zidirea sfântului lăcaș într-un interval mai larg, deoarece, cu ocazia expediției lui Abaza pașa împotriva polonilor în 1634, se presupune că Matei Basarab a trecut prin această zonă²³.

¹⁸ *Ibidem*, p.148.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Miron Costin, *Opere*, p. 112.

²¹ *Ibidem*, pp.111 - 112.

²² N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 148, nota 95.

²³ Cf. T.G. Bulat, „O ctitorie a lui Matei vodă Basarab, azi dispărută (Măxineni - Râmnicul Sărat)”, în *Glasul Bisericii*, XXIII, nr. 3 - 4, 1964, p. 266. Vezi, de asemenea, discuția cea mai recentă în legătură cu data ridicării mănăstirii de la Măxineni la Gh.T. Ionescu, *op. cit.*, p. 131, nota 8. *Mai observăm aici că nu se mai poate vorbi de luna august pentru expediția către Cetatea Albă, cu oprirea lui Matei vodă la Ialpuș, atîta vreme cît documentul menționat mai sus de N. Stoicescu vorbește de faptul că la 11 iulie 1637 voievodul se întorsese fie și de puțină vreme.*

Au trecut șapte decenii de când, în 1946, Constantin C. Giurescu, aplecându-se asupra activității de întemeietor și restaurator de sfinte zidiri a lui Matei Basarab, a relevat un fapt pe care l-a transmis posterității - *biruitorul de la Nănișor și Finta este cel mai de seamă ctitor bisericesc al neamului nostru*²⁴.

Firește, la o astfel de contribuție a marelui voievod pentru propășirea spirituală a neamului său este important să aflăm resorturile ce au determinat-o. Ele pot fi rezumate în expresia „*puternica personalitate a lui Matei vodă Basarab*”, în care trebuie să vedem contopite o serie de virtuți strămoșești. Între ele, credința adâncă în Dumnezeu, evlavia, alături de o tenacitate greu de bănuț de contemporani pentru un om ajuns spre bătrânețe în scaunul domniei. Bun ostaș, a știut că nu-i va fi cu puțință să-și apere domnia și țara fără prieteni de nădejde în afară²⁵, dar și fără puternice elemente de sprijin în interior. Aceste elemente de ordin intern nu însemnau doar sprijinul întregii boierimi sau a celei mai mari părți dintre ele; nu era vorba numai de banii pentru plata oștilor (dorobanți, seimeni, etc.). Matei Basarab a înțeles prea bine că Țara Românească nu are pe ce se bizui la hotare, unde turcii reușiseră să realizeze capete de pod pe malul stâng al Dunării: Turnu, Giurgiu și mai ales Brăila, toate trei fortificate, aflate sub stăpânirea lor.

În această situație, fără a mai vorbi de alte numeroase aspecte de ordin politic și social intern, de condiționările externe, *mănăstirile fortificate au jucat un rol important în apărarea țării, în realizarea unui sistem coerent de minimă siguranță în condițiile în care turcii interziceau cu hotărâre domnilor noștri edificarea unor cetăți fie în marginea țării, fie în interiorul ei*.

Am așezat ridicarea mănăstirii Măxineni în acest context deoarece este una dintre primele ctitorite de Matei vodă Basarab. Pe de altă parte „*zidurile sale groase, de apărare*”, au plasat-o în categoria celor ce trebuiau să servească atât pentru slava lui Dumnezeu cât și pentru apărarea oamenilor. Aspectul a fost remarcat²⁶ de diverși

²⁴ C.C. Giurescu, „*Matei Basarab - cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Știri noi despre lăcașurile lui*”, în *loc. cit.*, pp.167 - 168.

Ne miră faptul că o lucrare ce abordează la un înalt nivel problema picturii bisericești în epoca lui Matei Basarab, - este vorba de C. Pillat, *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, București, 1980, p. 9, înțelege totuși că Ștefan cel Mare rămâne cel mai important din acest punct de vedere: „*S-a afirmat că după domnul Moldovei Ștefan cel Mare, cel mai important ctitor de biserici din țările române a fost Matei Basarab*”. Ultima sinteză cu privire la domnia lui Matei aga din Brâncoveni, N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, p. 94 e de părerea lui Constantin C. Giurescu, începând capitolul *Matei Basarab, cel mai mare ctitor al poporului român în epoca medievală*, cu următoarele cuvinte: „*S-a spus - și pe bună dreptate - că Matei Basarab a fost “cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru” (subl. NS). De aceeași părere sunt și Gh.T. Ionescu sau T.G. Bulat. Ultimul avea să scrie: „S-a spus că Matei vodă a fost cel mai mare fondator de locașuri sfinte în Țara Românească, și pe dreptate; el a fost comparat cu Ștefan cel Mare al Moldovei”*. Este evident că aici se acceptă punctul de vedere al istoricului Constantin C. Giurescu, care se bucura de o mare autoritate în epocă.

²⁵ Pentru politica externă a Țării Românești sub Matei Basarab a se vedea I. Sîrbu, *op. cit.*, *passim*; N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, *Monarhii*, p. 87, precum și N. Stoicescu, *Matei Basarab*, pp. 126 - 205.

²⁶ Am arătat mai sus cum apreciază N. Iorga, în *Istoria românilor*, VI, *Monarhii*, București, 1938, p. 87, rostul ridicării mănăstirii de la Măxineni: „*Pentru lupta din 1636 el s-a gândit la episcopia din Buzău, și la Măxineni, pe Siretiu, a lăsat altă amintire de războiu*”. Abia după enumerarea bisericii din Gherghița „*unde-i stăteau permanent slujitorii*”, urmare a victoriei de la Nănișori, și a „*bisericii de la Slobozia lui Ienachi (Slobozia de astăzi), care, cu formidabilele-i ziduri, era și un mijloc de apărare contra unui atac de la Dunăre*”, savantul încearcă să evalueze acest adevărat sistem de apărare. El adaugă: „*[așa] cum par să fi fost, în același sens (subl. IC) și cea de la Sadova, și puternica biserică refăcută și întărită, de la Balta Verde lângă Craiova, numită după numele boierului Jitianul, cu un turn din vârful*

cercetători, *fără să se cunoască de fapt dimensiunile zidurilor de incintă*, luându-se în seamă mai ales poziția ei. Celor mai mulți le erau poate cunoscute aprecierile celor ce îndreptau memoriul către împăratul Carol al VI-lea al Austriei la 16 martie 1718.

După Vasile Drăguț²⁷, Nicolae Stoicescu, a consacrat în monografia apărută în 1988 câteva pagini însemnate acestui aspect al operei ctitoricești a voievodului Matei Basarab²⁸. El plasează de la bun început mănăstirea Măxineni între „*mănăstirile cu ziduri groase și cu turnuri înalte și puternice*” (subl. NS) ca cele de la Brebu, Cîmpulung, Strehaia, Sadova, Gura Motrului, Tismana, Măxineni, Slobozia, etc. Ele „*erau menite nu numai nevoilor religioase ci și onora militare, de apărare a părților mai amenințate ale țării - lipsită de cetăți - de primejdiiile ce veneau din afara hotarelor*”²⁹ (subl. NS). Matei Basarab a găsit soluția de a eluda dispozițiile Porții privind construirea unor cetăți sau a altor fortificații, construind *mănăstiri fortificate* (subl. NS), adevărate cetăți de refugiu și apărare³⁰. Mai mult, rolul acestor mănăstiri atât de temeinic zidite pentru a sluji în desele conflicte militare ale timpului a fost remarcat și de străinii aflați în trecere prin Țara Românească, atunci, sub Matei Basarab³¹.

căruia se putea priveghea departe. Mai sus spre munte, și Strehaia (de fapt Strigonia) devine o vechetoare fortăreață (1645).

În toate acestea nu era deci numai o manifestare de pietate. Prin astfel de clădiri țara ieșea întărită de cel care văzuse la Tismana ce adăpost se poate găsi între asemenea ziduri, așa cum Moldova era apărută prin cetățile lui Ștefan cel Mare. Același caracter îl au și fundații bisericești, ca a căpitanului mare Lupu Buliga, în Mehedinți, care va aminti partea avută de el la încă o biruință”.

La rândul său C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 1, ed. a II-a, București, 1944, pp. 64 - 75, dedică un spațiu larg ctitoriilor lui Matei Basarab, ale soției sale și a boierilor săi, remarcând aspecte de natură politică și socială în legătură cu ele, inclusiv cu Măxinenii, așa cum a fost problema interzicerii închinării celor mai mari la Muntele Athos sau la alte locuri sfinte.

T.G. Bulat, *op.cit.*, în *loc. cit.*, p. 266, remarcă și el aspectul: „*Toate aceste drumuri ostășești treceau prin localitatea unde se împreună Buzăul cu râul Siret - loc bun de apărare - ceea ce explică în bună parte zidirea acestei mănăstiri la granița de răsărit a țării. Deci evlavia unită cu prudenta conservare de sine, față de dușmani perfizi și înrăiți*”. T.G. Bulat așează însă mănăstirea de la malul Siretului în relație cu orașul Rîmniciu Sărat – „*aflat la o distanță de 50 km spre nord-est*” și nu amintește de Brăila, care ocupată de turci, în jurul anului 1538, continua să joace un rol important în zonă.

Pentru Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 131, nota 8, aspectul se amintește numai în treacăt, atunci când vorbește de ctitorul mănăstirii și data zidirii ei. Trimițând la opinia lui T.G. Bulat privitoare la data posibil mai timpurie a zidirii Măxinenilor. Gh.T. Ionescu arată doar că „*Alții, socotind că Matei vodă a mai avut și alte prilejuri ostășești să treacă pe aici, în preajma locului unde Buzăul se varsă în Siret - ca de pildă cu ocazia expediției lui Abaza pașa împotriva leșilor din 1634 - au socotit că ridicarea ei aici și cu rosturi de punct întărit la granița de răsărit a țării (subl. IC) ar putea data din unul din primii cinci ani ai domniei*”.

²⁷ V. Drăguț, „*Une forme representative de l'architecture vernaculaire: les fortifications populaires du Moyen-Age*”, în *MIA*, 1978, 1, pp. 60 - 72.

²⁸ N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, pp. 94 - 125.

²⁹ *Ibidem*, p. 99.

³⁰ *Așa se face că numeroase ctitorii ale epocii lui Matei Basarab au fost întărite cu ziduri înalte de circa 6 - 7 m și prevăzute cu turnuri de colț și cu metereze* (subl. IC), care dovedeau în chip limpede rolul lor de puncte fortificate, de apărare a țării îndeosebi în părțile cele mai amenințate pe acea vreme: spre Dunăre (Slobozia, Căldărușani, Negoști), Sadova, Brâncoveni, Strehaia) sau spre Moldova (Brebu, Măxineni) (subl. IC). Merită să reținem faptul că o serie de asemenea mănăstiri fortificate se găseau în preajma sau în jurul capitalei Țării Românești (Plumbuita, Căldărușani, Plătărești, Negoști).

³¹ A se vedea în acest sens relatarea diaconului Paul de Alep, ce a însoțit pe patriarhul Macarie al Antiohiei în Țara Românească. El arată despre mănăstirea Sadova că „*este zidită cu asemenea întărituri*

Am insistat asupra unor elemente sesizate încă de călătorii străini contemporani față de programul de întărire a Țării Românești cu mănăstiri fortificate, deoarece cercetările noastre nu au confirmat decât în mică măsură prezența lor și la mănăstirea Măxineni. Ne referim în special la zidul de incintă presupus de 6 - 7 m înălțime, cu o lățime corespunzătoare, ridicat o dată cu biserica sau după aceea și care să fi dat așezării monastice calitatea de fortificație. Ei bine, la Măxineni s-au putut pune în evidență doar urmele unui zid de incintă mult mai târziu, probabil din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de dimensiuni care sugerează o elevație mult mai modestă.

Keywords: *Măxineni Monastery, monastic establishment, Brăila District, Matei Basarab, archaeological restauration.*

THE MĂXINENI MONASTERY - A MONASTIC ESTABLISHMENT FROM BRĂILA DISTRICT, RECENTLY RESTORED

(Summary)

The Măxineni Monastery, a monastic establishment from Brăila District, on Siret River, has been builded between 1636 - 1637, September, by valachian prince Matei Basarab, the biggest church founder of the romanian Middle Ages. The Măxineni Monastery has been recently restored, between 2007 - 2017 (*see fotos*).

pentru că Dunărea se află în preajmă, la o oră și jumătate de drum", cf. *Călători străini*, VI, p. 221. Despre mănăstirea Slobozia, arată că „era înconjurată cu ziduri mari de piatră, ca un castel”, deoarece și ea se afla „numai la o zi depărtare de Silistra”, *ibidem*, p. 227. O impresie deosebită sub acest aspect făcea și mănăstirea Strehăia, în extremitatea sud - vestică a țării, descrisă de același Paul de Alep ca una ce „semănă cu o cetate mare și are ziduri puternice de incintă, cu multe creneluri” (*ibidem*, p. 205). Despre mănăstirea Brâncoveni, Nicola Baksič arăta în 1640 că Matei Basarab „a întărit-o ca pe o cetate și, deasupra porții a făcut un turn puternic” (*ibidem*, p. 208). La fel, mănăstirea Tismana, întărită cu ziduri de incintă de Matei Basarab, poate și în amintirea întâmplărilor ce au premers luarea domniei, avea creneluri și cinci tunuri pentru apărare.

Foto 1. Mănăstirea Măxineni.

Pisania așezată de ctitori: Matei Basarab și Elina Doamna.
(În prezent, se află la Muzeul Național de Istorie a României, în București)

Foto 2. Mănăstirea Măxineni,
biserica în ruină ctitorită de Matei Basarab și Elina Doamna

*Foto 3. Mănăstirea Măxineni.
Biserica restaurată și stăreția, în planul secund.
Vedere prin poarta zidului de nord.*

*Foto 4. Mănăstirea Măxineni.
Biserica și stăreția. Vedere dinspre nord-vest.
Se observă zidul de incintă și poarta de pe latura de vest.*

*Foto 5. Biserica Mănăstirii Măxineni restaurată.
Pictura murală „Adormirea Maicii Domnului”, pe peretele despărțitor
deasupra stâlpilor dintre pronaos și naos.*

*Foto 6. Mănăstirea Măxineni restaurată.
Beciul stăreției cu stâlpii din secolul al XVII-lea.*

Mihai GICOVEANU

BOIERII VÂRNAV DIN SECOLELE XVII - XVIII

Cuvinte - cheie: boieri, familia Vârnav, Secuieni, secolele XVI - XVIII, dregătorii, arbore genealogic.

În istoria Țărilor Române ascensiunea și decăderea clasei boierești au depins adesea de legăturile matrimoniale pe care reprezentanții acesteia le-au inițiat și le-au perpetuat. Invaziile, schimbările dese de domnie, „*hiclenia*” și disputele interne au contribuit covârșitor la evoluția clasei dominante. Unor astfel de reguli s-au circumscris și boierii Vârnav¹, care au trăit în cuprinsul ținuturilor Neamț, Roman, Bacău, Iași, Vaslui, dar și între Prut și Nistru. Prin prisma importanței lor în partea de nord a Moldovei, în epocă s-a consacrat sintagma „*Vârnavii botoșăneni*”².

Nicolae Iorga arăta, în 1919, în articolul dedicat rolului constructiv în viața Moldovei a familiei boierești Vârnav, că „*fără ca vreun membru al ei să se fi ridicat la însemnătatea politică și socială a boierimii mari, de Divan, ea a fost neconținut amestecată, nu numai în viața culturală, dar câteodată, în toate mișcările cu caracter național*”³. O analiză profundă a acestei aprecieri, coroborată cu numeroasele informații documentare, publicate parțial, dovedesc veridicitatea celor spuse de marele istoric, ba chiar statornicește ideea că Vârnavii au constituit o grupare boierească de referință în secolul al XIX-lea.

Din aceste considerente, Vârnavilor le-a fost dedicat un spațiu semnificativ în scrieri mai de tot felul: politice, științifice, literare etc. Din păcate, mai în toate lucrările s-au strecurat erori, inclusiv în spițele genealogice realizate sau furnizate de membrii familiei⁴. În cele ce urmează, vom urmări evoluția familiei boierești Vârnav în secolele XVII – XVIII, cu specificarea că limitarea demersului nostru la acest interval de timp este determinată de faptul că această perioadă este mai puțin cunoscută și documentată, de unde și erorile și confuziile care s-au strecurat în unele scrieri. În veacul XIX au trăit figuri emblematice ai vârnăviștilor, fiecare meritând un studiu de sine stătător. Despre numele de familie Vârnav s-au emis mai multe ipoteze. Folcloristul Artur Gorovei a acceptat ideea că acest neam descindea din „*Irimia*

¹ Lucrarea a fost prezentată în ședința din 10 iunie 2014 a Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române.

² Pomelnicul bisericii mănăstirii Berzuți precizează, printre altele, că acest edificiu s-a prefăcut și cu cheltuiala unor „*Vârnavești di Botoșeni*” (*BOR*, XIV, 1890, nr. 6, p. 449).

³ N. Iorga, „*O foaie de popularizare igienică și economică la 1844 - 1845. Rolul fraților Vârnav în Renașterea românească*”, în *RI*, V, 1919, nr. 8-9, pp. 170 - 187.

⁴ Cunoaștem o spiță datată 1840, publicată de către D. Furnică (*Din istoria comerțului la români, mai ales băcănia*, București, 1906, p. XIV), și o alta din 1868, inserată într-o lucrare a lui Artur Gorovei (*Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, 1926, pp. 143 - 149).

Vârnăv ot Cernești, diac în 1621, cel care a venit de la Varna din Bulgaria și au fost ginere hatmanului Dinga”⁵, bazându-se pe un arbore genealogic ”prescris pe curat” în 1868 de Iordachi von Vârnăv. Gheorghe Bezviconi scria în 1935 că în acea vreme în Basarabia mai circula legenda că înaintașii Vârnăveștilor ar fi venit din Serbia în secolul XVI⁶. Tot el amintea și de o „linie falsă”⁷ a acestei familii, ce s-a dezvoltat peste Prut în contextul recunoașterii de către autoritățile rusești a nobleții unor familii boierești.

La aceste ipoteze mai adăugăm și posibilitatea ca patronimul în discuție să derive din variantele Vârnavă / Varnavas⁸, ca nume monahal, sau chiar din Barna⁹.

Urmașii din secolul XIX ai familiei Vârnăv aminteau uneori despre strămoșul lor „*Eremia ot Cernești*”. Un sat cu nume Cernești a existat lângă Hârlău, însă ca proprietate vârnăvească este semnalat doar de la începutul veacului XVIII¹⁰. Un act din 1631, prin care diacului Ieremia Vârnăv din

Secuieni îi erau confirmate mai multe cumpărături de ocini, amintește și de un loc „*de supru Cernești*”¹¹ care aparținea moșiei Secuieni.

Prima mențiune documentară a acestei familii datează din 5 ianuarie 1561, când este amintit ca martor la o vânzare Vârnăv pitarul¹² din Săcuiani. Acest sat, aproape de drumul ce lega târgul Roman de Bacău, aparținea administrativ de ținutul Neamț și este locul de baștină al Vârnăveștilor moldoveni, însă aceștia nu au fost și descălecătorii așezării, ale cărei începuturi îl au în centru pe boierul Ion Porcu¹³.

Ieremia Vârnăv diacul este consemnat în documente între 1623 și 1643, fie în calitate de martor și scriitor de acte, fie ca beneficiar al unor cumpărături din hotarul satului

⁵ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 143. Originea bulgărească a acestei familii a fost prezentată cu ironie în a doua jumătate a sec. XIX, chiar de către o rudă a vârnăveștilor, boierul dorohoian Dimitrie Ghițescu, autorul unor memorii (A.D. Xenopol, „*Amintirile unui boier moldovean*”, în *AARMSI*, XXXII, 1909 - 1910, p. 1008).

⁶ Gh. Bezviconi, *Din trecutul nostru*, III, 1935, nr. 21-24, p. 42, nota 1; Idem, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, II, București, 1943, p. 169.

⁷ Gh. Bezviconi, *Din trecutul nostru*, p. 44. Din considerente materiale, s-a conturat ideea că anumiți vârnăvești erau „*falși*”, pentru a asigura unora dintre ei un ascendent cât mai vechi și „*nepătat*”. O astfel de stare surprinde disputele care existau în interiorul familiilor boierești.

⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, Iași, 1907, pp. 232, XVI, 1926, p. 64; Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 80. În Țara Românească este menționat un Vârnăv încă din 1372 (*BCIR*, XVI, 1938, p. 19).

⁹ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Academiei RPR, București, 1963, p. 167; A. Bălan Mihailovici, *Dicționar onomastic creștin*, Edit. Minerva, București, 2003, pp. 596-597; Gh. Bezviconi, *Boierimea dintre Prut și Nistru*, p. 169, nota 5.

¹⁰ ANR, *Colecția Achiziții noi. Indice cronologic nr. 25/II*, întocmit de Marcel Dumitru Ciucă și colab., București, 2008, nr. 595. Despre sat, a se vedea și: N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VII, București, 1904, pp. 123 și 128-129; T. Bălan, *Documente bucovinene*, V, Cernăuți, 1939, pp. 189-190; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III/1, Iași, 1910, pp. 64-65, 87-88, 138, III/2, 1912, pp. 138-139.

¹¹ *DRH*, A, Moldova, XX, ed. de I. Caproșu și C. Burac, București, Edit. Academiei Române, 2011, nr. 455. Este posibil ca satul Cernești-Hârlău să se fi întemeiat prin „*roirea*” unor familii vârnăvești din Secuieni.

¹² *DRH*, A, Moldova, VI, ed. de I. Caproșu, București, Edit. Academiei Române, 2008, nr. 286

¹³ *Ibidem*, I, ed. de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Edit. Academiei RSR, 1975, nr. 282.

Secuieni, unde își avea reședința¹⁴. Un document scris la 20 martie 1623 precizează că era frate cu Iurașco, Sora și Axinia¹⁵ și fiu al lui Varnava. Tatăl său îi lăsase moștenire a 20 a parte din Secuieni, cumpărată de la rude, în vremea lui Petru Șchiopul¹⁶. Din acest act am putea deduce că primul

Vârnav s-a căsătorit cu o urmașă a boierului Farco, la rândul lui, fiu al boierului Mihul¹⁷. Nu știm ce relație de rudenie exista între Vârnav vistierul, consemnat documentar în 1605¹⁸ și Ieremia Vârnav; nu excludem ca pitarul din 1561 și vistierul din 1605 să fi fost una și aceeași persoană.

Spîțele genealogice publicate de Dimitrie Furnică și Artur Gorovei ne semnalează că Ieremia Vârnav a avut ca urmaș doar pe Vasile¹⁹. În lucrarea sa dedicată boierimii române, O. G. Lecca a inclus printre vlăstarii diacului și pe Dumitrașcu, dar și cinci fete²⁰. Din conținutul mai multor documente de la mijlocul secolului al XVII-lea, rezultă cu certitudine că Vasile și Dumitrașcu Vârnav erau frați și îl aveau părinte pe Ieremia²¹. În ceea ce privește fetele amintite, doar una, Ioana, poate fi considerată cu siguranță descendentă a lui Ieremia Vârnav²².

Vasile Vârnav și Dumitrașcu Vârnav au conturat prin căsătorie două spîțe diferite ale neamului Vârnav. Primul s-a căsătorit cu Anița, fiică a cămărașului Tofan Sechil, nepoată a hatmanului Dingă²³. În urma acestei înrudiri, chiar și fără funcție, Vasile a fost integrat categoriei boierimii influente din secolul XVII. Trăia în 1691, când a participat la reconstituirea documentelor de proprietate ale mănăstirii din Cetatea Neamț²⁴. El este pomenit scriptic adesea, între 1658 și 1691²⁵, pe parcursul unor judecăți cu rudele sale coborâtoare din neamul Dingăi sau în timp ce tranzacționa butoaie cu păcură din proprietățile de pe valea Tazlăului Sărat²⁶. Unele însemnări precizează că a avut un copil,

¹⁴ *Ibidem*, XVIII, ed. de I. Caproșu și V. Constantinov, București, Edit. Academiei Române, 2006, nr. 34; XX, nr. 455; XIX, ed. de Haralambie Chirca, București, Edit. Academiei RSR, 1969, nr. 116, 234 și 381; XXIV, ed. de C. Cihodaru și I. Caproșu, București, Edit. Academiei Române, 1998, nr. 190; XXVI, ed. de I. Caproșu, București, Edit. Academiei Române, 2003, nr. 32; XXVII, ed. de Petronel Zahariuc și colab., București, Edit. Academiei Române, 2005, nr. 178-179; XXVIII, ed. de Petronel Zahariuc și colab., București, Edit. Academiei Române, 2006, nr. 556; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II/2, pp. 162-163 și 176-177, II/1, pp. 63-64, III/1, p.7; N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 160.

¹⁵ *DRH*, A, Moldova, XVIII, nr. 34

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *DIR*, A, Moldova, veacul XVII, I, București, Edit. Academiei RPR, 1952, nr. 287.

¹⁹ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 143; D. Furnică, *op. cit.*, p. XIV.

²⁰ O. G. Lecca, *Familii boierești române. Istorice și genealogie*, București, 1898, p. 491.

²¹ *Creșterea colecțiilor în anii 1933-1936*, pp. 24-25; *DRH*, A, vol. XXVI, nr. 32, XXVIII, nr. 29 și 556; *Catalogul documentelor moldovenești* (în continuare *CDM*), Supl. I, București, 1975, nr. 688. Documentele din 16 martie 1645 și 15 februarie 1650 sunt confuze în privința numelui soției lui Dumitrașcu Vârnav. Deoarece Vârnav și Panaioti sunt prezentați ca și cumnați în ambele acte, concluzionăm că Maria era de fapt ... Irina, așa cum este consemnată în cel de-al doilea document, dar și în anul 1664 (D. Furnică, *op. cit.*, p. XIII).

²² *Creșterea colecțiilor*., p. 25.

²³ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Edit. Enciclopedică Română, București, 1971, pp. 301-302.

²⁴ *CDM*, IV, 1970, nr. 1347.

²⁵ *Ibidem*, III, 1970, nr. 1582; N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 292-297.

²⁶ N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 293-296.

altele doi sau chiar șase²⁷. Susținem a treia variantă²⁸. Documentele ni-i amintesc mai des pe Ștefan²⁹, Maria³⁰ (căsătorită cu jîtnicerul Alexandrachi), Safta³¹ și Alexandra (măritată cu Danalachi uricarul³²).

O tradiție locală îi atribuie lui Vasile Vârnăv ctitorirea mănăstirii Savu³³ din Buda-Bacău, în preajma anului 1700.

Ștefan Vârnăv este menționat în acte sporadic, între 1690 și 1702³⁴, de obicei ca martor în litigiile de proprietate. Nu a îndeplinit funcții boierești și nici n-a fost un om influent. Copiii săi

au fost Ion, Neculai, Sandu, Toader, Irimia și Pavel. Unii cercetători îi asociază aceiași familii și pe un Constantin și Andrei³⁵ și câteva fete³⁶.

Ion Vârnăv³⁷ (numit și Ioniță) a îndeplinit un timp funcții mărunte: vornic și căpitan de Dorohoi³⁸. În 1754 - 1755 se preciza că era mare vameș, iar soția sa provenea din „*neamul lui Ursachi vistier*”³⁹. Nu-i cunoaștem urmașii cu certitudine⁴⁰.

Neculai⁴¹, alt fiu al lui Ștefan Vârnăv, a îndeplinit demnitățile de vameș de Roman și de mare jîtnicer⁴². Este amintit scriptic între 1742 și 1765⁴³. A avut reședința la Secuieni

²⁷ A se vedea spițele genealogice publicate de Artur Gorovei, D. Furnică și lucrarea lui O.G. Lecca; Artur Gorovei, *Familia lui Vasile Vârnăv*, în „*Junimea literară*”, III, 1906, nr. 10, pp. 174-175 (în ordinea nașterii, copiii săi au fost: Tudosca, Safta, Ștefan, Machidon, Maria și Alexandra).

²⁸ Artur Gorovei, *Familia lui Vasile Vârnăv*, pp. 174-175.

²⁹ N. Iorga, *Studii și documente.*, VII, p. 299; BAR, *Documente istorice*, I/421.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ BAR, *Documente istorice*, I/421.

³² Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV/1, pp. 90 și 93-94.

³³ Parte a complexului monastic de la Berzunți-Bacău.

³⁴ CDM IV, nr. 1259 și 2088, V, 1975, nr. 179; N. Iorga, *Studii și documente.*, VII, p. 299. La 21 iulie 1719, nu mai trăia.

³⁵ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 143.

³⁶ O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 491 (Unul dintre cei patru băieți, Constantin, este confundat cu Constantin banul-fiul altui Vârnăv. De asemenea, Gheorghe -care ar fi trăit între 1788 și 1830- nu putea fi fiul lui Ștefan-mort înainte de 1719!). Într-o altă lucrare a aceluiași autor (*Familiiile boierești române. Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, planșa 97), ni se prezintă o spiță genealogică ce diferă mult față de consemnările anterioare.

³⁷ *Colecția Achiziții noi*, 25/II, nr. 1496 (La 10 dec. 1728 era considerat nepot al lui Toderașcu Mățișescul); N. Iorga, *Studii și documente.*, VII, pp. 299-301.

³⁸ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, ed. Corneliu Istrati, Iași, Edit. Universității „Al. I. Cuza”, 2008, nr. 801, 820, 836, 919, 1091, 1153 și 1828.

³⁹ *Ioan Neculce*, VIII, 1930, p. 109; G. Ștrempele, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. II, București, EȘE, 1983, p. 422.

⁴⁰ În 1728, cumpăra o jumătate din satul Popeni, lângă Dorohoi. În 1772, acest sat se afla în proprietatea fraților Dumitrașcu și Ștefan Vârnăv (*Moldova în epoca feudalizmului*, VII/1, ed. P.G. Dimitriev, Chisinău, Edit. „Știința”, 1975, p. 61), considerați copii ai lui Sandu Vârnăv (Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 146). Plauzibilă este și posibilitatea ca Ilie Vârnăv -cel amintit într-un act din 1760 (Florin Marinescu și colab., *Documente românești din arhiva mănăstirii Xeropotam de la muntele Athos. Catalog*, I, Iași, Edit. Universității „Al. I. Cuza”, 2005, nr. 359), să fie un fiu al lui Ion Vârnăv, deoarece, la distanță de câțiva ani, ambii au stăpânit practic cam aceeași suprafață de vie la Șorogari (vezi nota 37).

⁴¹ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, II, nr. 341; N. Iorga, *Studii și documente.*, VII, p. 301.

⁴² N. Iorga, *Studii și documente.*, VII, p. 30, XXII, 1913, p. 100; Idem, *Documente cu privire la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 457; I. Bianu, *Documente românești reproduse după originale sau după fotografii*, I, fasc. 1-2 (1576-1632), București, 1907, nr. 11.

și a murit în intervalul 1772-1780⁴⁴. Soția sa, Despa (Despina), provenea din neamul Purice⁴⁵. Copiii lor au fost Gheorghe⁴⁶, Ilinca⁴⁷ și Constantin⁴⁸. Neculai Vârnăv a fost ctitorul schitului Iucșești - Roman⁴⁹, mănăstirii Berzunți-Bacău⁵⁰ și al bisericii din satul Secuieni-Neamț⁵¹.

Sandu Vârnăv⁵² - al treilea băiat al lui Ștefan Vârnăv-, a îndeplinit demnitățile de pârcălab de Orhei și jîtnicer. Asemănarea numelui său cu cel al fiului lui Andrei Vârnăv a generat adesea confuzii⁵³. S-a căsătorit cu Sanda -fiică a lui Dimitrie și Agafiței Calmuțchi⁵⁴ și i-a avut ca urmași pe Dumitrașcu (Dumitrache)⁵⁵, Constantin⁵⁶, Ștefan⁵⁷ și

⁴³ *Vezi supra*.

⁴⁴ În 1772 era considerat proprietar al satului Secuieni (*Moldova în epoca feudalizmului*, p. 45) iar în 1780 „era răposat” (G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. I, 1978, p. 34).

⁴⁵ N. Iorga, *Documente cu privire la familia Callinachi*, I, p. 457.

⁴⁶ G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. I, p. 34; Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 148. A fost postelnic și a trăit în Târgul Roman (Al. Perietzianu-Buzău, „*Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829 (I)*”, în *AG*, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 279; Mihai -Răzvan Ungureanu, „*Izvoare genealogice inedite: Vidomostiile deceselor boierești (1834-1856)*”, în *AG*, I(VI), 1994, nr. 1-2, p. 303. A avut un fiu, Alecu.

⁴⁷ Ilinca Vârnăv s-a căsătorit cu boierul Constantin Gorovei (Șt.Gorovei, „*Începătorii familiei Kazimir*”, în *AG*, V(X), 1998, nr. 1-2, p. 138).

⁴⁸ Pomelnicul mănăstirii Berzunți – Bacău (refăcut în 1774, păstrat azi la la biserica Stavropoleos din București) consemnează printre altele: „*Aici să pomenesc ctitori Vârnăveștilor: Neculai Vârnăv, Despa, Constantin, Gheorghî, Ilinca, Constantin, Maria, Iordachi, Vasili, Toadir, Safta, Zoîța, Ecaterina, Dumitrașcu, Zoîța, Săndulachi, Balașa, Ștefan și tăt niamul*”.

⁴⁹ N. Iorga, „*Ostași de la Prui*”, în *AARMSI*, XXXVI, 1913-1914, p. 141.

⁵⁰ *Vezi nota 46*.

⁵¹ Biserica din Secuieni este un adevărat osuar al familiei Vârnăv (Neculai și Despina Vârnăv, Gheorghe Vârnăv postelnic, Ecaterina Vârnăv, vornic Alecu Vârnăv, Grigore Ghica, Scarlat Vârnăv, Elena Vârnăv, C.A. Vârnăv, Gr. A. Vârnăv și Maria Vârnăv). Ctitoria vârnăveană figurează printre monumentele istorice din județul Neamț (NT-II-B-10702).

⁵² *Creșterea colecțiilor pe anul 1908*, p. 81; N. Iorga, „*Practica domnească a unui ideolog: Dimitrie Cantemir*”, în *AARMSI*, XVI, 1935 - 1936, p. 218; Eugen D. Nicolau, *Sate pe Jijia de Sus*, II, Iași, Institutul Român de Geneologie și Heraldică „Sever Zotta”, 2005, pp. 5-6 și 236-257.

⁵³ *Vezi Andrei Vârnăv*.

⁵⁴ Eugen D. Nicolau, *op. cit.*, p. 5-6 și 237.

⁵⁵ A fost sluger și mare căpitan de Dorohoi. S-a căsătorit cu Zoe Bașotă și cu Ecaterina. I-a avut ca fii pe Vasile și pe Toader. Vasile Vârnăv s-a remarcat prin activitățile cărturărești. Despre Dumitrașcu și familia sa a se vedea: *Creșterea colecțiilor pe anul 1905*, p. 106; G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. II, p. 92 și 454; *Moldova în epoca feudalizmului*, p. 61; *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, I, ed. de Mihai - Dimitrie Sturdza, București, Editura Simetria, 2004, p. 373; Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 146.

⁵⁶ Constantin (Costache Vârnăv) s-a consacrat în epocă prin funcția de medelnicer. A fost căsătorit de două ori: cu Ilinca Buhuș (*Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, II, 2011, p. 573; Șt. Meteș, „*Contribuțiuni nouă privitoare la familia boierească Buhuș din Moldova*”, în *AARMSI*, VII, 1927, pp. 218 și 332) și cu Maria Iamandi (N. Iorga, „*Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia*”, în *AARMSI*, XXXV, 1912-1913, pp. 32 și 49-52; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, pp. 86, 406-407; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXIII, Iași, 1929, pp. 82-84; Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937, nr. 196). A avut doi băieți: Iordache și Vasile. Unii l-au confundat cu banul Constantin Vârnăv.

⁵⁷ Despre el, documentele ne oferă puține informații. A fost postelnic și pitar. A murit înainte de 3 iulie 1809, când urmașii săi își delimitau un loc în Botoșani (*Creșterea colecțiilor în anul 1913*, pp. 171, și 176; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 132). În spîța publicată de către Artur Gorovei, îi sunt

Toader⁵⁸. Copiii lui Toader Vârnav -fiul lui Sandu, au fost Enache banul⁵⁹, Catrina⁶⁰ și Zoița⁶¹. Despre Toader și Irimia Vârnav, alți fii ai lui Ștefan Vârnav, se cunosc puține informații⁶².

Pavel Vârnav⁶³ medelnicerul -alt fiu al lui Ștefan Vârnav-, a fost un boier de încredere al domnitorului Dimitrie Cantemir⁶⁴. Se considera rudă cu „*niamul ce se trage din Iliana, fata lui Ion Movilă, jupâneasa lui Miron Costin*”⁶⁵, calitate în care s-a implicat în procese de moștenire.

Relațiile de rudenie ale copiilor săi cu Ilie Zmucilă⁶⁶ (fiul lui Gheorghe Zmucilă și al Tudoscăi Costin -fata lui Miron Costin) ne determină să credem că medelnicerul s-a căsătorit cu o urmașă a costineștilor⁶⁷.

Copiii lui Pavel Vârnav medelnicer au fost Miron și Ioniță. Miron Vârnav nu s-a ridicat din condiția de mazil⁶⁸ și se plângea în 1756 de „*neagiunsurile vieții*” și de „*datorii părințăști*”⁶⁹.

Ioniță Vârnav a fost vameș⁷⁰ și mare jîtnicer⁷¹. S-a căsătorit cu Safta⁷², fiica lui Dumitrașcu Buhuș căpitan și a avut trei copii: Constantin, Ilinca⁷³ și Catrina⁷⁴. A fost

atribuți următorii copii: Vasile (căsătorit cu Maria Gheuca) și Iordache de la Pârâul Glodului. Despre Vasile, vezi la T. Bălan, *Documente bucovinene*, V, Cernăuți, 1939, p. 209).

⁵⁸ Toader Vârnav al treilea vistier și medelnicer, fiul lui Sandu Vârnav, s-a căsătorit cu Safta Lascăr, nepoată a lui Vasile Silion (Deși Vasile Silion îl numește uneori în documente ginere pe Toader Vârnav, ultimul îi era de fapt nepot). A primit o zestre consistentă de la socrii săi și și-a stabilit reședința la Liteni – Suceava (Despre el a se vedea: Eugen D. Nicolau, *op. cit.*, pp. 236-237; *Creșterea colecțiilor în anul 1907*, p. 222; *Ibidem*, 1908, p. 87; N. Iorga, *Studii și documente.*, XXII, p. 132, XXI, pp. 285-298; Dimitrie Dan, „*Inscripția de pe piatra mormântală a Silionestilor de la m-rea Sucevița*”, în *AG*, II (ediție anastasică), Iași, 2007, pp. 68-69; Mircea Ciubotaru, „*Neamul boierilor Silion în sec. al XVI-lea - al XVIII-lea*”, în „*Prutul*”, nr. 51-52, 2013, pp. 19-21. Este confundat uneori cu Toader stolnicul.

⁵⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, XXI, pp. 285-298; E. Nicolau, *op. cit.*, pp. 259-260.

⁶⁰ Catrina (Ecaterina, Catinca) lui Toader Vârnav s-a căsătorit cu boierul Vasile Balș de la Ionășeni (*Familiele boierești din Moldova și Țara Românească*, I, p. 253; Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. 258).

⁶¹ Zoe sau Zoița s-a măritat cu vornicul Constantin Miclescu (Elena Chiaburu, „*Sofronie Miclescu-ierarulh unionist și cărturar*”, în „*Carpica*”, XXXXII, 2013, p. 214; Eugen D. Nicolau, *op. cit.*, p. 258).

⁶² Lui Toader îi este asociată calitatea de stolnic, dar și părerea majoritară că ar fi decedat în 1744 (Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 143; Gh. Bezviconi, *Din trecutul nostru*, III, p. 44). De asemenea, pe o spiță din 1840 sunt consemnați ca și copii ai săi următorii: Ioniță-călugăr, Maria-căs. Movilă, Catrina-căs. Condrachi și Iliana-căs. Kazimir (D. Furnică, *op. cit.*). Irimia Vârnav îndeplinea demnitatea de clucer în 1713 (*Condica lui Constantin Mavrocordat*, nr. 1391).

⁶³ *Creșterea colecțiilor în anul 1905*, p. 121; *CDM*, V, nr.1444; Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, 1913, p. 59.

⁶⁴ N. Iorga, *Dimitrie Cantemir*, p. 218.

⁶⁵ *Colecția Achiziții Noi*, 25/II, nr. 2211.

⁶⁶ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, 1931, p. 103.

⁶⁷ Maria Zmucilă, soră a lui Ilie Zmucilă (nepot al lui Savin Zmucilă ban). Vezi și notele privitoare la Ioniță Vârnav, fiul lui Pavel Vârnav.

⁶⁸ Mihai Mârza, „*Socotelile vistiernicului Toader Palade cu diecii de visterie, după un catastif de la mijlocul secolului al XVIII-lea*”, în „*Ioan Neculce*”, XVI-XVIII, 2012, pp. 122-125; Ioan Caproșu, „*Sama Visteriei Țării Moldovei din 1777 (I)*”, în *AG*, IV(IX), 1997, nr. 1-2, pp. 127-133. Este confundat uneori cu Miron, fiul lui Andrei Vârnav.

⁶⁹ ANR, *Condica mănăstirii Vorona*, mss. 1185, p. 5-5v.

⁷⁰ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, pp. 79 și 82. Ioniță -fiul lui Pavel Vârnav- și Ion (Ioniță) -fiul lui Ștefan Vârnav sunt uneori confunđați, deoarece au îndeplinit demnitățile de vameș în perioade apropiate. Unul a fost ginerele lui Dumitrașcu Buhuș căpitan, celălalt al lui Ursachi. Primul și-a avut

ctitor la Sihăstria Putnei⁷⁵. Constantin Vârnăv medelnicer și ban -fiul lui Ioniță Vârnăv jitnicer, a fost cunoscut în epocă mai ales prin cea din urmă demnitate⁷⁶. A fost confundat uneori cu medelnicerul Constantin (Costache) Vârnăv⁷⁷, fiul lui Sandu Vârnăv. S-a căsătorit cu Safta Luca (Adam) și a avut numeroși urmași⁷⁸.

Din lipsă de informații, în stadiul actual al cercetării noastre nu îi putem stabili filiația lui Dumitrașcu pitarul⁷⁹, cel care în 1670 era „*poreclit Vârnăv*”, și nici cine îi erau părinții lui Pătrașcu Vârnăv⁸⁰, consemnat documentar în același an.

Cealaltă ramură a Vârnăveștilor s-a conturat începând cu familia lui Dumitrașcu Vârnăv⁸¹. Și acesta și-a avut reședința la Secuieni; nu este semnalat cu funcții boierești. Totuși, uneori apare în documentele domnești cu apelativul „*sluga noastră*”⁸², semn că era o persoană cunoscută în anturajul

curții domnești. În 1645 și 1650 se arăta că era cumnat cu Panaioti⁸³. Soția sa, Irina Vârnăvoia⁸⁴, era fiică a Aniței Silion, nepoată a lui Alexa Arapul postelnic⁸⁵. În acest

reședința la Pitulășeni -Dolina, sat pe care fiul său -Constantin banul, îl stăpâna în 1774 (*Moldova în epoca feudalismului*, VII/2, p. 194).

⁷¹ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, pp. 70-110 (vezi indice); Idem, *Surete și izvoade*, XXV, pp. 62-63; I. Marinescu, „*Copii de documente din diferite arhive*”, în *BCIR*, VIII, 1929, pp. 140-141. Spre sfârșitul vieții, probabil după moartea soției, Ioniță Vârnăv s-a călugărit sub numele de Iacov (*Colecția Achiziții Noi*, 25/II, nr. 1807; documentul este datat incorect).

⁷² Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, p. 84; *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, II, p. 573.

⁷³ A fost căsătorită cu negustorul Radu Boteanu (Marius Chelcu, „*Familia Tudori: negustori ieșeni și cțiitorile lor (din secolul al XVIII-lea)*”, în *ASUI*, istorie, LXI, 2015, p. 116.

⁷⁴ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, p. 84. Catrina s-a căsătorit (ante 27 feb. 1756) cu negustorul Ioniță Tudori din Iași, fiul lui Constantin Tudori cupeț și al Catrinei Tăbârță (soacra și nora aveau același prenume): Mihai Costăchescu, „*Săneștii. Schiță istorică*”, în „*Ioan Neculce*”, IV, 1924, pp. 40-43; Gh. Ghibănescu, „*Documente*”, în „*Ioan Neculce*”, I, 1921, pp. 115-116); Marius Chelcu, *op. cit.*, pp. 115-118.

⁷⁵ Monah Alexie Cojocaru, „*Pomelnicul Sihăstriei Putnei (1768)*”, în *AnP*, X/2, 2014, p. 334.

⁷⁶ Este semnalat în documente între 1760 și 1796 de regulă ca hotarnic sau în calitate de beneficiar al unor proprietăți (*Ioan Neculce*, IX, 1931, p. 38, III, 1923, p. 160; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XII, pp. 23, 29-30, 46 și 52, XXII, p. 114, XXIII, pp. 35-36, 83 și 86; *Creșterea colecțiilor în anul 1910*, p. 285, 1915, p. 66; T. Codrescu, *Uricariul*, VI, Iași, 1875, p. 264, XXV, 1895, p. 184.

⁷⁷ Vezi nota 54.

⁷⁸ Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 144 (unde consemnează că soția lui C. Vârnăv a fost Safta Sturza) și 152 (unde se precizează corect: Safta Luca). Pomelnicul bisericii din satul Vorona-Mare, com. Vorona, jud. Botoșani, amintește doar de Safta, fără a-i preciza originea. Se pare că a fost logodit și cu Zoița, fiica paharnicului Vasile Adam (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, pp. 360-361). Copiii săi au fost Ioniță (de la Tudora), Manolache (stabilit în Basarabia), Petrance (mort în 1839), Zoița căs. Balș, Ileana căs. Roset, Smaranda căs. Donici, Marioara căs. Krupenschi (Vorona-Botoșani), Safta căs. Cantacuzino.

⁷⁹ *CDM*, II, nr. 1912.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 1992.

⁸¹ Vezi nota 20.

⁸² *DRH*, A, XXVIII, nr. 556.

⁸³ *Ibidem*, nr. 29; *CDM*, Supl. I, nr. 668.

⁸⁴ D. Furnică, *op. cit.*, p. XIII.

⁸⁵ BAR, *Documente istorice*, IV/11 (doc. 18 ian 1706); *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească*, I, p. 88; Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 19, nota 36 (acel Vârnăv „*necunoscut*” era Dumitrașcu, soțul Irinei).

fel, urmașii lui Dumitrașcu Vârnab s-au înălțat în ierarhia socială și s-au integrat deplin clasei boierești⁸⁶.

Toader Vârnab, fiul lui Dumitrașcu și al Irinei Vârnab, a îndeplinit demnitatea de stolnic, între 1680 și 1709⁸⁷. S-a căsătorit cu Paraschiva, fiica lui Pătrășcan clucerul⁸⁸, ce i-a adus ca zestre o jumătate din satul Orășeni-Hârlău⁸⁹.

Toader stolnicul⁹⁰ i-a avut ca fii pe Andrei și Ion⁹¹. Andrei Vârnab n-a depășit condiția de mazil și a îndeplinit funcții domnești mărunte⁹². Da s-a căsătorit cu Safta Gherghel⁹³, care i-a adus o zestre și o poziție socială importantă⁹⁴. A avut numeroși copii: Dimitrachi mare clucer⁹⁵, Sandu jîtnicer⁹⁶, Ioniță⁹⁷, Miron paharnic⁹⁸, Catrina căs. Ioniță Potlog, Tofana căs. Vartic⁹⁹.

Din ramura lui Toader Vârnab stolnicul s-a desprins familia scriitorului basarabean Teodor Vârnab. Copiii lui Sandu, fiul lui Andrei, au fost: Toader paharnic, Constantin sulger, Costache, Elisabeta căs. Tudorache Ciurea și Safta căs. Șendrea¹⁰⁰.

În secolul al XIX-lea au evoluat și au creat nume de prestigiu ale familiei Vârnab. În acest sens îl amintim pe banul Vasile Vârnab, care a trăit lângă Dorohoi. El a făcut o notă aparte în epocă fiindcă, deși a trăit departe de efervescenta politică a Moldovei, s-a dedicat total culturii din acea perioadă. A tradus și prelucrat lucrări din limbile greacă, franceză și italiană: literatură, filozofie și chiar tratate de logică¹⁰¹. A acordat o atenție specială și lucrărilor lui Dimitrie Cantemir¹⁰². „*Câte se arată mai sus pentru limba*

⁸⁶ Toader, Iustina, Maria, Alexandra căs. Sima neguțătorul, Alexandru-Sandu și Ionașcu-ginerele lui Constantin Ciute (D. Furnică, *op. cit.*, p. XIII; BAR, *Documente istorice*, IV/11). La 15 ianuarie 1664, Dumitrașcu Vârnab era mort; doar soția sa și copiii participau la întocmirea unei act.

⁸⁷ T. Bulat, *Documentele Mănăstirii Văratec*, Chișinău, 1939, p. 104; CDM, III, nr. 2311, IV, nr. 1259, 2089, 2161 și 2162, V, nr. 81 și 862; N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 357; BAR, *Documente istorice*, I/215 și I/250; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXV, p. CLXXXI.

⁸⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXV, pp. CLXXX - CLXXXI; CDM, IV, nr. 2162 și 2169, V, nr. 81; *Colecția Achiziții Noi*, 25/II, nr. 1750; Eugen D. Neculau, *op. cit.*, III, 2010, p. 141.

⁸⁹ CDM, V, nr. 81.

⁹⁰ A fost confundat adesea cu Toader Vârnab, fiul lui Sandu Vârnab și nepot al lui Ștefan Vârnab. De asemenea, nu avem convingerea că Toader, fiul lui Ștefan Vârnab, a fost stolnic.

⁹¹ Ion Vârnab s-a călugărit sub numele de Isaiia (N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 128-129 și 131).

⁹² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXV, pp. CLXXX - CLXXXI; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, II, nr. 801, III, nr. 627, 3190; *Colecția Achiziții Noi*, 25/II, nr. 1750, 2679, 2891 și 2907.

⁹³ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XIV, pp. 51-51 și XLV-CLVI.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ G. Ștrempele, *op. cit.*, II, p. 454; N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 128-131, 230. Era considerat frate mai mare.

⁹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 128-129; Gh. Bezviconi, *Din trecutul nostru*, III, p. 44.

⁹⁷ N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 129-131.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 128-130, 138; Florin Marinescu și colab, *Documents greco-romains le fond Mourouzi d' Athens*, Athens-Bucarest, 1991, nr. 103, 114, 123, 127, 161, 165, 168.; T. Codrescu, *Uricariul*, XXI, p. 375; T. Bulat, *op. cit.*, p. 155; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXV, p. CLXXXI și CLXXXIV. A fost căsătorit cu Balașa Cheșco.

⁹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*., VII, pp. 128-130; T. Bălan, *op. cit.*, V, p. 189.

¹⁰⁰ Teodor Vârnab, *Istoria vieții mele*, București, 1908, pp. 10-17 și 127-128; Artur Gorovei, „*Contribuții la biografia lui Constantin Stamati*”, în AARMSL, V, 1931, p. 228; A.D.Xenopol, *op. cit.*

¹⁰¹ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura română*, II, București, Edit. pentru literatură și artă, 1938, p. 357; N. Iorga, *Istoria literaturii române*, II, București, 1938, p. 439. G. Ștrempele, *op. cit.*, I, p. 55-57, 78 și 108. Vezi și nota 53.

¹⁰² D.Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediție Miron Nicolescu, București, 1909, p. 9. Vezi și *supra*.

grecească să pot zice pe drept cuvânt și pentru a noastră cea moldovenească, că de s-ar lăsa scriitorii noștri de cuvintele grecești, sârbești și turcești, și de ar împrumuta neagiunsul de la latini și italieni, s-ar face și această a noastră limbă romano - moldovenească o limbă pre aleasă și pre frumoasă, după cum este și soru-sa, limba italienească”¹⁰³, spunea Vasile Vârnav. Cât adevăr conține încă această afirmație?

În același veac a trăit și evoluat profesional doctorul Constantin Vârnav, considerat un pionier al școlii românești de medicină¹⁰⁴. De asemenea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a afirmat Gheorghe Vârnav Liteanu¹⁰⁵, fost negociator al României în timpul Congresului de la Berlin (iunie 1878) și primul ambasador al țării noastre în capitala germană.

Mots-cléf: *boyars, famille Varnav, Secuieni, 16e - 18e siècles, gouverneurs, arbre généalogique.*

LES BOYARDS VÂRNAV DANS LES XVII-e – XVIII-e SIÈCLES

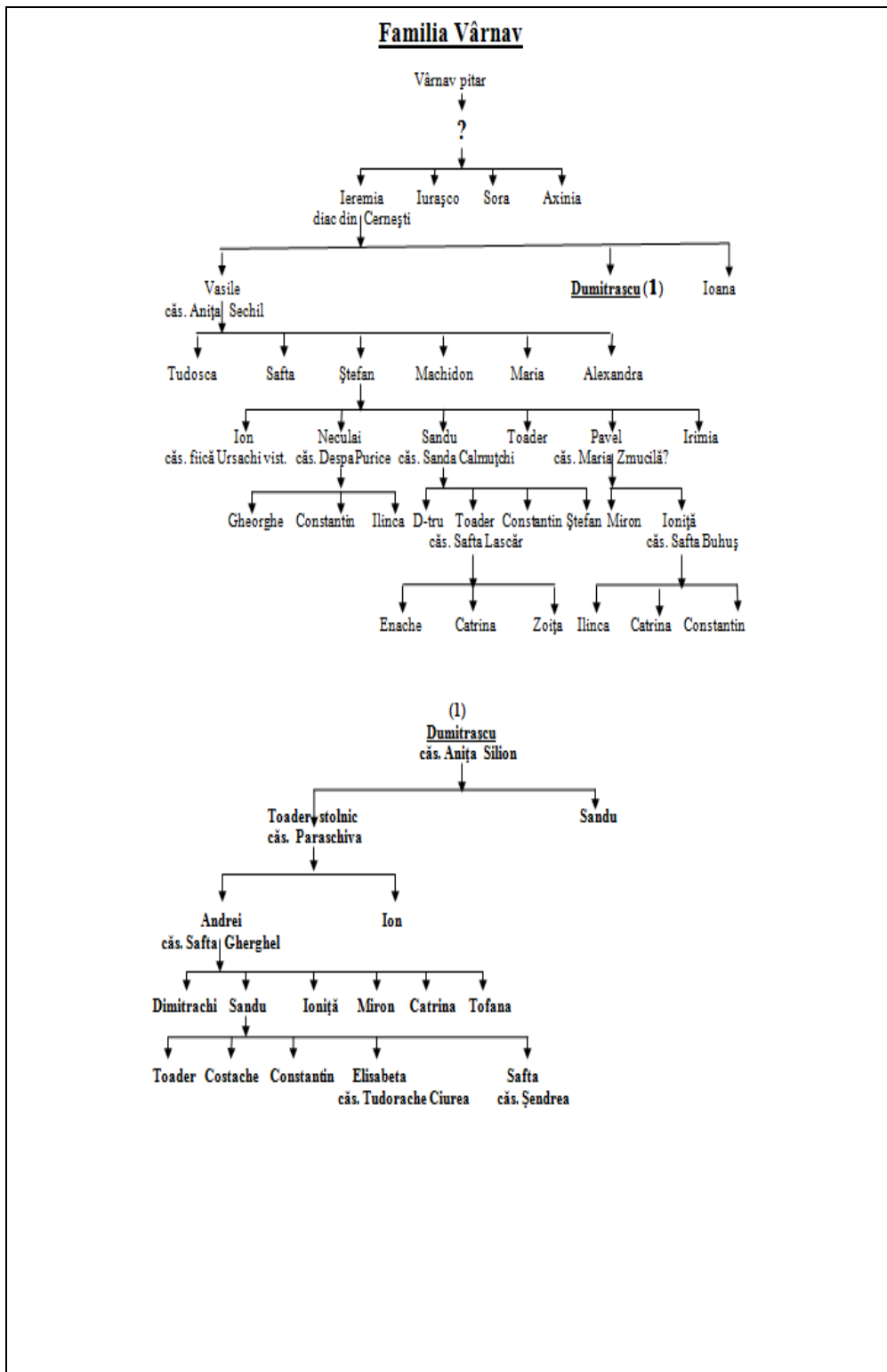
(Résumé)

Dans la seconde moitié du XVIe siècle, est mentionnée en Moldavie la famille Vârnav. L'origine ethnique de ces boyards n'est pas claire. Vers le milieu du dix-septième siècle, ils ont été formées deux branches du arbre généalogique qui, par des alliances matrimoniales, ont intégré les influentes familles boyard du pays. Leurs représentants ont occupé des postes importants dans l'état et ont ensuite rejoint ceux qui ont participé à la modernisation de la Roumanie.

¹⁰³ Adaos la traducerea „Logicii lui Condillac”.

¹⁰⁴ D.R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, București, 1897, p. 190.

¹⁰⁵ Vasile Gliga, *Diplomația românească în slujba independenței*, edit. Politică, București, 1977, p. 212; *Documente privind istoria militară a poporului român*, vol. IV, ed. de Constantin Căzănișteanu, București, edit. Militară, 1974, nr. 64, 68, 212 și pp. XIII și XXXI.

Alexandru PÎNZAR

**DOCUMENTE DIN ARHIVE PIERDUTE
COPIATE DE ARTUR GOROVEI**

Cuvinte - cheie: Artur Gorovei, arhive familiale pierdute, documente istorice, Fălticeni, Moldova.

Între hârtiile rămase din bogata arhivă a lui Artur Gorovei (1864 - 1951), se numără și un volum de format mic (circa 17 x 21 cm), legat chiar de folclorist, conținând 137 file scrise și numerotate și 14 file albe, în care sunt adunate *Documente din diferite colecții particulare* (titlul de pe o foaie liminară)¹. Este vorba de un total de 365 de documente, aflate în perioada interbelică în colecțiile lui Gheorghe P. Moțoc din Brusturi, a juristului fălticenean Petru G. Văsescu (1879 - 1945), fratele Elenei Văsescu, soția lui Artur Gorovei, a lui Gheorghe (Georges) Vârnăv (1869 - 1942) din Spătărești, a lui Dimitrie Sturdza din Cozmești, fiu legitimat al lui Grigore Sturdza, „*Beizadeaua Vițel*”, și a colonelului botoșănean George A. Văsescu (1856 - 1925), văr al soției folcloristului, care au fost transcrise de Artur Gorovei integral sau în rezumate.

Puține lucruri se știu despre soarta acestor colecții. Câteva informații, neverificabile, obținute de nepotul folcloristului, istoricul Ștefan S. Gorovei², ar arăta că unele dintre acte s-au pierdut în vălmășagul refugiului din 1944 - 1945 sau în noaptea exproprierii din martie 1949. Se impune, prin urmare, integrarea în circuitul științific a transcrierilor făcute de Artur Gorovei; dacă respectivele colecții s-au păstrat, totuși, în depozite publice sau private, semnalarea lor poate fi un îndemn către actualii posesori să pună la îndemâna editorilor originalele acestor acte.

¹ Interesul pentru istorie a stat în permanență în rândul preocupărilor intelectuale ale lui Artur Gorovei (Loretta Handrabura, *Artur Gorovei. Studiu monografic*, Chișinău, 2007, p. 161 - 177). El s-a concretizat și în pasiunea pentru editarea documentelor vechi, atât din marea sa colecție (pe care a donat-o, în mare parte, Academiei Române și Arhivelor ieșene - v., pentru aceasta, Biblioteca Academiei Române, *Creșterea colecțiilor în 1938 - 1942 (No. XLIX - LIII)*, Editura Academiei Române, București, 1944, pp. 71 - 104 și Sorin Iftimi, *Documente din colecția lui Artur Gorovei aflate la Arhivele Naționale din Iași*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, XI, 2011, pp. 357 - 376), cât și din colecțiile rudelor sau cunoscuților, pe care le transcria cu promptitudine, ori de câte ori avea ocazia (Loretta Handrabura, *op. cit.*, p. 275).

² Căruia trebuie să îi mulțumesc și aici pentru oportunitatea pe care mi-a oferit-o de a putea studia și edita manuscrisul bunicului său.

[Documentele defunctului Gh. P. Moțoc din Brusturi]³

1 (1⁴) 1574 (7082) martie 31, Iași

Tălmăcire din sârbie de pe cartea domnească îputernicitoare de stăpânirea Mihălescului uricar a o parte din satul Oglinzi, din let 7082 <1574> martie 31.

Io<n> voievod cu mila lui Dumnezeu domn pământului Moldaviei. Dat-am această cartea noastră slugii noastre lui Crâstea Mihălescul uricariu, întru aceasta ca să fie el puternic cu această cartea noastră de a stăpâni toată partea fratelui său Isac din Oglinzi, câtă se va alege, pentru că au răscumpărat-o dintr-ai săi bani gata.

Și din protivă niminea altul să nu se amestece.

S-au scris în Eși, la anul 7082 <1574> martie 31.

Vel logofăt au poroncit.

S-au tălmăcit de pe originalul sârbesc de mine gios iscălitul, din cuvânt în cuvânt întocmai, în Eși, la anul 1838 mart<ie> în 15 zile.

[...] V.¹ ot Mănăstirea Golia.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 163, nr. 117 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi; menționează și existența, în aceeași colecție, a suretului din 15 martie 1838); **DIR**, A, XVI/3, p. 35, nr. 44 (trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 373, nr. 973 (rez.); **DRH**, A, VII, p. 89, nr. 66 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași).

¹ Ghibănescu a citit numele Hrisantie arhimandrit.

2 (4) 1575 (7083) iulie 11

Suret de pe un ispisoc de la Petru voevod la anii 7083 <1575> luna iulie 11 zile.

Petrea voievod cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovii. Iată au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri satul Toplița din ocolul Neamțului și au pârât pe sluga noastră Mihăilescu uricar pentru o poiană din hotarul din satul Oglinzii, ce au plătit acea poiană moșul lor Zaharia, fiind vornic, pentru o pierdere de suflet ce s-au făcut o moarte de om în poiana aceia, în zilele lui Bogdan voevod celui bătrân.

Și noi am dat pre credincioasa sluga noastră Vitoltu părălab de Roman cum ca să ho<tă>rască acolo cum va afla el cu sufletul său și cu oamenii buni și cu megieșii de prin înpregiur.

Care acea mai sus scrisă poiană iaste dreaptă moșie slugii noastre Mihăilescului uricar. Așijderea de acum înainte acel sat Toplița ca să nu mai aibă a să jălui de sluga

³ Cu paranteze pătrate au fost marcate notele și observațiile lui Artur Gorovei, iar cu paranteze unghiulare intervențiile editorului.

⁴ Actele au fost ordonate cronologic; între paranteze rotunde este numărul original de ordine dat de Artur Gorovei.

noastră Mihăilescu uricar, nici odinioară în veci înaintea a aceştii cărţi a noastre, încă şi asupra neamurilor¹ lui.

Însăşi domnie au poroncit.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 164, nr. 118 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi; menționează și existența, în aceeași colecție, a acestui suret, tradus de același Hrisantie arhimandrit); **DIR**, A, XVI/3, p. 56, nr. 74 (trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 379, nr. 991 (rez.); **DRH**, A, VII, p. 149, nr. 114 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași).

¹ În orig., „*verilor*”.

[Pe aceeași foaie urmează:] <nr. 4>.

3 (2) 1575 (7083) august 3, Iași

Tălmăcire de pe ispisocul sârbesc a domnului Petru voevod, întăritoriu pe cumpărătura de ocină din satul Oglinzi, lui Mihăilescu uricariu, din let 7083 <1575> august 3.

S-au înfățișat înaintea domnului și a boierilor preotul Platon și fratele său Toader diacon, fiii Nastasiei, nepoții lui Zaharia vornic, și au vândut a lor dreaptă ocină și moșie „din ispisoc de cumpărătură ce au avut moșul lor Zaharia vornic de la bătrânul Ștefan voevod, toată partea lor câtă se va alege din satu din Oglinzi, care o au vândut nepotului lor, slugii noastre, lui Mihăilescul uricariu, drept 140 zloți tătărăști. Și sculându-se sluga noastră Mihăilescu uricariu li-au plătit lor toți deplin acești de mai sus scriși bani 140 zloți tătărăști, înaintea noastră și înaintea boerilor noștri”.

S-au scris în Eși, la anul 7083 <1575> avgust 3.

Domnul au poroncit.

Vel logofăt au învățat.

Dumitru.

[Tradus de același, la 15 martie 1838.]

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 165, nr. 119 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi; menționează și existența, în aceeași colecție, a suretului din 15 martie 1838); Berechet, *Documente de drept public*, p. 189, nr. XVII (după acest suret); **DIR**, A, XVI/3, p. 58, nr. 76 (trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 380, nr. 995 (rez.); **DRH**, A, VII, p. 156, nr. 120 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași).

4 (<5>¹) 1580 (7088) mai 29, Suceava

Suret de pe o carte de la Iancul vodă ce scrie la Golăe părcălabul de Neamț, la anii 7088 <1580> maiu 29.

Io Iancul voevod cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei. Scriem la credincioasă sluga noastră Golăe pârcalabu de Neamț. Cum vei vedea această carte a noastră, îndată să mergi la satul Oglinzii, care sat iaste a lui Mihălescu uricar, și să lepezi acei stâneni pre unde au hotărât² acei ungureni din Topliță, pentru că s-au pârât înaintea domniei mele cu Mihălescu uricariu și i-au rămas pre dânșii Mihălescu uricariu și s-au îndreptat. Aceasta îți fac știre și într-alt chip să nu faci.

S-au scris în Suceavă.

Însăși domnia au poroncit.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 168, nr. 121 (după acest suret); **DIR**, A, XVI/3, p. 139, nr. 178 (trad. după orig. aflat la Arh. Naț. București); **CDM**, I, p. 172, nr. 666 (rez.); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 414, nr. 1097 (rez. după o anafora din 1840 iunie 27); **DRH**, A, VII, p. 377, nr. 308 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. București).

¹ Omis.

² În orig., în loc de „*au hotărât*” este „*tu ai hotărât*”.

5 (3) [f. d.] <1580 (7088) iunie 17>¹

Suret scos de pe o mărturie sârbească, scos pe românie.

Iată, eu, Vartic postelnicul. Mergând de la Neamț la Suceavă, m-au întâmpinat pre cale o carte a preamlostivului domnului nostru Io Iancul voievod, cum ca să hotărâsc fiului meu Mihălescu uricaru, cu oamenii din sat din Topliță, că mai înainte vreme o ave când fusese hotărât lor Tolăe² pârcalabu de Neamț, când n-am fost eu acasă și Mihălescu uricar, ce atunci au fost el cu goștina la câmp cu comisul cel mare. Așăjderea i-au hotărât lui cu strâmbătate, pentru că nefiind el atunci acasă și nici pre unul din megieși n-au strâns atunci la hotărât, ce numai el singur au fost și cu oamenii din Topliță.

Ce noi, Vartic postelnicu, am strâns oameni buni și bătrâni și megieși de pe înpregiur și boeri de curtea domnească, anume Luca sulger și Simion Stroiici căminar și Mierăuță aprod și Lazăr aprod, feciorul lui Gavril logofātu, și Besanul³ deac și alte slugi multe domnești și iarăș alți oameni buni și bătrâni, care pre toți pre nume i-am scris, anume popa Andronic și Petrea judele, Ioan și Șteful și Toader și Luca și Gherman, din sat din Brusturi, și Goian⁴ și Ioan cel bătrân și Nica și Precob⁵ și Zahariea și Andreica, din sat din Drăgănești, Grozav și Gherasim și Grozea și Gliga și Chirilă și Pântelei și Bulai⁶ cel bătrân și Cârstea și Mihăilă și Cozma și Matei și Toma și Ioan și alt Toma și Maxim și Isac și Glipa⁷ și Tomșe și pop Andronic⁸ și Isac și Sava și Alexa și Iosip, din sat din Săvești, Dimitrie și Lupu și Chiril, Toader și Maliș, din sat din Borceaști, Gliga și Toma, Fârtat și Florea, Marcu și Nechifor, din sat din Oglindești, Drăgșan nemeșul și Costea și Gavriil, din sat din Șoimărești, acești toți fiind marturi Mihălescului uricar. Și luând cu sufletele sale înaintea mea și cu toții am aflat [...]re hotar a Mihălescului iaste lui dreaptă ocină și moșie și, pre unde am aflat cu dreptate, cu acei oameni buni și bătrâni, acei stâlpi

eu i-am scos și i-am lepădat, care i-au pus Tolăe² părcalab. Și, iarăș cu acei oameni buni și bătrâni, pre unde am aflat cu sufletele noastre am pus lui stâlpi de piatră și buor prin stejari, pentru că am aflat cum că i-au hotărât cu strâmbătate și după mită.

Așa facem știre cu sufletele noastre.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 166, nr. 120 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi; menționează și existența, în aceeași colecție, a acestui suret); **DIR**, A, XVI/3, p. 129, nr. 161 (trad. veche de la Arh. Naț. București); **CDM**, I, p. 170, nr. 659 (rez.); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 415, nr. 1100 (rez.); **DRH**, A, VII, p. 381, nr. 314 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași).

¹ Originalul e datat 17 iunie, editorii **DRH** propunând anul 1580 după doc. din 7088 (1580) mai 29, privitor la aceeași chestiune (căruiia îi succede).

² În orig., „*Golăe*”.

³ În orig., „*Băseanul*”.

⁴ În orig., „*Gorga*”.

⁵ În orig., „*Precup*”.

⁶ În orig., „*Bălaci*”.

⁷ În orig., „*Gliga*”.

⁸ În orig., în loc de „*pop Andronic*”, „*și Mihăilă și Donic*”.

6 (6) 1582 (7090) martie 31, Suceava

Suret de pe ispisocul lui Iancu voevod.

Stanca, fiica Nastei, nepoata lui Zaharia vornic, vinde partea ei din privilegiul de cumpărătură ce a avut moșul ei, Zaharia vornicul, de la bătrânul Ștefan voievod, din sat din Oglinzi, „care aceasta au dat-o însuși fiului său, lui Crăstea Mihăilescu uricariu, și așijdere au dat ale sale case din târgul Sucevei și un *ojirel ot biser*¹ și un *colocol*² [clopot] de chinteș”, „iar sluga noastră, de mai sus scrisul Crăstea Mihăilescu uricariu, să aibă a o ținea și a-i purta de grijă și a o îmbrăca pré ea, pân la moartea ei, iar după moartea ei să aibă a o pomeni pre dânsa”.

S-au scris în Suceava.

Stroici vel logofăt au învațat și au iscalit.

Băseanul.

Talmăcit în Eși, la 15 martie 1838, de [...] ³ ot Monastirea Golia.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XIX, p. 169, nr. 122 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi; menționează și existența, în aceeași colecție, a acestui suret); **DIR**, A, XVI/3, p. 187, nr. 241 (trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași); *Suceava. Documente*, I, p. 195, nr. 73 (text sl. și trad. după orig.); Isac, *Catalog de doc. mold. - Iași*, I, p. 436, nr. 1163 (rez.); **DRH**, A, VII, p. 529, nr. 435 (text sl. și trad. după orig. aflat la Arh. Naț. Iași).

¹ „șirag de mărgăritare” (sl.).

² „clopoțel” (sl.).

³ Ghibănescu a citit numele Hrisantie arhimandrit.

7 (7) 1612¹ (7121) decembrie 26, Iași

Ispisoc slavon de la Ștefan voievod pentru Vasile sin Mihăilescul biv uricar, cu privire la satul Oglinzi.

Pis în Iași.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XX, p. 204, nr. 179 (text sl. și trad. după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi).

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1613.

8 (8) 1633 (7141) februarie 16, Iași

Înaintea lui Alexandru Iliăș voievod s-a înfățișat Savin ce au fost hatman și au arătat un zapis de mărturie de la Venedict egumen și de la Nastasie și de la Tanasie¹ și de la Pangratie și de la Zahariea și de la Mihail și de la Selivestru și de la Pavel diacon și de la Melentie diacon și de la Sarafim și de la Gligorie și de la Atanasie² și de la tot soborul de la sfânta mănăstire de la Sucevița, scriind cum au fost dat Beldiman logofătul o sută de taleri bătuți la Ionașco Bolea zlătariul de Suceavă să facă două aripi de la acea sfântă mănăstire, iară acei bani i-au fost dat dumnealui adaos după sat după Rafinți, ce iaste pre Ciuhru, în ținutul Iașului, și ei i-au dat Negoștii pre Orbiți în ținutul Neamțului.

Într-aceia, întâmplatu-s-au sfârșenie lui Beldiman logofăt, iar Ionașco Bolea n-au lucrat lucru mănăstirei cum au fost tocimala, ci au cheltuit banii toți. Într-aceia ei au pofțit și au grăit cu giupăneasa lui Beldiman și cu feciorii săi, Toader și Mihalaș și Mariea, să facă acele aripi după cum li-au fost tocimala, iar giupăneasa lui Beldiman strâns-au pre Ionașco [loc rupt]³ femeia sa [loc gol] ca să lucreze acel lucru sau să dea banii, aceea sută de taleri. El banii n-au avut să-i dea, nici cu altă n-au avut cu ce plăti, ci au dat doao fălci de veci⁴ ce-au avut la Cotnari în Tombriță⁵ și casa lor din Suceava, de pre ulița Mitropoliei.

Într-aceia, giupăn[...]⁶ și cu feciorii săi i-au rugat să ia acele vii și casele, iar lor nu li-au trebuit nici viile, nici casele, ce le-au dat întru mănule lor acei bani deplin, o sută de taleri, iar viile și casa să le ție giupăneasa Beldimană⁷ cu feciorii săi, de înaintea

lui Ionașcu Păncu⁸ pârcălabul și a lui Iorașco Bașotă și a lui Gavril portariul și a lui Toader stolnicul și a Lupului Prăjescul și al Bleadei⁹ pârcalabul.

Pentru aceea și domnia mea văzând acel zapis de mărturie crezut-am și de la noi, încă am dat și li-am întărit lor acel sat Negoești pre Orbiți și acele doao fâlci de vie și casele, ca să le fie lor direaptă ocină și uric și întăritură neclătită nici odănoară în veaci.

*I in das ne umișae*¹⁰.

U Ias, 7141<1633> februarie 16.

EDIȚII: Ghibănescu, *T. Codrescu*, V, 1935, 6, p. 85, nr. 65 (text după orig. din Acta d-na Moțoc, Brusturi); DRH, A, XXI, p. 369, nr. 290 (după Ghibănescu); *Suceava. Documente*, I, p. 259, nr. 127 (după Ghibănescu).

¹ În orig., „Atanasie”.

² În orig., „Atanasie Bolsun”.

³ În orig., Ghibănescu a citit „Ionașco Bolea zlătariul”.

⁴ În orig., „vie”.

⁵ În orig., „Țombric”.

⁶ În orig., „giupâneasa Beldimăneasă”.

⁷ În orig., „Beldimăneasă”.

⁸ În orig., „Peaicul”.

⁹ În orig., „Bleandei”.

¹⁰ În orig., „*I in da s<è> ne umișae*”, sl. pentru „*Și altul să nu se amestece*”.

9 (8¹) 1638 (7146) februarie 1

Suret de pe un ispisoc de la Măriea Sa Vasile voevod din leat 7146 <1638> februarie 1.

Gheorghe Boțul s-a jăluit domnului că moșia sa Răuceștii se împresoară despre târg și despre alte sate.

Domnul alege pe Marcu din Neamț, ce au fost șoimar, și pre Toader diiacon de Stănăslăvești și-i trimite să strângă oameni buni și bătrâni și au strâns pe Ignat din Sârbi și Nichifor și Cârste, de acolo, și Condre de Smiești și Sămion și Florea și Calistrat și Mihăilă cel bătrân² și Ștefan și Gheorghe³ și Dumitru cel bătrân din Borcești și Toader și Theodor călugărul, de Oglindești⁴.

Au aflat și cu sufletele lor că se începe hotarul cel bătrân pe unde au fost din vechime: din podul Sârbilor drept, peste câmp, în cornul dumbrăvii; de acolo, în capul făgetului, apoi, prin pădure, la loziile Băloșănilor; de acolo, pe drum, prin dumbravă, până unde se adună hotarul Măneștilor cu a târgului; de acolo, la deal, până în drumul ce lovește în capu poenii lungi; de acolo, pe lângă poiană, la deal, împotriva vornicului⁵; de acolo, piste pădure, în vale Sărății, în vadul Cornețului⁶; de acolo, în gios, într-un bolohan; de acolo, drept peste câmp, în izvorul Topliții, în gios, până în podul lui Harasâm, unde au fost drumul cel mare, drumul în gios, unde să închee hotarul în podul Sârbilor. Pre aice au ales hotarul și au pus și semne.

[Iscălit:] Paisăi stareț Sf. Mănăstiri Neamțu.

EDIȚII: CDM, II, p. 260, nr. 1249 (rez. după orig. aflat la Arh. Naț. București); DRH, A, XXIV, p. 222, nr. 239 (text după orig. aflat la Arh. Naț. București).

¹ Eroare în numerotarea făcută de Artur Gorovei; începând cu acest act, ea e decalată cu o unitate în minus.

² În orig., „*din Mănești*”.

³ În orig., „*Gheorghii Loghin*”.

⁴ În orig., „*ce au fost de Oglindești*”.

⁵ În orig., „*în Porumbul vornicul*”.

⁶ În orig., „*Corchizului*”.

10 (9) 1638 (7146) martie 2, Iași

Suret de pe ispisoc vechiu pe sârbie de la Vasile voevod, scris de Șemdir¹ în Eși, din let 7146 <1638> martie 2.

Precum dăm și întărim Sfintei Mănăstiri Săcul pe un sat anume Borcești din ținut Neamțului, dintr-a ei drepte ispisoaice de la alți domni de mai înainte.

Și am trimis pe sluga noastră, pe Marcu șoimarul, și au strâns acolo oameni buni din târg Neamțului și din satele megieșite de pinpregiurul acelu sat și au cercetat până unde li este hotarul. Începând hotarul acelu sat Borceștilor de cătră târgu Neamțului, de la Porumbu vornic, ce să numește La Vârful Velniții, până în capul pâ râului Dăneștilor; și, de acolo, valea pâ râului, pân la pod; și de la pod, printre hotarul Oglindeștilor, pân în capul pâ râului Corbului; și de acolo, la muntele Voroavă; și de acolo, în matca Sărății; și de acolo, la fânațele în dumbravă, până în poiana Ivascului²; de acolo, drept la frasinii; de acolo, pe lângă frasâni, ce să numește pâr la drum dumbrăvii³, pân în Topliță; și de acolo, în câmp, la drum, pâr în lac; de acolo, drept tot pâr în vadul lui Corchim⁴; de acolo, la drumul lui Corchim⁴ la Traudiea, pâr în Porumbu vornic. Acista-i este tot hotarul. Drept aceea să li fie lor dreaptă ocină și uric cu tot venitul, nestrămutat nici odinioară în veci, și altul să nu să amestece.

Însuși domnul au poruncit.

Gavril Mateiaș vel logofăt.

De pe sârbie pe limba moldovinească s-au tălmăcit la anul 1804 iunie 9.

[Iscălit:] [...] ⁵.

[Este o copie, hârtia are filigran: 1831.]

EDIȚII: Stoide – Turcu, *Doc. Neamț. XVII*, p. 15, nr. XXX și p. 17, nr. XXXVII (rez.); DRH, A, XXIV, p. 239, nr. 256 (text după orig. aflat la Arh. Naț. București).

¹ În orig., „*Șaidir*”.

² În orig., „*poiana lui Ivanco*”.

³ În orig., „*la Cornul Dumbrăvii*”.

⁴ În orig., „*Corchiz*”.

⁵ Pavel Debrici polcovnic de la Mitropolie.

11 (10) 1642 (7150) martie 28, Iași

Io Vasilie voevoda Bojiu milostiu gospodară Zemle Moldavskoï. Adecă s-au pârât de față înaintea domniei mele credincios boiarinul domniei mele Pătrașco Ciogole șetrariul cel mare cu Gheorghie, nepotul Bulei¹, pentru un loc de prisacă din sat din Crăești, zicând boiarinul domniei mele cum acel loc de prisacă i l-au dat Ionașco diiaconul și Florea și alți oameni din Crăești pentru șeptezăci și cinci de galbeni, iar Ghiorghie au zâs cum acel loc de prisacă este a lui direaptă ocină și moșie și acei oameni ce mai sus scriem, cari au dat acel loc de prisacă, n-au nicio treabă.

Deci domniea mea și cu tot sfatul domniei mele i-am giudecat după obiceiul țărâi și așa li-am aflat lege ca să aibă Ionașco diiaconul și Florea și alți oameni din Crăești a da și a întoarce acei șeptezeci și cinci de galbeni boiarinului domniei mele care mai sus scriem, penrucât i-au aflat adevărat cum n-au avut Ionașco diiaconul cu alți oameni a lui nicio treabă cu acel loc de prisacă, cât s-au aflat acel loc de prisacă a Bulei² și i-am dat pre mâna lui Ghiorghie. Deci Ionașco diiaconul și Florea și alți oameni a lor și toți au rămas denaintea domniei mele și din toată lege țărâi.

Deci de acmu nainte ca să nu mai aibă a să mai pârî această pără niciodănoară în veci piste cartea domniei mele.

U Ias, v<ă> l<ea>to 7150 <1642> martie 28.

Ionașco.

EDIȚII: Ghibănescu, *T. Codrescu*, III, 1934, 3, p. 39, nr. 13 (text după orig. din Acta Stolniceni-Prăjescul); Berechet, *Documente de drept public*, p. 201, nr. XXVII (text după orig.) și p. 255, facs. nr. 13; Constantinescu, *Doc. mold. din sec. XV - XVII*, p. 347, nr. 16 și pl. VIII (text după foto. orig.); DRH, A, XXVI, p. 321, nr. 388 (text după facs. Constantinescu).

¹ În orig., „Buhlei”.

12 (12) 1643 (7151) februarie 21, Iași

[Slavon] Vasile voevod, cu privire la Vasilie Mihăilescul *i să sestri*¹ Mihăilescul *i Parasca i Dochîta i Nastasiaea*, pentru jumătate sat ot Buciucica și din Răciuleni și *pol selo ot*² Botășeani *i polovina ot*³ Oglinzi, *pol selo ot*² Negrești *i polovina ot*³ Oglindești.

U Ias.

¹ „și cu surorile” (sl.).

² „jumătate de sat de” (sl.).

³ „și jumătate de” (sl.).

13 (11) 1643 (7151) februarie 21, Iași

Io Vasilie voevoda Bojiuu milostiuu gospodară Zemli Moldavscoi. Adecă au venit înaintea domniei mele și înaintea boiarilor domniei mele mari și mici feciorii lui Vasilie Mihăilescu și cu mătușile lor, cu Părasca și Dochița și Nastasia și cu feciorii Todoscăi, sora lor, cu o mărturie de la Bașotă logofătul și de la Savin vornicul cum ei, de bună voia lor, aceștia ce-s mai sus scriși, ș-au împărțit a lor dereapte ocine și moșii. Și s-au venit Parascăi giumătate de Botășinți și partea de Răciuleni. Și s-au venit Dochiței giumătate de Buciuca și giumătate de Oglinzi. Și s-au venit feciorilor Mihăilescului giumătate de Negrești și giumătate de Oglindești. Și s-au venit Nastasiei giumătate de Botășinți și giumătate de Oglinzi. Și lui Ionașco s-au venit giumătate de Buhucești și giumătate de Oglindești.

Deci domnia mea, dacă am văzut de a lor bună voe împărțală, noi încă li-am dat și întărit, ca să aibă a țeanea pre această înparțală neclătit niciodănoară în veci. *I nac dană*¹.

U Ias, v<ă> l<eato> 7151 <1643> februarie 21.

Toderașco vel logofăt.

Costrea.

EDIȚII: Ghibănescu, *T. Codrescu*, III, 1934, 3, p. 40, nr. 14 (text după orig. din Acta Stolniceni-Prăjescu); Berechet, *Documente de drept public*, p. 185, nr. XIII (text după orig.); Stoide - Turcu, *Doc. Neamț. XVII*, p. 19, nr. XLIII (rez. după copie de la Arh. Naț. Iași); Balan, *Doc. bucovinene*, VI, p. 77, nr. 1 (rez. după Berechet); **CDM**, II, p. 334, nr. 1659 (rez. după rez. de la Arh. Naț. București); **DRH**, A, XXVII, p. 37, nr. 33 (text după orig. de la Arh. Naț. București).

¹ În orig., „*I nak da năst*”, sl. pentru „*Și altfel să nu fie*”.

14 (13) 1645¹ (7154) octombrie 8, Iași

[Slavon] La Vasile vodă se înfățișează Nistor Batiște *i cneaghina ego*² Ileana, *deashta Dokiev*³, *vnuka Mihăilescula*⁴, pentru *polovina selo of*⁵ Oglinzi.

U Ias.

Toderașco vel logofăt.

Corlat⁶.

EDIȚII: Berechet, *Documente de drept public*, p. 186, nr. XV (text sl. și trad. după orig.); **CDM**, II, p. 376, nr. 1919 (rez. după rez. de la Arh. Naț. București); **DRH**, A, XXVIII, p. 170, nr. 218 (după Berechet).

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1646.

² „*și soția lui*” (sl.).

³ În orig., „*Dokivi*”.

⁴ „*fica Dochiei, nepoata lui Mihăilescul*” (sl.).

⁵ „*jumătate de sat de*” (sl.).

⁷ Nistor Batiște și Ileana vând jumătatea de Oglinzi lui Gheorghie Roșca fost vistiernic.

15 (17) 1652 (7160) iunie 4

Adică eu, Nastasica Bilăiasa, fata Crâstei Mihăilescu uricarului, însemi pre mine mărturisesc cu cest zăpis al meu cum eu, de bună voea mea, de nime înbeată, nici asuprită, ce eu de bună voia mea am vândut a mea dreaptă ocină și moșie ce iaste partea mea, giunăte de sat de Oglinzi din ținutul Neamțului, ce mie mi iaste dreaptă ocină și moșie de la părintele meu, de la Crâstea Mihăilescu uricarul, în vatra satului și în moră și în hăleșteu și în fânațe și în tot locul, cât să va aleage.

Deci aceasta o am vândut dumisali lui Ghiorghe Roșca vistearnicului, drept o sută de lei și o vacă cu vițel și patru bezmeni de ceară. Deci să-i fie dumisale de la mine ocină și dreaptă moșie, neclătit nici dănoar în veci de feciorii mei sau de alte rude a meale, pentru căci la sărăciea mea m-am socotit cu de ce au [...] dumisale.

Și într-această tocmală a noastră fost-au oameni buni și feciori de boiari, anume Gavrilaş Jora din Doroșcani și Panaiote de acoloa și Manoli de Toderești și pop Pătrașco de Scobențani și Ursu diiaconul de acoloa și Gligorie de la pod și Zahariea de acoloa și Dănil și Îndreian și alți mulți oameni buni, den sus și den gios megieași. Și peste toți mal[...] ce am avut în dedine i-am dat dumnealui și un covor; ce acești bani ce mai sus scrie noi cu ochii noștri am văzut.

Deci ca să aibă a-și face și derese domnești pre ceastă mărturie a noastră.

Și eu, Dumitrașcu Vârnav, am scris cu mâna mea ca să să știe.

Nastasiia Bilăiasa.

Erei Pătrașco iscal.

Gavril Joră.

Gangur.

Dumitrașco Vârnav.

Zahariea.

Andreian.

16 (16) 1652 (7160) iunie 4, Iași

[Slavon] Vasile voievod. Relativ la Cristea Mihăilescu uricar, pentru „*polovina za selo*¹ Oglinzi”.

U Ias.

¹ „*jumătate de sat*” (sl.).

17 (14) 1667¹ (7176) octombrie 8

Io Ilieaș Alexandru voevod *Bojiu milostiuu gospodară Zemli Moldavscoi*. Scriem domniea mea la sluga noastră la Vasile Vârnav. Dămu-ți știre că domniei mele s-au

jăluit sluga noastră Beldiman ce au fost vornic pre Vasilie Prăjină șe Săcuianu, zicând Beldimanu că i-au vândut Vasile Prăjină o parte de ocină din sat din Hărțăști, iar când acmu să scoală Neaniul de Prăjești cu zăpis scriind cum i-au vândut tatăl lui Vasilie Prăjină moșului Neaniului acea parte din Hărțăști ce scrie mai sus și scoate pe Beldiman, cât să află Beldiman cumpărător mai apoi.

Deci pentr-aceia dacă vei vedea cartea domniei mele [...], să mergi să oprești partea lui Vasilie Prăjină din sat din Săcueani și din [un rând întreg rupt] să le dați să fie de față. [Lipsește o treime din jumătatea foii.]

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1668.

18 (73) <a doua jum. a sec. XVII>¹

Izvod de moșii ce au cumpărat spătarul Moțoc: sat întreg Averești la ținutul Romanului; sat Unchitești *tij*; o parte ce să va alege din sat din Dravcinești; *pol* sat Baloșăștii *ot* Roman; o parte de sat Ișchei ce să va alege *tij*; *pol* sat de Șătrăreni pe Jijie; satul Hărliceștii, fără alte sate ce au cumpărat în gios.

¹ Datat după marele spătar Coste Moțoc († c. 1668).

19 (34) 1701¹ (7210) noiembrie 24

Adecă eu Pătrașco căpitanul făcut-am această scrisoare a mea precum să să știe pentru toată socoteala ce am avut cu vărul meu, cu Davidel.

Mi-au dat dumnealui tot cu ce mi-au fost [...]. De acmu înainte, nici să mai aibă dumnealui gâlceavă despre mine, nici eu despre dumnealui.

Și pentru credință mi-am pus degetul denainte a oameni buni, carii sânt iscăliți mai gios.

V<ă> l<eato> 7210 <1701> noemvrie 24.

Pătrașco căpitan.

Sava vornic martur.

Miron Davidel [?].

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1702.

20 (35) 1707 (7215) ianuarie 12

Adecă eu, Todosca medelniceroe a răposatului Ilie Moțoc biv vel medelnicerul, făcut-am scrisoarea mea la mâna fiului meu, lui Gligorie.

Iată cum socotii eu că mi-am împărțit moșiile cu feciorii mei și le-am făcut parte di moșie, din vecini și le-am dat lor și mie nu mi-am lăsat nemic de comăndul meu, fără cât

mi-am lăsat doi salașe de țigani, anume Pavăl țigan, cu toți ficiorii lui, și Iftimie țigan, cu toți ficiorii lui, ficiorii lui Gavril țigan, care țigan au fost al meu țigan, de la tatăl-meu, nu din partea soțului meu, lui Moțoc. Și i-am dat lui Gligorie, fiului meu, să fie a lui drepti țigani în veaci danie, pentru ca să aibă a mă griji la moartea mea, iară de nu m-a griji, el să dea samă. Și după moartea să-și aducă aminte de mine, iar de nu m-a griji și de nu ș-a aduce aminte de mine, să dea samă înaintea lui Dumnezeu. Și i-am dat lui acești doi frați țigani, cu toți ficiorii lor, să fie a lui drepti țigani și a copiilor lui, iară cine s-ar ispiti din ficiorii mei cei mai mari a face gâlceavă pentru aceste doi salașe de țigani, să fie afurisiți și anaftima și să fie neertați, și de mine, și de Dumnezeu, cea ce va strâca daniea mea.

Pentru mai mare credință, mi-am pus degetul, să fie de credință.

Leat 7215 <1707> ghenar 12.

Todosca Moțoceasa.

Și eu, pop Ștefan, am scris zăpășul să șă știe.

Lavrentie [...].

Misail mitropolit Sucevschii.

[...] Buhuș vel logofăt.

Însă pintru alți țigani, carii s-ar mai afla, tot să aibă și Gligorie parte cu ceia frați, cât că ceaste doi salaș de țigani ce i-am dat lui Gligorie, cari mai sus să scrie, anume Pavăl și Iftimie, cu toți ficiorii lor, i-am dat lui Gligorie partea mea pintru ca să aibă Gligorie a mă griji pe mine la moartea mea și până la vieața mea. Iar alții cari țigani s-ar mai afla, tot să fie și Gligorie partaș cu ceia frați, iară cine s-ar ispiti din ficiorii mei cei mai mari a face gâlceavă și a strâca daniea mea, să fie afurisiți și anaftima și să fie neertat de trei sute și optprezăce oteț.

Și eu, Todosca medelniceeroe lui Moțoc, pintru mai mare credință, mi-am pus degetul, să fie de credință.

Todosca.

Și eu, popa Ștefan, am scris zăpășul.

V<ă> l<ea>t<o> 7215 <1707> ghenar 12.

[...] Buhuș vel logofăt.

Misail mitropolit *Sucevschii*.

21 (15) 1714 (7222) iunie 4

Adecă eu, Gavril Leca postelnic și cu soru-me, Safta Davidoae, feciorii Lecăi, nepoți Roșcăi visternicul, făcut-am scrisoare noastră precum ne-am împărțit moșiile noastre ce avem dupe părintele nostru Leca.

Și ne-am așezat denainte dumisale vornicului Catargiului și denainte dumisale vornicului Sturzăi și s-au venit lui Gavril Leca postelnic sat întreg Scobințanii, Săvăleșanii, Cuhăleștii și cu tot venit din tot locul, ce sânt la ținutul Cârlișăturei, și giușătate de sat Ivoeștii, tij la Cârlișătura, cu vad de moară în Bahlui, și aceste părți s-au venit lui Gavril Leca postelnic. Iară surori-me Saftii i s-au venit sat întreg Oglinzii la ținutul Neamțului și giușătate de sat Zăvoenii la ținutul Sucevii și un loc de prisacă de la Berescul, cu poeni și cu tot hotarul, ce iaste la ținutul Cârlișăturii. Iar soru-me Safta pune pricină, zicând precum giușătate de sat din Oglinzi iaste dat danie de moșul nostru Roșca visternicul Mănăstirii Săcului, ce și pentru aceasta ne-am învoit, de să va afla vrun

zapis de danie de la moșul nostru Roșca visternicul, să-i dăm surori-me Saftii de aiurile giumătate de sat de unde s-ar socoti. Și satele aceste ce sânt întregi au fost toate cu vecini. Deci cine ține satul acela, să stăpânească și vecinii, iar alte moșii, carele sânt nealese, după ce s-or dezbate, atunce s-a face socoteală și pentru acele.

Și pentru credință am iscălit.

U Ias, <vă> l<ea>t<o> 7222 <1714> ianuarie 4.

Gavril Leca.

Safta Davidoe <a. d.>.

[...].

[...].

22 (36) 1717¹ (7225) august 15, Cotlicești

Adică eu, Gheorghia Moțoc, și Toader și Gligori și cumnatul nostru Andrei² Ciolpan, feciorii lui Moțoc ce au fost medelnicer mare, făcut-am această așăzare și împărțală între noi.

Ce am mai avut mai înainte o împărțală între noi. Până trăia maica noastră și cumnatul nostru Ion Roșca, lăsasem aceste moșii ne<în>părțite, pântru datoriea părinților noștri. Dicât lipsindu den <în>părțala cea dintâi giumătate de sat de Rojinți den parte fratelui nostru Gligorii și mai lipsind giumătate de sat de Ruși din parte lui Gavril Ciolpan, deci noi ne-am așăzat și ne-am împărțit cu ceste moșii ce au rămas. Și s-au vinit lui Gheorghia moșia Ruși [?] și lui Toder sat întreg [...] meștii, în țânutul Sorocii, și giumătate de sat [...] di pe Țiplicești ară[...]³. Lui Gavril Ciolpan s-au vinit [...] în ținutul Orheiului, și sat [...] Orheiului, iară giumătate de [...] cii, ce-i daniea de la Ștefan, [...] gorii pântru lipsa ce au [...] tii giumătate de sat de Roj<inți>[...] de Traisteni, ce au fostu în [...] cuconii vinindu pe frați sa[...] lipsa ce au lipsit giumătate de sat de Roșii den <în>părțala ce dintâi, care ce giumătate de sat de Ruși s-au dat pântru datoriea părinților, și să face sat întreg Trestenii lui Gavril Ciolpan, iară giumătate de sat de Șura, în ținutul Sorocii, să fie al nepotului nostru, lui Ștenislav Coz[...] cu tot. Iară moșii ce avem de la unchiul nostru Costache spătariul [...] [Mo]țoc, dacă le-om dezbate, să avem iar a le <în>părți frățăște, și țigani, și vecini, tot frățăști să-i împărțim. Iară de vor lipsi dentr-aceste moșii la vrun frate și nu s-ar pute dezbate ca să fiea cu toții păgubași, așjdere pentru vecini, anume Gligorii totul și Toder [...] cu toți frații s-au dat fratelui [...] tu denpărțală, iară alți vecini să să [...] și dohă sălașuri de țigani, anume [...] și frate-său, Ion Timi[...] , [pent]ru comăndul maica noastră fratelui [...] de o fată a lui Pavăl ce este [...].

Iară cine nu s-ar ține de a [...] a vro giudecată să fiea de ruși[...].

[...] iscălit.

Ot Cotlicești, 7226¹ <1718> avgust 15.

[Iscălituri.]

¹ În transcriere, văleatul e citit 7226.

² Mai jos, „Gavril”.

³ Rupt.

23 (37) 1741 (7249) iulie 15

Suret di pe un zăpis a lui Gavriil Moțoc ce este dat la mâna lui Vasile Mănescul, întru care s-au adiverit el singur că au vândut a patra parte de sat de Horodiște pe furiș, fără știre neamului său.

Adică eu, Gavril Moțoc, făcut-am zăpisul meu la mâna lui Vasile Mănescul, pentru giumătate de sat de Horodiște ot Soroca, precum am vândut eu împreună cu Vasile Mănescul dumisale Sandului Sturzăi logofăt, drept 40 lei, și am luat eu 20 lei. Și di s-ar <în>tâmpla vro pricină, să aibă a sta la toate pricinile, sau și om gospod de mi-ar veni, să fiu la toată cheltuiala. Și acești bani i-am luat împreună cu soțul meu.

Împreună, pentru credința, ne-am iscălit și am pus și degetele.

Let 7249 <1741> iulie 15.

Eu Gavriilaș Moțoc.

Eu Marie.

24 (58) 1742 (7250) iulie¹ 28

Io Costandin Neculai voevod *Bojiu milostiuu gospodar Zemli Moldavscoi*.

După dovedire, să să scoată la neamuri.

7250 <1742> iunie¹ 28.

Strămoș: Moțoc² vel vornic³.

Moș: Gheorghii Moțoc⁴, la Alexandru Radul⁵ vodă, 7138 <1629 septembrie 1 – 1630 august 31>.

Tată: Ilie vel medelnicer, la Duca vodă, 7182 <1673 septembrie 1 – 1674 august 31>.

Ficior⁶.

[Copie din 1831 aprilie 30].

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, XX, p. 50-51 (spiță după această copie, din Acta d-na Moțoc, Brusturi); *Condica lui Mavrocordat*, II, nr. 1597, p. 761.

¹ Artur Gorovei a citit, eronat, „iunie”.

² În spița lui Ghibănescu, Ion Moțoc.

³ În copia din *Condica lui Mavrocordat* nu e menționată dregătoria.

⁴ Ghibănescu menționează și dregătoria de vornic de gloată.

⁵ În spița lui Ghibănescu, Alexandru Ilieș, iar în copia din *Condica lui Mavrocordat* nu e menționat.

⁶ Ghibănescu a citit în această copie și numele fiului, Grigore Moțoc diac, și al nepotului, Neculai Moțoc; în copia din *Condica lui Mavrocordat* e „Gligori Moțoc, să sîn ego Niculai”.

25 (38) 1744¹ (7253) octombrie 10²

Cinstit și al meu mai mare ca un părinte, dumitale arhon vornice Iordachi, cu multă plecăciune sărut cinstită mâna dumitale.

Cu plecăciune, scrisore me. N-avui mai mult cătră dumneata. Pentru împărțala acestui țâgan morâști veani oncheșul Moțoc cu carte de soroc, ca să vin și eu acolo la împărțală de isnovă, dar eu, bade, n-oi să vin, că nici n-am pentru ce. După ce părți mi i-au dat știu onde oi găsi, că den parte ce s-a veni din parte me și din parte altuia la mine sânt 2 copii a Marițai, care eu pentru Marița alt țâgan de la ficiorii Nacului, care știu dumneata poveste, că sânt daniile la mâna dtale, ce s-a socoti den parte altora fie și din parte me. Ce s-a socoti cu dreptul, nu mă dau în lături.

De aceasta fac știre dumitale și cu plecăciune sărut mâna dumitale.

A dumitale mai mic.

Let 7253 <1744> octombrie 1².

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1745.

² În transcriere, ziua e consemnată ca 1.

26 (39) 1759¹ (7268) octombrie

Adică eu, Gligorii Moțoc, făcut-am dieata mea cu limbă de morte feciorilor mei și fetelor mele pentru moșii ce am avut di pi socru-meu Davidel și de care avem și împărțala între frați, cari i s-au vinit întâiaș dată a patra parte de Siliști și a patra parte de Hudeștii cei mici. Ni s-au făcut giumătate de sat și noa ni s-au vinit tuturor fraților tot câte giumătate de sat. Și scriind la împărțală cui ne-ar lipsi, oricărui frate, să plinească de la toți frații, după aceasta s-au sculat ș-au făcut schimb cu Ursachi și au dat Ursachi Davidel din parte lui o a patra parte de Siliște și o a patra parte de Hudeștii cei mici. Dar știind Ursachi de la acei a patra parte înainte stăpâni pentru cincizăci galbini și stând Ursachi cu Davidel la schimb, au lăsat ace parte Ursachi cu stăpânire și au mai dat Ursachi Davidel giumătate de sat de Merești, care era <a> tuturor. Și ne-au dat Ursachi lui Davidel Hudeștii și Giulinți, iar o parte ce era la Davidel să mai e cincizăci di galbini de la Ursachi, deosăbit de acele părți, și aceea parte au rămas la Davidel. Ce au făcut-o, nu știu. Și au stăpânit Ursachi Davidel mulți ani cu mult vinit, cari era acele doa moșii luate cu părțile [tut]oror fraților, la urmă lipsind din [...] lor din cei ce li s-au vinit împărțala, au apu[cat pe D]avidel să li să plinească părțile [...] au dat samă că li-au plinit nepoții lui, dară di li împlinit, tot ni-au mai rămas un sat și o giumătate, care giumătate are parte, ca și alți frați, iară un hotar trece frățâsc însuși pentru pricina țiganilor, zicând că au vândut amândoi un țigan, anume Ine, logofătului Sturzii și, trecând mai mult la mine doisprezeci lei pol și i-am dat un vecin cu [...] ficiori pentru ace pricină, zicând el că și l-a aduce el de unde a fi. Și altele ce ave cu mine scot scrisori ce are de la mine, care m-am odihnim pentru aceste.

Așa știu cu sufletul meu și cu limbă de morte.

7268 <1759> octombri.

Gligori Moțoc.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1760.

27 (41) 1762 (7270) iulie 4

Io Grigorii Ioan voevod *Bojiu milostiu gospodară Zemli Moldavscoi*. După hotărârea preaosfinției sale părintelui mitropolitului, cercetând și domnia mea și aflând că iaste cu cale și cu dreptate, poroncim așa la toți așa să urmeze. Iar neodihnindu-să vreo parte și s-ar cere la Divan, ușa Divanului să fie deschisă. Și am întărit și cu a domniei mele pecete.

Ursul Panodă, ginerele lui Gligori Moțoc, și cumnatul său Negoită, fecior lui Gligori Moțoc, cu Mihalache și Toader, feciorii lui Dănilă Giurgiuvan, și Toader Buhăescu, ginerele lui Gavril Ciolpan, și cu feciorii lui Toader Moțoc au această pricină: Gligori Moțoc și cu Gheorghe Moțoc, moșul Giurgiuvenilor, și Toader Moțoc și cu femeia lui Gavril Ciolpan au fost toți frați. Și având ei, toți frații, o moșie Clescăuții la ținutul Sorocii, care moșie a fost a patra parte a Moțoceștilor și a patra parte a lui Vasile Mănesc și a nepotu-său Ion Mănesc, s-a sculat Gheorghe Moțoc și Gavril Ciolpan, socrul lui Toader Buhăescu, și au vândut partea lor de moșie Clescăuții și a patra parte a lui Vasile Mănescu răposatului Sandu Sturza logofăt. Peste 30 ani, fiind morți vânzătorii, trăind numai Grigori Moțoc, l-au apucat Vasile Mănescu și Ion Mănescu pe Grigori Moțoc pentru acea a patra parte, pe timpul lui Scarlat Ghica. Gligori Moțoc n-a tăgăduit vânzarea și că a luat el partea ce i s-a cuvenit. Judecata a obligat pe Grigori Moțoc să scoată moșia Mănescului, cu nepoții lui, ori să le dea altă moșie. Grigori Moțoc a făcut zapis la mâna Mănescului, cum că ar umbla cu nepoții lui ca ori să scoată moșia de unde au vândut-o, ori să dea Mănescului altă moșie. Grigori Moțoc a murit în trecutul an [1761] fără să fi executat obligația și Mănescul a oprit a patra parte din satul Brusturi a lui Napotă, ce este de zestre a înmii lui Negoită, pentru acea a patra parte a Mănescului din satul Siliscăuții. La judecată la Divan, Giurgiuvenii și-au dat samă că moșul lor Gheorghe Moțoc n-ar fi fost amestecat la vânzarea moșiei Siliscăuții. Zapisul de vânzare, aflat la Costandin Sturza, <e> iscălit de Gheorghe Moțoc. Boierii rânduți au găsit cu cale să cumpere cu bani partea de moșie, ori să se așeze cu Mănescu, și așa a patra parte de sat Brusturii să rămâie la stăpânirea Ursului Panotă și a cumnatului său Negoită.

28 (40) 1762 (7270) august 5

Io Grigorie Ioan voevoda *Bojiu milostiu gospodară Zemli Moldavscoi*. De vreme ce aice la Divan, înaintea domniei mele, am avut giudecată dumnealui Costandin Sturză vel spatar cu Ion Ruchi, pentru o moșie Horodiștea de la Soroca, și neputându-să Ion Ruchi îndrepta după scrisori ce au arătat, au scos Vasile Mănescul un suret de pe o împărțală veche de la Gligore Moțoc și nici suretului aceuia nu i s-au dat credință.

Pentru aceasta, iată că-ți scriem, Negoită Moțoc sân lui Gligori Moțoc, luând acest soroc de astăzi, luni avgust 5, să te afli aicea la Divan cu ace împărțală veche duminică avgust 11, iar de nu-i putea să vii, să dai împărțala la mâna omului dumisale spatarului să

o aducă, ca să să hotărască giudecata, că nedând nici împărțala, nici vei veni singur, îți va veni om gospod și-i da și ciobote.

Aceasta scriem.

7270 <1762> avgust 5.

Procit vel logofăt.

29 (42) 1764 (7272) februarie 8

Diaconul Grigoraș și văru-său Dumitrașcu dau scrisoare la mâna giupânului [...] Moțoc, pentru ca să se știe, pentru o moșie [lăsat loc gol] pe care Ursache Davidel și Ioniță Sorocean au vândut-o vornicului Mihalache Sturza, că ei și-au luat părțile lor în bani.

30 (43) 1764 (7272) mai 11

Sama lui Negoită Moțoc și a Ursului [...] altor frați ce au cu Ursul Napodă pentru cheltuiala ce au făcut Ursul Napodă înblând pe la giudecăți, pârându-se cu Giurgiuvenii i cu Mănescul pentru moșia Brusturii ot tânutul Neamțului, după cum arată mai gios.

31 (19) 1766 iulie 25

Grigori Alexandru Ghica voevod cătră Constantin Ruset biv vel stolnic. Face<m> știre că au dat jalobă Negoită Moțoc și Ursul zăt Moțoc și diiaconul Grigoraș și Ionașco și Toader Burghel, răzăși din moșia Brusturi, ținutul Neamțului, asupra lui Mitache, zicând că având ei un sat zălogit la dumneata, anume Oglinzi, ce să numesc Brusturi, pe care sat ar fi întors toți banii dați cu bașul lor, și pre giumătate de sat li ai dat dumneata scrisorile, iar pe giumătate de sat, a Burghenii, n-ai fi vrând să li dai scrisorile și fiindcă alți răzăși de pre împregiur își hotărâsc moșiile, le împresoară satul lor, nedându-li dumneata scrisorile. Pentru care iată că-ți scriem dumitale să cauți să li dai scrisorile, ca să nu li se împresoare moșia de cătră alții, iar nedându-li scrisorile și ai ceva a răspunde, să vii la Divan, ca să stai la judecată. Iar nedându-ți mâna dumitale să vii, să-ți triimeți vechil să răspundă la pricina aceasta, că nedându-le scrisorile, nici îți vei triimete vechil, te vei supăra cu om gospod și vei da și treapd.

Aceasta scriem.

1766 iulie 25.

[Pecetea domnească mică, roșie.]

32 (46) 1768 martie 21

6 boi, o iapă prețluindu-se, s-au cuprins 88 pol lei aceste vite și 30 pol lei, 9 bani, bani gata, care s-au făcut peste tot 119 lei, 9 bani, care bani fiind dator lui Dumitru Oslachi Negoită Moțoc i Costandin și Ilii și Ștefan și Ionașcu, împlinind eu banii aceștia

și nedând Oslachi zapisul lor, li-am făcut această țădulă în loc de mărturie, la mâna lui Negoită Moțoc i lui Costandin i lui Ionașcu.

Leat 1768 martie 21.

[Fără iscălitură].

33 (27) 1772 decembrie 6

De la boiarii Divanului Cnejii Moldavvii.

Alegerea neamului Moțoceștilor.

Let 1772 dechemvrie 6.

Moș:

Ilie Moțoc vel medelnicer la Duca vodă, let 7182 [1674] <1 septembrie 1673 – 31 august 1674>.

Tată: Grigori Moțoc.

Ficiori: Negoită Moțoc, Sandul.

După dovada ce au acești Moțocești, anume Negoită și fratele său Sandul, ficii lui Grigori Moțoc, nepoți lui Ilie Moțoc ce au fost vel medelnicer, care fiind neam de boeri, precum adeverește și carte de cercetare a răposatului Mărie Sa Costandin vodă Neculae din let 7208 <1 septembrie 1699 – 31 august 1700>¹ ce au la mâna lor, s-au scos la rânduiala neamurilor și să poroncește și dumneavoastră ispravnici pe aceștia să nu-i supărați, căci când o fi vreo poroncă să vor rându cu carte osăbită de la Divan pe rânduială, precum și pe alții care sânt neamuri boerești.

Asămine de pe originalul cărții Divanului posleduind, am aflat copia aceasta, numai iscăliturile boerilor nu s-au putut dezlega desăvârșit.

1831 aprilie 30.

¹ De fapt, 7250 (v. doc. nr. 24).

34 (75) <1774>¹ aprilie 12

Dat-am această scrisoare a noastră la mâna Ursului Moțoc și Negoită Moțoc, având pricină pentru o poiană ce este pe supt pădure, din părau Frasănelui în gios. Această poiană mănăstire o trage cu hotarul Borceștilor. Moțoceștii o trag zicând că ar hi plătit omor de om și Moțoceștii, neavând scrisor<i> la mâna lor, ne-au dat scrisore la măn<ă>stire cum că ș-or aduce scrisor<i>. Acum scrisor<i> ce au avut și [...] adus la soroc. Acu au rămas miercuri după [...] să vie hotarnic, să meargă la poiană să să facă cercetare. Și pentru scrisori ce ne-au dat, să avem a da, că de nu le-am da scrisore or de cinie ar eși, să nu se fie în samă.

Și pentru credință am iscălit.

April 12.

[...] egumen Săcului.

¹ Datat după doc. următor.

35 (47) 1774 mai 27

Boierii Divanului Cnejeii Moldaviei către dumnealor banul Costandin Baștă, șătrar Ilie Iane i pitar Ianache și Alecsandru Davidel. Arată că Negoită Moțoc au dat jalbă că din moșia Oglinzi, care acmu să numește Brusturi, li s-a împresurat de către moșie Borcești a Mănăstirii Săcul și-i împuternicește să facă cercetări.

36 (44) 1774¹ (7282) iunie 20

Adică noi, toți frații, feciorii lui Gligorii Moțoc, Negoită i Sandul i Smaranda i Ursul i Todosiea i diiaconul Grigoraș i Ștefan, iar pe partea lui Ionașco au răspuns Smaranda, pentru cheltuiala moșiilor de la rae, care toți acești frați ne-am apucat că om prinde și la cheltuială și la osteneală. Și dintre noi au mărșu numai Negoită singur la scosu moșiilor și ne-au scos. Și, viind acasă, am stătut la socoteală și me-au dat 6 frați câte 6 lei 7 parale, iar Ștefan n-au dat nemică. Și, dintr-acei bani ce i-am dat noi câte 6 lei 7 parale de frate, ne-au dat înapoi câte 3 lei de frate, iar câte trei lei 7 parale au rămas osteneala dumnealui, ce i-am dat noi cu voe noastră, fiindcă cheltuiala au eșit di pe moșie, iar Ștefan să întorcă la cei 6 frați care o dat osteneala lui Negoită ce i s-ar veni. Și, după acee, mai eșind Zalucne la giudecată și mai dând la cheltuială Zalucii Smaranda 3 lei, Ursu 3 lei, Todosie 3 lei, diiaconu 2 lei și, mai luându-să bani și de la Davidel, apoi, vânzând Davidel primăvara moșiile, au eșit toată cheltuiala, iar osteneala nu, și eșind bani di moșii, ne-au întors bani acei care dedesem la cheltuiala Zalucii și au rămas nici să mai dăm noi lui Negoită, nici Negoită noă. Și mai vânzându-să acmu, într-acestu an, parte noastră, gumătate de sat de Mușiu, în 5 galbeni, la velet 7282 <1774> iuni 5, și ni s-au făcut pe 8 frați câte 2 lei 35 parale și ne-au dat și banii în mână și nu mai avem nici a da, nici a lua.

Și pentru credință am și iscălit.

7282 <1774> iuni 20.

Sandu Moțoc.

Smaranda.

Eu, Ștefan, am pus degetul.

Ursul Zonstii.

Eu, diiaconul Gligoraș.

Eu, Maranda, am luat parte me și parte Ilincăi din vinitu moșii din Mușineți și pentru credință am pus degetul.

Eu, Maranda.

55 parale bani de argint au rămas în mâna Marandei.

13 parale bani roșii tij au rămas în mâna Marandei, din banii lui Ionașcu din Mușenițu.

Eu, Maranda.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1764.

37 (48) 1776 martie 5

Scrisoare a lui Costandin Mănescu în o pricină cu Negoită Moțoc.

38 (19) 1776 mai 27

Grigore Alexandru Ghica scrie lui Lascarache Roset biv vel spătar și Costache biv vel pitar, ispravnici de ținutul Neamțului, și Alexandru Davidel biv vel șetrar și Petre Bogze biv vornic de poartă că moșia Oglinzi, ce s-ar fi numind acum Brusturi, a lui Negoită Moțoc mazil, i s-ar fi împresurând de către alți răzăși și ei să o hotărască.

39 (72) <1776>¹ iulie 15

Dumneata, Ursule, vădeni sânt, fiindcă Negoită Moțoc de la Brusturi au adus carte gospod să i să hotărască o moșie ce are, Brusturii, la care este rânduit și Alexandru Davedel hotarnic. Deci din parte noastră neputând noi merge, te rânduiim pe dumneata să mergi acolo la numita moșie și, după cum să poroncește prin carte gospod, să urmați și, după alegere ce veți face, să dați și mărturie în care să să iscălească și alți răzăși ce or fi. Și acea mărturie să să aducă apoi, să să vadă ca fiind hotărătura bună, să iscălim și noi aceasta.

Iulie 15.

Bun voitor,

[Iscălitură].

[Iscălitură].

¹ Datat după doc. precedent.

40 (45) <1777 septembrie 1 – 1778 august 31>¹ (7286)

O listă de mai multe cheltuieli făcute cu moșiile și giudecățile.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1770.

41 (20) 1778 mai 16, <Iași>

Fiind noi rânduți din poronca dumisale Vasile Razul vel logofăt să mergem la mahalaua Muntenimei de Sus, la o femeie anume Catrina, ce au ținut-o un Ion Mănesc bulubaș, și să o întrebăm pentru o scrisoare de împărțala unor moșii ce au avut Vasile Mănesc cu Mihail Hociunga, fiind ei veri primari și nepoți lui Grigori Moțoc. Deci, după poroncă, am mărșu la numita Catrină și, întrebând-o cum știe pricina de ace scrisoare de împărțală, e așa au mărturisit cu sufletul ei, cum că ace împărțală și împreună cu alte scrisori au fost la mâna bărbatului ei Ion Mănesc și, murind bărbatul ei în vreme ciumii, e s-au fost dus la Târgul Frumos de au cumpărat făină pentru grija bărbatului ei și, viind ea la casa ei, au găsât în casă pe Toader, feciorul Ștefăni, fratele lui Costandin Mănescul, și pe Toma, vărul lor, și în casă au fost și un copil în vârstă de șase ani. Și fiindcă ace împărțală și cu alte scrisori au fost puse într-o geantă, ei au smomit pe copil de li-au dat geanta cu scrisorile în mâna lor și-au luat și alte scrisori de moșii dinpreună cu ace împărțală, iar alte scrisori ce nu li-au trebuit li-au lăsat. Și atunci li-ar fi zâs Catrina: pentru ce i-au intrat în casa ei și i-au luat scrisorile? Ei ar fi răspunsu că au să să giudece pentru niște moșii și că sânt tot de un neam veri primari și fără de voea ei i-au luat scrisorile. Și-așa au mărturisit Catrina cu sufletul ei înainte noastră, zicând că va giura și în biserică precum că scrisorile sânt în mâna acelor de mai sus arătați.

Și după cum au mărturisit ea înainte noastră, am dat și noi această mărturie la mâna lui Negoită, feciorul lui Grigori Moțoc. Întru cari, puind pecete porții gospod, am și iscălit.

1778 mai 16.

Dumitrașco Cant<acuzino> vel vornic de poartă.

[...] vel vornic de poartă.

42 (71) <a. 1778 mai 20>¹

[Un istoric al peripețiilor moșiei Brusturi. Document fără sfârșit și neiscălit.]

Să face însămnare pricina unii moșii ce au fostu dată zăstre la doo surori, maicii nostre Todosca și maicii lui Ioan Radul, Crăstâna, dată de la moșul [?] nostru Davidel.

Ioan Radul sin Crăstâna. Și murindu părinții lui, parte lui, giumătate de sat de Brusturi; și-au luat scrisorile pe ace giumătate de sat a lui și au luoa cinzăci de lei de la dumnelui stolnecul Costantin Ruset, luând banii cu dobândă din zăci doisprezăci, și au dat și zăpisul moșii și scriindu în zăpis <că>, nedându banii la anul cu dobânda lor, să rămăe moșie de istov vândută.

Ace parte, giumătate de sat a noastră, rămâindu la pricină de giudecată și cu niște Mănești și, trăindu tată-meu, s-au giudecat cu dânșii vro doi ani mai bine și, fiindu giudecată cu multe nemuri, au murit și tată-meu, au rămas giudecata nesfârșită și noi, fiindu doi frați și șase surori, și toți frați căsătoriți și viindu Măneștii și avându și soroc domnescu și trăgându-ne la giudecată pe mine, am înghieat pe toți frații mei să ste la giudecată cu mine. Și n-au mărș nime alții, numai Ursul Napotă și Ursul Zoitie, cu toată cheltuiala și osteneala noastră. Și giudecându-ne un an și mai multu și necurmându-să giudecata și fărșându noi și cheltuiala și neavându cu ce mai sta la giudecată, am apucat pe ceilalți frați să ste și ei la giudecată, ori să ne de scris de cheltuială. Ei n-au vrut nici să

ste la giudecată, nici să de cheltuială, iar frate-meu Sandul s-au lepădat cu scrisoare. Și au venit copil din casă și ne-au luat iar la Eși la giudecată și ne-m giudecat iar un an, tot cu cheltuiala noastră, și ne-au rămas Măneștii de la giudecată, cu carte domnească. Și au venit și stăpânitori pe moșie și ne-am mirat ce să facem și ne-am strânsu cu toții de ne-m sfătuit și am zis noi să mergem să punem scrisorile moșii zălog, să luăm bani să mai stăm la giudecată și d-om pute scoate moșie, să fim cu toții părtași la moșie și la cheltuială. Ei n-au vrut să <să> prindă, nici la cheltuială, nici la agiutor, și s-au lepădat și de moșie. Și noi, văzându așa, am luat scrisorile și ne-m dus la dumnului stolnecul Costantin Rusăt și am luat optuzăci de lei bani și am pus scrisorile amanet și am apucat de isnoavă pe Mănești la giudecată și ne-m giudecat și i-am rămas și am luat moșie din mâinile lor, care făcându-să lungire giudecății peste tot trei ani ma<i> bine, până i-am rămas. Iar după ci e-m rămas pe dânșii, am venit acasă și i-am primit pe toți la moșie și să prindă la cheltuială și nu ne-u agiu<n>s cât ne-m supărat noi și ne-m cheltuit, de ne giudecasăm trii ani mai bine. Ei n-au vrut să de cheltuială, zicându c-am cheltuit pre mult și ne-m dus cu toții la Eși și ne-u orânduît Divanul la vornicii de poartă, de ne-u făcut samă și ne-u dat și carte la mă[nă] cu pecete porții, care cum l-au agiunsu să de pe parte lui. Și viindu noi acasă, din optu frați am prins eu, Negoită, la cheltuială și pe parte Sandului, că el să lepăda de parte lui, și Ursul Panotă s-au încurcat și cu parte Aniții și pentru Todosie au fostu să răspunză Ursul Zotie, zicându ea ca ș-a da banii. El n-au putut răspunde nici pentru dânsul și i-au dat-o cu zăpis de vânzare ginere-său Costantin Răilenul i lui Ilie Mănescul, să răspunză ei la toate. Și acești bani s-au socotit care cât au dat și care cât ave să de. Ei n-au silit a da banii și au rămas un an mai bine, mai doi, nedați banii, de unde era luoati. Și șăzându scrisorile moși<i> acolo amanet, di<n> răzăși diaconul Gligoraș și Ionașcu ș-au purtat cheltuiala pe rându, iar dumnului stolnicul Costantin Rusăt au luat ce giumătate sat a lui Ioan Radului la stăpânire dumisale, care trecusă optu ani de cându era la mâna dumisale și, pre lângă acee, stăpâne iastălantă a noastră. Ș-au trimis dumnului vichil, dinpreună și vite, oi, boi și au trimis și țigani și i-au așăzat pin casăle nostre și noi, văzându că-ș tocmise și meșteri să-ș facă casă, ne-m spăriet de multă supărare și, văzându ca să rămâe dumnului stăpânitor, și m-am dus de am luat două sute treizăci lei de la Dumitru Osmache și, când am luat acei bani, am înghieat și pe frate-meu Sandul ca să prinză și el. El n-au vrut și s-au lepădat și de parte lui cu al doile zăpis, și mai cu tărie zăcându că nu-i trebuie moșie, ni<ci> la cheltuială să nu-l tragem. Și am luat bani și m-am dus la dumnului stolnicul Costantin Ruset și am dat banii cu multă pricină și am scos moșie, luându doo sute de lei, și am scos amândoo părțile de moșie, însă poprindu scrisorile pre giumătate de sat a lui Ioan Radul. Văzâ<nd> eu așa, m-am dus la Eși și me-m făcut carte domnes<că>, ori să-mi de scrisorile, ori să mergă la Eși să să giudece cu mine, de are ceva. Și am venit la dumnului și am scos scrisorile și au venit vadea a banilor lui Osmache, să-i dăm la anul cu dobânda lor și am apucat răzăși să de banii pe părțile lor, care era rămășițe, și Todosie, neavând nicio facere, ș-au dat parte ei lui Costantin Zăilenul², cu zăpis de vânzare. Și am mersu eu, dinpreu<nă> cu Costantin Zăilenul², iar la dumnului stolnecul Costantin, de am luat patruzeci de lei de am dat lu Osmache și am așăzat să ne mai aștepte încă un an. Plinindu-să și acee vade și neducându banii, ne-u trimis copil di case și ne-u rădicat pe mine și pe Ursul Zoitie și pe Costantin zet Ursului [...] [restul textului lipsește].

¹ Datat după doc. următor.

² Mai sus, „Răilenul”.

43 (21) 1778 mai 20

Adică eu, Ion, ficior Radului Burghele, dat-am adevărat zăpăsul meu la mâna dumisale vărului Negoită Moțoc și dumnealui nepotului Tomii Moțoc, precum să știe că având eu giuământate de sat Oglinzii, cari acmu să număscu Brusturii, care moșie îmi este mie de pe maică-me Cărstina, fata lui David, ce să hotărăște cu giuământate de sat tot Oglinzii, ce să număsc Brusturii, a Moțoceștilor, care moșie fiind la un loc nu s-au hotărât, ca să știe a fieștecăruia parte dincotro este, și eu ace giuământate de sat parte mea am fostu zălogit-o la dumnealui Costandin Roset biv vel logofăt, luând cinzeci lei de la dumnealui și puind scrisorile moșii amanet. Și, trecând câțiva ani la mijloc, și neviind eu ca să dau banii și să-mi scot scrisorile moșii și având supărarea Moțoceștii de cătră dumnealui numitul boer, nefiind moșie hotărâtă, au mărșu vărul Negoită Moțoc și, cu multă cheltuială și giudecată, am dat banii cinzeci lei, capitile ce am fostu luat eu, și triizeci lei dobânda, cari s-au făcut optzeci lei. Și, pi urmă viind eu, am găsit moșie scoasă din zălogitura me, li-am dat banii acei optzeci lei ce am fost dator dumnealui și s-au priimit, luându-și fieștecare bani câte cât au fost dator, fiindcă au stăpânit moșie pân la venire mea. Pe urmă, luându-mi eu sama, fiind și om stărpu, neavând alți frați sau surori sau alte neamuri mai de aproape, m-am socotit și am vândut-o de istov dumnealui vărului Negoită și dumnealui nepotului Thomii, făcând și tocmală, drept doao sute cincizeci lei, adică 250 lei, care bani i-am și luat de la dumnealor toți deplin bani gata în mâna mea. Și li-am dat și toate scrisorile moșii pe ace giuământate de sat, dincotro s-ar alege, ca să li fie dreaptă ocină și moșie dumilorsale și fiilor și nepoților dumilorsale în veci, să o stăpânească cu pace, această giuământate de sat, din câmpu și din pădure și din vadul de moară și din hăleștie și din tot locul, ca să o stăpânească în veci cu pace. Care la această tocmală și vânzare și alți boeri și mazili și preuți și oameni de [...] s-au întâmplat.

Cari, pentru mai mari credință, m-am iscălit și am pus și degetul.

1788 mai 20.

Eu, Ion, ficior Radului Burghele <a. d.>.

I[...] sân Burghele.

Și la această tocmală și vânzare m-am întâmplat și eu și am scris și zăpăsul acesta cu zisa lui Ion, ficiorul Radului Burghele, și am iscălit.

Dimitrașcu biv paharnic.

Erei Gheorghe ot [...], m-am întâmplat.

44 (78) < ultimul sfert al sec. XVIII >

Dieata tătâne-meu Gligori Moțoc, ci arată că au luat Ursachi Davidel mai multe părți decât alți frați și cărțile de giudecată ce am rămas pe Mănești și un zăpăsul a lui Costandin Mănescul, ci s-au dat singur rămas, și mărturie Albului, ci arată pentru hotarnica Oglinzilor, și împărțala de moșie ce au avut frații cu Davidel și alte scrisori pentru pricina me și un suret de vânzare a lui Gavrilaş de Orodiște.

45 (49) 1800 septembrie 7

Mărturie la mâna polcovnicului Vasile Mișul și surorii Maria, cum că, în vreme ce am măritat pe soru-me Marie cu Ilie Meriacre, maica noastră Irina, împreună cu unchiul nostru Ion Românescul, ce l-au lăsat tatul nostru epitrop, a dat de zestre Mărioarei toată partea de moșie Pănureștii, ce este la ținut Sucevii, între apa Moldovei și între apa Râșca, „care și izvodul de la Pavăl Bere l-au scos maica noastră din ladă, de l-au dat la mâna surorii mele”. Surorii Aniței i-a dat zestre partea din moșia Socrujăni, de la ținut Botoșani, la logodna ei cu căpitanul Ilie Niță. Acum Ilie Niță arată o scrisoare a maicii Irinei, în care zice că n-ar fi dat Mariei zestre Pănureștii.

46 (50) 1801

Izvod de zăstre [...] ¹surori mele Catr[...] ¹.

Între altele, un „bobou” de lână.
[Neiscălit].

¹ Rupt.

47 (22) 1801 octombrie 28

De la Vistierie.

Cătră cinstita Isprăvnicie de ținut Neamțului.

Iacobu și Ion Moțoc, viind aice la cercetare, după dovezi ce au arătat s-au adevărit că ei sânt ficiori lui Negoită Moțoc, nepoți lui Grigori Moțoc și strănepoți lui Ilie Moțoc ce au fost vel medelnicer și, fiind adiveriți că se trag din neam boeresc după adiverința ce au la mână di alegerea neamului, s-au socotit că nu se cade să plătească dajdii. Și, arătându-se Mării Sale lui vodă, au hotărât și Mărie Sa ca să fie nesupărați di dajdii, cât și de alte havalele.

Pentru acee, după poronca Mării Sale, să scrie dumneavoastră ca să nu-i supărați cu cereri de dajdii, cum și cu alte havalele, rămâind în pace despre toate, ca unii ci să trag din neam boieresc.

1801 octombrie 28.

[...] ¹vel vistiernic.

EDIȚII: Vatavu, *Doc. mold. din sec. XVII-XIX*, nr. 6, p. 671 (orig. în colecția autorului).

¹ Sandu Sturza.

48 (23) 1806 martie 20

Eu, Ileana, fata lui Negoiață Moțoc, dinpreună cu soțul meu Toma Ciute, încredințăm cu această scrisoare a noastră, la mâna fraților mei Iacob și Ion Moțocești, precum să știe, pentru parte de moșii ce ave tatăl meu în moșie Brusturii, <că> au dat-o numai ficiorilor lui, Iacob și lui Ioan, iar fetelor nu au dat niciunie moșii din Brusturi, cum și mie la căsătorie me nu mi-au dat moșii din Brusturi, ci numai din cele mișcătoare, după putere ce au avut, având casă gre. Și noi sântem mulțămiiți cu cele ce am luat și să aibă a stăpâni frații noștri parte de moșii de Brusturi nesupărați în veci, atât dumnealor, cât și clironomii dumilorsale, atât despre noi, cât și despre ficiori și nepoții noștri, să fie nesupărați în veci, ci să stăpânească în pace totă parte părințască, precum știm că li este dată de la tatăl nostru. Iar alte părți de moșii de pe aiure, ce vor eși, să avem a le stăpâni frățește, tote surorile dinpreună cu frații noștri.

Și pentru mai adevărată credință ne-am iscălit.

1806 martie 20.

Eu, Ileana, fata lui Negoiață Moțoc, soțul lui Toma Ciute, adeverez.

Toma Ciute.

Erei Toader ot Prăjești.

Și la această mărturie ce au dat-o, întâmplându-ne și noi față, am și iscălit:

[...] monah.

[...].

[...].

[...].

Și această mărturie am scris-o eu, cu zâsa și bună priimire celor mai sus, și am iscălit:

[...].

49 (51) 1807 ianuarie 14

Foae de zestre ce dau fiiului meu Dumitru, după cum mai gios să arată:

4 boi,

2 vaci,

1 cal,

1 car cu 2 giuguri, cârcei de fer,

1 păreche fere de plug,

1 păreche pistoale,

1 contăș cu gușă,

1 giube de zor cu guș,

1 cațaveică de ghelmezat cu sângeap,

1 antereu stanbol,

1 taclit fer,

1 giube de postav.

Iar pentru parte de moșii ce am în Boureni, în Seci, în Dobrulești, în Ungheni, în Iurești, să aibă a stăpâni cu toți frații frățește, din toate locurile.

Și spre încredințare am iscălit,

Ierodiacon Mihail Booreanul,
Pavăl sin protopop Neculaia.

50 (52) 1807 ianuarie 14

„Foae de zestre ce dau surorii mele Palaghii, după cum mai gios se arată:” nu-i dă parte din Brusturi.

Ierodiiacn Mihail Booreanul.
Dumitrache Burenul.
Pavăl sin protopop Neculai.

51 (55) 1808 ianuarie 22

Un izvod de zestre dată „fiului meu Ioniță”: 10 boi, 4 vaci, 3 iepe, 2 cai, 25 stupi.
Costandin [...].

52 (53) 1808 ianuarie 25

Palaghia adeverește că s-a învoit la logodna ei să nu aibă parte în Brusturi.

53 (54) 1808 septembrie 20

Țidulă pentru o sumă de bani ce datorează pentru judecăți ce a avut; va plăti banii lui Ioniță ciohodar.

54 (25) 1810 octombrie 22

Maria, fata lui Negoită Moțoc, soția lui Constantin Zugravu din Brusturi, adeverește la mâna nepotului Grigoraș Moțoc că, având casă grea și multe fete, fiind unele de măritat de acum și neavând chip de a le înzestra, având baștină în Brusturi de pe tatăl ei, Negoită Moțoc, a zecea parte, care face 27 stânjeni gospod în curmeziș, iar lungul din cap în cap moșiei, o vinde nepotului Grigoraș Moțoc cu câte 45 lei stânjenul sau 1215 lei și 600 lei pentru casă și cele ce se cuprind în îngrăditura ei și, osebit, la măritatul copilei celei mai mari să-i dea ajutor 500 lei.

Martori: Chiriac Brașovanu, Petre Bogasierul, Gheorghe Păun ș.a.

55 (56) 1810 decembrie 19

Grigoraș Moțoc cere Divanului să întărească zapisul cu care cumpără de la Maria, fata lui Negoită Moțoc, partea ei, 27 stânjeni din moșia Brusturi, cu 45 lei stânjenul.

56 (24) 1810 decembrie 19

Divanul Moldovei către Isprăvnicia Neamțului.

Grigoraș Moțoc din Brusturi se plânge că a cumpărat de la o Marie, fata lui Negoită Moțoc, 27 stâneni în Brusturi, câte 45 lei stânenul, și a mai dat 600 lei pentru case, livadă și altele câte se cuprind în îngrăditura din jurul casei, cu un zapis din 22 octombrie 1810, pentru care a cerut să i se facă publicație.

Divanul cere să se facă publicație conform sobornicescului hrisov, indicând și modul cum se va face publicația.

57 (29) 1812 februarie 12

Precinstit Divan Cnejei Moldavii,

Jăluiesc cinstit Divan că o sor a me mai mare, Mariea, vânzându-și partea ei de moșie ce avea în moșie Brusturi, ținutul Neamțului, unui nepot care, după protomisire ce am avut, am răscumpărat-o eu și a unui frate al meu, dând și banii deplin după cuprinderea zapisului, pe care parte și casa împreună cu livada și jicnița i altele câte să cuprind în îngrăditura de pe înpregiurul casăi au fost vândute cu 600 lei, răspunzându-i și banii aceștia, și fiindcă numită soră a me n-au eșit încă din casă, cu cuvânt că mai are trei ani să șadă în casă, stă puind și moșiea într-acești ani, care prin zapisul de vânzare nimică nu pomenește de aceasta, și mi-au stricat ceardacurile i livada de pe înpregiurul casăi i altele, pentru care mă rog cinstit Divan să mi să de poroncitoare carte către dumnealor ispravnici ținutului Neamțului ca după dreptate să mi împlinescă de la numita soru-me acele 600 lei ce am dat pe casă i pe jicnița și livadă, împreună cu dobânda lor.

La mila cinstit Divan, pre plecat,

Ioan Moțoc din sat Brusturii, ținutul Neamțului.

58 (57) 1825 decembrie 10

Adică eu, Anisiea, fiică lui Negoită Moțoc, din sat Brusturii, ținutul Neamțului, dinpreună cu fiii mei, cari mai jos ne vom pune numele și degetele, din satul Țolești, ținut Sucevii, dat-am adevărat zapis nostru la mâna dumnealui fratelui meu Ionică Moțoc și a nepoților mei, Dimitrache și Ion, fii răposatului fratelui mieu Iacob Moțoc, precum să fie știut că la însoțire me, când m-am măritat după răposat bărbatul meu Grigoraș sân protopop Vasile de Țolești, măcar că am luat zestrea me, însă după alcătuirea și învoelele ce a mai avut cu dumnealor [...] ca să mă împărtaşască și pe mine din partea din moșie părințască din Brusturi, acum, prin această scrisoare ce dau la mâna dumilorsale, m-am învoit ca să-mi dee 300 lei [...].

Anisia, fiica răposatului Negoită Moțoc, adevveresc.

Ion sân Grigoraș.

59 (27) 1831 martie 12

Zapis.

Ileana, fiica Palaghiei, ce au fost fată Saftai, care au fost sor lui Negoită Moțoc, vinde vărului ei, lui Negoită Moțoc, și lui Dumitrașco sin Iacob Moțoc partea ei de moșie din oblastia Basarabiei, ținutul Hotinului, din trupul moșiei Zaluca, drept 612 lei.

60 (59) 1834 februarie 16

Răzășii moșiei Brusturi, care se zicea mai înainte Oglinzii, văzând împresurările ce li fac călugării din Mănăstirea Săcu, cu moșiile Borcești și Oglindești, s-au sfătuit să aducă boier hotarnic și „de va fi trebuință și ingineriu, ca să hotărască moșia, urmând să plătească cheltuelile după analoghie”.

Iscălesc: Ioan Moțoc, Dumitrache Moțoc, Constantin Moțoc, Ianache Adam paharnic și încă unul.

Scrisoarea <e> scrisă de Mihalache Moțoc.

61 (60) 1836 aprilie 6

Izvod de zăstre ce dau fiului meu Neculai: 1 căruță de doi cai, 1 păreche hamuri de doi cai, 2 cai suri, 2 boi di giug, 2 vaci, 20 de oi cu mei, 1 giube de vară postav, 1 fereme neblănită, 1 dulamă postav, una șă căsăcescă. Și parte di moșii frățâști din parte di sus di moșii din Brusturi și din parte di moșii di pisti Prut, iarăși frățâști, și în urmă dau și blagoslovenie lui Dumnezeu.

Întru care m-am iscălit însumi,

Ioan Moțoc.

1836 aprilie 6.

Și eu am scris acest izvod, cu primire amânduror părților, și am iscălit.

Costache [...].

Iscălesc ca martori Iacov Sachelarie și altul.

62 (61) 1838 martie 9

Vechilime.

În pricina pornită de Sfânta Mănăstire Neamțul asupra moșii noastre Oglinzii, îndatorindu-ne cinstitei giudecătorie a ne rădica planul moșiei, pentru care am făcut deplin vechil din partea noastră pe dumnealui Dimitrache Moțoc și pe dumnealui Iordache Manoliu ca să tocmească ingineri să ne rădice planul moșii noastre și a moșiilor megieșite. Și, de va cere trebuință a lua și bani cu împrumutare, va fi cu primire noastră a tuturor, noi să avem a plăti.

Și ne-am iscălit.

1838 martie 9.

Ioan Moțoc, [...] Radu, Dimitrachi Moțoc, [...] Moțoc, Vasile [...].

Ca unul ce și eu mă aflu răzăș în numita moșie, mă unesc la această alcătuire,

Ianache Adam paharnic.
1838 martie 18.

63 (28) 1838 septembrie 8

Locuitorii din cotuna Brusturi, ținut Suceava, dau mărturie răzășilor de moșia Oglinzii că Toplița este aceea ce se începe din țarina Unceștilor și curge spre satul Sârghii „și la capul Topliței am apucat lăcuitori ruși stăpâniți de căpitanul Toma Moțoc și până la ace topliță am apucat stăpânire dumilorsale”.

[Pecetea: Satul Brusturi. Ținutul Suciava. 1834.]

64 (62) 1840 octombrie 10

[Copie de pe scrisoarea trimisă la starețul Sfintei Mănăstiri Neamțul și Săcul.]
O scrisoare a marelui logofăt cu privire la împresurarea cu moșiile Borcești și Oglinzi.

65 (63) 1841 decembrie 8

Judecătoria ținutului Sucevei. Către răzășii de moșia Brusturii, Ioan Moțoc, Neculai Moțoc, Costandin Moțoc, Costache Rănceanu¹ și polcovnicul Vasile Pânte.

Ca să li se satisfacă cererea de a li se da bani de la casa lui Negoită Radu și de la paharnicul Enache Adam pentru cheltuiala cu planul moșiei, li se cere să prezinte actele.

Director, Boian.

Stolonacialnic, Cristea.

¹ În doc. următor, „Răileanu”.

66 (71) <cca. 1840–1850>¹

O listă în care se arată cine stăpânește în moșia Oglinzi, ce se numește acum Brusturi, partea de gios: paharnicul Adam, Dimitrache sân Ștefan Moțoc, Adam paharnic, Negoită Radu, Iordachi Manoliu, Costandin sân Iacob Moțoc, Dumitrache sân Iacob Moțoc, Ioan Moțoc, Costandin Lupu Moțoc, polcovnicul Vasile Pântea, cu un cumnat al său, [...] Moțoc, Dumitrache Moțoc, cu un frate al său, Ghiorghii Moțoc, Costachi Răileanu, cu maică sa, Negoită Radu, Dumitrache sân Ștefan Moțoc.

¹ Datat după doc. precedent.

[La 1845, sunt în Brusturi: Dumitrache sân Ștefan Moțoc și frații săi, Gheorghe Moțoc, Dumitrache sân Iacob Moțoc, Ioan Moțoc, Constantin sân Lupu Moțoc, Constantin sin Iacob Moțoc, Pavăl Moțoc, a cărui parte o avea cumpărată paharnicul

Enache Adam, Iordache, Dumitrache, fiii răposatului Ștefan Moțoc, frate cu Smaranda Borș. Enache Adam are socru pe răposatul căpitan Toma Moțoc.]

67 (66) 1852 februarie 29

Isprăvnicia ținutului Sucevei către Petrachi Moțoc, ca să cerceteze ce semănături s-au făcut la Pănurești.

68 (64) 1852 iunie 11

Dovadă că s-a trimis o poruncă la satul Pănurești.
[Pecetea satului Brusturi.]

69 (65) 1852 iunie 11

Listă de arături la Pănurești: 36 fălci 20 prăjini păpușoi; 4.30 hrișcă; 1.3 barabule; 1 mălaiu mărunț.

70 (31) 1854 aprilie 23

Safta Manoliu, născută Moțoc, prin act de schimb dat vărului ei Petrache Moțoc, declară că locul parte de siliște ce are în grădina dumisale, rămas clironomie de la răposat fratele său Constantin Iacob Moțoc, ca 70 prăjini, i l-a dat dumisale ca să-l stăpânească veșnic, în schimb cu 70 prăjini siliște ce-i dă Petrache Moțoc, însă 20 prăjini să-i îndeplinească în „grădina mea din sus de casă, alătura cu partea căpitănesei Ileana Popârdoaia, și 50 prăjini să-i deie mai la deal, săliște tot alături cu partea căpitănesei”.

„Și eu am scris acest act, cu zisa mamei mele, fiind și cu a me priimire,
Scarlat Manoliu”.

71 (68) 1856 iunie 14

În nume presfintei Treimi și a Maicii Domnului, să dă acest izvod de zăstre fiicii noastre Profira, părtașă în moșia Băloșești din ocolul Mijlocul, ținut Neamțul.

[Iscălit:] Iordachi [...].

72 (30) 1856 decembrie 13

Negoită Moțoc, fiul monahului Isaiia Moțoc, vinde fratelui său Petrachi Moțoc partea sa din Brusturi cu 70 de galbeni.

Între martori, iscălește Dumitrachi Moțoc.

73 (67) 1859 iulie 3

Judecătoria Sucevei restituie lui Dimitrache Moțoc și Petrache Moțoc actele în „dialect sârbesc”, nefiind legalizate.

74 (69) 1863 ianuarie 7

No. poloboacelor ce au luat Toader Manoli pentru [...].

75 (32) 1882 iunie 2

Elena Sava Borș, născută Moțoc, vinde lui Gheorghe P. Moțoc partea ei din Brusturi, zestre de la tatul ei Dumitru Moțoc, megieșită, între alții, cu partea lui Alecu Moțoc (32 prăjini).

76 (33) 1892 octombrie 17

Locotenentul Gheorghe Liciu vinde lui Gheorghe P. Moțoc partea răzășească ce are în Brusturi, moștenire de la părinți.
[Liciu e fiul Ecaterinei, căsătorită (probabil a doua oară) cu căpitanul Ciurea.]

77 (74) [f. d.]

Izvod ce am lăsat pă mâna gineri-meu Iancului, când am lăsat satul Negoești pe mâna dumisale Iancoi. Și ce am dat pe mâna dumisale să știe.

78 (76) [f. d.]

Izvod de cheltuelile ci-am făcut la grijile raposatii, atât la îngropare, cum și la cele mai de pe urmă griji, ce s-au urmat până la 40 de zile.

Lei	Parale	
53	35	ceară
7	20	tij una oacă ceară de 40 zile
5	29	strafide, smochine pentru pomeni și de colivă
6		orez
2		chiperi
2	30	zahar
2	10	meri
2		lumânări de său
	30	șinte
7		șapte coți crijmă pentru raclă

1		doao bucăți șaret
39		doaozăci și șasă bazmale, câte 60 parale de bazma
3	20	pânza
15		zugrăvit pânzai, cu toate cheltueele
30		prohodul, stâlpii
104		patru merță grâu, câte 26 lei merța
9		pânză din târg
8		pol merță făină păpușoi
35		o vacă ce s-au tăiat
20		în 13 coșuri de meel
10		preuților ce li s-au dat de grijele de doaozăci de zile i de
		40 zile și la alte zile însămnate
3	30	tij la niște preuți, ca să slujască sfinte liturghii
56		vin pân la 40 zile
40		horelca în doao vedre, ce s-au trecut până la 40 zile
26	30	în doao sărindare
7		doao brăi
7	20	oca ceară
10		un sărindariu la preutul Ioan de la Drăgușeni.
515	14	

[Documentele moșiei Leucușești, jud. Baia (fost Suceava).

Aparțin acum lui P. G. Văsescu. 29 febr. 1932]

1 (1) 1603¹ (7112) septembrie 2

[Original. Uric slavon de la Ieremia Movilă.]

Tofana, Salomie, Mărica Oancei Flocescul. Epifanie, Nastasie ermonahi. Se amintesc Ștefan voievod, Petru voievod. *Ot selo* Flocești – Leucușești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1604.

2 (2) 1609¹ (7118) noiembrie 30

[Traducere.]

Constantin Moghilă întărește schimbul prin care Vasile sin Brudul, nepot al lui Dărăban, și cu soru-sa Avrămie dau boierului Pătrașcu vel vornic de Țara de Sus cinci *susidi*² cu cinci jirebii din satul Leucușeștii, ținut Sucevei, luând șase *susidi* și cu șase jirebii în sat Cămârzanii.

Necolai vel vornic de Țara de Gios.

Tălmăcit de Gheorghie Bolgar, exarh ot Dărmănești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1610.

² „vecini” (sl.).

3 (15) 1626 (7134) ianuarie 27

Ispisoc sîrbăsc de la Radul voevod, din vlet 7134 ghen. 27, s-au scos românește.

Adică au venit înaintea noastră și înaintea alor noștri moldovenești boeri, a mari și mici, slugile noastre Dumitrașco portariul din oraș din Suceava și ginere-său Dumitru dieac și ni-au jăluit nouă cu mare jalobă, zicând precum au ei un sat, dreaptă ocină și moșie, de pre moșul lor Hamza, anume Hușii, pre Șomuzul cel Mare, în ținutul Sucevei, și li-au fost lor acest sat împărțit în trei părți pe trei frați. Deci unii dintr-acei trei frați, anume Gavril Bălici și fratele lui Lupul, ficii Stanciului, ei s-au sculat și au vândut a treia parte dintr-acei de mai sus scris sat Hușii, partea din sus, ce se numește Coposeștii. Aceea ei au vândut-o lui Pătrașco logofătului, drept 200 de galbeni. Iară după moartea lui, s-au sculat giupâneasa lui și cu feciorii ei, Dumitrașco cu frații săi, și au vândut aceea a treia parte de sat de Huși Sturzăi hatmanului, drept 100 de galbeni, iară Sturza hatmanul l-au pierdut în viclenia lui, când s-au sculat cu Beldiman logofătul și cu Ursul vornicul și cu alți boeri și cu călărași asupra domnului său, lui Ștefan vodă, cu sabia și cu foc, și Dumnezeu pre dânșii nu i-au lăsat, ci toți au căzut supt sabia domnului lor și toate ocinile și satele lor s-au luat domnești, pentru vicleșugul lor.

Iară după aceea, au venit înaintea noastră al nostru credincios boer Costea Bucioc ce au fost păharnic și cumnatul lui, Dumitrașco, cu frații lui, feciorii lui Pătrașco logofătul, și iarăș au jeluț înaintea noastră cum s-au sculat Sturza hatmanul și au făcut multă împresurare și au lepădat 100 ughi jupânesei lui Pătrașco logofătului și feciorilor ei, făr-de voia lor, și s-au rugat domniei mele ca să întoarcă nouă 100 de galbeni și ca să-i dăm lui acea a treia parte de sat de Huși. Iară slugile noastre cele de mai sus scrise, Dumitrașco portarul și ginerele lui, Dumitru dieac, ei au pârât de față înaintea noastră pe al nostru boiarin Coste Bucioc ce au fost păharnic și pre cumnatul lui, Dumitrașco, cu frații lui, feciorii lui Pătrașco logofătul, și au zis înaintea noastră cum s-au venit lor să întoarcă acei de mai sus scriși bani 200 de galbeni, pentru căci sânt ei mai de aproape neam.

Deci noi am judecat pre dânșii după legea țării și într-acesta chip i-am aflat lor judecată, cum s-au venit acei de mai sus scriși bani ca să-i întoarcă slugile noastre Dumitrașco portarul și ginerele lui, Dumitru diiacul. Iarăși s-au sculat sluga noastră Dumitru diiacul și au întors singur toți acei de mai sus scriși bani, 200 de galbeni roșii, în mânele lui Coste Bucioc păharnicul și a cumnatului său, lui Dumitrașco, cu frații lui, feciorii lui Pătrașco logofătului, înaintea noastră și înaintea alor noștri boeri, iară Coste Bucioc, cu cumnatul lui, ei au întors în mânele domniei mele 100 de galbeni, cari bani au fost luat jupâneasa lui Pătrașco logofătul de la Sturza hatmanul.

Deci slugile noastre cele de mai sus scrise, Dumitrașco portarul și ginerele său, Dumitru diiacul, ei au îndreptat și și-au pus și ei fierăia 24 zloți în visteria noastră, iară cei de mai sus scriși bani toți i-au dat singur dumnealui diiacul și ca să aibă el a ținea acea a treia parte de sat de Huși, cu hălășteu și cu moară în Șomuz, care acel hălășteu au fost făcut Sturza hatmanul. Iară al nostru boer Coste Bucioc, cumnatul lui Dumitrașco, cu frații lui, feciorii lui Pătrașco logofătul, ei au rămas denaintea noastră și din toată legea țării. Și de acmu nainte mai mult ca să nu mai aibă a pârî Coste Bucioc ce au fost păharnic, cu cumnatul lui, feciorii lui Pătrașco logofătul, pre slugile noastre Dumitrașco portarul și pre ginerele lui Dumitru diiacul pentru această pâră, nice a mai dobândi niceodată în veci peste această carte a noastră.

L. 7234^[1] ghenar 27.

Singur domnul au poroncit.

Ghianghia vel logofăt.

Gligoraș snă Vasilie uricarului am scris și am tălmăcit.

[¹ Data 7234 e greșită. Data 7134 din fruntea documentului e cea adevărată.]

4 (3) 1660 (7168) martie 15

[Original.]

Ștefan voievod întărește lui Simion din Huși stăpânirea pe a lui dreaptă ocină, a treia parte de sat de Huși, pe apa Șomuzului Mare, în ținutul Sucevii, cu vecini, și din țarină, și din câmp, și din hălășteu, și din fânaț, și din tot locul, care-i este lui danie și dăruire și cumpărătură de la vărul său Arsenie Builă.

5 (4) 1666¹ (7174) ianuarie 28

[Original.]

Evstratie Dabija întărește lui Ion Pisovschi, fecior Tudocsăi, nepotul lui Pătrașcu logofăt, cumpărătura moșului său Pătrașcu, tot satul întreg Leucușăști, cumpărat de la Brudul, nepotul Dărăbanului, din giumătate de sat de Leucușăști, din partea de gios, drept 140 de taleri. Și a mai cumpărat de la Brudul o casă din partea de sus, drept 20 taleri. Dat-au Pătrașcu logofătul lui Vasilie, ficiorul Brudului, nepotul Dărăbanului, și surorii lui, Avrămiei, șase jirebii cu șase vecini din sat din Cămârzani, iară ei au dat lui Pătrașcu cinci vecini și cinci jirebii din Leucușăști „și din ispisoc de pără și de herăe de la Vasilie vodă, ce s-au pârât răposatul Răcoviț logofătul cu Avrămiea Păpoae și cu fata ei, Todosiei, pentru aceste cinci jirebii și cu cinci vecini”, „și au rămas răposatul Răcoviț Cehan” și, după moartea lui, s-au răscumpărat de la giupâneasa lui Pătrașcu logofăt, iară dacă s-au călugărit Papa, au cumpărat acea parte Ștefan Calcăș de la Papa. Calcăș fiind „om străin”, domnul face danie lui Ion Pisovschi, de au întors 80 de lei, banii lui Ștefan, și să-i rămâie tot satul Leucușăști întreg.

[Pecete mare, cu ceară gălbie, puțin stricată.]

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1668.

6 (6) 1675 (7183) ianuarie 28

[Copie.]

Irimia Dabija vodă repetă întăritura lui Ion Pisoschi de la Evstratie Dabija, din 1668 ianuarie 28 [nr. 4 de mai sus].

7 (7) 1698 (7206) august 1

[Suret.]

„Suret di pe zăpăsiul lui Costantin Lână, ce au avut așezare, pentru a trie parte de Huși, cu Adam sulgeriul”.

Solomon Botez șătrar și Toader Bașută șătrar au fost trimiși de domn ca să împartă părțile lui Lână, danie de la Maria Humoae. Lână s-a învoit cu „bade sulgeriul Adam” și și-au ales cele trei locuri de casă și partea din săliște și câmp.

8 (8) 1703 (7211) mai 22

[Suret de pe hotarnica Hușilor.]

Neculai Donici vel logofăt, Iordachi Roset vel vornic *Nijnii Zemli*, Pavăl Ciocârlan vel vornic *Veșnii Zemli*, Neculai Costin hatman, pârcălab *Sucevschii*, Panaite vel postelnic, Dumitrachi Cuza vel spatar, Savin vel ban, Gavril vel paharnic, Gheorghe Apostu vel vistiernic, Pătrașcu Zosân vel stolnic, Damij vel medelnicer, Ion Păladi vel clucer, Cârste sardar, Dimitrașcu Velciul, Calistru vel jicnicer, Pavăl Rugină vel șatar, Vârlan vel armaș, Nanii vel ușăr, Dumitrașcu Macri vel logofăt, Ion Gafton postelnic, Gavril aga, Grigoraș Jora gd. logofăt, Buta, Gheorghieș i Bejan vornici *glotnii* fac știre că Măria Sa domnul nostru Ioan Const. Duca, având un sat, Hușii pe Șomuz, cumpărătură de părintele Măriei Sale de la Râsmandi postelnic, „și scriind Măria Sa vodă o carte la dumnealui fratele nostru Savin vel ban, dumnealui au trimes pe Ion Botez ce au fost pârcălab și pe Ioan Șăptelici ce au fost stolnic și Ștefan Pisoschi și Ioan Pitic din Buciumenii și au mers acolo la sat Huși” de au hotărnicit moșia: movilă la Cetățue; vătăștina Bilăvoai; stâncile Hârtoapei; podul lui Cămârzan; poiana Blagăi. Megieșii au mărturisit că a treia parte din sat este a lui Calcâintraur.

Se face mărturie la mâna lui vodă.

„Poslăduindu-să cu cel adevărat, este întocmai”.

[...] vornic de poartă.

EDIȚII: CDM, V, p. 56, nr. 215 (rez. după rez., menț., S. Zotta).

9 (9) 1711 (7219) iulie 5

[Copie.]

Atanasie Zaguriano comis, Ștefan Sălion vel șatar, Vasile Gâlcă vornic de poartă, Pilat vornic de poartă fac hotarnica moșiilor lui Neculai Bașotă vel vistiernic, anume Șoldăneștii și Brăniștenii și Pădurenii. Au strâns pe răzăși și împregiurași, pe Iorist egumen ot Moldovița, Ghedeon monah bătrân ot Solca, Vasile Ciudin ot Petiea, Tomița ot Leucușești, Lupu Deleu ot Antelești, Ion Pahulce *ot tam*, popa Andrei ot Cotești, Pavăl Pitic ot Buciumeni, Pascal *ot tam*.

10 (11) 1725¹ (7234) decembrie 4, Iași

[Original.]

Toader Tomița vornicul, Chiriiaș stegariul, Vasile Popa uricariul, Gheorghe copilul din casă, fratele cămărașului Neculai, mărturisesc că Maria, fata lui Simion Calcăintraur, le-a arătat un zăpăc de la tată-său Simion Calcăintraur, din veleatul 7185 [1677] <1 septembrie 1676 – 31 august 1677>, în care era iscălit Neculai cămărașul de pe Tazlău și Zotenco și Iane grecul și Dumitrașco Murguleț, scriind Simion că după ce i-au murit femeia cea dintâi, în urma Mariei, nepoata Mariei Caragioae, și-a luat altă femeie și a prăpădit odoarele Mariei [arătate la actul 10], în schimbul cărora i-a dat a treia parte din satul Huși.

Scris în Iași de Vasile Popa uricar.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1726.

11 (10) 1725¹ (7234) decembrie 13

[Original.]

Cartea lui Mihai Racoviță vodă dată Mariei, fata lui Simion Calcăintraur, nepoata Mariei Caragioae, să-și stăpânească a treia parte din Huși, pentru care parte au avut pără la Divan cu Ion Calcăintraur, jăluind Maria că, după ce au murit maică-sa, tatăl său Simion și-au luat altă femeie și i-au prăpădit cu acea femeie un inel de aur cu zamfir, o zgardă de aur pusă pe 5 șiraguri de mărgăritari și o păreche de șărfi de aur cu zmărand, 7 linguri de argint, o cupă de argint cu zăvat și un covor hagimăsc și, apucându-l pe Simion Calcăintraur unchiul Mariei, Dumitrașco Murguleț, pentru aceste odoare, a spus că le-a prăpădit și, neavând de unde le da, a dat fiicei sale această a treia parte din Huși.

[Pecete cu tuș roșu.]

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1726.

12 (12) 1727 (7235) iunie 3

[Copie.]

Gavril Miclescu vel logofăt, Ioan Balș vel vornic, Toader Balș șatrar, Grig. Stroescu comis fac hotarnica moșiei Huși, după jalba sulgerului Adam că este încălcată moșia. Au adus pe Ioniță Bașută ce au fost vornic mare și Todirașcu Bașută ce au fost șatrar mare, Grigoraș Stroescu biv comis, Toader Pisoschi din Hârtoș: Cetățuia, deal; pâraul Cetățuii.

[Ștefan Ciudin are ginere pe Toader Rusu ot Șoldănești.

Legalizat de Epitropia averilor Sf. Mormânt din Moldavia.]

13 (13) 1727 (7235) iulie 28

[Original.]

Grigore Ghica vodă întărește Mariei, fata lui Simeon Calcăntraur, partea din Huși dată de tatăl său, în schimbul giuvaierurilor ce i-a pierdut [ca la nr. 10 și 11].

14 (14) 1728 (7236) iunie 14, Suceava

[Original.]

Maria, fata lui Simion Calcăntraur, „și de pe maică mea, fata lui Andrei Murguleț, adică Dochîța”, neavând feciori cu soțul ei, Ionașco Levânțul, nici cu al doilea soț, Gheorghe Humă ce au fost căpitan, dăruiește ocina sa, a treia parte din Huși, lui Toader vornicului Tomiții și giupânesei dumisale, Irinei, și cu vecinii, Toader *snă* lui Iacov și Ion *snă* lui Onegaș. Să nu se ție în samă zapisul ce a făcut lui Toader și lui Gheorghe pe această a treia parte de Huși, căci le-a dat jumătate de sat de Meleșăuți. La danie să nu se amestece nici Gheorghe, frate lui Neculai Camarașu, nici nimeni din neamul ei, căci această moșie este dată pentru comândul ei și al părinților ei.

La acest zapis s-a întâmplat Șarban Cantacuzino vel postelnic și Solomon Botez biv vel șetrar și Toderășco Bașot biv vel șatrar și alți boeri.

Această a treia parte de Huși este acea de la tatăl ei, care i-a pierdut odoarele cu femeia de al doilea, Anghelușa, fata lui Corfos.

[Actul făcut în Suceava. Multe iscălituri. Urmează:]

„Cum au venit și înainte noastră femeia, de au mărturisit cu sufletul ei cum este dereaptă danie, și nu altu meștersug. Gheorghie mitropolit”.

[Apoi:]

„Aceste câte sâ[n]tu legate măi sus s-au ertat de la Mărie, împreună cu Gheorghie. Să fi<i> și de neamo lor iarte, să fii și de la noi ertați”. [O iscălitură.]

„Și eu, Ionașc snă Lucăi ot Băzaci, am scris acest zapis cu zâsa Marii și sântă martură”.

15 (5) 1728¹ (7237) septembrie 15

[Original.]

Scrisoarea hotarnicilor numiți de domn ca să aleagă vornicului Toader Tomiță a treia parte din satul Huși, dată danie vornicului. Au strâns oameni buni megieși, pe Gligorie Deleu și Ion Adam, Pavăl pitar, popa Costantin ot Șoldănești „și trebuind să fie și sulgeriul Adam, nu s-au tâmplat acasă”. Nu au putut stabili hotarul moșiei.

¹ Anul după era creștină dat de Artur Gorovei, 1669, nu corespunde văleatului.

16 (137) 1739 (7247) aprilie 30

[Suret.]

Toader Baștă șatrar și Solomon șatrar către domn, rânduiți fiind să hotărască tot locul Cămârzanilor, arată: moșia a cumpărat-o Cost. Lână medelnicer de la niște răzăși, anume Magdalina călugărița, fata lui Ștefan Calcăș, și de la un Adam armaș. Au mers la acea siliște, fiind și vânzătorii față, au strâns și alți răzăși care se megieșesc cu Cămârzanii: Deliu călugărul, Ștefan Petrescu, Ioan Ciupală, Toader Onichie, unul Ciorde și alți oameni străini megieși, și anume Gheorghită a Popii și Grigoraș Cilean ot Dumbrăviță, popa Vasile ot Leucușăști și alții. Călugărița e de 70 de ani, e sora lui Calcăș tânărul, care acuma e mort. Boierii nu au dovezi temeinice despre hotare.

Mihalache Sturza paharnic pune rezoluție: „Să giure Ștefan Petrescu și Toader Onichie în biserică, precum sânt orânduți într-această mărturie, și jurând să ție pe hotărătura dumnealui sulgerului Adam, iar nejurând acești doi, să ție pe hotărătura șatrarului Solomon Botez și a lui Toader Baștă șatrar, pe arătarea Magdalinei călugăriței, fetei lui Ștefan Calnăș¹.”

¹ Mai sus, „*Calcăș*”.

17 (17) 1755 (7263) mai 28

[Original.]

Matei Ghica vodă rânduiește pe Vasile Balș biv vel stolnic și Vasile Bașotă biv vel medelnicer, judecătorii de ținutul Sucevii, să cerceteze pricina jalobei lui Costantin Lână medelnicer ot ținut Sucevei contra feciorilor lui Adam Luca sulgerul, care țin mai mult în Huși decât arată zapisul cu care i s-a dat zestre de socru-său, Tomiță vornic, și acestuia dată danie de o babă Humuae. În anii trecuți s-a făcut hotărnicie, după cererea lui Adam Luca, de Solomon Botez șatrar și Toader Bașotă șatrar, dar atunci Lână nu avea la el scrisorile.

Domnul îi mai rânduiește să aleagă partea care o are Lână în satul Bărăști, danie și cumpărătură de la unul Ghenadie Deleul călugărul. „Și pe unde va fi trebuință, să puneți și bolovani de piatră semne de hotară [...] și pe câți bolovani veți pune, să luați câte un galbăn de piatră venitul lui”.

[Pecete mare cu tuș roșu.]

18 (18) 1755¹ (7264) noiembrie 1

[Original.]

Mărturia lui Vasile <Balș>² și Vasile Bașotă cum au hotărnicit partea lui Costantin Lână din Huși, față cu fiii lui Adam Luca, anume Costantin și Gligoraș. Aceștia au arătat că mai mult decât două părți n-au, arătând și zapisul doamnei Ileenii, de la cine au cumpărat această moșie.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1756.

² Întregit după doc. precedent.

19 (19) 1759 (7267) iunie 1

[Original.]

Mărturie hotarnică [6 iscălituri] că, venind Andrei Crucescul cu cartea lui vodă, au hotărât jumătate de sat de Leucușești, partea socru-său, lui Ioniță PISOȚCHI.

20 (20) 1761 (7269) iulie 22

[Original.]

Cartea lui Scarlat Ghica vodă către vornicul de poartă. Să execute judecata lui Radu Racoviță vel logofăt, să împartă satul Huși, partea de sus, numită Copoșăști, dând două părți lui Gavril, feciorul lui Adam Luca, și o parte lui Costantin Lână medelnicer.

21 (21) 1762 (7270) mai 16

[Original.]

Costantin Adam vel medelnicer și medelnicroaia Maria Lână și fiii ei, Iordache și Vasile, după multe judecăți ce au avut se înțeleg și le dă, pentru partea din moșia Huși ce trece peste Șomuz, 120 de lei.

22 (22) 1762 august 15

[Copie.]

Ioniță PISOȚCHI ia scrisoare de la vara sa Maria Lânoae medelnicereasă pentru împlinirea moșiei Onicenii, schimb ce au fost făcut cu Leucușeștii, dându-i înapoi zăpăsul ce a fost dat la mâna cumnatului său Costandin Lână.

23 (16) 1764 (7272) aprilie 15

[Original.]

Ioniță PISOȚCHI, fiul lui Ștefan PISOȚCHI, se învoiește cu cumnatul său Costantin Lână să împartă și să stăpânească pe câte jumătate satul Vârtoful și partea „unchiu nostru lui Pavăl și partea unchiu nostru lui Toader PISOȚCHI, care au vândut-o mătușa Sanda PISOȚCEASA lui Ioniță Bașotă, care cuprinde și Vârtochia”.

24 (23) 1765 iunie 27

[Original.]

Mărturie de judecată, iscălită de 4 boieri: Maria Lânoae, a medelnicerului Costandin Lână, cu Costandachi postelnic, pentru o a treia parte din sat din Huși.

S-a aflat că acea a treia parte a fost a unei Maria Levînțoiaia și, la 1726 septembrie 26, a dat-o danie nepotului său Gheorghe, să o caute în viață și după moarte să o comânde. Gheorghe a fost văr primar cu Costandachi și, mergând la Țarigrad cu Mihai vodă, acolo a murit; și zăpșul fiind acolo, moșia o stăpânea tot Maria Levînțoiaia; și viind zăpșul de la Țarigrad, cere să ia acea a treia parte cu dania cea de 40 de ani, dară s-a aflat că Maria Levînțoiaia, rămâind în purtarea de grijă pe mâna lui Toader Tomiții, tatăl Mariei Lână, a dat acea parte danie tatălui Mariei Lână. Dania aceasta fiind mai nouă, Maria Lână rămâne să o stăpânească.

25 (25) 1765¹ (7274) octombrie

[Original.]

Diata Saftei Pisosceasa: fiicei sale Maria, ce o ține paharnicul Andriu Crucescul, îi lasă a patra parte din Leucușești; lui Ștefan, a patra parte din Leucușești și s-a împlinit jumătate de sat ce are; a patra parte din Hârtop, unde au fost casăle tată-său, o dă lui Andrei, fiindcă este mai mic; a opta parte ce mai este în Hârtop o dă lui Ștefan și lui Andrei, fiindcă ei au purtat cheltuiala și a fratelui ce a murit, iar Maria a mai primit și altă zestre; a patra parte din satul Calcăuții de la Soroca, care-i este danie de la nănașul său Vasile Burduje, care-i zic Isăcescul, și a oprit-o pentru comând, o lasă lui Ștefan.

[Iscălitură frumoasă.]

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1766.

26 (24) 1766 iulie 1

[Original.]

Doi boieri, rânduți de ispravnici, fac ispașă de stricăciunea fânațului de pe moșia Leucușești a lui Ștefan PISOȘCHI, cu oile Mariei Lânoaei și cu oile grecului.

27 (26) 1773 iulie 2

[Original. Carte de judecată dată de vel logofăt.]

Vasile Lână jăluește că a cumpărat cu anul, de la Ștefan PISOȘCHI, o parte din moșia Leucușești, cu 25 lei, pe care i-a trimis prin cumnatul său Ioniță Vidrașcu, și nu-i mai dă moșia, zicând că-i trebuiește și lui fân.

Se hotărăște ca PISOȘCHI să fie nesupărat.

28 (30) 1789 [?]

[Original. Scrisoare cu adresa:] „Cinstit al meu mai mare frate, dumnealui bade Ștefan PISOȚCHI vel căpitan de EȘI, cu plecăciune să să dei”.

Andrei PISOȚCHI căpitan propune să fie preferat, în tovărășie cu vărul Vasile LÂNĂ, la cumpărarea cu anul a moșiei, în locul lui Vasile ADAM.

„Cumnatei ANIȚĂI mă închin cu frățască dragoste, iar pe MIHĂIȚĂ ÎL SĂRUT, rugându-i de la milostivul Dumnezeu creștere cu norocire”.

„Acest ravaș ce am scris, la dumnealui cuconu mă rog să-l dai și acest ravaș de la soacră-me mă rog să-l dai la mama ILEANA, și ce răspuns a da, te-au poftit dumneaei să ÎL TRIMEȚI”.

29 (27) 1789 iunie 3

[Original.]

Vasile LÂNĂ dă adeverință lui vărul său Ștefan PISOȚCHI biv vel căpitan cum s-au învoit pentru dijma din pâne de pe jumătate din Leucușești și a treia parte din Hârtoș, ce le a cumpărat.

Isprăvnicia Sucevei adeverește.

„L. 1790 mart. 3, Fălticeni.”

30 (28) 1789 <a. iulie 23>¹

[Original.]

Ștefan PISOȚCHI biv vel căpitan de Iași, jalbă „cătră preslăvit Măria Sa domnul baron”, că vărul său Vasile LÂNĂ îi calcă partea lui de Leucușești, cum și moșiile vecine, Cămârzanii, Hușii și Obârșia. Cere cercetare.

¹ Datat după doc. următor.

31 (29) 1789 august 3/iulie 23, Roman

[Original.]

„No. 2.

De la k. k. Administrație Romanului cătră cinstita Isprăvnicie Sucevii.

Căpitanul Ștefan PISOȚCHI, pentru moșia Leucusăști”.

[Adresa pe învelitoarea hârtiei.]

Trimite jalba lui Ștefan PISOȚCHI [nr. 28] ca să cerceteze și, dacă vreo parte nu s-ar mulțami, să le dea zi de soroc să vină la Administrație. Și, după cum va fi dreptatea, „prin judecată vor lua hotărâre”.

[Iscălit:] B. Metzberg.

32 (31) 1789 septembrie 26

[Original. Scrisoare cu adresa:] „Întru cinstită mâna dumisale moșului Ștefan PISOȚCHIE biv vel căpitan, cu multă plecăciune, la FĂLTICENI”.

<Expeditorul> se scuză că nu poate să vină pentru hotărârea moșiei, până ce nu-și va culege păpușoi.

[Iscălitura pare a fi:] Mihalachi căp.

33 (32) 1792 aprilie 19

[Original.]

Un X. „cupeț”, dovadă că s-au primit 100 lei din vânzarea moșiei pe acel an.

34 (33) 1792 octombrie 30

[Original.]

Anița, soțul răposatului Ștefan PISOȚCHI biv vel căpitan de EȘI, jalbă la domn că moșia LEUCUȘEȘTII se hotărâște cu CĂMĂRZANII lui IORDACHE LÂNĂ paharnic și a soru-sa, MĂRIUȚA, ce a ținut-o șatraru Lupul MORȚUN, și MĂRIUȚA îi oprește dijma de pe o parte de moșie.

35 (34) 1792 noiembrie 5

[Original.]

Alexandru Constantin MORUZI vodă, către Dimitrașco biv vel stolnic și Petrachi LUCHI biv vel armaș, ispravnicii ținutului Sucevei. Trimite jalba Aniței răposatului Ștefan PISOȚCHI [de la nr. 33], pentru cercetare.

36 (35) [f. d.] <cca. 1792–1793>¹

[Original.]

Scrisoare de la Logofeție că, în pricina jăluită de giupâneasa căpitanului Ștefan PISOȚCHI că din moșia ei LEUCUȘEȘTII trage o bucată de loc șatrareasa MORȚUNOIAIA de la CĂMĂRZANI, nu s-au înfățișat părțile și-i dă carte de volnicie până se va hotărî pricina.

¹ Datat după doc. anterioare.

37 (36) 1794 mai 1

[Original.]

Safta Kru. adeverește că a primit 50 lei de la mama Anița, de pe vânzarea moșiei Leucușeștii, ce au vândut-o cu anul lui Ivan armanul.

38 (39) 1797 iunie <1-4>¹

[Original.]

Jalbă către domn a Aniței PISOȚCHI, pe care domnul o trimite ispravnicilor spre cercetare [nr. 38].

¹ Datat după doc. următor.

39 (38) 1797 iunie 4

[Original.]

Alexandru Calimah vodă către Iancu Racoviță biv vel spatar și Costandin Caragea biv vel comis, ispravnicii ținutului Sucevii, să cerceteze jaloaba dată de Anița PISOȚCEASA, că pe partea ei din Leucușești sunt mai puțini oameni decât pe partea lui Vasile Lână, dar birul este la fel pe amândouă părțile.

40 (40) 1797 iunie 22

[Original. Scrisoare cu adresa:] „Cinstit<ă> a me mai mare, dumneaei leliței Aniții PISOȚCHI căpităneasă, cu plecăciune să să de”.

Grigore medelnicer, fiind acum în Galați, roagă să-l înștiințeze ce a făcut pentru trebuința pe care o au amândoi și, dacă a luat bani, să-i dea socrului său, luând sinet.

41 (41) 1797 august 2

[Original. Scrisoare cu adresa:] „Cinstită a me mai mare, dumneaei leliței Aniții PISOȚCHI căpităneasă, cu plecăciune să să de. Ținutul Neamțului. Târgul Pietra”.

Nepotul Grigore Clucerescu, venit înapoi la Eși din Galați, o roagă să vie la Eși ca să se puie la cale, „fiindcă și boala ciumei, din mila lui Dumnezeu, sânt 20 zile de când nimică nu se mai aude, măcar că și cât s-au auzit, mai mult au fost tot prepusuri”. O pofteste la ei în gazdă: casele sunt deșarte, socrul a plecat la țară și ei sunt numai cu Zamfirița.

42 (42) 1797 august 20

[Copie certificată.]

Constandin Cozmiță și Iordache Gherghel fac împărțeala, între frații paharnic Iordachi Lână, sameș Vasile Lână și sătrăreasa Maria Morțuneasa, a moșii lor. Sameșul Vasile Lână are așezarea în Leucușești, iar în Cămârzani sunt așezați ceilalți. Ispravnici la Suceava sunt Iancu Racoviță biv vel spatar și comis Caragea.

43 (37) 1797 august 28

[Original.]

Grigori Clucerescu medelnicer împrumută de la mătușa sa Anița Pisoțchi căpităneasa 3500 lei, cu vadè la un an, cu dobândă „din zece, unsprezece”, și pune amanet a patra parte din Leucușești, ce o are de pe maică-sa.

44 (48) 1798 martie 15

[Original.]

Domnul trimite Isprăvniciei Sucevei jalba Aniței Pisoțchi că-i împresoară Vasile Lână moșia Leucusești, pentru a cerceta.

45 (43) 1798 aprilie 18

[Original.]

Isprăvnicia Sucevei, mărturie că după jaloba căpitănesei Anița lui Ștefan Pisoțchi de a se împărți moșia Leucusăstii în jumătate cu Lâneștii, care împresoară, s-a rânduit pe însuși diiacul Isprăvniciei, Iordache Pleșescu, care nu a putut să facă măsurătoarea, părțile nefiind înțelese cum să se urmeze măsura.

46 (44) 1798 mai 18

[Original.]

Anița Pisoțchi cere domnului să rânduiască pe Gheorghe Tăutul vornic de poartă să facă măsurătoarea moșiei Leucușești și să <o> împartă în două cu Vasile Lână [lucrarea de la nr. 43].

47 (45) 1798 mai 18

[Original.]

Anița Pisoțchi jăluiește domnului că clucereasa Safta de la Huși i-a bătut oamenii de la plug, de pe hotarul moșiei sale.

48 (46) 1798 mai 19

[Original.]

Alexandru Calimah vodă trimite ispravnicilor de Suceava jalba [de la nr. 45], ca să cerceteze.

49 (47) 1798 mai 19

[Original.]

Domnul rânduiește pe Gheorghe Tăutul vornic de poartă să aducă la îndeplinire jalba [de la nr. 44].

50 (49) 1798 iulie 26

[Original.]

Hotarnica lui Gheorghe Tăutul vornic de poartă, după jalba Aniței PISOȚCHI.

51 (50) 1798 octombrie 20

[Original.]

Grigore Clucerescu medelnicer scrie din Vaslui lelițăi Aniței că, pentru banii ce dânsa are a da cucoanei Catincăi, îi trimite o „poliță” de 250 lei, către chir Nicola și chir Hristo Petru, ce au dugheană pe Ulița Mare, lângă poarta Trisfetitelor, și regulează pentru completarea sumei până la 350 lei.

„Zamfirica cu plecăciune se închină dumitale. Și mi-au făcut o fată de șapte luni, dar frumoasă și zarifă; zestre multă nu-mi trebuie, ci mai ales că am gând, dacă s-o face mare, să o scot la mezat, și cine mi-o da mai mult, aceluia oi da-o.

Dumnaei mamei Catrinei Doicioai cu multă plecăciune mă închin, împreună cu Zamfirica. Dumnaei verișoarei Marghiorii cu frățască dragoste ne închinăm și facem cercetare pentru întregimea sănătății dumisale.

Leliță, să spui, mă rog, și păcătoasei că mă închin cu frățască dragoste și am auzit că au murit.

Leliță, mă rog să aibu răspuns dumitale că ai priimit pe bani, pe care răspuns să-l faci la dumnealui logofătul Iftimie, căruie cu frățască dragoste mă închin, și dumnealui me-l va triimete aice, la Vaslui”.

52 (51) 1801 martie 6, Iași

[Original și copie.]

Grigore Crucerescu biv vel medelnicer vinde mătușii sale Anița, soția unchiului său Ștefan PISOȚCHI, ce a fost frate cu maică-sa, a patra parte din Leucușești, pe care i-a pus-o amanet pentru 3500 lei, la 28 august 1797. Dobânda: la zece, unu, pe an.

[Actul făcut în Iași.]

53 (52) 1801 iulie 2

[Original.]

Anița PISOȚCHI, cerere către boierii caimacami să se facă publicație de 6 luni că a cumpărat a patra parte din Leucușești de la medelnicerul Grigori Crucerescu.

54 (53) 1801 iulie 7

[Original.]

Căimăcămia către vechilii ispravnici de ținut Sucevei, să publice actul [de la nr. 52].

55 (54) 1802 martie 16

[Original.]

„Cu bună dimineață mă închin dumitale, nepoate Grigori”, scrie Anița PISOȚCHI, cu privire la un act ce trebuie iscălit. Urmează răspunsul lui Grigori medelnicer către lelița că mai zăbovește la Iași.

56 (55) 1805 iulie 5

[Original.]

Luca clucer se înțelege cu Vasile Lână asupra iazului de pe Huși.
Încredințat de ispravnici.

57 (56) 1807 februarie 28

[Copie.]

Costandin CATARGIU spătar, poruncit să hotărască moșia Hârtopul și Hârtopia, cercetează actul din 7193 [1685] <1 septembrie 1684 – 31 august 1685>, prin care Maria lui ONAȘCO LEVENȚUL și fiul ei vând lui Ion PISOȚCHI din a patra parte de sat, a cincea parte.

58 (57) 1807 mai 3

[Original.]

Mihalache PISOȚCHI, cerere la caimacami să trimită pe sluger Const. Urechi să hotărască jumătatea sa din Leucușești, pe care i-o împresoară vameșul Vasile Lână. Caimacamii îl numesc.

59 (58) 1812 august 26

[Original.]

Divanul către Vornicia de Aprozi, ca să se strige la mezat jumătate de Leucușești a lui Mihalachi PISOȚCHI, fiul lui Ștefan PISOȚCHI.

60 (59) 1812 decembrie 20

[Original.]

Mihalachi PISOȚCHI vinde prin mezat, cu 31100 lei, lui Vasile LÂNĂ, partea din jos din Leucușești, cu casa cu 2 odăi și gospodăria. O vinde pentru că el stă în Focșani, „unde m-am statornicit pe alte acareturi a mele”.

61 (60) 1816 mai 4

[Original.]

Gheorghe LÂNĂ jăluiește domnului că a cumpărat de la vărul său Mihalachi PISOȚCHI jumătate de sat Leucușești și, după un an, mătușa sa Măriuța șătrăreasa a cumpărat, tot de la PISOȚCHI, a patra parte din Obârșia și vrea să ia și din stăpânirea lui. Cere să i se scoată moșia de sub împresurare.

Domnul trimite la ispravniciei ținutului.

62 (61) 1817 mai 8

[Original.]

Izvod de zestre de cele ce dau fiicei mele Marghioliții, cu agiutorul lui Dumnezeu și a Maicei Preciste:

- 1 icoană ferecată cu argint;
parte de moșie Leucușeștii, ce este cumpărată de la Pisoschi;
- 6 suflete de țigani;
- 1 inel cu zanfir;
- 1 păreche cercei cu zmarand;
- 1 table de Lipscă;
- 1 stratinuță de argint cu patru linguri;
- 6 zarfori de argint cu feligenele lor;
- 1 lighean cu ibric lui;
- 1 scaltușcă;
- 1 sipet;
- 1 sipet;
- 6 tingiri cu capacele lor;
- 3 rochii, una bamburu cu chinavur;
- 1 de papure;
- 1 catife;
- 1 cațaveică de cacom;

1 salup.

Cele ce dau din casă:

- 3 boccealâcuri;
- 3 mese;
- 36 șervete;
- 6 prostiri;
- 1 plapumă;
- 1 salte;
- 4 perini mici;
- 1 mare;
- 2 cultuce;
- 2 rânduri fețe de perini;
- 1 rând agabani;
- 1 hasa;
- 2 cerceavuri, unul de agabani, unul de hasa;
- 4 prostiri, una de agabani;
- 1 de hasa;
- 2 de punze;
- 12 cămeși, șasă de hasa, șasă de casă;
- 4 cămeși bărbățești;
- 12 farfurii de marmur;
- 6 părechi cuțite cu furculițe;
- 2 sfeșnice.

Toate aceste am să dau fiicei mele zestre după izvod și am iscălit,
Gheorghe Lână.
1817 mai în 8 zile.

Și dumnealui este îndatorit a răspunde, pentru partea Leucușeștii ce dau zestre eu
fiicei mele, 10000 lei, adică zeci mie de lei.
Gheorghe Lână.

63 (62) 1817 mai 15

[Original.]

Scrisoare la mâna lui Gheorghie Softa că, dându-i zestre fiicei sale Marghiolița partea
de jos din Leucusești, Softa i-a întors 10000 lei, după învoială.

Iscălesc Vasile Lână, Gheorghe Lână.

64 (63) 1818 mai 15

[Original.]

Gheorghe Lână, zapis la mâna sărdarului Mihai Gane, că la 1812, când a cumpărat
Leucușeștii de la Mihalache Pisoțchi, s-a împrumutat de la Gane cu 18500 lei, cu amanet

în moșie. S-a socotit cu Gane și i-a mai rămas dator cu 13350 lei, cu dobândă 5 lei la pungă pe lună.

65 (64) 1818 iulie 11

[Original.]

Gheorghe Softa, jalbă la domn că socrul său Gheorghe Lână nu-i dă în stăpânire toată partea din Leucușești zestre. Domnul rânduiește cu cercetare pe Tudurache Ciure biv vel căminar și pe Vasile Tene vornic de poartă.

66 (65) 1818 iulie 12

[Original.]

Mihalache Pisoțchi răspunde vărului său Gheorghe [Softa] că nu poate și nu are pentru ce să vină la cercetarea pricinei lipsei de pământ din Leucușești, zestrea, pentru care a jăluit la domnie.

67 (66) 1818 august 1

[Original.]

Hotarnica moșiei Leucușești, făcută de căminarul Tudurache Ciure după plângerea lui Gheorghe Softa contra socrului său Gheorghe Lână.

68 (67) 1818 august 13

[Original.]

Căminarul Andrei Bașotă, nemulțumit cu hotarnica făcută de clucerul Ioniță Gane a părții ce are Vasile Lână în Huși, de către moșia Ciorsacii a căminarului, s-a rânduiește o îndreptare. O face Dimitri Beldiman hotarnic, față fiind Vasile Lână și fiul său Gheorghe și banul Costandin Luca de la Huși. Se înfățișează hotarnica din 7211 [1703] aprilie 1 a lui Ion Botez biv pârcalab, Ion Șeptelici biv stolnic, Ștefan Pisoțchi și Ion Chitic din Buciumeni; mărturia din 7211 [1703] mai 22 [doc nr. 8].

Se dă mărturie la mâna căminarului.

69 (68) 1818 august 22

[Original.]

Gheorghe Lână cere domnului să rânduiească un boiernaș să-i măsoare partea lui din Leucușești, ce a cumpărat-o de la Pisoțchi. Se trimite lui Dumitru Beldiman biv vel spătar, ispravnic de Suceava.

70 (69) 1818 decembrie 7

[Original.]

Cercetarea lui Dimitrie Beldiman [asupra cererii de la nr. 68].

71 (70) 1819 februarie 10

[Original.]

Scarlat Calimah vodă către Ioan Vârnab biv vel spătar. Înaintea veliților boieri au avut judecată Vasile Lână și fiul său Gheorghe Lână, stăpâni pe a treia parte din Huși, cu căminarul Andrei Bașotă, stăpân moșiei Ciorsaci. Domnul îl rânduiește să facă cercetare.

72 (71) 1819 februarie 12

[Original.]

De la Divan, în pricina dintre Gheorghe Lână cu șătrăreasa Măriuța Morțun, în privința jumătății din Leucușești cumpărată de la Mihalache PISOȚCHI.

73 (75) 1819 [?] februarie 18

[Original.]

„Cu frățască dragoste mă închin dumitale, arhon clucer.

Dumnealui Gheorghe Softa au răscumpărat. Îmi cere publicația. Eu de atunci am trimes-o la dumneata și n-am mai luat-o. Poftesc pe dumneata să se caute, că acolo va fi.

Februarie 18.

A dumitale ca un frate, Ioniță Gane”.

[Urmează, de altă mână:]

„Costache. Să se caute în hârtii publicația aceasta, dar să nu le amesteci [...]”.

74 (72) 1819 martie 28

[Original.]

Scarlat Calimah rânduiește pe Costandin Lână biv vel ban și Theodor Ciure biv vel căminar să cerceteze pricina jăluită de Vasile Lână, pentru tulburarea ce-i face la Huși căminarul Andrei Bașotă.

75 (73) 1819 aprilie

[Original.]

Lucrarea lui Luca hotarnic și Tudorache Ciure [după porunca de la nr. 72].

76 (74) 1819 iulie 1

[Original.]

Gheorghe Lână, neputând plăti lui Ioniță Gane datoria banilor cu care a cumpărat Huși de la Adamești, îi vinde, cu învoirea tatălui său Vasile Lână, lui Gane, acea parte din Huși.

77 (76) 1819 septembrie 18

[Original.]

„Cu frățască dragoste mă închin dumitale, arhon bane”.

Întreabă dacă a cumpărat moșia Huși de la Vasile și Gheorghe Lână, prin mezat sau în alt chip, căci Gheorghe Softa se protimisește.

[Iscălitură.]

78 (77) 1820 martie 1

[Original.]

Gheorghe Lână, înțelegere cu ginerele său Gheorghe Softa în privința moșiei Huși, pe care Softa a răscumpărat-o de la Ioniță Gane.

79 (78) 1820 aprilie 30

[Original.]

Gheorghe Softa jăluiește domnului că locuitorii de pe Leucușești îl tulbură, voind să are cu sila partea sa.

Logofeția cea Mare trimite la Isprăvnicie.

80 (79) 1820 august 3

[Original.]

Visteria face cunoscut Isprăvniciei că locuitorii de pe Leucușești, partea lui Softa, au dreptul să cosească pe Huși; de asemenea, până la isprăvirea judecății ce are sătrăreasa Măriuța Morțuneasă, locuitorii de pe moșia ei vor cosi ce au cosit și în anul trecut.

81 (80) 1821 februarie

[Original. Hrisov în grecește de la Mihai Suțu. Pecete roșie, cu tuș.]

82 (81) 1823 mai 17

[Original.]

Isprăvnicia Sucevii, către Visterie, că Mihalache Morțun din Cămârzani face feluri de spăărări lui Gheorghe Softa din Leucușești. Cere să se pună la cale.

83 (82) 1824 octombrie 19

[Original.]

Gheorghe Lână medelnicer și Gheorghe Softa jăluiesc domnului că spătarul Andrieș Bașotă le face împresurare și păgubire la moșiile lor Hușii și Leucușeștii.

84 (83) 1827 februarie 25

[Original.]

Departamentul Pricinilor Străine trimite Isprăvniciei, în copie, jalba supusului Gheorghe Softa către Consulatul britanicesc, în care se plânge de asupririle ce îndură despre Vasile Morțun.

85 (84) 1827 martie 18

[Original.]

Grigori, argatul lui Vasile Morțun din Cămârzani, face mărturie adevărată de Isprăvnicie că Morțun l-a trimis de a adus acasă la Cămârzani fân de pe Leucușeștii lui Gheorghe Softa, spunându-i că aduce de pe moșia sa.

86 (85) 1828 martie 20

[Copie.]

Cercetarea făcută de Costandin Botez ban și Toderașcu Vârnav paharnic, după jalba Măriuței Morțun că Gheorghe Softa o împresoară cu moșia Obârșia.

87 (86) 1832 septembrie 29

[Copie.]

Hotarnica moșiei Leucușești, după cererea lui Gheorghe Lână, în pricina cu Vasile Morțun.

88 (87) 1833 iunie 30

[Original. Scrisoare.]

„Botoșanii, în al 6-le lună, în 30 zile. Anul 1833.

Sărut mânilor, <u><coane> Gheorghe,

Înalta providenție (pre cât am auzit) să vă dăruiască sănătate și îndeplinire dorințelor!

Vă fac știut că ieu, în obiectul hotărâturei moșii dv., am sfârșit cu cuconu Grigori, așadar fii liniștit și în vremea cuvenită triimite trăsura.

Al dv. ca un fiu și slugă,

Sluger Costachi Stavri”.

[Adresa:] „La Leucușăști. Celui mie întocmai ca un părinte, dumnealui caminarului Gheorghii de Softa, cu toată supunerea”.

89 (88) 1836 iulie 7

[Copie.]

Hotărârea Divanului Apelativ al Țării de Sus în judecata pricinii jăluită de Gheorghe Softa contra cumnatului său Vasile Dimitriu, pentru o parte din trupul moșiei Leucusăștii.

90 (89) 1836 octombrie 20

[Copie.]

Hotărârea Divanului Apelativ în pricina după pretenția lui Mihalache și Vasile Morțun asupra lui Gheorghe Softa și Vasile Dimitriu pentru moșii.

91 (90) 1836 octombrie 22

[Original.]

Costandin Burgelele spătar, mărturie că la 1812 a fost vechil din partea lui Vasile Lână la aterdisirea vânzării prin sultan mezat a moșiei Leucușăști, partea răposatului Mihalachi Pisoțchi, pe care Lână a cumpărat-o.

[Întărită de Giudecătoria ținutului Eșii.]

92 (91) 1836 octombrie 28

[Copie.]

Hotărârea Divanului Apelativ în pricina dintre Mihalache și Vasile Morțun cu Gheorghe Softa și Vasile Dimitriu pentru împresurarea moșiei Obârșia.

93 (92) 1838 ianuarie 9

[Copie.]

Hotărârea Judecătoriei ținutului Sucevei în pricina dintre Vasile Morțun cu Gheorghe Softa, de la moșia Leucușăști.

94 (93) 1838 ianuarie 10, Iași

[Original.]

Dumnealui căminariu Gheorghe Ioan Softa, ce se află cu lăcuința în ținutul Sucevii, fiind proprietar pe giurătașie de moșie Leucușăști și pe alte părți de moșii de la acel ținut, carele au dobândit rangul căminăriei prin pitacul fostului domn Mihail Suțu din 1821 februarie, după cum însuși pitacul îl adeverește, și pentru că au fost cunoscut între boerii ținutași cu rangul pomenit de căminari și că au urmat toată pitrecerea dumisale cu cinstite și plăcute purtări și în trecuta vreme a războiului din anii 1828 și 1829 au fost întrebuințat și la slujbile ținutului, spre încredințare de aceste am dat dumisale această adiverință.

[...] spatar.

1838 ghenariu în 10.

În Eși.

95 (94) 1838 iulie 9

[Original.]

Adeverință [identică cu cea de la nr. 93] dată lui Gheorghe Softa de 8 boieri, între care Vasile Lână și Fotache Ciure, întărită de Judecătorie.

96 (95) 1840 septembrie 16

[Original.]

Porunca domnului Mihai Sturza către Isprăvnicia ținutului Suceava să aducă la împlinire anaforaua nr. 5048, în pricina urmată între Mihalache și Vasile Morțun și Gheorghe Softa, pentru împresurarea unei părți din moșia Obârșia.

97 (101) 1844 iunie 25

[Copie.]

Cătră cinstit Departament Dreptății

Aga Iorgu Hartulari, proprietar moșii Huși

Jalobă

Din alăturatele aice două înscrisuri de învoială se va pliroforisi cinstitul Departament de urmarea stăpânirii statornicești între proprietari de Huși și dumnealui supusul elinesc Gheorghe Softa, cătră care au trecut partea aceia de la familia Lânească [...].

98 (96) 1844 iulie 12

[Original.]

Aga Iorgu Hartulari răspunde administrației ținutului că nu-i dator să dea copie de pe hotarnica moșiei Huși, cerută de Gheorghe Softa.

99 (97) 1844 iulie 26

[Bruion.]

Cerere neiscălită în pricina cu moșia Huși.

100 (98) 1844 septembrie 26

[Original.]

„Izvod de zăstre ce dau fiicei mele Catinca”.

[Neiscălit de înzeștrător. Iscălește de primire:] Manolachi Mișoglu.

101 (99) 1844 noiembrie 7

[Original.]

Judecătoria Sucevei înaintează lui Gheorghe Softa copie de pe jalba agăi Iorgu Hartulari. [Nu-i copie.]

102 (100) 1844 noiembrie 25

[Original.]

Judecătoria Sucevei face cunoscut lui Gheorghe Softa că nu-i nevoie de arbitru în pricina ce are cu aga Iorgu Hartulari.

103 (102) 1846 iulie 31

[Bruion.]

Socotința lui Costache Stavri, arbitru în pricina reclamată la 1844 de acum răposatul boier căminar Gheorghe Softa, pentru hotarul moșiei Huși.

104 (103)1849 ianuarie 21

[Original.]

Judecătoria Sucevei către pitar Vasile Clucerescu, vechil stolnicului Mihalachi Feodorovici, în privința casei pe care comisul Ignat Diaconovici a cumpărat-o de la Feodorovici.

105 (104)1849 noiembrie 29

[Copie.]

Hotărârea Divanului Apelativ în pricina dintre epitropia casei răposatului Gheorghe Softa și vornic Andrieș Bașotă, pentru moșia Huși.

106 (105)1849 noiembrie 29

[Copie. Hotărâre ca la nr. 104.]

107 (106)1850 ianuarie 27

[Original.]

Foaie de zestre ce dă spătarul Ioniță Botez fiicei sale Elena, întărită de Divanul Întăriturilor. La 11 noiembrie 1851, iscălește de primirea banilor P. Softa.

108 (107)1851 iunie 17

[Original.]

Gr. Softa se obligă să răspundă partea lui din cheltuiala ce se va face cu alegerea și stălpirea părților de moșie cumpărate de răposatul lor părinte.

109 (108)1852 octombrie 10

[Original.]

Divanul Întăriturilor încuviințează să se vândă prin mezat moșia Fundoaia a răposatului Gheorghe Lână, după propunerea sfatului de familie.

110 (109)1853 ianuarie 24

[Original.]

Divanul de Întărituri dă adeverință că s-au primit în depozit 450 galbeni, din prețul cu care Petru Softa a cumpărat moșia Fundoaia [nr. 108].

111 (110)1853 martie 18

[Bruion.]

Petru Softa dă vechilime sărdarului Iancu Corjescu, în procesul pornit de răposatul Gheorghe Softa contra vornicului Andrei Bașotă pentru moșia Huși.

112 (111)1853 septembrie 17

[Copie.]

Costache Balomir, asesorul Judecătoriei Sucevei, și geometrul Haubiț aduc la îndeplinire hotărârea nr. 500 a Divanului pentru împărțirea în două a moșiei Leucușești a răposatului Gheorghe Softa, între frații Neculai și Grigori Softa.

113 (113)1853 noiembrie 12

[Original.]

Judecătoria Sucevei către Petru Softa, clironomul răposatului Gheorghe Softa, în pricina cu Andrei Bașotă pentru Huși.

114 (112)1853 decembrie 14

[Original.]

Corjescu scrie lui Petru Softa în afacerea împărțelii.

115 (114)1854 martie 6

[Original.]

Scrisoarea lui Diculescu către Petru Softa, precum că Corjescu i-a dat documentele ce i se încredințaseră.

116 (115)1854 martie 8

[Original.]

Adresa Judecătoriei Sucevei către Petru Softa în pricina cu Andrei Bașotă.

117 (116)1854 aprilie 18

[Original.]

Judecătoria Sucevei cere lui P. Softa să arate persoanele care au știință despre semnele de hotar ale moșiei.

118 (117)1854 aprilie 19

[Original.]

Asesorul Judecătorei Sucevei face cunoscut lui P. Softa că martorii propuși în pricina cu Hușii, care au carte de blestem, vor jura a doua zi, după sfânta liturghie, în biserica Adormirea din Fălticeni și-l pofteste să fie față.

119 (118)1854 aprilie 21

[Bruion.]

O întâmpinare în pricina cu Andrei Bașotă.

120 (119)1854 aprilie 21

[Original.]

Protestul lui P. Softa, către Judecătoria Sucevei, în pricina cu Bașotă.

121 (120)1854 iunie 12

[Copie.]

Practicaua Divanului în pricina dintre Petru Softa, proprietar moșiei Huși, și vornicul Andrei Bașotă, proprietar moșiei Ciorsaci.

122 (121)1854 noiembrie 1

[Original.]

P. Softa e numit în comisia pentru stârpirea boalei de vite.

123 (122)1856 februarie 29

[Original.]

P. Softa paharnic e numit la Roman în comisia pentru catagrafia „ecselavilor”.

124 (123)1856 martie 9

[Original.]

Adresă [conform actului de la nr. 122].

125 (124) 1856 iunie 3

[Bruion.]

Cerere la Divan în afacerea cu Bașotă.

126 (125) 1856 decembrie 3

[Original.]

Comisia epitropicească încuviințează hotărârea sfatului de familie al casei răposatului Gheorghe Softa de a se emancipa fiica acestuia, Acriviia (acum Agafia monahia). Sfatul de familie se compune din căminarul Dimitrie Plastira, banul Manolachi Mișoglu, spătarul Grigori Softa, căminarul Petrachi Softa și sărdarul Iancu Stavri.

127 (126) 1858 septembrie 15

[Original.]

Neculai Boian vinde lui Petru Softa un loc sterp de 10 stânjeni în mahalaua Sfântului Neculai, cu 1000 lei. Iscălesc <ca> martori C. Mănescu, Timu și Cernetescu.

128 (127) 1861 iunie 17

[Original.]

Petru Softa arendează, pe patru ani, moșia Leucușești, cu 720 galbeni pe an.

129 (128) 1861 august 15

[Original.]

N. Conta vinde lui Petrache Softa un stângen și jumătate din trupul locului ce are în ulița Rădășăni, „megieșit pe din gios cu locul dumisale, iară pe din sus cu ulița ce iarăși din trupul locului său o au slobozit, iară capătul lungurilor precum se vede, din ulița Rădășănilor păra în cealaltă a spitalului, cu 40 galbeni”.

[P. Softa a stat în casa astăzi a lui Ghelleme, care era alta.]

130 (129) 1864 martie 12

[Original.]

Contract cu arendașul moșiei Leucușești.

131 (130)1864 aprilie 17

[Copie.]

Testamentul lui Ioniță Botez agă.

132 (131)[f. d.]

[Original.]

Scrisoare către „arhon ban”, cu răspuns, în privința unei cercetări de moșie ce se face de rânduți.

133 (132)[f. d.]

[Original.]

Soltana scrie către „arhon ban” în chestia hotarului.

134-137 (133-136) [f. d.]

Patru inventare de documente.

[Documentele G. Vârnav]

1 (1) <1520 (7028)>¹ aprilie 21

Suret de pe uric sârbesc de la Ștefan vodă, velet <...>² april 21.

Mihai și frații lui, Dumitru și Nicoară, și sora lor Cărstăna, feciorii lui Toader Dumbravă și a femeii lui Mușa, au vândut dreapta ocină și moșie, din al lor drept uric, din direse de cumpărătură ce au avut de la moșul domniei mele Ștefan voievod, un sat pe Bârlad, anume Hădăreștii, și moară în Bârlad, ce-au fost cumpărat părinții lor Toader Dumbravă și femeia lui Mușa de la Nichita și de la frate-său Giurge și sora lor Dobra, fetele³ lui Dan, nepoatele⁴ lui Stan Hădărău.

[Vezi: Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 116, documentul LXIV.]

EDIȚII: Ghibănescu, *Uricariul*, XVIII, p. 97, nr. 20 (după copie sl. făcută de P. Sfeșescu); Costăchescu, *Doc. Ștefăniță*, p. 172, nr. 38 (după Ghibănescu); DIR, A, XVI/1, p. 159, nr. 144 (după Costăchescu).

¹ Datarea lui Costăchescu după sfatul domnesc, în orig. locul fiind rupt.

² Loc gol.

³ În orig., „copiii”.

⁴ În orig., „nepoții”.

2 (3) 1664 martie 7

[Original.]

Alixandru [...] ¹, împreună cu soțul său Alixandra, fata lui Ureche, vinde sulgeriului celui mare Toader Jora satul Căpotenii de Hotin, cu heleșteu în apa Vitnii și cu pădure ce se numește Terevna, drept 350 taleri bătuți.

[Iscălit și] Ion Stârcea vel spatar.

Eu, Nașcovici, am scris zăpăsul.

¹ Rupt.

3 (2) 1664 martie 24, Iași

[Original.]

Vasile, feciorul Chelsiei, nepotul lui Grozav din Cosângeni, a luat 30 de lei bătuți de la giupânul Lupașco sulgeriul cel mare în datorie și, neputând să-i dea banii, „am căzut și m-am rugat dumisale să mă mai îngăduie dumnealui până la Paști” și a pus zălog partea lui și a fraților lui din sat din Ciortani, la ținutul Cârligătorei, pe Vaslui, și, dacă nu-i va plăti banii, să ia moșia.

Martori, vornicii de poartă Dumitrașco Roșca, Ghiorghie și Gligorașco Gherman.

4 (4) 1668 ianuarie 25, Iași

[Original.]

Duca voievod dă carte lui Toderașco Jora să fie tare și puternic a opri și a ține a lui dreaptă ocină, un sat întreg Ruzșinul ¹ la ținutul Hotinului, care sat a fost luat de la visterniceasa lui Enachie ce au fost visternic, partea surori-sa Saftei, pentru multe bucate și unelte și bani gata ce au mâncat înma Saftei, partea ei despre Gheorghe Jora ce au fost sulger. Asămene să aibă a prinde și pe vornicelul carele au fost de la boiarinul nostru, de la Ursachie visternicul, și să aibă a da strânsoare pentru pâne și pentru fânaț ce va fi luat de la sat.

¹ Lectură greșită pentru „Rucșinul”.

5 (5) 1673 aprilie 22, Iași

[Original.]

Vasile, feciorul Boghiului din Cioltani, pune zălog ocina și moșia sa, partea câtă i se va alege din sat din Frâncești pe Bahlui, în ținutul Cârligătorei, la Gligori, feciorul Greii din Lungani, pentru un bou care s-a prețuit cu oameni buni drept cinci lei bătuți și un ort, și de nu va <da> boul sau banii, se va socoti partea lui cât se va alege, cu oameni buni, și

de va face partea lui acel bou, îi va sta zălog, iar de a hi mai bun boul, să-i mai întoarcă el bani cât a hi de întors.

Au fost față la tocmală Nacul de visterie și frate-său Enachie și Gavril vornicul din Lungani și Ștefan, feciorul lui Gligoroai *ot tam*, și Gafton *ot tam* și Vasile, ginerele Măricăi, și alți mulți oameni buni și bătrâni.

6 (6) 1675 aprilie 20

[Original.]

Dochița, fata Savului de Cosățani, nepoata lui Grozav, scrie că a fost datoare Jorăi clucerului cu 60 de lei bătuți și ziua a fost la Sfeti Dumitru ca să-i dea banii și a avut zălog niște părți de ocină din Cosățani. La zi nu a plătit și a mai pus zălog și partea din Frăncești și din Românești pân-la lăsatul săcului de postul Crăciunului și, de nu va plăti la timp, să-și facă Jora direse domnești pe dânezele.

La tocmală s-au prilejât Lupașco jicnicerul și Todirașco Jora ce au fost sulger și Lupul sân Românescul și Pavăl Plopol „și gazda mea, Hilohiea din Iași”, și alți oameni buni.

„Dintr-acest zăpis s-au vândut partea Dochiiții din Frăncești lui Andrii pisariul unuresc, drept zece lei. 7217 [1709] fevr. 2”.

7 (7) 1700 august 2, Iași

[Original.]

Cartea lui Antioh Costantin vodă dată lui Bălan Jora ca să fie volnic a-și lua de a zecea de pe a lui dreaptă ocină și moșie Frăncești și la Românești și la Cosâgeni, de la ținutul Cărligătorei, care sunt cumpărate de la Dochiița Zavului și de la Istratie și de la fămeia lui Ghinea, nepoții lui Albici.

8 (8) 1712 mai 14

[Original.]

Oameni de Liești și răzăși, Stratulat vornicul, Dămiian, Neculai Hănișul, Albul, Iftimie *brat* Hortolomeiu, Dimofti, Manole *brat* Bejăniță izbaș, Vasile sân Strătulat vornic, Ștefan Bahluiianul, Grozav, Ștefan Chiper, Toder Calalb, Dumitru *brat* Dămiian, fac mărturie la mâna vătavului pentru o vie ce a cumpărat de la răzășul Vasilache *brat* Lefteri.

9 (9) 1739 mai 5, Iași

[Original.]

Dumitrașco ce au fost cămăraș de izvoade, ficiorul lui Andronic ce au fost visternic al doile, având trebuință de bani, a vândut vărului său Lupu Poroschi vtori armaș a patra parte de sat de Bărzăști și din Ludești și din Benești, pe apa Bârladului, la ținutul

Vasluiului, și șase pogoane paragină de vie, ce au fost a moșului său, Stratului Bărzăscul. Aceste sate împlă în patru bătrâni, din care un bătrân, <ce> se cheamă bătrânul lui Oțel, l-a cumpărat Lupul armașul mai înainte, iară cele trei părți împlă în șase părți, pe șase frați, anume „moașă-me, înma maică-me, și Stratul Bărzescul, fratele moașă-me, și Banul, moșul lui vtori armaș, și Savin și Andronicel și Ionașco Fosea”.

10 (10) 1746 decembrie 4

[Original.]

Andrei face zăpis vornicului Tiron de poarta gospod pentru un bou și o vacă.

11 (11) 1761 ianuarie 9

[Original. Mărturie hotarnică.]

<... a fost>¹ orânduit de Ion Bogdan vel logofăt ca să meargă la Muntenime de Sus, de laturea târgului despre Copou, să hotărască un loc slobod fără de nicio pricină, necuprins de nime, din locul domnesc, lui Vasile Ganii diiacul de divan, care i l-au dat danie Măria Sa vodă.

¹ Omis.

12 (13) 1766 aprilie 15

[Original.]

Carte gospod de la Grigore Alexandru Ghica. Mănăstirea Trisfetitele a făcut schimb, dând moșia Cosăgenii din ținutul Iași lui Ianachi Buzilă stolnic, pe moșia Socrujeni. Schimbul ieșind rău prin judecată și stolnicul stăpânind moșia mănăstirii, domnul hotărăște ca mănăstirea să-și stăpânească moșia ce dăduse schimb.

13 (12) 1766 octombrie 19

[Copie.]

Hotarnica moșiei Mărmureni și Dobroslovești la ținutul Vaslui.

14 (14) 1768 noiembrie 20

[Original.]

Ștefan Gălușcă vinde lui Ioniță Cuza biv vel stolnic o sută și unul de pământuri din sat din Bănești, ținutul Vaslui, pe apa Bârladului, ce-i sunt cumpăratură de la Chirilă Poroschi.

15 (15) 1773 mai 4

[Original.]

Ștefanache Căracaș [?] face danie lui Ioniță Cuza spătar 17 pământuri și 16 pași din sat din Bănești, ținutul Vasluiului, pe apa Bârladului, care moșie i se trage de pe strămoașa sa Bălașa, fata lui Nicoară de Bărzăști.

Zapisul scris de Vasile dascalul de la schitul Hârsovița.

16 (16) 1774 noiembrie

[Original. Document grecesc. Scrisoare adresată lui Ioniță Cantacuzino, ctitorul Mănăstirii Bârnova. Scrisoarea e adresată în Moldova. Are o frumoasă și bine conservată pecete în ceară roșie, pe care sunt inițialele A B.]

17 (17) 1776 iulie 30

[Original.]

Safta, fata lui Ion Zmăul, a dat jalbă la domnie asupra lui Ioan Cuza biv vel spatar, arătând că Neculai Tiron vornicul de poartă, unchiul său, a avut o fieastră anume Safta Răclișoae și, după moartea lui Tiron și a mumiilor Saftelor, au rămas toate cele ce au avut Tiron la mâna acelei fiiastre a sale, atât cele de casă, cum și scrisorile pe moșie, pe care a vândut-o spatarului Cuza, pe care nu avea dreptul să le vândă, fiind fiiastră, iar nu fată. Mitropolitul Gavriil și boierii Divanului, în anafora, arată că au stabilit că Tiron, având o femeie în casă, a făcut cu dânsa pe Safta Răclișoae, mai înainte de a cununa, și ea, dând jalba la domnie că Tiron nu vrea să se cunune cu dânsa, s-a cununat din porunca domnească și pe Safta a crescut-o și a cunoscut-o ca pe o fată a sa, a înzestrat-o și a măritat-o după Racliș, cu care a făcut 2 copii, și la moartea lui a lăsat pe Safta moștenitoare pe toate ale sale. Domnul întărește hotărârea Divanului, care lasă pe Cuza stăpân pe moșie.

18 (24) 1779 ianuarie 9

[Original.]

„Socoteala și învoiala ce am avut cu dumnealui postelnicul Vasilache de câți bani am avut să dau dumisale, după cum arată.”

Iscălesc și Safta Ciuroae, Safta, fata Ciurii, Istina, fata Ciurii.

19 (18) 1779 martie 10

[Original.]

Crâstea căpitanul și Neculai Fuică păhărnicelel vând postelnicului Vasilache un țigan.

20 (19) 1781 septembrie 11

[Original.]

Constantin Dimitrie Moruz vodă, carte către Vasilache biv vel paharnic și Neculai Cuza, ispravnicii ținutului Vaslui, să cerceteze jaloaba lui Vasilache Lupan postelnic i Lefter Ciușde răzăș de moșia Comănești și Buhăești, de la ținut Vaslui, arătând că în acea moșie, având parte și un Luca cupeț, acesta și-ar fi vândut partea lui Ștefan Gălușcă <și> cer ei dreptul de protimisis.

21 (20) 1783 septembrie 15

[Original.]

Enachi grecul, cu soțul său Maria și Iinca, adeveresc că au făcut schimb cu nepotul lor Neculai bulibașa cu moșia din Muntenești, bătrânul lui Oțel, a șaptea parte, și nepotul le-a dat din Tărinčin de la Onicești șase pământuri ce are baștină cu soru-sa Lupa și trei pământuri pol ce le are de cumpărătură de la moșul său Cost.

22 (21) 1785 septembrie 3

[Original.]

Cartea Divanului asupra jalobei Mariei, fata Saftei Racliș, de a i se da înapoi moșia Bârzești, dată danie lui Ion Cuza de Safta Racliș.

23 (22) 1786 mai 22

[Original.]

Carte de întăritură dată lui Gheorghe Cuza asupra învoielii ce a făcut cu kir Iacov, episcopul de Roman, pe când era egumen la Mănăstirea Barnovschi, pentru o moară pe apa Bârladului, în vadul Stratului, pe moșia [...]deștii.

24 (23) 1788 august 14

[Original românesc și traducere în nemțește.]

Frantz Leopold Freyherr von Metzburg numește pe Ioan Vârnav ispravnic la Suceava, să fie împreună cu banul Matei Milo.

25 (25) 1793 mai 16

[Original.]

Mărturia lui Vasile Buhuș pentru nepotul Ioan Vârnav despre țigani de la care se judecă dumnealui cu vistiernicul Matei Canta.

26 (26) 1794 februarie 14

[Original.]

Vel logofătul Donici face danie fiului său Andronachi Donici țigani care au fugit, acesta având dreptul la toate cele mișcătoare și nemișcătoare din ale soacrei logofătului, răposata vorniceasă Paraschiva Calimah.

27 (27) 1796 aprilie 10

[Original.]

Învoială între frații Gheorghe și Ion Cuza pentru schimbul unor țigani.

EDIȚII: Ghibănescu, *Surete*, VII, p. 302, nr. CCLXXVIII (orig., cu data de 1 aprilie).

28 (28) 1796 aprilie 10

[Original.]

Un schimb al unei țigănci cu Gheorghe Cuza.

29 (29) 1797 martie 25

[Original.]

Zapis pentru o vie a lui Gheorghe Cuza.

30 (30) 1797 octombrie 28, Iași

[Original. Document rupt în mijloc.]

Alexandru Calimah dăruiește lui Gheorghe Cuza un loc slobod din locul Târgului F[rumos], [ți]nutul Cârlișăreii.

31 (32) 1801 februarie 19

[Original.]

[La fel ca la nr. 31.] Pentru moșia Buhăești.

32 (31) 1801 septembrie 9

[Original.]

Cartea domnească trimisă lui Gheorghe Cuza ispravnic de Vaslui, în pricina jaloarei lui Gheorghe Cuza pentru părțile ce are în moșia Muntenești.

33 (33) 1803 decembrie 15

[Original.]

Anafora a Divanului asupra unei pricini dintre sărdarul Gheorghe Cuza și fratele său mai mare, banul Arghirie Cuza.

34 (71) 1803 decembrie 15

[Un original și o copie.]

Gheorghe Cuza dă la mâna preotului Neculai țidulă că, pentru partea lui Ioniță Nica din moșia Tămăeștii ce a fost cumpărat-o pitarul Ștefan Gălușcă, făgăduiește că, scoțând-o din mâna lui Gălușcă, să aibă o a treia parte și preotul Neculai.

35 (34) 1804 februarie 22

[Original.]

Cartea domnului Alexandru Moruzi către ispravnicii de Vaslui și Alexandru Hrisoverghi biv vel stolnic, în o pricină jăluită de sărdarul Gheorghe Cuza cu privire la moșiile Buhăești și Comănești.

36 (12) 1805 mai 5

[Copie.]

Hotarnica moșiei Tereceasca [?] de la ținutul Vasluiului.

37 (35) 1805 august 11

[Original.]

Cartea aceluiași <domnului Alexandru Moruzi> către ispravnicii de Vaslui, pentru pricina dintre frații Gheorghe și Arghirie Cuza pentru clironomia părințească.

38 (36) 1806 mai 19

[Original.]

Jalba lui Gheorghe Cuza căminar către domn ca să i se dea protimisire de a răscumpăra partea din moșia Bărzești vândută de Caracaș.

39 (40) 1807 martie 24

[Original.]

Safta, fata lui Toader Hăsan mazil și a Paraschivei, fetei Ursului, vinde lui Gheorghe Cuza biv vel căminar partea ei din moșia Bârzești.

40 (38) 1807 martie 27

[Original.]

Cartea Logofetei către ispravnicii de Vaslui, în pricina cumpărării de către căminarul Gheorghe Cuza a părții din Bârzești și Mădești a babei Safta, fata lui Toader Hăsan.

41 (37) 1807 decembrie 12

[Original.]

Mărturie de la Gheorghe Sandulache postelnicel de ocol Stemnecului și de la Gavril ciohodariu și de la Simion Motăș mazil, în pricina jăluită de Gheorghe Cuza, ca să se aleagă partea femeii lui Toader Hăsanu din moșia Bârzești și Mădești.

42 (39) 1808 septembrie 24

[Original.]

Fiindcă Ioan Hotineanu, prin jaloaba ce au dat, au făcut arătare că în vremea schimbării domnului Moruz din Moldova la Țara Românească, mergând și dumnealui căminarul Gheorghe Cuza la Țara Românească, l-au poftit pe jăluitoarul Ioan Hotineanu, dându-i patru scrisori în mână ca să le ducă să le deie fratelui dumisale, banului Arghirie Cuza, pentru care scrisori jăluitoarul i-ar fi dat atunce și sânet dumisale căminarului. Și, ducându-se, le-ar fi făcut taclit dumisale banului, față fiind și ciialanți frați, Alexandru Cuza și Ioan Cuza pitar. Și, cerându-i ca să-i deie sânet de priimirea scrisorilor, n-ar fi vrut, zicând că nu este trebuință, fiind niște bagateluri. Acum, l-ar fi apucat și dumnealui căminarul și i-ar fi cerând ori sânet, ori scrisorile.

Deci, înfățișându-se la Divan înaintea noastră dumnealui ban Arghirie Cuza cu fratele dumisale, căminar Gheorghe Cuza, față fiind și jăluitoarul, s-au întrebat pe dumnealui banul pentru ce nu dă scrisorile ce le-au luat din mâna jăluitoarului, după sânet ce au dat el la dumnealui căminarul Gheorghe, și dumnealui ban au zis că cu adevărat jăluitoarul i-au adus două scrisori și cu răvaș dumisale căminarului, dar atunce îndată i-au spus că nu sânt acele scrisorile pe care era să le triimată, după cum la aceasta nici însuș jăluitoar n-au tăgăduit, că n-au zis că nu sânt acele scrisorile care era să le triimată. Căminarul Gheorghe, dinpotrivă, au răspuns că acele scrisori i-au triimes care sânt arătate anume prin sânet ce i-au dat Hotineanu, ș-au îndatorit pe dumnealui ban ca să deie scrisorile de față, întocma după sânet ce au dat jăluitoarul la mâna căminarului atunci, la <17>94 mart<ie> 20, în care sânt arătate scrisorile cu veleturile lor. Și dumnealui ban au răspuns că acel sânet ar fi făcut iconomicos, dat mai în urmă din partea jăluitoarului, după voințile căminarului, iar nu de atunca de când i-au dat scrisorile.

Și la aceasta neștiindu-se adevărul, se triimete pe Ion Hotineanu la Sfânta Mitropolie, unde, făcându-se duhovnicească cercetare, să încredințeze cu cuget curat de au dat atunci acel sânet, în vreme când i-au dat căminarul scrisorile în mână, și de este adevărat și nu iconomicos făcut în urmă și de au dus scrisorile acele întocma precum i le-au dat căminarul, și nu le-au schimbat sau le-au prăpădit, și de le-au dat toate în mâna dumisale banului, și nu mai puține, și de i-au dat banul sânet pe dânsule și-l tăgăduiește ori nu și, precum va încredința la aceste ponturi, să aibă Divanul răspunsu în dosul ținutului aceștie, ca să se facă punere la cale.

1808 septembrie 24.

[6 iscălituri ale boierilor Divanului.]

Viind aice, la arhierescă Consistorie a Sfintei Mitropolii, Ioan Hotineanu s-au cercetat după rânduiala bisericească și, mult sfătuindu-se ca să nu tăgăduiască adevărul, au încredințat cu cuget curat că scrisorile, precum i le-au dat dumnealui căminarul Gheorghe Cuza, așa le-au dat în mâna dumisale banului, de la a căruia mână n-au luat sânet, ce el peșin în vreme ce a luat scrisorile au dat căminarului, care sânet este adevărat și fără de nicio iconomie, și nici le-au schimbat, nici le-au prăpădit, ci acele precum i le-au dat dumnealui căminarul Gheorghe, acele au dat dumisale banului. Și pentru că au priimit giurământ, se face știre.

1809 februarie 5.

[Iscălește un duhovnic.]

43 (42) 1810 aprilie 24

[Copie certificată la 22 decembrie 1813.]

Divanul scrie pârcașului de Hotin să cerceteze unde sunt și sub ce alt nume se împresoară de alții moșiile Cozărești, Visterca și Bilisăuții, care nu sunt trecute în tabla visteriei. Cerere făcută de banul Gheorghe Buhuș și vărul său, medelnicerul Toader Buhuș.

44 (41) 1810 mai 27

[Original.]

Divanul Cnejeii Moldovei. Moșia Voloșcovul din ținut Hotinului, cu scrisoarea din 31 mai 1774 a dăruit-o Serafim Silion monah, care în mirenie s-au numit Sandul Silion, nepotului său de văr primar Ioan Cuza spătar, tatăl banului Arghire Cuza. Se hotărăște ca Arghire să stăpânească moșia.

45 (43) 1810 iulie 19, Iași

[Original.]

Porunca Divanului către toți dregătorii și locuitorii Moldovei și Basarabiei să înlenească banului Andronachi Donici cercetările ce va face „metălorilor celor de supt

pământ”, pentru care s-au rânduit cu cinovnicii împărătești, după înalta împărătească poruncă.

46 (44) 1811 mai 26

[Original.]

Divanul, poruncă banului Andronachi Donici să cerceteze la ținut Hotin despre moșiile Viștearca și Corzărești ale lui Mihalache Costache spătar și banul Gheorghe Buhuș și vărul său, medelnicerul Toader Buhuș, moșii care nu sunt trecute în tabla visteriei.

47 (45) 1812 ianuarie 10

[Original.]

Testamentul lui Gheorghe Cuza.

48 (46) 1812 iunie 20

[Original.]

Cercetarea lui Andronache Donici hotarnic despre moșia Vistearca de la Hotin a boierilor Buhușești, ce o au de pe Gavrilaş logofătul, strămoșul lor.

49 (48) 1813 martie 2

[Original.]

Ioan Vârnab ban și Petrachi Vârnab căminar, jalbă către domn că nu primesc niciun venit de pe moșiile din ținutul Hotinului, moșii Buhușești, ce au de împărțit cu boierii Buhușești.

50 (47) 1813 decembrie 31

[Original.]

[O jalbă scurtă, în grecește. Pe dos, rezoluția:]
„Comitetul disfacerei va face punere la cale.”

[Iscălită de vel vornic.]

51 (49) 1814 martie 15

[Original.]

Hotărârea Divanului asupra neînvoierilor, pricinilor și judecăților dintre frații Arghire și Gheorghe Cuza.

52 (51) 1817 februarie 17

[Original. Scrisoare cu adresa:] „Cinstit al meu ca un frate dumitale vărului Gheorghe Cuza biv vel spatar, cu frățască dragoste”.

Cu frățască dragoste mă închin dumitale, vere Gheorghe.

Am priimit cu dragoste și al doilea frățască scrisoare dumitale și ne-am bucurat foarte că vă aflați sănătoși. Și Domnul să-ți agiute a câștiga ce dorești, ca să ne bucurăm, și cât poți hârâește și dumneata și le dă gură celor gulerați și, când or hârâi ei, tuchilă-te și stăi în loc, ca să nu te apuce la mijloc să te rupă.

Pentru locul dumitale de aice, fii odihnit, că voiu avea eu purtare de grijă, ca însuș dumneata. La mezat s-au pus, numai mușterei să se găscască și, cu ce preț se vor găsi să deie, te voi înștiința, că, de vreme ce dumneata ai hrisev gospod pe loc, nu poate să ți-l eie nimeni, nici să te supere. Și trebuința cere ca să triimeți dumneata o copie aice de pe hrisevul ce ai pe loc, ca să se vază de cătră mușterei cuprinderea lui și să se încredințeze și epitropii târgului.

Dumneaei cucoanei Ralu, împreună cu Nastasiica ne închinăm cu frățască dragoste, cum și dumitale dușmanca asămine, și zice nu te-ai mai lăsat de sărutat, că îi fi îmbătrânit acum. Tot își aduce aminte de cârlanii cei ce-i trece la deal pe dinaintea dumitale în Târgu Frumos și își face maraz de trimete stihuri de pe la Vaslui. Acum ți-i vreme să vii ispravnic la Cărligătura, să te sature de carne de oi pără. Iancul cu plecaciune se închină dv. și se spășăște la Săcul din pricina mâncării cârnii oilor pără, de cele carele îți plac și dumitale.

<1>817 febr. 17.

A dumitale ca un frate și slugă,
Dimitre Jora vornic.

Stih

Azi a me iubită floare,
Garofă mirositoare,
Buche bine înpodobită,
Ca o garofă înflorită.

Pehlivan Pașa de la Vaslui, scrie-mi noima ce are, că n-am înțeles, înștiințându-mă pre largul.

Vere Gheorghe, poftesc să mă înștiințezi pentru acele ce-mi scrii, că veri cu șagă îmi scrii, ori întru adevăr înștiințându-mă și alte câteva ce-i fi știind și pentru de s-au făcut și foarte oi mulțami.

53 (50) 1817 iulie

[Original.]

Cartea domnului Scarlat Calimah, prin care scutește de dări pe Hagi Adam din Galați, ca răsplată pentru slujbele ce a adus în vremea ciumei, când a fost rânduie la lazareturi.

54 (52) 1818 ianuarie 28

[Original.]

Scarlat Calimah vodă învoiește lui Gheorghe Cuza ca pe moșia Bârzeștii să facă „cinci adunări de iarmaroace pe an”, pentru „a-și vinde și a-și cumpăra pentru alișverișul” moșiilor. Iarmaroacele se vor face: la lăsatul săcului de postul mare, la Sfeți Alexie, omul lui Dumnezeu, martie 17, la Duminica Tomii, la Sf. Gheorghe, april 23, și la Sfânta Mare Mucenică Ecaterina, noiembrie 25.

55 (89) 1818 februarie 10

Copii scoase de pe scrisorile de a patra parte de Dobrăslăvești, ce sânt acum a lui Neculai Nastasă, scoase la 1818 februarie 10, de pe altă copie.

56 (53) 1818 iulie 18

[Original.]

Jalbă [în grecește] a lui Gheorghe Cuza către domn, care rânduiește pe „acest aprod” să cerceteze împresurarea ce i se face moșiei Făunoaia.

57 (55) 1819 aprilie 21

[Original.]

Scrisoarea spătarului Alexandru Hrisoverghi și sărdarului Gheorghe Ivanpăscu către „Logofeție cea Mare”, în pricina dintre Gheorghe Cuza și răzeși pentru moșiile Mărmureții și Dobroslăvești.

58 (54) 1819 iulie 20

[Original.]

Ioan [Miclescu ?] vinde moșului său Gheorghe Cuza casele de zestre din Iași, în mahalaua Păcurari, cu 3500 lei.

59 (56) 1820 iunie 11

[Copie.]

Casa răposatului ban Costandin Vârnav, cerere către domn că, înștiințându-se de săvârșirea stolnicului Manolachi Vârnav, care a murit fără a lăsa clironomie și, neavând chip de a trimite vechil ca să primească cele rămase avere a săvârșitului, ce se află din a stânga Prutului, se roagă să fie ajutată casa spre a nu se rășlui de către soția răposatului, Tudosâica stolniceasa, făcându-se rânduire prin consulatul rusesc.

60 (58) 1822 octombrie 20

[Original.]

Vechilime, prin care spătarul Ioan Vârnav, spătarul Petrache Vârnav, comisul Cost. Roset și vorniceasa Smaranda Donici împruternicesc pe comisul Iordache Vârnav ca să apuce pe cumnata lor Theodosiica, ce a ținut-o răposatul stolnic Manolachi Vârnav, ca să înfățișeze dieata răposatului, ca să vadă cu ce se împărtășesc ei și să primească partea lor.

61 (57) 1822 octombrie 23

[Original.]

Țidula domnului Ioan Sturza, prin care rânduiește pe Andronache Donici biv vel ban, Dimitrache Holban biv vel ban, Costache Vârnav biv vel spătar, Grigori Codreanu biv vel căminar și Vasile Beldiman la Departamentul Pricinilor Străine, „spre căutarea pricinilor de giudecăți și alte pricini întâmplătoare între pământeni și străinii supuși a osăbite protecții”.

62 (59) 1823 februarie

[Original.]

Pentru fameliie boerilor Cuzăști, știut fiind macar că și din vechime de-a purure au fost oameni drepți în trebile și slujbile pământului Moldaviei și credincioși cătră preînălțatul Dovlet, căci în vreme întâmplate de războaie au înbrășoșat și au ocrotit neamul muzulmanilor, după povestirile celor mai vechi ai noștri și după adeverințele ce au la mână, dar apoi și acum, la întâmplare apostatilor greci, prăvindu-se de cătră noi urmarea cea credincioasă și cu multă râvnă a lor, căci îndată ce s-au înfrânt și zdrobit talharii de apostatați, de la Sculeni cei întâi au fost fameliie aceasta după glăsuire înnaltelor firmane a trece în patrie, după care mai și tot nărodul cel strămutat din toate stările s-au îndemnat de au trecut și a înbrășoșat maslahaturile la care au fost rânduți de cătră fericitul întru pomenire vezăriul Salih Pașa, cu toată sălința și vârtutea, întâmpinând și îndestulând atât biruitoarele înpărătești oști, cât și pe dizmetica raia, mângâindu-i și statornicindu-i fără cel mai puțin interes sau folos a lor, urmând întocmai cuprinderii înnaltelor și vrednice de închinăciuni fermanuri, aflându-se dregători pe la cele mai grele și de neodihnă locuri: adică dumnealui vornic Gheorghe Cuza ținând postul agiei în orașul

Eșii, unde au așezat și au odihnit toate împărăteștile oști adunate, răpăosatul nepot boer postelnic Gheorghe Cuza stăroștia Focșanilor, la hotarul Țării Muntenești și a sarhaturilor pe unde s-au strecurat toți oștenii în sus și în gios, de la care loc, de multă grijă și osteneți bolnăvindu-se, i s-au întâmplat și sfârșitul vieții și alți din frați a numitului spatar Ion Cuza la târg Bârladului și comisel Grigori Cuza la târgul Vasluiului, asămine în drumul cel mare împărătesc, cu îndestule greutate slujind și jărtvind în toată vreme ce nevoită. Mergând unul dintr-înșii, boer Gheorghe Cuza, la Țarigrad, între șase boeri ce au fost cu multă trudă spre închinăciune înnalțului prag și jalobă din partea obșteii spre a se așeza privilegiurile cele vechi și de folos a pământului, toți acești boeri dar, după ce s-au milostivit preputernicul împărat și au hărăzit domnie țării unor din pământeni, acei aleși la Țarigrad, rădicându-se toate greutatețile din țară, au rămas nevăzuți și neîmpărtași de cea mai mică slujbă și chivernisală.

D. spat. Numai unul dintr-înșii, aume spatarul Ion, rânduindu-se încă de caimacami dregător la ținut Fălciului, iarăș spre a îndrepta și a statornici raiaua ce își perduse toată nădejdea de multele greutateți ce au suferit și era gata să se înpraștie, carele tocmai după ce au discursat toate au statornicit lăcuiitorii, căutându-li jalobele și dreptățile fără niciun interes, și cu multă trudă au petrecut preputernicile oști în gios cu toată mulțămire și pe domnul rânduit împreună cu slăvitul Engs [?] Aga în sus, în curgere numai de șase luni, fără nicio greșală, l-au făcut azlu, și pe acesta pentru hatâruri și interesuri.

Drept aceia, cunoscând noi o mare strămbătate la acești boeri că li se face de cătră domn, cu totul împotriva înalt hatșerifului milostivului și preputernicului nostru împărat, dăm această mărturie la mâna dumilorsale, prin care și rugăm înnaltele locuri unde se vor arăta ca să-și afle îndestulare dreptății. Pentru care ni-am și iscălit, puindu-ni muhurile.

1823 februarie.

[Urmează 24 iscălituri turcești și 24 peceți cu fum. În colțul din dreapta sus, pe pagina 2, sunt trei rânduri scrise turcește, cu o iscălitură și o pecete turcești.]

63 (60) 1823 martie 15

[Original.]

Ion Sandu Sturza numește pe biv vel vornic Andronache Donici prezident Divanului Judecătoresc, atunci înființat de domn.

64 (67) <1823–1827>¹ mai 25

[Copie.]

Cartea domnului Ion Sandu Sturza în pricina dintre Mănăstirea Florești și răzeșii de moșia Toporăști, jud. Tutovii, pentru care pricină s-a fost dat o carte de judecată în anul 1796 iunie 15.

¹ Anul notat de Artur Gorovei, 1803, este greșit.

65 (61) 1825

[Original.]

Preînălțate doamne,

Cinstea și ipolipsis a toată sistima boerilor care slujăsc Divanului pământesc și Înălțimei Tale este cel mai scump odor și laudă și podoabă pentru fieștecarele dintre noi. Din dumnezeiasca pronie, pe Măria Ta te avem apărător dreptăților și a cinstei și a buneii noastre ipolipsis.

În trecutele zile, căminarul Costache Manu, ce se zice Bondi, s-au arătat de advocat în pricina dumisale căminăresei Elenco Rasti, prin o jalobă alcătuită de dânsul în pretențiile ei, nu spre alt sfârșit, precum giudecăm fapta din însuș cuprinderea acei jalobi, ci ca să bârfască cuvinte atingătoare cinstei boerilor Divanului, precum asemenea și în vremea domnilor greci au cetezat a arunca în multe rânduri satire curții și a alcătui stihuri de batgiocură multor case boerești și însuș rudeniilor sale, pentru care au fost și surghiunit și ținut spre pocăință în închisoare la Mănăstirea Neamțului și, în sfârșit, izgonit de aicea, precum auzim că l-au izgonit și din Țara Muntenească, pentru firea sa cea înrăutățită și, precum au fost izgonit și din alte țări a Evropii ca un nemărgenit în fapte netrebnice și vânturător de țară, carele acum iarăș au catat desât aicea, spre defăimarea patriei noastre și a sistimei boerești, căci de au avut numita căminăreasă Elenco a întinde deosebite pretenții ale sale în pricina ei, Măria Ta ești domn și judecător dreptăților fieștecăruia. Pentru care dar cuvânt să găscă numitul Bondi prilej ca să bârfască cu atâtea defăimătoare clevetiri asupra boerilor bătrâni care au slujit pământului pân la bătrânețele lor cu cinste și cu dreptate?

Noi am privit că însuși domniii greci, întrunire cu consulaturile de aicea, au izgonit și au depărtat de a să mai arăta prin Curte și prin Divan pe numiții advocați Costandin Cucicu și Athanasie Vorea, mai ales fiind protectăluții de consulatul rusesc, numai și numai pentru că s-au arătat prin graiu cu cuvinte atingătoare judecătorilor în Divan, cu cât mai vârtos să îndrăznească a alcătui în scris bârfitoare clevetiri în chip de jalobă, căci atunce ar fi fost pilduiți într-alt chip spre veghere. Asămine au fost izgoniți din Divan Constandin Hrisochefalo și Kleandi, numai pentru că s-au arătat cu obrăznicie înaintea judecătorilor, pentru că toată judecata este a lui Dumnezeu și, pre cât Dumnezeu au dat minte și înțelegere omului, judecă, iar hotărârea spânzură de la înțelepciunea Domnului Stăpânitor și nimăru nu se sloboade din sfânta pravilă a atinge pe judecător, ci mai vârtos acelora se cuvine stepena laudelor și toată cinstea, a căroră sânt ostenelele judecăților și vrăsta bătrânețelor.

Pentru aceasta ne rugăm Înălțimei Tale ca, din poruncă, unul ca acesta îndată să se depărteze din patria noastră și să se ducă la casa și famelia sa, unde își are și starea sa, căci nouă nu ni este priimit a fi în patrie, pentru ca să nu mai pricinuiască defăimare pământului nostru și Divanului, fiind tuturor nouă cunoscut haractirul său și, mai ales, pentru că petrecerea sa aicea este numai cu speculații de amăgituri și înșălăciuni, precum au înșelat și pe scutelnicii curții domnești, de li-au luat o sumă de bani, și fapta lui au fost trecută cu vederea. Aceasta ne rugăm Măriei Tale, pentru că pe Măria Ta cunoaștem apărător dreptății noastre și a cinstei noastre și știm că în toată lumea bine oblăduită un defăimat clevetitor nu este priimit.

1825.

A Înălțimei Tale plecate slugi,

Th. Balș vel logofăt,

Andronachi Donici vel logofăt,
Ioan Tăutul vornic.

66 (62) 1825 ianuarie 29

[Original.]

Porunca domnului către ispravnicii de Vaslui ca, după jaloba hatmanului Gheorghe Cuza, să nu îngăduie pe sărdarul Costache Caracaș să închidă cu gard partea ce zice că are în moșia Bârzești și, de va fi apucat a pune acel gard, să-l strice.

67 (64) 1828 ianuarie 14

[Original.]

Gheorghe Cuza face mărturie că îndepărtează de la moștenire pe Zinovica Kulbasinova, soția lui Iacov Danilovici Kulbasin, fata din preacurvie a fostei lui soții Anna, sora postelnicului Gavril Iamandi, care a fugit peste Prut cu Gheorghe Sava și se numește Anna Grigorovna. Pe Zinovica nu o recunoaște ca fiică a sa, „născută din sângiurile mele”. Face mărturia aceasta pentru ca să nu fie supărată soția sa Ralu și fiica sa Catinca, pe care a căsătorit-o cu spătarul Costache Vârnav.

68 (63) 1828 ianuarie 29

[Original.]

Jalba lui Gheorghe <...>¹ vornic către domn, pentru a i se alege partea ce are în moșia Tălpălăeștii, danie de la o rudenie de pe mama sa, și porunca domnului către ispravnicii Vasluiului.

¹ Loc gol lăsat de Artur Gorovei.

69 (68) 1828 aprilie

[Original.]

Ioan Vârnav biv vel postelnic, mărturie: fiindcă la 1826, aflându-se în judecată cu fratele său, postelnicul Petrache Vârnav, care cerea a se strica împărțeala făcută prin învoială în 1797 iunie 22, când s-au împărțit clironomii răposatului ban Constandin Vârnav, și, văzându-se prigonit de boierii Divanului, a fost silit el și soția sa Marița a face două „dieți iconomice”, spre apărarea dreptăților lor, una din partea soției sale Marița Dimachi, la 14 septembrie 1826, prin care dă danie, în viață fiind, toată averea ce o are zestre de la părintele ei, răposatul postelnic Toma Dimachi, la doi fii ai lor, Iordachi și Ștefanachi, „ce sânt sudiți austriecești, ca prin apărarea cinstitei chesarocraești aghenții să poată a-i apăra averea mamei lor”, și altă dieată, din partea lui către fiul lor Constandin, din 15 octombrie 1826, prin care-i dă el danie în viață toată averea lui.

Acum luând sfârșit pricina ce urma între el și frate-său, prin scrisoarea de împăcare din 15 octombrie 1827, cere trebuința să strice cele două „dieți iconomice”, pe care le-au rupt și le declară anerisite.

70 (66) 1828 mai 17, Sculeni

[Original.]

Scrisoare adresată lui Ioniță Paladi biv vel vornic, „iară nefiind dsa. la Eși, să va da la dlui. bivel logofăt Andronachi Donici”.

I se trimite prin un jidov o mie de lei, banii câștiului Sf. Gheorghe, pentru moșia Bârlădenul de la ținut Hotinului.

71 (65) 1828 septembrie 7, Iași

[Original.]

„Comisia îndestulării oștilor” scrie vornicului Andronachi Donici să se ia de la toți stăpânii moșiilor de ținut Cârlișău câte jumătate din recoltele de grâu, orz și ovăs, pentru oștile împărătești.

72 (70) 1829 mai 25, Iași

[Original.]

Divanul Judecătoresc cere lui Gheorghe Cuza să trimită vechil în pricina în urmarea predlojăniei d. ghineral Mircovici și a jalobei pornită de răzășii de pe moșia Făonoaia.

73 (69) 1829 iunie 6, Iași

[Original.]

Divanul Judecătoresc scrie lui Gheorghe Cuza că, dând jalbă Ioan Cehan și alți răzăși de moșia Tecmănești despre strâmbătatea ce pătimesc de la el, să-și trimită vechil la cercetare.

74 (74) 1829 august 21

[Original.]

Divanul Judecătoresc scrie sărdarului Grigori Carp să facă cercetare asupra jalobei pornită de răzășii de moșia Făonoaia pentru nedreapta stăpânire a vornicului Gheorghe Cuza.

75 (73) 1829 noiembrie

[Original.]

Diata marelui logofăt Andronachi Donici, făcută prin viu grai către mitropolitul Veniamin și întărită de Divan la 11 noiembrie.

Neavând clironomi, lasă toată averea soției sale Smaragda: moșiile Cosâgenii și Cioltanii, în ținutul Cârlișurei, casele din Eși, via de la Copou, robii și toată averea mișcătoare. Arată că de la părinți nu a moștenit nici măcar un cap de vită; moșia Cosâgenii îi este danie de la răposata buna dumisale Paraschiva Calimah, vorniceasa răposatului vornic Andrunachi, când l-a luat din casa părințească și l-a dat la învățătură lângă fericitul întru pomenire mitropolit Gavril Calimah. Zestre a luat bani, cu care a făcut casa, pe locul jumătate al lui și jumătate al soției, care a mai tras de la casa părințască moșia Ialoveni de la Orheiu.

76 (77) 1830 ianuarie 16

[Copie.]

Tălmăcirea atestatului dat spătarului Costantin Vârnab cu privire la serviciile ce a adus armatei, pe care a cvartiruit-o fără cea mai mică zăbavă.

77 (75) 1830 februarie 25

[Original.]

O listă în grecește cu diferite prețuri, în total de 167 lei, 36 parale, semnată „Ioann”, și cu adaos în moldovenește: „Adecă una sută șasezeci și șapte lei, 36 par.”.

78 (76) 1830 decembrie 20

[Original.]

Mitropolitul Veniamin, din partea Divanului, cere vornicului Gheorghe Cuza lămuriri asupra unei pricini dintre băneasa Maria Voinescu, soția răposatului ban, fratele preacuviosului arhimandrit kyr Ioasaf, asupra testamentului acestuia.

79 (78) 1832

[Original.]

Țidulă pentru lemnul tăiat din pădure pentru poduri de pe apa Bârladului.

80 (79) 1832 februarie 10

[Original.]

Mărturie a răzeșilor cu privire la lemnul tăiat pentru podul peste apa Bârladului.

81 - 85 (80) 1833

[Original.]

5 scrisori grecești adresate către Ralu Cuza, la Mănăstirea Agapia.

86 (81) 1838 iunie 8, Iași

[Original.]

Mărturia lui Costache Coman mazil în o pricină cu Gheorghe Cuza, pentru o hliză de moșie numită Făinoaia, ținutul Vasluiului.

87 (82) 1841 mai 13

[Copie.]

Jurnalul Tribunalului Iași, în pricina dintre frații Alecu și Andrunachi Donici cu spătarul Costachi Vârnav, pentru averea rămasă de la răposatul Andrunachi Donici.

88 (83) 1844 noiembrie 7

[Copie.]

Jurnalul Divanului Apelativ al Țării de Sus, în pricina următoare după pretenția dumilorsale fraților Alecu și spatariul Andrunache Donici, orfanii răposatului Gheorghe Donici, postelnicul Andrunachi și stolnicul Costachi Donici, asupra dumisale spatar (astăzi vornic) Costachi Vârnav, pentru averea rămasă de la răposatul logofăt Andronachi Donici.

89 (84) 1846 septembrie 28, Iași

[Original.]

Act de învoială între Epitropia averii Sf. Mormânt din Moldova și vornicul Costachi Vârnav, în pricina unui hotar al moșiei Bârzești.

90 (85) 1850 iulie 14

[Original.]

Isprăvnicia ținutului Eși scie vornicesei Catinca Vârnav în privința pricinii cu posesorul moșiei Cosăgenii, Hristodor Ioan.

91 (86) 1852

Un izvod de zestre, în grecește, cu iscălitura Catinca Vârnav.

92 (72) [f. d.]

O spiță a familiei Măță.

93 (87) [f. d.]

Hotarnica făcută de Neculai Cuciureanu inginer hotarnic moșiei Cioltanii de pe Bahlui, în ținutul Cârligăturii, partea lui Ianachi Buzilă ot visterie, fiul răposatului Vasile Buzilă biv vel jicnicer.

94 (88) [f. d.]

[Copie.]

Despre boala ce se numește *Colera morbus*.

[Actele Dim. Sturdza]

[Pachetul intitulat:] „Plicul nr. 12, în care se cuprind douăzeci <și> nouă bucăți documente pe întreg hotarul moșiei Cozmești, ce din vechime s-a numit Șăndrești, de la ținutul Sucevii, și care s-au trecut în opisul obștesc de la fața 293 până la asemenea 297.

Tot în acest plic s-au așezat suretul de pe hotarnica moșiei Mogoșăștii a Sfințelor Monastiri Neamțul și Săcul, pentru a se păstra spre știință”.

[Proprietatea domnului Mihai Sturdza, proprietarul moșiei Cozmești. Din plic lipsesc nr. 1 și 2.]

1 (27) <a. 1687>¹ iunie 25

Gavrilaș postelnic sin Panaite stolnic vinde lui Ion Ciolpan² partea sa³ din Cosmești.

EDIȚII: CDM, III, p. 271, nr. 1228 (rez. după rez. din ms. nr. 1535, f. 44 v., datat de editori (cca. 1665–1669) iul. 25).

¹ Datat după doc. următoare.

² În rez. din ms. nr. 1535, „*unchiul*” lui Gavrilaș.

³ În rez. din ms. nr. 1535, „*a treia parte din jumătate de sat*”.

2 (2) 1687¹ (7196) septembrie 20

Maria lui răposatul Gheorghe Ciolpan și copiii ei vând lui Veli<ci>co Costin hatman jumătate de Cozmești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1688.

3 (3) 1687¹ (7196) noiembrie 25

Constantin voievod întărește învoiala dintre frații Ciolpan și vornicul Cârstea pentru schimbul moșiei Cozmești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1688.

4 (1) 1688¹ (7196) iulie 7

Maria, giupâneasa Irimiei jicnicerului, fata lui Ion Nicu Ciolpan, face chizășie pentru negoț a cumnată-sa Maria, giupâneasa fratelui său Gheorghe Ciolpan.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1686.

5 (4) 1689 (7197) februarie 16

Safta, giupâneasa lui Gheorghe Drum, fata lui Gheorghe Ciolpan, vinde lui Velicico Poiană hatman¹ jumătate din Cozmești².

EDIȚII: CDM, IV, p. 265, nr. 1177 (rez. după rez. din ms. nr. 1535, f. 44 v.).

¹ În rez. din ms. nr. 1535, „*Velișcu hatmanul*”.

² În rez. din ms. nr. 1535 se arată că jumătatea de sat fusese vândută de mama Saftai, care doar a primit o parte din bani, în contul tranzacției.

6 (5) 1692 (7200) mai 13

Velicico vornic fiind dator, boierii țării socotesc că Hrumuz¹ să primească partea lui Velicico din moșia Cozmești.

EDIȚII: CDM, IV, p. 265, nr. 1177 (rez. după rez. din ms. nr. 1535, f. 44 v.).

¹ În rez. din ms. nr. 1535, „*Hurmuz gealip*”.

7 (6) 1692 (7200) mai 18

Vornicul Velișco Costin, datorând o sumă de bani, o plătește cu o parte din satul Cozmești¹.

EDIȚII: CDM, IV, p. 265, nr. 1177 (rez. după rez. din ms. nr. 1535, f. 44 v.).

¹ În rez. din ms. nr. 1535 se arată că lui „*Hurmuz gealip*” îi este dată întărire pentru „*jumătate din satul Cosmești*”, primită de la marii boieri în contul datoriei avute la el de „*Velișcu vornicul*”.

8 (7) 1712¹ (7220) ianuarie 20

Asupra <a> două iazuri de la Cozmești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1708.

9 (8) 1741 (7249) ianuarie 25

Grigore Ghica vodă dă voie lui Filip Catargiu să ridice recolta de pe moșia Cosmești.

10 (9) 1742 (7250) februarie 16

Soția lui Ilie Catargiu logofăt dă scrisoare lui Toader Carp pentru o datorie.

11 (10) 1742 (7250) iulie 26

Toader Carp face schimb jumătate din Cosmești cu Sandul Sturza vel logofăt.

12, 13 (11, 12) 1742 (7250) august 29

Neculai Ciocârlie mărturisește de semnele moșiei Cosmești.

14 (13) 1742 (7250) august 30

Lupa, fata lui Hrumuz gealip, fiind datoare cumnatului ei Toader Carp, îi dă partea ei din Cosmești.

15 (14) 1742¹ (7251) octombrie 17

Varlan Boltăș și alții vând vecinii lor din Cosmești fratelui lor, căp. Toader vtori clucer Ciolpan.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1743.

16 (15) <1 septembrie 1745 – 31 august 1746> (7254)

Toader Buhăescu biv clucer vinde lui Sandu Sturza partea sa din Cosmești.

17 (16) 1747 (7255) martie 9

Lupa lui Todirașcu ce au fost comis al doilea mărturisește pentru ½ sat Cosmești, fost al părintelui său Hrumuz gelipul; a trecut ½ de Cosmești lui Ilie Catargiu.

18 (17) 1751¹ (7260) septembrie 25

Raportul însărcinaților cu măsurătoarea moșiei Cosmești a Sandului Sturza, despre Purcelești.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1752.

19 (18) 1760¹ (7269) decembrie 4

Împărțeala între V. Carp și alții de pe Ciolpan.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1761.

20 (21) 1765

Însemnare de vânzarea moșiei Cosmești.

21 (19) 1765 mai 15

Grigore Alexandru Ghica vodă către părintele mitropolit, ca să cerceteze cum Toader Buhăescu a vândut lui Vasile Carp partea din Cosmești, în judecata dintre banul Dumitrașcu Sturza și V. Carp.

22 (20) 1765 iulie 11

Asupra raportului mitropolitului, Grigore Ghica hotărăște ca banul Sturza să stăpânească Cosmeștii.

23 (22) 1791 august 10

Hotarnica moșiilor Băiceni și Mogoșești, după cererea lui Paisie arhimandrit și starețul Mănăstirii Neamțului.

24 (23) 1792 mai 29

General Scarlat Sturza dă vechilime pentru vânzare de moșii și alte acareturi ce Măria Sa are în Moldova; a cercetat pricina moșiei Cosmești a spătarului Grigoraș Sturza.

25 (24) 1803 aprilie 29

După jalba lui Grigoraș Sturza, Teodor Baș biv vel paharnic este rânduit de domn să facă cercetare la Cosmești.

26 (25) 1804 iunie 9

Raportul boierilor în pricina dintre moșiile Mogoșești și Muncelu.

27 (26) 1841 decembrie 22

Jurnalul Domnescului Divan în pricina dintre Mihai Gr. Sturza vodă și spătar Iancu Prăjescu, <precum> că moșiile Năvrăpești, Ciohorăni și Cosmești i s-ar împresura de moșia Purcelești a spătarului Iancu Prăjescu.

[Din colecția G. A. Văsescu (Botoșani)]

1 (<14>¹) 1614 (7122) ianuarie 15

Înainte domnului au venit Ghine [în altă copie, Mine]² biv pitar și Tone visternicel și cu oamenii lui, toți nepoți Budii, și au pârât pe Ionașcu și Dumitru Ponici și pe toate semințiile lor, toți nepoți Mihului Ponici, zicând că au avut moșii lor Buda și Mihul patru sate, anume Cerviceștii³, Șarba, Ivancicăuții și Glodenii. Nepoții Budii au dat samă că țin numai Cerviceștii, iar Poniceștii celelalte trei. Domnul le-a dat zi ca să-și aducă 24 jurători, care însă nu au jurat, iar nepoții Budii au pus și ferie, zloți în visteria domnească. Pentru aceasta, domnul a ales și a dat Cerviceștii și Șarba nepoților Budii, iar nepoților lui Mișu Ponici satele Vlădenii⁴ și Ivancicăuții.

Ștefan voevod.

7122 <1614> ghen. 15.

EDIȚII: DIR, A, XVII/3, p. 154, nr. 243 (trad. după orig. sl. aflat la Acad. Română).

¹ La câteva acte, numărul de ordine nu a fost notat de Artur Gorovei, însă numerotarea ține cont, cu câteva omisiuni, de ele.

² Loc rupt în orig., „Manea” într-o trad. din 1744.

³ În orig., „Cerevăceștii”.

⁴ În orig., „Glodenii”.

2 (<17>) 1725¹ (7234) septembrie 26

Hotarnica satului Leverda de la ținut Hârlăului, ce este a lui Const. Zberea ce au fost șatrar. Hotarnici: Solomon Botez biv șatrar, Sandul Botez, Toderașcu Mătieșescu, Ion Docu, Gheorghii Gorovei.

7234 <1725> sept. 26.

¹ Artur Gorovei a socotit, greșit, anul 1726.

3 (3) 1759 (7267) mai 14

Hotarnica moșiei Vâlcești a Mănăstirii Gălății, ce este la ținut Sucevei, pe apa Siretiului, care moșie se hotărăște despre Siret cu moșiile lui Gheorghe Arapu biv vel șatrar, anume Costineștii și Drăgomăneștii și Șarba. Domnul a rânduit pe Ioniță Izmană biv vel șatrar, Adam Pancul pitar, Anania vornic de Botoșani și au hotărât moșia. S-a înfățișat o hotarnică din 7234 [1726] <1 septembrie 1725 – 31 august 1726> de la Solomon Botez paharnic, Albotă clucer, Hâncul căpitan, Const. Zbere șatrar, „scriind că au hotărât aceste moșii a șatrarului Arapu”, și o hotarnică ce are Arapu de la Tâlmăciu vel armaș din 7174 [1666] <1 septembrie 1666 – 31 august 1667>.

4 (15) 1760 (7268) mai 2

Safta răposatului Gheorghe Frățița comisul și cu fiul ei, Gavril Frățița, dau scrisoare la mâna ginerelui nostru Ilie Bontăș, fiindcă am căsătorit pe nepoata noastră Safta, fiica lui Ștefan Gherghel postelnic, după dumnealui și i-am dat zestre din moșiile noastre, ce am fost dat zestre ginerelui meu, lui Ștefan Gherghel postelnic, satul Cervicești la ținut Hârlău, ca să fie de baștina a dumisale ginerelui Ilie Bontăș și a nepoatei noastre Safta. Așijderea și satul Șarba, iarăș s-a dat în sama lui Ștefan Gherghel și vadurile de moară de pe apa Bucecii să le fie în două cu ginere-mieu Gheorghe Arapu [căruia îi dă Drăgomăneștii și Costineștii].

7268 <1760> mai 2.

5 (1) 1782 mai 24

Ion Bontaș sin Ilie Bontaș, la logodna cu Maria, fiica dumisale Constantin Sângiorgi, socrul i-a făgăduit ori moșia, ori bani 300 lei și, având moșii părintești, a luat 300 lei și <i>a cheltuit, apoi s-a învoit cu soțul, „ca să nu o mâhnesc pentru acei 300 lei”, și i-a dat una din moșiile părintești, anume Călineștii, sat întreg la Botoșani, pe Siret, lângă Mândrești.

6 (4) 1783 martie 24

Ioniță Bontăș, fecior lui Ilie Bontăș, face schimb cu giupânul Ioan Cant<acuzino> biv vel logofăt, dându-i Cerviceștii și Șarba de la ținut Hârlăului și Călineștii, la ocolul Botoșanilor, pe Siret, și ia de la Cant<acuzino> satul Fântâna Mare de la ținut Sucevei, care și logofătului i-a fost cumpărătură de la răposat vornic Andronachi, și i-a mai dat și a patra parte din satul Șărbănești, la ocol Botoșani, „care această a patra parte au fost dreaptă a mea și am fost-o vândut lui Ursache Cracali drept 200 lei”. „De s-ar tâmpla să iasă aceste moșii de la mâna mea, altul nimene să nu se protimisască fără numai dumnealui”.

1783 mart. 24.

7 (<8>) 1783 martie 24

Ioan Cantacuzino biv vel logofăt dă moșia Fântâna Mare din jud. Sucevii, ce o are cumpărătură de la răposatul vornic Andronachi, o dă în schimb lui Ioniță sin Ilie Bontăș, luând Cerviceștii, Șarba și Călineștii.

1783 mart. 24.

8 (7) 1783 aprilie 11

Ioan Cantacuzino biv vel logofăt adeverește dumisale Const. Miclescu biv vel pitar și soției sale Zoița, fiica răposatului Toader Vârnăv biv vel medelnicer, că, având dumnealor zestre și cumpărătură moșiile din ținut Cârlișura, anume Boteștii Mari, Boteștii Mici și părțile din Belcești și din Drăgănești și ½ de sat de Horlești și altă bucată de loc la vârful Volocii, la prisaca cea bătrână, care aceste le-au avut de zestre răposatul Toader Vârnăv de pe soția sa Safta medelniceroaia, fiica răposatului Lascar medelnicer, iar medelnicerul Lascar le-au avut de pe giupâneasa sa, clironomie moșului său Const. Sălion, cum se arată la împărțala moșiilor lui Const. Silion ce s-au făcut între Vasile Silion postelnic și între Safta medelniceroaia lui Toader Vârnăv, așisdere mai având de la socrul său Toader Vârnăv medelnicer un bătrân din Boteștii Mari, ce și el l-au avut luat cu schimb de la Mănăstirea Trisfetitele, cum și ½ de sat de Bălțați, ce se hotărâsc pre din sus cu Bărboșii, care iarăși au avut-o medelnicerul Vârnăv luată cu schimb de la Mănăstirea Moldovița cu niște vii, fiind și acestea zestre pitarului Const. Miclescu, cum și moșia Cărhana, cumpărătura lui Const. Miclescu de la feciorii lui Eșco, toate aceste adunate într-un hotar, având și biserică veche „unde sânt îngropați bătrânii Silionești”, învoindu-se atât cu medelnicereasa Safta Vârnăvoaia, soacra pitarului Const. Miclescu, cât și cu Zoița, fiica sa, soția pitarului Miclescu, cum și cu pitarul Const. Miclescu și rudeniile lor, au făcut schimb, dând lui Miclescu și soției sale Zoița sat întreg Cervicești și Șarba din ținut Hârlău, hotărât cu Costineștii Arapului și Cucorării banului Const. Balș și Călineștii la ocol Botoșani, din Călinești numai partea lui Bontăș și părțile luate cu împărțală de la neamurile lui; aceste 3 moșii le-a avut luate schimbătură de la Ion sin Ilie Bontăș.

Moșiile lui Const. Silion s-au împărțit între fiul său Vasile Silion postelnic și între medelnicereasa Safta Vârnăvoaea, nepoată de soră lui Vasile Silion. „Însă cât pentru biserică veche din Botești, unde sânt îngropați bătrânii Silionești, m-am făgăduit ca să nu să strămute niciodată, pentru pomenirea a multor răposăți ce sânt acolo”.

[Frumoasă pecete cu fum a lui Cantacuzino.]

1783 april 11.

9 (16) 1796 mai 4

Se judecă la Divan Ioniță Arapul cu Ioniță postelnic, feciorul Saftii, fata Docuiului, vechil fiind din partea mummii sale. Pricina: Safta arată că tatăl său a mai avut doi frați; tustrei au avut casă în Dragomănești, ținutul Hârlăului, și fratele cel mai mic, Mihalachi Dociu, a luat o fată a lui Gheorghe Arapu și a trăit numai cinci ani cu dânsa și, murind Mihalachi, au rămas hârțiile în mâna ei și le-a dat tată-său și a făcut moșia Dragomănești totuna cu Costineștii. Se judecă pentru împărțală. Odgonul avea 33 stânjeni. Se prezintă un ispisoc de la Ilieș Alexandru voievod din 7175 <1 septembrie 1666 – 31 august 1667>, o hotarnică din 7234 <1 septembrie 1725 – 31 august 1726> de la un Costache Zbera șatrar i Hâncul căpitan, în care este iscălit și Ion Dociu, tatăl mummii jăluitarului, iscălitură pe care jăluitarul a tăgăduit-o. „Ioniță Arapul au scos altă scrisoare, iarăș cu iscălitura lui Ion Dociu, și, alăturându-se amândouă iscăliturile și luându-se sama de

cătră noi, s-au potrivit una cu alta și s-au cunoscut că este adevărată iscălitura Dociului”.
Divanul hotărăște ca jăluitarul să stăpânească numai 2½ otgoane în Dragomănești.
1796 mai 4.

[La 6 iulie 1806, la Cervicești era Ioniță Arapul.
La 1811, moșiile Cervicești și Costinești erau în jud. Dorohoi.]

10 (20<a>) 1815 iunie 4

Ion Scarlat Alexandru Calimah către Ștefan Gherghel biv vel șatrar, ca să judece pricina dintre Anița Buțuroae, fata lui Tanasă Moșan, și dintre vărul ei Ioniță Moșan biv vornic de poartă, pentru o parte din moșia Cuzlău, la ținutul Dorohoiu, ce are Anița de pe tatăl său, pe care de câțiva ani o stăpânește Ioniță Moșanu, sub cuvânt că tatăl Aniței numai el singur ar fi vândut a patra parte din moșia Huideștii Mici, la 7275 <1767> iulie 10, la răposatul logofăt Lupul Balș, fiind atunci vornic, și împotriva părții ce li s-ar fi căzut și lor, adică lui Ioniță Moșan, cu frații și surorile sale, din Hudeștii Mici. Încă de la 1794, cu judecata Divanului urmată atunci între însuși Tănasă Moșan și între dânșii, Ioniță Moșan cu ai săi frați, li s-au dat în stăpânire baștina lui Tanasă Moșan din Cuzlău, precum au arătat de față aceiaș carte de judecată, rămâind a stăpâni jăluitarul în Cuzlău numai parte de danie răposatului spatar Ioan Cuza. Se înfățișează mărturia lui Andrei Moșan, fratele lui Ioniță, și mărturie de la Maria Cozdrenița.

1815 iunie 4.

11 (<9>) 1816 mai 6, Iași

Casandra sărdăreasa, cu fiica ei Ruxandra și fiul ei Tudurachi, vând cumnatului Iordachi <...>¹ioian biv vel stolnic și surorii sale Anastasia 12 pogoane vie pe locul Mănăstirii Sf. Neculai, în târg Botoșani, în preț 2000 lei.

1816 maiu 6, în Iași.

¹ Ilizibil.

12 (18) 1818 septembrie 1

Ierei Dimitrie ot Ospenie și Anastase, fiu preotului Vasile, vând medelnicerului Gligori Iconomu un loc de casă din Botoșani, în mahalaua Vrăbienilor, prin sultan-mezat, drept 4200 lei [Casa Baltă].

1818 sept. 1.

13 (<13>)1822 noiembrie 16

Herșcu, feciorul lui Marcu Orenștain, supus austriecesc din Botoșani, datorind bani lui Const. Miclescu, jăluiește prin Aghenție și cere un termen, pentru că în 1821 a ars târgul Galați și în 1822 au ars Iașii, când a ars și marfa tatălui său.

1822 noemb. 16.

14 (6) <a. 1824 octombrie 5>¹

Veniamin mitropolit Moldovei, către vodă: căminarul Iordachi Bucșănescul, arătând că cartea Divanului din anii 1811, făcând boieri hotarnici pe Ioniță Bașotă (fiind la acea vreme căminar) și banul Ioan Tăutu (fiind la acea vreme paharnic), au hotărât moșia dumisale Cucorăni i Loeștii de la ținut Botoșani și s-ar fi găsit că moșia dumisale a căpătat o mare împresurare de către moșia Teișorii a Mănăstirei Galații, „ce se ține în orândă din vechiu de supusul austriecesc Theodori Musteață”, la Mitropolie s-au înfățișat Vasile Pogor diac, vechil din partea căminarului, și Musteață, „față fiind și din parte cinstitei k. k. Aghenții dumnealui săcritari Duldner”.

Musteață a înfățișat:

1. O mărturie din 1792 august 13 de la pitarul Gheorghe Critico că, față aflându-se la moartea lui Ioniță Bantăș, răzăș de baștină în moșia Rusii, au mărturisit pentru un clin din moșie.

2. Mărturie din 1792 august 16 de la Gheorghe Arapu vel postelnic, răzăș din moșia Ipotești.

3. Suret de pe o mărturie veche din 7239 <1731> martie, de la Hurmuz vornic de Botoșani, ce s-au găsit la pitar Gheorghe Soroceanu, adevărită de Ioan Ursoianu treti logofăt la 1793 august 29, „prin care se cuprinde că răzășii din moșia Rusăni ar fi dus înaintea Vorniciei pe un Ursul Borș, ce au fost prisăcariu în Ipotești câțiva ani la medelnicer Ionașcu Isăcescu, de au mărturisit cu sufletul lui că, după ce s-au făcut pace și au descălicat oamenii cineși pe la locurile sale în Țara de Sus, au mers medelnicer Ionașcu cu un om bătrân, anume Pătrașc, și cu alt om bătrân și, luând pe Borș, l-au dus de au arătat” hotarul.

4. Mărturie hotarnică din 1766 august 27 de la Ștefan Tabără vornic de poartă, care hotărăște moșia Ipoteștii și alege partea lui Murguleț.

Din partea mănăstirii, Musteață arată:

1. Un ispisoc din 7143 <1635> februarie 28 de la Vasile voievod.

2. Mărturie hotarnică din 7241 <1733> iulie 20 de la postelnic Adam Pancul, căpitan Ion Izmană și Gheorghii Crăstiean, încredințată de răposat logofătul Iordachi Cant<acuzino> (fiind vel vornic).

3. Ispisoc din 7267 <1759> iulie 6 de la Ioan Theodor voievod, prin care întărește stăpânirea Mănăstirii Galata asupra moșiei sale Vâlceștii pe apa Siretiului, la ținut Sucevii, pe hotarnica lui Dumitrașcu Zbarea căpitan și Sandul Buhuș postelnic și Ion Arbure vel medelnicer și Ștefan Popăscu vornic de poartă și cu giudecată oboară hotarnica din 7234 <1 septembrie 1725 – 31 august 1726> a lui Solomon Botez șatrar și Albotă clucer.

4. Anafora din 7268 <1759> decembrie 12, de giudecata ce au avut egumenul de Galata cu șatraru Gheorghe Arapu pentru împărțirea hotarelor.

5. Jaloba lui Hrisanthu arhimandrit, egumenul Mănăstirii Galata.

6. Hrisov din 1793 octombrie 18, întăritor Mănăstirii Galata pe moșia Teișori.

7. Hrisov din 1795 august 1, asemenea.

¹ La această dată, Ionică Tăutul a fost ridicat la rangul de comis (Vîrtosu, *Ionică Tăutul*, p. 12-13).

15 (<20b>) 1825 martie 16

La 1825 martie 16, la Divan se judecă Ioan, feciorul Aniții Buțuroaei, cu pârătul moșul său Ioniță Moșan vornic de poartă, fecior lui Vasile Moșan, ce-i văr primar cu Buțuroaia, fata lui Tanasă Moșan, că sunt răzăși și unul și altul în moșia Cuzlău.

16 (2) 1825 mai 13

Const. Miclescu vornic jăluiește domnului că moșiile lui Cervicești și Sârba, de la ținut Botoșani, cu capetele despre apus lovesc în capul moșiei Bucecea a baronului Teodori Musteață și, voind a face un imaș și începând gardul, îl oprește dumnealui spatar Alecu Ralet, „stăpânitorul venitului de acum a moșiei Bucecea”.

17 (5) 1825 mai 23

Baronul T. Musteață jăluiește domnului că moșia lui Bucecea, de la ținut Botoșani, iar din vechime de la ținut Sucevei, moșie care din vechime se chema Vâlceștii, suferă împresurare.

18 (23) 1825 decembrie 10

Testamentul Saftai Costache.

„Fiicei mele Catinca, ce este născută din trupul meu, asupra căreia măcar de am și urmat prigonire din partea părinților miei și a soțului meu celui dintâi, de care m-am despărțit, zicând că nu ar fi cu dânsul legiuită, mai apoi lăsând deoparte însuși scrisoarea sa, prin care scrie mitropolitului Țării Moldaviei kyrio kyr Veniamin că cunoaște acel prunc de legiuit prunc al său, care scrisoare se află astăzi la mine și nu numai aceia, ce încă și alte dovezi, însă eu fără vătămare de suflet știind că este dreaptă a me fiică, pe care niciun fel de pravilă o poate depărta de clironomie de pe mine”, îi lasă moșia Pitoroae la Covurlui și parte din Umbrărești.

„Osăbit fiindcă din întâmplarea vremilor cu înstrăinare în bejenie în pământ străin, lipsită de părinți și ajutorul lor ce am cerut, ca după datoria părintească și creștinească a mă pune la cale cu clironomia și altele și n-am fost ascultată, rămâind fără niciun ajutor,

nevoită fiind pentru cele trebuincioase a casăi straie, îmbrăcăminte și altele a putea trăi în lume și în străinătate, am căzut și în păcatele lumești, purcegând îngreunată, căruia pruncu născând, ca unui fiu legiuit născând din trupul meu, sau parte femeiască de va fi, sau bărbătească, îl fac drept clironom și afierosesc moșia întreagă Obârșenii la ținut Covurluiului, cum și 15 pogoane vie la Nicorești și 2 sălașe de țigani, cum și parte din banii zestrii, ca și pe fiica mea Catinca, iar întâmplându-se ca acest prunc născându-se și creștinându-se, în urmă din vreo întâmplare de boală, de care să ferească Dumnezeu, să moară, sau eu, la nașterea sa, sau pe urmă, atuncea această moșie Obârșenii și cu toată cealaltă avere va rămâne de cătră mine clironomie și danie părintelui celui adevărat a acelui pruncu, carele l-au rodit din al său rod cu mine, Gheorghie Hagi Ganciu, a stăpâni în viața dumisale această moșie și celelalte ca pe o dreaptă ocină și moșie a sa, fără să se supere neamurile sau fratele meu cât de puțin, căci îndestulă facere de bine am cunoscut de la dumnealui Hagi Ganciu, înlesnindu-mă întru toate cele trebuincioase la toate nevoile și întâmplările în străinătate, și cu bani, și cu altele, mai mult decât părinții miei și un legiuit soț [...]”.

1825 dec. 10.

19 (<21>)1827 februarie 28

La 1827 februarie 28, carte de judecată în pricina dintre Anița Buțuroaia, fiica lui Tănasă Moșanu, cu vărul ei Miron sin Vasile Moșanu, fratele părintelui jăluitorului, Tănasă Moșan, și al Saftei.

20 (<24>)1829 iulie 16

Se judecă paharnicul Teodor Sturza cu Safta, fiica răposatei vornicesei Mariei Roset, pentru zestrea sa. Se pune sechestru la moșia Obârșenii.

1829 iulie 16.

21 (<26>)1829 iulie 31

Hatmanul Teodor Sturza și Safta Costachi, proin soție dumisale hatmanului, la anul 1819 august 8 canoniceste s-au despărțit și Safta s-a însoțit de al doilea cu spatarul Iordachi Ganciu.

1829 iulie 31.

22 (<25>)1829 august 4

Judecată între hatmanul Teodor Sturza și între spătarul Iordache Ganciul și soția dumisale Safta, fiica răposatei vornicesei Maria Roset, pentru zestre.

1829 aug. 4.

23 (<10>)1830 februarie

Diata lui Costandin Miclescu biv vel vornic, fiul lui Sandul Miclescu ban și Safta, soția sa, fiica paharnicului Iordache Costachi, care a avut soție pe Zoița, fiica medelnicerului Toader Vârnav.

Fiului celui mai mare, Scarlat, căsătorit cu Marghioala, fiica vornicului Dumitrașcu Beldiman, îi lasă moșia Călinești, „cu biserica zidită de mine”, 90 stânjeni din trupul moșiei Hrișcanii, casele din Botoșani „și altă nimic”.

Fiului Iordachi, moșia Fundurile din oblasul Basarabiei, împresurată de boierii Ghiculești sub numele de Huhurez, pe care este și satul Obreja; casele din Eși.

Fiului Costandin, moșia Băloșani cu siliștile, în ținut Sucevii, 18 pogoane vie în Odobești, crâșma din târgul vitelor din Botoșani.

Fiului Alecu, cel mai mic, moșia Cervicești cu Șarba.

„Iar fiului meu Sofronie, carele cu darul lui Dumnezeu primind shima monahicească și acmu se află episcop la Sfânta Episcopie Hușului, am dat mai înainte, încă de la 1821 ghenar, parte câtă am socotit a-i fi cu îndestulare pentru pitrecere vieții sale cei monahicești, cu care parte ce i-am dat au rămas mulțămît, după cum scrisoare preosfinției sale din ace vreme dovedește”.

Fetele: „Safta, cea mai mare, căsătorind-o, încă în viață aflându-se și soția mea, cu dumnealui spatar Andreiu Bașotă”, i-a dat zestre moșia Dăneștii și alte lucruri, care fiică s-a săvârșit din viață, rămânându-i un clironom.

Ecaterina, căsătorită cu spătarul Gheorghe Costachi, a luat zestre bani și odoară, în loc de moșie; a murit, lăsând doi clironomi.

„A treia fiică, Maria, după moartea soției mele s-au dus la Mănăstirea Varatecul, unde a murit, numindu-se Manasia”.

Cârciuma din Târgul Lemnelor din Botoșani a dăruit-o nepotului Constantin, fiu al lui Scarlat.

1830 februar.

24 (<22>)1836 martie 14

Anaforaua Divanului că între clironomii lui Andrei Moșanul și Ioniță Moșanul, curgători din suitorul lor Vasile Moșanul, și între Zoița Buțuroae, născută Moșanul, trăitoare în satul Căzlău, clironoma lui Tănasa Moșanul, răzășul de Căzlău <...>¹.

1836 mart. 14.

¹ Omis.

25 (<12>)1836 mai 15

Căminarul Alecu Gherghel vinde lui Alecu Miclescu 32 robi țigani, cu 300 galbeni.
1836 mai 15.

26 (<11>)1836 iunie 2

Spătarul Gheorghe Costachi vinde cumnatului său Alecu Miculescu o roabă, cu 350 lei.
1836 iunie 2.

27 (19<a>) 1842 iulie 14

Zamfira Racliș sărdăreasă, fiind îndatorită a plăti Ecaterinei Gavrilaș („fiica soțului meu, răposatul sardar Grigori Racliș, născută cu cei întâi soție”) o sumă de bani, vinde medelnicerului Antohi Bou casele ei din Botoșani cu 800 galbeni [Casa Baltă].

28 (<19b>) 1844 ianuarie 27

Mihail fon Goian, că din averea ce a trecut către el de la soacră-sa, spătăreasa Maria Bou, fiind și casele cu locul lor gospod din Botoșani, cumpărate la 1842 iunie 29 de socrul său, spătarul Antohi, le-a schimbat cu vornicul Gheorghe Baltă, luând o casă pe care o are cumpărată de la socrul dumisale, stolnic Costache Pisoschi.

1844 ghenar 27.

29 (27) 1853 ianuarie 29

Caterina Radu, născută logofăt Teodor Sturza, împuternicește pe soțul ei Iorgu Radu a o reprezenta în judecăți.

1853 ghenar 29.

[Iorgu Radu era frate cu mama lui Petre P. Carp.]

Bibliografie – prescurtări

Balan, *Doc. bucovinene*, VI = Balan, Teodor, *Documente bucovinene*, VI (1760–1833), Editura Casei Școalelor și a Culturii Poporului, București, <1942>.

Berechet, *Documente de drept public* = Berechet, Șt. Gr., *Documente de drept public și privat. Secolul al XVI-XVII-lea*, în „Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria Vechiului Drept Românesc”, Iași, 1932, p. 169–212, 245–258.

CDM, I = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, I (1387–1620), întocmit de Ileana Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, Veronica Cute și Lucia Papadopol, București, 1957.

CDM, II = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, II (1621–1652), întocmit de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duca, București, 1959.

CDM, III = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, III (1653–1675), întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu și Cornelia Crivăț, București, 1968.

CDM, IV = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, IV (1676–1700)*, întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca Tincuțescu, Veronica Vasilescu și Constanța Negulescu, București, 1970.

CDM, V = *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, V (1701–1720)*, întocmit de Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tincuțescu, București, 1974.

Condica lui Mavrocordat, II = Condica lui Constantin Mavrocordat, ediție cu introducere, note, indici și glosar alcătuită de Corneliu Istrati, II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008.

Constantinescu,

Doc. mold. din sec. XV–XVII = Constantinescu, D., *Documente moldovenești din secolele XV–XVII*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, VII, 1970, p. 335–352.

Costăchescu, *Doc. Ștefăniță* = Costăchescu, Mihai, *Documentele moldovenești dela Ștefăniță voevod (1517–1527) publicate de ~*, Institutul Românesc de Arte Grafice „Brawo”, Iași, 1943.

DIR, A, XVI/1 = *Documente privind istoria României, A, Moldova, Veacul XVI, I (1501–1550)*, comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller (redactor responsabil), Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1953.

DIR, A, XVI/3 = *Documente privind istoria României, A, Moldova, Veacul XVI, III (1571–1590)*, comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller (redactor responsabil), Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1951.

DIR, A, XVII/3 = *Documente privind istoria României, A, Moldova, Veacul XVII, III (1611–1615)*, comitetul de redacție: Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller (redactor responsabil), Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1954.

DRH, A, VII = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, VII (1585–1592)*, volum întocmit de Ioan Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2014.

DRH, A, XXI = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, XXI (1632–1633)*, volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971.

DRH, A, XXIV = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, XXIV (1637–1638)*, volum întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 1998.

DRH, A, XXVI = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, XXVI (1641–1642)*, volum întocmit de I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2003.

DRH, A, XXVII = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, XXVII (1643–1644)*, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Nistor Ciocan, Dumitru Ciurea, Editura Academiei Române, București, 2005.

DRH, A, XXVIII = *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, XXVIII (1645–1645)*, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Editura Academiei Române, București, 2006.

Ghibănescu, *Surete*, VII = Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade*, VII (*Documente slavo-române*), Tipografia „Dacia” P. & D. Iliescu, Iași, 1912.

Ghibănescu, *Surete*, XIX = Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade*, XIX (*Documente slavo-române între 1546–1587*), Viața Românească S. A., Iași, 1927.

Ghibănescu, *Surete*, XX = Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade*, XX (*Documente slavo-române între 1587–1618*), Viața Românească S. A., Iași, 1928.

Ghibănescu, T. *Codrescu* = Ghibănescu, Gh., *T<heodor> Codrescu*. *Revistă istorică*, Iași.

Ghibănescu, *Uricariul*, XVIII = Ghibănescu, Gh., *Th. Codrescu. Uricariul. Documente slavone publicate cu traducere și note de ~*, XVIII, Tipo-litografia Buciumului Român, Iași, 1892.

Isac, *Catalog de doc. mold. – Iași*, I = Isac, Virginia, *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, I (1398–1595), București, 1989.

Stoide – Turcu, *Doc. Neamț. XVII* = Stoide, C. A. și Turcu, Constantin, *Documente și regeste din ținutul Neamț (secolul XVII)*, extras din „Anuarul Liceului de băieți din Piatra Neamț”, 1934–1935.

Suceava. Documente, I = *Suceava. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, I, întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceașu, Ioan Caproșu și Gavril Irimescu, București, 1989.

Vatavu, *Doc. mold. din sec. XVII–XIX* = Vatavu, Mihai, *Documente moldovenești din secolele XVII–XIX*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» – Iași”, XVIII, 1981, p. 667–672.

Vîrtosu, *Ionică Tăutul* = Vîrtosu, Emil, *Ionică Tăutul 1795–1830. Scrieri social-politice*, cuvânt înainte, studiu introductiv, note de ~, Editura Științifică, București, 1974.

Keywords: *Artur Gorovei, lost familial archives, historical documents, Fălticeni, Moldavia.*

DOCUMENTS FROM LOST ARCHIVES TRANSCRIBED BY ARTUR GOROVEI

(Abstract)

Among the papers from the rich archive of the renowned Romanian folklorist Artur Gorovei (1864 – 1951), a small notebook (approx. 17 x 21 cm), with 137 written and numbered leaves and 14 blank ones, gathers *Documents from various private collections* (title recorded on an introductory page). The folklorist fully transcribed or summarized in it, in the interwar period, a total of 365 historical documents from the collections of Gheorghe P. Moșoc (Brusturi), Petru G. Văsescu (Fălticeni), Gheorghe Vârnav (Spătărești), Dimitrie Sturdza (Cozmești), and George A. Văsescu (Botoșani).

Little is known about today's whereabouts of these collections. The historian Ștefan S. Gorovei, grandson of the folklorist, in researching their fate heard only rumours about the destruction of many papers during the last years of the Second World War and in March 1949, when the landowners were dispossessed by the communists. The editing of the documents recorded by Artur Gorovei brings back therefore these lost archives for the researchers interested in the history of the area around Fălticeni, in the northern part of Moldavia.

Nicolae IOSUB

**MIHAI EMINESCU - ELEV LA GIMNAZIUL DIN BOTOȘANI
(„A.T. LAURIAN”) IN 1864**

Cuvinte - cheie: Mihai Eminescu, Botoșani, elev, gimnaziu, bursă de studii, întreținere, ianuarie - martie 1864.

În perioada ianuarie-martie 1864, îl găsim pe Mihai Eminescu la Botoșani, încercând să obțină o bursă pentru continuarea studiilor la gimnaziul din Botoșani, după ce, pe 16 aprilie 1863, întrerupe studiile la gimnaziul din Cernăuți. După ce repetă clasa a II-a, Mihai nu mai dorește să continue școala la Cernăuți, datorită sistemului rigid și greoi de predare a lecțiilor și severității profesorilor, în special celui de matematică. Și situația financiară precară a lui Gh. Eminovici determină această hotărâre, mai ales că și fratele mai mare, Șerban, întrerupe și el cursurile Școlii de Agricultură din București, pentru care nu avea nici o chemare, și rămâne acasă.

Fratele său Șerban, student la Școala de Agricultură din București, face, la 8 februarie 1864, un memoriu ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, pentru obținerea unei burse de studiu.

„Principatele Unite Române

Domnule Ministre,

Neconținută persecutare a soartei atât în timpul studiilor gimnaziale cât și după terminarea acestor studii, începuse de odată eară și cu rigurozitate, care-mi răpea și chiar mezele de susținere; după ce am invocat de mai multe ori indulgența și generozitatea foștilor D-ni Miniștri de Culte și Instrucțiune publică, dară în zadar, fui constrâns de a intra elev intern la Institutul național de Agricultură, unde mă aflu și până în prezent.

Pe cât timp eram elev la gimnaziul din Cernăuți în Bucovina: căci Cernăuții sunt mai aproape de Botoșani, locul nașterii mele, de cât Iassy, unde chiar și traiul este cu mai multe costuri împreună decât în Cernăuți: m-am susținut atât pe mine însuși, cât și pe fratele meu Mihai Eminovici, care, fiindcă s-a înființat și în Botoșani un colegiu, se află acum acolo, dară îmi este imposibil de a-l mai susține, pentru aceea Vă rog Domnule Ministre, ca să bine-voiți a lua în considerare tristele circumstanțe, în care mă aflu și a prenumera și pe fratele meu în numărul bursierilor.

Bine-voiți, Vă rog Domnule Ministre, a primi încredințarea profundului meu respect. 864 februarie 8. Șerban Eminovici. Sf. Pantelimon.

Onor. D-sale Domnului Ministru Secretar de Stat la departamentul de Culte și Instrucțiune Publică”.

(Arhivele Centrale de Stat București, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, Moldova, dosar 285/1861, f. 307- consultat de Pavel Țugui)¹.

Din acest memoriu se poate observa că Șerban se erijează ca întreținătorul lui Mihai, pe care l-a ajutat la Cernăuți și dorește să-l ajute și acum. Nu spune nimic despre familia sa și imposibilitatea acesteia de a-l întreține pe Mihai la școală, în speranța de a avea mai mult succes în obținerea bursei.

Ministrul D. Bolintineanu dirijează memoriul Directorului Al. Zane pe care scrie rezoluția: „*Să se ceară sciință dela Directorul Gimnaziului din Botoșani de cum se poartă acest elev precum și cum învață. Al. Z.*).

La 21 februarie 1864, ministerul cere informații directorului Gimnaziului Botoșani, despre Mihai Eminescu, la care acesta răspunde prin adresa:

„*Principatele Unite Române.*
Direktoratul Gimnas. din Botoșani
Nr.59, An. școl.1863-1864

Domnule Ministre!

Prin ord. of. Nr.4.307 îmi cereți a Vă informa despre conduita și învățătura unui elev numit Michail Eminovici; am onoarea deci a Vă aduce la cunoștință că între elevii acestui Gimnasiu nu se găsește nici un elev cu asemenea conume, și apoi nici în cataloagele de la înființarea istui Gimnasiu nu se vede figurând.

Binevoiți Vă rog a primi încredințarea devotamentului ce Vă conserv.

Dereptoriul G. M. Pădure”.

*(Ibidem, același dosar, f. 322)*².

Aflând că ministerul se interesează de situația lui la învățătură și mod de comportare, Mihai trimite „*Testimoniul*” său personal și un memoriu în care spune:

„*Principatele Unite Române*

Domnule Ministre,

Având lipsă nu numai de obiectele accesorii la studiile gimnasiale, dar chiar și de meziile de susținere am fost constrâns de a părăsi după un interval de șase septemâni deja gimnasiul **de'n orașul nașterii mele** (subl. N.I.), spre a-mi căuta în altă parte existența. Puțin timp după aceasta mă informai de la D-l Directore a menționatului gimnasiu, că Domia - voastră- în urma petițiunei înaintată de fratele meu către Onor. Ministeriu ce presidați- bine - voirăți a cere relațiune despre purtarea mea morală și progresele în studiu. D-l Director neputându-Vă da neci un rezultat mulțumitoriu pentru aceea mă grăbesc de a Vă înainta cu onoare, Domnule Ministre, pe lângă aceasta precum în original așa și în copie notele, care mi s-au eliberat de către Onor. Direcție al Gimnasiului cezaro-regesc superior din Cernăuți, atât din purtarea morală cât și din progresele, care le făcui, rugându-Vă ca să bine-voiți a mă prenumera și pe mine în

¹ Pavel Țugui, *Eminescu - Creangă. Documente inedite*, Editura Vestala, București, 1996.

² *Ibidem.*

numărul bursierilor Statului, căci numai aceasta-mi este ultima speranță și egidă și cred că Domnia- voastră nu veți trece cu vederea rugăminta unui nenorocit și serman elev.

Bine-voiți, Vă rog Domnule Ministre, de a primi încredințarea profundului meu respect. 864 Martie în 16 Botoșani.

Mihail Eminovici- Elev den clasa II gimnasială.

Onorat Domniei selle Domnului Ministru Secretar de Stat la departamentul de Culte și instrucțiune publică”.

(Arhivele Centrale de Stat, București, Fond. *Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 285/1861, f. 328 - Consultat de Pavel Țugui)³.

Ministrul Bolintineanu scrie rezoluția în dreapta sus: „Școli Pr.(imit) Mart 24/5 April”, cu Nr. de intrare 11.041. Mart 24, 1864. În stânga scrie rezoluția: ”Se va responde prin Directorele Gimnasiului din Botoșani că acum nu se află nici un loc vacant de bursier, dară că la ocasiune de vacanția Ministerul îl va primi, după ce înse va îndeplini condițiunile concursului. Al. Z”.

În arhivele gimnaziului din Botoșani se găsește și adresa ministerului No. 9816 din 21 Martie 1864, București, adresat direcțiunii, cu următorul cuprins:

„Elevul Mihail Eminovici din cl. II Gimnazială prin suplica înregistrată la No. 11.041 în urma informațiunii ce vi s-a cerut de acest Minister, despre purtarea și progresul numitului elev, înaintează acte justificative la aceasta, cu rugăminta de a i se acorda o subvenție, subsemnatul vă invită, Domnule Director, spre a i se pune în vedere, că, acum nefiind nici-un loc vacant de bursier, Ministerul îl va primi negreșit la ocaziune de vacanță, după ce, însă, va îndeplini condițiunile concursului.

Se alătură testimoniul spre a-i-l înapoia.

p. Ministru Al. Zane”⁴.

După primirea *testimoniului*, Mihai Eminescu semnează de primire: „Mi-amu primitu atestatul. M. Eminovici”.

Rezoluția ministerului din 21 martie 1864 este nefavorabilă, neavând locuri vacante de bursieri, cu toate că Mihai frecventase șase săptămâni cursurile gimnaziului, adică de la 10 ianuarie la 22 februarie 1864. Din memoriul trimis de Eminescu se poate observa că el nu dispunea de mijloacele materiale pentru gazdă și pentru a-și cumpăra cărțile și rechizitele necesare. Se poate deduce că tatăl său nu voia să-l mai ajute în nici un fel pentru continuarea școlii. Relațiile între ei erau foarte încordate, Gheorghe Eminovici fiind foarte supărat pe Mihai, care a întrerupt școala de la Cernăuți fără știrea lui.

Din cele prezentate mai sus reiese că directorul Gimnaziului din Botoșani nu-l sprijină, în nici un fel, pe Mihai pentru a continua studiile, deși situația lui materială era destul de grea, fiind și în conflict cu tatăl său. El nu putea obține o bursă de studii, deoarece acestea se acordau numai la începutul anului școlar și erau și foarte puține. În anul 1859, la înființarea gimnaziului, s-au aprobat două burse la un număr de 16 elevi, iar în anul școlar 1863/ 64, pentru cei 78 de elevi din cele patru clase, s-au aprobat 10 burse școlare. Acestea se acordau celor mai săraci elevi din școală și aceștia erau cei mai mulți. Dar și ministerul putea să-i aprobe bursa, ținând cont de faptul că mai aprobase burse unor elevi de la gimnaziile de la Bârlad, Ploiești și Craiova și cauza principală a fost că

³ *Ibidem*.

⁴ Nicolae Răutu, *Jubileul Liceului Laurian Botoșani, 1859 - 1909*, Tipografia *Reînvierea Segall & Marcu*, Botoșani, 1909.

directorul gimnaziului din Botoșani, G. M. Pădure, nu a dorit să-l ajute. Va fi contat și slaba pregătire a lui Mihai la obiectul său- matematica, sau faptul că frații Eminovici făcuseră școala la Cernăuți și nu la Botoșani!

Nicolae Răutu concluzionează în 1909: „În vremea când se întâmpla acestea, în frunte Ministerului instrucțiunii în România era D. Bolintineanu, care, de ar fi știut cine era să fie acel ce-i cerea bursa, i-ar fi acordat-o cu toată lipsa de locuri vacante. Dacă profesorii și directorul gimnaziului din Botoșani ar fi bănuț ce va deveni tânărul care venise să-și primească testimoniul trimis de Minister, ar fi făcut tot ce ar fi putut, ca să-l aibă măcar cât-va timp ca elev al lor”. Nicolae Răutu împarte vina în două, a ministerului și directorului Gimnaziului din Botoșani⁵.

Informații despre perioada de școală a lui Mihai Eminescu la Botoșani le avem de la fratele poetului - Matei Eminovici - și de la un coleg de clasă - Gheorghe Galeriu.

În scrisoarea lui Matei Eminescu către Corneliu Botez din Galați, din 1 mai 1909, acesta precizează: „Mihai a făcut la Botoșani clasa III-a gimnazială, nu I-a, era printre elevii mediocri: la limba latină, însă, era cel I-iu. A avut ca profesori de latină pe un bătrân Paulini; de matematică și director pe Gh. Pădure (cumnat cu repos. Mitropolit Iosif Gheorghian); de șt. naturale: C. Savinescu; de francesă: Petre Metey; de istorie: Gh. Tiulescu. Când era el în clasa a III-a gimnazială, eu eram în I-a primară. Localul școlii era în casele lui Hinek”⁶.

Matei Eminescu se înscrisese în clasa a I-a primară în anul școlar 1863 / 1864, dar greșește clasa în care era înscris fratele său. Mihai putea să se înscrie în clasa a III-a de gimnaziu numai în cazul în care ar fi absolvit clasa a II-a la Cernăuți, dar el n-o absolvise și venise pentru a termina clasa a II-a. Chiar dacă a încercat să continue clasa a II-a la Botoșani, vedem că nu reușește..

Botoșăneanul Gheorghe Bojeicu, coleg de școală cu Mihai Eminescu la Gimnaziul din Botoșani, devenit avocat, confirmă că poetul a frecventat cursurile acestui gimnaziu în 1864:

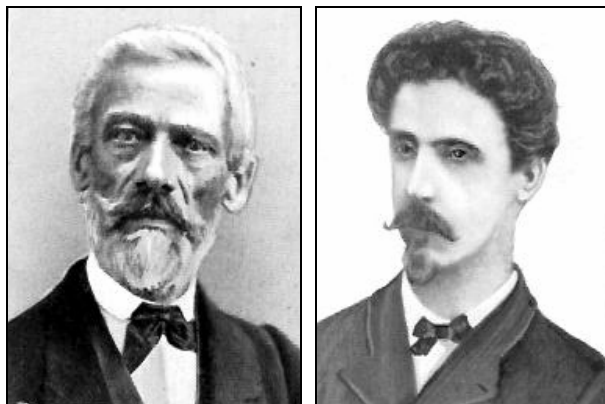
„Am cunoscut pe Mihai Eminescu cam prin 1864, în „Gimnaziul” din Botoșani. Eram unsprezece elevi, între care Ioan Vrânceanu, fost președinte la Curtea de Apel, Alecu Carp, neam al lui Pilat, Filotescu, Țintă, Moira, Zota, Mureșianu, de la Dorohoi, Licu, avocat la Botoșani și Argenti, inginer la Botoșani, acești doi din urmă care siguri trăiesc astăzi.

Era cuminte, liniștit, retras, puțin cam misantrop și se înfuria când nu i se dădea pace. La o grevă nu a voit să ia parte”⁷.

⁵ N. Răutu, *op. cit.*

⁶ Augustin Z.N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Editura Academiei R.P.R., București, 1962.

⁷ *Ibidem.*

Vasile Paulini (1859-1868) - Gh. Pădure (1862-1879)

Liceul A.T. Laurian din Botoșani

Din păcate, Gheorghe Bojeicu (Buzescu în catalog) nu a fost coleg de clasă cu Mihai Eminescu. În acest an școlar Bojeicu era în clasa a III-a și nu a II-a, unde era Eminescu. Probabil, vrând să se laude cu faptul că a fost coleg cu Eminescu, a făcut această afirmație, bazându-se pe faptul că declarația lui nu putea fi verificată⁸.

Cele mai prețioase informații despre perioada de studii a lui Eminescu la Gimnaziul din Botoșani le oferă colegul de clasă al poetului, Gheorghe Galeriu (inginer de mine, fost director de saline și director și inspector general al manufacturilor și fabricilor), în două articole de ziar⁹ din 1909, nemulțumit de faptul că la semicentenarul Liceului „A.T. Laurian”, la care probabil participase, nu se pomenește nimic de perioada de studii a lui Mihai Eminescu la această școală. Cu această ocazie apare monografia „Jubileul Liceului

⁸ N. Răutu, *op. cit.*

⁹ Gheorghe Galeriu, „Un episod din viața școlară a lui Eminescu”, în ziarul *Ordinea*, 31 octombrie 1909, București; idem, „Din viața lui Eminescu”, în ziarul *Dimineața*, 28 septembrie 1909, Botoșani.

Laurian din Botoșani 1859 - 1909", carte apărută prin străduința profesorului Nicolae Răutu¹⁰.

Gheorghe Galeriu scrie în ziarul „Ordinea”: „Ca fost camarad de clasă cu Mihai Eminovici, în gimnaziul din Botoșani, am rămas foarte surprins când am citit în ziarul *Dimineața* din 28 sept. a.c. că după cercetările arhivei Liceului Laurian din Botoșani, nu s-a găsit înscris în cataloagele clasei a II-a gimnazială din 1863 - 64, nici un elev cu numele de M. Eminovici”¹¹.

Mai departe Galeriu dă și explicația acestei omisiuni: „Dacă elevul Eminovici nu se găsește înscris în matricula gimnaziului din anul 1863 - 64 și nici în cataloagele lunare respective ale clasei a II-a, atunci cum poate să se explice figurarea lui în cataloagele personale ale profesorilor? Fiindcă Eminovici era interogat ca și ceilalți camarazi, deci și lui i se însemnau notele cuvenite. Îmi aduc bine aminte, că camaradul meu Eminovici, răspundea perfect profesorului de limba latină V. Paulini (fondatorul principal al gimnaziului) și lui Voiacek profesor de limba germană... Este posibil însă ca Eminovici să nu fi fost trecut în matricula gimnaziului, adică ca elev regulat”¹².

Din aceste afirmații ne putem da seama că Mihai Eminescu nu era trecut în matricula școlii, așteptând aprobarea bursei de la minister. Notele se treceau mai întâi în cataloagele personale ale profesorilor și la sfârșit de lună erau înscrise în cataloagele oficiale. Tot din aceste afirmații se observă că Mihai Eminescu se înscrie în clasa a II-a a gimnaziului, așa cum era și normal, deoarece el nu absolvise această clasă la Cernăuți.

Directorul liceului G. M. Pădure, profesor de matematică, ce dispunea de un catalog personal unde trecea notele lui Mihai Eminescu, răspunde ministrului că nu are nici un elev cu acest nume, deoarece actele de studii erau trimise la minister și el ca director nu putea să-l înscrie fără aceste acte. Eminescu era simplu auditor până la înapoierea certificatului de studii de către minister.

În același articol, G. Galeriu afirmă că și alți botoșăneni au fost colegi cu Eminescu, printre care amintește pe Ioan Nicolescu avocat din Botoșani (în perioada 1895 - 1903, decanul Baroului din Botoșani) și G. Chernbak, fost șef de vamă și viitorul primar Hasnaș Ioan.

În finalul însemnărilor sale, G. Galeriu conchide: „Se poate însă, ceea ce noi nu puteam ști, ca el să le fi urmat ca elev neregulat, dar le-a urmat împreună cu noi. Pentru stabilirea acestui pur adevăr, noi camarazii lui de clasă cari mai suntem în viață, rugăm cu insistență direcția Liceului Laurian să rectifice memoriile jubileului său, de 50 de ani de existență, lămurind: că printre elevii acestui institut de cultură din epocă ce s-a jubilat, se numără și Eminescu”¹³.

Fostul director al Liceului Laurian din Botoșani, Nicolae Răutu, nu lămurește dacă Eminescu a fost elev al Gimnaziului din Botoșani, cu toate că găsește în arhiva liceului corespondența purtată cu ministerul, afirmând, cum am mai amintit: „Dacă profesorii și directorul gimnaziului din Botoșani ar fi bănuț ce va deveni tânărul care venise să-și primească testimoniul trimis de Minister, ar fi făcut tot ce ar fi putut, ca să-l aibă măcar cât-va timp ca elev al lor”¹⁴. El s-ar fi putut interesa și întreba măcar pe unii din cei 17

¹⁰ N. Răutu, *op. cit.*

¹¹ Gh. Galeriu, *op. cit., loc. cit.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ N. Răutu, *op. cit.*

colegi ai lui Eminescu (Hasnaș Ioan, Chernbach Victor, Nicoleanu Ion, Enacovici Gheorghe), dacă Eminescu a învățat cu ei și cu siguranță ar fi primit un răspuns afirmativ. Dar, pentru a nu lăsa o pată în trecutul liceului, profesorul Nicolae Răutu a lăsat să se înțeleagă că viitorul poet nu ar fi învățat la Gimnaziul din Botoșani, cu toate că cele trei documente găsite în arhiva liceului (două ordine ale ministrului și adresa directorului către minister), i-ar fi dat tot dreptul să afirme că elevul Mihail Eminovici a trecut și pe la Gimnaziul din Botoșani.

Din păcate, nici până astăzi, acest moment din viața de școlar a lui Mihai Eminescu nu a fost clarificat, oficialitățile Liceului Laurian nu au reușit să lămurească, s-au nu au vrut, problema școlarizării lui Eminescu la liceul lor. În orice altă școală din România, acest moment din viața celui mai mare poet român ar fi fost consemnată și ar fi fost aniversată cu multă mândrie.

În perioada celor șase săptămâni, cât Eminescu a fost elevul Gimnaziului din Botoșani și 5 luni, cât Mihai Eminescu a fost copist la Tribunalul din Botoșani și secretar la Consiliul Județean, a locuit împreună cu sora sa, Aglaia, la mătușa lor Maria Mavrodin. Mihai o ajuta pe sora sa la pregătirea lecțiilor, elevă la Pensionul Zielinski.

Deoarece și Matei era elev în clasa a I-a la Botoșani, este posibil ca ei să fi făcut naveta de la Ipotești la Botoșani, aduși la școală cu trăsura sau cu sania și, atunci, nu se poate explica de ce Mihai ar fi cerut bursa de studii, când nu făcea nicio cheltuială părinților. *Rămân la părerea că Mihai era certat rău cu tatăl său și acționa pe cont propriu, cerând bursa ca să demonstreze că se poate descurca și singur.*

Gimnaziul unde a învățat și Mihai Eminescu timp de șase săptămâni, în clasa a II-a, a fost înființat la 22 august 1859, având ca director și profesor de latină pe V. Paulini, de matematică pe Gh. Pădure, de șt. naturale pe C. Savinescu, de franceză pe P. Metey și de istorie pe Gh. Titulescu. În anul 1863 deja erau înființate cele patru clase cu 67 de elevi. În anul 1868 gimnaziul s-a transformat în liceu. Școala a funcționat, în anul 1860, în casa Gașpard Balasan, casă ce există și astăzi pe Calea Națională la nr. 234, iar din 1863, în casa lui Meier Șmil de pe șoseaua Dorohoiului. În acest local a învățat și Mihai Eminescu în lunile ianuarie - martie 1864. În anul 1885, liceul primește numele de „A.T. Laurian” și se mută în localul nou, local modernizat și extins astăzi, pe strada N. Iorga.

Pe 30 octombrie 2009, Liceul „A.T. Laurian” a împlinit 150 de ani de la înființare¹⁵. De la Gimnaziul cu 16 elevi, până la liceul / colegiul modern de astăzi a fost o cale lungă, cu importante prefaceri. La 1 septembrie 1885 se inaugurează localul nou al liceului în prezența ministrului învățământului, iar la 25 octombrie 1885 el primește numele de „A. T. Laurian”. A avut parte de directori de seamă: Vasile Paulini (1859 - 1862), Gheorghe Țiulescu (1862 - 1863), Gheorghe Pădure (1864 - 1866), Ioan Grigorescu (1866 - 1873), I.V. Adrian (1873 - 1875), Constantin Gh. Savinescu (1880 - 1890), Nicolae Răutu (1901 - 1905) și I.V. Luca (1918 - 1940)¹⁶. Personalități de frunte ale culturii și științei românești au fost elevi la acest liceu: Nicolae Iorga, Octav Onicescu, Ioan Simionescu, Ovid Densusăeanu, Barbu Lăzăreanu, scriitor etc.¹⁷, dar și Mihai Eminescu (*Mihail Eminovici*), în ianuarie - februarie 1864, când școala devenise gimnaziu.

¹⁵ Mihai Ioan, Onofrei Ioan, Nistorică Sorin, *Istoria Liceului „August Treboniu Laurian” din Botoșani*, 2009.

¹⁶ Ioan Onofrei, Sorin Nistorică, Ioan Mihai, „Liceul Laurian din Botoșani în perioada 1859 - 1989”, în *AMS*, VII - VIII, 2008 - 2009, Botoșani, pp. 168 - 190.

¹⁷ Mihai Ioan, Onofrei Ioan, Nistorică Sorin, *op. cit.*

BIBLIOGRAFIE:

1. Nicolae Răutu, *Jubileul Liceului Laurian Botoșani, 1859 - 1909*, Tipografia *Reînvierea Segall & Marcu*, Botoșani, 1909;
2. Augustin Z.N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Edit. Academiei R.P.R, București, 1962;
3. Gheorghe Galeriu, „*Un episod din viața școlară a lui Eminescu*”, în ziarul *Ordinea*, 31 octombrie 1909, București;
4. Pavel Țugui, *Eminescu - Creangă. Documente inedite*, Edit. Vestala, București, 1996.
5. Ioan Onofrei, Sorin Nistorică, Ioan Mihai, „*Liceul Laurian din Botoșani în perioada 1859 - 1989*”, în *Acta Moldaviae Septentrionalis*, VII - VIII, 2008 - 2009, Botoșani, pp. 168 - 190.
6. Mihai Ioan, Onofrei Ioan, Nistorică Sorin, *Istoria Liceului „August Treboniu Laurian” din Botoșani*, 2009.

Keywords: *Mihai Eminescu, Botoșani, scholar, gymnasium, scholarship grant, school maintenance, January - March 1864.*

**MIHAI EMINESCU - SCHOLAR AT GYMNASIUM FROM BOTOȘANI
(„A.T. LAURIAN”) IN 1864**

(Summary)

Mihai Eminescu (Mihail Eminovici) was a external scholar at Gymnasium from Botoșani, in a second class, in January - February 1864. He tried to obtain a scholarship grant for school maintenance from Ministry of Public Instruction - Bucharest. But scholar Eminovici was been refused, till a next oportunity. That was the link between young Eminovici and the Gymnasium, in March 1864.

Paul Narcis VIERU

ISTORICUL ALIMENTĂRILOR CU APĂ DIN MARILE ORAȘE ALE MOLDOVEI

Cuvinte - cheie: sisteme centralizate de alimentare cu apă, necesar de apă, Moldova, Suceava, Botoșani, Piatra Neamț, Iași, Bacău, Vaslui, Galați, Focșani.

Există foarte puține date concludente asupra începuturilor sistemelor de alimentare cu apă potabilă din marile orașe ale Moldovei. Multe informații sunt nepublicate și astfel greu accesibile, altele sunt publicate în rezumat sau fără indicarea exactă a locului și datei recoltării și a altor elemente indispensabile unei corecte interpretări (practică impusă înainte de 1989, inclusiv în publicarea datelor științifice), frecvent prezentate abstract, fără legătură cu cazul studiat. Datele oficiale mai vechi nu prezintă încredere, existând alterări voite (pentru prezentarea cosmetizată a realităților), înregistrări fictive (prin interpolare, pentru a masca lipsa unor date) sau chiar lipsă de date. Multe baze de date sunt incomplete ori s-au pierdut.

1. Rețeaua de alimentare cu apă potabilă a municipiului Botoșani

Municipiul Botoșani, prin poziția sa, face parte din bazinul hidrografic al râului Prut, care este sărac în resurse de apă subterană și de suprafață. În urma analizelor efectuate asupra calității apelor aferente orașului Botoșani, s-a constatat că resursele hidrografice ale orașului nu se încadrează în limitele potabilității minime admise. Acest lucru a făcut ca atenția specialiștilor să se îndrepte către valorificarea disponibilităților pe care le oferă râul Siret sau izvoarele puternice de pe raza comunei Bucecea.

În acest sens, în anul 1882 Primăria Botoșani solicită inginerului Scarlat C. Vîrnav să întocmească proiectele pentru alimentarea cu apă. Ingerul Vîrnav optează pentru soluția captării izvoarelor de la Bucecea (foto. 1).

Foto. 1. Izvorul Gura Leului din Bucecea (Botoșani)
(Foto: Paul Vieru, 2016)

Lucrările sunt preluate în anul 1897 de antrepriza Lazer Battista care, necunoscând condițiile fizico-geografice din zonă, nu a dus proiectul la bun sfârșit. În anul 1898, inginerul Leon Vittoz, împreună cu inginerul orașului, M. Zorrio, reiau lucrările pe care le vor finaliza în anul 1902, când este pus în funcțiune și primul sistem de alimentare cu apă a orașului Botoșani, cu un debit de 30 l/s. Au fost puse în funcțiune:

- un dren de captare la Bucecea (în lunca Siretului);
- o aducțiune din fontă cu D 375 mm, în lungime de 19930 m;
- un rezervor de 2400 m³ la Cătămărăști;
- 37631 m rețele de distribuție din fontă;
- circa 100 guri de stropit și de incendiu.

În perioada anilor 1930 - 1954 a fost extins drenul de la Bucecea până la cei 2530 m, cât are în prezent, cu un debit de 100 l/s. În anul 1964 a fost pusă în funcțiune o nouă capacitate de alimentare cu apă, de 250 l/s care cuprindea: 3 zone de captare prin puțuri săpate; o stație de tratare și deferizare; o aducțiune cu D 400 mm, în lungime de 20000 m; rezervoare de înmagazinare 2 x 2500 m³ la Cătămărăști.

În anul 1967 a fost pusă în funcțiune stația de pompare SP. 5, care preia apa din râul Siret prin priza de mal, apa fiind tratată în stația de tratare existentă la acea dată.

În anul 1972 este îmbunătățită captarea Bucecea, prin noi investiții: decantoare cu filtre rapide; aducțiune cu D 500 mm din oțel, cu lungimea de 20000 m; rezervor de înmagazinare la Cătămărăști Deal, cu un volum de 5000 m³.

Sporirea debitului de apă presupune și suplینirea capacităților de epurare, astfel încât în această perioadă este mărită capacitatea stației de epurare Botoșani la 400 l/s (sistem de epurare mecanică). Mai târziu, în anul 1980, este mărită capacitatea stației de captare Bucecea la 1000 l/s, concomitent cu modernizarea instalației de tratare (filtre rapide deschise, epurare biologică, aducțiune cu D 1000 mm). În prezent alimentarea cu apă a municipiului Botoșani se face printr-un sistem centralizat, din sursa de suprafață - acumulara Bucecea și din sursa subterană - drenul din Bucecea.

2. Rețeaua de alimentare cu apă a municipiului Suceava

Începuturile alimentării cu apă a orașului Suceava se regăsesc în perioada când acesta a devenit capitala Moldovei medievale. Sursele de apă erau ușor de exploatat în vatra orașului, mai ales dacă avem în vedere faptul că vechiul oraș s-a dezvoltat la baza pantei coastei "Zamca", iar în zona "Coastei Șeptilici" izvoarele sărate erau potrivite pentru practicarea "tăbăcării" (acestea au fost exploatate în tot cursul evului mediu și în epoca modernă de cele două tăbăcării menționate documentar aici în 1785).

Primele descoperiri ce atestă că așezarea era alimentată cu apă prin conducte sunt descoperirile de la Cetatea de Scaun, făcute în 1898, când săpăturile de pe platoul "Câmpul Șanțurilor" au dus la descoperirea unei conducte cu D 0,50 cm, a cărei orientare era dinspre satul Lisaura spre latura de sud a Cetății. Cercetările arheologice ulterioare au furnizat (prin descoperirea pe platoul Cetății a numeroase conducte cu lungimi diferite și o orientare vizibilă a fragmentelor), suficiente date care să vină în sprijinul ipotezei că Cetatea de Scaun era alimentată cu apă dinspre satul Lisaura.

În perioada modernă, după 1775, lucrările pentru aprovizionarea orașului cu apă au luat amploare, datorită creșterii numărului de locuitori în oraș și a extinderii acestuia. Lucrările mari în această perioadă, care au preocupat pe edilii orașului se leagă de refacerea și întreținerea "fântâniei de la Șipot" (fosta fântână a Mitropoliei). Cu ocazia

reluării lucrărilor de refacere în anii 1842 - 1843, la Șipot se constată că existau 3 izvoare captate prin conducte speciale, unde apa se vărsa în 2 vase mari colectoare.

În anul 1912 a fost finalizată Uzina de Apă de către inginerii austrieci și germani. Această uzină deținea un rezervor de 5000 m³, care asigura în mod suficient necesarul de apă al orașului Suceava (foto. 2). Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, Suceava a fost supusă (în ceea ce privește construcțiile) unor masive transformări și la o continuă modernizare urbanistică.

Foto. 2. Uzina de apă Suceava după restaurare
(Sursa OAR Nord Est – Suceava)

Până în 1960 alimentarea orașului se făcea prin captarea veche cu 20 puțuri săpate în valea Sucevei la adâncimea de 10 m, cu o stație de filtrare și tratare, apa fiind pompată într-un rezervor de 600 m³. Din 1960 s-a pus în funcțiune o nouă captare formată din 40 puțuri forate în albia Moldovei, cu un debit maxim de 450 l/s (zona Berchișești), pe o lungime de 28 km. Tot în această perioadă, în zona industrială a Sucevei s-a construit o nouă stație de epurare cu un debit de 180 l/s. O serie de întreprinderi își completează necesarul de apă industrială prin captări proprii: L.P.L.L.F., I.L.E.F.E. - sere, L.L.L., C.F.C.H.

În prezent, Suceava dispune de un sistem centralizat de alimentare cu apă potabilă format din trei surse de captare amplasate în: 1- terasa inferioară a râului Moldova în zona Berchișești; 2- în albia majoră a râului Suceava (derivație spre acumularea Mihoveni) și 3 - la Dragomirna, unde captarea se face la suprafață din acumularea Dragomirna.

3. Rețeaua de alimentare cu apă potabilă a municipiului Iași

La începutul secolului al XVII-lea orașul Iași era alimentat cu apă din izvoarele de pe podișul Gălăței, din Valea Gălăței și din Cișmeaua lui Butuc, cu izvoarele pe dealul Copou. De la această cișmea se dădea apă și la Feredeul Turcesc până în 1857, când, stricându-se conducta, feredeul primea apă de la Golia¹.

Importante lucrări cu caracter edilitar sunt datorate domnitorului Grigore Ghica. Acesta încă de la începutul domniei moldovenești (1726 - 1733), aduce de la

¹ M. Botzan, *Apele în viața poporului român*, Edit. Ceres, București, 1984, p. 184.

Constantinopol doi meșteri apari, pe suiulgiu albanezi Dima și Cosma, care vor fi constructori și îngrijitori ai cișmelelor din Iași timp îndelungat. Începând cu anul 1777, ei sunt înlocuiți de Gheorghe Suiulgiul, fosta lor calfă. În această perioadă se aduce apă din dealul Șapte Oameni și din Dealul Cîric, până în curtea mănăstirii Golia, unde s-a construit o „casă de apă”, de unde se distribuiau la diferite cișmele „22 de măsurî de apă” (84 m³/zi). Din porunca lui Grigore Alexandru Ghica se realizează în anul 1765 un nou centru de alimentare cu apă la Sf. Spiridon, cu apa unor izvoare captate din zona Copou. În anul următor, din porunca aceluiași domnitor, se reface casa apelor de la Golia și se face o aducțiune prin care apa este adusă la poarta mănăstirii. Fântâna din curtea mănăstirii Golia, de unde se putea lua apă și astăzi, este de fapt „cișmeaua de la stradă” realizată în 1765.

În anul 1781, domnitorul Constantin Moruzi poruncește lui Gheorghe Suiulgiul să „facă o lucrare prin care să sporească apa din poarta mănăstirii”. Porunca domnitorului este îndeplinită, astfel că la sfârșitul anului 1781 debitul centrului de la Golia este dublat, ajungând la „44 de măsurî” (cca. 170 m³/zi). Domnitorul Constantin Moruzi instituie în preajma anului 1780 administrația apelor orașului. În cadrul acestei instituții nou înființate se realizează (în condițiile vremii) un calcul al cantității de apă. Urmarea realizării unui astfel de plan este construcția a 19 cișmele noi.

În prima jumătate a sec. al XIX-lea se realizează un pas important în modernizarea rețelei de alimentare cu apă a Iașilor: înlocuirea conductelor de ceramică cu fontă. Lucrarea a fost realizată în timpul domniei lui Mihai Sturza, între 1843 - 1847, după planurile și conducerea lui Carol Mihalic de Hodocin, „montanist și hidraulic al departamentului Lucrărilor Publice”. Tot de numele acestui inginer se leagă și monumentală lucrare „Cișmeaua de fier”, turnată în Moravia la comanda ultimului domn al Moldovei, Grigore Ghica în anul 1851 și montată în curtea mitropoliei. Între anii 1882 - 1905, se efectuează studii pentru o soluție modernă, de anvergură, care să rezolve problema alimentării cu apă potabilă a orașului Iași. Astfel că în anul 1905 se dispunea de 4 proiecte: 1. Lindley cu 15000 m³/zi, de la Timișești; 2. Lindley, cu apă din Prut, pentru același debit; 3. Chainneau, cu apă din Prut; 4. Savul, cu 6000 m³/zi, cu apă de izvor de la Gherăești. În final, s-a optat pentru prima soluție Lindley, bazată pe aducțiunea izvoarelor de la Timișești, și se poate spune că acest moment reprezintă pentru Iași atingerea stadiului de adevărat oraș sub aspect edilitar. Acest traseu are este format din numeroase monumente de arhitectură. Spre exemplu castelul de apă de la Săbăoani, care a fost inaugurat în anul 1905.

Foto. 3. Castelul de apă de la Săbăoani
(Foto: Vieru Paul 2015)

Pe parcursul timpului, aducțiunii Timișești i-au fost aduse numeroase îmbunătățiri. Construirea unor obiective industriale cu consum de apă ridicat (1955-1985), în paralel cu creșterea numărului de apartamente construite (peste 50.000), a dus la mărirea consumului de apă potabilă a orașului Iași. Din cauza debitului insuficient furnizat de sursa Timișești, se proiectează și se execută, în diferite etape (1955 - 1957; 1964; 1972; 1973), alimentarea cu apă a orașului Iași din sursa de suprafață Prut. În prezent, alimentarea cu apă a municipiului Iași se face din următoarele surse: Timișești (1.500 l/s), Prut (2.162 l/s apă potabilă și 1.700 l/s apă industrială), Captarea Repedea.

4. Rețeaua de alimentare cu apă potabilă a municipiului Piatra Neamț

Până în secolul XIX alimentarea cu apă a orașului Piatra Neamț se făcea din izvoare și fântâni. În a doua jumătate a secolului XIX au fost făcute unele progrese în alimentarea cu apă în acest oraș, Gh. Verșescu a arătat că aceasta "*se făcea din puțuri și izvoare, dar și prin sacale ce aduceau apă din Bistrița*". În perioada contemporană, lucrările de alimentare s-au dezvoltat atât ca debit, cât și ca lungime a rețelei de aducțiune și distribuție.

Primele mențiuni în acest sens aparțin lui D. Hoge (primar din 1914), care arată că după 1882 s-au descoperit și captat izvoarele de ape minerale de pe Cozla. După analizele făcute de prof. P. Poni de la Iași, un consorțiu de medici din București a cerut primăriei "*să i le dea în concesiune pe timp îndelungat, cu obligația de a face captarea sistematică și a construi pavilioane de cură*". Dar primarul de atunci (Theodor Dornescu) și consiliul comunal nu au acceptat. Abia în 1916 s-a cerut o nouă concesiune, de către dr. Gr. Nicolau, dar lucrarea concesionată n-a mai putut prinde viață, începând Primul război mondial.

Alte mențiuni privind preocupări în acest domeniu se întâlnesc în anul 1909, când se construiesc Teatrul de Vară din parcul Cozla și castelul de apă de pe același munte (foto. 4), primăria împrumutând pentru acest scop o sumă mare (800.000 lei). În același timp, după inundațiile din 1911, reîncepe îndiguirea Cuejdiului, iar din 1914 se lucrează sistematic și la canalizarea celor două râuri care traversează orașul (Bistrița și Cuejdiul).

Foto. 4. Castelul de apă de pe muntele Cozla (plan îndepărtat)
(Sursa <http://www.ziarpiatraneamt.ro/petru-poni-si-apele-minerale-de-pe-cozla>)

Mai târziu, Gh. Verșescu semnalează că în 1925 începe construirea unei galerii de racordare a puțului de captare cu cameră de la Casa Apelor de la Bistrița și a unui puț absorbant în curtea Uzinei Electrice. Tot același autor arată că în 1964 lucrările la noua sursă de alimentare cu apă prevăzută pentru prima etapă erau finalizate. Fuseseră amenajate 19 puțuri de captare a apei din râul Bistrița și montată o conductă magistrală de aducțiune, fiind construite și două rezervoare de apă de mare capacitate și două stații de repompare. Pentru alimentarea cu apă a întreprinderilor a fost efectuată și devierea aducțiunii apei din lacul *Reconstrucția* pentru fabrica "Pergodur" și "platforma chimică Săvinești".

În perioada actuală serviciile publice de alimentare cu apă potabilă și de canalizare epurare ape uzate în municipiul Piatra Neamț sunt furnizate de Compania Județeană APA SERV S.A., care are două surse de alimentare cu apă 1 - captare de suprafață, 2 - captare subterană. Acestea asigură un debit de 95.000 m³/zi .

5. Rețeaua de alimentare cu apă a municipiului Vaslui

În secolul XV târgul de pe Vaslui a ajuns de prim rang, cu o populație ce se apropia numeric de cea a Iașului. Poziția favorabilă a orașului - situat fiind la confluența râului Bârlad cu Văsulețul și cu Racova - a constituit cadrul propice de dezvoltare urbană a acestui târg. În atare condiții, În 1435, în timpul lui Ștefan al II-lea (fiul lui Alexandru cel Bun), Vasluiul devine reședință domnească și „capitala” Moldovei Meridionale, fapt pentru care se construiește aici o Curte Domnească. În cadrul reședinței domnești de la Vaslui cercetătorii au descoperit, pe lângă ateliere meșteșugărești, locuințele curtenilor, ateliere de olărit, ateliere de confecționat arme, grajduri, alte acareturi și un impresionant

sistem de alimentare cu apă, format din: un apeduct care aprovizionează cetatea cu apa din două izvoare puternice, un rezervor de apă de aproximativ 1000 m³ și două fântâni săpate.

Până în anul 1865, populația orașului Vaslui lua apa necesară nevoilor gospodărești din surse locale (fântâni). Prima lucrare de alimentare cu apă se execută în 1865, când apa captată a izvoarelor din valea pârâului Dela este condusă printr-o conductă de olane până la o cișmea situată pe strada Călugăreni. Odată cu executarea captării Chitoc (1912) și castelului de apă din grădina Copou, începe să se dezvolte și rețeaua de distribuție a apei din orașul Vaslui, acoperind inițial nevoile populației din centrul civic. Rețeaua se extinde după 1939, odată cu darea în exploatare a sursei Vasluiet, iar din 1961 tot în rezervorul din grădina Copou.

Începând cu anul 1965, datorită măririi numărului de obiective industriale, a crescut și numărul populației. Se impune construirea unor cartiere de locuințe cu confort sporit (blocuri), ceea ce conduce implicit la creșterea cerinței de apă. Schema actuală a sistemului de alimentare cu apă potabilă a municipiului Vaslui a fost configurată în cea mai mare parte în perioada contemporană, odată cu ridicarea nivelului de civilizație al orașului. S-au construit aducțiuni de apă de la Solești și Pușcași, s-a introdus un sistem modern de canalizare. Distribuția unităților de acest gen este marginală, determinată în mare măsură de relief: stația de tratare a apei și rezervoarele de apă la cota cea mai înaltă din oraș (Dealul Morii); stația de epurare în punctul cel mai coborât al intravilanului, din sud-est. Prin situarea sa în bazinul hidrografic Bîrlad, care este deosebit de sărac în resurse de apă atât subterană cât și de suprafață, Vasluiul se remarcă ca fiind un oraș cu rezerve de apă reduse cantitativ.

6. Alimentarea cu apă potabilă a municipiului Bacău

Municipiul Bacău este cel mai important centru urban din culoarul Siretului. Situat la confluența Bistriței cu Siretul, a beneficiat de una din cele mai favorabile poziții geografice. Dezvoltarea sa a fost impulsionată de varietatea resurselor din cele două mari unități naturale vecine, de deschiderile mari oferite de Siret spre nord și sud, de Bistrița spre nord-vest, ca și deschiderile secundare spre vest și est de pe valea Trebișului și Pârâul Morii.

Cu toate aceste posibilități de dezvoltare, în orașul Bacău primele obiective moderne de alimentare cu apă și canalizare s-au introdus în anul 1909. Sistemul cuprindea 9 puțuri filtrante din zona Gherăești (pânza freatică a râului Bistrița), un rezervor de apă de 800 mc, înalt de 20 m, conducte de aducțiune și rețea de distribuție a apei potabile și sistem de canalizare cu deșeură în râul Bistrița.

În momentul actual schema de alimentare cu apă potabilă a municipiului Bacău este compusă din surse subterane (captări subterane) și din sursa de suprafață (acumularea Poiana Uzului). Captarea de apă subterană este asigurată din 6 fronturi, în cadrul cărora sunt puțuri forate de mică adâncime. Fronturile de captare sunt amplasate în bazinul hidrografic Siret, râul Bistrița, de la ieșirea Bacău – Piatra - Neamț până în localitatea Andrieșești.

Lacul de acumulare "Poiana Uzului" este situat în apropiere de Sălătruc, fiind construit la Pivniceri, în zona localității Dărmănești din jud. Bacău. Barajul în spatele căruia s-a format lacul este un baraj cu contraforți, unul dintre puținele baraje de acest fel din România și al doilea din Europa de acest tip. Este un baraj tip „de greutate cu contraforți ciupercă”. Barajul este înalt de 84 m, lung de 507 m, iar lacul are o lungime

de 3,75 km, o suprafață de 334 ha și un volum de 98 milioane mc. Adâncimea maximă a lacului este de 64,7 m.

Foto. 5. Barajul acumulării Poiana Uzului
(Sursa S.G.A. Bacău, 2014)

7. Rețeaua de alimentare cu apă potabilă a municipiului Galați

Prima atestare din care reiese punerea în funcțiune a unui sistem centralizat de alimentare cu apă în orașul Galați datează din anul 1872, fiind reprezentat de captare, tratare și distribuție apă din sursa de suprafață - fluviul Dunărea. În timp, acest sistem de alimentare cu apă a suferit mai multe modificări, în funcție de dezvoltarea orașului, cum ar fi:

- 1894 - Se pune în funcțiune Turnul de apă;
- 1914 - Se pun în funcțiune 3 filtre rapide (firma Glendfield Anglia), debitul uzinei crescând la circa 200 l/s;
- 1929 - Se construiesc 2 filtre lente debitul crescând la circa 300 l/s;
- 1952 - Se dau în exploatare 2 rezervoare cu capacitate totală de 5.000 m³;
- 1962 - Intră în funcțiune stația de tratare cu reactivi (sulfat de aluminiu); lungime de 21 Km.

Se pune în funcțiune Stația de repompare Șerbești, echipată cu 2 rezervoare a câte 5.000 m³ și 6 electropompe. Se inaugurează conducta de aducțiune D 1.000 mm cu o lungime aproximativă de 42 Km pe traseul Vadu - Roșca – Șerbești – Galați. De asemenea, se inaugurează și conducta de refulare Șerbești - Galați cu D 800 mm și o lungime de 17 km. În perioada aceluiași an se pune în funcțiune Stația de pompare Filești (mun. Galați), dotată cu 2 rezervoare de câte 15.000 m³. Totodată se pun în funcțiune o stație de clorinare și o stație de pompare cu 6 electropompe cu capacitatea de pompare totală de 2.000 l/s;

Foto. 6. Carte poștală cu Turnul de apă din Galați
(Modificat – Vieru Paul 2017)

-1975 - Se execută priza de apă brută din Dunăre și se execută conducta de refulare Șerbești – Galați D 1000 mm. Se construiește rezervorul 15000 m³ Șerbești;

-1980 - Se dau în exploatare obiectivele de alimentare cu apă din sursa de adâncime Salcia - Liești cu un debit total de 900 l/s, conducta cu D 1200 mm Salcia – Șerbești și conducta cu D 1000 mm Șerbești – Filești;

-1990 - 1993 –Se realizează extinderea frontului de captare Vadu - Roșca cu 18 puțuri, extinderea capacității rezervorului de la Șerbești și extinderea Uzinei I cu încă două decantoare gravitaționale;

-1995 - Se finalizează prima etapă de extindere a Uzinei nr. 2, cu capacitatea de 800 l/s, reușindu-se cu aceasta ocazie asigurarea unui regim de livrare, a apei reci potabile, 24 din 24 ore, tuturor consumatorilor.

În 1998, conform Ordonanței 30/1997, are loc reorganizarea întreprinderii în actuala SC. APATERM. SA. Galați, în baza Hotărârii Consiliului Local 68/1998, cu următoarele obiective: Uzina I, II: valea Țiglinei I; Stația Pompare Filești: str. 9 Mai; Stația Pompare Filești: str. 9 Mai; Stația Pompare Turn: str. Crizantemelor. În prezent activitatea de

alimentare cu apă se face din două tipuri de surse: de suprafață - fluviul Dunărea și captări subterane - Vadu Roșca și Salcia – Liești.

8. Rețeaua de alimentare cu apă potabilă a municipiului Focșani

La sfârșitul secolului XVII, „*Focșanii, orașul dintre cele două țări românești*”, avea un apeduct „*care aduce apă cale de două ceasuri*”, precum arată cronică lui Gheorghe Șincai, care alimenta cu apă potabilă 12 cișmele. Înmulțite între timp (se presupune la 18), aceste cișmele necesitau lucrări de întreținere pentru buna lor funcționare, de aceea în 1813 Caragea - Vodă dă o „*carte*” prin care se alocă anual sume de bani - „*venituri*” - în vederea întreținerii cișmelelor din Focșani.

Ulterior, la sfârșitul secolului XVIII, grădinile orașului Focșani (500 ha) erau irigate cu ajutorul unor conducte din olane care aduceau apa din râul Putna. Aducțiunea pornea de la o „*răstoacă*” (abaterea unui râu pentru nevoile edilitare ale unui oraș), aflată la confluența Milcovului cu Putna. La începutul secolului XIX în orașul Focșani sunt atestate 24 cișmele, care aveau ca sursă drenul de terasă Babele. De reținut este faptul că sursa adusă pe olane a urmat un traseu pe sub apa Milcovului, pentru a ajunge în orașul Focșani.

După decenii, la sfârșitul secolului XIX, este finalizat canalul *Mihai Sturza*, care trebuia să aducă apă în Focșani. Cu priza la Găești, trecea prin viile de la Jariștea - Odobești și Focșani, pentru ca după traversarea orașului, să se verse în Putna de jos de Mândrești. Scopul pentru care a fost construit acest canal era alimentarea cu apă a orașului Focșani, însă datorită potabilității scăzute, apa a fost folosită mai mult pentru irigații.

La trei ani după inaugurarea gării Focșani (1887), se dă în funcțiune placa de învârtit mașini și castelul de apă. Vreme de un deceniu, placa turnantă și castelul de apă vor fi singurele structuri definitive ale stabilimentului. Odată cu darea spre folosință a turnului de apă de la gara Focșani, s-a rezolvat și problema alimentării cu apă a familiilor ce locuiau în jurul gării². Turnul de apă era alimentat prin intermediul rețelei de alimentare cu apă care capta izvoare din regiunea Babele-Cucuieți. După ce a fost afectat de bombardamentele din toamna anului 1916, castelul de apă din gara Focșani este reconstruit în 1917 de armata austro-germană, cu înfățișarea care încă o mai păstrează și astăzi (foto. 7).

În anul 1906, conform proiectului efectuat de Elie Radu, este mărit drenul vechi de la Babele, care captează stratul freatic al terasei Putnei, alimentat din Pietrișurile de Căndești ale Măgurii Odobești. Între anii 1908 - 1909 și 1928 - 1930 se vor capta și alte izvoare pentru a face față dezvoltării rețelei. În 1937, conform datelor statistice din arhiva primăriei Focșani, lungimea conductelor de alimentare cu apă potabilă din oraș era de 43607 m și deservea 2831 abonați.

În perioada anilor 1960 - 1962 se fac studii asupra acviferului din nordul localității Suraia. Analizele chimice ale apei pompate din forajele experimentale au arătat că apa stratului freatic îndeplinește condițiile de potabilitate, duritatea totală fiind de 12 - 18 grade; în nici o analiză nu a apărut fierul în compoziția apei. În prezent alimentarea cu apă potabilă a municipiului Focșani se face din 3 surse: 1. Sursa subterană Suraia - 38

² *Focșanii. Memoriile regelui Carol I al României*, București, 1919.

puțuri forate; 2. Sursa Babele - dren pe malul drept al râului Putna, comuna Vidra, sat Burca (Cucuieți), la Km 27 Focșani - Vidra ; 3. Sursa subterană Mândrești - 2 puțuri forate.

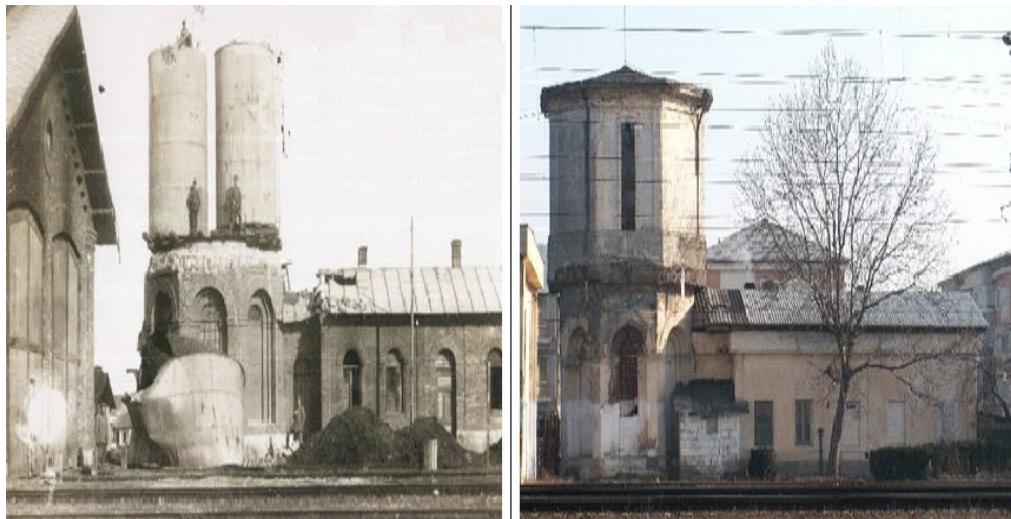

Foto. 7. Castelul de apă din gara Focșani, după bombardamentul din 1916 (arhiva primăriei Focșani; foto Vieru Paul, 2013)

Concluzii

Pe teritoriul marilor orașe ale Moldovei până acum 150 de ani, alimentarea cu apă a nu se deosebea mult de aceea a satelor de astăzi. Apa se lua din puțuri săpate în stratul freatic, din izvoarele învecinate sau din râul cel mai apropiat. În unele orașe apa era transportată cu sacale de la izvoare sau de la râuri și vândută populației, pe străzi. Câteva încercări de a se executa alimentări cu apa centralizate s-au făcut încă din secolul XVII (Iași 1675, Focșani 1690). Apa era distribuită la câteva cișmele din oraș printr-o rețea de conducte. În prima jumătate a secolului XIX se fac unele progrese în lucrările de alimentare cu apă. Astfel, se execută primele instalații interioare în casele unor boieri și la spitale și se face trecerea de la conductele din tuburi ceramice la cele din tuburi metalice (Iași 1843).

Alimentările cu apă în centrele populate ale țării noastre au cunoscut o dezvoltare rapidă, în special în perioada 1880 - 1915. La aceasta au contribuit într-o mare măsură ingineri pregătiți în Școala Națională de Poduri și Șosele, înființată în anul 1867 la București. Figura cea mai prominentă a tehnicii românești în domeniul alimentării cu apă a fost inginerul Elie Radu, botoșănean de origine³. Pe lângă conducerea execuției unor numeroase lucrări de construcții de căi ferate și șosele, de poduri de cale ferată și șosele, inginerul Elie Radu a proiectat și a condus execuția a numeroase lucrări de

³ Elie Radu, *Alimentarea cu apă a orașelor*; idem, *Alimentarea cu apă a orașelor de munte*.

alimentare cu apă în diferite orașe din Moldova (Botoșani, Piatra Neamț, Tg. Ocna etc.). Toate aceste lucrări au fost concepute cu mult simț tehnic și cu convingerea că trebuie să fie păstrate în funcțiune un timp cât mai îndelungat.

Cu toate eforturile ce s-au depus, în primele patru decenii ale secolului XX nu s-au putut satisface decât parțial nevoile de apă potabilă ale centrelor populate din Moldova, astfel încât, în preajma celui de-al Doilea război mondial, din cele 8 orașe cu peste 10.000 locuitori, 6 posedau lucrări de alimentare cu apă, cantitatea de apă distribuită reprezentând numai 40% din nevoile de apă ale populației acestor orașe. După cel de-al Doilea război mondial au fost făcute investiții masive, fapt ce a creat condițiile pentru dezvoltarea gospodăriei comunale în centrele populate.

Actualmente, prin Tratatul de Aderare la Uniunea Europeană – Capitolul Mediu, România a acceptat realizarea de investiții în infrastructura de alimentare cu apă și canalizare și asigurarea condițiilor de viață decente pentru locuitorii săi. Astfel că, până la 31 decembrie 2015 trebuiau să fie realizate sisteme de alimentare cu apă în majoritatea orașelor mari, iar gradul de colectare a apelor uzate trebuia să fie de 100% pentru localitățile cu peste 10.000 locuitori, și 80% pentru localitățile cu peste 2.000 locuitori, în timp ce epurarea apelor uzate trebuia realizată în proporție de 100% pentru localitățile cu peste 10.000 locuitori și de 77% pentru localitățile cu peste 2.000 locuitori.

Din păcate, conform datelor Institutului National de Statistică, la finalul anului 2016 constatăm că investițiile în infrastructura de alimentare cu apă și canalizare au fost insuficiente, iar efectele se văd: doar 65% din populație beneficiază de apă potabilă și 50% din populație are acces la canalizare.

BIBLIOGRAFIE

1. Busuioc Elena (1975) - *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (secolul al XIV – lea până la mijlocul secolului al XVI – lea)*, Edit. Academiei RSR, București.
2. Botzan M. (1984) - *Apele în viața poporului român*, Edit. Ceres, București.
3. Cantemir Dimitrie (1986) - *Descriptio Moldaviae*, Edit. Minerva, București.
4. Ianoș I. (1982) - *Rolul orașelor în dezvoltarea zonelor funcționale ale teritoriului României*, Rezumatul tezei de doctorat, București.
5. Ianoș I. (2004) - *Dinamica urbană*, Edit. Tehnică, București.
6. Nimigeanu V. (1995 - 1996) - „Aspecte geografice privind populația județelor din partea de est a țării”, în *Lucrările Seminarului „Dimitrie Cantemir”*, nr. 15 - 16, Iași.
7. Patriche D., Ristea Ana Lucia (2002) - *Urbanism comercial*, Edit. Uranus, București.
8. Paulet J.P. (2000) - *Geographie urbaine*, Armand Collin, Paris.
9. Popescu Claudia Rodica (2000) - *Industria României în secolul XX - analiză geografică*, Edit. Oscar Print, București.
10. Pop P. Gr. (2001) - *Evoluția populației României în a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Edit. Studia, Cluj-Napoca.
11. Ungureanu Al. (1976) - „Evoluția teritorială a orașelor din Moldova”, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”*, s.II, tom XXII, Iași.
12. Ungureanu Al., (1980) - *Orașele din Moldova. Studiu de geografie economică*, Edit. Academiei, București.

Keywords: *centralized water supply systems, water required, Moldavia, Suceava, Botoșani, Piatra Neamț, Iași, Bacău, Vaslui, Galați, Focșani.*

THE HISTORY OF CENTRALIZED WATER SUPPLY SYSTEMS FROM THE MAJOR CITIES OF MOLDAVIA

(Summary)

In the territory of the major cities of Moldavia until 150 years ago, the water supply did not differ much from that of the villages today. The water was taken from wells dug into the underground, from neighboring springs or from the nearest river. In some cities the water was transported with sacs from springs or rivers and sold to the population on the streets. Several attempts to execute centralized water supply or from a century ago. XVII (Iași 1675, Focșani 1690). The water was distributed to a few dams in the city through a pipeline network.

In the first half of the nineteenth century, some progress has been made in water supply. Thus, the first indoor installations are executed in the houses of boyars and hospitals and the passage from pipes from ceramic tubes to pipes in metal tubes (Iași 1843) is performed. Water supplies in the populated centers of our country have experienced rape development, especially between 1880 and 1915. This was largely contributed by engineers trained in the National School of Bridges and Roads, established in 1867 in Bucharest. The most prominent figure of the Romanian technique in the field of water supply was the engineer Elie Radu. In addition to managing the execution of numerous railway and road construction works, railroad bridges and roads, engineer Elie Radu designed and led the execution of several water supply works in various cities in Moldova (Botoșani, Piatra Neamț, Tg. Ocna etc.). All these works were designed with a lot of technical sense and with the conviction that they should be kept in operation for as long as possible.

Despite all the efforts made in the first four decades of the 20th century, only partially could be met the drinking water needs of the populated centers in Moldova, so that, in the wake of the Second War of the 8 cities with more than 10000 inhabitants, 6 had water supply, the amount of water distributed accounting for only 40% of the water needs of the population of these cities. After the Second World War massive investments were made, which created the conditions for the development of the communal household in the populated centers.

Currently, through the Accession Treaty to the European Union - the Environment Chapter, Romania has accepted investment in water supply and sewerage infrastructure and ensuring decent living conditions for its inhabitants. Thus, by December 31, 2015, water supply systems had to be built in most major cities, and the waste water collection rate had to be 100% for localities with over 10,000 inhabitants and 80% for settlements with more than 2,000 inhabitants, while wastewater treatment was to be carried out in 100% for localities with over 10,000 inhabitants and 77% for settlements with more than 2,000 inhabitants.

Unfortunately, according to the National Institute of Statistics at the end of 2016, we find that investments in the water supply and sanitation infrastructure were insufficient and the effects are seen: only 65% of the population benefit from drinking water and 50% of the population has access to sewage.

Mihai C.V. CORNACI

OBSERVAȚII GENERALE REFERITOARE LA CARTOFILIA BOTOȘĂNEANĂ

Cuvinte - cheie: cartofilie, Botoșani, carte poștală ilustrată, tipărire, circulație, colecționare, colecționari, colecții.

În linii generale, colecționarii de cărți poștale ilustrate (C.P.I.), cât și alți iubitori ai domeniului, cunosc în parte eforturile tuturor celor care, în ultimele decenii ale secolului al XX-lea și începutul celui următor, s-au străduit prin studiile lor să-și aducă contribuția la elucidarea începutului cartofiliei¹ europene, cât și a celei din Regatul României. Deși o mică parte din aceste contribuții s-au dovedit ulterior cu unele inexactități, ele au constituit în timp acumulări benefice procesului cognitiv, când respectând criteriile evolutive, s-au declanșat salturile calificative ale domeniului.

În perioada de început, asupra cărților poștale² (C.P.) se intervenea de către expeditor printr-un procedeu oarecare la aplicarea unui desen (ilustrații) pe aversul C.P., devenind accețiunea strictă a expresiei „*carte poștală ilustrată*”, și nu „*carte ilustrată poștală*”. Aceste C.P., în fapt oficiale, care au respectat normele de exploatare poștală și care au fost ulterior ilustrate, pot fi apreciate în accețiunea cartofiliei ca fiind „*cărți poștale ilustrate*”. Dacă spunem „*da*”, ajungem în contrast cu regulile cartofiliei, piesele fiind rezultatul unor acțiuni impulsive sau afective de moment, fiind aproape imposibil de încadrat într-un perimetru sistematizat după criterii obiective. Dacă apreciem și spunem „*nu*”, apar critici după opinii, în general, subiective.

Numai în baza unei convenții colective a specialiștilor, ce va genera o posibilă definiție practică aceea ce poate fi considerat drept „*carte poștală ilustrată*”, va depăși aprecierea și responsabilitatea unei singure persoane. Pe drept - astfel de piese pot fi încadrate în categoria „*variațiuni de cărți poștale*”³, cu motivarea că prin procedeele folosite s-a diversificat doar forma de exprimare a unui mesaj (comunicare), piesa rămânând ceea ce a fost în intenția producătorului, o carte poștală prevăzută artificial cu o ilustrație. Depășind improvizațiile și neavând în prima perioadă exemplare pentru categoria „*precursori*”, opinăm pentru încadrarea în cartofilia propriu-zisă doar a acelor piese confecționate conform unor norme stabilite și acceptate legal, prevăzute de firma producătoare cu o ilustrație de mărime variabilă, cu destinația de a servi oficial ca suport pentru corespondență poștală în folosul public.

¹Ramură de colecționare, apărută după anul 1870, ca urmare a primelor emisiuni de C.P.; apoi de C.P.I. Este pasiunea de a colecționa, selecta și studia cărțile poștale ilustrate. Numele său vine din limba franceză (*cartophilie*). Este separată de filatelie.

²Primele C.P. au apărut în Austro-Ungaria, la 01.11.1869 (Vezi Marcel Dănescu, *Filatelie de la A la Z*, Editura Sport-Turism, București, 1987, p. 60.

³Vezi: prof. Helmut Kulhanec, „*Proiect privind începutul cartofiliei în Vechiul Regat*”, în „*Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică*”, Anul VII, nr. 10 (79), decembrie 2001, pp. 10-12.

În acest context, după ce la 1 octombrie 1869, profesorul de economie de la Academia Militară din Viena, Emmanuel Hermann, lansează un carton numit “*Korrespondenz - Karte*”, aceasta fiind prima carte poștală din lume⁴ și după apariția primelor emisiuni de cărți poștale ilustrate în jurul anului 1870⁵, administrațiile poștale din mai multe țări și-au însușit editarea cărților poștale simple și ilustrate, ajungându-se la aprecierea că în anul 1880, în lume, s-au expedit un miliard de exemplare. Multitudinea de emisiuni a micilor cartoane desenate și colorate de abili graficieni - ilustratori ori fotografi specializați în redarea unor largi game de subiecte (personalități, evocări istorice, edificii celebre și aspect stradale, peisaje, modă, obiceiuri și ocupații, viața la țară etc.) a atras atenția mai multor îndrăgostiți de frumos, apărând astfel colecționarii.

Ca o confirmare că această pasiune -*cartofilia*- a apărut de timpuriu, prezentăm alăturat o copie după o ilustrată (pliată) din colecția personală (fig.1), având imprimat în interior și pe partea opusă adresei “Marșul Colecționarilor de Ilustrate” de Jul Holzer, lucrare în Do Major pentru pian, trio în Fa Major, formă tripartită ABA .

Fig. 1

Piesa provine dintr-o corespondență de familie, dintre alte 177 bucăți, având ca fericită destinatară pe d-ra Rosi Costiner din Corni, districtul Verești; a fost expedită din Viena la 10.09.1898⁶. Tot la acest capitol, amintim dintre precursori pe poeta Emilia

⁴ Aureliu Ciobanu, C-tin Ciobanu, *Alexandre-Wilhelm Wolkenberg, primul editor cartofil din Basarabia*, Chișinău, 2014, p. 9.

⁵ Marcel Dănescu, *op. cit.*, p. 61.

⁶ Articol de semnalare, publicat în revista „*Filatelia*”, nr. 2 (441), 1993, p. 10.

Fontane care, printre stihurile sale, unul l-a dedicat colecționarilor cartofili (fig. 2), „*Sonet pentru cartofili*”, în traducerea lui Dumitru Munteanu⁷.

Fig. 2

Mai târziu, prin anii 1970-1975, Dumitru Munteanu („Ticu”), unul dintre marii maeștrii cartofili, dar și un remarcabil epigramist, scrie „*Ultimul epitaf*” la adresa unora care nu sunt în măsură nici să bănuiască frustrările suferite uneori de un colecționar în finalizarea epuizantei sale pasiuni:

*“Când cei cu-a duhului carență
Mă vor fi îngropat umil,
Prefer pământul că-i fertil,
Nu stearpa lor indiferență...”*

Mai recent (09.10.1998), scriitorul și cartofilul ieșean V. Vajoga, a scris „*Rondelul cartofilistului*”.

Referitor la presupusele date de apariție a primelor „*cărți poștale ilustrate*” în țările europene, după tot felul de păreri controversate, în general poate fi admisă clasificarea⁸:

1. Iulie 1870 - Germania - prin comerciantul A. Schwartz;
2. Septembrie 1870 - Franța, Paris;
3. 1 octombrie 1870 - Anglia;

⁷ Silviu N. Dragomir, *Istoria cartofiliei românești*, București, 2010. Copie după C.P.I. de la p. 2.

⁸ Silviu N. Dragomir, *op. cit.*, p. 24.

4. 1 ianuarie 1871 - Belgia;
5. 20 mai 1871 - Austria;
6. 1874 - Germania (Rudelsburg);
7. 1882 - Germania (Exp. Nat. De Industrie, Meserii și Arte).

Privitor la cărțile poștale ilustrate (C.P.I.) românești, se poate afirma că au devenit legale din data de 20 octombrie 1894 - prin ordinul circular nr. 43041, publicat în *Buletinul Telegrafo-Poștal* din 1894, p. 479 - "pentru a satisface cerințele publicului, se admite în serviciul intern, introducerea cărților poștale de industrie privată". În fapt, prima C.P.I. din Vechiul Regat (fig. 3) a fost pusă spre vânzare în luna august 1894, cu ocazia inaugurării în București a *EXPOZIȚIEI COOPERATORILOR ROMÂNI*.

Fig. 3 (exemplar în colecția autorului)

Expoziția a fost organizată sub conducerea lui Dimitrie Butculescu, președinte al cooperativelor române și președinte al Societății Filateliștilor din România. Cărțile poștale ilustrate, tripticul (roșu, galben și albastru), editate cu ocazia evenimentului, au avut ca bază, autorizarea D.G.T.P. dată prin circulara 40.605/17.09.1894: „Vi se pune în vedere că direcțiunea autorisând comitetul expozițiunii cooperativelor din țară de a confecționa și pune în circulație, numai pe timpul cât va dura expozițiunea ce s-a deschis în București la 29 august (), nișce cărți poștale speciale cu ilustrațiuni, tipărite pe cartoane albastre, galbene și roșii, fără timbru încrustat (...)”⁹. Autorul desenului de pe C.P.I. este

⁹Mihail Cezar Săvulescu, „Puncte de vedere privind unele aspecte ale perioadei clasice a cartofilieii românești”, în Revista „Filatelia”, nr. 11/1999, pp. 7 - 8; idem, „Studiu privind documentele emise de Direcția Generală a Telegrafelor și Poștelor referitoare la admiterea și reglementarea circulației prin poștă a cărților poștale ilustrate până la 1905”, în: Revista „Filatelia”, nr. 12/1999, pp. 17-19.

artistul Constantin Jiquidî, iar „fărăncuța” care i-a servit ca model a fost domnișoara Alexandrina Burelly, ulterior căsătorită cu marele dramaturg Ion Luca Caragiale.

De menționat că la Expoziția Cooperatorilor din București, au participat și unele societăți cooperatiste¹⁰ reprezentând industria grea (Lemaitre, Wolff), dar și „Societatea Cooperativă a Construcțiilor și Meșterilor Români”, care a editat o medalie (fig. 4), pe reversul căreia este înscrisă legenda dispusă circular „CONCURSUL GENERAL ANUAL - 29 AUGUST 1894”, care confirmă data corectă a deschiderii expoziției (și nu 20 sau 24 august, după unele surse, date strecurate probabil din greșeli de tipar).

Avers

Fig. 4.
(exemplar în colecția
autorului)

Revers

De apariția primelor cărți poștale ilustrate de la noi s-au ocupat mai mulți cercetători cartofili, printre care Viorel Lipovan, Liviu N. Cristea, Valeriu Avramescu, Helmut Kulhanek, Mihail Cezar Săvulescu, Romeo Alexandrescu, Silviu N. Dragomir ș.a. Față de circulația acestor C.P.I., cercetătorii sus menționați au afirmat:

- Cea mai timpurie dată de circulație cunoscută este 10 septembrie 1894- un exemplar de culoare roșie, în colecția Silviu Dragomir;
- Cea de-a doua, tot de culoare roșie, din colecția R. Alexandrescu, circulate la 24.09.1894 (fără ștampila expoziției), prima până acum circulată legal prin poștă, după aprobarea oficială excepțională din 17 septembrie 1894, având cele două ștampile poștale de plecare (București) și sosire (Brăila);
- Cea de-a treia, este un exemplar albastru prezentat de d-l S. Dragomir, în *op. cit.*, la p. 25, cu marcă aplicată și doar cu ștampila expoziției din 30 septembrie 1894, adresată domnului D. Butculescu (posibilă autoadresare) lipsind ștampila de sosire;
- Cea de-a patra, exemplar de culoare galbenă, fără marcă, cu ștampila expoziției din 4 noiembrie 1894 (prezentat de domnul Silviu Dragomir);
- Cea de-a cincea, exemplar de culoare roșie, în colecția prof. Helmut Kulhanek, mai puțin relevantă, circulată în 1896, de la Bacău în Austria¹¹.

Acceptarea datei de 2 octombrie 1894 ca dată oficială de posibilă punere în circulație a ilustratelor (circulara nr. 43.039, cu anunțul nr. 43.041), reglementează problema C.P.I., ce provin de la industria priavtă, încât cele trei piese emise la Expoziția Cooperatorilor

¹⁰ [www.zt.ro/ziarul de duminică/ expoziția cooperatorilor - 3020114](http://www.zt.ro/ziarul%20de%20duminica/expoziția%20cooperatorilor-3020114).

¹¹ Helmut Kulhanec. „Proiect de scenariu privind începutul cartofiliei în Vechiul Regat (2), în: „Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică”, An VIII, nr. 1-2 (80-81), pp. 9-11.

pot fi încadrate la categoria precursori. Făcând referire la adevărații precursori cunoscuți¹², enumerăm:

- Anul 1874. O invitație trimisă destinatarului într-un plic, piesă în colecția domnului Șerban Drăgușanu, comunicată în revista „Colecționarul”, nr. 3/1995, p.18, este considerată de cercetători cel mai vechi precursor al ilustratelor;
- Anul 1885, decembrie. Prima C.P.I., apărută pe teritoriul actual al României, a fost pusă în vânzare în ultimele zile ale lunii decembrie 1885 de către editorul C.F. Theil din Sibiu;
- Anul 1888, aprilie. Prima C.P.I. de producție manufacturieră concepută și realizată de poetul Alexandru Macedonski, se află în colecția cercetătorului Silviu Dragomir și a fost comunicată (“*Un autoportret inedit al lui Alexandru Macedonski*”) în nr. 3/1990 al revistei *Transilvania*;
- Anul 1889, februarie, 6. Piesa aflată în colecția cercetătorului Silviu Dragomir, o invitație la teatrul din “Villa St. Georges” de pe strada Lustrului nr. 5, realizată de editorul “Mutzner, Bucarest” cu distribuire prin plic;
- Anul 1889, decembrie. Posibilă C.P.I. cu chipul lui Mihai Eminescu, până în prezent, neidentificată cu precizie. (Augustin Z.N. Pop - scrisoare circulară din 10 decembrie 1889);
- Anii 1892-1894. Primul pliant din România, intitulat “Souvenir de Sinaia”;
- Anul 1894, iulie. Imprimat reprodus pe o C.P. a timpului ce poartă data fixă “București, iulie 1894”, pentru a fi expediat drept carton publicitar în plic închis. Este un imprimat al casei comerciantului Julius Saxon din București, delegat al fabricii de mașini-unelte John Fowler.

Trecând peste momentul august 1894, cercetătorii au mai identificat:

- 1894, 28 noiembrie:
- 1. Vedere realizată artizanal pe un întreg postal de 5 bani “SPIC DE GRÂU”, cu “ștampila de zi” 28 noiembrie 1894, iar cea de sosire 29 noiembrie 1894;
- 2. Vedere litografiată editată de Carol Müller, datată București, 28 noiembrie 1894;
- 3. Piesă (supratiparul Carol Müller), datată 17.12.1894, se află în colecția Doru Parfene.

Mergând pe traseul evolutiv al C.P.I. din Vechiul Regat, se deduce că primul care s-a angajat în producția de masă și care pe drept cuvânt poate fi numit părinte al cartofiliei românești a fost editorul Carol Muller, la început singur iar mai târziu în asociere cu Emil Storck (1863-1947)? Lui i se datorează primele C.P. litografiate din România, care fuseseră prefigurate prin anunțul publicitar din 5 octombrie 1894 în *Revista Științifică Ilustrată* (nr.11) și care au apărut pe piața românească în jurul datei de 26 octombrie/7 noiembrie 1894. La 1896 apar primele C.P.I. - realizate pe bază de fotografii păstrând și elemente ornamentale de tip litografic sistem practicat în jurul anului 1927 de Atelierele E. Marvaru sub denumirea de „*foto-litografie*”.

În luna decembrie 1899, pregătind felicitările pentru anul 1900, stabilimentele grafice ale lui I.V. Socecu din București, au tipărit pe întregul postal aflat în circulație cu m.p. 5 bani “Spic de Grâu”, o ilustrație cromo, reprezentând un colindător „cu steaua” având textul imprimat “*LA MULȚI ANI 1900*” (fig. 5). Pentru anii următori, tirajele utilizate până prin anul 1910, au fost livrate cu textul generalizat “*FELICITĂRI*” (fig. 6).

¹²Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 31-34.

Fig.5. (exemplare în colecția autorului)

Fig.6. (exemplare în colecția autorului)

Acestea sunt primele C.P.I. tipărite pe întreguri poștale în Vechiul Regat, (având în vedere cele din anul 1889 tipărite la Sibiu). La această emisiune, cercetătorul Silviu Dragomir a semnalat și o eroare: lipsa editorului, firesc indicat în partea stânga-jos a ilustratei. Trecând peste multe momente importante de pe traseul evolutiv și productiv al

cartofiliei românești, menționăm, în mod deosebit, modelele din prima serie lansată de Carol Müller la București, pe piața deschisă pentru marele public, comunicate¹³ până în anul 1899, toate piesele având prevăzute textul editorial „*Carol Müller, Editor, Bucarest*”. Până la sfârșitul anului 1894, a apărut a doua emisiune de C.P.I. fără stemă și cu textul editorial modificat în „*Librăria Carol Müller, Bucuresci*”.

Tot pentru importanța lor, menționăm că primele C.P.I. cu imagini din Carpați au fost editate în 1894 de către Asociația Carpatină Ardeleană a Turiștilor - S.K.V. (*Siebenburgischer Karpathen Verein*), iar Secțiunea Sibiu a S.K.V.-ului a pus în circulație cu utilizare „de masă” primele litografii¹⁴ de pe actualul teritoriu al României. Poate una dintre cele mai frumoase emisiuni – de C.P.I. – este cea cunoscută sub denumirea de „*TRICOLOR – ORAȘE*” a editurii Fortuna, care a fost comunicată de cercetătorii Helmut Kulhanek și Sergiu Găbureac.

Spre sfârșitul sec. XIX-lea, cartea poștală ilustrată a fost editată în majoritatea localităților importante din Regat, administrația poștală românească oficializând circulația internă a acestora. Era perioada când poate mai mult ca acum, C.P.I. erau forme pragmatice de publicitate și atragere a turiștilor spre locurile de unde au fost expediate, purtând totodată mesaje ale afecțiunii deschise către cei dragi.

La Botoșani, primele C.P.I. au fost emise și circulate prin serviciile poștale în anul 1899, concluzie stabilită în timp de colecționarii ce au devenit adevărați cercetători¹⁵ ai istoriei poștale locale, în situația în care la Secția Botoșani a Arhivelor Naționale lipsesc documente edificatoare referitoare la identificarea primei edituri locale care a produs și lansat pe piața botoșăneană curioasele și clasicele „*cartoane ilustrate*”.

Între timp, perfecționarea și modernizarea mașinilor de tipărit, perfecționarea artei fotografice și apariția fotografiilor color, sporirea interesului editorilor locali în a-și promova afacerile au făcut ca primii ani ai sec. al XX-lea să fie marcați de o creștere semnificativă a numărului editurilor autohtone cât și a producției de C.P.I. Între acestea exemplificăm:

- Editura Librăria Modernă – Z. Schwartz, Botoșani;
- Editura Librăria „*Cooperativa Română*” – Botoșani;
- Editura *Librăria și Tipografia A.M. Julius*, Botoșani;
- Editura Librăriei „*Eminescu din Botoșani*” (Mihai Pavlov)
- Editura „*Librărie și Tipografie A.M. Julius*” – Botoșani;
- Editura *Librăriei A.M. Julius*, Botoșani;
- Editura *Librăria și Tipografia „Modernă” A.M. Julius*, Botoșani;
- Editura Librăriei Școalelor A.M. Grunfeld, Botoșani;
- Editura Librăriei Segall & Mareu, Botoșani¹⁶.

În anii ce au urmat activitatea editorială s-a intensificat urmare a cerințelor mereu crescânde din partea locuitorilor, în care erau incluse mai multe etnii (lipoveni, armeni, țigani, evrei, polonezi, greci, ucrainieni, germani etc.), constituind un exemplu de

¹³Helmut Kulhanec, „*M.F.C.N.*”, nr. 12/1998.

¹⁴Mircea Dragoteanu, „*M.F.C.N.*”, nr. 100/2005, pp. 20-23.

¹⁵Ștefan Ciubotaru; Gh. Luțuc; Ștefan Nicolau; Nicolae Iosub; Coriolan Chiricheș; Mihai C.V. Cornaci; Gică G.D. Marițanu; Ioan Siminiceanu; Liviu Vasiliu (boșănean care locuiește în Bacău).

¹⁶Gică G.D. Marițanu, *Botoșani - Restituiri cartofile 1899 - 1945*, Editura Gee, Botoșani, 2017, pp. 119-126.

toleranță în conviețuire și în mare parte expeditori periodici sau ocazionali în comunicarea cu cei interesați din alte localități. În acest sens, evidențiem editurile:

- Librăria „Cartea de Aur”, S. Pistner, Botoșani;
- Librăria și Tipografia Kohn & Kaufmann, Botoșani;
- Cooperativa de Librărie și Editură „Izbânda”, Botoșani;
- Librăria „Lumina” F.S. Davidescu, Botoșani;
- Editura Librăriei Moderne, Botoșani;
- Librăria și Tipografia „Munca” Carol Schwartz, Botoșani;
- Tipografia și Librăria „Viitorul” I.M. Blaustein, Botoșani;

În plus, o parte din tirajele de C.P.I. au fost realizate de edituri din alte localități:

- Editura „*Galeria de cadouri*” Ad. Maier & D. Stern, București, Str. Lipsani nr. 3;
- Editura *Ad. Maier & D. Stern*, București, Pasajul Vilacros (Ed. A.M. & D.S.);
- Editura *M.C. Florescu* – Craiova – 1945 B-dul Carol 77, Studio „*Opera*” Craiova;
- Depozitul *Universal Saraga*, București sub Hotel de Franța, No. 30 (color) și (noncolor);
- Editura Horovitz, 16, Strada Doamnei, București;
- Editura A.M. Horovitz, 16 Str. Paris, București (sepia) și (color), text-roșu;
- Depozitul I. Șaraga & S. Schwartz, strada Șelari nr. 7;
- Editura J. Saraga & Co. “Fortuna” București, Calea Victoriei 38.
- Foto și Editura W. Weiss – București;
- Editura Cheaure¹⁷.

În aceeași perioadă, marcată de sfârșitul sec. al XIX-lea și mijlocul sec. al XX-lea, au apărut și colecționari de C.P.I. în întreaga lume, fiind zeci de mii de fani ce utilizau și colecționau din variata gamă de asemenea produse, realizate în condiții grafice de excepție.

Majoritatea C.P.I. - editate pentru Botoșani, au ca imagini:

- Monumente arhitectonice de cult;
- Școli primare, secundare și licee;
- Administrația cu principalele instituții;
- Diverse entități instituționale;
- Garnizoana;
- Industria și comerțul;
- Monumente de arhitectură de tip urban;
- Grădina Publică - Belvedere - Eminescu;
- Rețeaua stradală.

Referitor la primele C.P.I. botoșănene, acestea prezentau imagini cu diverse obiective din oraș, cu dimensiunile de 90 x 139 mm, fiecare model fiind tipărit în 2-3 variante de culoare (sepia, verde și albastru). Primul set de C.P.I. cu textul *Salutări din Botoșani*, a

¹⁷*Ibidem*, pp. 127-130.

fost realizat și circulat prin poștă, în anul 1899. Și în „Târgul Doamnei”, cum mai era denumit orașul Botoșani, s-a constatat o creștere a numărului colecționarilor locali de C.P.I., unii dintre ei își extindeau colecțiile solicitând schimburi de C.P.I. - prin anunțuri publicate în presa timpului.

Remarcată ca una dintre primele colecționare din România a fost d-ra Ortansa Georgescu, avocat din Botoșani¹⁸. Aceasta avea o bogată corespondență cartofilă atât în țară cât și în străinătate, primind încă din anul 1899 ilustrate cu „*Salutări din Berlin*” (*Gruss aus*). Din anul 1910, stabilită în București, (str. Francmasoni, 50 bis), continua să primească din toată lumea ilustrate pentru colecția ei.

O altă mare pasionată de colecționarea C.P.I. a fost d-ra Rose Bercovici, membră a unei mari familii înstărite cu rude în Dorohoi, Herța și Suceava. În urma anunțului de schimb din ziarul *Universul*, aceasta trimite d-rei Athena Carsinescu din Calafat, o C.P.I. „*Salutări din Botoșani*” cu Strada Principală (Editura Librăria „Moderna” A.M. Julius, Botoșani), expediată la 19 februarie 1901 și ajunsă în Calafat la 21 februarie 1901, cu mesajul direct la pasiunea comună: „*Stimată d-ră. Cetind în mica publicitate a foiei Universul, am aflat dorința d-tră de a face schimb cu cărți poștale ilustrate, mă grăbesc a vă satisface aceasta, trimițându-vă o vedere a orașului meu, la care cred că n-o să îterdziați am revanșa. Vă salut. Rose Bercovici*”¹⁹. Aceeași domnișoară Athena Carsinescu primește o solicitare de schimb C.P.I. – din partea domnului Inspector General A. Semmer din Dorohoi, cu următorul mesaj: „*Tare mă tem de o păcăleală. În orice caz, nu voi fi decepționat.*”

O altă mare colecționară a orașului a fost d-ra Iulia Abramovici, fiica unei familii înstărite a locului, care a fost ajutată de membrii familiei în a-și întregi o colecție de ilustrate (fig. 7).

Fig. 7a

Fig. 7b

¹⁸Constantin Pricop, „Carto-colecționarii de acum 100 de ani”, în: „Colecționarul”, nr. 3/2001, pp. 8-11.

¹⁹*Ibidem*. Ștefan Nicolau, *Poșta și filateliștii botoșăneni*, Editura AXA, Botoșani, 2007, p. 101; Gică G.D. Marițanu, *op. cit.*, p. 5.

Fig. 7c

Exemplarele ce au aparținut colecției Iulia Abramovici au circulat:

- 7a – C.P. Semiilustrată, expediată din KOBENHAVN. K (Danemarca) la 30.06. '99 - sosită la Botoșani pe 2 JUL. '899 - Ștampilă dublu cerc cu data în linie - (B₃)- cu 3 ornamente;
- 7b – C.P. Semiilustrată, expediată din Viena la 15.06. '99 , sosită la Botoșani pe 18 JUN. '899 – Ștampilă dublu cerc cu data în linie (B₃) – cu 3 ornamente;
- 7c – C.P.I., expediată din Viena la 26.09. '99 – sosită la Botoșani pe 28 SEP. '99 – Ștampilă dublu cerc B₂ cu data pe 3 rânduri.

În tabelul cartofililor români aflați în corespondență de profil cu străinătatea, cercetătorul Silviu N. Dragomir îl citează pe Em. Ciomac, din Botoșani, făcând corespondență cu E. Bernau, Florent le Vieil – Franța > 19.07.1911 (T.C.V.)²⁰.

În fireasca cronologie, menționăm că în nr. 31 al *Ziarul științelor și al călătoriilor* din 10 iulie 1935, autorul M. Baras din Botoșani (str. Miclescu nr. 1 bis), semna articolul „Colecționați cărți poștale ilustrate!”. Autorul îndeamnă pe toți iubitorii de știință, de poezie, de frumos, de exotism să colecționeze ilustrare: „E drept, se pot învăța multe colecționând mărci, dar mai multe colecționând cărți poștale”. Autorul sfătuia cititorii să colecționeze C.P.I. francate pe partea ilustrată, așa renumitele T.C.V.-uri (timbre cote vue), aceste piese constituind mai târziu actul de naștere al ilustratei maxime, implicit ai maximafiliei ca arie de colecționare. Acest articol, cât și altele, publicate de M. Baras în *Ziarul științelor* (nr. 36/3 septembrie 1935), au avut darul să entuziasmeze cititorii îndrăgostiți de acest gen de colecție²¹.

Tot în anul 1935 (iulie), se aduc primele informații despre colecționarea ilustratelor maxime, printr-un articol semnat de botoșănenii C. Oprescu și M. Baras, publicat în *Ziarul științei și al călătoriilor*. Parcurgând un tabel cuprinzând colecționarii români de illustrate până în anul 1966 înscriși la *R.E.C.P. (Revue de l'Échangiste carto-Philateliste)*²², am găsit cu plăcere pe tehnicianul Grigore Grecu, din Bucecea, înscris în *R.E.C.P.* în anul 1965 cu nr. 36722. Activitatea acestuia este cunoscută încă din anul

²⁰Silviu N. Dragomir, *op. cit.*, p. 224.

²¹C-tin Prisecaru, „Colecționați cărți poștale ilustrate”, în: „Colecționarul”, nr. 2/2001, pp. 10-11.

²²Silviu N. Dragomir, *op. cit.*, p. 234.

1964, când, la Fabrica de Zahăr din Bucecea, a organizat cu ajutorul colecționarilor din Botoșani o expoziție pe tema agricultură-industrie, realizare ce a stimulat înființarea Cercului filatelic „*Siretul*” din localitate.

Parcurgând bibliografia citată²³, aflăm că la Botoșani erau mai mulți membri înscriși ai clubului internațional *R.E.C.P.* încă din 1963, aceștia putând trimite și primi corespondență sub diferite nume fictive.

Aceștia au fost:

- Emilian Bujoreanu (36437);
- Andronic Luca (36547);
- Vasile Arnăutu (36548);
- Dumitru Matei (37640);
- Teodor Brădescu (38226);
- Costică Dămăceanu (38275);
- Leopold Hrustovici (38276).

Fac mențiunea că acești colecționari pe care i-am cunoscut în cadrul organizat și al activităților generate de pasiunea comună, purtau corespondența menționată, făcând schimb de mărci poștale, cărți poștale ilustrate și ilustrate maxime. Activitatea de schimb, uneori benefică, până la 3 februarie 1962 - a fost perturbată de faptul că la Conferința Regională a A.F.R. Suceava au fost excluși un număr de 27 de membrii, pentru nerespectarea statutului A.F.R. (în special a deontologiei filatelice - socialiste).

Tot în această perioadă, și-au făcut simțită prezența competenta colecționarii (și de C.P.I.) Mircea Vicol și Mihai S. Urigiuc. În perioada următoare, înainte și după evenimentele din decembrie 1989, numărul colecționarilor de C.P.I. a crescut simțitor, încât unii pasionați veneau la ședințele de schimb cu cantități mari (Mihai Cimpoi, Dumitru Bărdiță, Mircea Ivanov, Ștefan Nicolau), iar alții mai mult cu specialități (Mihai Constantinescu). Maeștrii domeniului, Gică Marițanu, Nicolae Iosub, Coriolan Chiricheș, Mihaela Chiricheș, Ioan Vaidner, Ioan Siminiceanu, Viorica Hrustovici, Gheorghe Luțuc, Gheorghe Ciotină, Ludvic Schibinschi, Gheorghe Bocan, Mihai Cornaci, aveau expozate trecute prin expoziții sau în curs de finalizare.

În toată această perioadă, colecționarii botoșăneni au expus în cadrul expozițiilor locale cât și la unele organizate în țară:

•Alba-Iulia – 25.11.1985 – Expoziția cu titlul „*România ieri și azi*” la care a participat și dorohoiianul Tomiță Marinescu;

•Botoșani – 24-26.07.1998 – Expoziția cu titlul „*Moldocart*” 1998. Între expozanții botoșăneni: Nicolae Iosub, Cristian Luțuc, Gabriela Luțuc, Gheorghe Luțuc, Gică Marițanu, Mihai Cimpoi;

•Bacău – 6-12.09.1999 – Expoziția Națională de cartofilie Bacău 1999 (Simpozion de specialitate și târg). Au expus botoșănenii: Andrei Marițanu, Gabriela Luțuc, Cristian Luțuc, Marinela Iosub, Mihai Cimpoi, Ștefan Nicolau;

•Piatra Neamț²⁴ – 23-24.09.2000 – Ediția a VII-a, a Simpozionului Național de Cartofilie. Botoșănenilor Ștefan Nicolau și Gheorghe Luțuc li s-au acordat diploma de

²³Ștefan Nicolau, *op. cit.*, p. 149.

²⁴Orașul care, prin pasionații săi, a dat cel mai mare aport cartofiliei românești.

recunoaștere pentru activitatea de jurizare, alături de alți 15 cartofiliști de competență din țară;

•Piatra-Neamț – 9-24.06.2003 – Expoziția Națională de Cartofilie / A X-a ediție a Simpozionului Național de Cartofilie. Expozanți: Andrei Marișanu, Coriolan Chiricheș.

La toate aceste manifestări, începând cu Prima expoziție națională de cartofilie sub titulatura „Centenarul cărții poștale românești”, Piatra-Neamț – 1-10.10.1994, colecționarii botoșăneni în diferite echipe au fost prezenți la majoritatea manifestărilor cartofile din țară și fără a fi expozanți. Comunicările susținute pe traseul celor 15 simpozioane (primul la 1.10.1994) naționale și participarea la expozițiile și târgurile de specialitate a dus la îmbogățirea colecțiilor, la accentuarea pasiunii pentru studiu și punerea în valoare reală a C.P.I.

Prezența activă a cartofililor din Botoșani la manifestările enumerate este confirmată și de includerea lor în *Anuarul Cartofililor din România*, ediția I, 1995 și ediția a II-a, 1996. În ordinea alfabetică, aceștia sunt Cornaci Mihai, Luțuc Gheorghe, Marișanu Gică, Nicolau Ștefan, Sioustis Arghir. Această frumoasă pasiune, ce a generat o multitudine de activități și manifestări specifice, a determinat pe cei în cauză la editarea unor lucrări de specialitate.

O primă lucrare în acest sens, este broșura-album „*Botoșanii de altădată*” (fig. 8), publicată în 1998 de cartofilii Ștefan Nicolau și Gheorghe Luțuc, cu sponsorizarea Primăriei mun. Botoșani. Broșura-album, include 8 vederi cartonate, cu un pregnant aspect de epocă, acestea putând fi detașate și expediate prin poștă.

Fig. 8

În anul 1999, învățătorul Ștefan Ciubotaru²⁵ și muzeograful Ionel Bejenaru au realizat o primă monografie, *Botoșanii de altădată*, bazată pe ilustrate botoșănene apărute până în anul 1944. Lucrarea, de format A4, în tiraj inițial de 250 de exemplare, însumează 293 p.

²⁵ Colecția primului colecționar, organizată din perioada contemporană, se află la Serviciul Județean Botoșani a Arhivelor Naționale.

alb-negru și conține în total 610 reproduceri. În anul 2003, Șt. Ciubotaru scoate de sub tipar la Editura AXA din Botoșani, *Monografia orașului Botoșani, până la 1944*, cuprinzând 305 p. în format A4, putând fi considerat al II-lea volum, mult mai documentat, la lucrarea din 1999.

După evenimentele din decembrie 1989, cartofilii botoșăneni, spre a-și satisface unele cerințe în completarea colecțiilor personale de C.P.I. și ilustrate maxime, au editat în tiraje limitate, în special C.P.I. dedicate personalităților locale. Majoritatea cărților poștale ilustrate botoșănene au fost concepute și editate de Tipografia „Caromi” a Editurii AXA, din Botoșani. Importante implicări în acest sens au avut colecționarii Nicolae Iosub, Coriolan Chiricheș, Gică Marițanu, Gh. Luțuc și Mihai Cornaci.

Folosirea ilustratelor la realizarea cărților poștale ilustrate maxime a făcut posibilă finalizarea unor exponate botoșănene de maximafilie dedicate personalităților locale, cât și istoriei neamului. Ca noutate în cartofilia botoșăneană, colecționarul și cercetătorul Gică Marițanu editează 2 seturi de C.P.I. Setul I: *Academicienii Județului Botoșani*, (documentarul editat în anul 2014, la Editura AXA - Botoșani), cuprinde 39 de C.P.I. dedicate personalităților științei și culturii din județul Botoșani, membrii ai Academiei Române din 1866, anul înființării acesteia, până în anul editării ilustratelor, 2014. Cărțile poștale de o calitate deosebită (fond maroniu - negru pe alb) realizat la S.C. KMI. PROD. S.R.L. Botoșani, în tiraj de 25 seturi, redau busturile celor 39 academicieni după apartenențe:

- 1.18 membrii titulari;
- 2.10 membrii corespondenți;
- 3.7 membri de onoare;
- 4.4 membri post-mortem;
- 5.

Al II-lea documentar ilustrat cuprinde 2 volume ce însumează 67 C.P.I. redând personalități încadrate în titlul *Domnitorii și conducătorii Moldovei*. Cărțile poștale ilustrate, realizate în culorile maro-cafeniu-alb, au legenda în culoare roșie, iar însemnul unitar, Stema Moldovei, în culoare galben-vișiniu, amplasată în partea superioară a ilustratei. Cele 34 C.P.I componente ale primului volum, sunt precedate de portretul autorului, în ținută militară, ca atașat de specialitate al armatei române în structurile specializate ale N.A.T.O. Din tirajul de 50 seturi, autorul a donat cele 2 volume instituțiilor de cultură botoșănene și unor colecționari sau persoane apropiate din Botoșani și din țară. Tirajul a fost realizat la tipografia RIA Botoșani.

Fig. 9 .

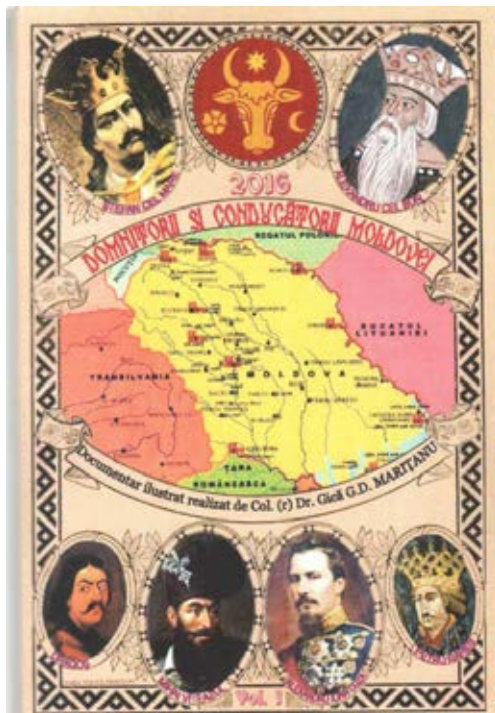

Fig. 10.

În luna mai 2017 a apărut la Editura Gea din Botoșani, albumul documentar *Botoșani, restituiri cartofile (1899-1945)*, semnat de col.(r.) dr. Gică Marițanu, membru al Asociației Filateliștilor din jud. Botoșani, renumit colecționar în diverse domenii și specialist de prim rang în domeniul cartofiliei. În documentare, la baza acestei lucrări stă colecția personală a autorului, dobândită cu trudă și perseverență în peste 25 de ani, evidențiindu-se ca fiind cea mai amplă la tema propusă. Lucrarea redă pe un traseu de expunere cronologică științifică 255 C.P.I. din cele peste 400 din colecția de bază, ilustrate cu imagini din cele mai importante localități din jud. Botoșani. În cele 137 p., prin reproducerea C.P.I., autorul realizează o incursiune documentată și complexă în istoricul cartofiliei botoșănene al cărui început este anul 1899. În plus, prin această lucrare, se finalizează și proiectul Comisiei de Cercetare și Literatură a Federației Filatelice Române cu titlul „Prin Țara de Sus”, ce a avut ca obiectiv realizarea unor albume, cataloage și compendii cartofile în toate județele Moldovei.

Interesul concitadinilor cu diverse preocupări și din generații diferite în a-și procura albumul confirmă textul prefațatorului²⁶: „*deschide pentru locuitorii de azi ai Botoșaniului o pagină plină de amintiri și de realizări de care trebuie să avem grijă, ele fiind dovada inteligenței și priceperii înaintașilor de odinioară*”.

²⁶ Prof. Sergiu-Marian Găbureac, coord. al Comisiei de Cercetare și Literatură a F.F.R.

Fig. 10.

23.05.2017, în Cabinetul de Numismatică și Filatelie al Bibliotecii Județene „Mihai Eminescu” Botoșani.

Autorul, „predând ștafeta” unui reprezentant al tinerei generații de cartofili: Hrițcu-Lafontain Sorin (fig. 10), membru al A.F. Botoșani, al S.N.R. – Secția Botoșani și care în ultimii 4 ani a frecventat cursurile de specialitate la Cabinetul de Numismatică și Filatelie al Bibliotecii Județene „Mihai Eminescu” Botoșani în cadrul programului Biblio-Vacanța.

BIBLIOGRAFIE:

- Bejenaru Ionel, Ciubotaru Ștefan, *Botoșani de altădată, până la 1944*, album
- documentar, Editura Axa, Botoșani, 1999;
- Ciobanu Aureliu, Ciobanu Gh. Contantin, „*Alexandre-Wilhelm Wolkenberg, primul editor cartofil din Basarabia*”, Chișinău, 2014;
- Daniliuc Ioan, *Ghid de maximafilie*, Editura AXA, Botoșani, 2003;
- Dănescu Marcel, *Filatelie de la A la Z*, Editura Sport-Turism, București, 1897;
- Dragomir Kiriac, Surpățanu Aurel, *Catalogul mărcilor poștale românești – 1974*;
- Dragomir N. Silviu, *Istoria cartofiliei românești*, București, 2010;
- Gorovei Artur, *Monografia orașului Botoșani*, Institutul de Arte Grafice M.
- Saidman, Fălticeni, 1926;
- Greceanu Eugenia, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, Muzeul Național de

- Istorie, București, 1981;
- Marișanu G.D. Gică, *Botoșani – Restituiri cartofile 1899-1945*”, Editura Gee, Botoșani, 2017;
- Nicolau Ștefan, *Poșta și filateliștii botoșăneni*”, Editura AXA, Botoșani, 2007.

Keywords: *deltiology, Botoșani, picture postcard, printing, diffusion, collecting, collectors, collections.*

**THE GENERAL OBSERVATIONS ABOUT THE DELTIOLOGY
(COLLECTING PICTURE POSTCARDS) FROM BOTOȘANI**

(Summary)

The author has expressed a few general conclusions about the deltiology, in general, the deltiology from Botoșani especially, in last 150 years (picture postcards, printing, diffusion, collecting, collectors, collections).

Gheorghe-Florin ȘTIRBĂȚ

„FOCUL ÎNFRICOȘAT” DE LA BOTOȘANI DIN ANUL 1887: REAȚII PUBLICE ȘI FRĂMÂNTĂRI POLITICE

Cuvinte-cheie: incendiu, pagube, victime, generozitate, Regele Carol I, oameni politici, opinie publică, Guvernul I. C. Brătianu, Opoziția Unită, presă, politicianism

Incendiul izbucnit în vara anului 1887, în urma căruia a fost afectat un număr mare de imobile din orașul Botoșani, a cunoscut unele abordări, rezultatele cercetărilor fiind publicate în revista Muzeului Județean Botoșani, „Acta Moldaviae Septentrionalis”¹ precum și în presa locală.

O readucere în discuție a subiectului menționat s-ar justifica prin necesitatea atingerii a două obiective: primul vizează completarea tabloului evenimential prin inserarea unor aspecte de detaliu relevate de presa timpului, cel mai generos și accesibil izvor istoric relativ la incendiul din 1887; al doilea urmărește încadrarea evenimentului respectiv în contextul politic agitat al României acelor timpuri, când disputele dintre Opoziția Unită și Guvernul I.C. Brătianu atingeau punctul culminant. În cadrul acestora, tristului eveniment i s-a acordat importanța corespunzătoare rolului de instrument propagandistic de către ambele tabere. Mediatizarea evenimentului, dincolo de nevoia imediată de informare a publicului, oferea, în special opoziției, posibilitatea menținerii tonului polemic caracteristic și oportunitatea de a se prezenta ca singura forță politică realmente preocupată de soarta încercatului oraș, de altfel un important fief al ei pe harta țării. Reacțiile și atitudinile astfel generate, pe fondul frământărilor politice care au caracterizat ultimii ai guvernării liberale, se cuvin a fi consemnate, întregind un interesant capitol de istorie locală.

Context politic. Constituirea Opoziției Unite

Pentru conturarea atmosferei politice în care evenimentul incendiului a avut loc, considerăm oportună o succintă prezentare a momentelor care au condus la constituirea Opoziției Unite, cea care va și determina căderea Guvernului I. C. Brătianu în anul 1888. Începuturile ei sunt concomitente importantelor succese politice ale Guvernului I.C. Brătianu (obținerea independenței de stat în 1878, proclamarea regatului în 1881), un urma unei colaborări reciproc avantajoase cu Tronul. La baza coagulării acesteia, stăteau deopotrivă concepțiile diferite ale membrilor privind evoluția țării, adversitățile personale cu liberalii guvernamentali și frustrarea încercată de numeroși aspiranți politici ținuți prea mult timp departe de sferele decizionale.

Încă din 1878, „liberalii sinceri”, grupați în jurul lui Gheorghe Vernescu și al ziarului „Binele public”, adoptau o atitudine politică distinctă față de majoritatea

¹ Stela Giosan, *O pagină din istoria Botoșaniului-Incendiul din anul 1887 văzut de contemporani*, în AMS, nr. II/2002-2004.

guvernamentală², iar din 1881 își configurau o anumită organizare politică căreia se raliase și Nicolae Ionescu, liderul „Frațiunii libere și independente”³. În același an, la Iași, își făcea cunoscută existența „Partidul liberalilor moderați” reunind, sub „șefia nedeclarată” a lui Mihail Kogălniceanu, intelectuali precum Gh. Mărzescu, V. Conta, Gr. Cobălcescu, Gr. Buicliu ș.a., o concentrare politică care a atras atenția premierului I.C. Brătianu⁴. De asemenea, în primăvara anului 1880 îi regăsim pe liberalii moderați ieșeni alături de „fracționiști” și de conservatorii din jurul lui Grigore M. Sturdza într-o alianță electorală antiguvernamentală.

Treptat, tensiunile acumulate la nivelul majorității guvernamentale au determinat desprinderea din rândurile ei a unor importanți membri. După ieșirea din guvern, în iunie 1881, Dimitrie Brătianu, fratele primului-ministru, fonda ziarul „Națiunea” și un „partid liberal-independent”⁵ și, tot atunci, Mihail Kogălniceanu se plasa și el în opoziție, demisionând de la conducerea Legației române de la Paris. C.A. Rosetti demisiona de la conducerea Camerei Deputaților la 31 mai 1882, iar din 1884 dizidența sa era de notorietate. Reformele preconizate de el și considerate de mare însemnătate pentru evoluția societății românești-ameliorarea situației economice a țărănimii, introducerea colegiului electoral unic, extinderea instrucției la sate-nu i-au fost acceptate de majoritatea liberală, motiv pentru care s-a distanțat de guvernamentalii lui I. C. Brătianu⁶. În aceeași perioadă, grupul din jurul lui Gheorghe Vernescu iniția contacte cu conservatorii în vederea unei colaborări în opoziție, ziarele „Binele public” și „Timpul” găzduind articole critice la adresa politicii Guvernului I. C. Brătianu. La începutul anului 1883, liberalii Mihail Kogălniceanu și Gheorghe Mărzescu propuneau organizarea unei opoziții unite care să includă și pe conservatori. Urmare a acestui fapt, în martie 1883, în cadrul unei reuniuni la care au participat Lascăr Catargiu, Alexandru Lahovary, Gheorghe Vernescu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Holban s-a stabilit atitudinea comună de respingere a modificării Constituției în sensul dorit de guvern, iar în urma alegerilor pentru Camerele de revizuire (aprilie-mai 1883), conservatorii din jurul lui Lascăr Catargiu și liberalii lui Gheorghe Vernescu au demisionat din Parlament, alegând lupta extraparlamentară. În anul 1884 se perfectă alianța dintre conservatorii lui Lascăr Catargiu și liberalii lui Gheorghe Vernescu, formațiunea politică astfel rezultată atribuindu-și denumirea de „partid liberal-conservator”. Se făcea astfel un pas important către coagularea tuturor forțelor nemulțumite de opoziția prelungită la care le obligase guvernarea I. C. Brătianu. Animizitățile personale, unele considerente de interes individual ca necesitatea ieșirii din izolarea politică (cazul Kogălniceanu) precum și temerile legate de prelungirea dictaturii radicalilor și eventualele măsuri care ar fi afectat marea proprietate au îngroșat rândurile opoziției⁷.

Pe măsură ce prindea contur opoziția, prin acțiunile sale, încingea tot mai mult atmosfera politică. Permanentele acuze de corupție și „omnipotență” aduse guvernului,

² Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, București, Editura Albatros, 1995, p. 146.

³ Paraschiva Cîncea, *Disidența liberal-radicală condusă de C.A. Rosetti (1878-1885)*, în „Studii”, tom 18, nr. 2/1965, pp. 49-55.

⁴ Apostol Stan, *op.cit.*, p. 146; Gheorghe-Florin Știrbăț, „Partidul liberalilor moderați ” din Iași la 1878. Unele considerații, în „Carpica”, nr. XLI/2012, pp. 101-129.

⁵ Paraschiva Cîncea, *op.cit.*, p. 367.

⁶ *Ibidem*, p. 364-367.

⁷ Apostol Stan, *op.cit.*, p. 155.

de sprijinire a „coteriei politice” atribuite Regelui Carol I, manifestările de stradă care adesea degenerau în violențe, reacția dură a autorităților prin frecvențele arestări operate, conturau imaginea unei societăți într-o permanentă confruntare.

La 16 noiembrie 1885 apărea ziarul „Epoca”, un moment decisiv al constituirii Opoziției Unite, proprietatea lui Nicolae Filipescu, secondat de directorul politic Barbu Ștefănescu Delavrancea⁸. În primul număr al oficiosului său, „partidul liberal-conservator” își anunța scopul politic-„a scăpa țara de această atmosferă pierzătoare” întreținută de Guvernul I. C. Brătianu prin înlăturarea acestuia, își făcea cunoscut programul, de esență conservatoare-instituții „potrivite cu deprinderile poporului român” și făcea apel la sprijinul „elementelor capabile și independente”⁹. Acestei formațiuni politice i se vor alătura treptat liberali de toate nunațele precum și conservatori, Opoziția Unită astfel formată, cu o fizionomie „multicoloră”¹⁰, era privită ca o „opozitie de răsturnare care dorește puterea cu orice preț”¹¹. Din rândurile ei făceau parte Lascăr Catargiu, Dimitrie Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Vernescu, Gen. Ioan Em. Florescu, Gen. Gheorghe Manu, Alexandru Lahovary, Gheorghe Gr. Cantacuzino, Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Grigore Păulescu, Gheorghe Panu, Nicolae Fleva ș.a.¹².

Opoziția Unită la Botoșani

Botoșaniul a fost un pol important al Opoziției Unite încă din momentul constituirii ei. Faptul este dovedit de frecvența știrilor politice din Botoșani inserate în paginile „Epocii” și nu numai și de preocuparea organizației centrale de la București pentru evoluția situației politice de acolo. Mai mult, trei oameni politici botoșăneni, Ștefan Gane, Grigore Goilav și Ioan Miculescu făceau parte din redacția „Epocii”¹³.

În primăvara anului 1886, Botoșaniul găzduia o mare manifestare publică a Opoziției Unite, cu o importantă participare a personalităților de la „centru” precum Lascăr Catargiu, Dimitrie Brătianu, Alexandru Lahovary, Gheorghe Mârzescu. Se dorea o adevărată demonstrație de forță și solidaritate a opoziției înaintea alegerilor locale ce urmau să se desfășoare în toamnă. Discursurile populiste nu au lipsit, nici exagerările oficiosului opoziției relative la eveniment. Dimitrie Brătianu mulțumea botoșănenilor pentru „primirea regală” ce-i fusese făcută, Alexandru Lahovary, ales deputat de Botoșani, își exprima recunoștința către locuitorii urbei prin cuvintele: „Datoria mea către Botoșani a devenit atât de mare, polițele se înmulțesc atât de mult, încât mă tem să nu rămân insolubil”¹⁴. În aceeași notă, presa „boteza” Botoșaniul „Islazul mișcării actuale”¹⁵. Alegerile locale din noiembrie 1886 desfășurate la Botoșani într-o atmosferă

⁸ Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, cu o introducere de Ion Bianu, tom I, București, Librăria Socec, 1913, p. 241.

⁹ „Epoca”, nr. 1, 16 noiembrie 1885.

¹⁰ Alexandru Lahovary, *Discurs rostit în ședința Senatului din 15 noiembrie 1888 cu ocazia dezbaterii asupra formării cabinetului din noiembrie 1888*, în vol. Iulian Oncescu, *Texte și documente privind istoria modernă a românilor (1774-1918)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 522.

¹¹ Nicolae Gane, *Discurs cu ocazia alegerilor din decembrie 1887*, în *loc. cit.*, p. 518.

¹² „Epoca”, nr. 466, 17/29 iunie 1887.

¹³ Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op.cit.*, p. 241.

¹⁴ *Opoziția la Botoșani* în „Epoca”, nr. 137, 7 mai 1886.

¹⁵ *Ibidem*.

de confruntare, din care nu au lipsit incidentele, nu au adus însă câștig de cauză opoziției, liberalii guvernamentali adjudecându-și un nou mandat la conducerea urbei¹⁶.

Incendiul de la Botoșani în consemnări de epocă

Parcursul articolelor din presa vremii, coroborată cu mențiunile din alte surse, ne permite reconstituirea secvențială a evenimentelor din iunie 1887. În absența unor informații oficiale însă, datele furnizate în legătură cu numărul victimelor și proporțiile pagubelor suferite de botoșăneni îndeamnă la prudență întrucât erorile de apreciere și tendințele spre exagerare nu au ocolit respectivelor demersuri jurnalistice.

Incendiul de la Botoșani, “teribila catastrofă”, „dezastrul”¹⁷, cum a fost descris în epocă, a izbucnit în ziua de miercuri, 3/15 iunie 1887, în jurul orelor 1-2 după-amiază, în condițiile unui vânt puternic care a facilitat răspândirea scânteielor și a flăcărilor pe o arie întinsă. Focul a izbucnit în partea de nord a orașului, în „suburbia Feredeului” la o casă acoperită cu șindrila, pe dreapta străzii „ce duce spre Lipschi”¹⁸, „din partea extremă dinspre Cărămidărie”¹⁹. Purtate de vânt spre nord-est, flăcările „au sărit” la câteva sute de metri, aprinzând casele din suburbia „Calicimii”, în majoritatea lor vechi, construite din lemn și acoperite cu șindrila²⁰. Mai departe, incendiul s-a extins la grajdul vechi al unui birjar, apoi la „dependințele familiei Vaintraub”²¹. În mai puțin de o oră, flăcările au cuprins imobilele situate pe „strada ce duce la târgul vitelor”, „strada Școalei”, „partea ce duce spre Sipitari”, apoi pe „stradele Sticlăriei”, „stradele Cojocari, Mindirigii”, „tălpălăria veche” „podul Lipscăniei, al Brașoveniei”, „partea dinspre hanuri, cășăpia evreiască și ajungând la Strada Mare până la Piață, începând de la biserica Catedrală (...) până la farmacia Smeltz”, la „vechiul cimitir evreiesc”²².

Centrul comercial al Botoșaniului, unde își aveau domiciliul, prăvăliile și depozitele²³ cele mai avute familii românești, evreiești, armene, lipovene²⁴, imobilele de diferite categorii de pe străzi întregi, avariate sau mistuite de flăcări, au sensibilizat opinia publică. Constatările pline de deznădejde de tipul: „*Privești strade întregi care făceau podoaba Botoșanilor și bogăția comerțului, rămase ca un schelet, și acela sfărâmat și zvârlit ca netrebnic*”²⁵ sau „*strade întregi nu formează decât o întinsă ruină*”²⁶, creau previziuni dintre cele mai sumbre precum aceea a „*Botoșaniului mort și mai ales comerțul pentru o jumătate de secol*”²⁷. Mai mult chiar, se interpreta că efectele economice ale incendiului urmau să se răsfrângă asupra întregului comerț al Moldovei, piața Iașului fiind cea mai afectată din cauza afacerilor derulate între bancherii și en-gros-

¹⁶ *Ibidem*, nr. 289, 10 noiembrie 1886.

¹⁷ „Vocea Botoșanilor”, 7/19 iunie 1887.

¹⁸ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

¹⁹ „Vocea Botoșanilor”, 7/19 iunie 1887.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

²² *Ibidem*; „Vocea Botoșanilor”, 7/19 iunie 1887; „Lupta”, nr. 268, 5/17 iunie 1887; „Voința Națională”, nr. 840, 7/19 iunie 1887.

²³ Stela Giosan, *op.cit.*, p. 137.

²⁴ „Voința națională”, nr. 846, 14/26 iunie 1887.

²⁵ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

²⁶ „Voința națională”, nr. 838, 5/17 iunie 1887.

²⁷ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

iștii din Iași și negustorii din Botoșani, aceștia din urmă fiind nevoiți să-și suspende sau să-și înceteze plățile²⁸.

În privința numărului victimelor incendiului, informațiile furnizate de presă, culese de la fața locului de corespondenți sau primite prin intermediul scrisorilor particulare expediate la redacțiile ziarelor, sunt contradictorii. În panica creată imediat după consumarea evenimentului, cititorii erau înștiințați că „o mulțime de oameni au fost găsiți sub dărâmturile caselor arse din Botoșani”²⁹, estimându-se că aproximativ 6 000 de oameni au rămas fără adăpost³⁰. Ulterior însă se menționa numărul a șase victime (patru bărbați și două femei)³¹, cifră care trebuie să fi fost mai mare, comerciantul Marcu Polak decedând în urma arsurilor suferite³².

În absența unor date exacte, pierderile înregistrate erau considerate „colosale, atât în clădiri cât și în mărfuri”³³, „1/4 din oraș”³⁴. Numărul estimat al imobilelor distruse sau avariate varia, 610³⁵, 700-800³⁶, chiar 1000³⁷ de case, iar valoarea estimată a pagubelor constând deopotrivă în bunuri mobile și imobile se ridica la o sumă cuprinsă între 2 milioane³⁸ și 5 milioane de lei³⁹. Pierderile financiare urmau să fie suportate atât de proprietari, în cazul celor neasigurați⁴⁰ cât și de societățile de asigurări, dintre care „Dacia-România”, „Naționala” și „Unirea” urmând să facă plăți pentru „avisuri de pagube” de aproximativ 2 milioane de lei, experții lor deplasându-se la fața locului pentru evaluări⁴¹. Firmele familiilor Focșeneanu, Gros, Vaintraub, Veinstein, Solomovici, Monblat, Iacoblof, ale fraților Brăileni, ale fraților Macuroff, Emilian⁴², Wasserman, Haraș, Izil Luviș, Vasile Calin, Simon Băiatu, Bauling, Lieber, Kornstein, Pităria Waldmann ș.a.⁴³ înregistraseră pierderi însemnate. La fel și farmacia renumitului Iosif Smeltz, o personalitate a urbei, care se afla deschisă la parterul locuinței acestuia din Strada Mare și care fusese afectată grav de incendiu⁴⁴. Biserica Uspenia, denumită atunci de toți botoșănenii „Catedrala”, edificiu de referință în viața urbei, a fost de asemenea afectată de foc. Presa informa că nu-i mai rămăsese „decât zidurile”⁴⁵, detaliu

²⁸ *Ibidem*, nr. 456, 5/17 iunie 1887.

²⁹ „Lupta”, nr. 269, 6/18 iunie 1887.

³⁰ „Voința națională”, nr. 840, 7/19 iunie 1887.

³¹ „Voacea Botoșanilor”, 7/19 iunie 1887.

³² „Lupta”, nr. 270, 7/19 iunie 1887.

³³ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

³⁴ „Voința națională”, nr. 840, 7/19 iunie 1887.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

³⁷ „Lupta”, nr. 269, 6/18 iunie 1887.

³⁸ *Ibidem*, nr. 268, 5/17 iunie 1887.

³⁹ „Epoca”, nr. 456, 5/17 iunie 1887.

⁴⁰ Conform informațiilor furnizate de „Curierul român” din Botoșani și preluate de presa centrală, peste 200 de prăvălii bine aprovizionate, neasigurate, fuseseră incendiate, iar altele parțial asigurate, precum magazinul „Monblat” cu mărfuri în valoare de 60 000 de lei, fiind asigurate doar mărfuri în valoare de 14 000 de lei. „Voința națională”, nr. 846, 14/26 iunie 1887.

⁴¹ „Lupta”, nr. 268, 5/17 iunie 1887; „Voința națională”, nr. 838, 5/17 iunie 1887; „Lupta”, nr. 270, 7/19 iunie 1887; „Voința națională”, nr. 846, 14/26 iunie 1887.

⁴² „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887;

⁴³ „Voința națională”, nr. 846, 14/26 iunie 1887.

⁴⁴ Gheorghe Median, *Personalități botoșănene uitate: Iosif Smeltz (1834-1888)*, în AMS, nr. V-VI/2006-2007, p. 179.

⁴⁵ „Epoca”, nr. 458, 7/19 iunie 1887.

preluat ulterior în diferite lucrări⁴⁶. Pagubele provocate de incendiu au fost cu adevărat însemnate, în urma distrugerii acoperișului, a celor două turnuri, unul servind ca observator pompierilor botoșăneni și, în interior, a odoarelor bisericești, a cărților și a numeroase documente din arhiva proprie cât și din cea a Protoieriei Botoșani⁴⁷. Conform unei opinii autorizate, cel puțin clădirile din centrul vechi al Botoșaniului, inclusiv Biserica Uspenia, nu au suferit în realitate distrugerii atât de „radicale” precum cele consemnate în presa timpului. În marea lor majoritate, dughenele din paianturi din jur au fost distruse, însă „au supraviețuit” „nuclee”, părți din clădiri care ulterior au fost renovate și integrate într-un ansamblu arhitectural occidental, chiar și clădiri întregi⁴⁸. De altfel, fotografiile care surprind distrugerile provocate de incendiu, între care și cele de la Biserica Uspenia, au fost realizate pe cheltuiala deputatului botoșănean Gheorghe Urzică. Dintre acestea, trei exemplare au fost oferite Regelui Carol I, primului-ministru I. C. Brătianu și ministrului de Interne Radu Mihai⁴⁹.

Eforturile autorităților locale pentru salvarea victimelor și diminuarea pagubelor au fost evidențiate în diferite surse. Misiunea celor care au intervenit a fost mult îngreunată de rapiditatea propagării incendiului urmare a vântului puternic precum și de „lipsa apei”⁵⁰. Acțiunile au fost coordonate de prefectul de Botoșani, Teodor Boldur-Lătescu (1887-1888)⁵¹, de procurorul Canari și de maiorul Mavrocordat, iar executanții acestora au fost soldații și pompierii din Botoșani, cărora li s-au adăugat pompierii din Roman, Iași și Pașcani, solicitați în ajutor și care au sosit cu trenuri speciale⁵².

Reacțiile oficialităților. Inițiative de ajutorare a victimelor incendiului

Vestea izbucnirii incendiului a fost primită telegrafic de către primarul Botoșaniului, Gheorghe Hasnaș (1884-1888)⁵³, aflat în acel moment la București în interes de serviciu, ulterior răspândindu-se în cercurile oficiale și la opinia publică din țară⁵⁴. La 4 iunie 1887, Regele Carol I expedia din Sinaia o telegramă primarului Hasnaș prin care își exprima compasiunea pentru „suferința unei părți a României” și se oferea să trimită într-o primă etapă la Botoșani suma de 10 000 de lei necesară ajutorării celor „mai isbiți de lipsă”. Totodată, promitea să gireze împreună cu Regina Elisabeta toate subscripțiile publice ce trebuiau „grabnic” organizate în toată țara, exprimându-și speranța că românii știau să se ridice „la înălțimea grelei încercări căzute pe unul dintre cele mai de căpetenie orașe ale scumpei noastre României”⁵⁵. Tot la Sinaia, ședința Consiliului de Miniștri desfășurată în ziua de 5 iunie 1887, sub președenția Regelui Carol I, a avut ca

⁴⁶ S-a perpetuat informația că Biserica Uspenia „s-a consumat” pur și simplu în urma incendiului. *Marele dicționar geografic al României alcătuit și preluat după dicționarele parțiale pe județe* de George Ioan Lahovari, Gen. Constantin I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, vol. I, București, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, 1898, p. 569.

⁴⁷ „Lupta”, nr. 268, 5/17 iunie 1887; Stela Giosan, *op.cit.*, p. 137.

⁴⁸ Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani: Botoșanii care s-au dus*, ed. îngrijită de Octavian Liviu Șovan, pref. de Ioan Caproșu, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, pp. 61-62.

⁴⁹ „Voința națională”, nr. 840, 7/19 iunie 1887.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ C. Cojocariu, *Județul Botoșani: structuri administrative*, Botoșani, Editura Quadrat, 2008, p. 254.

⁵² „Telegraful”, nr.4482, 5/17 iunie 1887; „Voința națională”, nr. 840, 7/19 iunie 1887.

⁵³ Ștefan Ciubotaru, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, Editura Axa, 1997, p. 150.

⁵⁴ „Lupta”, nr. 268, 5/17 iunie 1887.

⁵⁵ „Monitorul Oficial al României” (în continuare M.O.), nr. 50, 5/17 iunie 1887, p. 1154.

subiect de dezbatere tocmai situația de la Botoșani, în urma „*focului înfricoșat*” care „*a distrus o mare parte*” a orașului. Se hotăra, în acele împrejurări, deschiderea de „*liste de subscripțiune publică*”, sub patronajului regelui și al reginei, acțiune coordonată de un „*comitet central*” din care făceau parte Mitropolitul Primat Iosif Gheorghian, președintele Senatului Prințul Dimitrie Ghica, președintele Camerei Deputaților Gen. Dimitrie Lecca, primarul Capitalei, Ioan Câmpineanu. Acest comitet urma să colaboreze cu comitetele ce urmau să se înființeze în județe, compuse din senatorii și deputații județului, primarul orașului de reședință, prefectul județului și președintele Tribunalului Județean. Un „*comitet special*” urma să se instituie la Botoșani pentru a supraveghea distribuirea banilor către cei afectați în urma incendiului. Listele de subscripție urmau să fie date cu „*matcă*”, banii se depuneau la „*Casa de Depuneri și Consemnațiuni*”, contabilitatea urmând să se facă prin Banca Națională. Nefasta „*experiență*” a Botoșaniului le dezvăluia totodată guvernanților români necesitatea creării unui „*fond permanent*” pentru a face față unor asemenea evenimente. În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri, se înregistra contribuția familiei regale cu suma de 30 000 de lei destinată botoșănenilor, majorată deci față de promisiunea inițială, iar Guvernul deschidea un credit de 60 000 de lei din resursele extraordinare ale bugetului, „*pentru a face față nevoilor celor mai urgente*”. Măsurile adoptate au fost subscrise de membrii Cabinetului, Ion C. Brătianu, Dimitrie A. Sturdza, Eugeniu Stătescu, Mihail Pherekide, Constantin Nacu, Petre S. Aurelian, Gen. Alexandru Angelescu și Vasile Gheorghian⁵⁶.

La Botoșani, comitetul de ajutorare a victimelor incendiului cuprindea un număr însemnat de personalități locale, între care foști miniștri, deputați, senatori, mari proprietari și arendași, avocați, ingineri, profesori, medici și farmaciști, printre care: Teodor Callimachi, președintele comitetului, Ioan Docan, Teodor Buzdugan, Nicolae Sofian, Dimitrie Scarlat Miclescu, Jules (Ilie) Văsescu, Iorgu Hermeziu, Constantin Bobeică, Alexandru Enacovici, Teodor Sillion, Eduard Ulea, George Saint Georges, Alexandru Saint Georges, Ioan Gh. Miclescu, Ștefan Gane⁵⁷.

La numai câteva zile de la constituirea lui, „*comitetul botoșănean pentru ajutorarea incendiaților*” era „*reconstituit*”: se reducea numărul membrilor și se stabilea o ierarhie cu atribuții mai clar precizate. Președenția comitetului continua să fie exercitată de Teodor Callimachi, Dimitrie Scarlat Miclescu și Iorgu Hermeziu erau numiți vicepreședinți, ca secretari figurau Constantin Bobeică și Nicolae Caimacan, iar Alexandru Enacovici îndeplinea funcția de casier. Membrii erau: Ioan Docan, George Goilav, Teodor Sillion, Alexandru Ghica Brigadir, George Saint Georges, Alexandru Saint Georges, Teodor Buzdugan, Alexandru Miclescu, Ioan Rosetti, dr. Alexandru Stefanovici, Grigore Goilav, Mihail Miclescu, av. Ioan Gheorghian⁵⁸.

Gesturile de generozitate au apărut curând. Modalitățile de ajutorare a victimelor incendiului izbucnit în Botoșani au îmbrăcat forme variate: donații individuale și colective, organizarea de serbări publice pentru strângerea de fonduri, susținerea unor spectacole teatrale a căror încasări urmau să fie direcționate către cei aflați în suferință. Tonul acțiunilor umanitare a fost dat de personalitățile timpului: Principele Dimitrie Ghica oferea 300 de lei, însărcinatul cu afaceri al Franței, Gachet, respectiv însărcinatul

⁵⁶ „M.O.”, nr. 52, 7/19 iunie 1887, p. 1202.

⁵⁷ „Epoca”, nr. 466, 17/29 iunie 1887.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 471, 23 iunie 1887.

cu afaceri al Rusiei contribuiau cu câte 200 de lei⁵⁹, oameni politici ca Lascăr Catargiu, Nicolae Gr. Filipescu, Alexandru Catargiu ofereau fiecare suma de 100 de lei pentru victimele de la Botoșani⁶⁰. Se informa chiar că Friedrich de Hohenzollern, fratele Regelui Carol I, ar fi subscris „o sumă însemnată de bani” pentru botoșăneni⁶¹. Principalele ziare ale vremii au deschis liste de subscripție. Cele mai mari sume subscrise raporta ziarul „L’Indépendance Roumaine”-7487 de lei și officiosul guvernului liberal, „Voința Națională”-3349 de lei, în timp ce foile opoziției, deși cele mai citite din țară la acel moment, „Epoca” și „Lupta”, raportau sume mult mai mici, 1278 de lei, respectiv 100 de lei⁶².

Serbările publice și piesele de teatru jucate în folosul victimelor incendiului de la Botoșani se înmulțeau. Cu ceva timp în urmă, un incendiu puternic izbucnit la Opera Comică din Paris făcuse 60 de victime⁶³, iar bucureștenii se organizaseră într-un comitet de ajutorare sub președenția lui George Gr. Cantacuzino⁶⁴. Sub impresia evenimentelor petrecute la Botoșani, se lansau îndemnuri la solidaritate în favoarea botoșănenilor : „Să înceteze comedia carității (în favoarea francezilor-n.ns.) și să alergăm cu toții pentru a-i ajuta pe botoșăneni. Am văzut cu ce entuziasm high-life-ul nostru bucureștean a alergat în ajutorul străinilor, să-l vedem acum lucrând pentru români”⁶⁵. Urmând sugestiilor primite, cărora se ralia și personalul agenției diplomatice franceze de la București, comitetul pentru ajutorarea victimelor de la Opera Comică din Paris a hotărât ca fondurile strânse până în acel moment să fie direcționate către Botoșani, la fel și cele ce ar fi rezultat în urma serbărilor ce urmau să fie organizate în grădina Cișmigiu în zilele de 6-7 iunie 1887. Ideea, salutară în principiu, a fost comentată însă în sens politicianist în mediile liberale: serbările din Cișmigiu ar fi obținut mai multe fonduri dacă personalul vânzător de la chioșcuri „s-ar fi adresat la publicul român în limba română, iar nu în franceză”: „Obiceiul rău de a vorbi ca la Paris a fost aspru criticat de mulțime”, se scria, iar numărul „ziarelor ciocoiești” (conservatoare-n.ns.) expuse spre vânzare îl întrecuse pe cel al foilor liberale⁶⁶.

„În beneficiul incendiaților de la Botoșani”, în zilele de 10-11 iunie 1887, la Grădina „Stavri” din București s-au jucat comediile *Ne despărțim* cu o distribuție din care făceau parte Amelia Nottara, Constantin Nottara, Vasile Hasnaș, Ion Anestin, Elisabeta Fulgeanu și *O noapte furtunoasă*⁶⁷. Tot „în folosul botoșănenilor”, în zilele de 13-14 iunie 1887, în Grădina Cișmigiu, un „comitet de doamne” condus de Maria C. A. Rosetti și Sofia Candiano urma să organizeze o mare serbare cu vânzare de produse⁶⁸, la fel și Societatea „Furnica” aflată sub patronajul Reginei Elisabeta⁶⁹.

⁵⁹ „Voința Națională”, nr. 839, 6/18 iunie 1887.

⁶⁰ „Epoca”, nr. 457, 6/18 iunie 1887.

⁶¹ „Lupta”, nr.281, 20 iunie 1887.

⁶² Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. II: 1885-1900, București, Editura Ziarului „Universul”, 1928, p. 45.

⁶³ „Voința Națională”, nr. 838, 5/17 iunie 1887.

⁶⁴ „Telegraful”, nr. 4483, 6 iunie 1887.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, nr.4485, 9 iunie 1887.

⁶⁷ „Lupta”, nr. 273, 11 iunie 1887.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 274, 11 iunie 1887.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 278, 17 iunie 1887.

La 16 iunie 1887, prințesa Aglaia Moruzi, delegata comitetului Societății de Binefacere din Iași, sosea la Botoșani pentru a împărți ajutoare botoșănenilor afectați în urma incendiului. Presa oferea detaliile vizitei acesteia în Botoșani și ale campaniei de distribuire a ajutoarelor. Astfel, după vizitarea locurilor incendiate, prințesa Moruzi a poposit în casa lui Alexandru Miclescu unde o delegație compusă din Mihail Miclescu, Samuel Wohl, Alecu Saint Georges, Isidor Sneyder a fost însărcinată să se deplaseze la casele afectate de incendiu și să facă o evaluare a victimelor și a pagubelor. După evaluare, în fiecare casă era lăsat un bon semnat de membrii delegației cu care cei afectați de incendiu se prezentau în fața Aglaiei Moruzi pentru a primi ajutoare. Cu acel prilej, s-au împărțit un număr de 960 de obiecte de îmbrăcăminte, încălțăminte, lenjerii de pat unui număr de 70 de familii dintre cele mai afectate și mai împovărate de copii⁷⁰.

„Focul” de la Botoșani pe agenda confruntărilor putere-opoziție

Deși situația dramatică din Botoșani reclama grabnice dovezi de solidaritate și estomparea a pasiunilor politice, opinia publică nu a fost menajată de spectacolul agitațiilor politicianiste. Se poate chiar constata o anumită tendință a puterii dar și a opoziției de a valorifica evenimentul incendiului în planul imaginii publice.

Încă de la debutul acțiunilor organizatorice, ziarele opoziției protestau pentru că din „comitetul central” lipseau tocmai membrii ei și îi acuzau pe guvernamentali că doreau să se înfățișeze ca singurii preocupați în ameliorarea situației „*incendiaților*” de la Botoșani⁷¹. Liberalilor li se reproșa că până și din datoria ajutorării aproapelui doreau să facă o „*meschinărie*”. Consiliul de Miniștri, se specula, ar fi hotărât ca nici o subscripție publică să nu se poată face „*fără voia și controlul guvernului*” și de către altcineva decât „*agenții*” săi electorali: „*Nu-i va mai fi permis omului să ajute pe semenul său căzut în mizerie și în suferință decât numai cu autorizarea guvernului și vărsând banii în mâinile comitetelor guvernamentale*”⁷². Pentru a preîntâmpina eventuale deturnări de fonduri, „*nedreptăți revoltătoare care se anunță deja*”, opoziția îndemna pe membrii săi să se implice în împărțirea sumelor către botoșăneni, nerecunoscând „*niciun comitet guvernamental*”⁷³.

Componența comitetului botoșănean nu justifica însă frustrările opoziției, ea fiind relativ bine reprezentată. Informațiile referitoare la întrunirea Opoziției Unite la Botoșani în data de 4 mai 1886 ne relevă faptul că unele personalități locale care se regăseau printre membrii „comitetului de ajutorare” se plasaseră deja în opoziție față de Guvernul I. C. Brătianu. Teodor Callimachi, președintele comitetului, îndeplinea la acel moment funcția de președinte al „*comitetului liberal-conservator*” din județele Botoșani și Dorohoi, iar printre membrii activi ai opoziției îi regăsim pe Nicolae Caimacan, Alexandru Enacovici, Constantin Bobeică, Ioan Docan, Teodor Sillion, George Saint Georges, Alexandru Saint Georges, Alexandru Miclescu, Grigore Goilav, o parte însemnată așadar dintre membrii „comitetului de ajutorare”⁷⁴.

În același ton polemic, presa guvernamentală lansa un apel către opoziție să se ralieze cauzei ajutorării victimelor incendiului: „*O frumoasă ocaziune și pentru organele*

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 282, 21 iunie 1887.

⁷¹ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 45.

⁷² *Caritatea colectivistă*, în „Lupta”, nr. 273, 11 iunie 1887.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ „Epoca”, nr. 137, 7 mai 1886.

opoziției să-și arate dragostea lor pentru botoșăneni. Ele au aci în față niște nenorociri reale, iar nu niște răniți fantastici ca cei inventați după tulburările de la 4 octombrie anul trecut”, cu referire la violențele înregistrate cu ocazia alegerilor comunale din toamna precedentă, prezentate exagerat în ziarele opoziției⁷⁵. Asemenea abordări inflamau și mai mult atmosfera politică și așa extrem de încărcată pe finalul guvernării I. C. Brătianu. Acțiunile de ajutorare demarate la inițiativa guvernului și contribuțiile regelui erau comentate defavorabil de ziarele opoziției, fiind suspectate de interese pur politice. Carol I devenise de ceva timp ținta atacurilor presei, considerat a fi vinovat pentru situația în care ajunsese țara în urma tolerării lungii guvernări liberale. În special Gheorghe Panu, proprietarul ziarului „Lupta”, trecut în rândurile Opoziției Unite, își făcuse din persoana regelui subiectul predilect al virulentelor sale articole care au culminat cu publicarea la 1 aprilie 1887 a celebrului *Omul periculos*, în urma căruia a și fost condamnat⁷⁶. Știrea contribuției regale de 10 000 de lei în folosul victimelor din Botoșani i-a oferit lui Panu o nouă ocazie de a-l critica pe șeful statului în articolul *Dărnicia lui Carol I*. Scris într-un mod tendențios și ironic, el este caracteristic pentru nivelul la care urcaseră pasiunile politice: „*Acela care trebuie să sufere mai mult din pricina nenorocirii de la Botoșani trebuie să fie și regele. Și trebuie să-l doară rău pe om fiindcă a fost nevoit ca să dea 10 000 de lei. De acum înainte Carol I s-a hotărât ca să câștige simpatia românilor pe o altă cale: <<Ia să o iau eu și pe altă foaie și-o fi zis dânsul. După câte văd eu, românii sunt oameni generoși, darnici, expansivi cu ei, prin urmare trebuie să mă pot cavalereste, să fac pe galantonul>>. Și în așa grad este posedat Prusianul nostru de această idee, încât ar fi în stare ca să dea el însuși foc la mai multe orașe, unul după altul, numai ca să aibă ocazie de a face pe omul care nu ține la parale. Atâta numai că generozitatea regală miroase de departe tot a calicie. Un oraș întreg este în flăcări, până la o mie de case au ars, un sfert din populație cel puțin a rămas fără adăpost, pagubele se urcă după unii la peste două milioane, după alții aproape la 5 milioane și totuși regele, atunci când vrea să facă pe grozavul, atunci când vrea să facă o minune de generozitate, dă suma de 10 000 de lei[...].]deocamdată. Adică cum deocamdată? Ce însemnează deocamdată?”⁷⁷. Și „Epoca” alimenta suspiciunile legate de veridicitatea ajutorului financiar al regelui: „*Să dea Dumnezeu să fie adevărat*”⁷⁸.*

În același registru politicianist era comentată și contribuția Consiliului Comunal din Iași pentru ajutorarea victimelor incendiului din Botoșani, considerată a fi prea mică în urma cheltuielilor foarte mari făcute cu „*întocmirea alaiului polițienesc care a primit pe Rege la Iași cu ocazia sfințirii Mitropoliei de acolo*”⁷⁹.

Acordând totuși spații generoase subiectului incendiului de la Botoșani, presa de opoziție nu renunța însă la temele ei preferate de campanie, între care starea social-economică a populației. Se poate constata că, pentru atragerea atenției publicului, al cărui interes pentru situația de la Botoșani era zilnic întreținut cu noi articole și informații, opoziția căuta să „transfere” compasiunea cititorilor relativă la drama botoșănenilor asupra țărănimii, a cărei situație deplorabilă o atribuia guvernării liberale. Caracterizând

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 838, 5 iunie 1887.

⁷⁶ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 42.

⁷⁷ „Lupta”, nr. 270, 7 iunie 1887.

⁷⁸ „Epoca”, nr. 456, 5/17 iunie 1887.

⁷⁹ „Lupta”, nr. 278, 17 iunie 1887.

urmările incendiului izbucnit în „orașul a doilea din Moldova de sus” drept „o mare nenorocire” totuși, avertiza „Epoca”, „un foc nestins, un foc mai mare consumă de mulți ani forțele vitale ale națiunii”, și anume starea „populațiunii rurale”, devenită „prada nemiloasă a pelagrei, a frigurilor palustre, a tifosului și a multor boale necurate”, „casa, hrana, traiul țaranului nostru sunt vrăjmași neîmpăcați ai vieții lui”⁸⁰. Și, pentru forța sugestiei, era schițată următoarea scenă: „Într-un colț de tindă se pârălește înaintea unui jăratec de coceni fiul rebegit de friguri. Mama, stinsă de osteneală, anemică, lividă lăptează copilul învelit în zdrențe. Iar tatăl, adâncit în chinuri, văzându-și cele două capete de vite ce mai are atinse de boală, își înecă deznădăjduirea în cărciuma din sat, unde de cele mai multe ori vitriolul basamacului îi sleește și ultimele forțe ce-i mai rămân”⁸¹.

Concluzii

Tragicul eveniment al izbucnirii incendiului de la Botoșani în vara anului 1887 a sensibilizat opinia publică din întreaga țară. Faptul în sine, departe de a fi o raritate, readucea Botoșaniul în atenția publicului prin proporțiile însemnate ale pagubelor suferite de localnici.

Relatările din epocă surprind inițiative și acțiuni de natură a ușura soarta victimelor „focului de la Botoșani”, un entuziasm al gesturilor umanitare întreținut de exemplele de generozitate ale familiei regale, ale oamenilor politici și personalităților influente ale vremii.

Nedorita notorietate a „nenorocirii” petrecută la Botoșani a fost influențată și de contextul politic în care ea s-a consumat, unul extrem de tensionat de dura confruntare pentru putere dintre Opoziția Unită și Guvernul I. C. Brătianu, în care polemicile, violențele fizice și de limbaj au degenerat în crima săvârșită cu prilejul alegerilor din anul 1888. Încă de la debutul incendiului ca subiect de presă, cele două tabere au pretins monopolul acțiunilor de ajutorare a victimelor. De aici, interpretările politicianiste ale gesturilor umanitare, exagerarea sau diminuarea importanței lor în funcție de interesul politic al comentatorilor.

Keywords: *fire, damage, victims, generosity, King Charles I, politicians, public opinion, I. C. Bratianu Government, United Opposition, politicianism*

THE "SCARY FIRE" FROM BOTOSANI IN 1887: PUBLIC REACTIONS AND POLITICAL CONCERNS

(Abstract)

The tragic event of the outbreak of fire in Botosani in the summer of 1887 has sensitized public opinion across the country. The Royal Family, politicians, important personalities tried to help the victims of the Botosani fire.

The relief actions have been interpreted differently according to the political interest of the United Opposition and the Liberal Government led by Ion C. Brătianu.

⁸⁰ *Un foc mai mare*, în „Epoca”, nr.458, 7/19 iunie 1887.

⁸¹ *Ibidem*.

Doina PĂULEANU

NATURA MOARTĂ ÎN OPERA LUI ȘTEFAN LUCHIAN PRIMA PERIOADĂ DE CREAȚIE (1890 – 1901)

Prima perioadă din creația lui Ștefan Luchian (1890 – 1901), plină de „zbuciumări” și „încercări”¹, este încadrată între două debuturi: al său (pe simezele primei manifestări a *Cercului artistic*, atunci înființat) și al secolului (dată la care personalitatea artistului este deja conturată); în creația anilor următori, de maturitate și de sinteză, „pictura modernă românească își va recunoaște, cu orgoliu, obârșia”². Al. Busuioceanu afirmă în acest sens: „Luchian nu este numai un artist de mare talent; e un deschizător de drumuri; e creatorul spiritului modern în pictura noastră. Colorismul lui nu reprezintă numai viziunea intensă a unui artist care simțea simplu și spontan. El deschidea orizonturi pe care pictura românească nu le cunoscuse până la Luchian și pe care contemporanii săi nu aveau să și le însușească decât mai târziu. Arta lui a putut părea simplă pentru că omul modest și nedepins cu alt mijloc de expresie decât penelul nu a făcut teorii în jurul ei și nu a lansat manifeste. Dar în simplitatea liniilor și culorilor lui se poate descifra înțelegerea sa complexă pentru problemele fundamentale și surprinzătoarea nouitate a orientării lui, într-o vreme când pictura românească era încă la Grigorescu sau la imitarea sterilă a academismului de la München ori de la Paris”³.

Cronologia expozițiilor lui Luchian din prima etapă menționată, cu lista operelor expuse și menționarea celor identificate, parte a unui neprețuit *catalogue raisonné* al operei⁴, redactat de Theodor Enescu, identifică într-un total de 132 lucrări, doar șase naturi moarte: două cu fructe și patru cu flori. În catalogul propriu-zis, perioada – extinsă în ceea ce privește începuturile, până în 1881, deși întâiul ulei realizat de Luchian, *Portret de copil* (fratele său Anibal), poate fi atribuit doar anilor 1883 – 1885, iar primul datat, *Casă*, este realizat în 1884 – cumulează 188 de opere: 84 pictură, 41 pasteluri, 26 acuarele, 37 desene, între care doar 10 aparțin genului natură moartă.

La capitolul pictură, amintim: *Cireșe pe masă* și *Cireșe pe o farfurie* din 1893 – 1895, *Călțunași*, *Flori albe de măr* din colecții particulare, databile 1895 – 1897, *Flori galbene* din patrimoniul Complexului Muzeal Moldova Iași, *Maci și cap de mort* din 1901, *Natura moartă cu fructe* databilă 1901 din colecția Dona. Între 41 de pasteluri, Theodor Enescu inventariază două naturi moarte cu fructe – struguri, mere, pepeni – din 1897 și două cu flori din 1900 – 1901, numite la fel – *Albăstrele și margarete* (același vas, rotit succesiv spre privitor și același buchet, cu toate că dimensiunile suportului sunt diferite). Între 26 acuarele, doar una are motiv floral (*Crizanteme*), iar din 37 de desene, – nici unul.

Lucrarea *Cireșe pe o farfurie* (colecția Anca Vlad) transmite, în datele stilului academic, asemenea primelor naturi moarte din creația lui Grigorescu, calitatea unei

¹ Theodor Enescu, *Scrieri despre artă*, edit. Meridiane, București, 2000, p. 116.

² *Ibidem*, p. 117.

³ Al. Busuioceanu, *Cronica plastică*, în *RFR*, III, 9 septembrie 1936, pp. 700 – 701.

⁴ Theodor Enescu, *Catalog critic Luchian*, Institutul Cultural Român, București, 2007.

tehnici dobândite și stăpânite cu deplin meșteșug; în vedere apropiată, sfioase, pure, de o pregnanță vizuală exemplară, fructele cu codițe verzi sunt unificate compozițional prin penumbre și reflexe purtate.

Chiar dacă pictorul conciliază, într-un mod de multe ori surprinzător, „pulsunile jubilatorii... ale picturii grigoresciene, cu melancoliile grele, cu acel freamăt al materiei vii și al geologiei înseși, din viziunea lui Andreescu, orizontul lui Luchian nu se oprește aici. Format într-un moment al marilor experiențe din spațiul artistic european, în care grația *Art Nouveau*-lui, autonomia limbajului de tip impresionist și cercetarea analitică a formei, a suprafeței și a volumului deopotrivă, din perspectivă cezanniană, Luchian receptează aproape toate provocările timpului. Martor și, până la un punct, chiar actor al acestor frământări, el și le însușește, oarecum, pe fiecare în parte, dar nu se fixează până la epuizare într-una singură. Interesul său major nu este de ordin exterior, el nu ține, așadar, exclusiv de provocările limbajului, ci este mai degrabă unul care privește obsesiv interioritatea, mișcările sufletești și valorile imponderabile din câmpul sensibilității. Luchian este incapabil să exprime fără să mărturisească, sau, cu alte cuvinte, să demonstreze fără să comunice”⁵, arată Pavel Șușară într-o pertinentă evocare a marelui pictor.

Călțunași

(ulei pe pânză, 49 x 60 cm; semnat dreapta jos cu verde: *Luchian*, nedatat)

Colecția prof. Elena Zdrobiș

În uleiul *Călțunași*, colecția prof. Elena Zdrobiș, culoarea are o franchețe compatibilă cu acel *brio* atribuit de cronicari stilului său încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea; culorile sunt distribuite armonice, iar tușa vijelioasă are siguranță și spontaneitate; florile, revărsate către privitor dintr-un preaplin sufletesc, se înscriu într-o formă eliptică așezată oblic în spațiu; copleșit de inflorescențe, vasul scund cu deschidere largă (formă rar întâlnită în opera sa ulterioară), de un alb strălucitor, la intensitatea căruia contribuie și

⁵Pavel Șușară, *Luchian*, *România literară*, nr. 4, 1 – 7 februarie 2006.

reflexele violacee, este perfect integrat în ansamblu; suportul și fundalul verde oliv sunt angrenate într-o mișcare de translație, care apropie sau depărtează de ochi anumite părți ale compoziției; redus prin ambiguitatea raportului aproape-departe, modelajul contribuie la comprimarea drastică a registrelor de adâncime.

Flori galbene (1898 – 1901) din patrimoniul Muzeului de Artă Iași sunt așezate într-un vas țărănesc din ceramică, decorat cu păsări și elemente vegetale recunoscutibile; florile n-au încăput în vas și se revarsă pe masa pictată în aceeași tonalitate cu fondul, mai deschisă spre stânga din pricina unei surse naturale de lumină; frunzele de un verde profund și opac ordonează, chiar cenzurează masele de culoare, într-o compoziție cu apetență monumentală și cadență de imn.

Între operele de referință ale perioadei poate fi amintită *Ultima cursă de toamnă*, pictată la Paris în 1892 și prezentată publicului în cadrul expoziției Titus Alexandrescu – Șt. Luchian (strada Regală nr. 11), în aprilie 1894 cu titlul *Curse (Longchamps)* iar apoi, cu denumirea actuală, pe simezele *Expoziției Artiștilor în Viață*; cu acest ultim prilej N. Petrașcu îl consideră „un virtuoz al culorii” și „un artist de temperament”⁶; ecouri din Manet și Degas nu atenuază pregnanța vizuală a acestei compoziții ambițioase și complexe, cu planuri ferm delimitate și colorit evocator.

Al. Busuioceanu arată că „influența lui Manet și a lui Degas, a celui dintâi mai cu seamă, nu se reduce la astfel de împrumuturi care ar putea să pară întâmplătoare. Întreaga viziune picturală a lui Luchian, atât de unitară, atât de susținută și de proprie, e consecința studiului picturii lui Manet. Simplificarea formelor, care merge uneori până la suprimarea oricărui modelaj, așternerea culorii în zone largi unitare, modelajul figurilor prin planuri succesive de tonuri ale aceleiași culori, libertatea de penel, franchețea culorilor, înlăturarea valorilor atenuante din paleta sa strălucitoare, sunt elemente care veneau direct din pictura lui Manet și care aveau să câștige o unitate nouă și o mare forță de expresie sub penelul impulsiv al pictorului nostru.

Manet și Degas vor rămâne până la urmă temeiurile cele mai solide ale picturii lui Luchian, chiar atunci când curiozitatea mereu vie a artistului și dorința lui de încercări noi⁷, îl vor orienta către alte preluări și experimente.

Luchian însuși oferă o modalitate de înțelegere a acestor afinități și *corespondențe*: „Abia după ce cunoști bine pe alții, începi să bați de seamă ce e cu tine”⁸.

În cadrul expoziției personale din 1892 doar *Gherghina* se încadrează în subiectul acestui studiu. Reluată după 11 ani, *Expozițiunea Artiștilor în Viață*, dominată de peisaje și naturi moarte în detrimentul compozițiilor tematice, se deschide în iunie 1894 la Palatul Ateneului sub președinția lui C. I. Stăncescu; Luchian primește, împreună cu Titus Alexandrescu și Dumitru Serafim, medalia clasa a III-a; între cele 8 lucrări cu care participă la acest salon nu se află însă nici o natură moartă, premiul fiindu-i acordat pentru *Efect de lună (Noaptea, astăzi la Muzeul de Artă din Iași)* și nu pentru *Ultima cursă de toamnă* (acum în patrimoniul Muzeului Național de Artă al României) la care am făcut referire.

Expoziția Artiștilor în Viață din 1895 etalează pe simezele sale șase lucrări de Luchian, între care și cea intitulată *Mere (studiu)*; un grup de protestatari în frunte cu Luchian și Artachino, vocali și combativi, nu pot fi oprîți în dorința de a-și retrace

⁶ N. Petrașcu, *Expoziția artiștilor români în viață*, în *Ateneul Român*, I, nr. 6, 15 iunie 1894.

⁷ Al. Busuioceanu, *art. cit.*, p. 701.

⁸ Theodor Enescu, *op. cit.*, p. 63.

lucrările de pe simeze decât printr-un detaliu de statut, dar tendințele centrifuge sunt stopate doar provizoriu.

La 18 aprilie 1896, în juriul Salonului oficial (cum începe a se numi expoziția anterior menționată) sunt aleși, alături de C. I. Stăncescu, director al Școlii de Belle-Arte și președinte de drept al expoziției⁹, Ștefan Ionescu-Valbudea, Eugeniu Voinescu și Titus Alexandrescu¹⁰, iar ministerul îi numește în completare, pe Nicolae Grigorescu (care se eschivează), Wladimir Hegel și Ion Mincu¹¹; respinși la vot, Artachino, Luchian, Vermont și o serie de nemulțumiți se regroupează după modelul francez al *Societății Artiștilor Independenți* și deschid demonstrativ, la 2 mai curent, altă expoziție peste drum de Ateneu, într-o sală de pe strada Franklin, al cărei patronat este acceptat și asumat de Nicolae Grigorescu. Prima *Expoziție a Artiștilor Independenți* lansează un manifest în limba franceză menit să explice sciziunea: „Noi voim astăzi să rupem cu trecutul și să ne declarăm independenți, fiind convinși că suntem chiar și că orice fel de tutelă, orice fel de autoritate, constituie o opreliște în dezvoltarea artei și este de-a dreptul vătămătoare personalității artiștilor...”

Această sciziune este manifestarea de independență a câtorva artiști care nu înțeleg să fie preocupați decât de arta lor, iar nu de conveniențe mondene sau politice.

Voim să prezentăm publicului sinceritatea operei noastre, fără a fi însoțită de medalii câștigătoare prin mai multă sau mai puțină dibăcie, slugărnicie sau hafâr.

Nu suntem, de altfel, nici campionii unei arte noi, a unei noi școli.

Jos criteriile, jos bisericuțele, jos cercurile de admirație mutuală...”¹².

La prima expoziție a secesioniștilor Vermont prezintă aproape 80 de picturi, desene și acuarele, Luchian doar 16 (pictură și grafică, între care nici o natură moartă), bucurându-se însă de aprecieri consistente în presă; alți participanți sunt C. Artachino, I. Angelescu, L. Dolinski, N. Grant, C. Jiquid, I. Orăscu, A. Mendel, N. Petrescu-Găină, I. Țincu, Al. Satmary, creatorul francez Maximilian Luce, un mic grup de doamne, George Demetrescu Mirea și Ion Georgescu.

Sub pseudonimul Gal, B. Brănișteanu arată în ziarul *Adevărul* că, dintre protestatari, „D. Vermont este ceea ce s’ar numi un artist conștiincios modern de școală nouă, D. Artachino un artist conștiincios modern de școală veche pe când Lukian este tipul perfect al artistului modern... [el] este și tipul adevăratului artist independent. O tehnică largă și nețărnută de nici un prejudiciu, un sențământ adânc și o concepție simplă, dar puternică. Puterea d-lui Lukian rezidă în talentul său coloristic...”¹³.

Chiar motivele grigoresciene sunt o dovadă a modului în care tânărul confrate se îndepărtează firesc și fără obstinație de arta maestrului: dacă Grigorescu este preocupat în primul rând de lumină și de felul în care aceasta învăluie, unifică, nuanțează liric, sugerează, atenția lui Luchian se îndreaptă în primul rând către culoarea pe care o mânuiește nervos, energic, sugestiv, intempestiv.

⁹ Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, Edit. Noi Media Print, București, 2008, p. 227.

¹⁰ Theodor Enescu, *op. cit.*, p. 105.

¹¹ Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, pp. 227 – 228.

¹² Petre Oprea, Barbu Brezianu, *Cu privire la salonul «Artiștilor Independenți»*, în *SCIA*, tom 11, nr. 1, București, 1964, pp. 137, 141.

¹³ Gal (B. Brănișteanu), *Expoziția Artiștilor Independenți. Folosul sciziunii*, în *Adevărul*, nr. 2528, 7 mai 1896.

„Mi-aș reproșa, vorbind în general despre pictura românească, să dau uitării un adevărat temperament, unul în care mi s-a părut că descopăr stofa unui artist. Vorbesc despre dl. Luchian. Prin puținele lucrări ce le-a făcut”, menționează A.B.-P. (Al. Bogdan-Pitești), în *Revista Orientală* din mai 1896, „domnul Luchian ne-a dovedit că este un admirabil colorist. Pe deasupra, este un gânditor, unul dintre aceia care se pasionează pentru idei... un refractar, un revoltat, în sfârșit, un iubitor al libertății...”¹⁴.

În plină sciziune și afirmare a modernității, cronicarul cu pseudonimul Faust atacă într-un articol din ziarul *Dreptatea*, genurile pe care le consideră, asemenea majorității contemporanilor săi, minore și lipsite de substanță: „Când vizitezi «expozițiile noastre artistice», ceea ce te izbește chiar de la intrare e profuziunea naturelor moarte și a peisajurilor. Ți-ai putea închipui că în țara românească bănuie în zilele noastre un curent misantropic, adorator al naturii neînsuflețite, un curent Rousseau-Chateaubriand, pentru care un grup de copaci sau un lac printre stânci e de o mie de ori mai interesant decât un conflict de patimi omenești. Ai putea crede toate astea dacă n’ai ști adevărata pricină de ce pictorii noștri nu zugrăvesc decât extrem de rar chipuri omenești. Și adevărata pricină e lipsa – dacă nu de talent – de muncă stăruitoare și neobosită...”

De aceea expozițiile noastre de pictură au mai mult aerul unor «săli de desen și pictură» de pe la licee și pensionate decât al unor «saloane». Premiul e obținut de cel care are mai puține greșeli de tematică: ideea e nulă la toți»¹⁵.

Câteva luni mai târziu, disidenții laolaltă cu câțiva oameni de litere, muzicieni și actori organizează în parcul Bragadiru cu fel de „cârciumă artistică” în genul celei de la Tabarin din Paris¹⁶. Afișele sunt semnate de Luchian, Vermont, Iliquid, N. Petrescu-Găină și Voinescu.

În anul următor, confruntarea dintre oficiali și independenți nu a mai avut loc „din cauza unei banale chestiuni administrative... Totuși opoziția lor nu luase sfârșit. Dimpotrivă, în toamna aceluiași an, majoritatea plasticienilor «independenți» formează o nouă societate artistică, «Ileana», ce va fi foarte activă și va avea rezultate notabile în anul următor»¹⁷. Evenimentele se petrec în directă legătură cu ideile, inițiativele și finanțarea lui Al. Bogdan-Pitești, personaj de referință pentru istoria intelectuală a primei noastre modernități artistice; personaj discutat și discutabil, Al. Bogdan-Pitești este un colecționar de excepție și un mecena avizat.

Academicianul George Oprescu este de părere – cu reală îndreptățire de altfel –, că fundamentele picturii moderne românești „sunt stabilite și trasate de Luchian și Bogdan-Pitești; colecționarul îi oferă doctrina, iar artistul – un model pentru ceea ce ar trebui să fie, model desăvârșit, ieșit din talentul excepțional al pictorului, dar și din contactul său cu celebra școală contemporană franceză”¹⁸.

Marile expoziții Grigorescu din această perioadă – unele cu caracter retrospectiv –, îi rețin lui Luchian, ca și mai înainte, interesul (declarația sa tranșantă: „Tot ce știu am învățat de la Grigorescu”¹⁹, arată impactul pe care l-a avut pictura meșterului asupra sa, a generației din care a făcut parte, dar și a celei/celor viitoare); două lucrări realizate

¹⁴A.B.-P. (Al. Bogdan-Pitești), *Impresii de artă*, Revista Orientală, mai 1896, în antologia *Mărturii despre Luchian*, Edit. Meridiane, București, 1966, p. 109.

¹⁵Faust, *Pictura la noi*, în *Dreptatea*, nr. 86, București, 17 mai 1896.

¹⁶Claymoor, *Carnet du high-life*, în *L’Indépendance Roumaine*, 11 (23) iunie 1896.

¹⁷Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, pp. 238 – 239.

¹⁸G. Oprescu, *Scrieri despre artă*, Edit. Meridiane, București, 1966, p. 59.

¹⁹Virgil Cioflec, *Luchian*, București, Edit. Cultura Națională, 1924, p. 8.

probabil în această perioadă dau seama despre atenția cu care cercetează virtuozitatea și spontaneitatea scânteietoare a operei grigoreciene: *Vas cu flori* de la Muzeul de Artă din Ploiești în care tușa rezumativă, sigură, muzicală, abia atinge pânza într-un elan vaporos și *Trandafiri*, din colecția prof. Elena Zdrobiș, în care transparența pastei și gingășia tonurilor sunt puse în valoare – prin tranziții, nuanțe și penumbre – de fundalul tenebros.

În opera lui Luchian se manifestă acum puternice ecouri ale simbolismului contemporan. O „specifică tonalitate de sentiment, preferința arătată anumitor motive, ca de pildă florile, sau compozițiile cu figuri feminine în ambianțe florale și chiar modul de a compune asemenea tablouri, predilecția pentru liniile sinuoase și cea pentru pastel vor putea fi recunoscute drept elemente constante ale participării lui Luchian la estetica simbolistă. Și rădăcinile acestei consonanțe pot fi aflate cu ușurință în atmosfera impregnată de noile tendințe simboliste ale anilor parizieni”²⁰.

Vas cu flori

(ulei pe pânză, 36 x 43 cm; semnat stânga jos cu brun: *Luchian*, nedatat; Muzeul Județean de Artă Prahova *Ion Ionescu-Quintus*, Ploiești)

Dominate de aspectele specifice epocii și inițiatoare ale unor direcții de manifestare specifice simbolismului contemporan, rosturile Societății *Ileana* (numele, care trimite la primăvară și naștere spirituală nu este ales întâmplător),

una dintre primele grupări avangardiste din țară, sunt fixate în statute: „a da avânt unei mișcări artistice în țară; ...a conserva cât și a face cunoscute monumentele și

²⁰Theodor Enescu, *Scrieri despre artă*, ed. cit., p. 79.

lucrările de artă din România; ...a propovădui principiile proprietății artistice"; mijloacele alese întru implementarea acestor țeluri sunt *expozițiunile artistice* și *conferințele referitoare la artă*; *publicațiunile* care să răspândească frumosul, deschiderea unor *ateliere* de pictură și sculptură²¹. *Expozițiunea Societății Ileana* din februarie 1898 – unica, de altfel – a avut caracterul internațional și răsunetul așteptat. La această manifestare tânărul pictor expune 21 lucrări – portrete, scene de gen, peisaje, compoziții religioase, naturi moarte, între care *Trandafiri* și *Flori de piatră* (probabil lucrarea din patrimoniul Muzeului de Artă Ploiești, la care am făcut referire).

Cu prilejul primei expoziții a grupului *Ileana*, criticul Léo Bachelin scrie cu viziune anticipativă: „Luchian, de netăgăduit [este] cel mai genial dintre artiștii noștri. Pare încă a-și căuta drumul de-alungul diferitelor genuri care îl solicită în același timp; motivele religioase, subiectele profane, peisajul, figurile și portretele îl ispitesc rând pe rând și în fiecare temă tratată a știut să rămână el însuși... Ceea ce dă unitate expoziției sale... este, pe de o parte, o tratare amplă, o tușă sumară și sigură, o lovitură de penel plină de vervă, iar pe de alta, un sentiment foarte personal al naturii, al culorii și al motivului tratat...

Colorist înainte de toate, este în tonalitățile sale rând pe rând delicat și dulceag ca ultimul dintre decadenți, apoi viguros, puternic ca tașistul spaniol. Trece cu aceeași sinceritate cuceritoare de la visarea cea mai rafinată la realismul cel mai brutal”. *Natura moartă* nu este amintită în enumerarea genurilor; cu toate acestea tablourile cu flori, rare în această primă etapă, sunt apreciate de critic pentru „gingașe simfonii de tonuri”²².

În martie 1898 B. Brănișteanu îl caracterizează pe Luchian în *Adevărul* drept „o personalitate artistică deplin dezvoltată”, deși „un fel de grabă, de nerăbdare”, tendința „de a prinde și a reda impresiunile momentului” produce uneori doar *schife* sau *lucrări neisprăvite*²³. Succesul de public al manifestării a fost însă peste așteptări, iar achizițiile private cuprind aproape jumătate din lucrările de pe simeze²⁴.

La 1 mai 1898 Luchian semnează împreună cu C. Pascaly și Artachino, contractul de zugrăvire a bisericii din Alexandria „Cele câteva luni cât am stat acolo au fost un chin. Am dus-o numai în anchete...”²⁵; în această perioadă tensionată o cunoaște și o îndrăgește pe tânăra Cecilia Vasilescu; dându-i lecții de pictură, visează chiar la un destin comun; într-una dintre scrisorile păstrate îi comunică gândurile sale despre creație (în general, nu se confesa cu plăcere): „Un tablou nu însemnează că este finit atunci când este spilcuit, lustruit, curat sau vernisat, ci atunci când partea sufletească a compoziției este bine găsită, când artistul a simțit, a știut să vadă în model, mai presus de cât mulțimea, a știut să prindă «sublimul», «credița» fără de care nu poate să reziste o operă de artă”²⁶.

În decembrie 1898, boala „care-l va doborî peste trei ani și-i va aduce moartea în mai puțin de două decenii”, debutează cu violență. Primăvara anului următor aduce o primă recidivă a bolii; casa de pe alea Kiseleff, cumpărată de Luchian cu nonșalanța omului avut, este scoasă la vânzare; în iunie se desparte de Cecilia Vasilescu. Cu toate acestea

²¹Petre Oprea, *Societăți artistice bucureștene*, Edit. Meridiane, București, 1969, p. 32.

²²Léo Bachelin, *L'Exposition «Ileana»*, în *L'Indépendance Roumaine*, 4 (16) mai 1898, apud Ștefan Dișescu, *Luchian. Peisajul și compoziția în aer liber*, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 10; Th. Enescu, *op. cit.*, p. 113; Ionel Jianu, Petru Comarnescu, *Ștefan Luchian*, ESLA, București, 1956, p. 40.

²³B. Brănișteanu, *Expoziția «Ileanei»*, în *Adevărul*, 5 martie 1898.

²⁴Petre Oprea, *op. cit.*, p. 37.

²⁵Virgil Ciofleac, *op. cit.*, p. 34.

²⁶*Antologia Mărturii despre Luchian*, Edit. Meridiane, București, 1966, p. 20

pictorul, extrem de activ, deschide în luna aprilie o expoziție la Ateneu împreună cu Nicolae Vermont; între lucrările prezentate se numără și pânza *Două [tinere] fete*, cu motiv și compoziție Art Nouveau (pe fond de ornamente florale).

În noiembrie participă la *Expoziția artiștilor în viață* cu uleiurile *Toamnă, Fără nici un căpătâi* și cinci pasteluri (între care nici o natură moartă), prilej pentru D. Karnabat de a observa că peisajele sale „au poezie și visare, flori și atmosferă dulce încărcată de parfum”²⁷. Acest an este, de altfel, „unul foarte fertil pentru fenomenul artistic românesc și unul semnificativ pentru Luchian. Acum se concretizează participarea sa la marea expoziție de la Paris (cu două din cele cinci pasteluri prezentate la salon, n. n.), apare revista *Ileana*, cea mai importantă și mai spectaculoasă dintre publicațiile de acest tip de la noi, în redacția căreia lui Ștefan Luchian îi revine responsabilitatea artistică – de altfel, coperta primului număr este realizată chiar de el în stil Art Nouveau, chiar de către el –, așa cum cea literară îi revenea unui alt spirit Art Nouveau, poetului Ștefan Petică, cel specializat în arabescuri florale”²⁸.

În numărul 2 din septembrie 1900, Ion Duican (Al. Bogdan-Pitești) îi face tânărului pictor un portret credibil: „... Suflet duios, inimă de poet, el este cam rebel tehnicii savante după un anume calapod. Dar în operele sale este o mai mare intensitate de viață și în el ca o trebuință flotantă și indefinită de tandrețe. Cunoaște viața reală cu toate amărăciunile sale, dar veșnic caută să arunce asupra ei vâlul alb al poeziei, sau mai bine zis, vâlul magic al culorilor, pe care le are în ochi, în creier, în inimă, în el tot. Luchian este un admirabil colorist. La el niciodată un tablou nu este o minuțioasă descripție a naturii... Pentru el, arta nu este o simplă reproducție a vieții. El caută să puie, în ce face, ceva dintr-însul, din sufletul lui, din ceea ce simte, fie o idee, fie o senzație... Pentru el, orice formă organică ce vedem în jurul nostru, este expresia unei gândiri sau a unui sentiment, ce inspiră artistul în acel moment și de aceea el veșnic prelungește realitatea prin vis și mărește senzația naturii prin ritmul propriei sale senzații”²⁹. În cadrul aceleiași proiect se deschid în salonul societății din strada Brezoianu nr. 7³⁰, ateliere gratuite pentru artiști, înzestrate cu materiale îndestulătoare; curând, acestea vor constitui un centru de mondenitate, dar și de iradiere a ideilor novatoare.

O natură moartă din 1901 este profund semnificativă pentru maladia care îl înlănțuie pe Luchian în această vreme; presimțirile sumbre pe care le nutrește sunt asociate chiar cu sentimentul sfârșitului: un craniu, un vas gol, o scoică (vie cândva) și câțiva maci imenși (care aici pot face trimitere la somn și moarte în legătură cu zeii gemeni Hypnos și Thanatos), subliniază, într-o imagine de tip *Vanitas*, caracterul efemer și zădărnicia tuturor lucrurilor.

Natură moartă cu pepeni și *Natură moartă cu fructe* din două prestigioase colecții particulare sunt pictate de Luchian în aceeași perioadă, care înregistrează ecouri din lucrările târzii pictate în același gen de Manet; tușa largă și puternică, un tip de împăstare specific, tratarea elementelor alcătuitoare în volume susținute constructiv, lumini și umbre contrastante, o picturalitate grăbită să însuflețească și să simplifice formele se instalează definitiv, purtând cu sine semnificații care transcend simpla etalare a formelor recunoscibile.

²⁷D. Karr, *Expoziția Artiștilor în Viață. Impresiile unui vizitator*, în *Secolul XX*, 7 noiembrie 1899.

²⁸Pavel Șuşară, *art. cit.*

²⁹Ion Duican (Al. Bogdan-Pitești), *Note de artă*, în *Ileana*, nr. 2, septembrie 1900

³⁰Tudor Argezi, *Cronica artistică*, în *Seara*, 21 aprilie 1913.

În ianuarie 1901 Luchian termină alături de Artachino, zugrăvirea bisericii Brezoianu din București; în luna mai participă cu 11 lucrări – între care nu figurează nici o natură moartă – la expoziția de pictură și sculptură deschisă în sălile Ateneului Român. În vara aceleiași an execută patru panouri decorative reprezentând *Anotimpurile* pentru casa juristului Victor Antonescu (om politic liberal, deputat, senator, ministru al guvernului României în diferite perioade); nu sunt singurele pe care Luchian le execută în această etapă a creației sale. Cu formă semicirculară, *Primăvara* (în patrimoniul Muzeului Național de Artă al României) este reprezentată de o tânără într-o rochie amplă, cu numeroase bijuterii, asaltată de vegetație; ductul sinuos și capricios al liniilor unește, aplatizează și abreviază planurile, iar culorile sunt lipsite de contraste.

La 15 decembrie 1901 suferă un prim atac de paralizie; internat la spital, va fi îngrijit de dr. G. Marinescu. Fișa medicală stabilește fără echivoc: „Ataxie locomotrice. Boală a șirei spinării, care atinge ordinațiunea membrelor inferioare și superioare... Bolnav resemnat. Caracter blând, concentrat, vorbind puțin, fără să aibă aerul că e preocupat de boală, dar în fond profund afectat că nu putea să mănuiască penelul”³¹. Luchian înțelege încă de pe atunci că la capătul suferințelor sale, care vor fi atroce, îl așteaptă, implacabilă, moartea, punând soroc previzibil, harului și operei sale.

Pe măsură ce orizontul său se îngustează și se reduce la cei patru pereți ai atelierului (peste câțiva ani Luchian nu mai poate ieși la peisaj), capacitatea de a gândi sintetic se dezvoltă progresiv; deși pot fi identificate și deslușite după formă, culoare și specie, florile care îi domină opera în anii ce vin au un tâlc mai adânc: de meditație asupra vieții, dar și a morții mereu mai apropiate, de închinare înfiorată în fața *corolei de minuni a lumii*, de sfiiciune în fața destinului, de mulțumire pentru harul artistic pogorât asupra sa - și își găesc întrupare în limpezimea ideilor, seninătatea formei, strălucirea măiastră a culorilor, calitatea spirituală a luminii.

THE STILL LIFE IN ȘTEFAN LUCHIAN'S ART WORK **THE FIRST PERIOD OF LUCHIAN'S CREATION (1890 - 1901)** (Abstract)

The first period of Luchian's creation is included between his debut and the begging of the century. At this stage, chronology of his work records, according to the Catalog Raisonné compiled by Theodor Enescu, only 10 still life painting out of a total of 188, meaning that for the artist this type of painting was not such a major thematic direction at that time.

Early works show Grigorescu's influence, of the academic techniques, of the symbolist vision, of different Art Nouveau patterns, of the French painters Manet and Degas, adding then subtle correspondences with the language of Post-Impressionist painters. This way, Luchian is aware of the time challenges, filtering them according to his sensitivity and interiority. The work's analysis of those times also highlights such influences but also features of its own art: sincerity, expressiveness, decorative trends, the right relations between sketch and the color.

³¹Petru Comarnescu, *Luchian*, Edit. Tineretului, București, 1960, p. 155.

Adept of modernity, Luchian is part of the independent artists who are moving away from the official art, proclaiming their ideas into a manifesto and stylistic orientations through exhibitions and publications. The press of the moment notice these changes and ranks of the secessionists.

In 1901, the disease that would destroy him over 15 years begins in the acute form and Luchian will develop progressive paralysis, hindering him from the landscape painting. The reclusion between the walls of the art studio will force him to choose the still life theme, mainly painting flowers that will become his favorite genre and the path that configures and deepens his renewing vision.

Emil-Nicu CARANICA

ÎNREGISTRĂRILE ISTORICE ALE SOPRANEI
HARICLEA DARCLEE

Motto:

*„În timp ce cânta, doamna Darclee
era parcă numai glas, nimic altceva...”
Mărioara Selagea îngrijitoarea
devotată și confidentă din
ultimii ani de viață a Haricleei Darclee*

„*Vissi d arte, vissi d amore*” – așa a trecut la cele veșnice marea soprană Darcee în seara zilei de 10 ianuarie 1939 la ora cinci pe un pat de spital în București (Filantropia), cântând romanța din opera *Tosca* de Giacomo Puccini a cărei premieră mondială a făcut-o pe data de 14 ianuarie 1900 interpretând rolul titular a eroinei *Floria Tosca*. Cântecele ei de lebedă a fost o arie.

La fel au murit tenorii Enrico Caruso cântând aria „*Mappari tutt amor*”, din opera „*Martha*”, de Friederich von Flotow, Miguel Fleta și Mario Lanza pe un pat de spital, interpretând cu ultimile puteri, aria „*E lucevan le stelle*”, din aceeași *Tosca* de Puccini. Un dat de la Dumnezeu, o predestinare face ca toți acești mari cântăreți să vină pe lume pentru arta cântului și s-o părăsească cântând. Nici Haricleea Darcee n-a făcut excepție de la regulă.

Cine a fost Hariclea Darcee?

Fără îndoială, fără niciun fel de dubiu, a fost una dintre cele mai mari cântărețe de operă din toate timpurile, din România și de aiurea - părerea avizată a specialiștilor și a publicului meloman. A fost înzestrată de Dumnezeu cu toate darurile necesare pentru a deveni un star în adevăratul sens al cuvântului. Farmec feminin, grație, inteligență, putere de muncă și rezistență ieșite din comun și peste toate, un glas aproape unic în istoria genului liric. Toate acestea dublate de o muncă titanică, susținută, pe durata întregii cariere, seriozitate, abnegație, dragostea pentru ceea ce făcea atât de bine, au făcut ca soprana Darcee să rămână peste timp un mit, o legendă nezdruccinată a teatrului liric.

Haricleea Darcee era înzestrată cu un aparat vocal de excepție, fenomenal, practic avea o voce feminină „fără de limite...”. Ea putea ataca partituri diverse de la contraaltă, mezosoprană, soprană dramatică, soprană lirică până la dificile partituri de soprană lejeră de coloratură. Fantastic! Cânta pe gama de trei octave de la *sol* al basului, la *mi* supraacut al sopranei, în toate registrele cu aceeași strălucire, culoare frumoasă și timbru de egală valoare și vigoare. Toți criticii au căzut de acord că ascultând-o, nu ascultau un om ci o pasăre, o privighetoare.

Așa au și numit-o, *Privighetoarea Carpaților!* Asemenea fenomene vocale sunt extrem de rare în istoria artei lirice. Hariclea Darcee poseda aceste daruri, pe care le-a păstrat intacte până la retragerea de pe scenă.

Câteva date biografice sunt necesare: Haricleea Darcee s-a născut la Brăila pe data de 10 ianuarie 1960 ca și fiică a lui Ion Haricli și a Mariei născută Aslan. Hariclea Haricli devenită prin căsătorie cu tânărul locotenent de artilerie Iorgu Hartulari (un bărbat chipeș, inteligent dar ușuratic și datat cu pasiune jocului de cărți), doamna Haricleea Hartulari a vădit de timpuriu o dragoste fanatică pentru muzică neîmpărțășită de soțul ușuratic și prea comun, înglodat în cele lumești. A plecat la Paris unde a luat lecții de canto cu doamna Marie Sasse vreme de o lună de zile. Apoi a născut un băiat, pe Ion Hartulari Darcee, viitorul compozitor. Nu a abandonat însă ideea de a deveni „cantatrice”, de opera. A izbutit să ia lecții cu unul dintre cei mai bine cotați profesori din Parisul acelor ani, fostul mare bariton Faure, care din motive de sănătate a recomandat-o profesorului de canto de la Conservator, Edmond Duvernois, care și-a dat seama că acel glas are în el ceva unic. Darcee a fost un geniu înnăscut al artei cântului care n-a ținut seama de sfaturile profesorului. Ca orișice geniu și-a urmat intuiția, descoperindu-se singură. Într-

adevăr ea spunea mai târziu: „Am fost eleva mea...”. Ea a apărut pe firmamentul artei lirice nesocotind toate sfaturile, trecând peste ucenicie, explodând dintr-odată cu o

intuiție divină, urmându-și instinctul, purtată de propria-i inspirație pe aripile succesului, gloriei, și faimei.

Compozitorul francez Charles Francois Gounod a și botezat-o cu cognomenul Darclee, supranume intrat definitiv în istoria și legenda opereii universale. Cariera și rolurile Haricleei Darclee nu fac obiectul de interes al acestui studiu, așa că voi atașa la anexe repertoriul și rolurile mării artiste. Darclee n-a venit în operă pe un teren sterp.

Românii au dat artei lirice o pleiadă de mari interpreți de-a lungul vremii. Începând cu marele Enrico Tamberlick, Eufrosina Vlasto Popescu - diva Marcolini a cărei glas a răsunat pe scena celebrului teatru Scala din Milano, fiind prima cântăreață româncă ce a cântat la Scala, continuând cu marea Elena Theodorini, Grigore Gabrielescu, Giovanni Dimitrescu, George Brătianu, Margareta Iamandi – Nuovina, Dimitrie Popovici-Bayreuth și mulți alții până în ziua de astăzi. Din 1837 până acum, 445 de voci românești de operă au făcut o mare carieră internațională, cântând în toată lumea, pe toate marile scene ale teatrelor lirice de primă mână. Deci tradiție am avut, Haricleea Darclee n-a fost din acest punct de vedere o floare rară și din fericire se continuă tradiția marilor voci românești de valoare: Angela Gheorghiu, Nely Miricioiu, Ruxandra Donose ș.a. Am fost și suntem un neam înzestrat cu prisosință și în acest domeniu frumos dar foarte greu al artei lirice. Am avut o școală de prestigiu, avem și sunt speranțe că vom avea și în viitor. Vremurile actuale ne sunt cam vitrege, dar vom trece cum am trecut și în alte dăți prin furtunile trecătoare și nemiloase ale zbuciumatei noastre istorii.

O scurtă istorie a înregistrărilor de operă

Firește cel mai important lucru care poate rămâne după un cântăreț de operă (mai ales cei din trecut), în afară de documentele scrise, cronici, fotografiile, elogiile, portretele și schițele făcute de către artiști – este urma glasului. Putința de a audia acele unice voci cântând ariile și cântecetele preferate care au smuls ropote de aplauze pe scenele de operă și de concert, în roluri jucate și în recitaluri. Nu-ți poți face o idee tu ca meloman sau ca specialist de cum au cântat acei oameni, decât ascultând un suport sonor (cilindru, disc) cu vocea imprimată mecanic, pe atunci cu toate inconvenientele și rudimentele tehnicii aflate la începuturi. Degeaba o mie de critici muzicali sau martori ai spectacolelor descriu în cuvinte modul și arta cântului a acelor interpreți.

Până când urechile nu sunt mângâiate de sunetele ce ies din pâlnia fonografului, gramafonului, din cutia de rezonanță a patefonului, sau din difuzoarele pikupului, nu-ți poți da seama de ce puteau să facă acei oameni cu glasurile lor măiestre. Închipuiți-vă ce tragedie ar fi fost să nu-i putem asculta astăzi pe marii Tamagno, Caruso, De Lucia, Melba, Adelina Patti, Tita Rufo etc. Însă ei și-au lăsat vocea imprimată și astfel avem posibilitatea de a-i audia la nesfârșit. Inventarea aparatelor de înregistrare, a constituit o adevărată revoluție în istoria umanității.

Edouard-Leon Scott de Martinville, John Kruessi, Thomas Alva Edison, Emil Berliner, Gianni Bettini, sunt tot atât de importanți cât și Leonardo Da Vinci, Nicolae Tesla sau pionierii aviației mondiale. Datorită lor avem azi posibilitatea de a-i asculta pe marii cântăreți din trecut și nu numai pe aceștia. Ei au înregistrat și teaurizat multe glasuri ale unor personalități de seamă din domeniul artei cântecului, artei instrumentale, oameni de litere (Tolstoi), oameni politici, artiști diverși etc. Înregistrări s-au făcut slavă Domnului de la începuturi numai că vitregiile soartei (războaie, incendii, inundații, diverse distrugerii) au dat pierzaniei, din păcate multe din aceste documente sonore de mare importanță și însemnătate. Cu alte cuvinte s-au pierdut în timp valori irecuperabile.

În anul 1947, deci imediat după cea de-a doua mare conflagrație mondială, istoricul muzical Roberto Bauer publică în Anglia, la Londra o carte, în fapt un catalog intitulat: Historical Records 1898-1908 – Înregistrări istorice 1898-1908 cu 15300 de înregistrări de operă a mai

multor sute de cântăreți de operă de pe toate meridianele. Ele probabil sunt mult mai multe, un număr de trei sute au fost de-a lungul vremii reînregistrate pe discuri de gramofon-patefon. Alte 500-600 au fost remasterate pe discuri de vinil și compact-disc. Cei mai vechi cântăreți înregistrați sunt baritonii Peter Schram, născut în 1819, Antonio Cotogni (1834-1918), Charles Santley (născut în 1839) și tenorii Antonio Aramburo (1840-1912), Lorenzo Abrunedo (1836-1904), Francesco Tamagno (1850-1905), Victor Capoul (1839-1924), Francesco Marconi (1855-1916), Fernando Valero (1856-1914) etc. și soprana Adelina Patti (1843-1919) ca și mai tânăra Nellie Melba (1859-1931), ale căror voci se aud foarte bine, ariile lor fiind comercializate astăzi sub forma de recitaluri pe CD-uri de către marile case de discuri specializate în „vechituri”, Symposyum, Marston, Prima Voce etc.

Însă cele mai vechi și rarissime înregistrări, cu adevărat fabuloase și căutate de toți marii colecționari de operă, de melomanii rasați de mare clasă, și despre care s-au descoperit documente în arhive, sunt:

- înregistrările făcute pe *cilindri Bettini* de către tenorul italian de talie mondială - Italo Campanini (1845-1896) – primul tenor de mare clasă care a cântat la Iași (șase înregistrări făcute prin 1890):

- înregistrările mării soprane suedeze Cristina (Cristine) Nilsson (1843- 1921):

- înregistrările mării soprane românce de talie internațională Margareta Iamandi Nuovina;

- înregistrările istorice ale Haricleei Darclee făcute în anii 1904-1905 la casa de discuri Societa Italiana Fonotypia din Milano.

Și cu aceasta am ajuns la esența acestui studiu: „*Înregistrările istorice ale mării soprane Haricleea Darclee*„.

Preambul: Anul de grație 1909 București

Revista „Tribuna Muzicală”, își anunța cititorii melomani că plăci Fonotypia de la Milano cu înregistrările celor mai mari cântăreți de operă ai vremii precum Adelina Patti, Enrico Caruso, Francesco Tamagno, Francesco Marconi, Titta Ruffo, Haricleea Daelee au fost puse spre vânzare la magazinul „N. Mischonzniky”, din centrul capitalei noastre.

Deci, la un moment dat spre fericirea urechilor fine ale melomanilor bucureșteni (și nu din cei săraci) s-au scos la vânzare câteva „plăci”, care conțineau imprimarea vocii mării Darclee!!

Câțiva privilegiați ai soartei au avut deci fericita ocazie și puțință de a asculta superba și frumoasa voce a divei din Brăila interpretând câteva arii de referință din repertoriul său printre care firește și celebrissima „Vissi d,arte, vissi d,amore”, aria Floriei Tosca a cărei întruchipare în premieră mondială a făcut-o în 1900, pe data de 14 ianuarie pe scena teatrului Constanzi din Roma. Ce s-a întâmplat cu acele discuri? Ne punem firește întrebarea pentru că astăzi iubitorii de operă, iubitorii marilor voci din trecut, noi românii mai ales, iubitorii vocilor românești de referință, nu mai putem din păcate audia această voce unică a uneia dintre cele mai mari soprane ce a trăit pe pământ.

Și acum, răspunsul mult așteptat dar nu și mulțumitor: discurile de gramofon-patefon ca și cilindrii de fonograf erau făcuți dintr-un material extrem de fragil, ușor casabile,

distructibile la cele mai mici atingeri mecanice. Din shela-ebonită acele discuri tezaur, trebuiau păstrate în condiții de siguranță maximă, ferite de șocuri, lovituri, zdruncinături. Erau discuri de pionierat, tehnica de fabricație și construcție a lor era într-o fază primară, de experiment care mult mai târziu a evoluat spre tehnica fabricării discurilor de vinil, mult mai „încăpătoare”, ca și număr de melodii și mult mai rezistente la intemperii și contacte mecanice. Peste acele discuri din 1909 au trecut două războaie mondiale, două dacă nu mai multe cutremure catastrofale (1940 și 1977), o perioadă neagră a bolșevismului distrugător și nivelator de cultură românească (mai ales anii

1945-1965), moartea marilor colecționari de artă, de muzică în special, indiferența urmașilor și a unităților îndrituite să facă ceva în acest domeniu.

Multe dintre aceste discuri s-au distrus diminuându-și calitatea sunetului prin reascultările multiple. Acul de oțel al brațului gramofonului sau patefonului zgâriind și afectând ireversibil calitatea suportului. Radioul încă nu ființa la acea dată, deci nu avea cine tezauriza acele comori în depozite și arhive speciale cum s-a făcut mai târziu. Foarte puținele exemplare rămase fie au luat calea exilului, fie urmașii neinteresați de aceste lucruri ai marilor colecționari din păcate le-au aruncat la gunoi, ca pe niște vechituri fără importanță. Mai târziu, multe discuri de gramofon cu glasurile cântăreților români din trecut au fost recopiate pe discuri vinil. Vezi cazurile Traian Grozăvescu, Florica Cristoforeanu și chiar cele două discuri ale Haricleei Darclee păstrate cu transpuneri folclorice. O altă catastrofă a constituit-o distrugerea matrițelor după care s-au copiat discurile în urma unui bombardament asupra orașului Milano.

În felul acesta s-a pierdut definitiv posibilitatea ca aceste arii să mai poată fi recopiate vreodată.

Istoria înregistrărilor Darclee

În monografia „Vieața de glorie și de pasiune a mării cântărețe Darclee scrisă de N. Carandino și apărută la Editura „Cugetarea”, P.C. Georgescu-Delafraș în anul 1938 la pagina 243, referitor la aceste înregistrări se spune: „Un anume domn Berriel zis Berstein, zis Bernstil, în realitate un excroc internațional, un aventurier, un comerciant mincinos, un șarlatan vorace cu origini suspecte căutat și cercetat de poliția franceză un necinstit prin excelență propune mării cântărețe un contract de înregistrare cu firma „Fonotypia”, afirmând ca și alți cunoscuți interpreți ai timpului, soprana Rosina Storchio prima Cio-Cio San din istorie, tenorii Alessandro Bonci, baritonii Mario Sanmarco și Eugenio Giraldoni au semnat contracte similare realizând frumoase înregistrări și evident profituri avantajoase. Naivă ca toți mării artiști, Haricleea Darclee a acceptat semnarea acestui contract. Greșeală totală. Într-un final Haricleea Darclee a semnat acest contract acordând exclusivitatea de imprimare casei Fonotypia pentru o perioadă de 30 de ani.

I se recunoaște în schimb dreptul de a contesta plăcile care i se vor părea prost înregistrate și un beneficiu de 10% din prețul de vânzare a celor bune. După semnarea contractului Darclee a imprimat două plăci, una din „Don Pasquale”, și alta din „Cavalleria Rusticana”. În final vom vedea că au fost mai multe iar șarlatanul Berriel-Bernstein urmărit de poliție a dispărut de pe firmament lăsând situația încurcată. Cântăreața nu va mai îndrăzni decât mai târziu să imprime pentru altă casă de discuri (au mai fost două imprimări) de teama unui eventual proces.

Pe de altă parte nici marea cântăreață nu a fost mulțumită de calitatea înregistrărilor, aflate în faza de pionierat când tehnica de imprimare lăsa mult de dorit.

Aceeași poveste în linii mari apare și în monografia Darclee de George Sbârcea și Ion Hartulari Darclee apărută la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R. în anul 1961, unde la pagina 230 se spune că „tânărul,, radiou românesc solicită artistei câteva discuri spre a le folosi într-o emisiune specială dedicată ei, dar aceasta din păcate nu mai avea niciunul în posesie. Emisiunea de la radio nu s-a mai putut face.

Întrebat mai târziu, fiul sopranei Ion Hartulari Darclee despre înregistrările mamei sale, acesta afirmă că nu le-a văzut (discurile) și nu le-a ascultat vreodată.

Esența studiului: Înregistrările Haricleei Darclee

În anul 1904, soprana româncă Haricleea Darclee a făcut o serie de înregistrări în studioul societății Fonotypia – Societa Italiana din Milano imprimând următoarele arii:

1. **Tosca** de Giacomo Puccini – aria „*Vissi d'arte, vissi d'amore,*”
2. **Tosca** de Giacomo Puccini – aria „*Non la sospiri,*”
3. **Iris** de Pietro Mascagni – aria „*Sera ammalata,*”
4. **Iris** de Pietro Mascagni – aria „*La Piovra,*”
5. **La traviata** de Giuseppe Verdi – aria „*Ah forse lui,*”
6. **La traviata** de Giuseppe Verdi – aria „*Sempre libera,*”

În anul 1904, la aceeași casă de discuri Darclee mai face o serie de înregistrări după cum urmează:

1. **Tosca** – arie – XPH 1503
2. **Don Pasquale** de Gaetano Donizetti – XPH 1504
3. **Don Pasquale** de Gaetano Donizetti – XPH 1505
4. **Cavaleria Rusticana** de Pietro Mascagni – XPH 1506

Mai târziu, în anii 1906-1909 Haricleea Darclee mai face două înregistrări, de astă dată la Viena la Casa de discuri The Gramophone Company – două cântecele în limba română:

1. **Cântecul fluierașului** din feeria „*Sânziana și Pepelea,*” de George Ștephănescu
2. **Vai mândruțo dragi ne avem** de Gheorghe Dima

Acestea au fost reimprimare de Casa de discuri Electrecord în anii 70 pe un disc de vinil cu titlul „*Vers și cântec românesc,*”- ECE 01310- o culegere de cântece interpretate de marii cântăreți români care sunt singurele spre audiție astăzi. Precizez că ele sunt postate pe *Youtube*

și pot fi ascultate de către toată lumea. Doar după audiția acestor două cântece de inspirație folclorică, ne putem face o idee de cum suna vocea mării noastre soprane. Palidă consolare!

Trebuie să precizez că piesa „*Cântecul fluierașului,*” a mai fost imprimată în 1903 pe un disc Zonophon Record 102143 tot la Viena de marele tenor român Ioan Băjenaru (11 februarie 1863- 25 noiembrie 1921) contemporanul și chiar partenerul de scenă în câteva spectacole la Istanbul al Haricleei Darclee.

Așadar soprana Haricleea Darclee a înregistrat pe suport audio (discuri) un număr de douăsprezece piese, zece arii și două lieduri românești. Foarte puțin, comparativ cu cu înregistrările contemporanilor ei.

Cum suna vocea Haricleei Darclee?

Din ascultarea celor două lieduri românești ne dăm seama de calitățile vocale excepționale pe care le posedă și despre care au scris criticii de specialitate, au vorbit contemporanii ei care au ascultat-o „pe viu,.. Un glas curat, cristalin, clar, muzicalitate deosebită, calități tehnice de excepție. În rest așteptăm poate, într-o zi se va ivi de undeva din neant vreo înregistrare cu o arie cântată de marea Darclee. Aceste înregistrări sunt căutate asiduu de toți specialiștii, colecționarii și melomanii înnebuniți după muzica de foarte mare calitate.

Până acum tăcere...

S-au semnalat urme, alarme false, zvonuri dar... nimic. Câțiva miliardari ai ecestei planete poate ar avea vreun disc Darclee, dar aceștia îl țin bine păstrat prin seife sau bunkere și nu vor să-l dea spre reproducere și audiere și altora..Să sperăm într-o minune...

Până atunci ascultăm în continuare glasul sopranei interpretând cele două cântecele românești.

Cum a murit Haricleea Darclee?

Așa cum începeam acest studiu – soprana Haricleea Drclee a murit într-o rezervă la spitalul Filantropia în București, bolnavă, în mizerie și uitare cântându-și cântecul de lebdă – aria „*Vissi d'arte, vissi d'amore*„ vegheată doar de o biată femeie care i-a fost credincioasă până la capăt.

Spre rușinea noastră, guvernul de atunci i-a refuzat funeraliile naționale!!!

Italia și-a exprimat dorința de a suporta toate cheltuielile, organizând funeralii naționale în peninsula. Patria muzicii de operă a fost însă refuzată. Urât, mizerabil gest din partea unor canalii ce-și ziceau cu emfază diriguitori, guvernanți.

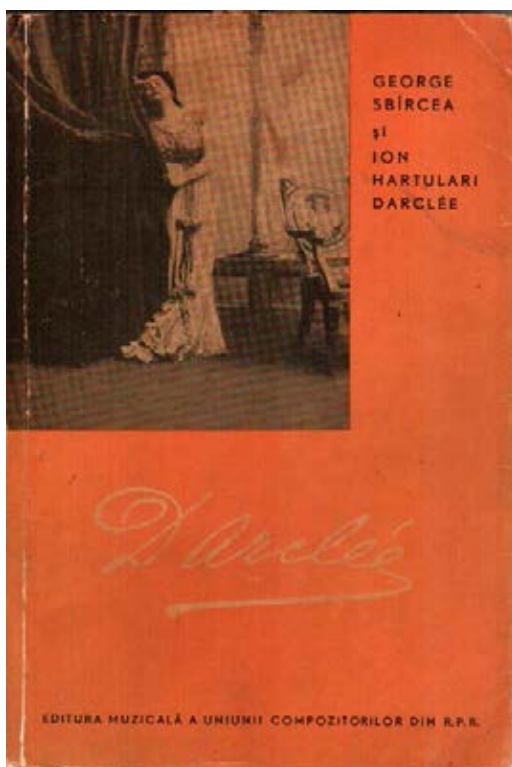
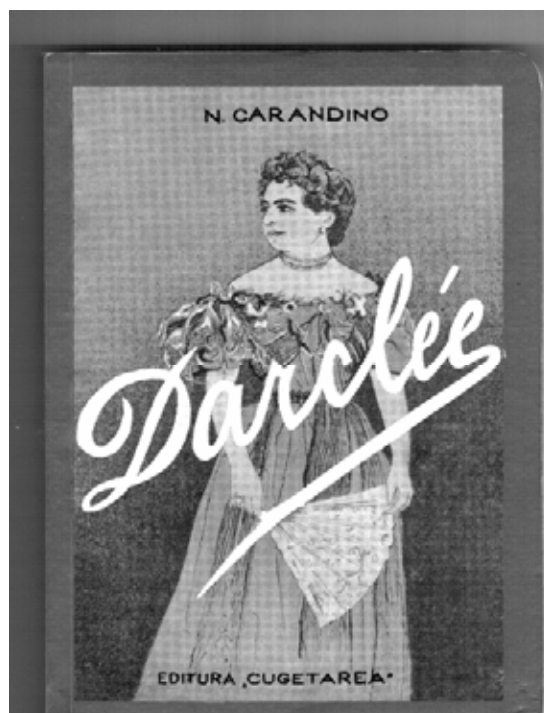
Din păcate cazul Haricleei Darclee n-a rămas singular. Astfel cea care-și are fotografiile pe pereții Scalei din Milano și un portret fotografic așezat în cavoul marelui Giacomo Puccini, pe o pianină la Torre de Lago unde-și doarme somnul de veci, cu dedicația „*A Puccinione*„ și despre care creatorul Toscâi avea să spună : „*Ericleea Darclee, l'artista geniale, la mia prima e splendida Tosca*„, în țara ei a fost tratată de către oficialități cu indiferență și dispreț total. Tipic așa-zisei clase politice românești de ieri, de astăzi și din totdeauna.

Însă a iubit-o publicul românesc meloman, a iubit-o publicul din toată lumea, au iubit-o capete încoronate (regi, prinți), au iubit-o marii ei colegi (Caruso, Tamagno, Battistini), compozitori și mai ales a adorat-o baritonul Eugenio Giraldoni cu care a avut o frumoasă, splendidă și de neuitat poveste de amor. În operă, pe scenă, în rolul Floriei, Tosca l-a iubit pe

Mario Cavaradossi, întrupat în premieră de tenorul Emilio de Marchi, în viața reală și crudă l-a iubit pe „Scarpia„, adică pe baritonul frumos și sensibil Eugenio Giraldoni... care din păcate era căsătorit și mai avea și copii. Când a aflat aceasta, printr-o mișcătoare scrisoare trimisă de soția baritonului, Haricleea neștiind acest lucru – s-a retras, preferând să sufere în tăcere, decât să distrugă o căsnicie. Ce mare caracter, pe lângă o voce unică!

„*Vissi d'arte, vissi d'amore*„ - *Restul este legendă nepieritoare.*

ANEXE

Hariclea Haricli
la vârsta de 18 ani

Portret al Haricleei Darcee
din 1882 -

Hariclea Haricli în 1880

Haricleea Darclee în rolul Elisabetei din opera Tanhauser de Wagner
(Milano, 1891)

Haricleea Darclee în rolul *Floriei Tosca*
la premiera mondială de la Teatrul Costanzi din Roma
14 ianuarie 1909

Hariclea Darclee în 1912
(Buenos Aires)

Haricleea Darclee în rolul titular din opera *Iris* de Mascagni

Haricleea
Darclee la
Madrid
(1898)

Haricleea Darclee
la Milano (1918) -

Haricleea Darclee
în opera
Wally de Catalani

Haricleea Darclee –
în rolul *Odaleei*
din opera *Condor de Gomez*

Haricleea Haricli cu părinții

Hariclea Darcee și fiul său
la Milano -(1895)

Haricleea Darcee în 1909

Italo Campanini

1. Faust: Salve, dimora
2. Il Barbiere do Siviglia: Ecco ridente in cielo
3. Otello: Dio mi potevi
4. Otello: Nium mi tema
5. Aida: Celeste Aida
6. Otello: Esultate

The numbers are just here for ordering purpose, and do not have any other numbers.

Edward J. Smith claimed he saw number 1 through 5 at the collection of Charles Schwab (1862-1939) during 1935 and listened

Rarisimile înregistrări ale lui *Italo Campanini*

Emilio de Marchi

Eugenio Giraldoni

REPERTORIUL HARICLEII DARCLÉE

Compozitorul	Opera	Rolul	Data și locul creației
Auber	<i>Maria din Fovara</i>	titular	
Bizet	<i> Carmen</i>	Carmen	
Boito	<i>Meisongia</i>	Margareta	
Catalani	<i>Wally</i>	Elena	30 ianuarie 1893 Scala-Milano
Catalani	<i>Enoch Arden</i>	Ammie Lee	1904 Teatrul Național-București
De Lara	<i>Amey Roberts</i>	titular	aprilie 1867 Opera-Monte Carlo
Donizetti	<i>Don Paquale</i>	Nozima	
Donizetti	<i>Elisavinda</i>	titular	
Donizetti	<i>Linda de Chamounix</i>	titular	
Donizetti	<i>Lucrèce Borgia</i>	titular	
Donizetti	<i>Maria de Rohan</i>	titular	
Franchetti	<i>Christopher Columbus</i>	Isabela	
Glinka	<i>Viața pentru țară (Ivan Susanin)</i>	Drumica	Creație pentru Teatrul Opera-Nisa 1890

- 346 -

(Continuare)

Compozitorul	Opera	Rolul	Data și locul creației
Gémex	<i>Conde</i>	Odalera	21 februarie 1891 Scala-Milano
Gémex	<i>Guineo</i>		
Gounod	<i>Faust</i>	Margareta	
Gounod	<i>Romeo și Julieta</i>	Julieta	
Halévy	<i>Ebrena</i>	titular	
Leoncavallo	<i>Pașop</i>	Necida	
Leoncavallo	<i>Zaza</i>	titular	
Mancinelli	<i>Here și Leandru</i>	Hero	1866 Teatrul Real-Madrid
Mascagni	<i>Canaleria ruscă</i>	Santuzza	
Mascagni	<i>L'Amico Fritz</i>	Suzi	1891 Teatrul La Pergola-Florența
Mascagni	<i>I Romanzi</i>	Lolita	1893 Teatrul La Pergola-Florența
Mascagni	<i>Iris</i>	titular	1898 Teatrul Costanzi-Roma
Massenet	<i>Cidul</i>	Chimena	1891 Opera de debut la Scala-Milano
Massenet	<i>Macon</i>	titular	
Massenet	<i>Talia</i>	titular	
Meyerbeer	<i>Africana</i>	titular	
Meyerbeer	<i>Ildegundis</i>	Regina	
Metart	<i>Don Giovanni</i>	Valentina	
Metart	<i>Don Giovanni</i>	Zerlina	
Pacini	<i>Saffo</i>	titular	
Pascheretti	<i>Haidhergo mia</i>	Carina	1909 Teatrul Colon Buenos Aires
Panizza	<i>Aurora</i>	titular	1909 Teatrul Colon Buenos Aires
Puccini	<i>Manon Lescaut</i>	titular	
Puccini	<i>Roma</i>	Mimi	1866 Creație pentru America - Teatrul de Opera Buenos Aires

- 347 -

(Continuare)

Compozitorul	Opera	Rolul	Data și locul creației
Puccini	<i>Tosca</i>	titular	14 ianuarie 1900 Teatrul Costanzi-Roma
Ricci	<i>Crispino e la Comare</i>		
Rossini	<i>Wilhelm Tell</i>	Mathilde	
Rossini	<i>Stabat Mater (oratorie)</i>		1890 Comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui Rossini
Rubinstein	<i>Domnaul</i>	Tamara	
Saint-Saëns	<i>Therpsina</i>	titular	
Strauss, Richard	<i>Cavalorul răscolit</i>	Mareșala	Creație pentru Italia noiembrie 1911, Costanzi-Roma
Thomas	<i>Hansel</i>	Ofelia	
Thomas	<i>Mignon</i>	titular	
Vallini	<i>Il voto</i>		1867 Teatrul Costanzi-Roma
Verdi	<i>Aida</i>	titular	
Verdi	<i>Balul mascat</i>	Amelia	
Verdi	<i>Ortello</i>	Desdemona	
Verdi	<i>Rigoletto</i>	Gilda	
Verdi	<i>Traviata</i>	Violeta	
Verdi	<i>Trubadurul</i>	Leonora	
Verdi	<i>Simon Boccanegra</i>	Eva	
Wagner	<i>Maestrul zburător</i>	Ella	
Wagner	<i>Lohengrin</i>	Ella	
Wagner	<i>Tannhäuser</i>	Elišabeta	Creație pentru Italia 1891 Scala-Milano

NOTA. Am folosit la întocmirea repertoriului Haricleii Darclée, pe lângă corespondența personală a ei, adărule, programele de spectacole și zroniclele din presa italiană în posesia colecției lui Haricleii Darclée, și rețeauarea din La Revista Artística de Buenos Aires, 1909, IV, p. 16.

- 348 -

Repertoriul Darclée

BIBLIOGRAFIE:

1. **Bratin, Jack**, *Dicționarul Muzicii Universale*, Editura Muzicală, 1966.
2. **Carandino, N.**, *Darclée*, Editura Cugetarea, 1938.
3. **Cosma, Viorel, Elena Theodorini**, Editura Muzicală, 1962.
4. **Dușescu, Mircea**, *Voci mari, voci bizare*, Editura Protel, București, 2002.
5. **Sbârcea G.; Hartulari, Darclée, Ion, Darclée**, Editura Muzicală, 1961.
6. * * * *Eufrosina Popescu*, Editura Meridiane, București, 1964.
7. <http://www.francoisnouvion.net/19century/campanini.html>

Ionel MOLDOVAN

NUMĂRUL CĂLUGĂRIILOR DE LA SPITALELE DE CAMPANIE ALE CRUCII ROȘII ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, călugări, Mitropolia Moldovei, Crucea Roșie, arhive, memorialistică

Aspectul pe care ne-am propus să îl analizăm apare în majoritatea lucrărilor privitoare la istoria Bisericii Ortodoxe Române în anii Primului Război Mondial. Este vorba despre numărul călugărilor care au activat la spitalele Crucii Roșii sub comanda arhimandritului Teoctist Stupcanu. Deși este doar un detaliu cantitativ, analiza atentă a acestuia oferă o imagine concludentă asupra modului în care este cunoscută istoria modernă și contemporană a Bisericii în spațiul românesc.

Chestiunea pe care o aducem în atenție a fost surprinsă în mai multe sinteze și studii, dar toate acestea se bazează pe informațiile memorialistice publicate în anul 1934 de Teoctist Stupcanu într-un articol privitor la activitatea călugărilor aflați sub conducerea sa pe durata războiului. Numărul călugărilor de la spitalele mobile ale Crucii Roșii a fost preluat în cele trei sinteze realizate în perioada post-comunistă, precum și într-un articol omagial, realizat de Scarlat Porcescu în anul 1978¹.

Deși autorii acestor lucrări au avut acces la documentele arhivelor bisericești, s-au rezumat la preluarea informațiilor din articolul memorialistic al lui Teoctist Stupcanu. Acesta a oferit următoarea mărturie: „În ziua de 18 august 1916 am plecat din Iași la București în fruntea unui număr de aproape 100 călugări”². Aurel Pentelescu și Gavriil Preda cu citat această frază, punând pe seama lui Stupcanu veridicitatea informației³. Emilian Nica, făcând trimitere bibliografică

la sus-amintitul articol, a relatat că „la 18 august 1916 au plecat de la Iași la București aproape 100 de călugări”⁴. Claudiu Cotan, făcând trimitere eronată la

documentele din Arhiva Mitropoliei Moldovei, precizează la rândul său că Teoctist Stupcanu a ajuns în București cu aproximativ 100 de călugări⁵.

¹ Scarlat Porcescu, *Contribuții aduse de slujitori bisericești din Arhiepiscopia Iașilor, în anii 1916-1918, pentru făurirea statului național unitar român* în Mitropolia Moldovei și Sucevei, anul LIV, nr. 9-12, septembrie – decembrie, 1978, p. 685-714.

² Teoctist Stupcanu, *Activitatea călugărilor din Eparhia Moldovei în timpul Războiului* în „Viața Monahală”, anul I, nr. 11-12, februarie 1934, p. 319.

³ Aurel Pentelescu, Gavriil Preda, *Mitropolitul Pimen Georgescu (1853-1934)*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003, p. 116-117.

⁴ Vlad Emilian Nica, *Aduceți-vă aminte de înaintașii voștri. Arhiepiscopia Iașilor între 1900-1948*, Editura Doxologia, Iași, 2009, p. 391.

⁵ Constantin Claudiu Cotan, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, Editura Universitară, București, 2015, p. 241.

O analiză atentă a articolului memorialistic conduce la o cifră mai apropiată de realitate, deoarece Stupcanu a enumerat călugării mobilizați la spitalele de campanie ale Crucii Roșii. Acesta a notat cinci confesori (câte unul pentru fiecare spital mobil) și 52 de infirmieri (câte 11 la spitalele I și V și câte 10 la spitalele II, III și IV). Interesant este faptul că și în cele trei lucrări apar informații despre componența celor cinci spitale, dar autorii acestora nu fac legătura cu cifrele anunțate anterior. Aceștia nu observă că numărul călugărilor aflați sub comanda lui Stupcanu nu avea cum să se ridice la cifra de 100, în condițiile în care nu sunt enumerate decât 57 de nume. O simplă trecere în revistă a acestora, conduce și la observația că două se repetă⁶. Astfel, la o primă analiză a articolului memorialistic, rămân 55 de călugări.

Mai trebuie evidențiat și că Stupcanu a notat în articol textul ordinului nr. 2707 din 17 august 1916 prin care Mitropolia Moldovei l-a investit în calitate de șef al echipei călugărilor sanitari și în care se precizează că acesta urma să aibă în subordine un număr „peste 50 de călugări infirmieri și brancardieri”⁷. Deși aceste informații contrazic afirmația inițială a lui Stupcanu, acesta o întărește la finalul articolului prin precizarea că „în decurs de doi ani, cât a ținut campania, parte din călugării cu care am plecat s-au îmbolnăvit și au fost înlocuiți cu alții, parte au murit la datorie, astfel că s-au perindat prin spitalele Crucii Roșii peste 120 de călugări”⁸. Această completare apare de asemenea la Claudiu Cotan, care de această dată face trimitere la articolul lui Stupcanu⁹.

În condițiile în care istoriografia oferă informații contradictorii, am procedat la cercetarea documentară a chestiunii. Din nefericire, în arhiva Mitropoliei nu s-a păstrat o listă a tuturor călugărilor mobilizați la Crucea Roșie în ziua de 18 august 1916. Totuși, analiza atentă a dosarelor de arhivă ne ajută să reconstituim componența inițială a celor cinci spitale de campanie. Deși există o bogată corespondență (cca. 300 documente) privitoare la activitatea călugărilor, ne vom folosi doar de șase documente.

Este vorba despre trei rapoarte trimise mitropolitului de către Stupcanu în toamna anului 1916 și despre trei liste cu numele călugărilor care au activat la Crucea Roșie, realizate de același Stupcanu în anii 1917-1918. Cele trei rapoarte cuprind numele monahilor de la spitalele III, IV și V. Astfel, primul referat, redactat în Adjud, la 7 octombrie 1916, cuprinde numele celor 11 călugări de la

spitalul numărul V¹⁰. Comparând aceste nume cu cele notate în articolul din 1934 se constată că trei nu corespund. În articol nu este menționat Iosif Țăranu, în schimb sunt notați Claudiu Filip și Anania Popescu, care nu apar în referat.

Al doilea referat, redactat în Galați, la 19 octombrie 1916, conține numele celor 10 călugări de la spitalul numărul III¹¹. Realizând aceeași comparație, am constatat că cele 10 nume coincid, și că în articol apare în plus Vasile Teodorescu. Mai trebuie să precizăm faptul că Iacob Fecioru, unul din cei doi călugări notați la două grupe de Stupcanu în articol¹², apare la acest spital.

⁶Călugării menționați de două ori sunt: Iacob Fecioru, la primul spital și la al treilea și Sofronie Muraru, la primul și la al patrulea.

⁷Teoctist Stupcanu, *art. cit.*, p. 319.

⁸*Ibidem*, p. 323.

⁹Constantin Claudiu Cotan, *op. cit.*, p. 243.

¹⁰Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei (în continuare A.M.M.B.), *dosar 81/1918*, volum II, f. 85.

¹¹*Ibidem*, f. 198.

¹²Teoctist Stupcanu, *art. cit.*, p. 321.

Ultimul din cele trei referate, trimis de la Focșani la 19 noiembrie 1916, cuprinde de asemenea numele celor 10 călugări din componența spitalului numărul IV¹³. Aplicând aceeași comparație, se constată, de asemenea, că cele zece nume corespund și că în articol apare în plus Sofronie Muraru¹⁴. În urma analizei acestor trei rapoarte și a comparației numelor cuprinse în ele cu cele publicate 18 ani mai târziu de același Stupcanu, se constată că informațiile publicate în articol nu sunt exacte.

Nu tragem mai multe concluzii aici, deoarece analiza celor trei liste raportate de Stupcanu instituției mitropolitane în anii 1917-1918, ne va ajuta să înțelegem mai bine chestiunea. Prima din liste, cuprinde 64 de nume (inclusiv cel al lui Stupcanu) și a fost realizată la 29 mai 1917. Aceasta enumeră 12 călugări la primul spital, 11 la al doilea, 15 la al treilea, 13 la al patrulea și 12 la al cincilea. Comparând călugării notați la spitalele III, IV și V în referatele amintite mai sus cu cei din această listă am constatat că, în afară de o excepție, toate numele se regăsesc. Această excepție, reprezentată de lipsa călugărului Mina Prodan între infirmierii spitalului numărul V, poate fi explicată dacă analizăm cea de-a doua listă trimisă instituției mitropolitane de către Stupcanu la 29 noiembrie 1917. Aceasta cuprinde 67 de nume (inclusiv a lui Stupcanu), între care și cel al lui Mina Prodan. Cu alte cuvinte, acesta fusese omis în prima listă. În aceste condiții, avem certitudinea că numele enumerate de Stupcanu în cele trei rapoarte reprezintă componența inițială a spitalelor numerele III, IV și V. Aici trebuie însă să facem o precizare și anume faptul că doi călugări de la spitalele III și IV au ajuns să se substituie reciproc, fiind demobilizați pentru probleme de sănătate și reintegrați după însănătoșire unul în locul altuia¹⁵.

În ceea ce privește componența primelor două spitale, ne vom putea pronunța numai după ce vom analiza lista din 29 noiembrie 1917. În aceasta, la fel ca în cea din luna mai, 12 călugări sunt notați la spitalul numărul I și 11 la spitalul numărul II. În condițiile în care numele acestora coincid în cele două liste, putem finaliza demonstrația noastră în ceea ce privește numărul inițial al călugărilor care au activat la spitalele mobile ale Crucii Roșii.

Dintre cei 12 călugări notați la spitalul numărul I, doar 10 au făcut parte inițial din formație. Afirmăm acest lucru deoarece în liste apar doi confesori și un călugăr refugiat. În condițiile în care la începutul campaniei toți monahii au fost recrutați din Arhiepiscopia Iașilor, iar la fiecare spital activa câte un singur confesor, rezultă că monahul refugiat a înlocuit pe unul dintre călugării aflați inițial în campanie și că primul confesor a fost substituit cu un al doilea.

Astfel, din spitalul numărul I au făcut parte inițial următorii călugări:

1. Grigorie Popa (confesor)
2. Diomid Ursulescu
3. Paisie Sălciuc
4. Onofrei Maxim
5. Ilarie Pantelimon
6. Damaschin Trofin
7. Filaret Buliga
8. Nazarie Lupu

¹³ A.M.M.B., *dosar 81/1916*, volum III, f. 34.

¹⁴ Teoctist Stupcanu, *art. cit.*, p. 321.

¹⁵ A.M.M.B., *dosar 81/1916*, volum V, f. 148, 176; volum VII, f. 8, 26.

9.Filaret Toma

10.Ghenadie Honciuc¹⁶.

La spitalul numărul II, toți cei 11 călugări sunt trecuți atât în cele două liste amintite mai sus, cât și în enumerarea lui Stupcanu din articolul memorialistic.

Astfel, toți cei 11 au făcut parte de la început din formația acestui spital. Numele acestora sunt:

11.Partenie Antohie (confesor)

12.Teofan Anghela

13.Teodosie Harcotă

14.Chiril Popa

15.Coza Bere

16.Gherontie Ciocan

17.Dionisie Sângeorzan

18.Zosima Popescu

19.Gamaliil Papil

20.Vichentie Malău

21.David Bidașcu¹⁷.

Pentru a avea un tablou complet vom nota și călugării de la ultimele trei spitale. Astfel la numărul III, au activat la începutul campaniei următorii:

22.Pimen Gheorghiu (confesor)

23.Gherman Pârău

24.Vasian Rusu

25.Gaia Baghiu

26.Anania Mursă

27.Efrem Arsintoaie

28.Gorgonie Mocanu

29.Inochentie Moroi

30.Clement Onofrei

31. Daniel Ciubotaru¹⁸.

La spitalul numărul IV:

32.Trifan Sturza (confesor)

33.Gherasim Antonoaiei

34.Isaia Malainic

35.Ghenadie Verenciuc

36.Leonte Chiruță

37.Valentie Crăciun

38.Pangratie Dumbrăveanu

39.Valentie Crăciun

40.Ghenadie Ailincăi

41.Jacob Fecioru¹⁹.

La spitalul numărul V:

¹⁶*Ibidem*, volum V, f. 147, 148, volum VII, f. 7-8.

¹⁷ Teocist Stupcanu, *art. cit.*, p. 320; A.M.M.B., *dosar 81/1916*, volum V, f. 147, 148; volum VII, f. 7-8.

¹⁸*Ibidem*, volum II, f. 198; volum V, f. 148, 176, volum VII, f. 7, 8, 26.

¹⁹*Ibidem*, volum III, f. 34; volum V, f. 148, 176, 177; volum VII, f. 7, 8, 26.

42. Galerie Mihalcea (confesor)
43. Gherontie Visarion
44. Varlaam Popescu
45. Iosif Țăranu
46. Dosoftei Popovici
47. Ghelasie Pescaru
48. Isaia Dragomirescu
49. Hristofor Popescu
50. Gheorghe Savin
51. Neculai Vlădeanu
52. Mina Prodan²⁰.

În total sunt 52 de călugări (cinci confesori și 47 de infirmieri), la care se adaugă șeful misiunii, Teoctist Stupcanu. Astfel, numărul monahilor mobilizați în spitalele de campanie ale Crucii Roșii nu a fost de 100, ci de 53.

Singurul autor care a sesizat că numărul de 100 nu este valid a fost Scarlat Porcescu. Acesta nu a evidențiat acest aspect în articolul său și, mai mult, a căzut în capcana documentelor deoarece a luat în calcul numai lista lui Stupcanu din data de 29 noiembrie 1917²¹. Astfel a enumerat în textul său o parte dintre călugări, fără a preciza o cifră totală. În demersul său, Porcescu nu a evidențiat nici numărul inițial al călugărilor de la spitalele mobile ale Crucii Roșii și nici pe cel total care au activat pe durata războiului.

Pentru a clarifica cea de-a doua chestiune, a numărului total al călugărilor de la Crucea Roșie, trebuie doar să contabilizăm cele trei liste întocmite de Stupcanu în anii 1917-1918. Dacă primele două, întocmite în 1917 și amintite mai sus, au caracter de bilanț, ce-a de a treia cuprinde numai monahii aflați în serviciu la momentul întocmirii listei. Data redactării este 24 mai 1918, conținând 24 de nume, între care și cel al lui Stupcanu. În cuprinsul ei figurează 18 din cei 53 care au început campania, patru care mai apar doar în listele din mai și decembrie 1917, și doi care au activat la Crucea Roșie după data de 29 noiembrie 1917²².

Înainte de a enumera călugării care nu au făcut parte de la început din formațiile celor cinci spitale, mai trebuie să facem niște precizări privitoare la listele lui Stupcanu din 1917. Am arătat că acestea cuprind 64, respectiv 67 de nume. Dintre acestea numai 59 coincid. Este vorba despre cei 52 dintre cei care au făcut parte inițial din formațiile spitalelor (52, și nu 53, deoarece am precizat că Mina Prodan a fost omis în prima listă) și despre șapte călugări care și-au început activitatea înainte de 29 mai 1917.

Cei șapte călugări notați în ambele liste, dar care nu au făcut parte din formațiile inițiale ale celor cinci spitale sunt:

1. Epifanie Dumitrescu (confesor spital I)
2. Sofronie Muraru (spital I)
3. Veniamin Teșilescu (confesor spital III)
4. Vasile Teodorescu (spital III)
5. Rafael Diaconescu (spital IV)
6. Claudie F. Donisă (spital V)

²⁰ *Ibidem*, volum II, f. 85; volum V, f. 176, 177; volum VII, f. 7, 8, 26, 27.

²¹ Scarlat Porcescu, *art. cit.*, p. 704-705.

²² A.M.M.B., *dosar 81/1916*, volum VIII, f. 188.

7. Anania Popescu (spital V)²³.

În prima listă apar cinci călugări care nu sunt amintiți în cea de a doua. Numele lor sunt:

1. Macarie Stavru
2. Filotei Georgescu
3. Veniamin Stanciu
4. Amfilohie Manoliu
5. Neculai Negrea²⁴.

Caracteristica comună a acestor cinci infirmieri, potrivit descrierii din listă, este faptul că au fost recrutați dintre călugării refugiați. Decizia de a se trimite monahii refugiați în spitalele Crucii Roșii a aparținut mitropolitului Pimen Georgescu. Acesta a comunicat Ministerului Cultelor la 1 decembrie 1916 că nu permitea ca aceștia să se adăpostească în mănăstirile din eparhia sa, propunând ca aceștia să fie trimiși în serviciul spitalelor sau în alte însărcinări din armată. Ierarhul își motiva decizia prin faptul că în mănăstiri trebuiau instalate spitale

militare și că acești călugări refugiați, în majoritate tineri, trebuiau folosiți în susținerea efortului de război²⁵, ceea ce se poate constata că s-a și întâmplat.

În ce privește lista din noiembrie, conține 7 nume noi:

1. Haralamb Lostun
2. Gheorghe Dobrescu
3. Antipa David
4. Filotei Stănescu
5. Macarie Gheorghiu
6. Epifanie Acatrinei
7. Gherasim Obreja²⁶

În acest caz, caracteristica comună este faptul că au fost recrutați din mănăstirile Arhiepiscopiei Iașilor. Ultimii doi călugări, potrivit informațiilor din listă, au fost înlocuiți înainte de formarea celor cinci echipe pentru spitale, neactivând propriu zis în spitalele de campanie. Credem că motivul pentru care au fost menționați ține de faptul că documentul a fost solicitat lui Stupcanu de către Mitropolie, iar acesta a avut în vedere numai călugării din aria canonică a Arhiepiscopiei Iașilor, de aceea i-a omis pe cei cinci recrutați dintre refugiați.

În fine, ultimii doi călugări, care nu figurează decât în lista din 24 mai 1918 sunt:

1. Ghenadie Pop
2. Petre Vulpe²⁷.

Astfel, contabilizând pe cei 53 care au format inițial spitalele mobile, cu cei șapte notați în ambele liste din 1917, cu cei cinci cuprinși numai în lista din mai 1917, cu cei șapte consemnați de asemenea doar în lista din noiembrie și cu ultimii doi care au enumerați doar în lista din mai 1918, se ajunge la suma de 74 de călugări. În condițiile în care aceste spitale de campanie au fost închise la 1 august 1918, numărul călugărilor nu putut depăși cu mult această cifră. Și în cazul în care acceptăm ideea că Stupcanu a făcut

²³*Ibidem*, volum V, f. 147, 148, 176, 177; volum VII, f. 7, 8, 26, 27.

²⁴*Ibidem*, volum V, f. 147, 148, 176, 177.

²⁵*Ibidem*, volum III, f. 88.

²⁶*Ibidem*, volum VII, f. 7, 8, 26, 27.

²⁷*Ibidem*, volum VIII, f. 188.

omiteri în listele înaintate către Mitropolie, numărul monahilor care au activat la spitalele Crucii Roșii nu are cum să se ridice la „peste 120”. Nu ne putem permite să avansăm o cifră orientativă, ceea ce putem preciza cu siguranță este rezultatul demersului nostru care arată că pe durata celor doi ani de campanie au activat la spitalele de campanie ale Crucii Roșii Române un număr de 74 călugări.

Scopul nostru în această incursiune a fost de a demonstra stadiul cercetărilor în ceea ce privește istoria ecleziastică, și după cum putem constata, este destul de îndepărtată de realitatea istorică în primul rând prin faptul că nu este realizată metodic. În cazul de față nu trebuie acuzat Stupcanu pentru că a cosmetizat informațiile din articolul său. Trebuie să ținem cont de faptul că revista în care a fost publicat este „Viața Monahală”, un oficios dedicat exclusiv călugărilor.

Specificul unui astfel de oficios este acela de a oferi modele de virtute și trăire creștină, nu de a expune adevărul istoric.

Mai mult decât atât, dacă avem în vedere că Stupcanu a notat la finalul textului său că „mai sunt multe de scris despre activitatea călugărilor”, că spațiul nu i-a permis „a scrie tot ce se cuvine”, și că își rezerva dreptul de a publica o broșură „mai pe larg” când posibilitățile financiare aveau să îi permită²⁸.

Această precizare poate naște multe întrebări, una dintre ele fiind dacă articolul nu a fost realizat la comandă după un tipar impus de comitetul de redacție al revistei. Nu știm dacă așa au stat lucrurile și nici motivele pentru care Stupcanu a simțit nevoia să facă această precizare. Ceea ce se poate afirma este faptul că anunțata lucrare nu a mai apărut, și că activitatea călugărilor de la Crucea Roșie în anii Primului Război Mondial este cunoscută superficial, aceasta putând constitui obiectul unui demers de sine stătător.

În concluzie, fostul șef al echipei călugărilor sanitari de la Crucea Roșie poate fi absolvit de acuzele privind veridicitatea informației publicate, în schimb autorii care și-au însușit-o fără să o verifice, deși au avut acces și declară că și-au fundamentat demersurile pe arhivele bisericești, nu au nici o scuză pentru lipsa de profesionalism.

Keywords: *The First World War, Monks, The Moldavian Metropolitan Church, Red Cross, Archives*

THE NUMBER OF MONKS AT THE RED CROSS CAMPAIGN HOSPITALS IN THE FIRST WORLD WAR

(Abstract)

The subject of this article is the number of monks who activated at the Red Cross hospitals under the command of Archimandrite Teoctist Stupcanu during The First World War.

The studies on this subject are based on the information in the memoirs published by Stupcanu in 1934. The archive research demonstrates that a number of 74 Romanian monks activated at the Red Cross Campaign Hospitals during the two years of war.

²⁸ Teoctist Stupcanu, *art. cit.*, p. 324.

Iulian - Cătălin NECHIFOR

ȘCOALA COMERCIALĂ ELEMENTARĂ DE BĂIEȚI „SF. LAZĂR” - BOTOȘANI

Cuvinte - cheie: Botoșani, Școala Comercială Elementară de băieți, D. Goilav, Ramiro Savinescu, Vasile D. Vasiliu, Lazăr Theodor, Nicolae Cernescu, perioadă interbelică, dezvoltarea economiei, dezvoltarea comerțului.

În urma strădaniilor depuse de oficialitățile orașului și în special ale lui Vasile D. Vasiliu, la 14 septembrie 1914 își deschidea porțile la Botoșani o școală comercială elementară de băieți. Inaugurarea școlii a fost făcută în prezența prefectului județului Botoșani - Dr. D. Goilav, a primarului orașului - Ramiro Savinescu și a președintelui Camerei de Industrie și Comerț Botoșani - Vasile D. Vasiliu. Slujba religioasă a fost oficiată de preotul Christofor Manoilescu¹. Primul director al școlii a fost Nicolae I. Cernescu. Așa cum recunoștea primul director, școala a fost înființată în special datorită intervențiilor din același an ale lui Vasile D. Vasiliu, care a reușit în cele din urmă să-și atingă scopul. Același părinte al învățământului comercial la Botoșani preciza viziunea viitoarei școli ce urmărea a suplini: „lipsa acelei clase mijlocii purtătoare a îndeletnicirilor negoțului și a meseriilor, intermediară între clasa producătorilor și cea conducătoare și care la toate popoarele apusene a format pârgăia dezvoltării orășenești și a civilizației”².

Chiar dacă principalul argument al înființării școlii se regăsește și în rândurile de mai sus, includerea sa în corpul contribuției a fost făcută în dorința de a reaminti scopurile nobile ce au ghidat crearea acestei instituții de învățământ. Profesorii școlii au fost conștienți de aceste obiective propuse de întemeietorii școlii și, în semn de omagiu pentru cei ce s-au luptat pentru înființarea ei, au denumit-o cu titlatura de „Sf. Lazăr”. Numele nu a fost ales întâmplător, fiind o recunoaștere a meritelor avute de secretarul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani, cel ce a înființat și a organizat cursurile de seară din anul 1889 pe propria sa cheltuială - Lazăr Theodor care:

„a arătat un interes deosebit instituției, chiar de la înființarea sa, sprijinind-o cu cuvântul și cu fapta, făcând ca anumiți elevi din școala aceasta, săraci și meritorii, să fie ajutați de anumite persoane generoase ale acestui oraș, cum domnia sa a desfășurat și desfășoară o bogată și dezinteresată activitate pentru promovarea comerțului românesc în special, pentru acestea Conferința profesorilor a socotit a se lua ca patron al școlii

¹Inaugurarea școlii comerciale de băieți din Botoșani, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani”, XX, 13-17, august-septembrie 1914, p. 4.

² Școala Elementară de Comerț Botoșani, *Anuarul pe anii 1921-1922*, Tipografia „Viitorul” I.M. Blaunștein, Botoșani, 1923, p. 8.

numele sfântului și dreptului Lazăr ca un omagiu adus indirect aceluia ce și-a închinat puterile muncii sale pentru cauza așa mare a ridicării economice a Neamului”³.

Figura 1. Lazăr Theodor, secretarul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani⁴

Începuturile școlii au fost zburcinate, ea luând naștere în „mijlocul înfrigurării generale pricinuite de marele război european”⁵ după cum le caracteriza N. I. Cernescu în anul 1923. În contextul participării României la prima conflagrație mondială, în decembrie 1916 localul școlii din Str. Armeană nr. 11 a fost cedat nevoilor armatei. Aici a funcționat până august 1917 Spitalul Militar Călărași nr. 299. Ulterior, la 8 august 1917, localul a fost cedat pentru folosință armatei a IX-a rusă cantonată în Botoșani, care l-a folosit până la 8 februarie 1918. Foaia de rechiziție a imobilului menționează faptul că până la 2 martie 1918, momentul în care localul a fost preluat din nou de primăria orașului, aici a fost staționată tipografia armatei ruse și 20 de soldați⁶. În urma evacuării armatei ruse, localul a reintrat în uzul școlii, însă cu multe stricăciuni. De abia la 1 mai 1918, școala a putut să se mute din nou în propriul local. În acest timp școala a

Funcționat în doar două sălițe din aceiași locație, în două schimburi, clasele I și a II-a dimineața și clasa a III-a seara⁷. Corpul profesoral al școlii în primii săi ani de

³Raport de mersul Școlii elementare de comerț din Botoșani în anul școlar 1914-1915, întocmit de N.I. Cernescu, Tipografia „Reînvierea” Segal Marcu, Botoșani, 1915, p. 13.

⁴Fotografie preluată din Vladimir Șardin, *Din trecutul Botoșanilor. Figuri dispărute*, p. 51.

⁵Școala Elementară de Comerț Botoșani, *Anuarul pe anii 1921-1922*, p. 1.

⁶A.N.R.S.Bt, *Fond Primăria orașului Botoșani*, Ds. 1/1918, f. 38.

⁷Școala Elementară de Comerț Botoșani, *Anuarul pe anii 1921-1922*, p. 12.

funcționare ne este prezentat de același anuar mal școlii pentru anii 1921-1922, pe care îl reluăm mai jos:

*Tabel nr. 1.
Tabloul corpului profesoral de la înființarea școlii⁸*

13.	V. Gheorghiu	Licențiat în Litere și Filozofie	Definitiv Concurs. Istorie 1888	Istorie Geografie	1920
14.	E. Răutu N. I. Cernescu	Licențiat Științele Naturale Filologie Univ. Iași	Suplinitoare Definitiv Latină	Productologia Română Istorie	Identificat 1914
15.	Oct. Halunga	Licențiată Matematici	Provizor Pr. : Matematici Sec.: Cosmografia 1920	Aritmetica	1920
			Comerciale 1919	Productologia	
3.	Fl. Bellisimus	Abs. Școala Belle Arte Iași	Definitiv Caligrafie și desen liniar 1906	Caligrafie	1914
4.	N.T. Neagu	Licențiat în Științe Naturale	Provizor Științe Naturale, Drept 1912	Productologia	1915-1918 (decedat)
5.	V. Mihăilescu	Licențiat în Litere Spec. Istorico - Geografice Licențiat în Drept	Suplinitor	Productologia Aritmetica Germana	1917-1919
6.	A.N. Neagu	Student Acad. Comercială București Licențiat Drept	Suplinitor	Productologia Aritmetica Germana	1918-1919
7.	E. Diaconescu	Licențiat Litere Spec. Istorico - Geografică	Suplinitor	Istoria Franceza	1918-1919
8.	D-na. M. Placa	Licențiată în Matematici Abs. Acad. Comercială	Provizor Șt. Comerciale 1916	Aritmetica Productologia Stenografia Franceza	1919-1920 Det. Șc. de fete
9.	D-na L. Oprescu	Abs. Facultatea de Litere București Spec. istorico - geografice	Suplinitoare	Istorie Geografie Franceza	1919
10.	A. Iacobanu	Licențiat Litere Doctor în Drept	Definitiv Franceza	Franceza	1919 Ales senator
11.	Gh. Iuga	Abs. Cu diplomă sc. superioară comerț București	Suplinitor	Germana	1919
12.	N. Tisescu	Licențiat în Matematici	Suplinitor	Germana	1919

⁸Ibidem, p. 17.

În primul an de funcționare a Școlii Comerciale Elementare de băieți din Botoșani au studiat 58 de elevi⁹, din care au promovat la sfârșitul anului școlar 30, 11 corigenți și 14 fiind declarați repetenți. O altă statistică, de data această etnică, arăta că dintre elevii înscriși 35 erau români, 22 de evrei și 4 străini. Din punct de vedere al originii sociale, 37% erau fii de comercianți, 12% fii de meseriași, 21% fii de funcționari și 13% din familia a căror părinți nu aveau profesii declarate. După domiciliu, 36 de elevi proveneau din Botoșani, 19 din județul Botoșani și 3 din alte județe¹⁰. Desfășurarea Primului război mondial a avut efecte negative asupra evoluției populației școlare, fapt confirmat de datele pentru anul școlar 1918-1919. Clasa I era compusă din 22 de elevi, din care au promovat doar 10, 4 fiind corigenți; clasa a II-a din 12 elevi, din care numai 2 erau promovați, 5 fiind corigenți; clasa a III-a din 25 elevi, din care promovați 7, 15 corigenți. Situația era și mai gravă la clasele de seral, unde populația școlară era extrem de redusă. La clasa I erau înscriși 15 elevi, din care 8 promovați și 5 corigenți; clasa a II-a numărând 7 elevi, din care 4 promovați¹¹. Astfel, din cei 81 de elevi ai școlii au promovat 41, ceea ce făcea ca rata de promovabilitate a școlii să fie de 50,61%.

Situația va cunoaște o îmbunătățire semnificativă în anul școlar 1920-1921. În clasa I erau înscriși 58 de elevi, din care promovați 16 și corigenți 21; clasa a II-a - 40 de elevi, din care promovați 11, corigenți 17; clasa a III-a - 11 elevi din care 4 promovați și 6 corigenți. La cursurile de seral frecventau școala 11 elevi în clasa I, din care 3 promovați și 3 corigenți, 7 elevi în clasa a II-a, din care 3 promovați și 1 corigent¹². Din cei 127 de elevi ai școlii au promovat cursurile în sesiunea de vară doar 37 de elevi, promovabilitatea fiind în consecință de 29,13%. Aceste date impun câteva concluzii. În primul rând se observă o creștere a numărului de elevi ai școlii, dublată, din păcate, de o scădere a calității acestora. A doua concluzie,

valabilă și pentru anii anterior, constă în ponderea destul de mare a elevilor care, din diferite motive, au renunțat la cursurile școlare pe parcursul anului școlar.

Una dintre problemele grave cu care s-a confruntat conducerea școlii a fost cea a localului propriu. Cum amprecizat în rândurile anterioare, localul școlii se afla pe strada Armeană nr. 11, proprietatea Primăriei orașului Botoșani. Începând cu 1923, conducerea școlii a întreprins o serie de acțiuni pentru trecerea localului în proprietatea sa ori construirea unuia nou. În urma unor discuții destul de complicate între reprezentanții școlii, ai Primăriei orașului Botoșani și ai Camerei de Comerț și Industrie Botoșani, s-a ajuns la un acord prin care primăria cesiona imobilul pe o perioadă nedeterminată Comitetului Școlar, cu angajamentul menținerii destinației sale. În consecință, la 13 iulie 1923 Comitetul școlar era de acord cu aceste prevederi¹³.

La 1 noiembrie același an, Nicolae Cernescu, directorul școlii, înainta un raport pe această temă Cabinetului personal al ministrului Instrucțiunii Publice Constantin Angelescu. În această informare se arăta că problema localului era una vitală pentru viitorul școlii, atât timp cât populația școlară crescuse la 252 elevi, împărțiți 7 clase. Din această cauză, trei clase funcționau dimineața, una la amiază și celelalte trei seara. În

⁹ A.N.R.S.Bt, *Fond Școala Comercială Elementară de băieți din Botoșani*, Ds. 1/1914-1915, f. 1.

¹⁰ *Școala Elementară de Comerț din Botoșani*, în „*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani*”, XX, 30-31, iunie 1915, p. 15.

¹¹ A.N.R.S.Bt, *Fond Școala Comercială Elementară de băieți din Botoșani*, Ds. 5/1918-1919, ff. 1-85.

¹² *Ibidem*, Ds. 8/1920-1921, ff. 1-130.

¹³ *Ibidem*, Ds. 39/1923-1925, f. 29.

întâmpinarea nevoilor școlii, primarul orașului Botoșani, D. Hanganu, a cesionat localul școlii, cum am arătat mai sus, însă a condiționat ca lucrările de întreținere să fie efectuate de Comitetul Școlar¹⁴.

La debutul anului 1925 problema localului școlii nu a fost rezolvată, rămânând la stadiul din iulie 1923. Pentru a sublinia dificultățile cu care se confrunta conducerea școlii în această chestiune, a fost redactat un nou raport adresat ministrului Instrucțiunii Publice, Constantin Angelescu, la 21 ianuarie 1925. Sursa dificultăților consta în suspiciunea existentă între Primăria orașului Botoșani și Camera de Comerț și Industrie Botoșani. Dacă prima instituție considera că prin cedarea spre folosință pe o perioadă nedeterminată a localului, cu angajamentul ne-înstrăinării sale, reprezenta o contribuție suficientă la buna funcționare a școlii și, prin urmare, opina că nu mai era obligată de a acorda alt sprijin financiar, a doua instituție înțelegea actul ca insuficient. Camera de Comerț și Industrie Botoșani se arăta neîncrezătoare în angajamentele primăriei referitoare la soarta localului, specificând că nu putea angaja cheltuieli într-un imobil care nu-i aparținea de drept. Cei care s-au opus în ședințele Comitetului Școlar pentru angajarea de investiții în localul școlii erau chiar președintele și secretarul camerei¹⁵.

Tot în acest raport, directorul școlii face o prezentare elocventă a condițiilor în care își desfășura activitatea instituția, fragment pe care îl prezentăm mai jos:

„Sesizându-vă deci asupra stadiului în care au ajuns lucrările pentru asigurarea unui local propriu școlii, îmi veți îngădui, D-le Ministru, ca să vă arăt totodată că condițiunile în care funcționează școala în prezent, din punctul de vedere al localului, sunt din cele mai puțin demne de invidiat. Nu numai într-adevăr că școala nu dispune decât de două săli de clasă mai mari și că-i lipsește o a treia de o capacitate egală cu a celorlalte, pentru a avea astfel trei săli, necesare celor trei clase corespunzătoare, nu numai că arhiva școlii a fost instalată în antreul ei din afară, care slujește de cancelarie atât profesorilor, cât și Directorului și Secretariatului, dar în același local, în două din încăperile lui se află și locuința Directorului, circumscrisă de jur împrejur de cancelarie, de sălile de clasă și de antretul de din dos. Nu mai vorbesc de o sală, de laborator, de una pentru muzeu de mărfuri, de o instalație cel puțin pentru o cantină, dacă nu pentru un internat, de o sală pentru bibliotecă, de locuință pentru servitor, etc.. Nu mai adaug faptul că-n condițiile acestea, școala funcționează zilnic cu 8 clase însumând o populație totală de 293 elevi, de la orele 8 dimineața, neîntrerupt până la orele 8 ½ seara. E de la sine înțeles că în împrejurările acestea școala nu poate funcționa multă vreme, cu atât mai mult că populația ei sporește de la an la an și necesitatea a 3 săli de o capacitate egală, se face pe zi ce rece mai mult simțită”¹⁶.

Prins între interesele divergente și egoiste ale celor două instituții, Nicolae Cernescu considera că soluția avansată de primăria orașului era cea mai bună în contextul vremii. El socotea că cel mai bine era renovarea localului pentru a corespunde cerințelor școlii sau construirea în curtea imobilului a unei locuințe pentru directorul școlii¹⁷. Implicarea autorității centrale în rezolvarea unei probleme atât de complicate indica în primul rând interesul deosebit în vederea dezvoltării învățământului comercial la nivelul țării, intervențiile dese ale directorului școlii la ministrul Instrucțiunii Publice făcându-se în

¹⁴Ibidem, f. 6.

¹⁵Ibidem, ff. 19-20.

¹⁶Ibidem.

¹⁷Ibidem.

mod evident la cererea și dorința acestuia din urmă. De asemenea, problema localului dezvăluie sistemul complicat și greoi de funcționare a școlilor în anii interbelici, fapt ce a afectat în mod grav evoluția sa. Totuși, în ciuda intereselor divergente existente pe această temă, la 18 mai 1925 a fost aprobată în Consiliul Comunal al orașului Botoșani Convenția de cesiune, prin intervenția energică a primarului D. Hanganu¹⁸.

Figura 2. Casa Gaspar Balasan în care a funcționat Școala Comercială Elementară de băieți Botoșani¹⁹

În dorința soluționării problemei localului, a fost realizat în același an un raport de expertiză asupra unor noi locații. Au fost expertizate trei imobile din Botoșani: Herman Spodheim, Dionisie Goilav și a fraților Aritonovici. Primul imobil situat la intersecția Bulevardului Eminescu cu strada Marchian se afla într-o stare bună, însă nu permitea funcționarea unei școli. Imobilul moștenitorilor lui Dionisie Goilav, situat la intersecția străzilor Kogălniceanu nr. 14 cu Boian, era format din șapte camere și un corp secundar cu baie, dormitor și closet. I. Tudor, directorul Direcțiunii a VII-a Regională a Drumurilor de Stat Iași, care a condus expertizele tehnice, considera că puteau fi amenajate patru săli de clasă, însă lipsea o cancelarie pentru profesori. Însă clădirea nu putea suporta construirea unui etaj, existența vizavi a școlii de fete fiind un alt argument pentru respingerea acestei locații. În final, imobilul fraților Aritonovici, situat în centrul orașului lângă oficiul poștal, putea fi transformat în sensul amenajării a patru clase. Cum imobilul putea suporta construirea unui etaj, era recomandat pentru un nou local, alături de imobilul Goilav²⁰.

Într-un memoriu comun al școlilor comerciale elementare și superioare din Botoșani, din 10 decembrie 1928, se arată că localul școlii rămăsese în strada Armeană nr. 11²¹, ceea ce ne arată că din locațiile propuse pentru școală în 1925 nu a fost cumpărată niciuna. Principala cauză a acestei realități a constat în lipsa finanțării, cauzate de divergențele prezentate mai sus între Camera de Comerț și Industrie Botoșani și primăria

¹⁸ *Ibidem*, f. 32.

¹⁹ *Idem*, *Colecția Fotografii*, A/3.

²⁰ *Idem*, *Fond Școala Comercială Elementară de băieți din Botoșani*, Ds. 39/1923-1925, ff. 44-52.

²¹ *Idem*, *Fond Camera de Comerț și Industrie Botoșani*, Ds. 2/1926, f. 65.

orașului. Chiar dacă problemele generate de lipsa unui local adecvat au adus deservicii școlii, activitatea și devotamentul cadrelor didactice au suplinit aceste deficiențe. Nicolae Cernescu, în amintirile sale legate de viața de elev al Liceului „Laurian”, scrisese în 1923, arăta într-un mod atât de plastic menirea învățământului comercial:

„Nu pot încheia rândurile acestea fără a da expresiune și unei sugestii în legătură pe de o parte cu posibilitățile de asigurare pentru cei mai puțin înlesniți a unui rol în viață, în legătură pe de altă parte cu calitatea, ce o am, de îndrumător al unei instituții de cultură practică. Trăim în timpuri când fără exagerare se poate spune că viața este strivitoare pentru cei săraci. În astfel de împrejurări părinții de familie, preocupați de grija de a asigura un viitor copiilor lor, cată să-și dea seama că drumul, ce duce la asigurarea unei cariere în viață, nu e totdeauna - și astăzi mai puțin ca oricând - acela al școlii secundare, drum ce e și prea lung și prea greu de străbătut căci el reclamă nu numai simțitoare mijloace materiale, dar și o serie de aptitudini pentru carte pe care, e astăzi dovedit, că nu le posedă nicio treime din marele număr al celor ce se înscriu în școala secundară; că profesiunile condeiului n-au nimic vrednic de invidiat, mai ales astăzi, când o știm cu toții că nu poate mai fi existență mai mizerabilă decât aceea a funcționarului, că îndeletnicirile comerțului și ale industriei, așa de disprețuite de tineretul român, reprezintă un câmp imens de activitate, de pe care se pot recolta nu numai strălucite foloase materiale, dar și avantagii de ordin moral²²”.

Reflecțiile sale surprind o realitate a lumii interbelice, regăsită și la finalul secolului al XIX-lea, aceea a devalorizării de către români a profesiilor comerciale, a dinamismului acestei lumi. Readucerea aminte a importanței factorului economic în societate îl face pe directorul Nicolae Cernescu un vizionar și deschizător de drumuri, unul dintre puținii care au înțeles cu adevărat importanța funcționării unei asemenea instituții

Figura 3. Nicolae Cernescu, director al Școlii Comerciale Elementare de băieți Botoșani

În ce privește numărul de elevi, acesta a cunoscut în acei ani o creștere constantă. În anul școlar 1926-1927 au funcționat opt clase, din care trei de curs seral. Clasa I A

²²Amintiri din viața de școlari, Tipografia B. Saidman, Botoșani, 1923, p. 128.

număra 47 de elevi, din care 17 promovați, 23 de corigenți, 6 repetenți și 1 elev retras, în timp ce clasa I B - 59 de elevi, din care 21 promovați, 23 corigenți, 14 repetenți și 1 elev retras. Anul doi de studiu era compus tot din două clase. Clasa a II-a A era formată din 40 de elevi din care doar 13 promovați, 18 corigenți, 6 repetenți și 3 retrași, și clasa a II-a B cu 38 de elevi, din care 16 promovați, 14 corigenți, 6 repetenți și 2 retrași. Anul trei de studiu cuprindea o singură clasă cu un efectiv de 67 de elevi, din care 15 promovați, 33 de corigenți, 16 repetenți, 3 fiind retrași. Situația școlară era oarecum identică și la cursul seral. În clasa I erau înscriși 41 de elevi, din care 17 promovați, 19 corigenți și 5 retrași, în clasa a II-a 19 elevi, din care 8 promovați, 7 corigenți, 2 repetenți și 2 retrași, în clasa a III-a 14 elevi, din care 10 promovați, 3 corigenți și 1 repetent²³.

Din datele prezentate mai sus rezultă un efectiv al școlii de 325 de elevi, însă gradul de promovabilitate al acestora era destul de mic, doar 117 din aceștia promovând în vara anului 1927 clasa, adică 36%. Chiar dacă o mare parte dintre elevii corigenți reușeau în toamnă să promoveze, ponderea lor majoritară atrage atenția asupra calității elevilor școlii și confirmă cele arătate de directorul Nicolae Cernescu în anul 1923.

Perioada marcată de deceniul al patrulea al secolului trecut a fost una caracterizată prin dezvoltări ale instituției școlare, limitate de marea criză economică ce a cuprins lumea, inclusiv România. În anul 1930 a fost numit director al școlii profesorul Iosef Haschler, profesor detașat de la Liceul „Laurian” în funcția de director. Din nefericire, documentele de arhivă disponibile nu ne dezvăluie cauzele pentru care Nicolae Cernescu a încetat să mai ocupe funcția de director, referirile la numele său dispărând după 1930. Incertitudinile de ordin politic de la începutul anilor '30 au influențat se pare și modul de gestionare a instituției, la scurt timp fiind numit cu ordinul 175.339/1931 al Ministerului Instrucțiunii Publice un nou director, în persoana lui Ioan Vișoiu²⁴. Predarea gestiunii a avut loc în zilele de 11-13 noiembrie 1931, după cum rezultă din registrul de inspecții al școlii. Mandatul lui Ioan Vișoiu nu a fost de lungă durată, deoarece la 27 iulie 1932 Iosef Haschler, este numit din nou director al Școlii Comerciale Elementare de băieți din Botoșani²⁵.

Directorii școlii au fost susținuți de un comitet școlar, care aviza întreaga activitate a acestora. Conform unui articol din presa locală, conducerea comitetului școlar la nivelul anului 1927 era exercitată de M. Abramowitz - președinte și Nicolae Cernescu - secretar²⁶. Procesul-verbal de inspecție încheiat de Titus Rîureanu, controlor contabil în Ministerul Instrucțiunii, Direcția Iași, din 6-7 martie 1931, ne prezintă componența completă a Comitetului Școlar al școlii. Acesta era alcătuit din I. Labin - președinte, ajutat de V. Senaca din partea Adunării Generale, doamna M. Placa și profesorul Ioan Jacykiewicz reprezentanți ai profesorilor, B. Schwartz și B. Saidman reprezentanți ai Camerei de Comerț și Industrie Botoșani și Ioan Haschler - directorul școlii. Comitetul era ajutat de trei cenzori: N. Gheorghiu din partea Adunării Generale a Comitetului școlar, C. Bogdan din partea profesorilor și Gh. Ghenovici, delegatul Ministerului Instrucțiunii Publice²⁷.

²³ A.N.R.S.Bt, *Fond Școala Comercială Elementară de Băieți Botoșani*, Ds. 16/1926-1927, ff. 1-322.

²⁴ *Ibidem*, Ds. 54/1931-1944, f. 2.

²⁵ *Ibidem*, f. 7.

²⁶ *Convocare a Adunării Generale a Comitetului Școlar al Școlii Elementare de Comerț, Armeană Nr. 11*, în „*Informatorul*”, II, nr. 50, 27 noiembrie 1927.

²⁷ A.N.R.S.Bt, *Fond Școala Comercială Elementară de băieți Botoșani*, Ds. 54/1931-1944, f. 1.

Problema localului a rămas una stringentă a școlii. Datorită înființării cursului superior al școlii comerciale a apărut nevoia urgentă a achiziționării unui local propriu al școlii. După multe tergiversări, în anul 1929 a fost achiziționat un nou imobil situat pe strada Mihai Kogălniceanu, nr. 9. Istoria imobilului este interesantă și în același timp revelatorie. La 1 aprilie 1896, Eduard Ulle, procuratorul cumnatei sale Lucie Ulle, a vândut imobilul lui Vasile D. Vasiliu pentru suma de 7.000 lei²⁸. Ulterior, la 8 aprilie 1898, noul proprietar Vasile D. Vasiliu, a obținut autorizația de a construi o nouă casă din cărămidă²⁹. Prevederile testamentare ale lui Vasile D. Vasiliu au prevăzut ca acest imobil să revină moștenitorilor surorii sale decedate Elena Gh. Motaș³⁰. Aceștia au vândut imobilul la 11 aprilie 1927 lui Vasile Niculescu, administratorul financiar al județului Botoșani, pentru suma de 1.000.000 lei³¹. În contextul tranzacțiilor pe care le-a suferit acest imobil, este înregistrată o propunere a Direcțiunii școlii pentru achiziționarea imobilului, înaintată Ministerului Instrucțiunii Publice³². Efectul a fost prompt, pe fondul creșterii economice a anului 1929, Camera de Comerț și Industrie Botoșani achiziționând, la 29 noiembrie, localul de la Vasile Nicolau pentru suma de 1.800.000 lei³³. Raportul de activitate pentru mersul Școlii Comerciale de băieți pentru anul școlar 1935-1936 menționa că școala își desfășura activitatea în localul din strada M. Kogălniceanu, localul având trei săli de clasă, două camere pentru cancelarie, secretariat și cancelarie mică³⁴.

Figura 4. Casa Vasiliu, Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 9.

²⁸ Idem, *Fond Camera de Industrie și Comerț Botoșani*, Ds. 2/1926, f. 53.

²⁹ *Ibidem*, f. 58.

³⁰ *Ibidem*, f. 42.

³¹ *Ibidem*, f. 44.

³² *Ibidem*, f. 52.

³³ *Ibidem*, f. 61.

³⁴ Idem, *Fond Școala Comercială Elementară de băieți Botoșani*, Ds. 62/1935-1936, f. 52.

Idei moderne de organizare pe baze noi a învățământului comercial sunt cel mai bine sintetizate de un alt mare botoșănean – Nicolae Iorga – citat într-un articol din presa locală în anul 1931. Acesta arăta că pentru crearea unei pături de negustori era absolută nevoie de funcționarea școlilor comerciale inferioare, unde elevii să se transforme în viitor în comercianți cu o cultură generală care să le permită să prospere. Marele istoric și prim ministrul al României arăta într-un mod inegalabil ce ar trebui să învețe elevii școlilor comerciale:

„Dar înainte de toate, ar trebuie ca în școala comercială inferioară să se creeze spiritul negustoresc, precum în seminarii trebuie să se creeze spiritul popesc, precum în școala normală trebuie să se creeze un spirit anume, care este în stare să se împotrivescă unui rău, și care este destul de dibaci să se potrivească după împrejurări, să nu pretindă a impune clientului ceea ce vrea să vândă, ci să ghicească mărfurile cari sunt potrivite pentru gustul și nevoile clientului, să facă ceea ce făcea comerciantul german înainte de război și desigur că într-o anumită măsură mai mică face și acum să cerceteze piața cu nevoile ei, să întrebuițeze cele mai mari silințe spre a crea legătura această dintre negustori și clienți”³⁵.

În ce privește componența corpului didactic al școlii se constată pentru anul școlar 1935-1936 o schimbare comparativ cu cel de la începuturile școlii. Majoritatea cadrelor didactice ale școlii sunt nume noi, care vor influența în mod definitiv evoluția învățământului comercial botoșănean și nu numai.

Tabel 2.
Borderou de prezențial personalului didactic (aprilie 1936)³⁶

Nr.	Nume profesor	Disciplina	Nr.	Nume profesor	Disciplina
1.	Iosef Haschler	Germană	9.	Alice Poni	Productologia, Aritmetica
2.	Ștefan Cernăuțeanu	Engleză	10.	Vsevold Alexievici	Matematici
3.	Nicolai Adam	Contabilitate	11.	Vasile Matei	Fizica, Chimia
4.	Ioan Jacykiewicz	Istorie și Geografie	12.	Leon Raic	Germană – detașat P. Neamț
5.	Gh. Țicaloru	Șt. Juridice, Economice	13.	Vasile Stănciulescu	Birou Comercial – detașat București
6.	Petre Popescu	Contabilitate	14.	Victor Galin	Caligrafia
7.	Alexandra Manoloiu	Română	15.	Avram Manaș	Contabilitate
8.	Silvia Braunstein	Franceză			

Pentru anul școlar 1930-1931, la cursul seral erau înscriși 45 de elevi în clasa I, din care au promovat doar 13, 51 de elevi în anul al II-lea, din care au promovat 18 elevi și 35 de

³⁵Învățământul practic, în „Informatorul”, 6, nr. 262, 18 octombrie 1931, p. 1.

³⁶A.N.R.S.Bt, Fond Școala Comercială Elementară de băieți Botoșani, Ds. 84/1936-1937, f. 1.

elevi în anul a III-lea, din care au promovat³⁷. Se observă din nou procentul scăzut de promovabilitate la sfârșitul lunii iunie. Chiar dacă o mare parte dintre acești elevi au promovat examenele de corigență, ponderea lor crescută ne indică dificultățile de recrutare a acestora. Legea permitea școlii să organizeze susținerea de examene pentru elevii care învățau în particular. Cum acest tip de învățământ nu a fost dezvoltat în anii interbelici, pentru anul școlar 1933-1934 erau înregistrați numai 10 asemenea elevi³⁸.

O statistică a școlii pentru anul școlar 1934-1935 este revelatorie pentru evoluția sa³⁹. Școala număra în total 120 de elevi, distribuiți astfel:

*Tabel 3.
Statistică școlară 1934-1935*

	Clasa I	Clasa II	Clasa III
Înscriși	60	40	20
Promovați	14	12	6
Corigenți	19	15	8
Repetenți	18	11	5
Eliminați	9	2	1

Datele confirmă din nou procentul mare ale elevilor care nu au reușit în luna iunie a anului școlar să promoveze cursurile școlare, motivele acestei stări de fapt fiind precizate mai sus. Această statistică ne prezintă și o distribuire a elevilor în funcție de situația lor etnică, grafic pe care îl prezentăm mai jos:

³⁷*Ibidem*, Ds. 23/1930-1931, ff. 1-95.

³⁸*Ibidem*, Ds. 30/1933-1934, ff. 1-10.

³⁹*Ibidem*, Ds. 59/1934-1935, f. 39.

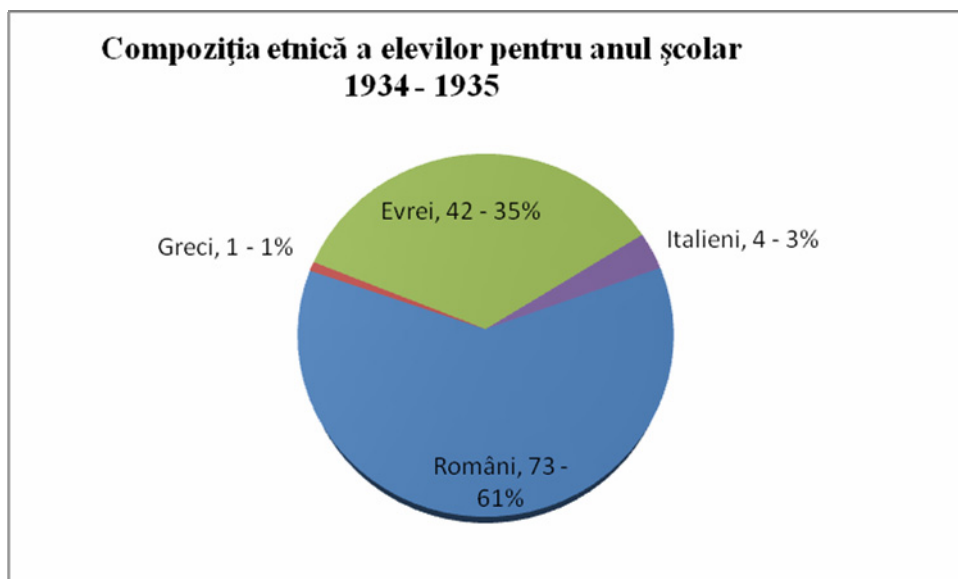

Figura 5. *Compoziția etnică a elevilor pentru anul școlar 1934-1935*

Interpretând aceste date, se observă ponderea dominantă a elevilor de origine etnică română, ceea ce era oarecum conform cu idealurile fondatorilor acestei școli de a dezvolta tinerilor români interesul pentru activitățile comerciale și economice. În același timp, putem observa că aceste cursuri nu au fost îndreptate numai în această direcție, 35% dintre elevi fiind de origine evreiască. Participarea elevilor evrei la aceste cursuri ne mai arată totodată că germenii antisemit nu preluase încă controlul asupra vieții școlare. De asemenea, existența a 5 elevi cu origini italiene și grecești subliniază cosmopolitismul Botoșanilor interbelici. În concluzie, comparând datele referitoare la numărul de elevi ai școlii, observăm un traseu sinuos.

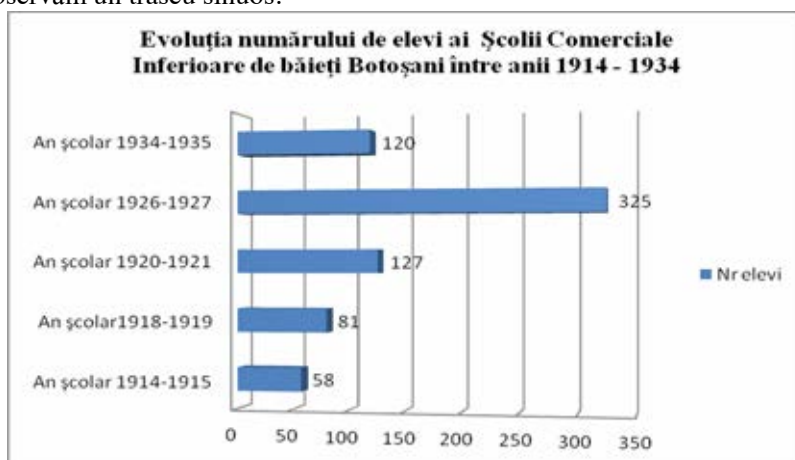

Figura 6. *Elevi ai Școlii Comerciale Inferioare de băieți Botoșani între anii 1914-1934*

Dacă numărul elevilor a crescut în mod constat până în 1926, cu majorare semnificativă în anul 1926, după acest reper se observă o tendință de scădere. Ea este explicată de contextul datorat marii crize economice ce a afectat învățământul, în special cel comercial, unde se percepeau taxe de înscriere. Însă în ansamblu, traseul Școlii Comerciale Elementare de băieți din Botoșani a cunoscut o evoluție meritorie, în concordanță cu a societății interbelice. Funcționarea acestui tip de învățământ a dat orașului forță de muncă calificată, ce a contribuit la dezvoltarea sa interbelică.

Bibliografie

I. Arhive

Arhivele Naționale ale României, Serviciul Botoșani,
Fond Camera de Comerț și Industrie Botoșani (1926)
Colecția Fotografii, A/3
Fond Primăria orașului Botoșani, (1918)
Fond Școala Comercială Elementară de băieți din Botoșani (1914-1944)

II. Periodice

„*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani*” (1914-1915)
„*Informatorul*” (1927-1931)

III. Lucrări generale

- *Amintiri din viața de școlari*, Tipografia B. Saidman, Botoșani, 1923.
- *Convocare a Adunării Generale a Comitetului Școlar al Școlii Elementare de Comerț, Armeană Nr. 11*, în „*Informatorul*”, II, 50, 27 noiembrie 1927.
- *Inaugurarea școlii comerciale de băieți din Botoșani*, în „*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani*”, XX, 13-17, august-septembrie 1914.
- *Învățământul practic*, în „*Informatorul*”, 6, nr. 262, 18 octombrie 1931.
- *Raport de mersul Școlii elementare de comerț din Botoșani în anul școlar 1914-1915*, întocmit de N.I. Cernescu, Tipografia „Reînvierea” Segal Marcu, Botoșani, 1915.
- Sardin, Vladimir, *Din trecutul Botoșanilor. Figuri dispărute*.
- Școala Elementară de Comerț Botoșani, *Anuarul pe anii 1921-1922*, Tipografia „Viitorul” I.M. Blaunștein, Botoșani, 1923.
- Școala Elementară de Comerț Botoșani, *Anuarul pe anii 1921-1922*.
- Școala Elementară de Comerț din Botoșani, în „*Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Botoșani*”, XX, 30-31, iunie 1915.

Keywords: *Botoșani, Boys Elementary School of Commerce, D. Goilav, Ramiro Savinescu, Vasile D. Vasiliu, Lazăr Theodor, Nicolae Cernescu, inter-wars period, development of economy, development of commerce.*

BOYS ELEMENTARY SCHOOL OF COMMERCE „SF. LAZĂR” – BOTOȘANI

(Summary)

In 1914, on the eve of the beginning of the great European conflagration, it was born in Botoșani Boys Elementary School of Commerce. The establishment of the educational institution was the result of the activity of local personalities: the prefect of Botoșani County Dr. D. Goilav, the Mayor of the Botoșani town Ramiro Savinescu and the president of the Botoșani Chamber of Commerce and Industry Vasile D. Vasiliu. The purpose of setting up the school was to "*supplement the lack of the middle class of trade, which is intermediate among the class of producers and the leading one, and which in all Western peoples has formed the lever of urban development and civilization*".

In the first year of the school 58 pupils were studied, 35 of them Romanian, 22 Jews and 4 other nationalities. However, due to the deployment of World War I, the number of students dropped drastically for the 1918-1919 school year. Subsequently, the number of pupils has risen relative, but unfortunately the percentage of those who have succeeded in finalizing school courses has fallen.

A particular problem faced by the school was the lack of a place of its own. The place on Armenian Street, no. 11 was completely unsatisfactory. Botoșani City Hall has been pursuing the modernization of this location. However, bureaucratic problems related to how to spend the money needed to renovate prevented the implementation of the modernization of the site. The problem of a school site was solved only in 1929 when the city municipality purchased a building on Mihail Kogalniceanu street.

As far as the school population in 1934 is concerned, it has grown, with 120 pupils being enrolled. Of these, 73% were of Romanian origin, 35% of Jewish origin. This fact shows that at the level of the school the ethnic diversity existing at Botoșani level was preserved.

Anca ȘTIRBĂȚ

**ASPECTE ALE DEMOCRAȚIEI ROMÂNEȘTI INTERBELICE:
CULTURA POLITICĂ A ELECTORATULUI ȘI
„ZESTREA GUVERNAMENTALĂ”**

Cuvinte cheie: democrație, alegeri parlamentare, politică, vot universal, perioada interbelică

Anul 1918 a marcat o schimbare fundamentală în istoria României prin înfăptuirea Marii Uniri și prin aplicarea principiului votului universal, condiție necesară pentru dezvoltarea politică a statului unitar român. Aceste două evenimente au influențat în mod decisiv viața politică românească din perioada interbelică.

Spectrul politic s-a modificat considerabil: s-a trecut de la sistemul cu două partide politice la multipartitism, au dispărut unele partide politice, au apărut partide politice care anterior au activat în afara Vechiului Regat, au apărut partide ale minorităților naționale dar și partide de extremă stânga sau de extremă dreapta. Aceste noi condiții au influențat decisiv evoluția procesului electoral în România Mare.

Odată cu legiferarea votului universal și cu realizarea reformei agrare, politica coboara în cotidian. Alegerile din perioada interbelică au antrenat în viața politică câteva milioane de români din cele mai diverse categorii socio-profesionale, țărănimea devenind masa electorală cea mai numeroasă. Însă țărănimea, în cea mai mare parte a ei, era needucată, analfabetismul având în România unul dintre cele mai ridicate nivele din Europa. Clasa politică românească a dat prea puțină atenție educației electoratului, creșterii responsabilității acestuia pentru modul în care utiliza „arma” votului¹.

Această lipsă de cultură politică a fost una din marile probleme ale democrației românești interbelice. Nici clasa politică, nici presa nu făceau mai mult decât să dea câteva eventuale indicații tehnice în preajma zilei de votare², însă ceea ce conta cu adevărat nu era explicat, țărani neînțelegând diferențele dintre programe politice și oferte electorale.

Recensământul din decembrie 1930 a relevat cât de needucată era masa electorală și, în consecință, cât de nepregătită pentru votul universal. Conform datelor acestui recensământ, din populația de peste 7 ani doar 57,1% (8 250 813) din populație era știutoare de carte. În mediul rural 51,5% din populație era

știutoare de carte, iar în mediul urban 77,4%³. În cadrul populației cu drept de vot, în mediul rural doar 46,35% dintre cetățeni știau carte, iar în mediul urban 71,3% dintre cetățenii cu drept de vot beneficiaseră de instrucție. Basarabia era provincia cea mai puțin

¹ Ioan Scurtu, *Duelul putere – opoziție*, în “Dosarele Istoriei”, anul V, nr. 11/ 2000, p. 11.

² *Cât de turmentat a fost cetățeanul? Românii la vot. 1919-1937*, în „Magazin istoric” an XXXVIII, nr. 9, 2004, p. 7.

³ *Recensământul general al populației din 29 decembrie 1930*, vol. III, *Știința de carte*, Imprimeria Națională, București, 1938, p. XIV, tabela VI.

alfabetizată din România, aici doar 38,2% din populație a beneficiat de educație școlară. Urmău apoi în ordine crescătoare Oltenia, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Crișana, Maramureș, Bucovina, Transilvania și Banatul⁴.

Femeile erau și mai puțin instruite decât bărbații. Doar 45,5% din populația feminină de peste 7 ani știa carte⁵, în mediul rural 38,7% dintre femei aveau știință de carte, iar în mediul urban 70,3%⁶, astfel părănd justificată decizia autorităților de a amâna acordarea dreptului de vot și femeilor.

Aceste câteva date arată gradul redus de conștiință civică și politică al populației. O mare de țărani analfabeți nu putea constitui un electorat bine individualizat, capabil de judecăți de valoare asupra vieții politice. Această problemă a fost sesizată chiar de contemporani, unii criticând lipsa de interes a politicienilor pentru educarea electoratului. În 1924, ziaristul Andrei Corteanu scria referitor la țărani: „*Ei nu au pierdut încă amintirea situațiilor de iobagi și ei nu au ajuns până la noțiunea de cetățean liber având drepturi sfinte și obligațiuni imperioase consfințite de bună voie*”⁷. În același sens, Dimitrie Drăghicescu considera în 1921 că „*populația rurală este încă inconștientă politiceste și fără știință de carte, nu era preparată de mai devreme, cum nici azi nu este, pentru votul universal*”⁸. În 1926, N. Dașcovici aprecia că reforma sufragiului universal a fost acordată „*unui alegător neformat mai demult*”, lucru ce a contribuit alături de altele, la „*deprecierea valorilor sau la răsturnarea vechii scări de valori politice*”⁹. În paginile oficiosului conservator „Steagul” se scria că votul universal și împrumutarea cu pământ ridicau țărănimea la rangul de primă putere în viața politică românească, dar țărănimea era o materie primă care trebuia prelucrată în mod artistic pentru a scoate din ea o operă sănătoasă și durabilă¹⁰. Aceași părere o împărtășea și Constantin Anghelescu, ministrul Instrucțiunii Publice în guvernul liberal (1922 – 1926) care considera că se impunea „*imperios ca masele populare să fie cultivate și luminate [...] în cel mai scurt timp posibil și în cel mai profund mod*”¹¹.

Ziaristul Alexandru Hodoș, în articolul *Criza parlamentarismului*, analiza criza latentă a democrației în România convins fiind că „*deprecierea stângaciului său regim reprezentativ ar avea drept pricină lipsa de pregătire a celor mai mulți dintre profitorii recenți ai votului universal*”. Hodoș era de părere că introducerea votului universal în România a însemnat „*o adevărată revoluție pașnică*” pentru care „*spiritele nu au fost cu nimic pregătite [...] Țărănimea de la noi s-a trezit într-o bună zi cu un drept, despre a cărui folosință nu i se spusese nimic până atunci, ca și cum i s-ar fi pus în mâini o armă, înainte de a ști ceva despre mânăuirea ei*”. Mai mult, această mulțime de țărani „*a fost lipsită, în cele mai multe părți, chiar de abecedarul elementar al unei educații cetățenești*”. În opinia ziaristului, vinovații erau oameni politici care „*reuşiseră*” „*să-și înțeleagă atât de puțin datoria lor față de ziua de mâine*”¹².

⁴ *Ibidem*, p. XIII, tabela V.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. XIII, tabela VI.

⁷ Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare 1919 – 1937*, Iași, Institutul European, 2004, p. 98-99.

⁸ *Ibidem*, pp. 99-100.

⁹ *Ibidem*, pp. 104.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 55-56.

¹¹ *Ibidem*, pp. 56.

¹² „*Țara noastră*”, Cluj, 25 iulie 1926.

Lipsa de conștiință politică a țăranilor români a fost evidențiată și de observatorii străini. Astfel, ministrul Franței la București consemna că „*țăranul român nu este învățat, nu are nici un fel de educație civică, însă are sensibilitate și orgoliu*” și că, cu toate acestea, „*țăranimea reprezintă o forță în această țară*”¹³. De această lipsă de educație a profitat clasa politică care, promițând orice, oricui și oricând, încerca să câștige cât mai multe voturi¹⁴.

O manifestare concretă a lipsei conștiinței politice este așa-numita „zestre guvernamentală”, de care a beneficiat guvernul organizator de alegeri. În 1933, Marcel Ivan definea „zestrea guvernamentală” ca fiind voturile alegătorilor care, fie că nu erau încadrați într-un partid politic, fie că nu manifestau simpatii politice permanente pentru un anumit partid, votau întotdeauna cu guvernul¹⁵. „Zestrea guvernamentală” se constituia din voturile alegătorilor neimplicați în politică, voturile celor care nu țineau cont de propaganda și promisiunile electorale, oferindu-și votului partidului care forma guvernul în momentul alegerilor¹⁶, acești alegători nefiind capabili să ofere judecăți de valoare cu privire la promisiuni sau candidați. Alții votau cu guvernul motivând că „*dacă așa a voit regele*” când a numit noul guvern, atunci „*el știe ce face*” și trebuie votați candidații noului guvern¹⁷. Exista, în unele cazuri, și o anumită afinitate între candidat și alegător bazată pe relații de rudenie (botez, cununie) sau realizări concrete (construirea unui cămin cultural, a unui pod, etc.)¹⁸. Just, istoricul Sorin Radu descria astfel această realitate: „*Electoratul se comportă în această perioadă de modernism democratic exact ca în perioada precedentă, de feudalism premodern democratic. La fel ca boierii de pe vremuri, la fel de altfel ca și clasa politică de acum, electoratul interbelic, își oferă singur, în stil premodern, serviciile celui presupus a fi în drept a le cere, conferindu-i acestuia, prin chiar demisia sa din drepturile actuale proprii, gratis puterea în speranța unor beneficii viitoare, în loc de a negocia acum, în stil modern, condițiile acordării puterii în schimbul unor beneficii prezente*”¹⁹.

•În 1922, ziaristul Eugen Crăciun surprindea instabilitatea alegătorului român pe care o punea pe seama dorinței de pedepsire a fostului guvern care nu și-a îndeplinit promisiunile: „*El nu vede în vot un mijloc de a determina viitorul, ci mai degrabă o judecată față de trecut. Pentru a pedepsi pe cei care l-au nemulțumit, va vota împotriva lor și de aceea votează aproape întotdeauna altfel decât ieri*”²⁰.

•În încercarea de a explica oscilația spectaculoasă a alegătorilor, Mattei Dogan distinge patru tipuri de alegători: 1) alegători fideli care își exprimă preferința pentru același partid, în ciuda presiunilor contrare; 2) alegători fideli ale căror voturi erau confiscate prin deturnarea lor de la partidul cărui îi erau destinate; 3) alegători „fluctuanți”, mai ales la orașe; 4) alegători „guvernamentali” înclinați să voteze pentru partidul aflat la putere. Conform autorului, această a patra categorie de alegători era cea mai importantă pentru că ea oferea majoritățile parlamentare²¹. Astfel, se poate afirma că

¹³ Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Iași, Institutul European, 1998, p. 186.

¹⁴ „*Țara noastră*”, 11 noiembrie 1928.

¹⁵ Sorin Radu, *op. cit.*, pp. 126-127.

¹⁶ Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Ed. Rao, 2001, p. 274.

¹⁷ *Ibidem*, p. 276.

¹⁸ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998, p. 87.

¹⁹ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 129-130.

²⁰ Mattei Dogan, *Sociologie politică. Opere alese*, București, Editura Alternative, 1994, pp 149-150.

²¹ Sorin Alexandrescu, *op. cit.*, p. 86-87.

În perioada interbelică o parte a electoratului vota cu guvernul indiferent culoarea politică a acestuia. În urma cercetărilor efectuate, Mattei Dogan a calculat astfel ponderea „zestrei guvernamentale”: 54% în 1922, 40% în 1926, 54% în 1927, 58% în 1928, 41% în 1931, 25% în 1932, 37% în 1933 și 22% în 1937²². Toate partidele au beneficiat de „zestrea guvernamentală” dacă au fost la guvernare, alegătorii având convingeri și concepții maleabile și ușor coruptibile. În unele județe, oscilația este fabuloasă. De exemplu, în județul Caliacra, în perioada 1926 – 1932, voturile pentru PNL și PNȚ au evoluat astfel²³:

Anul	1926	1927	1928	1931	1932
PNȚ	17,45	1,81	95,97	1,29	67,85
PNL	4,59	95,76	1,79	92,94	5,82

Încercând să explice fluctuația remarcabilă a electoratului, Marcel Ivan se oprea asupra standardului general de viață, considerându-l un criteriu determinant pentru opțiunile electorale²⁴. Astfel, țărănul din Banat nu vota în mod mecanic cu guvernul, având convingeri politice proprii și, în urma unei relative independențe financiare, posibilitatea de a se emancipa din rândurile unei mase anonime și amorfe a alegătorilor. Însă țărănul din Basarabia și chiar din vechiul Regat, care nu s-a eliberat de mentalitatea unei dependențe individuale, forma o masă politică maleabilă și ușor influențabilă²⁵. În 1936, Lothar Rădăceanu, pe atunci ziarist, aprecia că instabilitatea politică a muncitorimii era la fel de mare ca cea a țărănimii: „Însăși Capitala poate fi liberală azi și peste un an național-țărănistă”²⁶.

Intensitatea fluctuației electoratului varia și de la o provincie la alta. În Transilvania, Banat, Bucovina, ea nu era atât de mare ca în Basarabia și Dobrogea²⁷. Pe lângă factorii economici, mai existau și alte motive pentru care oscilația electorală nu era atât de mare în unele regiuni: în Transilvania, PNȚ avea rădăcini adânci, iar în unele județe grupările de extremă dreapta erau destul de populare²⁸.

„Zestrea guvernamentală” beneficia și de voturile comunității germane deoarece era o regulă ca Partidul German să încheie cartel electoral cu partidul aflat la guvernare, astfel voturile germanilor îndreptându-se spre guvern. Edificator în acest sens este textul care conține instrucțiunile date de dr. Hans Otto Roth în care

se motivează pactul încheiat de sași cu Partidul Național Liberal, în vederea alegerilor parlamentare din 1922: „Unitatea și unanimitatea politicii poporului nostru constituie pentru noi un capitol politic de neprețuit. Dacă nu vom sprijini în unanimitate decizia conducerii noastre politice și nu vom acorda toate voturile conform indicațiilor Consiliului național, atunci vom zdruncina pentru viitor încrederea în eficacitatea

²² Sorin Radu, *op. cit.*, p. 127.

²³ *Ibidem*, p. 130.

²⁴ *Ibidem*, p. 130-131.

²⁵ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 127

²⁶ Mattei Dogan, *op. cit.*, p. 152.

²⁷ *Ibidem*, pp. 152-153.

²⁸ *Minoritățile naționale din România. 1918 – 1925. Documente*, coordonatori Ioan Scurtu, Liviu Boar, Arhivele Statului, București, 1995, p. 426.

*politică a poporului nostru și acest efect nu va fi valabil numai pentru guvernul de astăzi, ci și pentru opoziție și pentru întreaga opinie publică politică din țara noastră*²⁹.

În Transilvania, amplitudinea „zestrei guvernamentale” era dată și de minoritatea maghiară, al cărei partid participa în general pe liste separate, astfel voturile maghiarilor îndreptându-se spre propria formațiune politică. Uneori, Partidul Maghiar încheia un cartel electoral cu partidul care forma guvernul, astfel acest partid primea și voturile minorității maghiare.

Legiferarea votului universal s-a dorit un pas spre democratizarea României însă încultura celei mai mari părți a electoratului, mizeria economică în care trăiau mulți țărani și muncitori, pasivitatea clasei politice în fața necesității dezvoltării unei conștiințe civice a electoratului, au avut efecte negative asupra vieții politice românești interbelice: demagogia, transformarea unei părți a electoratului în „zestre guvernamentală”, schimbări dese de guvern și la fel de dese alegeri parlamentare care întotdeauna se soldau cu ingerințe ale aparatului de stat, aspecte care creau imagine sumbră democrației parlamentare interbelice, imagine care a determinat opinii critice privind relevanța rezultatelor alegerilor interbelice.

Keywords: *democracy, parliamentary elections, politics, universal vote, interwar period*

**ASPECTS OF ROMANIAN INTERWAR DEMOCRACY: POLITICAL
ELECTORATE CULTURE AND "GOVERNMENT DOWRY"**
(Abstract)

The year 1918 marked a fundamental change in the history of Romania through the achievement of the Great Union and the application of the principle of universal suffrage.

The adoption of the universal vote was a step towards the democratization of Romania, but the illiteracy of the majority of the electorate, the economic misery in which many peasants and workers were living, the passivity of the political class in the face of the necessity of developing civic conscience of the electorate had negative effects on the Romanian political life.

²⁹ Dr. Hans Otto Ruth, *Ideologia și tendințele politice ale minorității germane*, în *Doctrinile partidelor politice*, Ediție îngrijită de Petre Dan, Editura Garamond, București, 1996.

**SECȚIUNEA A III-A:
NOTE BIBLIOGRAFICE**

Dan PRODAN

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE (VI)

► Mihai Maxim, *Brâncoveanu și Înalta Poartă. Documente noi din arhivele turcești (I)*, Postfață de Prof. univ. d-r Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I” - Editura Istros, Brăila, 2016, 517 p.

Numărul izvoarelor istorice otomane referitoare la *Epoca lui Constantin Brâncoveanu* s-a îmbogățit cu încă 20 de noi documente inedite, descoperite, traduse, interpretate și editate de d-l prof. univ. d-r Mihai Maxim: *Brâncoveanu și Înalta Poartă. Documente noi din arhivele turcești (I)*, Postfață de Prof. univ. d-r Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I” - Editura Istros, Brăila, 2016, 517 p., tipărită pe hârtie velină. În *CuvântÎnainte*, autorul a precizat că „*Volumul de față continuă seria de Documente noi din Arhivele turcești, extrase din fabuloasa Arhivă otomană din Istanbul (Başbakanlık Osmanlık Arşivi - abreviat: BOA), privind relațiile româno - otomane, statutul Țărilor Române față de Înalta Poartă, rolul Moldovei și Țării Românești în aprovizionarea Istanbulului, a corpurilor expediționare și a cetăților de margine otomane, regimul teritoriilor românești aflate sub administrație otomană și, în acest cadru, istoria pe multiple planuri a Brăilei (Ibrâ'il) otomane. (...) După evaluările mele, Brâncoveanu este domnul român cel mai bine reprezentat în arhivele turcești, la aceasta contribuind atât lungimea domniei sale (26 de ani), cât și intensitatea și dramatismul epocii sale, marcată de marile lupte dintre puterile creștine și Imperiul Otoman după asediul eșuat al Vienei din 1683*” – (pp. 13 - 15).

Izvoarele documentare din acest prim volum tematic, cât și din următorul, programat pentru editare în 2017, au fost identificate și extrase din următoarele fonduri arhivistice de la **BOAI**: *Bâb-ı Asâfî. Divân-ı Hümâyun Kalemi* (Poarta Marelui Vizir. Cancelaria Divanului Imperial), doc. n-rele: 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9; *Bâb-ı Defteri. Baş Muhasebe. Muhallefât Kalemi* (Poarta marelui defterdar. Contabilitatea generală. Cancelaria de moșteniri), doc. n-rele: 13, 14, 15, 16, 18, 19; *Kâmil Kepeci*, n-r 2.127, *Ruznâme Defterleri* (Registre de venituri și cheltuieli zilnice ale Vistieriei Centrale a Statului Otoman), doc. n-rele: 12, 17; *Maliyeden Müdevver Defterleri* (Condiți transferate de la Finanțe), doc. n-r: 20; *Bâb-ı Defteri. Maden Mukataası Kalemi* (Cancelaria Arendeii Minelor), doc. n-r: 2; *Cevdet Belediye*, doc. n-r: 5; *Ibmülemin - Hariciye*, doc. n-rele: 10, 11.

„*Drept rezultat al publicării acestor surse noi, se schimbă imaginea noastră despre marele Domn? s-a întregat retoric d-l Mihai Maxim. Nu se schimbă, ci se nuanțează și se aprofundează, iar elementul cel mai important în această imagine, stăruiind pe retina ochiului nostru istoric, îl constituie raza de acțiune, multilateralitatea și intensitatea intereselor Brâncoveanului, de la apărarea drepturilor autonome ale Țării Românești la activități antreprenoriale în lumea otomană, de la o febrilă activitate arhitectonică (civilă, militară, religioasă) la susținerea Ortodoxiei chiar în inima marelui imperiu musulman, pe malurile Bosforului și în Insulele Prinkipo, mergând mai departe până la refacerea spectaculoasei mănăstiri Sumela, din fostul Trapezunt / tc. Trabzon (mai*

precis, lângă faimoasa localitate Rize de astăzi, centrul culturii ceaiului turcesc)” – (pp. 24 - 25).

Documentele otomane au fost publicate conform metodologiei introduse și asumate în paleografia - diplomatica turco - osmană: *textul otoman* (cu transliterare în alfabet latin și fotocopia lizibilă a documentului) – *traducerea românească – note istorice - lingvistice – comentarii istorice - lingvistice*. Toate aceste elemente tehnice fundamentează *metodologia* interpretării unui izvor istoric otoman, etapă obligatorie în cercetarea și interpretarea, fără ură și părtinire (*sine ira et studio!*) a trecutului / evoluției istoric(e) ale statului osman al sultanilor (pp. 25 - 26).

Cele 20 de noi documente otomane, aranjate cronologic în carte, pot fi grupate tematic în mai multe categorii:

1. *'arz-urii* (memorii, petiții, jalbe, sesizări, plângeri, reclamații) către Divanul Imperial, sultani, judecători (kadii), ale Doamnei Maria Brâncoveanu, capuchehailor valahe la Istanbul: doc. n-rele: 1, 6, 7, 8;

2. *documente* referitoare la livrările de materiale de război (șăici, frânghii) de către Constantin Brâncoveanu comandanților otomani de pe linia Dunării inferioare: doc. n-rele: 2, 3;

3. *ciorna (conceptul)* actului de numire a lui Constantin Brâncoveanu ca domnitor „*pe viață*” al Țării Românești în iulie 1703: doc. n-rul: 4;

4. *document* de arendare - „*contract de întreținere*”: n-rul 5;

5. *scrisori / ordine imperiale* sultanale către hân-ul Crimeii, boierii munteni, domnitorul Ștefan Cantacuzino: doc. n-rele: 9a, 9b, 10, 11, 13, 14;

6. *documente* financiare - contabile (chitanțe, rapoarte, inventare / liste cu obiecte): doc. n-rele: 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

În prima categorie de documente otomane, autorul a introdus jalba - plângerea Doamnei Maria Brâncoveanu (*Domna Marya*), din 9 noiembrie 1688 st. nou (pp. 58 - 75), către Divanul Imperial, prin care petenta a solicitat recuperarea sumei de 5 pungi de aspri (*akça kesesi*) de la *zimmi-ul Istamu (Estamo)*, rău platnic. Alte 3 documente (pp. 160 - 192) sunt petiții - reclamații - solicitări ale chepucheaielor (agenților diplomatici valahi la Istanbul) - (*EflâkKapukethüdalari*) către sultan, pentru rezolvarea unor abuzuri: ale „*bandiților criminali*” (*eşkiya*) din Munții Balcani, care au ucis călărașii de Țarigrad ai domnitorului Constantin Brâncoveanu (din 1709 - 1710); ale impozitării / dijmuirii ilegale a zeciuielii (*öşür*) de la ferma (*çiftlik*) domnitorului muntean de la *Ayastefanos* (San Stefano, azi: Yeşilköy), de lângă Istanbul (din 1713).

Pentru buna pregătire logistică - cu armament a campaniilor militare anti-austriece din 1695 - 1696 - 1697, comandanții otomani de pe linia Dunării inferioare au solicitat lui Constantin Brâncoveanu livrări ale diferitelor materiale de război (șăici / doc. din martie 1693, frânghii / doc. din august 1694 - august 1695), ale căror costuri urmau a fi scăzute din valoarea tributului anual al Țării Românești. Șăicile și frânghiile au fost livrate cu promptitudine lui Ali Pașa, „*căpitanul Dunării*” (*Tuna Kapudanı*), cu sediul la Belgrad. Documentul din martie 1693 are o *dublă* importanță istorică: în *primul rând*, este cea mai veche mențiune, în zona dunăreană românească, a *șăiciei* fluviale, foarte detaliată despre numărul / componența echipajului, construcție, dotare tehnico - militară, costuri. Apoi, oferă informații inedite despre *începuturile construcțiilor navale fluviale românești* la sfârșitul secolului XVII și la începutul celui următor, în contextul războaielor otomano - austriece din zona Dunării mijlocii. De asemenea, se identifică și se explică etimologia și originea portului fluvial *Calafat* de astăzi (pp. 87 - 94).

Poate cel mai important document (iunie - iulie 1703) din prezenta carte a d-lui Mihai Maxim este ciorna / schița / conceptul *berāt*-ului / diplomei sultanale de reconfirmare / de prelungire pe viață (*kayd-i hayva / hayat*) a domniei lui Constantin Brâncoveanu în funcția de „voievod al Țării Românești” (*Eflāk Voyvodası*) – (pp. 109 - 126). Circumstanțele elaborării și emiterii acestui document oficial au fost *complexe*. Ele au fost atât *reflexia* stadiului relațiilor complexe munteano - otomane de la începutul secolului XVIII, cât și a *evenimentelor* politico - militar - financiare de la Istanbul - Edirne din primăvara - vara agitatului an 1703. Astfel, pentru domnitorul Constantin Brâncoveanu și Țara Românească, anul 1703 venea după o perioadă foarte dificilă a domniei, în care conducătorul de la București a fost nevoit să promoveze în zona Dunării mijlocii și inferioare o politică de echilibru instabil, uneori asimetric, între otomani și austrieci, fiind alături de primii în acțiuni militare care s-au încheiat dezastruos pentru sultan și supușii săi, evoluând până la detronarea ghinionistului și perdantului padișah Mustafa II (1695 - 1703).

Ca urmare a acelor evenimente și înfrângeri militar - diplomatice în cascadă, situația sultanului Mustafa II era dezastruoasă în primul semestru al anului 1703, pe plan politic - militar - financiar, în perspectiva pregătirii și desfășurării campaniei militare otomane în Gruzia, proiectată ca alternativă „*optimistă*” la pierderile teritoriale din Europa centrală - dunăreană, stipulate prin tratatul austriaco - otoman de la Karlowitz / *Karlofça* din 1699. În condițiile penuriei sultanale acute de lichidități, Constantin Brâncoveanu a plătit sume importante de bani peșin și a negociat cu succes introducerea în *berāt*-ul de domnie din *iulie 1703* a unor prevederi foarte avantajoase pentru el însuși și pentru țara pe care o conducea: recunoașterea nedondționată de către supușii săi (de la marii boieri, inclusiv Cantacuzinii, până la țărani aserviți) a funcției sale de conducător, supunere deplină și executarea necondiționată a ordinelor și poruncilor sale, blocarea accesului boierilor Cantacuzini la contactul direct cu înalții funcționari ai Porții Otomane, eliminarea „părei și a *rüşfet*-ului” partidei boierești potrivnice direct la sultan / marele vizir, peste „*capul*” domnitorului.

Astfel, Brâncoveanu a introdus, cu acceptul sultanului, în Țara Românească *domnia autoritară*, subordonând puterea și influența marii boierimi, inclusiv Cantacuzine, intereselor *domniei* și ale „*țării*”. Dar această „*arendare pe viață*” a funcției domniei autoritare, prefigurată și pregătită prin *fermân*-ul din 1695, pregătit de marele defterdar, acceptat de marele vizir și confirmat de sultan, nu a fost ermetică, etanșă, ci a lăsat loc la mici „*infiltrații*”, care, acumulate într-un deceniu, pe plan intern - extern, au generat criza letală din *martie - august 1714*.

Acceptarea împovărațoarei dublări a haraciului Țării Românești, până la uriașa sumă de 141.718,50 guruși / taleri, de către Constantin Brâncoveanu, a permis acestuia să negocieze și să obțină, prin *reconfirmarea domniei pe viață din iulie 1703*, recunoașterea / reafirmarea otomană a drepturilor de *autonomie internă deplină, netulburată*, a țării și posibilități de inițiative externe punctuale, de promovare a intereselor muntenestești, într-o conjunctură internațională central- și est- europeană instabilă, fluidă, primejdioasă pentru români, cu puține posibilități și opțiuni pro-românești (pp. 127 - 144).

Documentul nr. 5, din 9 octombrie 1705 st. nou (pp. 146 - 159), este un contract de întreținere (de „*arendare*” - *iltizām*) a conductei de apă (*mecrā*) din localitatea *Halkalı* (așezată la 13,5 km de *Ayastefanos* - San Stefano, azi Yeşilköy) până la ferma (*çiftlik*) lui Constantin Brâncoveanu de la *Ayastefanos*. Acest izvor istoric inedit dovedește, încă o dată, atitudinea practică, materialistă, întreprinzătoare a domnitorului valah care, pentru

eficientizarea fermei sale de la Ayastefanos, a adus apă potabilă, pentru oameni și animale, printr-o conductă proprie, tocmai de Halkalı, pentru întreținerea căreia a încheiat contractul inclus în acest document.

O altă categorie de documente otomane incluse în această carte a d-lui Mihai Maxim cuprinde: scrisoare sultanală către *hân*-ul Crimeii, porunci / ordine ale marelui vizir, în numele sultanului, către boierii din Țara Românească, raport rezumativ (*telhis*) al Marelui Derterdar despre sechestrarea - confiscarea - predarea pentru vânzare a animalelor de pe moșiile brâncovenești din țară, toate emise în contextul *mazilirii lui Constantin Brâncoveanu* (martie 1714) și a *evenimentelor complexe* care au urmat. Astfel, sultanul a poruncit conducătorului crimeean să fie pregătit pentru a interveni militar în Valahia, pentru prinderea mazilului, dacă ar fi opus rezistență (pp. 193 - 207). Pentru „*boierii vilayetului de Eflāk*” au fost trimise ordine necesare asigurării liniștii în țară și a formării unei locotenențe domnești, până la întronarea noului voievod care va fi nominalizat de sultan (pp. 208 - 235). Ștefan Cantacuzino, numit pe tronul de la București, a primit porunca (*hüküm*) – (pp. 255 - 260) răscumpărării animalelor de pe moșiile din țară confiscate ale fostului voievod *Constantin Brâncoveanu*, aflat atunci (în iulie 1714) arestat și anchetat la Yedikule. Referitor la această problemă, cu finalitate financiară explicită, a raportat (*telhis*) și Marele Derterdar, în mai / iunie 1714 (pp. 248 - 254).

Alte șapte documente (n-rele: 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20) au caracter financiar - contabil (chitanțe, rapoarte, inventare / liste cu obiecte), cu referire expresă la *recuperarea și valorificarea* de către autoritățile otomane a unor părți din averea din țară, de la Istanbul și din zona învecinată a hainului / martirului Constantin Brâncoveanu, în perioada 1714 - 1715. În mai 1714 în vistieria otomană a intrat suma de 4.500 guruși (taleri / plăști), prețul vânzării „*Sarāy-ı Fenār, voyvoda-i Eflāk-ı sâbık*” (Palatul din Fanar al fostului voievod al Țării Românești) – (pp. 236 - 247). Din iunie 1714 provine *defter*-ul (lista) cu animalele de pe moșiile (*çiftlikler*) confiscate de la Brâncoveanu (pp. 261 - 293). În 1714 - 1715 au fost întocmite inventare / liste ale camerelor vilei de lângă Fanar a beifului din Valahia (pp. 315 - 322), ale fermei lui *KonstantinBeği* de la *Ayastefanos* (pp. 323 - 340), ale bunurilor, obiectelor, pământurilor etc. preluate de la hainul („trădătorul”) Constantin Brâncoveanu, fost voievod al Valahiei, în urma aplicării procedurii *müsâdere* (confiscare) – (pp. 341 - 395). Un *telhis* (pp. 294 - 305) și o chitanță de predare la visteria otomană a sumei de 350 de monede noi de aur / 42.000 aspri) – (pp. 306 - 314), ambele din aprilie 1715, dovedesc implicarea *zimmi*-ului Nikola, vistiernicul Stancăi, una din fiicele Brâncoveanului, și a lui Antioh Cantemir, fost voievod al Țării Moldovei, în ascunderea / tănuirea de la confiscare (*müsâdere*) ale unor bijuterii și monede de aur din uriașa avere a fostului voievod *Konstantin al Eflāk*-ului.

În *Postfață* (pp. 397 - 399), prof. univ. d-r Ionel Căndea, membru corespondent al Academiei Române, a apreciat la superlativ autorul istoric osmanist și prezenta carte, care nouă apariție editorială îmbogățește istoriografic tema, conform propriei sintagme: *Constantin Brâncoveanu - energie românească*. De asemenea, valorosul director al Muzeului Brăilei și al Editurii Istros a precizat că direcțiile cercetării istorice, pe care le onorează cu cinste și probitate științifică d-l prof. univ. d-r Mihai Maxim, sunt: *Cetatea Brăilei și Evoluția demografică a Brăilei între 1570 - 1828*, în cele aproape trei secole de stăpânire otomană a localității de pe malul românesc al Dunării inferioare. Aflăm, cu uriașă mulțumire istoriografică, că în 2017 - 2018, vor fi editate *toate recensămintele Brăilei* din sfertul de mileniu amintit anterior, în ediții științifice, în perspectiva *Anului*

Jubiliar 2018 - România 100 / Brăila 650. Ce poate fi mai frumos pe malul românesc al Dunării inferioare? ...

Sumarul documentelor, în românește, franțuzește și turcește (pp. 31 - 57), *Repere cronologice referitoare la viața, domnia și opera lui Constantin Brâncoveanu* (pp. 401 - 427) și *Repere bibliografice referitoare la viața, domnia și opera lui Constantin Brâncoveanu* (pp. 429 - 462), întocmite de Dan Prodan, cu sprijinul autorului, *Glosarul termenilor turco - otomani utilizați în această carte*, alcătuit de autor (pp. 463 - 508), *Indici de persoane, locuri, instituții* (pp. 509 - 517) selectați de Evdochia Smaznov, completează o carte (aproape) totală, cu documente otomane noi, despre *Epoca lui Constantin Brâncoveanu - energie vulcanică românească!* Așteptăm cu mare și justificat interes științific apariția părții a II-a cărții și, de ce nu!, a următoarelor ...

► Mihai Maxim, *Regimul creștinilor în Casa Islamului. Cu privire specială la creștinii din kazaua Brăilei (1538 - 1828), în lumina documentelor din Arhiva Otomană din Istanbul. Studii și cercetări închinat* ÎPS CASIAN, ARHIEPISCOPUL DUNĂRII DE JOS, *cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și a 25 de ani de slujire arhierescă*. Cu un *Cuvânt înainte* de Prof. univ. d-r Ionel Câdea, Muzeul Brăilei "Carol I", Editura Istros, Brăila, 2015, 324 p.

D-l prof. univ. d-r Mihai Maxim, osmanistul de frunte al României, membru al Academiei Turce de Istorie, născut la Vorniceni, Jud. Botoșani, a analizat și a prezentat cititorilor *Regimul creștinilor în Casa Islamului. Cu privire specială la creștinii din kazaua Brăilei (1538 - 1828), în lumina documentelor din Arhiva Otomană din Istanbul. Studii și cercetări închinat* ÎPS CASIAN, ARHIEPISCOPUL DUNĂRII DE JOS, *cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și a 25 de ani de slujire arhierescă*. Cu un *Cuvânt înainte* de Prof. univ. d-r Ionel Câdea, Muzeul Brăilei "Carol I", Editura Istros, Brăila, 2015, 324 p. D-l Ionel Câdea, directorul Muzeului și Editurii din Brăila, a subliniat atât personalitatea complexă a sexagenarului sărbătorit, cât și preocupările istoriografice osmanistice ale autorului prezentului volum omagial. Ambii sunt figuri emblematice ale domeniilor lor de activitate și de preocupări: ÎPS CASIAN CRĂCIUN, *Arhiepiscopul Dunării de Jos*, arhieru ortodox și duhovnic de conștiințe și suflete; MIHAI MAXIM, profesor, istoric, cercetător în arhivele otomane, românești, europene, autor de studii, articole, sinteze de istorie otomană și a relațiilor otomano - române. Amândoi s-au întâlnit în acest volum: Păstorul Bisericii Dunării de Jos - OMAGIAT! Slujitorul Muzei Clio, în variantă româno - osmană – OMAGIATOR!

Prof. univ. d-r Ionel Câdea, NAȘUL volumului, a concluzionat că, în cartea sa, *"Profesorul Mihai Maxim descifrează nu doar documentele arhivelor otomane, ci și mecanismele istorico - juridice, militare, economice și spirituale ale vieții creștinilor de aici, de la Dunărea de Jos, sub stăpânirea otomană. Brăila a jucat un rol esențial în toate eforturile otomanilor de a stăpâni linia Dunării, a Dunării de Jos și Mijlocii, cel puțin de la jumătatea veacului al XVI-lea și până în deceniul trei al secolului al XIX-lea. Este vorba de un proces istoric amplu, complex și nu ușor de descifrat - fără ură și părtinire (...)"*.

Autorul a structurat demersul său istoriografic tematic în patru părți: I. *Cadrul juridic* (pp. 19 - 106); II. *Cadrul istoric* (pp. 107 - 176); III. *Creștinii din Brăila otomană* (pp. 177 - 268); IV. *Regimul Bisericii Greco - ortodoxe* (pp. 269 - 324), fiecare cu diverse capitole. Cartea este, în fapt, o culegere de studii, articole și capitole specifice din diferite

cărți anterior publicate de d-l Mihai Maxim, judicios articulate tematic, actualizate informațional și interpretativ cu necesare și utile *Addenda*, cu un puternic caracter de abordare unitară.

Pe plan juridic, *Statutul de 'ahd în teoria și practica juridical musulmană* (pp. 19 - 56), foarte controversat în dreptul islamic al popoarelor, a însemnat, în secolul VI d.Hr. / secolul I al Hegirei, pentru beneficiar, "o păstrare nealterată a entității statale, o garantare a neamestecului în treburile interne, o intangibilitate a teritoriului propriu supus autoconducerii, în schimbul unor obligații materiale (plata unui tribut în natură) și militare (furnituri cu titlu de împrumut, încartiruirea limitată a unor trimiși ai Comunității musulmane)" - (p. 33). În teoria - practica *hanefi-tă*, dezvoltate în Imperiul Otoman, lumea se împărțea în: **Dār al-Islām** ("Casa Islamului", Comunitatea islamică, în care se aplica legea islamică), opusă acesteia **Dār al-harb** („Casa războiului”, teritoriile ne-musulmanilor, ale dușmanilor Islamului), ambele despărțite de o zonă intermediară, vremelnică, fluidă, **Dār al-'ahd** („Casa legământului”) sau **Dār al-sulh** („Casa reconcilierii / păcii”), locuită de ne-musulmanii beneficiari ai statutului de 'ahd și de *dhimma / zimmet* („protecție musulmană”) împotriva eventualelor pericole / agresiuni externe, în schimbul unor obligații reciproce. Ne-musulmanii din zona de tampon **Dār al-'ahd / Dār al-sulh** erau vecinii direcți ai statelor islamice / Imperiului otoman, această poziționare geografică generând avantaje vremelnice, dar și dezavantaje seculare (pp. 47 - 48).

Statele feudale românești medievale (Țara Românească, Țara Moldovei, Principatul Transilvaniei), vecine teritoriilor otomane la Dunărea inferioară și mijlocie, au fost încadrate, conform doctrinei otomane *hanefi-te*, în **Dār al-'ahd / Dār al-sulh**, beneficiind de statutul de 'ahd - *dhimma / zimmet*. „Să observăm, totuși, a concluzionat d-l Mihai Maxim, că în realitate acest provizorat al statutului de 'ahd a durat, în cazul Țărilor Române, câteva secole, adică pe întreaga durată a relațiilor dintre Principatele române și Imperiul Otoman, în ciuda unor încercări ori pretenții otomane de a-l înlocui cu cel de **Dār al-Islām** și cu excepția momentelor de „*revoltă*” antiotomană, când cei „*răsculați*” redeveneau *harbî* („*dușmani ai Islamului*”), iar teritoriul lor **Dār al-harb**. Era nevoie de un nou *amān* („*iertare*”), fixat ori nu printr-un 'ahd („*pact, legământ*”) pentru revenirea la **Dār al-'ahd**. Este cazul momentelor care au urmat marilor lupte antiotomane purtate - după realizarea primului 'ahd - de către marii noștri domni până la mijlocul secolului al XVI - lea, iar după aceea al „*revoltelor*” - din punctul de vedere al Porții - lui Ion Vodă (1574) sau Mihai Viteazul (1594 - 1598), Mihnea al III-lea Radu (1659), Dimitrie Cantemir (1711) sau (...) Constantin Brâncoveanu (1714)” - (pp. 51 - 52).

Statutul zimmi-ilor în Dār al-Islām (pp. 57 - 96), adică al „*protejaților*” în statele musulmane, a fost sintetizat în 6 obligații „*absolut necesare*” și alte 6 îndatoriri doar „*dezirabile*”. Cele 6 obligatorii au fost: **1.** Plata capitației (*djizia*) / impozitului funciar (*haradj*);

2 - 3 - 4: Manifestarea atitudinii respectuoase față de Islam, Profet, Coran, musulmani; **5.** Să nu întrețină relații sexuale / să nu se căsătorească cu femei musulmane; **6.** Neajutorarea dușmanilor Islamului. *Îndatoririle dorite, așteptate*, au fost: **1.** Să nu sfideze legile, tradițiile și obiceiurile musulmane; **2.** Utilizarea unor semne speciale de identificare; **3.** Folosirea doar a măgarilor sau catârilor, fără șa, fără arme; **4.** Construirea locuințelor *zimmî*-ilormai scunde sau, cel mult, egale cu ale musulmanilor; **5.** Construirea lăcașurilor de cult în zone periferice, fără deranjarea activităților religioase ale

musulmanilor; 6. Amplasarea cimitirelor ne-musulmanilor în zone periferice, realizarea înmormântărilor ne-zgomotoase, discrete.

Conducătorii statelor feudale românești și supuții acestora și-au păstrat statutul de creștini ortodocși în *Dār al-'ahd / Dār al-sulh*. Autorul a precizat cu claritate: „la nordul Dunării, deși nu au lipsit pretențiile otomane de a-i asimila pe români cu **zimmî**-ii interni, totuși aici tabloul a continuat să rămână fundamental altul: domnul sau oamenii săi, care aveau de-a face direct cu otomanii, puteau fi supuși uneori, mai ales în „**veacul fanariot**”, unui tratament abuziv, chiar umilitor, din partea sultanului sau a reprezentanților săi. Principilor români și supușilor lor nu li s-au aplicat însă niciodată „**prescripțiile lui 'Umar**” atunci când călătoreau în teritoriile otomane, dimpotrivă, domniile noastre erau primiți la Poartă cu înalte semne de considerație, care urmau în protocolul Porții după cele acordate hanilor Crimeii” (pp. 95 - 96).

Le régime juridique des chrétiens dans les ports roumains sous l'administration ottomane (XVIe - XVIIe siècles) - (pp. 97 - 105) a fost identic, același, cu statutul juridic al ne-musulmanilor (*zimmî*) din Imperiul Otoman islamic. În consecință, „*Les Ottomans ont manifesté une grande tolérance dans le domaine, permettant aux Roumains de réparer ou même de construire des églises nouvelles pour les besoins du culte chrétien. Les liaisons entre les Roumains des kaza's et la patrie-mère ont continué sans interruption et de telle manière qu'à Brăila les Ottomans ont créé pour ce genre de relations un office spécial.*”

Pour conclure, ont peut dire que si l'Empire ottoman a été le plus tolérant en comparaison des autres États musulmans antérieurs ou contemporains, cette tolérance se manifestait d'une manière plus marquée dans les régions périphériques, aux confins (serhad) de l'Empire, comme dans la région danubienne et nord-pontique, en raison des facteurs mentionnés ci-dessus. Évidemment, avec le temps ce régime a évolué selon la fermeté ou la faiblesse du pouvoir central, la conjoncture générale dans la région ou la force de résistance de la population locale” (pp. 104 - 105).

Cadrul istoric al Regimului creștinilor în Casa Islamului, conturat de d-l Mihai Maxim, cuprinde o privire specială la creștinii din kazaua Brăilei (1538 - 1828). Dar, mai întâi, autorul a realizat o imagine de ansamblu referitoare la Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea (I - II) - (pp. 107 - 160), precizând izvoarele istorice, contribuțiile istoriografice, condițiile politice, caracteristicile administrative - militare, economice, situația populației creștine, urmările formării **pașalik**-urilor și **re'āya**-lelor pe pământ românesc. „Făcând bilanțul, a concluzionat osmanistul prof. Mihai Maxim, se poate aprecia că ruperea acestor întinse teritorii din trupul Țărilor Române a însemnat nu numai o mutilare teritorială, demografică, economică, politică și militară a acestora, dar și o stoarcere continuă a potențialului militar, economic, uman al teritoriilor ocupate în favoarea Porții, contribuind astfel la rămânerea în urmă, din punct de vedere social - economic, a Țărilor Române față de țările din centrul și apusul Europei. Această situație avea să dureze aproape 500 de ani; abia în secolul al XIX-lea au revenit la patria - mamă Brăila, Turnu și Giurgiu, cu hinterlandul lor agricol (1829), precum și ținutul dobrogean (1878), dar între timp **pașalik**-ul timișorean fusese anexat de Austria (1718), iar Bugeacul cu Tighina, împreună cu întreg teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia) de către Rusia (1812). La 1918, când s-a împlinit visul cel mare al tuturor românilor - desăvârșirea statului național unitar român - și aceste teritorii înstrăinate în secolul XVI, foste **pașalik**-uri, au revenit la matca strămoșească” (pp. 159 - 160).

Înființarea kazalei Brăila (pp. 161 - 166) a fost un proces complex, militar, politic, administrativ, arhitectonic, economic, social, demografic, religios, derulat între anii 1538 - 1542, iar pentru fortăreața de zid între 1540 - 1547, conform documentelor otomane publicate în volum de către autor. În cadrul sistemului intern de organizare a kazalei Brăila, d-l Mihai Maxim a analizat și a prezentat *Instituția kadiului de Brăila în epoca lui Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir*, la începutul secolului al XVIII-lea (pp. 167 - 176). Astfel, „Kadiul de Brăila (**Berāyil** - până spre finele secolului al XVI-lea, apoi **Ibrāyil**), (...) era un personaj important care, în calitatea sa de judecător, juca un rol însemnat în reglementarea diferendelor judiciare dintre supușii otomani musulmani și cei români creștini. Această reglementare se făcea cu aprobarea Înaltei Porți, adică a Divanului Imperial, precum și cu încuviințarea domnilor moldo - munteni, în urma ilustrului ordin (**emr-i şerif**) primit din partea împăratului (**pađiřāh**)” (pp. 172 - 173).

Cea mai mare parte a locuitorilor din *Berāyil / Ibrāyil kazası* au reprezentat-o Creștinii din Brăila otomană (pp. 177 - 267). Pentru a demonstra documentar acest adevăr istoric incontestabil, autorul a publicat și a interpretat critic informațiile inedite referitoare la *kaza*-ua Brăilei din registrul detaliat de recensământ (*defter*-ul nr. 483 de la **BOAI**), inedit și acesta, din februarie 1570. Până astăzi, registrul din 1570 este cel mai vechi recensământ oficial otoman cunoscut referitor la Brăila otomană (pp. 177 - 253). În târgul Brăilei (*kasaba-yi Berāyil*), în 1570, locuia o populație aproximativă de 5.000 de locuitori, dintre care aprox. 1.000 de musulmani, grupați în 4 cartiere cu 4 moschei ale lor, alături de aprox. 4.000 de creștini localnici, organizați în 23 de cartiere, cu preoții și bisericile ortodoxe ale lor. În următoarele 3 decenii, evoluția raportului nr. creștini - nr. musulmani a fost echilibrată, astfel că recensământul din 1597 - 1598 nu schimbă datele problemei. De asemenea, satele românești din kazaua Brăilei, șase la număr, sunt aceleași în 1570 și în 1597 - 1598. În registrul de recensământ din 1642, în *kaza*-ua Brăilei existau 12 sate cu nume românești, iar peste un secol și jumătate, în 1793, în târgul Brăilei existau 7 cartiere ale ne-musulmanilor, locuite de români ortodocși, armeni creștini, evrei. În *kaza*-ua Brăilei s-a produs o evoluție impresionantă: creșterea suprafeței și a numărului de sate: au fost recensate 50 de sate, dintre care doar 4 mai păstrează numele vechi românești, deși numele locuitorilor plătitori de capitație sunt românești în marea majoritate (pp. 251 - 253).

Registrele de recensământ din secolul XVI privind târgul și kaza - ua Brăila (pp. 255 - 267) sunt izvoare istorice fundamentale pentru studierea istoriei româno - otomane în evul mediu. În cadrul acestor relații bilaterale, teritoriul istoric al României poate fi împărțit în două zone: **zona A**, care include teritoriile Țării Românești și Țării Moldovei, între aprox. 1400 - 1878, Principatul Transilvaniei între 1541 - 1688 / 1699, beneficiare ale statutului de 'ahd - dhimma / zimmet; **zona B**, care cuprinde teritoriile românești anexate direct Imperiului Otoman, ca provincii otomane propriu - zise, conform legilor islamice: Dobrogea, Turnu, Giurgiu, Brăila, Tighina - Bender (Chilia, Cetatea Albă), Banat (Timișvar), Arad - Oradea, Hotin. Statele feudale românești din **zona A** au fost teritorii cu statutul de autonomie internă deplină față de Istanbul, în care nu s-a aplicat sistemul de recensământ otoman *tahrîr*. În teritoriile din **zona B**, provincii otomane propriu - zise, s-a aplicat sistemul de recensământ otoman *tahrîr*, o dată la 30 - 40 de ani. D-l Prof. Mihai Maxim a identificat cel puțin 200 de registre otomane de recensământ (*TT.d.*) la *Başbakanlık OsmanlıArşivi* (Arhiva Otomană de pe lângă Președenția Consiliului de Miniștri) de la Istanbul (**BOAI**). Un număr, încă neprecizat, de registre de recensământ otoman *tahrîr* referitoare la teritorii românești sub ocupație otomană se află,

de asemenea, în *Tapu ve Kadastro Arşivi* (Arhiva cu documente de proprietate - cadastru) din Ankara, în *Fondul Tahrîr Defterleri* (TT.d.).

Autorul a enumerat *Registrele turcești de recensământ* (TT.d.) din secolul XVI privind Brăila otomană, identificate la BOAI (pp. 264 - 267): **1.**BOA, TT.d. nr. 483 din anul 977 H. / 1570 d.Hr.; **2.**BOAI, KK.d. nr. 3800 din 955 H. / 1586 - 1587 d.Hr.

Analiza *Regimului Bisericii Greco - Ortodoxe* din zona Dunării inferioare (pp. 269 - 319) completează prezentarea *Regimului creștinilor în Casa Islamului*, realizată de către d-l prof. Mihai Maxim. Referitor la *Mitropolia Brăilei* (pp. 269 - 276), autorul a prezentat 3 documente otomane (chitanțe / adeverințe de plată) referitoare la încasarea *peșteș*-ului de 720 aspri plătit de diverși clerici ortodocși la investirea în funcția de „mitropolit al necredincioșilor vilaietului Ibrail și al ținuturilor pendinte”, în perioada 1104 - 1108 H. / 1693 - 1693 d.Hr. Din respectivele regeste rezultă două informații importante: în **primul rând**, denumirea: „*Mitropolia Brăilei*”; apoi, *procedura de instalare* a mitropolitului ortodox de la Brăila: 'arz-ul (cererea) Patriarhului ortodox de la Istanbul (Constantinopol) la Divanul Imperial otoman; acordarea aprobării solicitate; în temeiul acesteia, se emitea decizia sultanală (*emr-i 'alî* sau *fermân-i 'alî*); înscăunarea mitropolitului nominalizat. În BOAI d-l Mihai Maxim a identificat, în fondurile *PiskoposlukKalemi* (Cancelaria Episcopală de Brăila) și *Kâmil Kepeci*, registre, cataloage, condiți, documente referitoare la Episcopia Brăilei.

În continuare, prezentând *Mitropoliile Moldovei și Țării Românești* (pp. 277 - 319), autorul a lămurit relațiile canonice - religioase între ierarhia românească extra-carpatică religioasă ortodoxă și Arhiepiscopia (Patriarhia) de la Ohrida la mijlocul secolului XVI, mai exact din intervalul iunie - 22 septembrie 1544, prin prisma documentelor otomane inedite. Prin ordinul imperial al sultanului Kanunî Sultan Suleyman I, se reconfirma subordonarea episcopilor din *Țara Moldovei și Țara Românească Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol (Istanbul), patriarhului Ieremia, și scoaterea acestora de sub jurisdicția canonică - religioasă - financiară a Arhiepiscopiei („Patriarhiei”) de la Ohrida, a energicului arhiepiscop - „patriarh”, Procor. Într-o concluzie parțială, d-l prof. Mihai Maxim a precizat că „*La subordination canonique des sièges métropolitains de Moldavie et de Valachie à Ohrid cesse par conséquent d'être une légende, pour devenir un fait réel, historique, même si cette subordination a été, en effet, très tardive et épisodique. (...) c'est seulement après 1538 - 1541 qu'il convient de situer le moment de la soumission des sièges métropolitains roumains à l'archevêque d'Ohrid. (...) Ainsi, en septembre 1544, les métropoles de Moldavie et de Valachie revenaient, (...) d'après une interruption de quelques mois peut-être, au patriarcat oecumenique. La metropole dit „de Braïla” ou „de Proilave”, fut aussi placée sous la juridiction du patriarche de Constantinople*” (pp. 293; 303; 305). Revenind ulterior, în *Addenda din 1999*, asupra subiectului în discuție, autorul a redus la intervalul septembrie 1543 - septembrie 1544 perioada în care mitropoliile ortodoxe extra-carpatică românești au fost în situația de subordonare canonică - financiară Arhiepiscopiei de Ohrida (pp. 310 - 319).*

O *privire retrospectivă* asupra subiectului studiat conduce la ideea că protecția tributară otomană asupra statalităților românești dintre secolele XV - XIX, stăpânirea efectivă asupra Brăilei și a zonei înconjurătoare, între 1538 / 1541 - 1829, s-au manifestat prin *atitudine tolerantă religioasă și pragmatism* politic, economic, militar, social, financiar, demografic, arhitectonic, cultural, ideologic. „*Aceste caracteristici ale Islamului otoman au fost dictate de o rațiune financiară foarte limpede: de numărul și prosperitatea contribuabililor ne-musulmani (creștini, evrei, armeni), plătitori de*

impozitul - capitație cize, depindea bogăția vistieriei statului, care avea drept principală sursă de venit tocmai încasarea acvestui impozit. Drept rezultat, comunitățile ne-musulmane din teritoriile otomane și-au putut păstra identitatea și viața proprie. (...) Kaza-ua Brăilei a fost, în secolele XVI - XVIII, un exemplu de toleranță religioasă, de dialog inter-confesional și inter-etic” - (pp. 321 - 322).

Volumul nu conține bibliografie tematică, glosar de termeni istorici islamici, indice antroponimic, toponimic, hidronimic, hărți specifice locurilor și secolelor avute în vedere, cronologia sumară a relațiilor româno - otomane între secolele XV - XVIII, rezumat într-o limbă internațională. Trecând peste aceste lipsuri perfectibile, ce pot fi depășite la o eventuală ediție a II-a, asupra aspectului tipografic al cărerii trebuie să se insiste mai mult, prezenta monografie a d-lui prof. Mihai Maxim este *contribuția istoriografică unică, necesară în domeniu*, o carte de vizită a *statutului* principatelor românești în relațiile complexe cu Imperiul Otoman în evul mediu - începutul modernității, a *politicii de protecție tributară otomană* asupra statalităților autohtone la nordul Dunării inferioare, binom relațional reciproc avantajos pentru ambii actanți din această alianță complexă asimetrică.

► Halil Inalcık, *Imperiul Otoman. Epoca clasică, 1300 - 1600*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție, studiu introductiv și bibliografie de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și a indicelui de Dan Prodan, București, 639 p.

În 2015, Editura Enciclopedică a publicat „*cu succes*” ediția secundă a traducerii în românește a sintezei lui Halil Inalcık, *Imperiul Otoman. Epoca clasică, 1300 - 1600*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție, studiu introductiv și bibliografie de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și a indicelui de Dan Prodan, București, 639 p. Astfel, în realizarea ediției românești au fost implicate două mari nume ale osmanisticii mondiale, prof. Halil Inalcık și prof. Mihai Maxim. Autorul, prof. Halil Inalcık, decedat la 15 iulie 2016, la vârsta centenară, a fost și rămâne „*decanul osmanisticii mondiale*”, mentorul și conducătorul de doctorat al unui număr important de osmaniști „*mai tineri*” din întreaga lume, printre care și prof. Mihai Maxim. Viața și opera istoriografică ale prof. Halil Inalcık, „*un Iorga al turcilor*”, după expresia sintetizatoare, inspirată, a discipolului și colaboratorului său, prof. Mihai Maxim, se impun să facă obiectul unei contribuții specifice de analiză.

Prefațatorul și îngrijitorul ediției românești, prof. Mihai Maxim, doctorand și discipol al prof. Halil Inalcık în Turcia (pe lângă prof. Mihail Berza în România), dispărut prematur la 2 august 2017 și mult regretat, pe de altă parte Mentor și conducător de doctorat al meu, cel mai mare și mai productiv științific osmanist al ultimelor patru decenii de istoriografie turcologică românească, este autorul unei abordări „*inverse*” osmanistice: *relațiile complexe româno - otomane, cu documente noi din arhivele turcești* (vol. I - II, 1400 - 1716, 2012 - 2016, Editura Istros - Muzeul Brăilei), pe care contribuții științifice le-am prezentat cititorilor și interesaților de turcologie imediat după publicarea lor la prestigioasa Editură Istros din Brăila. Evident, în viitorul apropiat, viața și activitatea istoriografică ale osmanistului născut la Vorniceni, jud. Botoșani, trebuie să fie prezentate într-un studiu analitic.

În *Prefața*, sugestiv intitulată „*«Decanul» osmanisticii mondiale: profesorul Halil Inalcık*”, prof. Mihai Maxim a precizat: „*A scrie aici despre profesorul Halil Inalcık, despre contribuția sa la dezvoltarea studiilor otomane, îmi este și ușor și greu. Ușor, pentru că din 1969 înoace, începând cu anii de doctorat la Ankara și Istanbul,*

sub îndrumarea sa (1969 - 1972), continuând apoi cu numeroase întâlniri și discuții avute de-a lungul anilor atât în Turcia, cât și în străinătate (în 1991 am lucrat chiar împreună un semestru la Universitatea Princeton), am avut posibilitatea să-l cunosc foarte bine, ca om și ca savant, să-i aflu părerile despre diverse probleme ale lumii otomane și despre osmanistică, despre oameni și viață, încât aș putea spune, fără exagerare, că aceste rânduri ar putea avea, peste ani, într-o anumită măsură, și valoare de document pentru cei care vor scrie despre Halil Inalcık. Pe de altă parte, e greu să scrii despre profesorul Inalcık, pentru că opera sa este foarte întinsă, contribuțiile sale originale la mai buna cunoaștere a fenomenului otoman extrem de numeroase, în fine pentru că personalitățile cu adevărat mari nu sunt ușor de prins în clasificări și formule” (pp. 5 - 6). Referințe biografice (pp. 6 - 24), bibliografice (pp. 25 - 42), cu trimitere specială la relațiile otomano - române (pp. 37 - 40) completează informațional și conceptual generoasa Prefață.

Se adaugă prefețele punctuale la edițiile în engleză și română ale acestei sinteze clasice, devenită și manual de istorie otomană în Turcia și în țările balcanice, bibliografie obligatorie, de referință în România (pp. 47 - 53), nota traducătorului prof. Dan Prodan la edițiile românești din 1996 și 2015 (pp. 55 - 60).

Prof. Halil Inalcık, discipol al Școlii istoriografice de la Annales (Franța), de la începutul deceniului 4 al secolului trecut, a structurat radiografia sa turcologică a Imperiului Otoman în patru mari părți: **I: politico - militaro - evenimentială; II: organizarea statală otomană (politică, socială, militară, administrativă centrală și provincială); III: viața, organizarea și activitățile economico - sociale; IV: religia, științele, cultura și civilizația urbană și populară otomane.** Informațiile sintetice din monografia otomană sunt completate cu cele genealogice, cronologice, conceptuale, bibliografice, cartografice etc. ale cărții (pp. 480 - 636). Prezentarea conceptuală a acestor aspecte se face raportându-se la Istanbul - centrul de putere tricontinental și capitala factorului de putere mondial Imperiul Otoman.

O schiță a istoriei otomane, 1300 - 1600 (pp. 61 - 135) oferă o perspectivă sintetică, generală, a evoluției politice, militare, organizatorice, ideologice etc. a statului otoman în epoca clasică, de la *beylik*-ul de la frontiera bizantină la ascensiunea bi- și tri-continentală către statutul de putere mondială, dar și de apariție a primilor germeni ai declinului otoman complex, multisectorial. Ca urmare, au fost conturate *Perioadele istoriei otomane* (pp. 63 - 64); *Originile statului otoman* (pp. 65 - 70); *De la beylik-ul de frontieră la imperiu, 1354 - 1402* (pp. 71 - 83); *Interregnum-ul și restaurarea* (84 - 92); *Definitiva fondare a Imperiului Otoman, 1453 - 1526* (pp. 93 - 107); *Statul otoman ca putere mondială, 1526 - 1596* (108 - 116); *Declinul Imperiului Otoman* (pp. 117 - 135). Referitor la ultimul aspect, autorul a concluzionat că „*Instituțiile fundamentale ale Imperiului Otoman clasic s-au dezintegrat sub impactul cu noua Europă și otomanii au fost incapabili de a se adapta ei înșiși la condițiile schimbate. Ei nu au reușit să înțeleagă problemele economice moderne, rămânând legați de modelele tradiționale ale statului oriental. Împotriva economiilor mercantile ale puterilor europene contemporane, oamenii de stat otomani au rămas credincioși politiciii piețelor libere, principalul lor interes fiind să aprovizioneze piața internă cu o abundență de produse de strictă necesitate. (...) În timp ce Europa rapid dezvoltată și umanistă s-a eliberat ea însăși de toate formele de medievalism, Imperiul Otoman a rămas credincios chiar cu mai mult zel formelor tradiționale ale civilizației Orientului Apropiat, devenind, în vremea lui Süleymân I, când aceste forme au atins deplina lor perfecțiune, mulțumit de*

sine, introspectiv și refractar influențelor din afară. (...) Astfel, în ultima decadă a secolului XVI, impactul economic și militar al Europei, iar apoi crizele profunde au transformat radical imperiul Otoman și au deschis o nouă eră în istoria sa. Instituțiile statului oriental clasic s-au dezintegrat, iar eforturile de a-l adapta la noile condiții au zguduit imperiul din temelii. Când, la mijlocul secolului XVII, imperiul devenise din nou relativ liniștit, el era deja radical diferit de imperiul de dinainte de 1600” (pp. 134 - 135).

Statul otoman a fost analizat și prezentat din toate punctele de vedere: dinastic (*Ascensiunea dinastiei otomane*, pp. 139 - 145; *Modul de ascensiune la tron*, pp. 145 - 154), ideologic - structural (*Concepția otomană despre stat și sistemul claselor*, pp. 154 - 162; *Comentarii asupra sultanism-ului: tipologia lui Max Weber referitoare la organizarea de stat otomană*, pp. 162 - 200), legislativ (*Legea: legea sultanală (kânūn) și legea religioasă (șeriāt)*, pp. 201 - 210), al instituției Palatului sultanal (*Palatul*, pp. 211 - 230), al administrației centrale (*Administrația centrală*, pp. 232 - 255) și locale, cu feudele otomane condiționate (*Administrația provincială și sistemul timār-ului*, pp. 256 - 281). Astfel, „Sultanii otomani au rămas întotdeauna sultani - gāzī-i, dar au extins conceptul de gāzā pentru a aduce întreaga lume islamică sub protecția lor. Ei au investit instituția Califatului cu o nouă semnificație, bazându-și conceptul nu pe doctrinele clasice, ci pe principiile gāzā-lei - Războiul sfânt” (pp. 143). Referitor la persoana viitorului sultan, „(...) nu a existat o lege sau o cutumă care să reglementeze succesiunea la tron. (...) Orice prinț otoman care reușea să-și asigure capitala imperiului, tezaurul și arhivele și să-și câștige sprijinul ienicerilor, ulemā-lelor, birocratilor și funcționarilor Palatului devenea sultanul legitim. În practică, după 1421 sprijinul ienicerilor a devenit factorul fundamental în succesiunea la tron” (pp. 146 - 147). După ocuparea unui nou teritoriu, „Otomanii au menținut aceeași stratificare a claselor, împărțind populația unei regiuni nou cucerite, musulmani sau nemusulmani, în clasa militară și re’āyā-ua. (...) Clasa militară cuprindea pe toți cei care erau în mod direct în serviciul sultanului, toate grupările militare neangajate în producție, slujitorii ai religiei (ulemā-le) și birocratii cu familiile, rudele, subalternii și robii lor. Clasa cunoscută ca „re’āyā-ua scutită de impozite” a primit unele scutiri de taxe și anumite privilegii în schimbul unor servicii specifice către stat” (pp. 160 - 161).

Pe plan legislativ, „Kânūn-ul otoman, formulat prin fermān-e – „oricare dintre ordinele sultanului este legea sultanului” – era astfel un set de reglementări pe care fiecare dintre sultani le-a legiferat cum circumstanțele le-au reclamat. Ele (fermān-ele) au confirmat așadar, întotdeauna, un nou conducător urcat pe tron. Legea fundamentală și imuabilă a fost șeriāt-ul, legea religioasă a Islamului. Fermān-ele au conținut întotdeauna o formulă ce menționa că legiferarea era conformă cu șeriāt-ul și cu kânūn-ul stabilit mai înainte. Au existat trei categorii de kânūn-uri. În prima au fost hotărârile cu caracter de legi, pe care sultanii le-au emis în anumite chestiuni. Colecții disparate de documente conțin mii de astfel de hotărâri legale, ce au constituit majoritatea kânūn-urilor otomane. A doua categorie au fost hotărârile referitoare la o anumită regiune sau la un anumit grup social. În a treia au fost kânūnnāme-lele cu caracter general aplicabile în întregul imperiu” (pp. 202 - 203).

În capitală, „Palatul sultanului era adevăratul centru al guvernării statului otoman. Guvernatorii, comandanții militari și toți cei care exercitau autoritatea imperială veneau de la Palatul imperial și erau servitorii / slujitorii - robi ai sultanului. Astfel, Palatul era mai mult decât o reședință imperială. (...) Serviciul exterior (bîrūn)

includea toate departamentele ce reglementau relațiile sultanului cu lumea exterioară, înglobând funcțiile de conducere și cele de ceremonial, precum și armata permanentă a sultanului. (...) **Harem-ul** - apartamentele rezervate pentru femeile și familia sultanului - forma un palat în palat și era, ca în fiecare casă turcească, un loc izolat, interzis tuturor străinilor. Organizarea **harem-ului** a întregit sistemul robilor (sultanului)” (pp. 212 - 213; 218; 226).

Administrația centrală era formată din Divanul imperial cu membrii săi și din sistemul birocratic eficient organizat. „Deoarece cea mai importantă funcție a guvernării, a explicat prof. Halil Inalcık, era administrarea dreptății, Divanul imperial a fost în esență o înaltă curte de Justiție, dar în statul otoman, acesta - Divanul - a servit, de asemenea, ca un fel de cabinet care discuta, analiza și lua decizii în toate afacerile guvernamentale și în numirile în înalte funcții de stat” (p. 239). Pe de altă parte, „Practica administrativă și birocratică otomană și-a avut originea în și a continuat vechile tradiții ale statelor preislamice din Orientul Apropiat. Repartizarea funcțiilor în administrație era în acord cu aceste tradiții. Teoria politică islamică admitea existența „**omului condeiului**” (*kalem*), pe lângă „**omul sabiei**” (*kılıç*) și „**omul religiei**” (*dîn*), ca stâlp al administrației (...)” (p. 250).

În guvernarea locală, „din perioada de început a statului, sultanii otomani numeau întotdeauna două autorități pentru a administra o provincie - **bey-ul**, care provenea din clasa militarilor și reprezenta autoritatea executivă a sultanului, și **kādî-ul**, care provenea dintre **ulemā**-le și reprezenta autoritatea legală, juridică a sultanului. (...) Otomanii considerau această împărțire a puterii în cadrul guvernării provinciale ca esențială pentru o dreaptă administrație” (p. 256). În zona rurală, „pentru a garanta veniturile sale, statul otoman i-a acordat spahiului un număr de drepturi asupra **re'āyā**-lelor. În cel mai larg sens al cuvântului, **re'āyā**-lele erau, fie musulmani sau creștini, supușii producători plătitori de impozite ai imperiului, fiind diferiți de clasa militarilor; într-un sens mai restrâns, **re'āyā**-lele erau „**fermierii**”, țărani cultivatori, fiind diferiți de locuitorii orașelor sau de nomazi, care aveau un status deosebit. Timarul, conținând ambele elemente, acorda spahiului pământul și țărani” (p. 267). Pe de altă parte, „sistemul timarului a urmărit să asigure trupe / combatanți pentru armata sultanului, prin menținerea unei forțe de cavalerie numeroase, condusă de autoritatea centrală. Spahiul posesor de timar își întreținea propriul său cal; el era înarmat cu arc cu săgeți, iatagan, scut, lance și buzdugan, iar dacă venitul timarului său depășea o anumită sumă, purta armură” (p. 271).

Nu în cele din urmă, a completat autorul, „Sistemul timarului, ca organizație administrativă, de la **beylerbey** la spahi, a reprezentat puterea executivă a sultanului în provincii. Spahii au avut mai multe atribuții administrative. Ei formau un fel de forță de poliție, însărcinată cu protecția **re'āyā**-lelor în zonele rurale și aveau în același timp importante îndatoriri în strângerea impozitelor și în aplicarea legilor pământului” (p. 277). În paralel, „Garnizoanele de ieniceri staționate în orașele importante au fost o altă forță menită să prevină exercitarea unei puteri arbitrare de către autoritățile locale. Efectivele acestor garnizoane (...) acționau numai la ordinele sultanului. (...) Odată cu creșterea neliniștii în provincii începând cu a doua jumătate a secolului XVI, toate orașele, mari și mici, au început să primească garnizoane de ieniceri. În secolul XVII, deoarece autoritatea centrală a slăbit, puterea reală în capitalele provinciilor îndepărtate, precum Algeria, Egipt sau Bagdad, a trecut în mâinile ienicerilor din

garnizoane, deschizând calea formării unei noi clase conducătoare în provincii” (pp. 279 - 280).

Viața economică și socială în statul osman a fost studiată și reconstituită prin prisma comerțului otoman internațional cu principalele zone geografice din cele patru puncte cardinale (*Imperiul Otoman și comerțul internațional*, pp. 283 - 354) și a celui intern terestru, fluvial, maritim (*Orașele otomane și rețeaua de drumuri, căi de comunicație, populația urbană, breslele șinegustorii*, pp. 356 - 393). De asemenea, alți actori socio - economici importanți au fost: orașele, populația urbană, breslele meșteșugărești, negustorii, satul, țăranul, sistemul *çift - hâne*, spahiul, fiecare cu rolul său, clar precizat de prof. Halil Inalcık (*Satul, țăranul și imperiul*, pp. 394 - 425). Astfel, pentru Marea Neagră și spațiul românesc, „Cetatea Albă și Chilia erau, de asemenea, porturi de intrare pentru comerțul Nord - Sud, făcându-se comerț cu aceleași mărfuri precum la Caffa. (...) Chilia și Cetatea Albă au fost piețele de desfacere pentru comerțul moldovenesc. (...) La Chilia și Cetatea Albă, precum la Caffa, au fost numeroși negustori din Istanbul și comercianți musulmani din Anatolia, făcând negoț cu țesături de bumbac și mătăsuri. (...) Ca rezultat al acestui vast comerț, aceste regiuni au devenit o parte integrantă a economiei otomane. Era ușor și ieftin să se transporte bunurile abundente din aceste regiuni la Istanbul, a cărui populație era mereu în creștere. Mai mult decât atât, Marea Neagră a avut și o importanță militară” (pp. 298 - 300).

Pe plan militaro - politic, „este evident că problema Mării Negre nu poate fi studiată independent de cea a Strâmțorilor. Din punct de vedere istoric, acel stat care controlează Strâmțorile a urmărit întotdeauna cu consecvență să instituie stăpânirea asupra Mării Negre. Și, în fapt, acele state ce guvernau țărmurile ambelor părți ale Strâmțorilor, bizantinii și otomanii, au realizat aceasta” (pp. 300 - 301). „Închiderea Mării Negre față de circuitul comerțului internațional a fost un proces gradual. Restricții au fost impuse doar când noile condiții au determinat această atitudine. Interzicerea exportului unor produse individualizate, nominalizate de către un anumit stat a fost inițiată într-o anumită perioadă istorică și menținută sau extinsă potrivit condițiilor obiective și subiective” (p. 345). În cadrul comerțului otoman cu Europa, „în perioada timpurie a statului otoman, argintul și monedele de argint au fost cele mai importante articole ale comerțului cu Orientul. Pentru a încuraja importul lor liber, otomanii au desființat toate taxele vamale asupra argintului, iar din anii 1580 argintul european ieftin, ce a invadat piața levantină, a cauzat o revoluție a prețurilor ce a zguduit economia otomană și, împreună cu ea, bazele tradiționale ale statului și societății” (p. 355).

Referitor la capitala sultanală, „pentru a preveni specula, inflația și deturnarea importurilor în alte scopuri, statul reglementa și dirija totul, de la producătorul îndepărtat de capitală până la vânzătorul sau negustorul cu amănuntul din Istanbul. (...) Nevoia de a asigura alimente pentru Istanbul a determinat arondarea diferitelor zone de producție ale imperiului la un singur centru și a fost un factor major în crearea unei economii integrate. (...) Ca centru de tranzit și de re-export și ca exportator al produselor manufacturiere, Istanbulul a asigurat legăturile economice între regiuni. (...) În comerțul triumphiular între regiunea nordică a Mării Negre, Istanbul și Anatolia, mari sume de bani intrau în și din nou părăseau capitala” (pp. 364 - 365). La nivelul Imperiului Otoman, „la sfârșitul secolului XVI familiile descendente din funcționarii și demnitarii **kapıkulu** (robii Porții otomane) au obținut controlul asupra perceperilor de impozite și au început să domine târgurile, atât social cât și politic, evoluția

desfășurându-se în paralel cu declinul comerțului internațional est-oriental și cu diminuarea importanței clasei negustorilor” (p. 393).

Din punct de vedere social - agrar - financiar, „munca familiei, împreună cu pământul cultivat cu o pereche de boi, este considerată în întregime a fi o singură unitate de producție și, în consecință, o unitate fiscală. Impozitul **çift**, strâns ca urmare a acestei realități, (...) este obligația de impozit a unității **çift-hâne**. Cu alte cuvinte, acesta este un impozit combinat asupra unității țaran-pământ-boi” (p. 410). La nivel statal tri-continental, „otomanii au considerat sistemul gospodăriei țărănești cu munca familiei ca fiind baza producției agricole și a societății rurale și s-au străduit să-l mențină prin intermediul unui aparat birocratic complex. Aceasta a fost, ca să spunem așa, baza constituțională a întregului sistem imperial până în secolul XIX. (...) Cu ajutorul puterii sale centralizate reglementare, sistemul imperial era răspunzător de funcționarea acestui mod propriu de producție și era, de asemenea, răspunzător fără îndoială de o indispensabilă parte a forțelor de producție din cadrul acestuia” (pp. 424 - 425).

În spiritul Școlii de la *Annales*, autorul a acordat atenția cuvenită și manifestărilor religioase, culturale, educațive, științifice, civilizației populare din statul otoman în epoca clasică. În procesul educațional au fost implicați învățătorii, școlile, învățăceii, statul, politica educațională specifică (*Educația, medrese-le și ulemā-le*, pp. 429 - 440). „**Medrese-lele** (școlile) otomane se clasificau în două categorii, a detaliat prof. Halil Inalcık. Prima categorie, cunoscută ca **hāriç** - „exterioare” - **medrese-le**, asigura instruirea pregătitoare în „**Fundamentele sau bazele cunoașterii**”, aceasta fiind în limba și gramatica arabă și în științele intelectuale. A doua categorie, numită **dāhil** - „interioare” - **medrese-le**, asigura instruirea în „**Cunoașterea superioară**”, aceasta fiind în științele religioase” (p. 434). Ridicați din rândul **ulemā**-lelor (conducătorii clerului musulman), „ca reprezentanți ai **șeriat**-ului, ei (**șeyh-ül-Islām**-ii) au încercat să acționeze în mod independent față de autoritatea politică. De-a lungul secolului XVI, după cum **șeriat**-ul a devenit din ce în ce mai dominant în afacerile statului, influența **șeyh-ül-Islām**-ilor a crescut în mod corespunzător; dar în același timp și în aceeași proporție, ei au devenit mai dependenți de autoritatea politică” (p. 440).

Dezvoltarea unei clase de cărturari și eforturile ei științifice au evoluat în paralel cu cea a statului otoman (*Erudiția și activitatea științifică otomană*, pp. 441 - 449). Cele două categorii de activități „au fost circumscrise conceptului islamic tradițional ce a considerat învățământul religios ca unica și adevărata știință, a cărei finalitate supremă era înțelegerea Cuvântului lui Allāh. Coranul și tradițiile despre Profet formau bazele acestei învățături; rațiunea era doar un auxiliar în serviciul religiei. Metoda științelor religioase era de a căuta dovada pentru un argument întâi în Coran, apoi în tradițiile despre Profet, apoi în precedentul înregistrat și doar ca ultimă instanță în raționamentul personal. Tradiția a încetușat gândirea islamică și a devenit aproape imposibil pentru gânditorii musulmani de mai târziu să introducă vreun fel de inovații” (p. 441).

În paralel, în zonele rurale s-a cristalizat o cultură populară specifică, care a sintetizat într-o formulă regională propriie straturile etno - istorico - culturale anterioare (*Cultura populară și **tarikāt**-ele – ordinele mistice*, pp. 461 - 485). „Începând cu secolul XIII, a explicat autorul, *Anatolia* a fost o regiune a doctrinelor mistice și a ordinelor religioase. În cadrul cercurilor intelectuale din orașe, misticismul a luat forme teosofice, în timp ce în rândul poporului acesta a devenit baza ordinelor religioase populare, ale căror credințe au fost un amestec de **șüism** și alte doctrine esoterice și o sursă a mișcărilor populare religioase - sociale. Este astfel posibil să se clasifice ordinele

religioase din Imperiul Otoman în două grupuri principale. Primul grup era format din ordinele întemeiate de frații întreținute cu veniturile de la **vakıf**-urile pe care sultanii sau înalții funcționari otomani le-au fondat, cu o organizare definită cu claritate și cu rituri și ceremonii fixate. (...) Ele se stabileau de obicei în orașe și își atrăgeau novicii din păturile superioare ale societății. Fiecare ordin își avea propriul său steag, acoperământ al capului și formă de recitare și ceremonial” (p. 468).

Pe de altă parte, „Ordinele secrete (...) constituiau al doilea grup. În ochii oamenilor, ele nu căutau faima și respectul, ci blamarea, critica și condamnarea, de aici numele lor. Ele au evitat toate formele de ostentație, toate simbolurile și întreaga organizare exterioară, iar formele lor de cult și venerație erau secrete și esoterice. Ordinele secrete n-au stabilit nici un fel de legături cu statul și s-au opus mai mult sau mai puțin autorității statale. Membrii lor erau obișnuși să consume fructele propriei lor munci, neacceptând moșteniri sau pomeni de la stat sau de la particulari” (p. 469).

Una din amprentele specifice a fost conglomeratul ordinelor mistico - religioase. Pe la mijlocul secolului XVI, avansul fanatismului religios a umbrit dezvoltarea științelor, agravându-se contradicția între științele progresiste, novatoare și islamismul tradiționalist conservator, în secolele XVII - XVIII (*Triumful fanatismului*, pp. 450 - 460). „În cadrul cercurilor oficiale otomane, punctul de vedere general al „**inovației sau înnoirii**” era fundamentat pe conceptul tolerant **hanafî** al **icmā**-lei (consensul părerilor) ca bază pentru opiniile religioase și legale” (p. 460).

Genealogia dinastiei otomane, de la primul emîr la ultimul sultan (pp. 486 - 487), *Cronologia istoriei otomane* în epoca clasică (pp. 489 - 502), *Glosar* cu termeni comuni și proprii (pp. 503 - 527), *Bibliografia selectivă* a temei (pp. 529 - 564), *Bibliografiac contribuțiilor Profesorului Halîl Inalcık* (pp. 565 - 592), *două hărți ale Imperiului Otoman* (politic - militară și economico - comercială, pp. 635 - 636) completează conceptual și informațional părțile I - IV ale sintezei, iar un *Indice* general (antroponimic, toponimic, hidronimic, oronimic, tematic, al instituțiilor, funcțiilor etc. (pp. 593 - 627) facilitează orientarea rapidă în volum.

Autorul nu a scris un capitol / subcapitol special referitor la relațiile otomano - române în secolele (sfârșit) XIV - (început XVII), cum nu a elaborat nici materiale specifice pentru alte populații / popoare de la granițele în expansiune ale imperiului, cucerite sau în sistem clientelar, de protecție tributară otomană. Însă analize și concluzii secvențiale referitoare la spațiul românesc și relațiile complexe cu centrul de putere de la Istanbul se găsesc punctual în paginile sintezei otomane.

După 1973, anul apariției ediției I a prezentei sinteze otomane, prof. Halîl Inalcık nu a mai elaborat și editat o carte - continuare referitoare la epoca stagnării, decăderii și prăbușirii Imperiului Otoman (cronologic, 1601 - 1922). Contribuțiile sale cu tematică diversă, referitoare la secolele XVII - (început) XX ale istoriei otomane, reunite în valoroase culegeri de studii de autor, întregesc, într-un fel, sinteza clasică din 1973.

Ediția a II-a românească, din 2015, are însă unele aspecte tehnice perfectibile: necorelarea paginației din sumar cu cea interioară, din carte; lipsa ilustrațiilor din ediția originală în limba engleză, din 1973; nerevizuirea stilistică a traducerii românești; greșeli tipografice datorate corectării „*rapide*” a șpaltului.

—► Alexandru Zub, *Cantemiriana. Studii, eseuri, note*, Muzeul Brăilei - Editura Istros, Brăila, 2014, 183 p.

Viața și opera ieșite din comunul epocii, personalitatea polyvalentă ale lui Dimitrie Cantemir i-au prilejuit acad. Alexandru Zub, începând cu 1973, tricenarul nașterii și pătratul de mileniu al dispariției pământene a prințului umanist, mai multe contribuții cantemirologice, reunite într-un volum tematic în 2013, alt *An Dimitrie Cantemir*, când s-au sărbătorit 340 de ani de la naștere și s-au comemorat 290 de ani de la moartea fizică: *Cantemiriana. Studii, eseuri, note*, Muzeul Brăilei - Editura Istros, Brăila, 2014, 183 p. În această carte - medalion, autorul a grupat contribuțiile sale în cheie tematică - cronologică, valorificând specific și ipostazele duratei: *Un istoric român în pragul epocii moderne* (pp. 19 - 67); *Sub semnul regenerării naționale: teme și accente* (pp. 69 - 135); *Prezență postumă* (pp. 137 - 151). Concluzii, tabel cronologic sumar, ilustrații tematice, completate cu un index de nume întregesc volumul, unul din puținele omagii livrăști aduse principelui cărturar în *Anul Dimitrie Cantemir 2013*.

Astfel, a argumentat acad. Alexandru Zub, „(...) *mănușul de eseuri și reflecții dedicate savantului principe Dimitrie Cantemir (1673 - 1723) comportă o dublă motivație. Una decurge dintr-un travaliu istoriografic de câteva decenii într-un orizont mai vast, cealaltă din nevoia de a sublinia, la un ceas anume, actualitatea unui mesaj pe tărâm cognitiv și deontologic. Manifestările dedicate eruditului Domn, într-un an ca acesta [2013], comparabil cu anul 1973, când Dimitrie Cantemir a fost elogiât la scară mondială, prin UNESCO, stimulează totodată un vast proiect restituitiv, editorial și exegetic*” (p. 11). Asumându-și realitatea obiectivă că D. Cantemir, „*omul și opera, constituie un latifundiu susceptibil de abordări multiple, cu accente și nuanțe demne de interes*” (p. 14), autorul a identificat „(...) *unele teme demne de analizat, fie și secvențial, spre a contribui, pe cât posibil, la o mai bună cunoaștere a personalității în cauză. Unele eseuri și note de lectură au apărut în presa culturală a timpului (Ateneu, Convorbiri Literare, Cronica, Viața economică etc.), fiind adunate, parțial, după un deceniu, în volumul de autor Biruit-au gândul: note despre istorismul românesc. După încă trei decenii, socotim că n-ar fi inutilă o republicare a lor, împreună cu alte contribuții mai noi, spre a pune la îndemâna noilor generații câteva analize en historien pe seama operei cantemiriene. (...) După impulsul cantemirologic din 1973 și unele reluări de mai târziu, era firesc să căutăm o modalitate de a le structura, tematic, în speranța că acele texte, mergând până la alt an de grație, 2013, mai pot stimula interesul pentru o mare personalitate și o rară creație umanistă*” (p. 15).

Dimitrie Cantemir, literatul, filosoful și istoricul, unde poate fi încadrat în istoriografia secolului XVIII? Deja în Europa apuseană apăruseră semnele și caracteristicile spiritului și abordărilor moderne în istoriografie, prin atitudinea critică față de izvoarele istorice, metoda de cercetare - investigație, „*climatul intelectual*” ce fundamenta aspirația istoriei la statutul modern de știință. „*Ambele trăsături, a lămurit autorul, istorism și raționalism, le aflăm prezente în cultura românească a epocii, ca însemne ale modernității sale. Chiar și opera lui Dimitrie Cantemir, înfiripată la începutul aceluia secol, conține elemente care ne-ar putea îndritui să o numim modernă*”. În acel context, „*Semne sigure de trecere la istoriografia modernă se constată, (...) prin Dimitrie Cantemir, la începutul secolului XVIII. (...) Nici una din trăsăturile de bază ale acestei istoriografii nu lipsește din opera lui Cantemir: erudiție, spirit critic, pasiune polemică, enciclopedism, orientare laică ș.c.l. Ele atestă capacitatea eruditului de a ieși din schema cronologică, de a trata o problematică istorică, într-un spirit și cu mijloace care aparțin epocii moderne*” (*Despre modernitatea istoriografiei române în secolul XVIII*, pp. 23 - 24).

„Esența iluministă” a formării științifice a lui Dimitrie Cantemir explică „tendința istoricului de a depăși vechea formulă narativă pentru a ajunge la determinării cauzale. În fața penuriei și a fragmentarismului surselor, el a fost obligat să facă apel la metoda critică. Însăși cauzalitatea, s-a spus, apare la el nu atât ca un principiu explicativ, ci mai curând ca o regulă a acestei metode. Între principiu și metodă relația e evidentă și sub acest unghi Cantemir se cuvine raportat nu numai la nivelul cultural al Europei de sud - est, ci la cultura întreagă a timpului său” (p. 25). Ca și concluzie, secolul XVIII în istoriografia românească „e traversat de două direcții: una care continuă vechiul filon tradițional, dând opere de nivel mediocru; alta „modernă”, reprezentată de Cantemir în primele decenii, prezentă apoi, sporadic, la generația următoare și culminând prin ceea ce N. Iorga a numit «școala de renaștere a istoricilor din Ardeal»” (p. 29).

Cauzalitatea istorică în opera principelui savant umanist a fost, de asemenea, evidențiată de acad. Al. Zub. Conceptul de cauzalitate istorică, specific secolului XVIII, „veacul luminilor”, este identificat în opera istorică a lui Dimitrie Cantemir. Precaritatea izvoarelor istorice, imperativ obligatorii pentru elaborarea contribuțiilor sale istoriografice, l-a determinat să-și asume și să utilizeze metoda critică în abordarea demersului introspectiv. Cauzalitatea istorică a devenit o regulă, o componentă intrinsecă a metodei critice cantemiriene, caracterizată, printre altele, prin utilizarea unor „canoane” specifice cercetării trecutului. Cercetând derularea faptelor istorice, Cantemir formulează o întrebare cu patru direcții: „cine? din ce? în ce chip? pentru ce?” s-au întâmplat evenimentele din trecut. Cauza a fost, în concepția istoricului umanist, originea, geneza, „începătura lucrului”. Cauza primordială a identificat-o în rațiunea divină. Abordarea cauzală cantemiriană a realităților pământene, concrete, a avut ca rezultat cunoașterea genezei, evoluției, finalității punctuale și urmărilor acestora. Sensul evoluției istorice este ciclic, progresiv, cauzal. Evoluția ciclică asigură istoriei un sens și o finalitate.

D. Cantemir a perceput evoluția istorică ca o succesiune de cicluri specifice, neidentice, succedentul aducând un spor de acumulări și experiențe față de precedentul. La baza acestor derulări au fost înlănțuiri cauzale și evoluții ascendente ale ciclurilor istorice. Principele cărturar umanist a abordat cercetarea trecutului Imperiului Otoman după schema evolutivă biologică: formarea - creșterea - descreșterea - prăbușirea statului sultanilor osmanizi, influențat de concepția vest - europeană a creșterii - descreșterii statului politico - militar, concepție în accensiune în istoriografia pre-modernă a începutului secolului XVIII. Referitor la aplicarea acestei scheme în cercetarea trecutului otoman, D. Cantemir s-a limitat doar la constatarea creșterii - descreșterii statului osman, fără o prezentare explicită a cauzelor evoluției imperiului sultanilor, deși viața, activitatea, pregătirea profesională și titlul sintezei otomane induc această dezirabilă finalitate. Depășind simpla descriere a evenimentelor istorice otomane, încadrându-le în etapa creșterii (*incrementum*) și a descreșterii (*decrementum*), Cantemir a dovedit că a fost un adept al istorismului, la începutul modernității istoriografiei europene.

În concepția lui Cantemir, un fenomen nu poate exista fără o cauză, același fenomen fiind încadrat în seria cauzală origine / naștere - evoluție - involuție - dispariție / moarte. Principele - cărturar a aplicat concepția istorică, parțial însă, cauzalitatea istorică, metoda critică, raționalismul incipient, în studierea istoriei Imperiului Otoman, sinteza sa, *Demetrii Principis Cantemirii Incrementorum et Decrementorum Aulae Othman[n]icae sive Aliothman[n]icae Historiae, a Prima Gentis Origine ad Nostra Usque Tempora, deductae Libri Tres / Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othman[n]ice sau*

Aliothman[n]ice, de la primul început al neamului, adusă până în vremurile noastre, în trei cărți, a devenit contribuția de referință în osmanistică timp de un secol (*Sur la causalité historique dans l'oeuvre de Démètre Cantemir*, pp. 32 - 44; *Note preiluministe la Cantemir*, pp. 45 - 58).

Există, evident, o *istoriografie* Dimitrie Cantemir, deja tricentenară, și acad. Al. Zub i-a evidențiat principalele puncte de reper cronologice - axiologice. „*Biografiile, studiile secvențiale sau monografice, sistematizările bibliografice existente sprijină, se înțelege, ideea reluării acestei teme, dar și o complică, a avertizat autorul, prin mulțimea de necuprins a datelor*” (*Dimitrie Cantemir - periplu istoriografic*, pp. 59 - 66).

Cantemir după Cantemir s-a manifestat, în ultimele aproape trei veacuri, în varii forme. Impunându-se ca „*erudit și om politic*”, principele - cărturar a subordonat activitatea politică și realizările livești nevoii obiective „*de a-și recomanda țara, prin istoria, cultura și aspirațiile ei, către factorii ce ar fi putut-o sprijini în efortul de redobândire a statutului și a demnității de odinioară*” (p. 69).

În consecință, acad. Al. Zub a evidențiat câteva caracteristici ale manifestărilor binomului „*profesional*” anterior amintit: concepția domniei autoritare, în familia sa, în Țara Moldovei; ideea de unitate românească și de neatârnamare politic - administrativă, deduse implicit; relația biunivocă între opera istoriografică și acțiunile omului politic; scrisul a fost pentru Dimitrie Cantemir o altă armă cu care și-a slujit eminent țara; el a cumulat forța intelectuală și cutezanța politică într-un vast proiect românesc de promovare multi-direcțională a identității naționale; deși a eșuat în proiectul său politic, Cantemir a devenit faimos prin activitatea sa multiplă și fecundă în domeniul istoriei, filozofiei, literaturii, geografiei, muzicii etc. (*Cantemir:erudit și om politic*”, pp. 69 - 72).

Acad. Al. Zub a analizat obiectivele proiectului politic cantemirian, în condițiile manifestărilor intereselor și jocurilor politico - hegemonice în Europa Central - sudică la începutul secolului XVIII (*O politică a neatârnamării*, pp. 73 - 78). Operele celor doi Cantemir, Dimitrie - tatăl și Antioh - fiul, în manuscris sau editate, trebuiau să genereze „*Un proiect fastuos: «Scrierile Cantemireștilor»*” (pp. 79 - 82), coordonat de M. Kogălniceanu și C. Negruzzi, cu sprijinul tehnic - tipografic al lui Gh. Asachi, în perioada 1837 - 1839. „*Dacă proiectul n-a izbutit, la 1838, vina nu era, firește, a lui Kogălniceanu, ci a epocii, încă nu destul de receptivă la atari inițiative. Într-o altă concepție, el va fi reluat doar mult mai târziu (1872) de către Academia Română, unde cuvântul istoricului cântărea greu în asemenea împrejurări*” (p. 82).

În *Cantemir și Kogălniceanu (note istoriografice)* - (pp. 83 - 90), autorul a scos în evidență elementele comune ale activităților lor multidirecționale, o sugestivă unitate în diversitate, „*scriitori și făptuitori de istorie*”: „*În conștiința lumii, Cantemir a rămas îndeosebi ca filosof, moralist și istoric, a cărui operă elaborată în limbile greacă, latină, rusă și română, parțial tradusă și în franceză, germană, italiană, a făcut o remarcabilă carieră și dincolo de hotare; Kogălniceanu mai ales ca om politic cu vederi largi, axat întotdeauna pe interesele de permanență ale poporului său. Amândoi însă s-au străduit să participe la ieșirea acestuia din izolare, o izolare relativă firește, și de integrare în marele flux al istoriei*” (p. 90).

Constatând că „*Nicăieri Cantemir nu și-a expus amănunțit concepția istoriografică*” (p. 91), acad. Al. Zub a identificat „*Canoanele*” profesionale ale istoricului Dimitrie Cantemir (pp. 91 - 93): absența (temporară!) izvoarelor și informațiilor istorice referitoare la anumite perioade temporale nu înseamnă că diferite evenimente nu s-au produs, pe de o parte, sau că se pot formula concluzii eronate, tendențioase, pe de altă

parte; unele concluzii pot fi exprimate, în cazul lipsei / precarității temporare a izvoarelor istorice, și pe bază logică, rațională, causală, evolutivă; autenticitatea, veracitatea izvoarelor istorice trebuie stabilită, cu mare atenție și cumpănire, chiar de la începutul cercetării în domeniu; tăcerea izvoarelor istorice, după un fapt istoric, nu înseamnă lipsa urmărilor acelor evenimente; datoria istoricului era cercetarea trecutului și susținerea adevărului, situat mai presus de toate; metoda cercetării istorice circumscrie: analiza critică, causalitatea, comparația, coroborarea, veracitatea, multitudinea și diversitatea surselor istorice („*dictum unius, dictum nullius – zisa unuia ca zisa nimănuia*”, cum s-a exprimat însuși Cantemir); rolul metodologic al *predoslaviei* (prefață); fidelitatea citării lucrărilor altor istorici; întocmirea realistă a aparatului critic; complementaritatea categoriilor de izvoare istorice utilizate; folosirea inducției și a cauzalității istorice în restituția trecutului.

„*Canoanele*” istoricului Dimitrie Cantemir s-au aplicat în paralel cu dezvoltarea conduitei, a *obsesiei veracității* (pp. 94 - 104). „*În orice ipostază l-am privi, a detaliat acad. Al.Zub, istoric, filosofic sau moralist, Dimitrie Cantemir ni se dezvăluie, prin opera sa monumentală, ca și prin vasta exegeză aferentă, ca un spirit intens preocupat de chestiunea adevărului. Istoricul e prin definiție un căutător de adevăr, ca și filozoful, numai că în registre deosebite. Ochii, sufletul și viața istoriei... Astfel definea Cantemir adevărul, printr-o metaforă multiplă*” (p. 94). „*Istoricul adevărat, a precizat Cantemir, lauda împreună cu făcătorul împărtășește, căci acela a ostenit lucrul a săvârși, iar cesta a nevoi în veci a se pomeni*” (p. 95). Principele - cărturar a identificat trei posibilități de a intra în „*palatul cunoștinței lucrurilor*”: „*prin pildele celor trecute, prin deprinderea acestor de acum și prin buna socoteală celor viitoare*” (p. 99), aducând, astfel, în discuție problema raportului dintre „*ipostazele duratei*”. În concluzie, „*A spune despre adevăr că reprezintă «ochii, sufletul și viața istoriei» este a mărturisi un crez înalt, suprema exigență a istoriografiei. Cantemir a făcut-o, insistent și plastic, anunțând parcă un veac ce se voia pus anume sub semnul «luminilor». Crezul său se cuvine însă definit deopotrivă și sub unghi spiritual, pe linia autenticității*” (p. 99).

Opera lui Dimitrie Cantemir, elaborată la sfârșitul secolului XVII și în primul pătrar al celui următor, a avut o *posteritate oscilantă*. Acad. Al. Zub a analizat politica de recuperare și de utilizare, cu obiective și finalități politico - naționale, a contribuțiilor livrești ale principelui - cărturar în spațiul românesc, în secolele XVIII - XIX („*Precum odată, așa și acum*”: un discurs al recuperării, pp. 105 - 110), de pomenire biseculară în orizont academir românesc (*În jurul unei comemorări la Academia Română*, pp. 111 - 115; *Întâlnire cu „semănătorul - principe”*, pp. 121 - 132). Câteva *Meditații cantemiriene* (pp. 116 - 120), cu privire specială la *Povestirile neasemuitului Inorog* (pp. 133 - 134), întregesc tabloul, dimensionat trisecular, al lui Dimitrie Cantemir, al operei sale nemuritoare, cu amplitudini europene. *Prezența postumă cantemiriană* (pp. 135 - 151) a reprezentat, în seria preocupărilor acad. Al. Zub, o conturare a *Actualității concepției istorice cantemiriene* (pp. 137 - 139), popularizări ale activităților recuperatorii diverse, complexe, circumscrie *Anului Cantemir 1973* în Europa (*La izvoarele Dunării - elogiul lui Cantemir*, pp. 140 - 142; *Colocviu „Dimitrie Cantemir” la Freiburg (RF Germania)*, pp. 143 - 144; *Cantemiriana - marginalii*, pp. 145 - 147), cronici de carte cantemirologică (pp. 148 - 151).

En guise de conclusion, a precizat acad. Al. Zub, „*Le nouvel recueil, Cantemiriana. Etudes, essais, notes, 2014, (...) c'est une manière de rendre hommage à une grande figure du patrimoine culturel, reconnue de son temps comme lettré, islamiste,*

orientaliste, muzicien etc. C'est toujours une impulsion aux nouvelles études cantemiriennes" (p. 153). Un tabel cronologic sumar, orientativ, despre viața și opera principelui - cărturar (pp. 155 - 158), ilustrații tematice cantemiriene (pp. 161 - 176) și indice doar de nume (pp. 177 - 182) completează și sistematizează alte informații referitoare la unul dintre cei mai reprezentativi și mai europeni români din ultima treime de mileniu, un român reprezentativ al perioadei de „pre-aderare” modernă a românilor și a culturii lor la marea familie politico - științifico - culturală vest-europeană.

Cartea cantemirologică a acad. Al. Zub este una dintre cele mai valoroase ale domeniului istoriografic din ultimile patru decenii. Ea reprezintă, în același timp, atât sfârșitul unei perioade de intense restituții cantemiriene în cariera istoriografică a autorului, dar și începutul unor noi aprofundări în imensul latifundiu numit Dimitrie Cantemir, în imensa firidă cu chipul și fața principelui - cărturar moldav - român - european.

Câteva sentințe cantemiriene, de o actualitate imperativă, selectate de autor, pentru că Dimitrie Cantemir este contemporanul nostru, sunt tocmai potrivite să sintetizeze o personalitate, o viață, o operă:

„Sufletul odihnă nu poate afla până nu găsește adevărul carile îl ciarcă, oricât de departe și oricât de trudă i-ar fi a-l nimeri”.

„Va fi mai folositor pentru patrie ca să se puie sincer sub ochii locuitorilor ei acele defecte de care sunt plini, decât să fie înșelați cu o linguire măgulitoare și cu o scuză dibace”.

„Nu, acest neam nu trebuie să piară, îl păzește un trecut și îl cheamă un viitor; lăsați torentul să-și adune șuvițele răsfirate”.

„Istoricul adevărat lauda împreună cu făcătorul împărtășește, căci acela a ostenit lucrul a săvârși, iar cesta a nevoit în veci a se pomeni”.

—► Laura Pumnea, Cătălin Petrișor, *(Re)amintiri: Oltenia pentru Moldova. Foametea din 1946 - 1947*, Editura Antheo, Craiova, 2016, 129 p. veline.

După șapte decenii de la tragicele evenimente “*de pace*”: cumplita secetă și foamete din Moldova și Basarabia, anii 1946 - 1947, o consecință inumană a celui de-al Doilea Război Mondial, în județele nordice și centrale ale provinciei dintre Carpații Orientali și Nistru, autorii Laura Pumnea și Cătălin Petrișor au elaborat și au publicat vol. *(Re)amintiri: Oltenia pentru Moldova. Foametea din 1946 - 1947*, Editura Antheo, Craiova, 2016, 129 p. veline. Laura Pumnea este nepoata lui Grigore Bongeag și a Aglaiei Bongeag (eroii principali umani ai cărții) din satul Moara - Jorii, com. Hănești, jud. Dorohoi (atunci!) / Botoșani (acum!), iar Cătălin Petrișor este un tânăr și îndrăzneț cercetător, cu care ne vom mai întâlni în istoriografia românească contemporană. Cartea a fost lansată la Biblioteca Județeană “Mihai Eminescu” Botoșani, secția împrumut școlari, la 7 iunie 2017, iar în ziua următoare la Școala Gimnazială din Hănești, de unde a pornit totul, acum 65 - 70 de ani.

Ce s-a întâmplat atunci? Datorită secetei și foametei, moldovenii Grigore și Aglaia Bongeag, cu familia lor, au călătorit în condiții foarte grele în Oltenia, au trait și au muncit în satul Bogeia, com. Almăj, jud. Dolj, între anii 1947 - 1949 - 1955, cu sprijinul

direct și decisiv al cumnatului oltean Gheorghe (Gigi) Virgil Ionescu, din amintita localitate doljeană. “*Cât a trăit*, a precizat nepoata Laura Pumnea, *Grigore Bongeag, moldoveanul din satul Moara - Jorii, com. Hănești, jud. Botoșani, a vorbit cu sufletul plin de recunoștință despre oltenii care i-au reîntors la viață familia, cu omenie și respect. Gheorghe Virgil Ionescu este unul dintre acești oameni și dovada că ajutorul primit la nevoie te face om pentru toată viața și te păstrează în conștiința celor pe care i-ai ținut aproape când erau în suferință. Cumnați, moldoveanul și olteanul sunt mărturii că în anii de coșmar 1946 - 1947 au fost și familii pe care drama le-a apropiat, nu le-a dezbinat*” (p. 4).

“*De ce acum o carte despre ei și, poate, despre alte mii de oameni fără nume, victime ale Foametei din perioada amintită? S-a întrebat retoric, și nu numai!, Laura Pumnea? Pentru că nu știm, a lămurit ea în continuare, iar dacă mai știm e ca lectura printre rânduri, de unde ne alegem doar ce n-ar trebui să ne tulbure prea tare. Apoi, a completat tot ea, pentru că n-am vrea să ne facem vinovați de ignorare și ignoranță, dacă prezentul ne cere respect pentru trecut, istorie, rădăcini. Și pentru că arhivele sunt pline de mărturii care nu pot fi citite fără ochii umezi de lacrimi, fără înfiorare, fără un pic de teamă că s-ar putea repeta, fără întrebarea... o fi atunci cineva, ca-n cazul nostrum poate, un oltean, mai mulți olteni care să-ți facă loc în viața lor ție și familiei tale?! Apoi, ar mai fi conștiința și conștientizarea. Sau poate fi plăcerea lecturii presei timpului, curiozității de a afla cum era atunci, erau oamenii oameni, era un început de rău sau un sfârșit de bine. Și ar mai fi onoarea de a da mai departe unei comunități și oamenilor ei respectul de care trebuie să știe că s-au bucurat și se bucură, că recunoștința i-a păstrat frumos în conștiința celor care le-au fost cândva alinare*” (p. 5).

Foametea din 1946 - 1947 a avut cauze multiple, complexe: operațiunile militare și distrugerile provocate de război, în martie - iunie 1944, în regiunile nordice și centrale ale Moldovei istorice; ocupația sovietică și jaful local sistematic al acesteia; pământul arabil nelucrat în 1945 - 1946; lipsa forței de muncă agricole în 1944 - 1946, moartă în război, prizonieră în lagărele sovietice sau plecată în refugiu în sud - vestul țării; lipsa precipitațiilor în 1945 - 1946; dezinteresul guvernului pro-comunist dr. Petru Groza pentru reluarea lucrărilor agricole sistematice în zonă; lipsa utilajelor și animalelor pentru lucrări agricole în 1944 - 1946 (cap. *Foametea din 1946 - 1947. Cauze*, pp. 10 - 17).

Autorii au cercetat, au interpretat și au reprodus în carte o paletă variată de izvoare istorice: *arhivistice, fotografice, memorialistice, de presă, documentare - religioase*. Astfel, menționez: *Amintirile din Oltenia* (părțile I - II) – (pp. 19 - 28; 120 - 124), ale Mariei Zbanț (Bongeag), fiica lui Grigore și a Aglaiei; *fotografii* despre trecutul fam. Bongeag: persoane, clădiri, evenimente, localități (pp. 29 - 33); *reproduceri fotografice* ale unor documente școlare oficiale (pp. 34 - 35); *Mărturii din Almăj - Dolj* ale unor persoane din acea localitate despre fam. Bongeag (pp. 39 - 48); *copii fotografice* ale unor documente de la Serviciul județean Dolj al Arhivelor Naționale ale României, despre seceta și foametea din 1946 - 1947, despre migrarea unor moldoveni în Oltenia, despre drame, tragedii, înfometări, morți, speranță, viață, copii salvați, visuri, solidaritate umană internă și externă, planuri de viitor, ajutoare alimentare, politică etc. (pp. 49 - 98). *Din presa timpului* grupează *copii fotografice* ale unor articole din presa doljeană a anilor 1946 - 1947 despre teribila problematică a cărții (pp. 99 - 119). *Pastorală pentru ajutorarea regiunilor bântuite de secetă* a patriarhului Nicodim, din vara anului 1946 (pp. 36 - 38), *informații* generale despre Școala din Bogeag - comuna Almăj (p. 125), o *Bibliografie* selectivă (pp. 127 - 128), sugestivă pentru înțelegerea și interpretarea datelor

subiectului cărții, completează structura internă a acestei importante contribuții istoriografice. Cartea putea fi completată cu un capitol de *concluzii*, fundamentat pe o interpretare mai riguroasă a izvoarelor istorice redată în volum. Concluziile pot fi traduse într-o limbă străină. Un *Indice* antroponimic, hidronimic, toponimic poate să faciliteze orientarea rapidă în cadrul volumului.

Nu intenționez să comentez izvoarele istorice publicate. Sfătuiesc pe cititori să le parcurgă, să le interpreteze, să le înțeleagă și, în funcție de vârsta persoanei, să identifice o semnificație a lor: de informare, de puls al unei vieți derulate în mare viteză sau de rememorare a unei tragedii, cauzată de secetă și foamete. Ambele, seceta și foamea, devin personaje principale ale cărții. Evident, negative! Fiecare cititor al cărții, peste 60 - 70 de ani, își amintește de (cel puțin!) o tragedie din familia sa, cauzată de *Cei patru cavaleri ai Apocalipsei* acelor vremuri: *Războiul, Ruina, Seceta, Foamea*. Încă există bătrâni care trăiesc și astăzi pentru că au fost evacuați, copii fiind atunci, în alte provincii românești mai puțin afectate (Muntenia, Oltenia, Transilvania) sau în țări nelovite de binomul secetă - foamete: Bulgaria, Polonia. Tatăl meu a fost salvat atunci, pe când avea 12 ani, fiind trimis în zona Teleorman și găzduit la o familie de plugari. A învățat să are pământul, la început cu plugul de fier tras de boi, apoi de cai și, după decenii, la peste 70 de ani, ara ireproșabil cu atelaj de fier și cai bine hrăniți, de împrumut, mica suprafață de pământ arabil a familiei, cu care a fost (re)împroprietărită prin 1991 - 1993. Și era pensionar din industria textilă... Dar glasul pământului proaspăt și bine arat nu se uită niciodată, iar aburul brazdei negre tocmai răsturnate la ceasul dimineții rămâne pentru totdeauna în nări!

Cartea (*Re*)*amintiri: Oltenia pentru Moldova. Foamea din 1946 - 1947* este, concomitant, un documentat și incitant studiu de caz și un provocator exemplu de bună practică, științifică, morală, civică, umană. La rigoare și apelând la mirajul istoriei contra-factuale, alte sute de astfel de cărți, mai mici sau mai mari, mai intense sau mai simple, cu orizont geografic regional sau punctual, sătesc, despre o persoană sau un grup de familii, înrudite sau învecinate, cu amplitudine temporală diferită, de la luni la ani sau decenii, pot fi scrise pe alte meleaguri românești: fie pe cel arid, secetos și flămând (atunci!), fie pe cel umed, roditor și primitiv (tot atunci!). Unde sunt inițiatorii și autorii unor astfel de proiecte? Ce impuls, ce provocare le trebuie pentru a porni? Un exemplu, un reper, un precedent istoriografic solid există deja: (*Re*)*amintiri: Oltenia pentru Moldova. Foamea din 1946 - 1947*, Editura Antheo, Craiova, 2016. Pe de altă parte, moldovean fiind, nu pot să uit seceta care revine cu obstinție, ca o sinistă provocare, în ultimii 4 - 5 ani. Chiar când scriu aceste rânduri observ, cu îngrijorare, cum un nor impresionant, suflat de vânt, ocolește orașul Botoșani și plutește către sud... Oare ce pământuri va fericii cu apa care se va revărsa, sper liniștit, din rezervoarele sale? Nu trebuie să uităm că istoria este repetabilă, în anumite forme ale ei de manifestare, și pozitive, și negative...

—► Stoica Lascu, *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912 - 1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, 507 p.

O abordare inedită a temei enunțate în titlu a realizat d-l Stoica Lascu, în cartea sa *Independența Albaniei în percepția opiniei publice românești (1912 - 1914)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, 507 p. Monografia autorului, conf. univ. d-r la Universitatea Ovidius din Constanța, publicată cu ocazia centenarului Independenței albaneze (1912 - 2012), a reunit 183 de izvoare istorice de presă, cu o *Introducere* a

autorului în trei limbi (română, pp. 7 - 13), engleză, pp. 14 - 20, albaneză, pp. 21 - 28), *Lista documentelor* (în românește, pp. 29 - 44, și englezește, pp. 45 - 62), *Note extinse*, bine informate, ale documentelor (pp. 368 - 483), *Indici geografici* (pp. 484 - 490), antroponimici (pp. 491 - 497), tematici (pp. 498 - 507).

Originea cărții, pe lângă o puternică motivație sentimentală, se identifică în caracteristicile istoriei albanezilor din ultimele decenii ale secolului XIX și din primii ani ai celui următor. „*Istoria modernă a urmașilor vechilor iliri este centrată, a explicat autorul, fără îndoială, pe constituirea Statului albanez, ideal care a călăuzit generații de schipetari, pentru care s-au jertfit numeroși patrioți și care s-a materializat, în chip simbolic, la 28 Noiembrie 1912, când un grup de albanezi a proclamat nașterea unui nou stat european. Structura instituțională a Albaniei a necesitat, însă, o lungă și sinuoasă gestație, datorită atât condițiilor specifice interne ale societății, cât și, mai ales, condiționărilor externe ale intereselor divergente ale Marilor puteri în spațiul geopolitic în care trăiau, din vremuri istorice revolute și nu mai puțin hapsâne, albanezii*” (pp. 7, 10).

Mișcarea de independență a albanezilor s-a intensificat și a devenit victorioasă, la 28 Noiembrie 1912, în contextul sud-dunărean și european al Primului război balcanic (octombrie - decembrie 1912) și a disoluției Imperiului Otoman muribund, iar tânărul stat schipetar a făcut primii pași politici în Europa în perioada hegemoniei României în Balcani, începând cu vara anului 1913. România a fost o solidă speranță și un sprijin constant în realizarea idealului politico - național albanez. Ismail Kemal Bey, septuagenarul revoluționar naționalist albanez, care a citit *Proclamația de Independență* a schipetarilor, a declarat fără echivoc, la 23 octombrie 1912: „*Cu războiul de azi a venit vremea revendicărilor noastre sfinte. Și pentru îndeplinirea acestor revendicări, sper că România ne va fi de mare folos. Toți albanezii au privirile ațintite numai în această nație. România, care în actualele împrejurări duce o politică atât de înțeleaptă, cred că nu va îngădui nimănui să știrbească, măcar cu o palmă, puținul teritoriu albanez. Și pe lângă aceasta, sper de asemenea că ne va ajuta să ne căpătăm și noi autonomia, așa cum a ajutat bulgarilor să și-o capete la 1878*” (interviu în ziarul „*Seara*”, III, nr. 997 / 23.10.1912, București, p. 3).

Atitudinea clasei conducătoare românești s-a manifestat în numeroase articole de presă, oficiale sau oficioase, peste 100 de cazuri, înserate de către d-l Stoica Lascu în prezenta contribuție istoriografică. Dintre ele, selectez și exemplific doar trei cazuri. Astfel, în pre-săptămâna declarării Independenței Albaniei, ziarul „*Ordinea*” (V, nr. 1434, 20 noiembrie 1912, București, p. 1) a informat că „*Națiunea română, și ea fruct al principiului de naționalitate și libertate, salută din toată inima noul principat al Albaniei. Cu noul principat ne unește nu numai simpatiile pe cari identitatea de evenimente istorice le stabilește între popoare chiar diferite, dar ne mai leagă numeroasa populațiune aromânească, care de veacuri și în strânse legături de frăție a dus, împreună cu albanezii, jugul cel mai greu al robiei*”.

Peste 15 luni, ziarul „*Conservatorul*” (XIV, nr. 44, 26 februarie 1914, București, pp. 1 - 2) a îndemnat „*Să ne bucurăm în deplină sinceritate, noi, românii din liberul regat de la Dunăre, de fericirea Albaniei, la crearea și înălțarea căreia am contribuit într-o largă măsură. Dorim poporului albanez să aibă zile senine, un viitor strălucit, cari să-l pună în rândul națiunilor civilizate și imitând țara noastră, urăm noului stat albanez aceleași progrese pe cari le-a realizat România*”.

Nu în cele din urmă, bătrânul rege Carol I de Hohenzollern - Sigmaringen al României, marele arbitru al situației politico – diplomatice din Balcani, a afirmat că „*Da, este adevărat că avem dragostea pentru Albania, cum ar fi spre exemplu dragostea între naș și fin. Românii au fost cei dintâi cari au introdus alfabetul latin în Albania. La București s-a clădit prima biserică în care serviciul religios se face în limba albaneză. Creând Albania, Puterile Europene au făcut o operă frumoasă. Când s-a vorbit pentru prima oară de candidatura nepotului meu [Wilhelm de Wied la tronul albanez], eu i-am zis: «Dacă te însărcinezi cu această problemă și dacă vei reuși s-o rezolvi, vei putea zice că ai săvârșit o operă măreață. Nimic nu poate fi mai frumos ca un asemenea scop. Sunt incredințat că Europa te va sprijini»*” (în art. *Regele Carol partizan al păcii în Balcani*. Interview cu Regele Carol. Declarațiile făcute directorului ziarului „*Le Matin*”, d. St. Lauzanne, în „*Dreptatea*”, II, nr.83 / 31 martie 1914, București, p. 3).

Prof. univ. d-r Sorin Liviu Damean a evidențiat valențele multiple ale cărții d-rului Stoica Lascu: util și necesar instrument științific de lucru pentru istorici; lectură captivantă pentru cititorul obișnuit, interesat de istorie; *feed-back* al interesului și percepției publice românești referitoare la nașterea și primii pași politici șovăielnici ai Albaniei. Nu la fel de importante și semnificative ca documentele de arhivă, dar mai incitante și mai „umane” decât rezultatele negocierilor oficiale sau oficioase, mărturiile de presă revin în prim plan, pentru a întregi suma izvoarelor istorice despre nașterea unui stat sud - est european care, pe de o parte a umplut un gol pe harta politică a țărmlui est - adriatic, iar pe de altă parte a devenit un subiect de drept internațional european, cu o soartă dură și nedreaptă în perioada interbelică, cu o evoluție post-belică comunistă specific schipetară, la un pas de disoluția statală după 1990. Societatea albaneză așteaptă cu încredere și speranță aniversarea a 105 ani de la Proclamarea Independenței statale, ocazie de auto – legitimare internă, în oglinda propriei istorii, dar și de afirmare externă, într-un orizont european și mondial instabil, când cu cer senin, când cu nori negri, precum culoarea vulturului schipetar.

În concluzie, nașterea și primii doi ani de viață grea, șovăielnică, ai controversatei și contestatei „*țări a vulturilor negri*”, prin ochii presei interne românești, cu peste un veac în urmă. *Vis-à-vis* de vecinătatea imediată sud-dunăreană, și ziarele trebuiesc citite și parțial crezute, nu-i așa?

—► Stoica Lascu, *Românii balcanici în Dobrogea. Două studii și mărturii arhivistice inedite. Cu două scrisori către aromânii din județele Constanța și Tulcea. În lucrarea tipărită cu prilejul primului Congres Național al Istoricilor Români (Cluj - Napoca, 25 - 28 august 2016)*, Editura Etnologică, București, 2016, 276 p.

D-l Stoica Lascu, prof. univ. d-r la Universitatea Ovidius din Constanța, este autorul unui număr important de contribuții istoriografice referitoare la istoria aromânilor și albanezilor din Pen. Balcanică, în epoca modernă. Cu prezenta lucrare, *Românii balcanici în Dobrogea. Două studii și mărturii arhivistice inedite. Cu două scrisori către aromânii din județele Constanța și Tulcea. În lucrarea tipărită cu prilejul primului Congres Național al Istoricilor Români (Cluj - Napoca, 25 - 28 august 2016)*, Editura Etnologică, București, 2016, 276 p., imprimată sub egida Academiei Oamenilor de Știință din România, Secția de Științe Istorice și Arheologice, autorul a adus o lămurire necesară despre locul și rolul aromânilor în Dobrogea dintre Dunărea inferioară și litoralul românesc al Mării Negre, trimilenar „*culoar de trecere*” a unor populații și armate de la N la S și invers, dar și teritoriu de stabilitate, colonizare, transhumanță,

conviețuire inter - etnică, inter - culturală, inter - religioasă permisivă, tolerantă, reciproc avantajoasă. Perioada de timp vizată a fost între c. 1860 - c. 1950, cu intensitate după 1878, anul începutului reintegrării complexe, multisectoriale, a provinciei Dobrogea în tânăru și independentul stat modern românesc.

Această carte a d-lui Stoica Lascu a fost editată, cum am precizat deja, cu ocazia primului Congres Național al Istoricilor Români (Cluj - Napoca, 25 - 28 august 2016), fiind una din foarte puținele lucrări științifice tipărită cu ocazia derulării activităților specifice ale înaltului for al istoricilor din România. Fiind prima manifestare științifică cu această amplitudine, varii aspecte ale organizării, derulării și finalizării lucrărilor congresului au fost perfectibile: mediatizare, invitații, secvențe de logistică, editarea comunicărilor prezentate etc. Să sperăm că al doilea CNIR, propus a fi organizat la Iași, în vara anului 2017, va depăși, prin activitatea intensă a comitetului de organizare, aspectele logistice criticabile deja enumerate.

Cartea cuprinde două studii editate deja în 2004 și în 2009, un grupaj de documente inedite, preluate din diverse arhive, o bibliografie tematică consistentă, anexe (cu *Două scrisori către aromânii din Tulcea și Constanța*), rezumat în limba engleză. Realizată într-un timp scurt, cu finalitatea onorării calendarului primului CNIR, cu statutul de „carte pentru congres”, contribuția autorului dovedește, totuși, o unitate interioară, conceptuală și științifică, puternic circumscrisă temei din titlu. Lucrarea este o nouă dovadă a interesului și activității științifice, de peste un sfert de veac, ale d-lui Stoica Lascu, președintele Asociației Aromânilor din Dobrogea, pentru prezentarea istoriei aromânilor din amintita provincie istorică, în ultimul secol și jumătate, pe de o parte, dar și a promovării identității aromâne într-un spațiu geo - istoric multi - etnic, cultural, religios, pe de altă parte. Intenția și finalitatea sunt cu atât mai laudabile, cu cât s-au materializat în orizontul istoriografic circumscris primului CNIR.

Într-un prim capitol, autorul a avut în vedere *Românii balcanici în Dobrogea (până la Primul Război Mondial)* – (pp. 9 - 70), despre care a oferit informații geo - istorice, etnice, statistice, economice, administrative, juridice, culturale, educative (pp. 9 - 28), completate cu 26 de *Mărturii din presa vremii* (pp. 29 - 70), dintre anii 1897 - 1914.

Colonizarea aromânilor în Dobrogea sudică („*Noul Teritoriu*”, Cadrilater), în perioadele prim-belică și inter-belică (*Așezarea românilor balcanici în sudul Dobrogei (1913 - 1940) – cauze, împrejurări, efecte*) – (pp. 71 - 140) a fost o constantă istorică a intervalului interbelic, cu importante mutații atât în istoria și viața aromânilor, cât și a provinciei litorale - vechea și noua, în același timp, lor patrie. D-l Stoica Lascu a insistat asupra motivelor, circumstanțelor istorice și urmărilor colonizării aromânilor în Dobrogea Mare, pe baza unei solide și diversificate documentații. Semnificativ este, pentru emigrarea aromânilor și sedentarizarea lor în Dobrogea interbelică, *Marșul coloniștilor*, puternic sedimentat în conștiința etnică aromână, cu valoare de *Imn național*:

„Din Pind venit-am oțeliți
În lupte și amar,
Din Pind venit-am ca să fim
De strajă la hotar.

Avânt și suflet am avut
Și dragoste de frați,

Și peste țări noi am unit
Azi Pindul de Carpați.

Am revenit să re-nălțăm,
Cu drepturi de stăpân,
Sfântul drapel ce-a fâlfâit
Sub Mircea cel Bătrân.

Și strânși uniți să scrim pe el,
Cu litere de pară,
Deviza noastră de coloni:
Un neam, un tron și-o țară.”

Odată așezați acolo, unii aromâni au devenit vajnici străjeri ai României la granița sudică dobrogeană, împotriva atacurilor comitașilor bulgari (pp. 118 - 121). Pe de altă parte, coloniștii din Munții Pind au contribuit hotărâtor la dezvoltarea economică - socială - politică - culturală - educativă - ortodoxă a Dobrogei, la întărirea elementului etnic - național - politic românesc dintre Dunărea inferioară - litoralul vestic al Mării Negre (pp. 122 - 140).

Foarte utilă este secțiunea ce reunește 134 de inedite *Documente arhivistice relativ la prezența în Dobrogea a românilor balcanici (1895 - 1950)* – (pp. 140 - 234). *Bibliografia* (pp. 235 - 256) temei de cercetare include *Izvoarele istorice, Lucrările generale, Lucrările speciale, Studii și articole* utilizate de autor pentru elaborarea / actualizarea informației științifice a contribuției recenzate în aceste rânduri.

În *Anexe*, d-l Stoica Lascu a inclus două *cărți / scrisori deschise* către unii aromâni din Dobrogea de azi (jud. Tulcea și Constanța), care „*doresc a nu mai fi, în România, români, ci numai aromâni*” (pp. 259 - 274), reproșându-le inconsecvența manifestărilor apartenenței etnico - naționale la Patria - Mamă România, atitudinea debusolantă de cetățean european, începând cu 2007. Cuvintele fotbalistului / antrenorului de valoare mondială Gheorghe Hagi sunt edificatoare, paradigmatică în acest sens: „*Eu sunt machedon între pereții casei mele, cum i-am trecut pragul, sunt român care își iubește țara și poporul*” - (p. 274).

În concluzie, „*Today, Balkan Romanians (Aromanians and Megleno - Romanians) established in Dobrudja are part of the Romanian people and nation, and they are not an ethnic minority, but a Romanian ethno - linguistic group that still holds specific customs and traditions; a numerically reduced part uses (usually those in rural areas) the Aromanian maternal dialect, along with the Romanian literary language*” - (p. 275). Pe de altă parte, „*Reprezentând, astăzi, practic toate categoriile socio - profesionale, deseori la cotele cele mai înalte calitativ, aromânii dobrogeni, ca și cei din restul țării, se integrează tot mai spornic vremurilor contemporane, în care individualitatea creatoare are un rol determinant. Deschiderea operată la nivelul conștiinței naționale, în plan euro-asiatic, este sesizabilă și în cazul aromânilor: apar cărți, publicații, sunt căutări organizatorice locale, naționale și europene*” - (p. 7).

Prezenta carte a d-lui Stoica Lascu reprezintă nivelul actual al cercetării științifice în domeniul precizat, care generează noi oportunități de introspecție tematică în viitor. O eventuală ediție a II-a a cărții trebuie, obligatoriu, să includă un *Index* complex

(antroponime, toponime, hidronime, tematic), câteva *hărți* și *ilustrații* și, nu în ultimul rând, o *hârtie superioară calitativ*.

—► Alexandru Pînzar, *Hotarul de Nord al Moldovei (de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru)*, Prefață de Ștefan S. Gorovei, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016, 471 p.

D-l Alexandru Pînzar a lămurit, de curând, problema complexă a evoluției istorico - geografice a graniței de N și NV a Țării Moldovei cu Regatul Polon, între veacurile XIV - XVIII, în recenta sa carte: *Hotarul de Nord al Moldovei (de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru)*, Prefață de Ștefan S. Gorovei, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016, 471 p. Contribuția autorului este valorificarea livrească a lucrării sale de doctorat, coordonată de d-l Ștefan S. Gorovei, susținută la Iași și acceptată de comisia de doctorat în septembrie 2014. D-nii Ștefan S. Gorovei și Alexandru Pînzar sunt cunoscuți persoanelor interesate de istorie din Botoșani prin contribuțiile lor istoriografice și prin colaborarea la anuarul Muzeului Județean Botoșani, *Acta Moldaviae Septentrionalis*, la vol. VII - XIII, 2008 - 2014, cu ferme promisiuni și pentru numerele următoare.

Autorul și-a structurat demersul său istoriografic în următorii pași: *Introducere* (pp. 17 - 36); *Drepturi și pretenții* (pp. 37 - 68); *Acte omagiale și tratate* (pp. 69 - 122); *Așezări* (pp. 123 - 152); *Concluzii* (pp. 153 - 158); *Anexe documentare (Acte externe, pp. 159 - 171; Acte interne, pp. 172 - 331); Bibliografie* (pp. 333 - 346); *Abrevieri* (p. 347); *Lista ilustrațiilor* (p. 349); *Indicide nume* (pp. 351 - 471), toate bine articulate într-un întreg tematic. Prefațatorul, reputat medievist, a precizat că „*Reconstituirea modului în care s-a format și a evoluat hotarul de nord al Țării Moldovei, element - cheie pentru înțelegerea, cât mai aproape de realitatea istorică, a proceselor care au avut drept urmare întemeierea și consolidarea ei ca entitate politică, a fost realizată printr-o analiză sistematică a izvoarelor diplomatice, externe și interne (documente emise atât în Moldova, cât și în Regatul Poloniei), dar și a celor narative. A rezultat imaginea unui hotar care și-a găsit „echilibrul” în mai multe etape (...). Cartea d-lui Alexandru Pînzar arată că un subiect ca acesta, ușor inflamabil, poate fi supus unei cercetări atente, plină de grijă, dar și de emoția descoperirilor de tot felul, pentru a ajunge la un rezultat care, într-un fel, era de așteptat*” - (p. 11).

Fruntașiile nordice și nord - vestice ale Țării Moldovei au format „*Un hotar - cheie*” pentru înțelegerea formării statului politic est - carpatic, pe de o parte, pentru afirmarea personalității acestuia în Europa centrală carpato - nistriano - pontică, zonă de puternică interferență a intereselor complexe polono - ungaro - lituaniano - otomane, pe de altă parte. Pentru a elucida istoria și evoluția geo - istorico - teritorială a graniței amintite, istoricul sucevean a formulat trei obiective ale cercetării sale tematice: *primul* trebuie să lămurească dacă „*hotarul - cheie*” a fost delimitat definitiv în a doua jumătate a secolului XIV sau a cunoscut o evoluție „*în mișcare*”, de atunci până pe la sfârșitul veacului XVIII. Următorul obiectiv este necesar să răspundă la întrebarea importantă: „*de ce «voințele de expansiune teritorială» ale regilor Poloniei și Ungariei, ale ducilor lituanieni și ale primilor voievozi ai Moldovei și-au găsit un echilibru acolo, în zona cursurilor superioare ale Siretului, Prutului și Nistrului?*”. Ultimul, dar nu cel din urmă deziderat al analizei istoriografice urmează să lămurească cauzele și contextul geo - istoric central - european al formării Țării Moldovei și al fixării hotarului nordic și nord -

vestic al acesteia. Cele trei obiective formează un trinom, cu relaționalități, interdependențe și finalizări simultane. Rezolvarea trinomului impune lărgirea orizontului cercetării și abordarea duală a problematicii hotarului - problemă: identificarea și analizarea izvoarelor istorice referitoare la ambele fâșii ale frontierei, atât cea moldavă, cât și cea polono / lituaniană (pp. 32 - 35). Căci hotarul este un adevărat **Limēs Bifrons**, realitate care nu trebuie ignorată... „Aceasta este singura cale, a precizat d-l Al. Pînzar, prin care pot fi propuse noi interpretări, noi reconstituiri ale trecutului, care să integreze, să extindă și să îmbunătățească rezultatele investigațiilor de până acum cu privire la subiectul hotarelor Moldovei medievale” (p. 35).

Regiunea străbătută de cursurile superioare ale Siretului, Prutului și Nistrului a fost disputată, în a doua jumătate a secolului XIV, de către regii ungari și poloni, conducătorii tătari și voievozii tinerei Țări a Moldovei. Între anii 1430 - 1435, hotarul de N și NV al statului moldav a cunoscut o primă configurație stabilă, de referință pentru deceniile următoare (Cap. I, *Drepturi și pretenții*, pp. 37 - 67). „În acest context, a subliniat autorul, în actele externe ale domnilor de la Suceava sau Iași, dar și în tratatele și înțelegerile dintre craii de la Buda și Cracovia, prin care erau materializate raporturile noii țări cu regatele vecine, trebuiau să existe și au existat prevederi despre hotarul de nord al Moldovei. (...) Actele lui Petru I și Ștefan II Tomșa stabilesc, așadar, limitele intervalului cronologic luat în considerație: 1387 - 1612. În cadrul acestuia, au putut fi analizate 132 de acte externe, împărțite în două categorii, ce au fost inventariate în Anexa I” (pp. 69 - 71). Delimitarea spațiului politic al unei entități statale în evul mediu a cunoscut patru etape definitorii, suprapuse cronologic: militară, socio - economică, culturală și politico - administrativă (p. 85).

Împrumutul din 1388 al voievodului Petru I Mușatinul către suzeranul său, regele polon Vladislav I Jagiello, în valoare de 4.000 de ruble (scriptic) / 3.000 de ruble (faptic), a oferit, prin documentația aferentă, informații despre configurația hotarului moldo - polon din zona cursului superior Siret - Nistru. Garanția oferită de regele polon pentru împrumut a fost Țara Haliciului (orașului Halici și teritoriul subordonat, compus și din Pocuția). În contextul acestor tribulații politico - financiare, în 1395 a intrat în cadrul Țării Moldovei teritoriul ei de N numit Țara Șipenițului, cu cetățile Hotin, Țețina, Hmielov, ceea ce a modificat iar configurația hotarului moldo - polon. În 1444 - 1445 hotarul de NV dintre Nistru - Prut era deja fixat pe râul Colacin (pp. 111 - 112), un rol important în consolidarea acelei frontiere avându-l și statutul politico - feudo - juridic al domeniilor primite ca zestre / dar de nuntă de doamnele țării, la mijlocul secolului XV (pp. 115 - 116). Rezolvarea bilaterală moldo - polonă a problemei Pocuției, la mijlocul secolului XVI, a avut ca urmare statornicirea hotarului pe râul Ceremuș, afluent sudic al Prutului (pp. 116 - 122).

Așezările (Cap. III, pp. 123 - 151) de pe ambele fâșii ale hotarului moldo - polon între Nistru - Carpații Orientali nordici, cu istoria punctuală a fiecărei localități de graniță, sunt tot atâtea repere geo - cronologice ale istoriei seculare a fruntariilor de N și NV ale Țării Moldovei. D-l Al. Pînzar a explicat pertinent ce a fost „*donăția de la Ceremuș*” (1499), inițial viageră, ulterior definitivă, și cum s-a fixat hotarul moldo - polon din „*Munții Ungurești*” în secolul XVII.

Concluziile (pp. 153 - 157) reunesc finalitățile celor trei obiective de cercetare istoriografică fixate de autor la începutul cărții sale. Astfel, hotarul de N și NV al Țării Moldovei a fost „*flotant*”, „*în mișcare*”, între secolele XIV - XVIII, cunoscând mai multe etape de evoluție către o configurație stabilă, în veacurile XVII - XVIII. În prima

etapă, hotarul originar al noului stat românesc est - carpatic, în zona precizată anterior, s-a fixat pe la mijlocul secolului XIV, „când era, de fapt, granița între pământurile din exteriorul arcului carpatic stăpânite de regele Ungariei și cele rusești, aflate în posesia lui Cazimir cel Mare și a ducilor lituanieni. Aliniamentul primului hotar urma, în esență, „**linia dreaptă**” descrisă de Dimitrie Cantemir (...), ce pornea din preajma Hotinului și trecea „**prin râurile Prut și Ceremuș**”. Demarcația o forma marea zonă împădurită care închidea spațiul dintre Nistru și munți (...)” - (p. 153). În etapa următoare, în 1395, hotarul s-a mișcat spre vest, prin includerea Țării Șipenițului în Țara Moldovei, în timpul voievodului Ștefan I, cu statut juridic de posesie, ca nouă garanție pentru împrumutul moldav pentru regele polon din 1388 (p. 153).

În 1436 hotarul moldo - polon a revenit la demarcația inițială, după întoarcerea Țării Șipenițului în fruntariile polone. Peste un deceniu, în 1444 - 1445, un nou flux moldav al graniței readuce Țara Șipenițului în stăpânirea Mușatinilor. O nouă modificare, a cincea, a hotarului moldo - polon s-a produs în 1499, la încheierea păcii moldo - polone de la Hârlău, când logofătul Tăutu a primit „*donăția de pe Ceremuș*” de la craiul Ioan Albert: 11 sate pe malul drept al râului, care a devenit, astfel, linia naturală de demarcație între cele două state. În primul deceniu al secolului XVI, hotarul moldo - polon a cunoscut încă patru modificări ale traseului, de genul flux - reflux, în contextul politico - militar complicat al luptei voievozilor moldavi Ștefan cel Mare și a fiului său, Bogdan al III-lea, pentru stăpânirea Pocuției, devenită gajul împrumutului din 1388 (p. 154). „*Cu ocazia păcii din 1510, a lămurit d-l Al. Pînzar, a fost reconfirmată logofătului Tăutu posesia viageră a celor unsprezece sate, ceea ce înseamnă că hotarul de nord, de facto, în acel moment, era definit din nou de cele trei cursuri de apă: Nistrul, Colacinul și Ceremușul*” (p. 155).

Dar problema traseului hotarului de N și NV al statului Mușatinilor nu s-a încheiat atunci. Prin pacea moldo - polonă din 1538 (Hotin), dintre Petru Rareș și regele polon Sigismund I, prin hatmanul Jan Tarnowski, voievodul moldav a renunțat definitiv la orice pretenții de stăpânire asupra Pocuției, iar suveranul polon a cedat definitiv cele 11 sate ale logofătului Tăutu Țării Moldovei, frontiera în cauză stabilindu-se pe traseul Nistru (vest Hotin) - Colacin - Ceremușul Negru. O altă modificare, a unsprezecea, a traseului hotarului în cauză s-a produs pe la mijlocul secolului XVIII, în avantajul statului polon, prin ocuparea, de la moldoveni, a teritoriului dintre Ceremușul Negru și Ceremușul Alb și fixarea graniței pe cursul ultimului afluent. Tot în veacul XVIII, o ultimă modificare a liniei de hotar moldo - polon, a douăsprezecea, s-a produs după înființarea *kaza*-lei otomane a Hotinului (1713 - 1715), în sudul Regatului polon, în paralel cu minore ajustări ale hotarelor moșiilor de la granița comună, între Nistru - Prut (p. 155). Realitatea istorică, obiectivă, a hotarului de N și de NV moldo - polon „*în mișcare*”, pe modelul flux - reflux, între secolele XIV - XVII, a fost înțeleasă și afirmată de către marele cărturar umanist moldav, principele Dimitrie Cantemir, care a precizat, cu trei secole în urmă, că „*Moldova n-a cunoscut tot timpul aceleași hotare, ci când mai largi, când mai strâmte, pe măsura creșterii sau a descreșterii statului. (...) astăzi apele Nistrul, Serafineț, Colacin și Ceremuș, unite între ele, formează hotarul de miazănoapte al Moldovei, acolo unde se află ținutul Câmpulungului rutean*” – în a sa *Descrierea Moldovei, Capitolul II: Despre așezarea Moldovei, despre hotarele din vechime, și cele de azi și despre clima ținutului*.

Hotarul de N și de NV al Țării Moldovei cu Regatul Polon a fost expresia demarcației sferelor de influență în zona cursului superior al râurilor Nistru - Prut - Siret, între

conducătorii ungari / austrieci - poloni / lituanieni, de pe la mijlocul secolului XIV până în 1774 - 1775. Studiarea temei hotarului de N și de NV al Țării Moldovei s-a realizat într-un context intern și extern, spațio - temporal central - european amplu, extins, conform realităților *Limēs Bifrons și istoria statului este și istoria frontierelor sale*. Autorul a precizat că modelul originii, evoluției și statutului hotarului de N al statului moldav est - carpatic în evul mediu, detaliat în prezenta carte, „(...) nu e singura reconstituire posibilă a evenimentelor. În fond, ne-a reamintitd-I Al. Pînzar, aceasta este misiunea oricărui cercetător al trecutului: să construiască și să propună scenarii mai verosimile decât cele existente, din ce în ce mai apropiate, în teorie, de realitatea istorică” – (p. 157).

O lucrare perfectibilă în diferite aspecte. Primul este de terminologie. Autorul a folosit termenul „Moldova” în locul expresiei „Țara Moldovei”, utilizată oficial în documentele interne și externe. „Europa de Est” dintre secolele XIV - XVIII a fost „Europa Centrală” de acum. Altul în direcția cercetării. D-I Al. Pînzar nu a abordat îndeajuns documentele și rolul comisiilor mixte de hotar în stabilirea concretă a liniei de graniță pe teren, care puteau oferi informații suplimentare interesante despre evoluția frontierei moldo - polone. Bibliografia poate fi completată cu alte contribuții: Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare. Supliment*, Iași, 1933; idem, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, Editura Academiei RSR, București, 1983, 365 p.; idem, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, Ediție îngrijită de Ț Vasile Matei, Editura Academiei Române, București, 2001, 339 p. Un rezumat într-o limbă de circulație internațională, de preferat engleza sau franceza, ar fi asigurat o difuzare optimă în orizontul istoriografic european.

O carte importantă prin subiectul abordat și prin rezultatele analizei multi-sectoriale, care au înlocuit multe încheieri tematice sau punctuale, considerate solide istoriografic. Monografia d-lui Al. Pânzar este, concomitent, o sinteză a evenimentelor politico - militar - diplomatice - feudo-vasalice din Europa Centrală, între secolele XIV - XVIII, în triunghiul de forțe format de Regatul polon - Regatul ungar - Principatul lituanian, în centru aflându-se teritoriile Halici - Volhynia - Țara Moldovei, zona unui echilibru de interese și de forțe care a influențat și evoluția traseului hotarului moldo - polon. În același timp, un rezumat al relațiilor politico - militar - diplomatice între vârfurile triunghiului de forțe central - european. Concomitent, o contribuție la istoria Moldovei de Nord, pe coordonatele deja amintite. Nu în cele din urmă, o contribuție exemplară la studiul hotarelor statelor românești în evul mediu, un temeinic îndemn la noi abordări identice tematic - temporal, dar diferite spațial.

—► Tony Bush, *Leadership și management educațional. Teorii și practici actuale*, Traducere de Liliana Romaniuc (coord.) și Irina Prodan, Editura Polirom, Iași, 2015, 247 p., în Seria editurii: *Științele educației. Structuri, conținuturi, tehnici*.

Bibliografia acțiunilor - componentelor de diagnoză, prognoză, planificare, conducere, îndrumare, control, evaluare ale activităților instructiv - educative manageriale din învățământul preuniversitar românesc s-a îmbogățit de curând cu un nou titlu: Tony Bush, *Leadership și management educațional. Teorii și practici actuale*, Traducere de Liliana Romaniuc (coord.) și Irina Prodan, Editura Polirom, Iași, 2015, 247 p., în Seria editurii: *Științele educației. Structuri, conținuturi, tehnici*. Traducerea a fost

realizată după vol.: Tony Bush, *Theories of Educational Leadership and Management*, 4th Edition, English language edition published by SAGE Publications of London, Thousand Oaks, New Delhi and Singapore, © Tony Bush, 2011, contribuție devenită clasică, de referință, în domeniul educațional. O simplă privire asupra cuprinsului cărții denotă complexitatea și caracterul inter - secvențial ale abordării: *Prefață* (pp. 9 - 12), 9 *capitole*, cu concluziile și bibliografiile selective tematice aferente (pp. 13 - 237), *Indice de autori* (pp. 239 - 243), *Indice de termeni* (pp. 244 - 246).

În *Prefață*, autorul Tony Bush, profesor la Universitatea din Warwick, Anglia, a argumentat motivația și structura cărții sale, precizând că respectiva sinteză este rezultatul unei activități și experiențe în domeniul specific de peste patru decenii. Actualizată și completată succesiv, în cele patru ediții „în cascadă” - 1986, 1995, 2003, 2011, contribuția lui T. Bush a devenit o referință clasică, paradigmatică, în domeniul analizat, în arealul lingvistic, istoric, de cultură și civilizație anglo - saxon. Caracterul teoretic - conceptual al lucrării se combină cu aspectele practice - concrete, pe baza chestionarelor tematice și a studiilor de caz punctuale. Ediția din 2011 cuprinde și prezintă diverse elemente de noutate în domeniu, încă o dovadă a evoluției teoretice - practice a fenomenului conducerii - deciziei în învățământul preuniversitar britanic și nu numai.

Insist în mod deosebit asupra traducerii în românește a titlului original englezesc. Traducătoarele au preferat varianta comodă, facilă, a ediției originale, pornind de la realitatea că expresiile (*Educational*) *Leadership* și (*Educational*) *Management* sunt deja încetățenite în limba română și folosite frecvent în literatura de specialitate. Evidențiez în continuare sensurile termenilor și expresiilor enumerate anterior, în englezește și în românește. Astfel, *MacMillan English Dictionary for advanced learners*, London, UK, 2006, prezintă următoarele sensuri:

-**To lead** – to be in control of an organization, group of people, or activity. (p. 807)

-**Leader** – someone who is responsible for / or in control of a group, organization, country. (p. 808)

-(**Educational**) **Leadership**– the position of being the leader or being in charge of an organization, country etc.; the senior people in an organization or the people who are in charge of a country etc. (p. 808)

-(**Educational**) **Management** – 1. The control and operation of a business or organization (ex.: local management of schools); 1.a. The people who control and operate a business or organization; 2. The process of controlling or managing something. (p. 868)

-**To manage** – to organize and control the work of a company, organization, or group of people. (p. 868)

-**Manager** – someone whose job is to organize and control the work of a business, company, organization, or a part of it. (p. 868)

Termenii au fost adoptați și în limba română, încă din anii '70 ai secolului XX, astfel că în *Dicționarul Englez - Român*, apărut sub egida Academiei RSR, Institutul de Lingvistică - București, redactor responsabil prof. d-r Leon Levițchi, Editura Academiei RSR, București, 1974 (XXXII + 831 p.), sunt traduși astfel:

-**Lead, to** (verb): 1. A conduce, a duce, a ghida; 2. A conduce de mână, de frâu, de zgardă etc.; 3. A comanda (armata, dansul, un partid, o organizație, un grup de oameni etc.); 4. A conduce, a fi în frunte, a îndruma, a ghida. (p. 421)

-**Lead** (substantiv): conducere, îndrumare, ghidare. (p. 421)

-**Leader** (substantiv): 1. Conducător, ghid, șef, lider, îndrumător, dirijor; 2. Avocat principal; 3. Jalonator. (p. 421)

-**Leadership** (substantiv): conducere, comandă, șefie, comandament. (p. 421)

-**Manage, to** (verb): 1. A mânui, a dirija, a manevra, a conduce, a cârmi; 2. A conduce, a administra, a dirija (o întreprindere, o proprietate, o afacere etc.); 3. A conduce, a stăpâni etc. (p. 449)

-**Management** (substantiv): 1. Administrare, conducere; 2. Deprindere, iscusință de a mânui, a conduce (un instrument, oameni, afaceri, organizații etc.); 3. Ușurință în a se descurca; 4. Corp de direcție, conducere, direcțiune; administratorii, directorii; 5. Talent de organizator. (p. 449).

-**Manager** (substantiv): 1. Conducător, director, administrator, girant de afaceri; 2. Șef; 3. Gospodar, gospodină; 4. Impresar, procurist. (p. 449).

În consecință, variante de traducere a titlului englezesc, la fel de valide precum forma de bază *Leadership și management educațional*. Teorii și practici actuale, pot fi: *Conducere și administrare educațională*. Teorii și practici actuale; sau *Conducere și directorat educațional*. Teorii și practici actuale; sau *Directorat și administrație educațională*. Teorii și practici actuale.

Importanța leadershipului și a managementului educațional (Capitolul 1, pp. 13 - 36) deschide sinteza lui Tony Bush și seria diviziunilor cărții sale. Autorul a definit *managementul educațional* ca fiind un domeniu de studiu și de activitate focalizat asupra modului de funcționare și de conducere a organizațiilor educaționale, în acest caz preuniversitare (dar cu unele referiri și studii de caz referitoare la facultăți - universități!), de atingere a scopurilor și obiectivelor educației, agreeate și asumate de către instituția educațională și comunitatea locală (părinți, autorități locale). În stabilirea finalităților trebuie avute în vedere, a precizat T. Bush, următoarele priorități: valoarea obiectivelor formale, oficiale; rezolvarea dilemei: obiective educaționale organizaționale sau obiective individuale specifice?; procedura de determinare și definire a scopurilor și obiectivelor educaționale instituționale (nucleul *managementului educațional*).

Leadershipul educațional, aflat în strânsă legătură cu *managementul educațional*, este definit funcțional prin trei dimensiuni ale sale: procesul de influență al deciziilor; fundamentarea acțiunilor pe valori personale și profesionale certe, clare; viziunea directorului școlii / liceului despre dezvoltarea / viitorul instituției. În abordarea autorului, între *leadershipul educațional* și *managementul educațional* există o dihotomie terminologică - conceptuală: prima calitate este asociată cu valori, scopuri, resurse umane, evoluție, schimbare, influență; a doua cu birocrație, implementare, menținere, conservare, resurse materiale, aspecte tehnice. „*Leadershipul și managementul*, a precizat Tony Bush, *sunt la fel de importante, în condițiile în care școlile și colegiile doresc să fie eficiente și să-și atingă obiectivele. Dacă o viziune clară poate fi esențială în stabilirea naturii și a direcției schimbării, la fel de importantă este asigurarea că implementarea inovațiilor se subscie eficienței și că funcțiile obișnuite ale școlii se desfășoară cu eficacitate, în timp ce anumite elemente sunt supuse schimbării*” (p. 21).

În concluzie, „Leadershipul și managementul eficient sunt esențiale pentru realizarea varietății de obiective stabilite pentru instituțiile de învățământ de către factorii de decizie, în special de guvernele care asigură finanțarea. (...) Conceptul de management este dublat sau substituit de limbajul leadershipului, dar activitățile desfășurate de directori și de personalul de conducere rezistă unor asemenea etichetări. (...) Liderii și managerii din sistemul de educație trebuie să dea dovadă de măiestrie, flexibilitate și de cunoștințe solide pentru a susține instituția pe care o conduc. Se impune ca factorii de decizie din cadrul instituțiilor de învățământ să asimileze datele teoretice, dar și aspectele practice ale managementului educațional. Competența presupune capacitatea de a transpune conceptele în acțiuni de succes” - (pp. 31 - 32).

Autorul a identificat mai multe *Modele de leadership și de management educațional* (Capitolul 2, pp. 37 - 54). Astfel, prin stabilirea raportului realist între teorie și practică și a gradelor de influență reciprocă între ele, au fost introduse în analiza complexă, multi - sectorială, **șase modele principale de management educațional**: *formal; colegial; politic; subiectiv; ambiguu; cultural*. Analiza modelelor se realizează pe baza a patru elemente majore sau criterii:

1. Nivelul de concordanță asupra scopurilor și / sau obiectivelor instituției școlare;
2. Sensul și validitatea structurilor în cadrul instituțiilor educaționale;
3. Relația dintre instituția școlară și mediul său extern;
4. Cele mai adecvate strategii de *leadership* pentru instituțiile educaționale.

Tony Bush a enumerat **zece modele de leadership educațional**: *managerial; participativ; transformațional; distribuit; tranzacțional; post-modern; emoțional; circumstanțial; moral; instructiv*. Între modele de *leadership* și de *management educațional*, autorul a stabilit o *tipologie - concordanță - corespondență - conexiune*, pe baza definițiilor formulate în Capitolul 1, astfel:

- managementul formal corespunde leadershipului managerial;
- managementul colegial —► leadershipul participativ - transformațional - distribuit;
- managementul politic —► leadershipul tranzacțional;
- managementul subiectiv —► leadershipul post-modern - emoțional;
- managementul ambiguu —► leadershipul circumstanțial;
- managementul cultural —► leadershipul moral - instructiv (p. 51).

Modele formale (Capitolul 3, pp. 55 - 87) ale managementului educațional „presupun că organizațiile sunt sisteme ierarhice, în care managerii folosesc metode raționale pentru a urmări scopuri stabilite. Directorii au autoritatea legitimată de poziția formală din cadrul organizației și sunt răspunzători în fața organismelor care o susțin în privința activităților instituției” (p. 55). **Modele formale** au caracteristici comune: **1.** consideră organizațiile educaționale ca fiind sisteme; **2.** acordă importanță structurii oficiale a organizației; **3.** structurile oficiale ale organizației sunt ierarhice; **4.** consideră că instituțiile școlare sunt organizații care urmăresc obiective și scopuri; **5.** Deciziile manageriale sunt luate în urma unui proces decizional rațional, obiectiv, detașat, intelectual; **6.** Autoritatea liderilor este rezultatul pozițiilor oficiale din cadrul organizației educaționale; **7.** Răspunderea și responsabilitatea organizației educaționale în fața instituțiilor oficiale locale și naționale.

Pe baza acestor șapte caracteristici de bază, Tony Bush a identificat cinci modele manageriale formale: *structural; sistemic; birocratic; rațional; ierarhic*.

„În cadrul modelelor formale, a concluzionat autorul, *leadershipul este atribuit persoanei din vârful ierarhiei. (...) Tipul de leadership cel mai des asociat cu modelele formale este cel «managerial».*(...) Birocrația este remarcabil de rezistentă și este susținută de noul management public (...). Modelele formale (...) rămân valide ca descrieri parțiale ale organizației și managementului în educație” – (pp. 74; 76; 82 - 83).

Altă categorie de modele manageriale, cea *colegială*(Capitolul 4, pp. 89 - 116), se caracterizează prin „*faptul că organizațiile determină politicile și iau decizii ca urmare a unui proces de discuții ce duce la un consens. Puterera este împărțită între câțiva sau între toți membrii organizației, care se presupune că au o înțelegere comună asupra scopurilor instituției*” - (p. 89). Modelele colegiale au diferite caracteristici majore comune: **1.** Sunt puternic *normative* în orientare; **2.** Cadrele didactice au *autoritatea expertizei profesionale*, deciziile luate în *comun* sunt adecvate cu realitatea și implementate eficient; **3.** Existența unui *set comun* de valori și obiective pentru membrii organizației școlare; **4.** *Dimensiunea* grupului decizional este un element important, asigurându-se reprezentarea formală a cadrelor didactice; **5.** *Deciziile* sunt luate prin *consens și / sau compromis*, nu prin diviziune sau conflict, problemele sunt rezolvate prin înțelegere și argumentare. *Managementul colegial* corespunde / are legături puternice cu *leadershipul participativ - transformațional - distribuit*.

În concluzie, autorul a afirmat că „*Modelele colegiale sunt foarte normative și idealiste. Susținătorii lor cred că abordările participative reprezintă cel mai adecvat mod de a manageria instituțiile educaționale. Profesorii exercită autoritatea expertizei, ceea ce justifică implicarea lor în procesul de luare a deciziilor. (...) Susținerea activă a schimbării este mai probabilă acolo unde profesorii vor putea contribui la procesul formării politicilor și vor lua parte la leadershipul distribuit. (...) Abordările participative sunt un antidot necesar pentru ierarhizarea rigidă din modelele formale. (...) Colegialitatea și abordările participative nu pot coexista prea ușor cu realitățile birocratice și politice ale sistemelor educaționale*” – (pp. 112 - 113).

Modelele manageriale *politice* (Capitolul 5, pp. 117 - 144) „*cuprind acele teorii ce caracterizează procesul de luare a deciziilor ca fiind unul de negociere. Modelele politice presupun că în organizații, politica și deciziile apar ca urmare a unui proces de negociere și înțelegere. Grupurile de interes dezvoltă și formează alianțe, urmărind obiective particulare ale politicii. Conflictul este văzut ca un fenomen natural și puterea se acumulează în jurul coalițiilor dominante, deținând un teritoriu rezervat liderilor formali*” - (p. 117). Ele se caracterizează prin: **1.** Centrarea pe *activitățile de grup*, nu pe instituție ca întreg; **2.** Puternica promovare a *intereselor proprii și a grupurilor de interes* în cadrul organizației; **3.** Prevalența *conflictelor* în organizații, în dauna consensului; **4.** Scopurile și obiectivele organizației sunt *instabile, fluide, ambigui și contestate*; **5.** Deciziile sunt rezultatele unor procese complexe de *negociere și înțelegere*; **6.** Conceptul de putere este *central* în organizație. Tony Bush a identificat șase forme importante de putere în unitățile școlare: **1.** Puterea pozițională oficială în instituție; **2.** Autoritatea expertizei profesionale; **3.** Puterea personală a conducătorului; **4.** Controlul recompenselor și premiilor; **5.** Puterea de coerciție - de constrângere; **6.** Controlul și distribuția resurselor materiale - umane.

Modelele politice se concentrează pe obiectivele subunităților sau a grupurilor largi de indivizi, parțial pe obiectivele instituției ca întreg. *Managementului politic* îi corespunde *leadershipul tranzațional*, cu două forme de manifestare: directorul este participantul - cheie în procesul de negociere sau este responsabil cu asigurarea viabilității organizației,

testarea obiectivelor, confirmarea susținerii diferitelor grupuri de interese. „Modelele politice sunt importante în dezvoltarea înțelegerii modului în care funcționează instituțiile educaționale. (...) Recunoașterea explicită a intereselor ca principali factori de motivare pentru acțiune este validă. (...) Pentru mulți profesori și lideri din școli, modelele politice sunt adecvate experienței lor profesionale de zi cu zi și oferă un ghid de «teorie pentru acțiune»”, a conchis autorul.

Un model managerial „către interior” este cel subiectiv (Capitolul 6, pp. 145 - 166). „Modele subiective vizează **indivizii** din cadrul unei organizații și mai puțin instituția propriu - zisă ori subunitățile acesteia. **Individul este plasat în centrul organizației.** (...) Modele subiective presupun că organizațiile sunt creațiile oamenilor din interiorul lor. Se crede că participanții interpretează situațiile în moduri diferite, iar aceste percepții individuale rezultă din contextul personal și valorile proprii. Organizațiile au sensuri diferite pentru fiecare dintre membri și există doar în experiența acestora” (p. 145). Modele subiective au anumite caracteristici principale: **1.** Plasează în centrul activității mai mult convingerile și percepțiile individualităților umane care compun organizația, decât instituția sau grupurile de interese din cadrul acesteia; **2.** Ele iau în considerare sensurile atribuite evenimentelor de *indivizii* din cadrul organizațiilor; **3.** Interpretările diferite atribuite evoluțiilor organizaționale sunt rezultatele valorilor, contextului profesional personal și experiențelor *proprii* ale diverșilor observatori „interni”; **4.** Modelele subiective consideră că structura organizațională este un *rezultat* al interacțiunilor membrilor, nu un dat concret, prestabilit, **5.** Concepțiile subiective subliniază importanța scopurilor *individuale*, negând existența obiectivelor organizaționale.

Managementului subiectiv îi corespunde, conceptual, *leadershipului post - modern* sau *emoțional*. În concluzie, a precizat Tony Bush, „*Perspectiva subiectivă furnizează anumite judecăți de valoare, care nuanțează aspectele mai rigide ale modelelor formale. Accentul pe interpretarea individuală a evenimentelor este un antidot util pentru uniformitatea sistemelor și teoriile structurale. (...) Abordarea subiectivă funcționează doar dacă liderii vor ca aceasta să funcționeze, fiind o bază fragilă pentru orice abordare a leadershipului educațional*” (p. 163).

Din altă perspectivă (Capitolul 7, pp. 167 - 190), „*Modelele de ambiguitate cuprind toate acele abordări care vizează incertitudinea și imprevizibilitatea la nivelul organizațiilor. Se pune accent pe instabilitatea și complexitatea mediului instituțional. (...) Modelele de ambiguitate susțin că turbulențele și imprevizibilitatea reprezintă trăsăturile dominante ale organizațiilor. Obiectivele instituțiilor nu sunt clar delimitate, iar procesele acestora nu sunt pe deplin înțelese. Participarea la luarea deciziilor este fluidă, deoarece membrii pot decide dacă intră sau rămân în afara grupurilor decizionale*” (p. 167). Acest model managerial are, însă, trăsături bine conturate: **1.** *Incetitudinea* obiectivelor organizației: instituțiile educaționale sunt considerate exemple tipice pentru lipsa unor obiective profesionale clar definite; **2.** Organizațiile de ambiguitate dezvoltă o *tehnologie profesională problematică*, în sensul că procesele lor evolutive nu sunt explicate și înțelese în totalitate; **3.** Organizațiile de ambiguitate au o structură internă *fragmentară și hipoconectată*, adică sunt divizate în grupuri coerente intern prin valori și obiective comune; legăturile dintre grupurile sistemului sunt anemice și imprevizibile în manifestare; **4.** Structura organizațională profesională este *problematică, relativă, incertă*; ambiguitățile structurale generează incertitudini privind autoritatea și responsabilitatea membrilor și liderilor grupurilor, a managerilor

organizației; **5.** Modelul de ambiguitate se potrivește mai bine organizației orientate către *clienți*; **6.** Managementul organizațiilor ambigui determină o *participare fluidă, în mișcare*, a membrilor la luarea deciziilor; **7.** Altă cauză a ambiguității sunt *semnalele* transmise organizației din mediul extern de către părinți, comunitatea și administrația publică locală, grupuri de interese; **8.** *Predominarea* deciziilor neplanificate, punctuale, momentane; **9.** Specularea / valorificarea avantajelor descentralizării adoptării deciziilor profesionale. *Managementul ambiguu* relaționează mai bine cu *leadershipul circumstanțial, conjunctural, de ocazie*.

”Ambiguitate sau raționalitate?” - s-a întrebat, retoric, concludiv, autorul. ”*Importanța acordată imprevizibilității organizațiilor este o replică semnificativă la ideea că problemele pot fi rezolvate printr-un proces rațional. Ideea că liderii optează pentru cele mai bune soluții dintr-o gamă de alternative depinde în mod critic de abilitatea acestora de a prevedea consecințele unei anumite acțiuni. (...) În realitate însă, instituțiile de educație operează într-un amestec de proceseraționale și ambigue. Cu cât sunt mai imprevizibile mediul intern și extern, cu atât mai aplicabilă este metafora ambiguității*” (pp. 187 - 188).

Ultimele, dar nu în cele din urmă, *modelele culturale* (Capitolul 8, pp. 191 - 213) „*evidențiază aspectele informale ale organizațiilor și mai puțin elementele oficiale. (...) Conform modelelor culturale, convingerile, valorile și ideologia reprezintă nucleul organizațiilor. Indivizii susțin anumite idei și valori, care le influențează atât propriul comportament, cât și modul în care evaluează conduita celorlalți membri. Aceste norme devin tradiții împărtășite, care sunt comunicate în cadrul grupului și întărite prin simboluri și ritualuri*” (p. 191). Cultura socială, ce înglobează modelul managerial cultural, conturează contextul extern în care acționează conducătorii instituțiilor educaționale. Pe plan intern instituțional, ei țin cont de *cultura organizațională proprie a școlii*, pe care o pot influența într-o anumită măsură, dar modelarea este biunivocă. Tony Bush a evidențiat diferite trăsături ale culturii organizaționale educaționale: **1.** Promovează valorile și convingerile membrilor organizațiilor educaționale; **2.** Dezvoltă și promovează norme, reguli și sensuri transmise membrilor organizației și asumate de aceștia; **3.** cultura organizațională se exprimă prin ritualuri, simboluri, ceremonii, manifestări, serbări, concursuri etc., care susțin și sărbătoresc norme, convingeri, atitudini etc. încetățenite în școală; **4.** cultura organizațională impune existența și sărbătorirea unor eroi / eroine, care simbolizează valorile, convingerile, misiunea, viziunea, obiectivele instituției, care acționează și finalizează conform matricii culturale proprii.

Cultura organizațională a unei școli se exprimă prin viziunea, misiunea, obiectivele sale profesionale. Structura organizațională este o manifestare fizică, administrativă, interdependentă, a culturii instituției educaționale. *Osatura organizațională* este, concomitent, și o îmbinare a rolurilor individuale stabilite și asumate cu structura comitetelor / grupurilor de lucru / organismelor interne. *Mediul extern* generează valori, norme, convingeri etc. care conturează amprenta culturii organizaționale școlare. Responsabilitatea principală a conducătorilor școlii este să coordoneze, să direcționeze realist instituția, să îmbogățească și să promoveze cultura organizației în interior și în exterior. Modelul de conducere cel mai apropiat de cultura organizațională școlară este cel al *leadershipului moral*. Acesta și ansamblul organizațional educațional sunt compatibile și fundamentate pe valorile profesionale, convingerile morale, atitudinile comunitare ale directorilor / conducătorilor școlilor. *În cadrul modelului cultural,*

centrarea pe componenta informală constituie o alternativă viabilă la aspectele rigide și oficiale ale modelului formal.

Modelul cultural promovează valorile și acțiunile subsumate lor. Cultura socială devine un fundament solid pentru activitatea managerială a directorilor. Dezvoltarea școlilor implică o schimbare inițială de atitudine și de abordare a actului conducerii instituționale educaționale. Inovațiile introduse din mediul exterior pot deveni caduce dacă sunt în contradicție cu valorile, conceptele, convingerile cadrelor didactice care le aplică. Liderii școlari pot influența structura și manifestările culturii organizaționale, dar, concomitent, consonează cu aceasta, pentru a fi sprijinit realist în implementarea inovațiilor (pp. 209 - 210).

*Ultima secvență, Concluzii (Capitolul 9, pp. 215 - 237), reunește într-un tot unitar încheierile parțiale, la sfârșitul fiecărui capitol, formulate de Tony Bush. Cele șase modele de management educațional radiografiate în monografia prezentată în aceste rânduri sunt diverse forme de manifestare ale actului directoral în diferite instituții educaționale. Amintitele șase abordări sunt introspecții reale, valide, dar consistența și compatibilitatea lor diferă în funcție de contextul existențial. Nici un model nu reușește, însă, să cuprindă orizontul larg, liniștit sau agitat, de manifestare a realităților concrete dintr-o școală, pentru că nu există un cerc managerial perfect și atotcuprinzător, capabil să ofere soluții imediate / de durată la problemele punctuale / permanente apărute într-o unitate educativă. Cele mai utilizate au fost modelele manageriale formale, oficiale, ierarhizate, structurate, dar parțiale, perfectibile. În ultimile trei decenii, monopolul acestora, sprijinite și de puterea politică a vremii, a început să se fisureze, astfel că au fost căutate soluții, sub forma celorlalte cinci modele, întocmite ca răspuns la „punctele slabe” ale „teoriei convenționale”, formale. Cvintetul anti - convențional, anti – formal amintit a reprezentat un mănunchi împletit de interpretări alternative, complementare, valide, dar la fel de parțiale și de perfectibile precum modelul original. Cele șase perspective diferă prin fundamente și structură, dar îmbinate împreună generează un *puzzle aproape complet* a problematicii managementului educațional în instituțiile de învățământ.*

*Modelele manageriale educaționale de la începutul secolului XXI și a mileniului III au fost analizate în funcție de patru parametri centrali: obiective și scopuri; structura organizațională; mediul extern și provocările sale; leadershipul - conducerea. Pentru ultimul parametru, autorul a propus zece modele, parțiale, incomplete, ce au fost asociate, cu riscurile și / sau câștigurile de rigoare, celor șase variante, și ele perfectibile, de management școlar. Implementarea modelelor amintite de *leadership - management* (conducere - administrare) în instituții educaționale, sau drumul anevoios de la teorie la practică, sau comensurarea validității / realismului lor, se realizează prin îmbinarea concomitentă a cinci repere: dimensiunea materială - umană a școlii, structura organizațională a acesteia; timpul disponibil pentru actul directoral; existența și accesibilitatea resurselor materiale; mediul extern: oportunități sau amenințări. Aspectul incomplet, insuficient al fiecărui model individual a determinat căutarea unui model cumulativ, ce să integreze concepte complementare și să genereze o matrice coerentă, viabilă, realistă. O teorie riguroasă, încheată, este condiția necesară pentru o aplicație practică managerială educațională.*

Indice de autor (pp. 239 - 243) și Indice de termeni (pp. 244 - 246) permit o orientare și o căutare rapidă în volum, după autorii utilizați și citați, după conceptele analizate și prezentate de Tony Bush în monografia sa.

Intrarea acestei cărți în bibliografia obligatorie a subiectului este un real câștig pentru istoriografia temei. O teorie și o experiență anglo - saxonă introduse în problematica și cazistica tematică specifică devine reală plus - valoare atunci când este adaptată realităților românești și, mai ales, când acestea din urmă sunt actualizate și alinate la nivelul vest - european de cultură și civilizație educațională engleză, cu vechi și solide realități și tradiții în domeniu, cu puncte tari și aspecte perfectibile. Nu este vorba de *adoptarea unei forme fără fond* (vremea contemporanilor lui Titu Maiorescu a trecut de mult!), ci de o conștientizare și o comensurare a nivelului de *conducere și administrare educațională, prin teoriile și practicile actuale europene. Leadershipul și managementul educațional românesc* este astăzi puternic *formal*, cu inserții și implanturi de tip *colegial, politic, subiectiv, ambiguu, cultural*, ale căror influențe și procentaje în întreg sunt greu de comensurat, datorită unor *variabile*: rezistența fundamentului formal; resursele umane, profilul, obiectivele, așteptările acestora; resursele materiale, cantitate, calitate, randamentul de utilizare; punctele tari interne și externe; aspectele perfectibile interne și externe; mediul extern și / sau comunitatea locală: amenințări și / sau oportunități; personalitatea școlii și relațiile cu autoritățile publice locale / comunitatea locală; personalitatea conducătorului / directorului și relațiile cu autoritățile publice locale / comunitatea locală. *Conducerea și administrarea educațională românească* este astăzi o structură *fundamental formală*, cu unele componente *colegiale, politice, subiective, ambiguu, culturale*, toate colorate *oficial*.

► John Hattie, *Învățarea vizibilă. Ghid pentru profesori*, traducere din engleză de Cristina Dumitru, consultant științific: Adina Glava, Editura Trei, București, 2014, 408 p.

O nouă contribuție la bibliografia fenomenului predării - învățării - educării - evaluării și a managementului școlar este varianta românească (*Învățarea vizibilă. Ghid pentru profesori*, traducere din engleză de Cristina Dumitru, consultant științific: Adina Glava, Editura Trei, București, 2014, 408 p.) a unei sinteze devenite clasice atât în orizontul educațional anglo - saxon „*sud - ecuatorial*”: Australia, Noua Zeelandă, cât și în cel „*nord - ecuatorial*”: Anglia, SUA, Canada: *Visible Learning for Teachers. Maximizing Impact on Learning*, 2012, by John Hattie. Autorul este director al Institutului de Științe ale Educației din Melbourne, Australia. Alte cărți elaborate de John Hattie: *Self - Concept* (1991), *Visible Learning. A Synthesis of Over 800 Meta - Analyses Relating to Achievement* (2008), completate cu peste 20 de articole și studii tematice elaborate individual sau în echipă.

Prezenta sinteză are la bază analizele și sinteza rezultatelor a peste 50.000 de cercetări punctuale - „*studii de caz*” derulate, în ultimele 3 decenii, asupra a peste 250.000.000 de elevi din orizontul lingvistic - de civilizație anglo - saxon. Autorul a prezentat secvențele lecției și conexiunile dintre ele, relațiile educaționale profesor - elevi, elevi - elevi, profesori - profesori, director - profesori, director - elevi, criterii și obiective clare, realiste, pentru optimizarea învățării și stimularea răspunsului elevilor la parametri educaționali. Sfaturile practice pentru aplicarea celor mai potrivite strategii didactice se împletesc cu listele de exerciții concrete, specifice diferitelor etape ale instruirii elevilor.

Demersul lui John Hattie a fost structurat în trei părți (Partea I: *Sursa ideilor și rolul profesorilor*, pp. 27 -77; Partea a II-a: *Lecțiile*, pp. 79 - 299; Partea a III-a: *Structurile mentale*, pp. 301 - 350), completate cu: *Prefață* (pp. 7 - 12), *Mulțumiri* ale autorului (pp. 13 - 14), *Bibliografie* (pp. 352 - 382) și *Anexele* tematice - aplicative A - B - C - D - E (pp. 303 - 408). La sfârșitul fiecărui capitol, autorul a introdus o secvență practică -

aplicativă, un test tematic. *Motto*-urile cărții sunt: pentru educatori: *Cunoaște-ți impactul predării - învățării asupra elevilor!* și pentru educabili: *Elevii învață mai mult când devin proprii lor profesori și îndrumători pentru alții!*

Ce este „învățarea vizibilă”? Autorul explică: în primul rând, acumularea aspectelor calitative și cantitative educaționale ale elevilor și evidențierea reală, cuantificabilă a acestora în fața cadrelor didactice și a celorlalți participanți la actul instructiv - educativ: părinți, directori, membrii comunității locale. Apoi, predarea lecțiilor de către cadrele didactice să fie evidentă, realistă, structurată, dirijată, astfel încât elevii să înregistreze plus - valoare instructivă și să deprindă procedurile auto - învățării, pentru a deveni, în timp, proprii lor profesori, atât în școală, cât și în viață (*Long Life Learning*). *Concomitent*, învățarea trebuie păstrată în prim - planul educației continue, iar secvența predării trebuie abordată din perspectiva / finalitatea impactului acesteia asupra achizițiilor informative - formative ale elevilor și ale așteptărilor părinților. Când aceste așteptări și condiții se îndeplinesc, instituția școlară respectivă este „dotată cu învățare vizibilă” (p. 16).

John Hattie a introdus etalonul „*punct de articulare hinge-point*”, pentru a departaja *eficiența* intervenției didactice pentru îmbunătățirea decisivă a procesului de învățare de *ineficiența* amintitei activități. După interpretarea rezultatelor sutelor de meta-analize, autorul a concluzionat că valoarea eficientă, de progres real, a intervenției didactice este **d = 0,40** (unde *d* (*dimension*) este „*mărimea efectului*”). Finalitățile instruirii formative - informative didactice - educaționale sunt măsurabile prin rezultatele - performanțele școlare ale elevilor. Pentru măsurarea acestora, John Hattie utilizează noțiunea de *evaluare critică* a rezultatelor *vizibile*, a *impactului* predării - învățării profesorilor asupra elevilor, în principal, asupra părinților, în subsidiar. „*Principiul simplu care stă la baza celor mai multe sinteze examinate în această carte*, a explicat autorul, *este cel al „predării - învățării vizibile”*. *Predarea și învățarea vizibile apar atunci când învățarea este obiectivul explicit și transparent, când există o motivare corespunzătoare și când atât profesorul, cât și elevul (în modurile lor diferite), caută să determine dacă și în ce măsură obiectivul propus este realizat. Predarea și învățarea vizibile apar atunci când există o practică deliberată în sensul realizării obiectivului, atunci când există un feedback oferit, dar și cerut, și când persoanele implicate (profesori, elevi, colegi) sunt active, pasionate și interesate a participa la actul învățării. Este vorba ca profesorii să vadă învățarea prin ochii elevilor lor și elevii să vadă predarea ca factor - cheie în procesul educațional*” (p. 40).

Pe baza acestui principiu, John Hattie a sintetizat *șase indicatori* ale măsurării excelenței în educație și *șapte criterii* de evaluare a profesorilor experți, instrumente de comensurare utilizate în paginile sintezei sale (pp. 40 - 51). *Concluzia este că profesorii sunt principalii agenți ai procesului instructiv - educativ didactic*, din rândul acestora evidențiindu-se *experții*, care: **a.** Identifică căile și metodele optime pentru predarea *vizibilă* a materiei disciplinei de calificare; **b.** Crează și stimulează atmosfera necesară învățării eficiente în clasă; **c.** Monitorizează învățarea și oferă *feedback*-ul palpabil al predării în clasă; **d.** Cred că toți elevii pot atinge nivelurile de învățare stabilite și acționează concret în acest sens; **e.** Influențează pozitiv acumulările și rezultatele de suprafață și de profunzime ale învățării elevilor (pp. 54 - 77).

Unitatea de activitate profesională a cadrului didactic este *lecția* (Partea a II-a, pp. 79 - 298), a cărei *pregătire* (Capitolul 4, pp. 83 - 143) începe cu *proiectarea didactică*, ce poate fi realizată în moduri diferite, dar *patru elemente fundamentale*, argumentează

credibil autorul, trebuie avute în vedere: **a.** Nivelurile inițiale ale instruirii elevilor (achizițiile anterioare); **b.** Nivelurile dorite, dezirabile de atins la sfârșitul unei serii (capitol) de lecții (*învățarea vizibilă*); **c.** Rata de progres (plus - valoare) a elevului la sfârșitul unei serii de lecții (performanța educatului); **d.** Relaționarea dintre profesor și spiritul critic, realist, în planificarea didactică (p. 83). În cadrul învățării orientate către atingerea obiectivelor educaționale, John Hattie a prezentat *cinci componente esențiale* ale proiectării didactice: provocarea sau stimularea școlară; angajarea față de învățare a elevului; încrederea profesorului în atingerea obiectivelor; așteptările elevilor (autoevaluările); integrarea înțelegerii conceptuale, alături de cea de suprafață și cea profundă, în sfera rezultatelor obținute (pp. 111 - 118). Sunt luate în considerație, de asemenea, *curriculum-ul*, resursele materiale implicate, atingerea progresului elevului, discuțiile constructive ale profesorilor despre o bună, realistă și eficientă proiectare didactică, realizate prin *metoda instruirii directe* (pp. 119 - 141).

Începutul lecției (Capitolul 5, pp. 144 - 188) implică crearea unui climat inițial pozitiv, stimulat, atractiv, apropiat de așteptările elevilor din clasă, urmat de un dialog constructiv profesor - elev, în care fiecare vorbește, ascultă, acționează. Urmează apoi pregătirea învățării individuale și / sau de grup, prin cooperare, pe baza nivelului intelectual cunoscut al elevului; alegerea metodelor specifice, adecvate de predare și de implicare constructivă a elevilor în cadrul lecției; prestația profesorului ca activator și evaluator al comportamentului elevului. Sunt astfel pregătite condițiile pentru *Desfășurarea lecției: învățarea* (Capitolul 6, pp. 189 - 234).

Învățarea elevului implică mai multe *faze*: proiectarea didactică, activitățile concrete ale profesorilor și elevilor, atingerea obiectivelor operaționale ale lecției, înțelegerea modului de gândire și de comportament la lecție ale elevului, anatomia internă a învățării. În actul complex al învățării elevului, autorul a subliniat existența și împletirea a *patru categorii de factori*: **a.** abilitățile cognitive; **b.** capacitățile intelectului: nivelurile gândirii: de suprafață, profundă, conceptuală; **c.** catalizatorii învățării: etapele motivației instruirii; **d.** competențele învățării: modalități de învățare, prin realizarea instruirii diferențiate (pp. 191 - 219). Învățarea implică două abilități majore din partea elevului: **1.** cum să acționeze, să exerseze în mod deliberat; **2.** cum să se concentreze, să persevereze asupra cerințelor de lucru, itemilor, exercițiilor, problemelor, temelor (pp. 219 - 226).

Marea provocare la adresa profesorilor este *cum să vadă, să perceapă învățarea prin ochii elevilor, cum să afle ce se întâmplă în spațiul școlar între elevi*. Problema a fost studiată, în ultimile decenii, de către cercetători și psihologi. Autorul a enumerat doar două rezultate, dintr-o multitudine deja cunoscută: G.A. Nuthall, în 2007, a identificat „*trei lumi în sala de clasă: lumea publică, pe care profesorii o văd și o conduc; lumea semi-privată a relațiilor dinamice între colegi și lumea privată a propriului mod de gândire al elevului. Aproape 70% din ce se întâmplă între elevi nu este văzut sau cunoscut de profesor*” (p. 227). M. Angus și colaboratorii săi au relevat, în 2009, existența a *patru* grupe de elevi într-un colectiv școlar: **1.** elevi cu un comportament productiv, educativ (60%); **2.** elevi dezinteresați, dar neagresivi și ascultători (20%); **3.** elevi necooperanți, adesea agresivi și neascultători (12%); **4.** elevi instabili fizic - psihic, ușor de provocat, perturbatori comportamental (8%) - (p. 229). Cu o variație procentuală +/-, aceste categorii de elevi se regăsesc astăzi în toate instituțiile școlare din România.

Ultima secvență a *desfășurării lecției este feedback-ul și importanța sa educațională* (Capitolul 7, pp. 235 - 281). *Feedback-ul* este o caracteristică specifică importantă a predării - învățării eficiente, de succes, *vizibile*, a precizat John Hattie. „*Ecoul*”,

„evaluarea” implică trei întrebări fundamentale: **1.Încotro?** Care sunt obiectivele lecției? **2.Cum?** Ce progrese s-au realizat pentru atingerea obiectivelor? **3.Ce urmează apoi?** Ce activități trebuie realizate în continuare pentru a progresa instructiv - educativ? *Feedback*-ul se manifestă la patru niveluri de activități: **a.** Nivelul sarcinii de lucru și a rezultatelor obținute; **b.** Nivelul procesului de învățare: metode utilizate; **c.** Nivelul condițional sau al autoreglării; **d.** Nivelul *sine*-lui elevului sau al laudei profesorului. V.J. Shute, în 2008, a identificat *nouă moduri* de a folosi *feedback*-ul pentru a spori randamentul învățării, iar D.R. Sadler, în același an, a opinat că, pentru eficientizarea „răspunsului”, trebuie îndeplinite trei condiții: **1.** Elevul să aibă nevoie de *feedback*; **2.** Elevul să recepteze *feedback*-ul și să aibă timpul fizic să-l folosească; **3.** Elevul este dornic și capabil să utilizeze *feedback*-ul (pp. 276 - 278).

Încheierea lecției (Capitolul 8, pp. 282 - 300) implică cunoașterea *experienței lecției din perspectiva elevului*. William Purkey a identificat, încă din 1992, patru tipare importante ale percepției lecției prin ochii elevului: **1.** Lecția a fost în mod intenționat puțin ofertantă și atrăgătoare; **2.** Lecția a fost în mod neintenționat puțin ofertantă și atrăgătoare; **3.** Lecția a fost în mod neintenționat ofertantă și atrăgătoare; **4.** Lecția a fost în mod intenționat ofertantă și atrăgătoare. Elevii au fost tratați cu respect, încredere, optimism și intenții educaționale. Parcursul profesional al *educatorului centrat pe elev* este jalonat cu empatie, încredere, căldură sufletească, relații pozitive de colaborare. *Experiența lecției din perspectiva profesorului* poate fi descrisă prin metoda evaluării profesorilor de către elevi: *SET - Student Evaluation of Teachers*, cu mai multe categorii de itemi tematici. „*Semnele distinctive ale profesorului motivat și pasionat, a concluzionat John Hattie, sunt legate de angajamentul în a provoca, a implica, a înțelege, a raționa și a dezvolta strategii de învățare de calitate*” (p. 292). Nu trebuie să fie neglijate nici radiografiile experienței lecției din perspectivă curriculară, formativă și sumativă. *Ca urmare, lecția se termină când profesorul interpretează datele referitoare la impactul activității sale asupra elevului sau atunci când educatorul revede învățarea prin ochii elevului* (p. 297).

Structurilementale (Partea a III-a, pp. 301 - 350) *ale profesorilor, directorilor și sistemelor școlare* (Capitolul 9, pp. 303 - 350), alături de cele ale elevilor, părinților, liderilor comunităților locale, conducătorilor autorităților centrale / locale, constituie *softwarea* sistemului de învățământ - educație dintr-o țară. *Predarea de calitate* este o importantă contribuție educațională la dezvoltarea învățării / instruirii *vizibile* la începutul secolului XXI și a mileniului III, cu puternica implicare a cadrelor didactice / școlii - elevilor / părinților, într-un mediu legislativ încurajator, stimulat, de perspectivă. *Optimizarea* predării și a practicilor de învățare este în strânsă legătură cu *responsabilitatea* liderilor / directorilor școlari de a *schimba* progresiv cultura organizațională și de a *întări* rolul educațional - cetățenesc al școlii în comunitatea locală. Într-o societate în puternică și continuă mișcare, mai mult sau mai puțin organizată, trebuie să existe motive foarte puternice pentru ca un cadru didactic să rămână în sistemul educațional. La motivațiile economico - sociale se adaugă sprijinul real, concret, al directorului și activitatea didactică de predare - învățare de calitate, *vizibilă*.

Analizând *perceperea* liderilor școlari în sistemul de valori profesionale ale cadrelor didactice, autorul a identificat două categorii de directori: *transformaționali* (care urmăresc mai ales relațiile lideri - profesori, în detrimentul calității predării - învățării) și *instrucționali* (care monitorizează calitatea și impactul predării - învățării în școală și răspunsul din partea elevilor / părinților). *Directorii instrucționali* sunt preferați și,

alături de cadrele didactice și membrii Consiliului de Administrație, ei trebuie să fie preocupați în principal de calitatea și impactul educației vizibile asupra elevilor / părinților. Managerii școlari vizionari trebuie, de asemenea, să sprijine formarea profesională a adulților din școli, prin cursuri de perfecționare profesională a cadrelor didactice și prin „școala părinților” (pp. 313 - 215).

Managerii educaționali vizibili trebuie să gestioneze un set concret de măsuri, prin care să „livreze”, să „transmită” o succesiune rațională, pertinentă de activități pentru mărirea impactului învățării asupra instruirii elevilor. Astfel, în prima etapă, directorii dezvoltă o bază tehnică, conceptuală, informațională pentru livrarea politicii educaționale atractive, eficiente. Apoi, pe baza însușirii și asumării provocărilor livrării educative, managerii vizibili concep un plan de activitate pentru furnizarea de rezultate reale, concrete, ale învățării. Aplicarea concretă a planului managerial accelerează livrarea produselor educaționale, convertite în reușite educaționale, ce sunt identificate, apreciate, dezvoltate în continuare.

Acest scenariu instructiv - educativ se transformă în practică prin efectele a opt structuri mentale (concepții educaționale) aplicate în procesul predării - învățării (pp. 328 - 340):

1.Liderii / profesorii înțeleg că au obligația profesională să evalueze efectele / urmările predării lor asupra învățării și progreselor înregistrate de elevi;

2.Liderii / profesorii conștientizează că succesul / eșecul în învățarea elevilor este generat de reușita / carențele predării la clasă; cadrele didactice profesioniste, merituose, sunt agenți ai schimbării pozitive în educație;

3.Liderii / profesorii doresc să discute mai mult despre învățare, decât despre predare;

4.Liderii / profesorii consideră evaluarea ca un feedback despre propriul impact asupra predării - învățării elevilor;

5.Liderii / profesorii trebuie să se implice în dialog (nu în monolog!) cu elevii, părinții, autoritățile și comunitatea locală;

6.Liderii / profesorii acceptă provocările profesionale - informaționale și depun eforturi constante pentru gestionarea / depășirea lor;

7.Liderii / profesorii conștientizează că fișa postului include dezvoltarea relațiilor profesionale pozitive în cancelarii / săli de clasă / cabinete / biblioteci etc.;

8.Liderii / profesorii îi informează pe toți colaboratorii educaționali despre politicile / limbajul învățării / educării.

Acest octolog managerial, conceptual, mental, acțional, aplicat concret în școli, după necesarele acumulări cantitative și calitative, generează instituții educaționale „dotate cu învățare vizibilă”.

Concluziile cărții (pp. 342 - 348) armonizează încheierile secvențiale ale fiecărui capitol. Profesorii eficienți, experți, sunt factorii decisivi ai procesului educațional. Structurile mentale (concepțiile educaționale) au un rol important în optimizarea predării - învățării în școală, în modernizarea politicii și practicilor educaționale. Regândirea și re poziționarea rolului cadrului didactic în procesul învățării contribuie la creșterea calității acesteia. Structura și intensitatea evaluării / feedback-ului este o reflexie a impactului profesorului în învățarea / educarea elevului. Îmbunătățirea calității activității profesorului este una dintre soluțiile obținerii plus - valorii în instruirea elevului. Stimularea disponibilității managerilor și profesorilor pentru îmbunătățirea rezultatelor

dezirabile obținute de elevi este o altă caracteristică a școlii cu învățare vizivă. *Cunoaște-ți impactul* predării - învățării asupra elevilor! *Elevii* învață mai mult când devin *proprii lor profesori* și îndrumători pentru alții!

O *bibliografie* cuprinzătoare și stimulativă, alături de cinci *Anexe* tematice (A - F), completează ideile transmise prin temeinica monografie a lui John Hattie. *Anexa A* include o *Listă de control cu (43 de) cerințe pentru școlile „dotate cu învățare vizibilă”*, începând cu *Predarea motivată și pasionată* și terminând cu *Structurile (concepțiile) mentale* (pp. 383 - 389). O altă formă de prezentare a cărții lui John Hattie putea fi și o enumerare comentată a acestor cerințe specifice. La fel de interesantă este și *Lista cu factorii care influențează performanțele școlare*, cu 150 de variabile convertite în mărimea efectului ($d = \dots$, de la +1,44 la - 0,34) – (pp. 390 - 395). Pe baza primelor două liste, autorul a întocmit o altă listă (C) cu *Ierarhizări și mărimi ale efectelor influențelor din cadrul exercițiului de final de capitol* (pp. 396 - 398).

În *Anexa D*, John Hattie a oferit formula pentru *Calcularea și interpretarea mărimilor efectelor* ($d = \dots$) = (Media teste finale – Media teste inițiale) : Diferența dintre mediile numărătorului. Ultima anexă, *E*, prezintă *Scara Irving de Evaluare din partea elevului a predării în clasă* sau *Comensurarea efectului predării profesorului în clasă prin ochii elevului* (pp. 406 - 408). Două categorii de evaluări aplicabile și elevilor, profesorilor și școlilor din România, cu rezultate ce trebuie interpretate, evident, prin prisma realităților legislative și educaționale românești.

Lipsa unui *Index* antroponimic, hidronimic, toponimic, tematic, terminologic etc. îngreunează consultarea / utilizarea monografiei lui John Hattie, realizarea rapidă a conexiunilor ideatice interne, rezolvarea și interpretarea exercițiilor de la sfârșitul fiecărui capitol, valorificarea exemplelor de bune practici etc.

Depășind aceste aspecte perfectibile, ușor rezolvabile într-o viitoare ediție, sinteza lui John Hattie se recomandă pentru bibliografia obligatorie românească a domeniului tematic amintit, specialiștii, directorii, profesorii, psihologii din România vor identifica câte concluzii, încheieri, teoretizări, practici, aplicații australiano - zeelandeze - engleze sunt valide și utilizabile astăzi în spațiul educațional autohton, câte sunt recomandate pentru anii și deceniul următor...

—► *Revista Fundației Academice „August Treboniu Laurian”* din Botoșani, anul I, nr. 1, februarie 2017, Botoșani, 96 p., format A4.

Recent a apărut *Revista Fundației Academice „August Treboniu Laurian”* din Botoșani, anul I, nr. 1, februarie 2017, Botoșani, 96 p., format A4. Revista, proiectată cu apariție semestrială, este periodicul / produsul *Fundației Academice „August Treboniu Laurian” din Botoșani*, înființată de un *Comitet de inițiativă*, format din 109 intelectuali din zona Botoșani, din România, din Bucovina, Basarabia, Diaspora românească etc., cu profesii diferite, dar puternic convergente scopului propus: profesori pre-universitari și universitari, ingineri, medici, avocați, scriitori, artiști, istorici, economiști, colecționari, editori, parlamentari etc. (pp. 92 - 94). „*Misiunea*” *Comitetului de inițiativă* din Botoșani este clar exprimată și afișată în *header-ul* fiecărei pagini: *proiectarea, promovarea, susținerea înființării și activității învățământului universitar de stat la Botoșani*.

Conducerea *Fundației Academice „August Treboniu Laurian”* din Botoșani este asigurată de: *președinți de onoare*: acad. Constantin Corduneanu, acad. Radu Miron, acad. Alexandru Zub, prof. univ. d-r Norina Fornă, prof. univ. d-r Corneliu Munteanu; *președinte*: prof. univ. d-r Mircea Rusu; *vice-președinte*: prof. Mihaela Huncă; *președinte*

executiv: ing. Florin Simion Egner. *Colegiul de redacție al revistei*: *președinte*: prof. univ. d-r Nicolae Crețu; *membri*: Lucian Vasiliu, Ion Holban, Vasile Iancu, Horia Zilieru, Nicolae Panainte; *secretar general de redacție*: Florin Simion Egner; *tehnoredactor*: Alin Grădinaru. *Adresa redacției*: Str. Petru Rareș, nr. 77, Botoșani.

Nicolae Crețu a precizat foarte clar că „*O revistă nouă, ca aceasta, ieșită din gândul fecund al unor oameni ca botoșănenii Constantin Corduneanu, Mircea Rusu, Florin Simion Egner, aptă să intereseze cu adevărat pe iubitorii de cultură și creativitate românească, are nevoie de o echipă de critici onești și competenți (din redacție, dar și colaboratori): e „nervul” și garanția credibilității ei, al unei reale vocații de ferment. De ce nu la Botoșani, într-un spațiu înobilat și sfințit de Eminescu, Iorga, Enescu, Luchian?*” (p. 5). De asemenea, a completat autorul, „(...) *nimic nu mi se pare mai important de subliniat la acest început de drum decât ceea ce arată titlul - „prag”: nevoia vitală de critică*” (p. 6).

Ing. Paul - Mircea Iordache l-a intervievat pe ing. Florin Simion Egner, *președintele executiv* al Fundației Academice „August Treboniu Laurian” din Botoșani, referitor la inițiativa, înființarea, obiectivele, activitatea, finalitățile asociației amintite în orașul nostru: proiectarea, promovarea, susținerea debutului și activității învățământului universitar de stat la Botoșani (pp. 6 - 9). Au trimis mesaje, cu ocazia înființării Fundației Academice botoșănene, acad. Dumitru Murariu, de la București, și prof. univ. d-r George Poede, de la Iași. Scrisorile consonează: felicitări pentru inițiativă și primii pași, apreciere și sprijin pentru realizarea obiectivelor activității Fundației (pp. 10 - 11).

Contribuțiile autorilor la nr. 1 al revistei, pot fi grupate tematic, cu nuanța respectivă de relativitate, în mai multe categorii: *rememorări și atitudini despre personalități* (Temistocle Bârsan, *Dimitrie Pompeiu, un matematician artist*, pp. 19 - 23), *locuri* (Constantin Corduneanu, *Ținutul Botoșani, leagăn al culturii românești*, pp. 12 - 14; Vasile Iancu, *Fugare rememorăridintr-un timp deloc pierdut*, pp. 24 - 27; Grigore Ilisei, *Planeta Ipoteștilor*, pp. 28 - 36; Sergiu Manolache, *Cucorării - tărâm al ospetiei moldovenești*, pp. 49 - 52) și *instituții botoșănene* (Mircea Rusu, *Amintirile unui fost elev al Liceului „A.T. Laurian” din Botoșani*, pp. 45 - 46); *istorie locală* (Dan Prodan, *Contribuții la istoria armenilor din Botoșani în ultimele două decenii*, pp. 69 - 74); *despre personalități* (Constantin Toma, *Olga Necrasov, profesorul și savantul care a prețuit tot ceea ce slujește vieții*, pp. 41 - 44) și *locuri românești* (Corneliu Coman, *Iași, Str. Lascăr Catargi, nr. 16*, pp. 15 - 18; Sorin Stratulat, *Meleaguri binecuvântate - sarea, timpul și omul*, pp. 37 - 40; Dinu Truță, *Cetatea Neamț*, pp. 63 - 65); *despre activitate medicală* (Leon Dănilă, „*Profesia medicală are o dublă origine: cerească și pământeană*”, pp. 59 - 62; Norina Fornă, *Rolul simulării în medicina dentară contemporană*, pp. 67 - 68).

O altă categorie de contribuții se circumscrie orizontului creațiilor și criticii literare: Andreea - Flavia Cîrlan (- traducere, Wladimir Kaminer, *Vine unchiul Vania*, pp. 47 - 48), Horia Zilieru (*Poezii*, pp. 53 - 55), Lucian Vasiliu (*Poezia ca armonie cosmică*, pp. 56 - 58), Vasile Băcu (*Poezii*, p. 66), George Lazăr (*Cheia de boltă*, pp. 75 - 91).

Copertile 1 și 4 ilustrează *instituții de învățământ* (Liceul „A.T. Laurian” din Botoșani) și *personalități botoșănene cu amplitudine internațională*: Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, George Enescu, Octav Onicescu, toate în sprijinul proiectului Fundației Academice „August Treboniu Laurian” din Botoșani: *învățământ universitar de stat în urbea noastră!*

Primul nr. al *RFAL* Botoșani cumulează diferite atuuri: reîntâlnirea personalităților botoșănene din țară și din străinătate în orașul de baștină / paginile aceluiași periodic, pentru un interes educațional - instituțional comun; promovarea trecutului zonei Botoșani și a personalităților botoșănene de valoare mondială; prezentarea potențialului și a interesului local de înființare și funcționare a *învățământ universitar de stat*.

Cu mici actualizări ale formatului de revistă și ale structurii interne, cu o puternică și constantă susținere a Comitetului de inițiativă, cu articole reprezentative, focalizate pe obiectivul prioritar, cu o cadență cel puțin semestrială, periodicul poate deveni a revistă reprezentativă în peisajul publicistic botoșănean, cu impact pozitiv asupra intelectualilor locali, a proiectelor și activităților universitare din orașul nostru. Vom constata aceasta după apariția următoarelor 4 - 5 numere. Succes *Revistei Fundației Academice „August Treboniu Laurian”* din Botoșani!

► Florin Simion Egner, *Armeni botoșăneni în armata română*, cu Prefață de Prof. D-r Dan Prodan, Tipografia RIA, Botoșani, 2016, 66 p.

Prezentarea unei noi cărți din seria, deja cunoscută și apreciată în Botoșani și nu numai, *O istorie ilustrată a orașului Botoșani locuit de armeni*, a celor doi intelectuali botoșăneni, Viorica Popa (fostă bibliotecară la Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani) și Florin Simion Egner (fost primar al orașului Botoșani, în perioada 2000 - 2004, ulterior consilier local), urmașii unor importante familii armenesti din Botoșani și, respectiv, Săveni, implică o scurtă trecere în revistă a titlurilor anterior editate, subsumate amintitului proiect de cercetare și de recuperare identitară, etnică, culturală. Astfel, importantul proiect istoriografic cu titlul amintit anterior, a fost structurat în zece cărți sau mari capitole, cum le-au numit autorii. Până în decembrie 2014 au fost editate șase cărți, celelalte aflându-se deja la tipar sau în stadiu final de elaborare, pe masa (tastatura calculatorului!) autorilor. Cele prime șase titluri, în ținute grafice foarte bune, imprimate pe hârtie semi - velină, cu imagini, hărți, grafice etc. color și alb - negru, lansate oficial la Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani (Secția de împrumut elevi - Cabinetul de Numismatică), în 2013 - 2014, sunt:

Istoria comunității armenilor din Botoșani (1045 - 2012), Tipografia Mediator, Botoșani, 2012, 114 p. Autorii au structurat demersul lor istoriografic în 16 capitole sintetice, cu un *Cuvânt înainte*, *În loc de concluzii și Referințe bibliografice*. Autorii au precizat că „A scrie istoria armenilor din Botoșani înseamnă a scrie **istoria Botoșanilor**. *O istorie a orașului văzută din perspectiva unei colonii adoptate, puternică și aducătoare de prosperitate. Bogăția armenilor botoșăneni a însemnat bogăție pentru orașul Botoșani, pentru că armenii nu au luat nimic cu ei pentru a duce în alte părți, dar au adus atâtea încât fiecare loc important în oraș poartă amprenta lor durabilă: case, astăzi monumente de arhitectură urbană; biserici monumentale; străzile armene și spațiile comerciale cu beciurile boltite în Piața Târgului; cimitire cu monumente funerare unice în Moldova; Piața Mare a orașului. Armenii botoșăneni, prin eforturi prometeice, dar și prin mijloace atât de comune, au înălțat condiția orașului Botoșani, care fără armeni ar fi rămas un loc mult mai puțin cunoscut”.* O referire punctuală trebuie făcută la primarii armeni ai localității Botoșani, din ultima treime a secolului XIX și prima jumătate a celui următor: *Gheorghe Ciolac* (1867, 1872), *Ilie (Luță) Ciolac* (1890, 1898), *Christian (Cristea) G. Ciomac* (1927, 1928 - 1929), *Ioan Missir* (1931, 1941 - 1943).

Al doilea titlu din decalogul istoriografic armenesc este: *Biserica armeană din Botoșani, o existență de peste șapte secole*, Tipografia Mediator, Botoșani, 2012, 122 p. Folosirea singularului în titlul cărții face trimitere la *instituția bisericii armenedin Botoșani* și nu la *biserica armeană ca element arhitectonic*, pentru că autorii prezintă *trei lăcașuri de cult armenesc și o mănăstire ortodoxă din Botoșani*. Prima dintre ele este *biserica Sfânta Maria (Sfânta Născătoare)*, construită în „1350”, conform părerii autorilor. Al doilea edificiu religios este *biserica Sfânta Treime* din Botoșani, construită din lemn în 1655 și din piatră în 1795. A treia biserică este *Buna Vestire* a cimitirului armenesc *Eternitatea* din Botoșani, construită în 1884. Cazul particular a fost *biserica de lemn și mănăstirea armenescă Sfântul Axtentie* din Botoșani, cu activitate religioasă între anii 1560 - 1655.

Școala armeană din Botoșani, o existență de șapte secole, Tipografia Mediator, Botoșani, 2012, 22 p., este titlul celei de-a treia cărți din seria decalogului istoriografic armenesc despre armenii botoșăneni. Autorii au prezentat sumar cele trei școli ale comunității armenesti din Botoșani. Prima dintre ele a fost școala armenescă de pe lângă *biserica armenescă Sfânta Maria*, întemeiată, presupun logic autorii, încă din secolul XV. Școala a devenit, din 1811, *Școala publică armeană de băieți*, cu predare în limba armeană, iar după 1850 cu predare și în limba română. Din 1858 a funcționat la Botoșani *Școala armeană de băieți nr. 2*, cu predare în limba armeană și în limba română, dar cu o existență efemeră, doar câțiva ani școlari. În perioada 1866 - 1894 a funcționat periodic la Botoșani *Școala armeană de fete*, susținută financiar de Societatea armeană de binefacere *Bratstva*. După 1945 - 1948 nu au mai existat școli armenesti în orașul Botoșani, elevii armeni frecventând școlile românești de diferite grade.

Cimitirele armenesc din Botoșani, Tipografia Mediator, Botoșani, 2013, 118 p., este titlul celei de-a patra cărți din seria decalogului istoriografic armenesc despre armenii botoșăneni, care completează informațiile din *Biserica armeană din Botoșani, o existență de peste șapte secole*, Tipografia Mediator, Botoșani, 2012, 122 p. Autorii au prezentat noutăți despre cimitirele conexe bisericilor armenesc din Botoșani: **1. Cimitirul armean din curtea bisericii Sfânta Maria, primul cimitir ortodox descoperit în Botoșani;** **2. Cimitirul armean din curtea bisericii Sfânta Treime (cimitir parohial);** **3. Cimitirul Eternitatea. Biserica cu hramul Buna Vestire.**

În septembrie 2013 a apărut *al cincilea volum al seriei armenesti*, care încheie primul cvintet tematic al monografiei *Istoria armenilor din târgul Botoșani*. Volumul, intitulat *Case armenesc din Botoșani*, Tipografia Mediator, Botoșani, 2013, 168 p., a fost structurat în 10 capitole, cu subcapitolele respective: *capitolele I - VI, Concluzii, Anexa nr. 1 (Propuneri pentru Rezervația de artă plastică Cimitirul armean Eternitatea), Bibliografia* utilizată de autori, *Addenda (Scurtă cronologie a istoriei armenilor în Botoșani, secolul XI - începutul secolului XXI, întocmită de Florin Simion Egner)*. Construcțiile armenilor din Botoșani au fost în *primul rând* locuințe private, obișnuite sau sofisticate, după averea și poziția socială a proprietarului în comunitatea armeană și în societatea botoșăneană a secolului respectiv. Au urmat *apoi* clădirile de interes și de utilitate publică, construite special sau găzduite în clădiri ridicate de armeni ori pe terenuri donate de proprietari armeni. Astfel, arhitectura prezentă a orașului Botoșani include clădiri armenesti cunoscute de botoșănenii din generațiile a doua și a treia, dar necunoscute sau ignorate în tumultul vieții cotidiene de tână generație, pentru care construcțiile urbei în general, clădirile armenesti în particular, constituie penultima grijă și preocupare a zilei.

Propun autorilor să aibă în vedere pe viitor așezarea unor plăci sau indicatoare explicative pe clădirile armenesti încă existente, funcționale sau părăsite, și pe locurile unde au existat în trecut construcții armenesti. Pentru că, dacă s-a spus și încă se mai spune că oamenii și cărțile își au soarta lor, mai bună sau mai rea, eu sunt sigur că pot afirma, fără teama de a greși sau de a fi blamat: **habeat sua fata aedificii !**

Următoarele apariții editoriale din seria *O istorie ilustrată a orașului Botoșani locuit de armeni* sunt, în viziunea autorilor: **6. Patrimoniul cultural și religios al comunității armenice și al parohiei bisericii ortodoxe armenice din Botoșani;** **7. Personalități armenice din Botoșani;** **8. Tradiții și obiceiuri armenice din Botoșani;** **9. Ajutorarea la armenii din Botoșani;** **10. Documente din arhiva comunității armenice din Botoșani**, formând al doilea cvintet al monografiei.

În decembrie 2013 a fost editat și a fost lansat oficial, sâmbătă 14 decembrie 2013, la Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani (Secția de împrumut elevi - Cabinetul de Numismatică), *al șaselea volum al decalogului armeanbotoșănean*, intitulat: *Patrimoniul cultural și religios al comunității armenice și al parohiei bisericii ortodoxe armenice din Botoșani*. Autorii, Florin Simion Egner și Viorica Popa, urmând motto-ul auto - asumat: „*Prin armenidescoverim istoria orașului Botoșani*”, au inventariat, au catalogat și au editat o carte - catalog care prezintă diferite categorii de obiecte de patrimoniu, religioase sau laice: **fixe**: trei biserici ortodoxe armenice (*Sfânta Maria / Sfânta Născătoare, Sfânta Treime, Buna Vestire*); trei cimitire confesionale (*Cimitirul armean din curtea bisericii Sfânta Maria, primul cimitir ortodox descoperit în Botoșani; Cimitirul armean din curtea bisericii Sfânta Treime (cimitir parohial); Cimitirul Eternitatea. Biserica cu hramul Buna Vestire*); **mobile**: cărți religioase, icoane cu diferite teme religioase, obiecte de cult religioase, acoperăminte, vestimente și covoare vechi, pietre tombale și monumente funerare supraterrane, diferite categorii de documente civile.

Cartea include 13 capitole, distribuite tematic astfel: *momente din istoria armenilor*, între secolele XI î.Hr. - XI d.Hr., migrația lor în Europa Centrală și așezarea lor în zona Botoșani, secolele XI - XIV d.Hr., după părerea autorilor (capitolele I - II), considerații generale despre *patrimoniul comunității armenice din Botoșani*: origini istorice, categorii de inventar, importanță istorică și etnică (capitolul III), *cărți religioase* (capitolul IV), *icoane* de la Biserica Sfânta Maria (capitolul V), de la Biserica Sfânta Treime (capitolul VI), de la Biserica Buna Vestire (capitolul VII), *obiecte de cult religioase* (capitolul VIII), *obiecte de cult* de la Biserica Sfânta Maria (capitolul IX), *obiecte de cult* de la Biserica Buna Vestire (capitolul X), *acoperăminte, vestimente și covoare armenice* (capitolul XI), *pietretombale și monumente funerare supraterrane* (capitolul XII), *documente civile și religioase* de diferite categorii (capitolul XIII).

Prezenta carte are o importanță deosebită, pentru că indică realitatea cantitativă și calitativă a patrimoniului comunității armenice din Botoșani, deteriorat, pierdut, substituit sau împrumutat, fără a fi readus la Botoșani, în ultimul secol. Cel puțin din 2013 înainte, patrimoniul comunității armenice din Botoșani trebuie păstrat în oraș, restaurat, așezat științific într-un muzeu deschis publicului și popularizat în comunitate, în localitate, în țară.

Primul cvintet livresc despre istoria și patrimoniul armenesc din Botoșani a fost grupat întotdeauna *Din istoria și patrimonial comunității armenice din Botoșani*, vol. I, Botoșani, Tipografia Mediator, Botoșani, 2014, 535 p. elaborat de Florin Simion Egner și

Viorica Popa. Vol. I reunește primele cinci fascicule tematice referitoare la subiectul precizat în titlu, pe care le-am prezentat în paragrafele anterioare.

Noua carte din seria *O istorie ilustrată a orașului Botoșani locuit de armeni*, elaborată de Florin Simion Egner, se intitulează *Armeni botoșăneni în armata română*, cu *Prefață* de Prof. D-r Dan Prodan, Tipografia RIA, Botoșani, 2016, 66 p. Ea face parte din volumul tematic: **7. Personalități armene din Botoșani**, la care se vor mai adăuga: *Personalități armene cu funcții administrative din Botoșani*; și *Personalități armene civile din Botoșani*, care ultime contribuții complementare vor fi editate în perioada următoare. Cartea a fost structurată astfel: o *Prefață* (pp. 7 - 11) a Prof. D-r Dan Prodan, care prezintă noua contribuție tematică și o așează tematic - cronologic în seria volumelor subsumate proiectului *O istorie ilustrată a orașului Botoșani locuit de armeni*; *Cuvântul autorului*, în care a răspuns la incitanta întrebare: *De ce este actuală o carte despre militarii armeni și armata română?* (pp. 11 - 13); patru capitole tematico - cronologice (pp. 14 - 59); o *Anexă bibliografică* (pp. 60 - 61).

Florin Simion Egner a precizat că participarea și activitatea armenilor din Botoșani în armata română, în secolele XIX - XX, în cadrul diferitelor arme, în timp de pace și de război, merită să fie cunoscută atât de către minoritarii armeni, cât și de majoritarii români. De asemenea, "*S-a dorit publicarea lucrării despre militarii armeni și în contextul în care co-etnicii [armeni] din diaspora își manifestă îngrijorarea pentru soarta ostașilor armeni angajați pe frontul de luptă din Nagorno - Karabach, provincia istorică armeană ajunsă, după transferurile de populație caracteristice perioadei de expansiune a statului sovietic, enclavă în statul azer*". Cartea întregește informațiile de ordin militar - civic despre comunitatea armeană botoșăneană în epocile modernă și contemporană (pp. 12; 58).

Militari armeni (soldați, grade inferioare, comandanți) au fost atestați documentar în Țările Române extra - carpatice încă de la mijlocul secolului XVI. Ion vodă Armeanul, fiul lui Ștefăniță vodă, nepotul lui Ștefan cel Mare, și al unei armence, cu afaceri comerciale prospere cu pietre prețioase înainte de domnie, a ajuns mare voievod și domn al Țării Moldovei în ianuarie 1572, conducând-o până în iunie 1574, când a fost ucis mișelește de către comandanții otomani, aflați în conflict militar deschis cu viteazul domnitor moldav, cu ascendență maternă armeană. De asemenea, au activat în structurile diplomatice, militare și administrative moldave și alți armeni: Axentie Vărzărescu (sf. sec. XVII), Gheorghe Malhas (sf. sec. XVIII), Iohan Goilav, S. Sergheevici, N. Cerchez, Anton Sahan, P. Ciolac, unii membri ai familiilor Goilav și Haret, Simeon Popovici, Iordachi Ciolac etc. (secolul XIX) - (Cap. I - *Strategii militare și diplomați armeni [secolele XVI - XIX]*, pp. 14 - 27).

Cea mai intensă legătură a armenilor botoșăneni cu armata română s-a manifestat în perioada 1877 - 1945, adică de la Războiul pentru câștigarea Independenței de Stat a României până la sfârșitul celui de-al Doilea Război

Mondial, derulată fie în formă "*civilă*" (sprijinirea materială a armatei cu sume de bani, medicamente și instrumentar medical de prim - ajutor, alimente, animale, voluntariat etc.), sau în componenta "*militară*" (recrutare, voluntariat, instrucție militară, participarea la luptele de pe front etc.). Câteva exemple: prefectul Ilie Ciolac, colonelul Bogdan Chessim, generalul Mardiros Ciomac, d-r Dionisie Goilav, Ioan Missir, Iacob Cristian Burdea, d-r Iacob Melcon Iacobovici, căpitanul în Garda Regală - Grigore Popovici - Bâznoșanu, șeful Oficiului PTT al Casei Regale de la Cotroceni - Grigore Gr. Goilav, colonel Grigore Ariton Burdea - comandantul apărării anti - aeriene a orașului

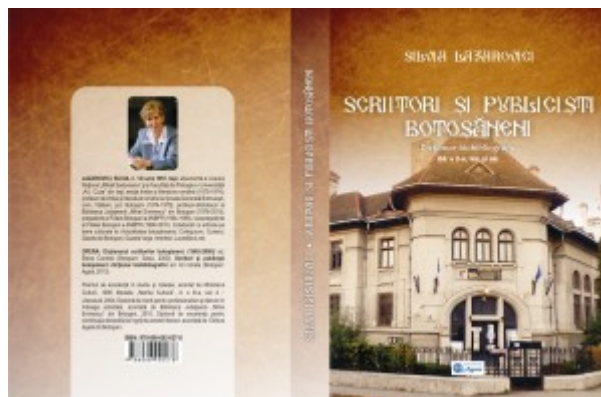
București în a doua conflagrație mondială, ofițerul Ioan Simion Egner etc. etc. (Cap. II - *Armeni botoșăneni în armata română* [1877 - 1945], pp. 28 - 54).

De asemenea, s-a bucurat de atenția autorului și acea categorie militară de *Ofițeri și comandanți armeni aflați în Botoșani în cele două războaie mondiale* (Cap. III, pp. 55 - 57), reprezentată de colonelul Jak Jamgotian, ofițer în armata otomană și refugiat în România în 1916, după genocidul împotriva armenilor; ulterior de maiorul sovietic S.I. Grigorian, aflat în Botoșani în primăvara - vara anului 1944, care a protejat populația, averea și inventarele bisericilor armenesti din localitate de abuzurile armatei sovietice, aflată în înaintare rapidă către frontul din sudul Moldovei. Ultimul capitol, al IV-lea, intitulat "*Românii de neam armenesc - cetățeni cuviincioși și apărători ai noii lor patrii*" - (pp. 58 - 60), transmite cititorilor armeni, români sau din diaspora mesajul comportamental civic - militar al armenilor așezați și naturalizați în România în ultimele secole: *pace, credință și loialitate*.

Un *Indice* general (antroponimic, toponimic, hidronimic etc.) ar fi ajutat cititorul la orientarea mai rapidă în carte și evitarea unor confuzii între diferiți membri ai unei familii de armeni botoșănene etc. Așteptăm cu vădit interes celelalte cărți referitoare la istoria armenilor botoșăneni, subsumate capitolelor tematice 7 - 10, conform sumarului anterior prezentat.

► **Silvia Lazarovici, *Scriitori și publiciști botoșăneni. Dicționar biobibliografic*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Agata, Botoșani, 2017.**

Prefața unei cărți, fie ediția I, fie cele succesive, revizuite și adăugite sau nu, trebuie să fie destul de lungă pentru a acoperi problematica lucrării, și destul de scurtă pentru a stârni interesul, curiozitatea și dorința de a fi citită repede, cu prioritate, pe o listă cu alte eventuale priorități. Pentru că, nu-i așa, cititorii știu să ... citească, să analizeze, să compare, să formuleze propriile lor idei, să cuantifice, să admită / să respingă unele interpretări, să formuleze altele, să generalizeze. Și atunci, de ce să facă prefațatorul treaba cititorului? Nu ar fi atunci virusată comunicarea / încrederea între autor și cititor? Prin urmare, doresc ca această *Prefață* să respecte condiția minimală amintită anterior.

După două decenii de muncă intensă și discretă, d-na Silvia Lazarovici oferă cititorilor din Botoșani, din România, de pretutindeni (pentru că sinteza trebuie să ajungă și până acolo!), ediția a III-a a cunoscutului, de acum, *Dicționar bibliografic cu Scriitori și publiciști botoșăneni*, Editura Agata, Botoșani, 2017. Ea succede unei ediții - semnal tematic, tipărită în 2000 (inițial un catalog - manual bibliografic, cu utilizare internă, în cadrul Bibliotecii Județene „Mihai Eminescu” - Botoșani), limitată cronologic doar la perioada contemporană post - belică și post - decembristă (1945 - 2000), apoi celor din iunie 2013 și iunie 2014, realist și generos prefațate de prof. univ. d-r Ioan Constantinescu, prof. Georgică Manole, d-l Ion Istrate, directorul Editurii Agata din Botoșani. Firesc, au fost scrise și cronici de carte, în mediul tipărit și virtual, două dintre ele fiind realizate de subsemnatul (*Un Dicționar al personalităților botoșănene [1817 - 2013], scriitori și publiciști, realizat de Silvia Lazarovici*, publicat în revista *Luceafărul*, anul V, nr. 6 (54), 2013, Botoșani, pp. 29 - 31 / postare: www.luceafarul.net/2013/06/20/; *Dicționarul Lazarovici*, ediția a II-a, Botoșani, 2015, / postare: www.luceafarul.net/2015/07/30/; ambele cronici de carte au fost incluse ulterior în volumul meu, *Secvențe critice. Autori și cărți în universul istoriografic*, cu o Prefață de Prof. univ. d-r Mihai Maxim, Editura Agata, Botoșani, 2015, pp. 203 - 210. Concluziile mele din acele interpretări completează considerațiile din prezenta Prefață).

Toți, prefațatori și interpretatori, au evidențiat caracteristicile și meritele *Dicționarului*, dar și aspectele perfectibile ale acestuia. Pentru că un *Dicționar* tematic de anvergura celui elaborat de d-na Silvia Lazarovici nu poate fi niciodată complet și perfect. De mii de ani, această relativitate este drama marilor cărți și a autorilor lor. Drama se cere, deontologic și auto-stimulativ, depășită și din această stare potențial evolutivă cantitativ și calitativ au apărut edițiile succesive... Este, de altfel, și situația *Dicționarului Lazarovici*, cum este deja cunoscută cartea în literatura de specialitate. Autoarea a înțeles și și-a auto-asumat această cerință obiectivă, a extins cercetarea specifică, a eliminat imperfecțiunile edițiilor anterioare, oferind pentru publicare ediția a III-a, revăzută și adăugită.

D-na Silvia Lazarovici a inclus în *Dicționarul* său pe fiecare autor, legat de zona Botoșani, care a scris și a publicat cel puțin o carte de literatură, indiferent de genul literar, sau a elaborat și a publicat articole, studii, eseuri, cronici etc. despre scriitori, poeți, artiști, actori etc., literatură, artă, cultură, estetică, teatru, cinema, muzee, cărți (critică - interpretare) etc., în ziare, reviste, culegeri - antologii tematice etc. locale, naționale, internaționale. Așadar, un spectru tematic de creație, de publicare, de afirmare, de implicare, de popularizare, de cronologie destul de generos. Dar nu orice creație / carte / articol / studiu / cronică etc. poate trece bariera valorică a includerii într-un *dicționar* tematic cu amplitudine județeană / zonală. Aplicarea acestor minime criterii de selecție a generat unele rezultate discutabile calitativ - valoric, în sensul că au fost incluși în *Dicționar*, conform expresiei regretatului prof. univ. ieșean d-r Ioan Constantinescu „scriitori fără statură”.

În ediția I, autoarea a inclus 270 de scriitori și publiciști botoșăneni, cât și 11 publicații periodice de literatură, cultură, artă, educație etc. din zona / județul Botoșani, între 1817 (Dimitrie Ralet, născut la Istanbul) - 1819 (Mihail Cucușan, născut la Botoșani) și 2013. Cei 270 de autori au fost / sunt: **1.** născuți, crescuți, educați și cu activități diverse la Botoșani / Dorohoi/Săveni/Darabaniși/sau în regiunile învecinate („localnicii” sau „autohtonii”); **2.** născuți, crescuți, educați în zonă, apoi cu

activități desfășurate în alte regiuni ale României sau în alte țări ale continentului / lumii („emigranții”); **3.** născuți, crescuți, educați în alte regiuni ale țării și veniți în zona Botoșani să desfășoare diferite categorii de activități, o anumită perioadă sau toată viața („imigranții”). Astfel, **74** de scriitori au fost / sunt „localnici” sau „autohtoni” (**27, 4 %**), **138** de literați - „emigranți” (**51, 1 %**), iar **58** de autori - „imigranți” (**21, 5 %**). Continuând prezentarea datelor statistice, **212** scriitori și publiciști (**78, 5 %**, adică **4** din **5** autori) s-au născut în zona Botoșani, activând ulterior pe plaiurile natale sau în alte regiuni ale României, în diverse țări ale Europei sau ale lumii.

Ediția a II-a include **282** de literați (+ **12** față de ediția anterioară!) din ultimele două secole, care au avut legătură cu zona Botoșani, din care **78** de scriitori au fost / sunt „localnici” sau „autohtoni” (**27, 6 %**), **145** de literați - „emigranți” (**51, 5 %**), iar **59** de autori - „imigranți” (**20, 9 %**). Astfel, **223** scriitori și publiciști (**79 %**, adică **4** din **5** autori) s-au născut în zona Botoșani, activând ulterior pe plaiurile natale sau în alte regiuni ale României, în diverse țări ale Europei sau ale lumii. Au beneficiat de o prezentare generală **12** (+1, *Agata Literară*, față de ediția anterioară!) titluri de periodice culturale - literare apărute în zona Botoșani începând cu 1983.

Fișa / medalionul / firida de prezentare a fiecărui autor inclus în *Dicționarul biobibliografic* are următoarea structură de expunere: **1. Fotografie**, *reper* biografice, profesionale, volume colective / antologii în care au fost incluse creațiile autorului; **2. Opera autorului**: publicații: articole, studii, cărți; **3. Referințe bibliografice**, în: periodice de specialitate, volume colective / antologii, lucrări de critică și istorie literară, sinteze / monografiile de istorie și critică literară, dicționare, enciclopedii, culegeri tematice etc. Întinderea tipografică și consistența informațională ale unei fișe de prezentare *depind de mulți factori*: informațiile pe care le deține autoarea despre respectivul scriitor / publicist; profilul, cantitatea și calitatea operei acestuia; intensitatea influenței operei literatului în epocă / domeniul creativ respectiv; raportul dintre contribuțiile publicate / manuscrisele „*de sertar*”; referințe bibliografice existente etc. etc.

Prezenta ediție, a III-a, cuprinde **291** de autori (+ **9** față de ediția secundă, dintre care **8** scriitori și **0** scriitoare), ceea ce este deja o plus-valoare cantitativă și calitativă a *Dicționarului*. De asemenea, pe linia profesională - deontologică auto-asumată, dna *Silvia Lazarovicia* corectat erorile și greșelile ediției precedente, a actualizat și a extins baza informațională a majorității fișelor / medalioanelor / firidelor de prezentare ale literaților vizați. Dintr-un anumit punct de vedere, ediția a III-a prezintă o tematică deja bicentenară, pentru că în 2017 se împlinesc două secole de la nașterea „*decanului de vârstă*” al scriitorilor și publiciștilor botoșăneni incluși în *Dicționar* (Dimitrie Ralet, în 1817).

Dicționarul biobibliografic [1817 - 2017], Scriitori și publiciști botoșăneni, ediția a III-a, realizat cu răbdare și acribie de către dna *Silvia Lazarovici*, este o importantă contribuție la: istoria literaturii române, poezie și proză, *post* 1850; istoria jurnalismului românesc, *post* 1870; istoria literaturii și jurnalisticii în zona Botoșani, *după* 1880; istoria revistelor culturale botoșănene *după* 1980. Cartea este un *dicționar în mișcare*, actualizabil și completabil periodic, cu ediții sau fascicule succesive, la intervale mici de timp. Monografia - dicționar a autoarei este un *exemplu de bună practică*, care ar trebui însușit, aplicat și finalizat editorial în fiecare județ / zonă, acolo unde nu există deja astfel de contribuții de istorie locală literaro - ziaristică. Mai pot afirma că *Dicționarul biobibliografic [1817 - 2017], Scriitori și publiciști botoșăneni*, completează

informațional dicționarele academice tematice apărute la nivel național, în ultimele decenii.

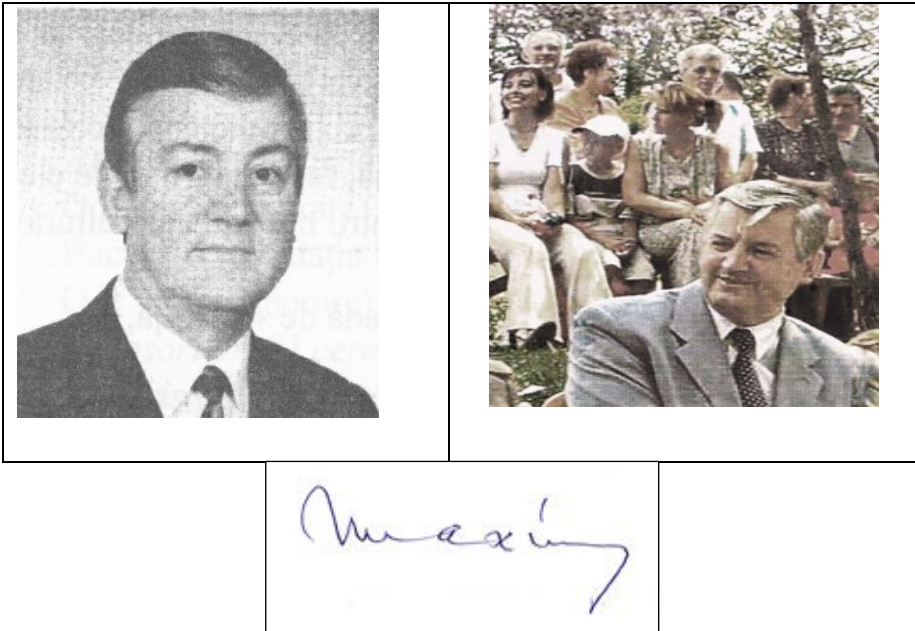
Biblioteca Județeană „Mihai Eminescu” din Botoșani are schimburi de carte cu diferite instituții similare din țară și de peste hotare. Pe lângă anuarul său de real succes științific și bibliografic, *Studii Eminescologice*, vol. I - XVIII, 1998 - 2016, Biblioteca poate oferi, la schimb, și cartea / dicționarul tematic al d-nei *Silvia Lazarovici*, fosta angajată a instituției. De asemenea, Editura Agata și diverse librării din Botoșani pot difuza contribuția bio-bibliografică a autoarei în județ, în țară și chiar în străinătate. După o realistă și reușită popularizare a *Dicționarului* pe plan local / zonal / național, trebuie să se conștientizeze, să se dorească, să se realizeze difuzarea optimă și benefică a cărții în mediul intelectual pentru care a fost elaborată cu atâta trudă și sacrificii.

Nu în cele din urmă, salut și apreciez gestul, „la a treia ediție”, a d-lui Director Ion Istrate, de a se implica cultural, patriotic, moral, științific, financiar, în editarea *Dicționarului Lazarovici*, Editura Agata, Botoșani, 2017.

SECȚIUNEA A IV-A:
IN MEMORIAM!

Dan PRODAN

**OSMANISTUL MIHAI MAXIM (1943 - 2017)
IN MEMORIAM!**

Profesorul Mihai Maxim, cel mai mare turcolog - osmanist al generației sale, prematur dispărut dintre noi la 2 august 2017, a îmbinat în propria-i persoană *trei* obiective - direcții ale activității sale complexe, multilaterale, de cinci decenii: prima, *științifică*, prin cercetările în arhive, biblioteci, depozite de izvoare istorice, muzee etc., prin articolele, studiile, cărțile publicate (în total peste 150 de contribuții), participarea la congrese, simpozioane, conferințe, colocvii, mese rotunde etc. tematice. A doua, *didactică*, prin activitatea formativă universitară (formator al tinerilor turcologi din ultimul sfert al secolului XX și de la începutul secolului XXI) în România și în străinătate: cursuri, seminarii, doctorate, îndrumări, prefațări și recenzii de carte turcologică etc. A treia, *managerială - de promovare* a turcologiei - osmanisticii și a imaginii României în lume, ca președinte al *Laboratorului de Studii Otomane*, din 1993 transformat în Centrul de Studii Turco - Otomane, iar din 2003 în Centrul de Studii Turce al Facultății de Istorie - Filozofie, din 1990 al Facultății de Istorie a Universității din București; ca director al Institutului Cultural Român „*Dimitrie Cantemir*” din Istanbul, cu rang diplomatic de ministru - consilier (2005 - 2011); ca director al periodicelor de turcologie *Caietele Laboratorului de Studii Otomane*, București, I, 1990; II, 1993; *Romano - Turcica*, Istanbul - București, I, 2003.

Mihai Maxim s-a născut la 9 noiembrie 1943 la Vorniceni, jud. Dorohoi, ulterior, din 1968, jud. Botoșani. După școala generală absolvită în localitatea natală (1950 - 1957), a urmat Liceul Internat „Constantin Negruzzi” din Iași (1957 - 1961), fiind unul dintre cei mai bine pregătiți și mai meritoși bacalaureați ai celebrului liceu. Student al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1961 - 1963), a fost propus pentru inițiere, ulterior specializare, în turcologie în URSS, una din cele mai importante forțe mondiale în domeniu. A urmat un an universitar la Facultatea de orientalistică a Universității de stat din Baku, Azerbaidjan (1963-1964); ulterior, a fost student al Institutului de limbi orientale, secția Istoria Turciei, de la Universitatea “Lomonosov” din Moscova (1964-1968);absolvent și licențiat 1968 (*magna cum laude*). A obținut calificările de “*istoric-turcolog*” și “*referent-translator*” pentru limba turcă și limba rusă.

După absolvirea facultății moscovite, deși trimis la inițiere - specializare în străinătate de facultatea ieșeană, Mihai Maxim a fost angajat la Facultatea de Istorie a Universității din București, ocupând succesiv, normal ierarhic („*cursus honorum*”), funcțiile de asistent (1968 - 1978), lector doctor (1978-1989), conferențiar doctor (1990-1993), profesor doctor (1993 - 2008) și profesor asociat (2008 - 2013). A obținut doctoratul în istorie - turcologie (1976) la Universitatea din București, cu profesorul Mihai Berza (Universitatea din București) și, în parteneriat academic, cu profesorul Halil İnalçık, „*decanul turcologiei mondiale*” (Universitatea din Ankara), cu o teză despre obligațiile financiare (tributul / haraciul, peșkeșul etc.) Țărilor Române plătit Porții Otomane în a doua jumătate a secolului XVI.

Începând cu 1991, prof. Mihai Maxim a fost *conducător de doctorate în turcologie*, cu doctoranzi din România, Italia, Japonia, Turcia etc.; pot afirma cu mândrie că am făcut parte din prima serie de doctoranzi a renumitului profesor (1992 - 1996). În paralel, turcologul Mihai Maxim a fost *visiting professor* la Columbia University din SUA (1990-1991), Universitatea din Istanbul - Turcia (1995-2001; 2013 - 2016), Universitatea din Veneția - Italia (2002-2003). La universitățile cu care a colaborat, prof. Mihai Maxim a predat cursurile de: *Istoria Imperiului Otoman și a Europei de Sud-Est; Limba și paleografia turco-osmană*.

Prof. Mihai Maxim a avut și o *bogată experiență managerială*: fondator (1985) și director al Laboratorului de Studii Otomane, din 1993 transformat în Centrul de Studii Turco - Otomane, iar din 2003 în Centrul de Studii Turce al Facultății de Istorie - Filozofie, din 1990 al Facultății de Istorie a Universității din București (și în prezent); director al Institutului Cultural Român “Dimitrie Cantemir” din Istanbul - Turcia (ianuarie 2005 - 31.12.2010), cu gradul diplomatic de ministru - consilier (2004 - 2011); director al periodicelor de turcologie *Caietele Laboratorului de Studii Otomane*, București, I, 1990; II, 1993; *Romano - Turcica*, Istanbul - București, I, 2003 - 2017. De asemenea, turcologul român a fost membru al unor colegii redacționale ale unor publicații internaționale de turcologie și al unor comitete de conducere ale unor Asociații Internaționale de turcologie; președinte/vicepreședinte al Asociației Internaționale pentru Studiul Civilizației Islamice din Balcani; membru al *Türk Tarih Kurumu (Societatea Turcă de Istorie)*, din 2013.

Turcologul român de valoare mondială a participat la zeci de congrese, simpozioane, conferințe, colocvii, mese rotunde etc. tematice, în România și în diverse țări ale lumii. Prof. Mihai Maxim a utilizat (vorbit, scris, traduceri) majoritatea „limbilor internaționale ale turcologiei” științifico - didactice: turca (foarte bine); engleza (foarte bine); franceza (foarte bine); rusa (foarte bine); italiana (bine); germana (satisfăcător); latina (satisfăcător).

Prof. Mihai Maxim a decedat la 2 august 2017, după o grea suferință, împotriva căreia a luptat cu toată forța, fără a se lamenta. A murit prematur *Osmanistul* cel mai valoros al generației sale, *Autorul* a peste 150 de contribuții științifice turcologice de referință în domeniu, *Profesorul* a mii de studenți și tineri profesori, *Conducătorul* de doctorat a zeci de doctoranzi, *Mentorul* a sute de discipoli, *Prietenul* tinerilor prieteni („*Dost dosta olub ...*”). A murit *Omul*, dar a rămas paradigma unei *carriere* osmanistice impresionante, cu varii contribuții fundamentale la descifrarea incitantelor, provocatoarelor și dificilelor teme: *Otomanii și universul lor spațio -temporal și Românii și otomanii (secolele XIV - XX)*. Au rămas multe proiecte istoriografice nefinalizate, sute de documente otomane importante de tradus și de integrat în sinteze otomane tematice, zeci de contribuții promise periodicelor și editurilor. De exemplu, în ultimele luni a lucrat intens, istovitor, la finalizarea vol. II al cărții *Brâncoveanu și Înalta Poartă. Documente noi din arhivele turcești*.

Peste 150 de contribuții științifico - didactice au fost elaborate de prof. Mihai Maxim în cei 50 de ani de activitate turcologică specifică, dintre care 12 cărți, unele în mai multe ediții, dovadă a interesului cu care au fost receptate și utilizate de studenți, cadre didactice, universitari, arhiviști, muzeografi, bibliotecari, pasionați de turcologie etc. Dintre aceste 12 cărți, 2 au avut finalități preponderent didactice: *Culegere de texte otomane*, București, 1974; *Limba turco-osmană. Curs practic*, București, 1984, 1993, 2004; celelalte 10 contribuții au analizat varii aspecte ale istoriei Imperiului Otoman și ale relațiilor complexe otomano - române (secolele XIV - XIX):

- Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor romano-otomane în Evul Mediu*. Cu o *Prefață* de Prof. Halil İnalçık, București, 1993 (distinsă cu Premiul Academiei Române, 1994);
- L'Empire ottoman au Nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Les Éditions Isis, İstanbul, 1999;
- Romano-Ottomanica. Essays & Documents from the Turkish Archives*, The Isis Press, İstanbul, 2001;
- Noi documente turcești privind Țările Române și Înalta Poartă (1526-1602)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2008;
- Brăila 1711. Noi documente otomane*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2011;
- O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhive turcești*, vol. I, *Perioada clasică (1400-1600)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012;
- Brăila Otomană. Materiale noi din arhivele turcești. Registre de recensământ din sec. XVI*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2013;

-*O istorie a relațiilor româno - otomane cu documente noi din arhivele turcești*. Vol. **II. De la Mihai Viteazul la fanarioți (1601 – 1711/1716)**, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2013;

-*Regimul creștinilor în Casa Islamului. Cu privire specială la creștinii din kazaua Brăilei (1538 - 1828), în lumina documentelor din arhiva otomană din Istanbul*. Studii și cercetări închinată ÎPS Cassian, Arhiepiscopul Dunării de Jos, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și a 25 de ani de slujire arhierescă. Cu un *Cuvânt - înainte* de Prof. univ. dr. Ionel Câdea, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2015;

-*Brâncoveanu și Înalta Poartă. Documente noi din arhivele turcești (I)*, Postfață de prof. univ. dr. Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2016.

De asemenea, prof. Mihai Maxim a colaborat cu diverse contribuții la elaborarea unor sinteze tematice / culegere de izvoare istorice de istorie românească - istorie universală:

-*Orașul medieval. Culegere de texte*, București, TUB, 1978

-*Istoria evului mediu*, coordonator Radu Manolescu, vol. III, București, TUB, 1978, pp. 320 - 359;

-*Istorie medie universală*, București, EDP, 1980, pp. 259 - 270; 284 - 286; 329 - 327; 481 - 505; 535 - 541;

-*Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, pp. 472 - 477; 480 - 481; vol. III, București, 1987, pp. 19 - 29; 484 - 496;

-*O istorie a românilor. Studii critice*, Cluj - Napoca, 1998, pp. 129 - 147;

-*TDV. Islam Ansiklopedisi*, Istanbul, vol.(Cilt) 21 (2000), pp. 363 - 366; vol.(Cilt) 24 (2001), pp. 320 - 322; vol.(Cilt) 26 (2002), pp. 1 - 3; vol.(Cilt) 27 (2004);

-*Academia Română, Istoria Românilor*, tratat academic, București, vol. IV (2002), pp. 531 - 592; vol. V (2003), pp. 803 - 863; vol. VI (2002), pp. 589 - 600.

La contribuțiile științifice enumerate anterior se pot adăuga alte studii și articole turcologice emblematice pentru istoriografia turcologică românească și mondială:

-„*Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538 - 1574*”, în *Bulletin AIESEE*, 10, 1972, Bucarest, pp. 233 - 261;

-„*Circonstances de la majoration du kharadj payé par la Valachie à l'Empire ottoman durant la période 1540 - 1575*”, în *Bulletin AIESEE*, 12, no. 2, 1974, Bucarest, pp. 367 - 381;

-„*L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*”, în *RESEE*, 15, no. 2, 1977, Bucarest, pp. 207 - 230;

-„*Les relations roumano - ottomanes entre 1574 et 1594*”, în *RRH*, 16, no. 3, 1977, Bucarest, pp. 469 - 486;

-„*Obligațiile militare, în muncă și de transport ale Moldovei și Țării Românești față de Poartă în a doua jumătate a veacului XVI*”, în *AUBI*, 28, 1979, București, pp. 99 - 109;

- „Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea”, în *RdI*, 32, nr. 9, 1979, București, pp. 1731 - 1765;
- „Le statude la Moldavie et de la Valachie à l’égard de la Porte ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle”, în *NEH*, VI, no. 1, 1980, Bucarest, pp. 227 - 250;
- „Din istoria relațiilor româno - otomane – «capitulațiile»”, în vol. *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, I, 1984, București, pp. 68 - 118;
- „The Autonomy of the Romanian Principalities towards the Ottoman Porte”, în *RPH*, VII, nr. 4, 1982, Bucarest, pp. 46 - 53;
- „Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea”, în *RdI*, 36, nr. 8, 1983, pp. 802 - 817; nr. 9, 1983, pp. 879 - 890, București;
- „O luptă monetară în secolul al XVI-lea: *padişahî* contra *aspru*”, în *CN*, V, 1983, București, pp. 129 - 151;
- „Les Pays Roumains et les relations Habsburg - Ottomanes dans la seconde moitié du XVI-e siècle”, în *Habsburgisch - osmanische Beziehungen. CIEPO Colloque*, Wien, 26 - 30 September 1983, Wien, 1985, pp. 91 - 105;
- „Le statut des Pays Roumains envers la Porte Ottomane aux XVI-e – XVIII-e siècles”, în *RRH*, 24, n-os 1 - 2, 1985, Bucarest, pp. 29 - 50;
- „Pax Ottomanica et les Pays Roumains”, I, în *AUBI*, XXXV, 1986, pp. 11 - 18; II, în *AUBI*, XXXVI, 1987 - 1988, pp. 94 - 99 (co-autor);
- „Cu privire la statutul de *’ahd* al Țărilor Române față de Poartă. Considerații pe marginea unor noi izvoare otomane”, în *RdI*, 39, nr. 6, 1986, București, pp. 523 - 534;
- „Din nou pe urmele vechilor tratate ale Moldovei și Țării Românești cu Poarta otomană”, în *RdI*, 40, nr. 2, 1987, București, pp. 152 - 172;
- „Cu privire la înțelegerile de pace româno - otomane din timpul lui Mircea cel Mare”, în vol. *Marele Mircea Voievod*, coordonator Ion Pătroi, Editura Academiei RSR, București, 1987, pp. 365 - 397;
- „Haraciul Moldovei și Țării Românești în ultimul sfert al veacului XVI”, în *SMIM*, XII, 1994, București, pp. 3 - 46;
- „Sur la question des *’ahidnâme* octroyés par le sultan ottoman aux princes régnants de la Moldavie et de la Valachie”, în *TR*, III, nr. 1 (Spring) / 1994, Cluj Napoca, pp. 3 - 14;
- „La première grammaire ottomane en Roumaine”, în vol. *Istanbul et les langues orientales*, Paris, Editions l’Harmattan, 1997, pp. 403 - 410;
- „The Romanian Principalities and the Ottoman Empire”, în vol. *Romania. A Historic Perspective*, edited by Dinu C. Giurescu and Stephen Fischer-Galați, New York, USA, 1998, pp. 105 - 132;
- „Principatele Române și Imperiul Otoman (1400 - 1878)”, în vol. *O istorie a românilor. Studii critice*, coordonatori: Stephen Fischer - Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan - Aurel Pop, Cluj - Napoca, FCR - CST, 1998, pp. 129 - 147;
- „Osmanlı - Romen İlişkilerine Ait Kaynaklar ve Metodoloji Üzerine Bazı Düşünceler” (Unele considerații privind izvoarele și metodologia referitoare la relațiile otomano - române), în vol. *South East Europe in History: the Past, the Present and the Problems of Balkanology*, Ankara, Turkey, 1999, pp. 79 - 86;
- „Numirea în domnie și investirea lui Mihai Viteazul în două acte oficiale turcești inedite”, în *RI*, s.n., X, nr. 1 - 2, 1999, București, pp. 125 - 141;

- „*The Ottoman Legacy in Romania*”, în vol. *Proceedings of the International Symposium on Islamic Civilisation in the Balkans*, Istanbul, Turkey, 2002, pp. 75 - 82;
- „*Romania’da Osmanlı Araştırmaları*” (*Studii otomane în România*), în vol. *XIII. Türk Tarih Kongresi, 1998*, Ankara, 2002, pp. 221 - 241 (coautor);
- „*I Principati Romeni e l’Impero Ottomano (1400 - 1878)*”, în vol. *Una Storia dei Romeni. Studi critici*, coordonatori: Stephen Fischer - Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan - Aurel Pop, Cluj - Napoca, FCR - CST, 2003, pp. 168 - 192;
- „*Tuna-i Āmire. L’organisation financière et militaire du Danube ottoman aux XVI-e et XVII-e siècles à la lumière de documents ottomane inédits*”, în *RT*, I, 2003, Istanbul, L’Editions Isis, pp. 75 - 82;
- „*Ștefan cel Mare și Înalta Poartă: noi documente turcești*”, în *RIM*, nr. 3 (83), 2004, București, pp. 17 - 24; preluat cu același titlu în *AMS*, IV, 2005, Botoșani, pp. 46 - 57;
- „*Trei noi documente turcești despre relațiile româno - otomane la sfârșitul secolului al XVI - lea*”, în *AMS*, VII - VIII, 2008 - 2009, Botoșani, pp. 99 - 116;
- „*Dimitrie Cantemir and His Time: New Documents from Turkish Archives*”, în *RRH*, XLVII, n-os 1 - 2 (Janvier - Juin), 2008, Bucarest, pp. 31 - 41;
- „*Dimitrie Cantemir și epoca sa. Documente noi din arhivele turcești*”, în *AMS*, IX, 2010, Botoșani, pp. 52 - 58;

„*Brăila otomană (1538 - 1711). Considerații generale*”, în *AMS*, X, 2011, Botoșani, pp. 44 - 48;

- „*Trei documente otomane inedite din 1594 - 1595, din timpul lui Mihai Viteazul*”, în *AMS*, XI, 2012, Botoșani, pp. 33 - 39;
- „*«Capitulațiile» ('Ahdnāme - le) Țării Românești au existat! Un arz al voievodului muntean Ștefan Cantacuzino din mai 1715 către sultanul Ahmed III*”, în *AMS*, XII, 2013, Botoșani, pp. 41 - 47;
- „*Trei documente otomane inedite despre Constantin Brâncoveanu (1703 - 1704, 1706, 1714)*”, în *AMS*, XIII, 2014, Botoșani, pp. 58 - 68;
- „*Familia Brâncoveanu în alte documente otomane inedite (1688, 1714, 1714 - 1715)*”, în *AMS*, XIV - XV, 2015 - 2016, Botoșani, pp. 191 - 217;
- „*Constantin Brâncoveanu și otomanii la Dunărea inferioară (alte documente otomane inedite, 1693, 1695, 1703)*”, în *AMS*, XVI, 2017, Botoșani.

Este imperios necesară continuarea alcătuirii și editării culegerii / antologiei de contribuții istoriografice osmanistice ale Magistrului Prof. Mihai Maxim, după exemplul volumelor din 1999 și 2001 tipărite, în condiții grafice excelente, la The Isis Press din Istanbul.

Se poate realiza o *clasificare tematică* a direcțiilor de cercetare științifico - didactică și a finalităților publicistice realizate de regretatul prof. Mihai Maxim, *Mentorul* meu:

- *Sinteze de istorie*: a evului mediu, a Imperiului Otoman, a relațiilor româno - otomane, militară a poporului român, în raport cu vecinii, în special cu otomanii, a cetățitorilor / teritoriilor românești aflate vremelnice sub ocupație și administrare otomană (Brăila), rezultat firesc al puternicei vocații a sintezei, dovedită fericit de osmanistul român;

- Caracterul complex* al relațiilor româno - otomane în evul mediu în general, în secolul XVI în special, pe plan financiar, economic, transport, munci prestate, religios;
- Statutul și relațiile* politico - juridice ale statelor feudale românești (Țara Românească, Țara Moldovei, Voievodatul / Principatul Transilvaniei) cu Imperiul Otoman în evul mediu (sfârșitul secolului XIV - 1878): '*ahd*, „*capitulării*”;
- Monedă, tezaure și circulație monetară otomană* în spațiul istoric românesc (secolele XV - XVIII);
- Cetăți, târguri și teritorii românești* sub vremelnică ocupație și administrare otomană în evul mediu (Brăila, Giurgiu, Turnu, Chilia, Cetatea Albă etc.);
- Istoria* Imperiului Otoman și a Turciei republicane: fapte istorice, perioade, regiuni, instituții, personalități etc., între secolele XV – XX;
- Mari voievozi și domni români* în relații cu otomanii: Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu;
- Studierea și publicarea* de izvoare istorice otomane, cu finalități științifico - didactice;
- Studierea limbii și gramaticii* turco - osmane, cu finalități științifico - didactice;
- Istoriografia* turcologică românească și străină, *metodologia* cercetării turcologice (secolele XV - începutul secolului XXI);
- Recenzii* de carte și periodice de turcologie;
- Prefațarea* cărților doctoranzilor și discipolilor săi;
- Prezentarea* congreselor, conferințelor, simpoziunilor, manifestărilor științifice orientalistice - turcologice la care prof. Mihai Maxim a participat;
- Editarea* periodicelor de turcologie pe care le-a coordonat prof. Mihai Maxim: *Caietele Laboratorului de Studii Otomane; Romano - Turcica*.

-REFERINȚE:

- Halil Inalcik, „*Mihai Maxim*”, în vol. *Studii și cercetări de turcologie contemporană. Omagiu Profesorului Mihai Maxim la 60 de ani*, coordonator Călin Felezeu, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, pp. 9 - 10;
- Murgescu Bogdan, «*Profesorul Mihai Maxim la 60 de ani*», în vol. *Studii și cercetări de turcologie contemporană. Omagiu Profesorului Mihai Maxim la 60 de ani*, coordonator Călin Felezeu, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, pp. 11 / 19;
- Vîlcu Aurel, «*Bibliografia lucrărilor Profesorului Mihai Maxim*», în vol. *Studii și cercetări de turcologie contemporană. Omagiu Profesorului Mihai Maxim la 60 de ani*, coordonator Călin Felezeu, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, pp. 21 - 32;
- Gherman Gheorghe, *Vorniceni - însemnată vatră strămoșească*, Editura Agata, Botoșani, 2007, pp. 154 - 156;
- Ungureanu Paul, «*Mihai Maxim*», în rev. *Lucașărul*, I, nr. 2 / februarie 2009, Botoșani, p. 7;
- Prodan Dan, “*Turcologul Mihai Maxim -septuagenar*”, în *AMS*, XII, 2013, Botoșani, pp. 352 - 357.

**O evocare din 1983 despre Prof. Mihai Maxim:
Prof. dr. Ioan Murariu către prof. muzeograf Ionel Bejenaru:**

„Bacău, 6 aprilie 1983

Stimate domnule profesor,

V-am cumpărat „*Etnogeza românilor*”, dar abia acum am găsit puțin timp ca să v-o trimit. Cealaltă, adică „*Memoriile*” lui Onicescu, nu se mai găsește de mult în librăriile băcăuane. Săptămâna trecută a fost în Bacău Mihai Maxim, lector univ. dr. la Universitatea din București, turcolog. A ținut o expunere deosebit de interesantă „*Românii în istoriografia otomană și turcă*”. Presupun că îl cunoașteți, deoarece el este din comuna Vorniceni, județul nostru.

Mihai Maxim, care îmi este prieten, și-a exprimat dorința de a ține și în Botoșani câteva conferințe legate de relațiile româno-otomane de-a lungul timpului. Este un bun cunoscător al acestor probleme, căci cunoaște foarte bine limba turcă și alte limbi orientale. A cercetat mult timp arhivele turcești și și-a dat doctoratul la Ankara. Domnule profesor, vă rog să luați legătura cu președintele filialei Botoșani a Societății de științe istorice, cu inspectorul școlar de istorie și cu tovarășul Haller, rectorul Universității cultural-științifice și să-i rugați să-l invite la Botoșani pe Mihai Maxim. Să i se facă o invitație oficială, lui Mihai Maxim i se poate scrie și acasă, pe adresa următoare: Lector univ. dr. Mihai Maxim, Șos. Olteniței, 140, Bl. 5, Sc. 4, Ap. 25, sector 4, București 61, Cod. 75.506.

Pe 9 aprilie, când începe vacanța, voi trage o fugă până la Cristinești (*n. I.B.: Prof. Dr. Ioan Murariu este născut la 20 ian. 1937 în satul Dămileni, comuna Cristinești și a încetat din viață în 2012*). Nu sunt sigur dacă voi avea timp să trec și prin Botoșani. De aceea vă doresc dumneavoastră, și tuturor colegilor de la muzeu, multă sănătate și succese în activitate. Transmiteți urări de bine din partea mea și tovarășului professor Aurel Dorcu.

Cu stimă, I. Murariu”.

Ionel Bejenaru, *Turcologul vornicenean Mihai Maxim, evocat de prof. dr. Ioan Murariu, într-o corespondență*, postare: www.luceafarul.net/2013/04/23/.

SIT TIBI TERRA LEVIS, MAGISTER EMERITUS !

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

Acta Moldaviae Septentrionalis, anuarul Muzeului Județean Botoșani, publică studii (20 p.), articole (15 p.), recenzii (2 p.), note bibliografice (1 p.), rapoarte și dări de seamă privind activități științifice zonale, naționale și internaționale. Tematica contribuțiilor publicate este diversă: istorie locală, istoria românilor, istoria relațiilor internaționale la nivel continental / mondial, memorialistică, cultură - civilizație, muzeografie, restaurare - conservare, etnografie, structurată în diverse secțiuni. Toate contribuțiile vor fi trimise de către autori tehnoredactate cu caractere *Times New Roman* la un rând, cu text corp 10, note la subsol corp 8, numerotate de la 1 la n, cu hărți, tabele, desene, planșe, fotografii incluse în text sau la sfârșitul acestuia. Fiecare contribuție va avea următoarea structură internă: prenume - nume autor(i), titlul original în limba română / străină, 6 - 10 cuvinte - cheie în limba română, textul propriu-zis, cuvinte - cheie, titlu rezumat și rezumat într-o limbă de circulație internațională. Orice contribuție tematică care nu va avea structura internă precizată anterior, va fi respinsă inițial de la publicare!

Titlurile periodicelor vor fi abreviate conform listei tematice din *Anuarul Istoriografic al României*, vol. III, 2013, Edit. Argonaut, Cluj - Napoca, 2016 și din *AMS*, XIV - XV, 2015 - 2016, Editura Quadrat, Botoșani. Contribuțiile vor fi trimise pe adresa de e-mail a redactorilor coordonatori: prodandan@yahoo.com, ardedu10@yahoo.com, istorie@muzeubt.ro până la 30 iunie a fiecărui an, pentru a putea fi incluse în sumar și publicate în tomul pe anul respectiv. Publicarea se va face pe baza referatelor de evaluare științifică întocmite de specialiștii din Colegiul științific și Colegiul de redacție al *AMS*. Paternitatea și responsabilitatea ipotezelor, afirmațiilor, concluziilor etc. din contribuțiile incluse în *AMS*, XVI, 2017, aparțin exclusiv autorilor acestora, conform Codului Penal.

Colegiul de redacție își rezervă dreptul, motivat, de a planifica apariția contribuțiilor conform propriilor exigențe și priorități, de a amâna publicarea sau chiar de a respinge unele materiale primite, dacă nu îndeplinesc criteriile științifice, de tehnoredactare și de structura internă precizate anterior. De asemenea, solicită colaboratorilor să informeze în timp util colegiul de redacție despre orice modificare a textului și a intențiilor de publicare în alt periodic sau în paginile unui eventual volum tematic.

Colegiul de redacție

ISSN: 1582-6112